THE SUMANGALA VILASINI

Pali Text Society

THE

SUMAṄGALA-VILĀSINĪ,

BUDDHAGHOSA'S COMMENTARY

ON THE

DĪGHA-NIKĀYA

EDITED BY

W. STEDE, PH.D.

FROM MATERIALS LEFT UNFINISHED BY

T. W. RHYS DAVIDS AND J. ESTLIN CARPENTER

PART III.
(SUTTAS 21-34)

London

PUBLISHED FOR THE PALI TEXT SOCIETY

BY

LUZAC & COMPANY LTD.

46 GREAT RUSSELL STREET WC1B 3PE

1971

First published . . . 1932
Reprinted. . . . 1971

SBN 7189 0713 2

Printed in England by Stephen Austin and Sons Limited, Hertford

PREFACE TO THE SECOND EDITION

With the publication of this third and last volume of Sumaṅgalavilāsinī, there are now available in roman script all three vols. of D, all three vols. of its translation (Dialogues of the Buddha in SBB), all three vols. of its Comy. (DA), and all three vols. of a sub-commentary, Līnatthapakāsinī (DAṬ).

This 2nd edn. of DA III has had a number of corrections made to the text throughout as was done in vols. I and II. Again, like them, it has been furnished with the two Appendixes : Appendix I shows some variant readings from K (the Siamese printed edn.) and DAṬ, the latter having been kindly supplied by Dr. Lily de Silva, editor of the 3 vols. of DAṬ ; Appendix II gives the references and parallel passages I was able to find. Those traced by Dr. Stede have been left, as shown by him, on the relevant pages, and have not been repeated in the Appendix. This is of quite formidable proportions. Again it must be emphasized, however, that source-material is available now, together with various tools for tracing it comparatively rapidly, that were not available in 1932, the year of the original edition.

Moreover, as a study of the Commentaries to the Pali Canon comes to be regarded as having its own importance, so it will be necessary for editors in the future, as in the past, to record as many as possible of the allusions and references that the Commentaries make to canonical and other works, besides tracing parallel or comparable passages in other Commentaries.

I. B. HORNER.

CONTENTS

SUMAṄGALA-VILĀSINĪ.

VOLUME III.

XXI.

SAKKA-PAÑHA-SUTTA-VAṆṆANĀ

1. *Evam me sutan* ti Sakka-pañhaŋ. Tatrâyaŋ anuttāna-pada-vaṇṇanā.

Ambasaṇḍā nāma Brāhmaṇa-gāmo ti so kira gāmo Ambasaṇḍānaŋ avidūre niviṭṭho Ambasaṇḍo tv' eva vuccati.

Vediyake pabbate ti so kira pabbato pabbata-pāde jātena maṇi-vedikā-sadisena nīla-vana-saṇḍena samantā parikkhitto tasmā Vediya-pabbato tv' eva saṅkhaŋ gato.

Indasāla-guhāyan ti pubbe pi sā dvinnaŋ pabbatānaŋ antare guhā. Indasāla-rukkho c' assa dvāre, tasmā Indasāla-guhā ti saṅkhaŋ gatā. Atha naŋ kuḍḍehi[1] parikkhipitvā dvāra-vātapānāni yojetvā suparinitthita-sudhākamma-mālākamma-latākamma-vicittaŋ leṇaŋ katvā Bhagavato adaŋsu. Purima-vohāra-vasen' eva pana Indasāla-guhā tv' eva naŋ sañjānanti. Taŋ sandhāya vuttaŋ *Indasāla-guhāyan* ti.

Ussukkaŋ udapādī ti dhammiko ussāho uppajji. Nanu ca esa abhiṇhaŋ dassāvī Bhagavato, na so devatā-sannipāto nāma atthi. Yatthâyaŋ na āgata-pubbo Sakkena sadiso appamāda-vihārī deva-putto nāma n' atthi. Atha kasmā Buddha-dassanaŋ anāgata[2]-pubbassa viya 'ssa ussāho udapādī ti? Maraṇa-bhayena santajjitattā. Tasmiŋ kira samaye āyu parikkhīṇo. So pañca pubba-nimittāni disvā: Parik-

[1] B kuṭṭehi. [2] SS agata°.

khīṇo dāni me āyū ti, aññāsi. Yesañ ca deva-puttānaŋ maraṇa-nimittāni āvi-bhavanti, tesu ye parittakena puñña-kammena devaloke nibbattā te: kuhin nu kho idāni nibbattissāmā ti, bhaya-santāsaŋ āpajjanti. Ye kata-bhīru-ttāṇā bahuŋ puññaŋ katvā nibbattā, te attanā dinnaŋ dānaŋ rakkhitaŋ sīlaŋ bhāvitaŋ bhāvanañ ca āgamma: Upari-devaloke sampattiŋ anubhavissāmā ti, na bhāyanti. Sakko pana deva-rājā pubba-nimittāni disvā, dasa-yojana-sahassaŋ deva-nagaraŋ yojana-sahass' ubbedhaŋ Vejayantaŋ, ti-yojana-satikaŋ Sudhamma-deva-sabhaŋ, yojana-sat' ubbedhaŋ Mahā[1]-pāricchattakaŋ, saṭṭhi-yojanikaŋ paṇḍu-kambala-sil' āsanaŋ aḍḍha-tiyā-nāṭaka-koṭiyo, dvīsu devalokesu deva-parisaŋ, nandana-vanaŋ cittalatā-vanaŋ missaka-vanaŋ phārusaka-vanan ti: evaŋ sabba-sampattiŋ oloketvā: Nassati vata bho me ayaŋ sampattī ti, bhayâbhibhūto ahosi. Tato: Atthi nu kho koci samaṇo vā brāhmaṇo vā loka-pitā Mahābrahmā vā yo me hadaya-nissitaŋ soka-sallaŋ samuddharitvā imaŋ sampattiŋ thāvaraŋ kareyyā ti, olokento kañci adisvā puna addasa: Tiṭṭhām' ahaŋ mādisānaŋ sata-sahassānam pi uppannaŋ soka-sallaŋ Sammā-Sambuddho uddharituŋ paṭibalo ti, ath' evaŋ parivitakkentassa *Tena kho pana samayena Sakkassa devānam Indassa ussukkaŋ udapādi Bhagavantaŋ dassanāya.*

Kahan nu kho Bhagavā viharatī ti katarasmiŋ janapade katara-nagaraŋ upanissāya kassa paccaye paribhuñjanto kassa amataŋ dhammaŋ desayamāno viharatī ti.

Addasā kho ti addakkhi paṭivijjhi.

Mārisā ti piya-vacanam etaŋ devatānaŋ, pātiyekko vohāro niddukkhā ti pi vuttaŋ hoti. Kasmā pan' esa deve āmantesi? Sahāy' atthāya. Pubbe kir' esa Bhagavati Salaḷa-ghare viharante ekako va dassanāya agamāsi. Satthā: Aparipakkaŋ tāv' assa ñāṇaŋ, katipāhaŋ pana atikkamitvā mayi Indasāla-guhāyaŋ viharante pañca pubba-nimittāni disvā maraṇa-bhaya-bhīto dvīsu devalokesu devatāhi saddhiŋ upasaṅkamitvā cuddasa pañhe pucchitvā upekhā-pañha-vissajjanâvasāne asītiyā devatā-sahassehi saddhiŋ sot' āpatti-phale patiṭṭhahissatī ti, cintetvā okāsaŋ na akāsi. ' So mama pubbe

---

[1] B omits.

pi ekakassa gatattā Sattharā okāso na kato addhā me n' atthi magga-phalassa upanissayo, ekassa pana upanissaye sati cakkavāḷa-pariyantāya pi parisāya Bhagavā dhammaŋ deseti yeva, avassaŋ kho pana dvīsu devalokesu kassacid eva upanissayo bhavissati, taŋ sandhāya Satthā dhammaŋ desessati, taŋ sutvā aham pi attano domanassaŋ vūpasamessāmī' ti cintetvā sahāy' atthāya āmantesi.

Evaŋ bhaddan tavā ti kho cakkavāḷā[1]*-pariyantā*[1] *devā Tāvatiŋsā* ti: Evaŋ hotu Mahārājā! Gacchām' ahaŋ Bhagavantaŋ dassanāya. Dullabho Buddh' uppādo. Bhaddaŋ tava yo tvaŋ: 'Pabbata-kīḷaŋ gacchāmā' ti avatvā, amhe evarūpesu ṭhānesu niyojesī ti, *paccassosuŋ* tassa vacanaŋ sirasā sampaṭicchiŋsu.

2. *Pañcasikhaŋ Gandhabba-puttaŋ āmantesī* ti devatā va āmantetvā[2] imaŋ kasmā visuŋ āmantesi? Okāsa-karaṇ' atthaŋ. Evaŋ kir' assa ahosi: Dvīsu devalokesu devatā gahetvā dhurena paharantassa viya Satthāraŋ upasaṅkamituŋ na yuttaŋ. Ayam pana Pañcasikho Dasabalassa upaṭṭhāko vallabho icchit' icchita-kkhaṇe gantvā pañhaŋ pucchitvā dhammaŋ suṇāti. Imaŋ purato pesetvā okāsaŋ kāretvā iminā kat' okāsena upasaṅkamitvā pañhaŋ pucchissāmī ti, okāsakaraṇ' atthaŋ āmantesi.

Evaŋ bhaddaŋ tavā ti so pi: 'Evaŋ Mahārājā hotu. Bhaddaŋ tava yo tvaŋ: Ehi mārisa uyyāna-kīḷ' ādīni vā naṭasamajj' ādīni vā dassanāya gacchāmā ti, avatvā: Buddhaŋ passissāma, dhammaŋ sossāmā ti, vadasī' ti daḷhataraŋ upatthambhento, *devānam Indassa* vacanam *paṭissutvā, anucariyaŋ* sahacariyaŋ ekato gamanaŋ[3] *upāgami.*

Tattha *Beluva-paṇḍun* ti beluva-pakkaŋ viya paṇḍu-vaṇṇaŋ. Tassā kira sovaṇṇamayaŋ pokkharaŋ, indanīlamayo daṇḍo, rajatamayā tantiyo, pavāḷamayā veṭhakā, vīṇā-pattakaŋ gāvutaŋ, tanti-kandhanaṭṭhānaŋ gāvutaŋ, upari daṇḍako gāvutan ti ti-gavuta-ppamāṇā vīṇā. Iti so taŋ vīṇaŋ ādāya, sama-paññāsa[4] mucchanāhi mucchetvā agga-nakhehi paharitvā madhuraŋ gīta-ssaraŋ nicchāretvā, sesa-deve Sakkassa

---

[1] B omits.
[2] MSS. āmantetu.
[3] SS gamana-gamanaŋ.
[4] SS samāya°.

gamana-kālaŋ jānāpento ekam-antaŋ aṭṭhāsi. Evaŋ tassa gīta-vādita-saññāya sannipatite deva-gaṇe *Atha kho Sakko devānam Indo* . . . pe . . . *Vediyake pabbate paccuṭṭhāsi.*

3. *Atiriva obhāsajāto* ti aññesu[1] aññesu[1] divasesu ekass' eva devassa vā Mārassa vā Brahmuno vā obhāsena obhāsajāto hoti. Taŋ divasaŋ pana dvīsu devalokesu devatānaŋ obhāsena atiriva obhāsajāto eka-pajjoto sahassa-canda-suriya-uggata-kāla-sadiso ahosi.

Parito-gāmesu manussā ti samantā gāmesu manussā. Pakati-sāyam-āsa-kāle yeva kira gāma-majjhe dārakesu kīḷantesu tattha Sakko agamāsi. Tasmā manussā passitvā evam āhaŋsu: 'Nanu majjhima-yāme devatā Bhagavantaŋ upasaṅkamanti. Ayaŋ kasmā paṭhama-yāmassâpi purima-bhāge yeva āgato' ti? Maraṇa-bhayen' eva tajjitattā ti.

Kiŋ su nāmā ti, kin nu[2] nāma bho etaŋ? Ko nu kho ajja Mahesakkho devo vā Brahmā vā Bhagavantaŋ pañhaŋ pucchituŋ dhammaŋ sotuŋ upasaŋkamanto kathaŋ su nāma bho[3] Bhagavā pañhaŋ vissajjessati, dhammaŋ desessati, lābhā amhākaŋ yesaŋ no evaŋ devatānaŋ kaṅkhā vinodako Satthā avidūre vihāre vasati ye mayaŋ labhāma thālaka-bhikkham pi kaṭacchumatta-bhikkham pi dātun? ti, *saŋviggā lomahaṭṭhajātā* uddhagga-lomā hutvā dasa-nakha-samodhāna-samujjalaŋ añjaliŋ sirasi[4] patiṭṭhapetvā namassamānā aṭṭhaŋsu.

4. *Durupasaṅkamā* ti duppayirūpāsiyā. Ahaŋ sarogo sadoso samoho, Satthā vīta-rāgo vīta-doso vīta-moho, tasmā duppayirūpāsiyā *Tathāgatā mādisena.*

Jhāyī ti lakkhaṇûpanijjhānena ca ārammaṇûpanijjhānena[5] ca[5] jhāyī, tasmim yeva jhāne ratā ti *jhāna-ratā.*

Tad-anantaraŋ paṭisallīnā ti tad-antaraŋ paṭisallīnā sampati-paṭisallīnā ti vā. Tasmā na kevalaŋ *jhāyī jhānaratā* ti durupasaṅkamā, idāni-m-eva paṭisallīnā ti pi durupasaṅkamā.

Pasādeyyāsī ti ārādheyyāsi, okāsaŋ me kāretvā dadeyyāsī ti vadati.

Beluva-paṇḍu-vīṇaŋ ādāyā ti nanu pubbam eva ādinnā ti?

---

[1] B only once. [2] B su. [3] SS so.
[4] B sirasmiŋ. [5] SS omit.

Āma[1] ādinna[2]-magga-gamana-vasena pana aŋsa-kūṭe laggitā idāni naŋ vāma-hatthe ṭhapetvā vādana-sajjaŋ katvā ādiyi. Tena vuttaŋ *ādāyā* ti.

Assāvesī ti sāvesi.

Buddhûpasaŋhitā ti Buddhaŋ ārabbha Buddha-nissayaŋ katvā pavattā ti attho. Sesa-padesu pi es' eva nayo.

5. *Vande te pitaraŋ bhadde Timbaruŋ suriya-vaccase*[3] ti ettha suriya-vaccasā[3] ti suriya-samāna-sarīrā. Tassā kira deva-dhītāya pād' antato rasmi uṭṭhahitvā kes' antaŋ ārohati, tasmā bāla-suriya-maṇḍala-sadisā khāyati. Iti naŋ: Suriya-vaccasā[3] ti, sañjānanti. Taŋ sandhāy' āha: 'Bhadde suriya-vaccase, tava pitaraŋ Timbaruŋ gandhabba-deva-rājānaŋ vandāmī' ti.

Yena jātā si kalyāṇī ti yena kāraṇabhūtena yaŋ deva-rājānaŋ nissāya tvaŋ jātā kalyāṇī sabb' aṅga-sobhane.

Ānanda-jananī mamā ti mayhaŋ pīti-somanassa-vaḍḍhanī.

Vāto va sedakaŋ[4] *kanto* ti yathā sañjāta-sedānaŋ seda-haraṇatthaŋ vāto iṭṭho hoti kanto manāpo evan ti attho.

Pānīyaŋ va pipāsino[5] ti, pātuŋ icchantassa pipāsato pipāsâbhibhūtassa.

Aṅgīrasī ti aṅge rasmiyo assā ti aṅgīrasī; tam eva ārabbha ālapanto vadati.

Dhammo arahatām iva arahantānaŋ nava-lokuttara-dhammo viya.

Jighacchato ti bhuñjituṃ-kāmassa khudâbhibhūtassa.

Jalantam iva vārinā[6] ti yathā koci jalantaŋ jātavedaŋ uda-kumbhena nibbāpeyya, evaŋ tava kāraṇā uppannaŋ mama kāma-rāga-pariḷāhaŋ nibbāpehī ti vadati.

Yuttaŋ kiñjakkha-renuṇā ti paduma-kesara-renuṇā yuttaŋ.

Nāgo ghammâbhitatto vā ti ghammâbhitatta-hatthī viya.

Ogahe te thanûdaran ti yathā so nāgo pokkharaṇiŋ ogahetvā pivitvā agga-soṇḍamattaŋ paññāyamānaŋ katvā nimuggo sukhaŋ sātaŋ vindati, evaŋ kadā nu kho te than' udaraŋ

[1] SS. omit.
[2] B ādinā.
[3] B °vacchase and °vacchasā.
[4] SS sedanaŋ; B sedataŋ.
[5] B pipāsato.
[6] DT varinā.

thana-vemajjhaŋ ca[1] udarañ ca otaritvā ahaŋ sukhaŋ sātaŋ paṭilabhissāmī ti vadati.

Accaṅkuso va nāgo va jitam me tutta-tomaraŋ
Kāraṇaŋ nappajanānāmi sammatto lakkhaṇūrasā.[2]

Tuttaŋ vuccati kaṇṇa-mūle vijjhana-aya-kaṇṭako,[3] *tomaran* ti pād' ādisu vijjhana-daṇḍa-tomaraŋ, *aṅkuso* ti matthake vijjhanaka-kuṭila-kaṇṭako. So ca nāgo pabhinna-madattā accaṅkuso hoti, aṅkusaŋ atīto hoti, aṅkusena vijjhiyamāno pi vasaŋ na gacchati. So: Jitaŋ mayā tutta-tomaraŋ, so 'haŋ aṅkusassâpi vasaŋ na gacchāmī ti, mada-dappena[4] kiñci kāraṇaŋ na bujjhati. Yathā so accaṅkuso nāgo: Jitaŋ me tutta-tomaran ti, kiñci kāraṇaŋ nappajānāti, evaŋ aham pi lakkhaṇa-sampanna-ūrutāya lakkhaṇ' ūruyā sammatto pamatto ummatto viya kiñci kāraṇaŋ nappajānāmī ti vadati. Atha vā accaṅkuso va nāgo ahaṃ pi sammatto lakkhaṇ' ūruyā kinci tato virāga-kāraṇaŋ nappajānāmi. Kasmā? Yasmā tena nāgena viya jitam me tutta-tomaraŋ na kassaci kiñci[1]-vadato vacanaŋ ādiyāmi.

Tayi gathita[5]*-citto 'smī* ti bhadde lakkhaṇ' ūru tayi paṭibaddha-citto gedhiṭa[6]-citto vā gedhaŋ ajjhupeta-citto.

Cittaŋ viparināmitan ti pakatiŋ jahitvā ṭhitaŋ.

Paṭigantuŋ na sakkomī ti nivattituŋ na sakkomi.

Vaṅka-ghasto va ambujo ti baḷisaŋ gilitvā ṭhita-maccho viya. Ghaso ti pi pāṭho, ayam ev' attho.

Vām' ūrū ti vām' ākārena saṇṭhita-ūru, kadali-kkhandhasadisā ūrū ti vā attho.

Sajā ti āliṅga.

Manda-locane ti itthiyo na tikhiṇaŋ nijjhāyanti mandaŋ ālocenti olokenti. Tasmā manda-locanā ti vuccanti.

Palissajā ti sabbato bhāgena āliṅga.

Etam me abhipatthitan ti etaŋ mayā abhiṇhaŋ patthitaŋ.

Appako vata me santo ti pakatiyā mando samāno.

Vellita-kesiyā ti kesā muñcitvā piṭṭhiyaŋ vissaṭṭha-kāle

---

1 B omits.
2 B °ūruyā.
3 B °daṇḍako.
4 B °dabbena.
5 B gedhita°.
6 SS gathita°.

pana sappo viya vellentā[1] gacchantī ti. Taŋ assā ti vellitakesī, tassā vellita-kesiyā.

Aneka-bhāgo[2] *sampādī* ti aneka-vidho jāto. Aneka-bhāvo[3] ti vā pāṭho.

Arahante va dakkhiṇā ti arahantam hi dinna-dānaŋ viya nāna-ppakārato pabhinno.

Yam me atthi kataŋ puññan ti yaŋ mayā kataŋ puññam atthi.

Arahantesu tādisū ti tādi-lakkhaṇa-pattesu arahantesu.

Tayā saddhiŋ vipaccatan ti taŋ sabbaŋ tayā saddhim eva vipākaŋ detu.

Ekodī ti ekībhāvaŋ gato.

Nipako sato ti nepakkaŋ vuccati paññā. Tāya samannāgato ti nipako, satiyā samanāgatattā sato.

Amataŋ muni jigiŋsāno[4] ti yathā so Buddha-muni amataŋ nibbānaŋ jigiŋsati pariyesati, evaŋ tam ahaŋ suriya-vaccase[5] jigiŋsāmi pariyesāmi. Yathā vā so amataŋ jigiŋsāno esanto gavesanto vicarati evâhaŋ taŋ esanto vicarāmī ti pi attho.

Yathā pi muni nandeyya patvā sambodhiŋ uttaman ti yathā Buddha-muni bodhi-pallaṅke nisinno sabbaññutaŋ ñāṇaŋ patvā nandeyya tusseyya.[6]

Evaŋ nandeyyā ti evam eva aham pi tayā missībhāvaŋ gato nandeyyaŋ pīti-somanassajāto bhaveyyan ti vadati.

Tâhaŋ bhadde vareyyâhe ti ahe ti āmantanaŋ, ahe bhadde suriya-vaccase[5] kiŋ Sakkena devānam Indena dvīsu devalokesu deva-rajjaŋ gaṇhasi suriya-vaccasan[5] ti evaŋ vare dinne deva-rajjaŋ pahāya suriya-vaccasaŋ[5] gaṇhāmī ti. Evaŋ taŋ ahaŋ vareyyaŋ iccheyyaŋ gaṇheyyan ti attho.

Sālaŋ va na ciraŋ phullan ti tava pitu nagara-dvāre na ciraŋ pupphito sālo atthi. So ativiya manoharo, taŋ na ciraŋ phullaŋ sālaŋ viya.

Pitaraŋ te sumedhase ti ativiya sassirīkaŋ tava pitaram pi.

Vandamāno namassāmi namo[7] karomi.

Yass' as' etādisī pajā ti yassa asi[8] etādisī dhītā.

6. *Saŋsandatī* ti Bhagavā[9] kasmā gīta-saddhassa c' eva vīṇā-

---

[1] B vellantā. [2] B °bhāvo. [3] B °bhāgo.
[4] BS[t] jigisāno (and jigisati). [5] B °vacchase. [6] B toseyya.
[7] B namo namo ti. [8] SS ādisi. [9] B omits.

saddassa ca vaṇṇaŋ katheti ?[1] Kiŋ Bhagavato tattha sārāgo atthī ti ? N'atthi chaḷaṅg' upekhāya upekhako Bhagavā etādisesu ṭhānesu kevalaŋ iṭṭhâniṭṭhāni jānāti[2] na[2] tattha[2] rajjati ?[2] Vuttam pi c' etaŋ: Saŋvijjati kho āvuso Bhagavato cakkhuŋ, passati Bhagavā cakkhunā rūpaŋ, Bhagavato chanda-rāgo n' atthi, suvimutta-citto Bhagavā. Saŋvijjati kho āvuso Bhagavato sotan ti ādi. Sace pana vaṇṇaŋ na katheyya Pañcasikho: Okāso me kato ti, na jāneyya. Atha Sakko: Bhagavatā Pañcasikhassa okāso na kato ti, devatā gahetvā tato paṭinivatteyya, tato mahājāniko bhaveyya. Vaṇṇe pana kathite: Kato Bhagavatā Pañcasikhassa okāso ti, devatāhi saddhiŋ upasaṅkamitvā pañhaŋ pucchitvā vissajjanâvasāne asīti-sahassehi devatāhi saddhiŋ sot' āpatti-phale patiṭṭhahissatī ti, ñatvā vaṇṇaŋ kathesi.

Tattha *kadā saŋyūḷhā* ti kadā ganthitā pi piṇḍitā.

Tena kho panâhaŋ bhante samayenā ti tena samayena tasmiŋ tumhākaŋ sambodhi-pattito paṭṭhāya[2] aṭṭhame sattāhe.

Bhaddā nāma suriya-vaccasā[3] ti nāmato Bhaddā, sarīra-sampattiyā suriya-vaccasā.

Bhaginī ti vohāra-vacanaŋ etaŋ deva-dhītā ti attho.

Para-kāminī ti paraŋ kameti *abhikaṅkhati.*

7. *Upanaccantiyā* ti naccamānāya. Sā kira ekasmiŋ samaye cātummahārājika-devehi saddhiŋ Sakkassa deva-rājassa naccaŋ dassan' atthāya gatā, tasmiñ ca khaṇe Sakko Tathāgatassa aṭṭha yathā-bhucce vaṇṇe payirudāhāsi. Evaŋ tasmiŋ divase gantvā naccantī assosi.

8. *Paṭisammodatī* ti: Saŋsandati kho te ti, ādīni vadanto Bhagavā sammodati, Pañcasikho paṭisammodati, gāthā bhāsanto Pañcasikho sammodati, Bhagavā[4] paṭisammodati.[4]

Āmantesī ti jānāpesi. Tassa kir' evaŋ ahosi: Ayaŋ Pañcasikho mayā kammena pesito attano kammaŋ karoti. Evarūpassa Satthu santike ṭhatvā kāmaŋ guṇûpasaŋhitaŋ ananucchavikaŋ kathaŋ[4] katheti. Naṭā nāma nillajjā honti. Kathento kathento[4] vippakāram pi dasseyya. Handa naŋ mama kammaŋ jānāpemī ti, cintetvā āmantesi.

---

[1] B kathesi.
[2] SS omit.
[3] B vacch°.
[4] B omits.

Evañ ca pana Tathāgatā ti dhamma-saṅgāhaka-therehi ṭhapitaŋ padaŋ.

Abhivadantī ti abhivādana-sampaṭicchanena vandita[1]-vacanena vadanti. *Abhivadito* vuḍḍhi[2]-vacanena vutto.

9. *Urundā*[3] *sampādī* ti mahantā vivaṭā[4] ahosi.

Andhakāro guhāya āloko udapādī, ti yo pakatiyā guhāya andhakāro so antarahito āloko jāto. Sabbaŋ etaŋ dhamma-saṅgahakānaŋ vacanaŋ.

Cira-paṭikâhaŋ bhante ti cirato ahaŋ, cirato paṭṭhāyâhaŋ dassana-kāmo ti attho.

Kehici kehici kicca-karaṇīyehī ti devānaŋ dhītā ca puttā ca aṅke nibbattanti, pāda-paricārikā itthiyo sayane nibbattanti, tāsaŋ maṇḍana-pasādhana-kārikā devatā sayanaŋ parivāretvā nibbattanti, veyyāvaccakarā anto-vimāne nibbattanti. Etesaŋ atthāya aṭṭa[5]-karaṇaŋ n' atthi. Ye pana sīm' antare nibbattanti, te: Mama santikā ti, Tava santikā ti, vinicchetuŋ asakkontā aṭṭaŋ[5] karonti, Sakkaŋ deva-rājānaŋ pucchanti. So yassa vimānaŋ āsannataraŋ tassa santikā ti vadati. Sace dve pi samaṭṭhāne honti, yassa vimānaŋ ullokento[6] ṭhito,[6] tassa santakā ti vadati. Sace ekam pi na ulloketi,[7] taŋ ubhinnaŋ kalaha-pacchedan' atthaŋ attano santakaŋ karoti, kīḷ' ādīni pi kiccāni karaṇīyān' eva. Evarūpāni karaṇīyāni sandhāya *kehici kehici kicca-karaṇīyehī* ti āha.

Salaḷāgārake ti salaḷamayaŋ-gandha-kuṭiyaŋ.

10. *Aññatarena samādhinā* ti tadā kira Bhagavā Sakkass' eva aparipākagataŋ[8] ñāṇaŋ viditvā okāsaŋ akātu-kāmo phala-samāpatti-vihārena nisīdi. Taŋ esa ajānanto *aññatarena samādhinā* ti āha.

Bhuñjatī[9] *ti ca nāmā* ti Bhuñjatī[9] ti tassā nāmaŋ.

Paricārikā ti pāda-paricārikā deva-dhītā. Sā kira dve phalāni pattā, ten' assā devaloke abhirati yeva n' atthi, niccaŋ Bhagavato upaṭṭhānaŋ āgantvā añjaliŋ sirasi ṭhapetvā Bhagavantaŋ namassamānā tiṭṭhati.

Nemi-saddena tamhā samādhimhā vuṭṭhito ti. Samāpanno saddaŋ suṇī ti? Nemī ti[10]vattabbo. Nanu Bhagavā Sakkassa

[1] SS vassi°. [2] B vandita°. [3] B uruddā. [4] SS vicittā.
[5] B aḍḍa°. [6] B olokentī ṭhitā. [7] B oloketi.
[8] SS aparipakka°. [9] B Bhujatī. [10] B no vata re.

devānaŋ indassa: *Api câhaŋ āyasmato ca nemi-saddena tamhā samadhimhā vuṭṭhito* ti bhaṇatī? ti. Tiṭṭhatu nemi-saddo, samāpanno nāma anto samāpattiyaŋ kaṇṇa-mūle dhamamānassa saṅkha-yugalassâpi asani-sannipātassâpi saddaŋ na suṇāti, Bhagavā pana: Ettakaŋ kālaŋ Sakkassa okāsaŋ na karissāmī ti, paricchinditvā kāla-vasena phala-samāpattiŋ samāpanno. Sakko: Na dāni me Satthā okasaŋ karotī ti, gandha-kuṭiŋ padakkhiṇaŋ katvā rathaŋ nivattetvā devalokâbhimukhaŋ pesesi. Gandha-kuṭi-pariveṇaŋ ratha-saddena samāhataŋ pañcaṅgika-turiyaŋ viya ahosi. Bhagavato yathā-paricchinna-kāla-vasena samāpattito vuṭṭhitassa ratha-sadden' eva paṭhamâvajjanaŋ uppajji. Tasmā evam āha.

11. *Sīlesu paripūrakāriṇī* ti pañcasu sīlesu paripūra-kāraṇī ti.

Itthi-cittaŋ[1] *virājetvā*[2] ti itthattaŋ[1] nāma. Alaŋ itthattena. Na hi itthatte[1] ṭhatvā cakkavatti-siriŋ na Sakka-Māra-Brahmā-siriyo paccanubhavituŋ, na pacceka-bodhiŋ na sammā-sambodhiŋ adhigantuŋ sakkā. Evaŋ itthi-cittaŋ[1] virājentī[2] nāma. Mahantaŋ idaŋ purisattaŋ nāma seṭṭhaŋ uttamaŋ. Ettha ṭhatvā sakkā etā sampattiyo pāpuṇitun ti. Evam pana purisa-cittaŋ[3] bhāventi nāma sādhenti[4] nāma.[4] Sā pi evaŋ akāsi. Tena vuttaŋ *itthi-cittaŋ*[1] *virājetvā*[2] *purisa-cittaŋ*[3] *bhāvetvā* ti.

Hīnaŋ Gandhabba-kāyan ti hīnaŋ lāmakaŋ Gandhabba-nikāyaŋ. Kasmā pan' ete parisuddha-sīlā pi tattha uppannā ti? Pubba-nikantiyā. Pubbe pi kira nesaŋ etad eva ca vasitaṭṭhānaŋ, tasmā nikanti-vasena tattha uppannā.

Upaṭṭhānan ti upaṭṭhana-sālaŋ.

Pāricariyan ti paricaraṇabhāvaŋ gīta-vāditehi amhe paricarissāmā ti āgacchanti.

Paṭicodesī ti sāresi.[5] So kira te disvā: Ime deva-puttā ativiya virocanti ativaṇṇavanto. Kin nu kho kammaŋ katvā āgatā ti, āvajjento: Bhikkhū ahesuṅ ti, addasa. Tato: Bhikkhū hontu, sīlesu paripūra-kārino ti, upadhārento paripūra-kārino ti addasa. Paripūrakārino hontu, añño guṇo

---

[1] B itthittaŋ. [2] SS virādh°. [3] B purisattaŋ.
[4] B omits. [5] SS sārehiya (?).

atthi n' atthī ti, upadhārento jhāna-lābhino ti addasa. Jhāna-lābhino hontu, kuhiŋ vāsino ti, upadhārento: mayhaŋ te kulûpakā ti addasa. Parisuddha-sīlā nāma chasu devalokesu yatth' icchanti tattha nibbattanti. Ime upari-devaloke ca na nibbattā jhāna-lābhino nāma brahmaloke nibbattanti, ime brahmaloke ca na nibbattā. Aham pana etesaŋ ovāde ṭhatvā devalokassa sāmikassa Sakkassa devānaŋ indassa pallaṅke putto hutvā nibbatto, ime hīne gandhabba-kāye nibbattā paṭivedha-puggalā nām' ete vaṭṭetvā vaṭṭetvā gāḷhaŋ vijjhitabbā ti, cintetvā *kuto-mukhā nāmā* ti ādīhi vacanehi paṭicodesi.

Tattha *kuto-mukhā* ti Bhagavati abhimukhe dhammaŋ desente: 'Tumhe kuto-mukhā, añña-vihitā ito c' ito ca olokayamānā, udāhu niddāyamānā ?'

Duddiṭṭha-rūpan ti duddiṭṭha-sabhāvaŋ daṭṭhuŋ ayuttaŋ.

Saha-dhammike ti ekassa Satthu sāsane saha-ciṇṇe dhamme kata-puññe.

Tesaŋ bhante ti tesaŋ *Gopakena deva-puttena* evaŋ vatvā puna: Aho tumhe nillajjā ahirikā ti, ādīhi vacanehi *paṭicoditānaŋ*.

Dve devā diṭṭhe va dhamme satiŋ paṭilabhiŋsu kāyaŋ brahma-purohitan ti. Te kira cintayiŋsu: 'Naṭehi nāma naccentehi gāyantehi vādentehi[1] āgantvā dāyo nāma labhitabbo assa. Ayam pana amhākaŋ diṭṭha-kālato paṭṭhāya pakkhitta-loṇaŋ uddhanaŋ viya taṭataṭāya tv' eva, kin nu kho idan ? ' ti āvajjentā attano attano[2] samaṇabhāvaŋ parisuddha-sīlataŋ jhāna-lābhitaŋ tass' eva kulûpakabhāvañ ca disvā: Parisuddha-sīlā nāma chasu devalokesu yathā-rucite ṭhāne nibbattanti, jhāna-lābhino brahmaloke, mayaŋ upari-devaloke pi brahmaloke pi nibbattituŋ nâsakkimha, amhākaŋ ovāde ṭhatvā ayaŋ itthikā upari nibbattā. Mayaŋ bhikkhū samānā Bhagavati brahmacariyaŋ caritvā hīne gandhabbe kāye nibbattā. Tena no ayam evaŋ niggaṇhātī ti, ñatvā tassa kathaŋ suṇantā yeva tesu dve janā paṭhama-jjhāna-satiŋ paṭilabhitvā jhānaŋ padaṭṭhānam[3] katvā saṅkhāre sammasantā anāgāmi-phale yeva patiṭṭhahiŋsu. Atha nesaŋ so

---

[1] SS omit. [2] B omits. [3] B pādakaŋ.

paritto kāmâvacar' attabhāvo dhāretuŋ nâsakkhi. Tasmā tāvad-eva cavitvā brahma-purohitesu nibbattā so ca tesaŋ kāye tattha ṭhitānaŋ yeva nibbatto. Tena vuttaŋ *tesaŋ bhante Gopakena deva-puttena paṭicoditānaŋ dve devā diṭṭhe va dhamme satiŋ paṭilabhiŋsu kāyaŋ brahma-purohitan* ti.

Tattha *diṭṭhe va dhamme* ti tasmiŋ yeva attabhāve jhāna-satiŋ paṭilabhiŋsu. Tatth' eva ṭhatvā cutā pana kāyaŋ purohitan ti brahma-purohita-sarīraŋ paṭilabhiŋsu. Evaŋ attho daṭṭhabbo.

Eko pana devo ti eko pana deva-putto nikantiŋ chindituŋ asakkonto *kāme ajjhāvasi* tatth' eva āvāsiko ahosi.

12. *Saṅghañ c' upaṭṭhāsin* ti saṅghañ ca upaṭṭhāsiŋ.

Sudhammatāyā ti dhammassa sundarabhāvena.

Tidivûpapanno ti ti-dive Tidasa-pure va uppanno.

Gandhabba-kāyûpagate vāsine ti gandhabba-kāyaŋ āvāsiko hutvā upagate.

Ye ca mayaŋ pubbe manussabhūtā ti ye pubbe manussa-bhūtā mayaŋ.

Annena pānena upaṭṭhahimhā ti iminā saddhiŋ yojetvā attho veditabbo.

Pādûpasaṅgayhā ti pāde upasaṅgayha pādadhovana-pāda-makkhan' ādi-ppadānena pūjetvā c' eva vanditvā ca.

Sake nivesane ti attano ghare. Imassa pi padassa *upaṭṭha-himhā* ti iminā va sambandho.

Paccattaŋ veditabbo ti attanā va veditabbo.

Ariyānam subhāsitānī ti tumhehi vuccamānāni Buddhānaŋ Bhagavantānaŋ sutvā subhāsitāni.

Tumhe pana seṭṭham upāsamānā ti uttamaŋ Buddhaŋ Bhagavantaŋ upāsamānā.

Anuttare Buddhe sāsane. *Brahmacariyan* ti seṭṭha-cariyaŋ. *Bhavatûpattī* ti bhavantānaŋ uppatti.

Agārā[1] *vasato mayhan* ti ghara-majjhe vasantassa mayhaŋ.

Svājjā[2] ti so ajja.

Gotama-sāvakenā ti idha Gopako Gotama-sāvako ti vutto.

Sameccā[3] ti samāgantvā.

---

[1] B agāre (so DT). [2] B svajjā. [3] B samaccā.

Handa vitāyāma[1] *viyāyamāmā* ti handa uyyamāma vyāyamāma.[2]

Mā no mayaŋ parapessā ahumhā ti *no* ti nipātamattam, mā mayaŋ parassa pesana-kārakā ahumhā ti attho.

Gotama-sāsanānī ti idha pakatiyā paṭiladdha-paṭhamajjhānam eva Gotama-sāsanānī ti vuttaŋ. Taŋ *anussaraŋ* anussariŋsū ti attho.

Cittāni virājayitvā ti pañca-kāma-guṇika-cittāni virājayitvā.

Kāmesu ādinavan ti vikkhambhana-vasena paṭhama-jjhānena kāmesu ādīnavaŋ addasaŋsu samuccheda-vasena tatiyamaggena.

Kāma-saŋyojana-bandhanānī ti kāma-saŋyojanāni ca kāmabandhanāni ca.

Pāpima-yogānī ti pāpimato Mārassa yoga-bhūtāni bandhanabhūtānī ti attho.

Duraccayānī ti duratikkamāni.

Sa-Indā devā sa-Pajāpatīkā ti Indaŋ jeṭṭhakaŋ katvā upaviṭṭhā sa-Indā, Pajāpatiŋ deva-rājānaŋ jeṭṭhakaŋ katvā upaviṭṭhā sa-Pajāpatikā.

Sabhāy' upaviṭṭhā[3] ti sabhāyaŋ upaviṭṭhā nisinnā ti attho.

Vīrā ti surā. *Virāgā* ti vīta-rāgā. *Virajaŋ karontā* ti virajaŋ anāgāmi-maggaŋ karontā uppādentā.

Nāgo va sandāna[4]*-guṇānī* ti kāma-saŋyojana-bandhanāni *chetvā* deve Tāvatiŋse atikkamiŋsu.

Saŋvega-jātassā ti jātasaŋvegassa Sakkassa.

Kāmâbhibhū ti duvidhānam pi kāmānaŋ abhibhū.

Satiyā vihīnā ti jhāna-sati-virahitā.

Tiṇṇaŋ tesan ti tesu tīsu janesu.

Avasīn ettha eko ti tattha hīne kāye eko eva āvāsiko jāto.

Sambodhi-pathânusārino ti anāgāmi-maggânusārino.

Deve pi hīḷentī ti dve devaloke hīḷentā adho karontā upacār' appanā-samādhīhi samāhitattā attano pāda-paŋsuŋ devatānaŋ matthake okirantā ākāse uppatitvā gatā.

Etādisī dhamma-pakāsan' etthā ti ettha sāsane evarūpā dhamma-pakāsanā yassa sāvakā etehi guṇehi samannāgatā honti.

[1] B viyāyāma twice. [2] B vyāyāmāma.
[3] SS (and DT) uviṭṭhā. [4] B sannāni.

Na tattha kiŋ kaṅkhati koci sāvako ti. Tattha kin ti tesu sāvakesu, *koci* eko pi sāvako, Buddh' ādisu vā cātuddisa-bhāve vā *na kaṅkhati*, sabba-disāsu asajjamāno agayhamāno viharatī ti.

Idāni Bhagavato vaṇṇaŋ kathento[1] va

'*Nitiṇṇa-oghaŋ vicikiccha-chinnaŋ*
Buddhaŋ namassāma Jiṇaŋ jan' indan' ti

āha.

Tattha *vicikiccha-chinnan* ti chinna-vicikicchaŋ.

Jan' indan ti sabba-lok' uttamaŋ.

Yan te dhamman ti yaŋ tava dhammaŋ.

Ajjhagaŋsu te ti te devaputtā adhigatā.

Kāyaŋ brahmapurohitan ti amhākaŋ passantānaŋ yeva brahmapurohita-sarīraŋ. Idaŋ vuttaŋ hoti: Yaŋ tava dhammaŋ jānitvā tesaŋ tiṇṇaŋ janānaŋ te dve visesagū amhākaŋ passantānaŋ yeva kāyaŋ brahmapurohitaŋ adhigantvā magga-phala-visesaŋ ajjhagaŋsu.

Mayam pi *tassa dhammassa pattiyā āgatamhāsi mārisa*.

Āgatamhāsī ti āgat' amha sampatt' amha.

Katâvakāsā Bhagavatā pañhaŋ pucchemu[2] *mārisā* ti sace no Bhagavā okāsaŋ karoti, atha Bhagavatā katâvakāsā hutvā pañhaŋ mārisa puccheyyāmā ti attho.

13. *Dīgha-rattaŋ visuddho kho ayaŋ Sakko*[3] ti, cira-kālato pabhuti visuddho va. Kīva cira-kālato ? Anuppanne Buddhe Magadha-raṭṭhe Macala-gāmake Magha-māṇava[4]-kālato paṭṭhāya.* Tadā kir' esa eka-divasaŋ kālass' eva vuṭṭhāya gāma-majjhe manussānaŋ gāma-kamma-karaṇa-ṭṭhānaŋ gantvā attano ṭhitaṭṭhānaŋ pād' anten' eva paŋsu-kacavaraŋ apanetvā ramaṇīyaŋ akāsi. Añño āgantvā tattha aṭṭhāsi. So tāva-taken' eva satiŋ paṭilabhitvā va majjhe gāmassa khamaṇḍala[5]-mattaŋ ṭhānaŋ sodhetvā vālukaŋ okiritvā dārūni āharitvā sīta-kāle aggiŋ karoti, daharā ca mahallakā ca āgantvā tattha nisīdanti. Ath' assa eka-divasaŋ etad ahosi: 'Mayaŋ nagaraŋ gantvā rāja-rāja-mahāmatt' ādayo passāma. Imesu pi candima-suriyesu cando nāma devaputto suriyo nāma

* The story of Magha also at J I. 199-206 and at DhA I. 265-280.

[1] B bhaṇanto. [2] SS puccheva. [3] B yakkho.
[4] SS Magha; B Māgha right through story. [5] S[t] khala°.

devaputto ti vadanti. Kin nu kho katvā ete etā sampattiyo adhigatā?' ti. Tato: Na aññaŋ kiñci puñña-kammaŋ me katvā' ti, cintetvā: Mayā pi evaŋ dibba-sampatti-dāyakaŋ puñña-kammam eva kattabban ti, cintesi. So kālass' eva vuṭṭhāya yāgum pivitvā vāsi-pharasu-kuddāla-musala-hattho catu-mahāpathaŋ gantvā musalena pāsāṇe uccāletvā pavaṭṭeti, yānānaŋ akkha-paṭighāta-rukkhe harati, visamaŋ samaŋ karoti, catu-mahāpathe sālaŋ karoti, pokkharaṇiŋ khaṇati, setuŋ bandhati. Evaŋ divasaŋ kammaŋ katvā atthaṅgate suriye gharaŋ eti.

Taŋ añño pucchi: 'Bho Magha tvaŋ pāto va nikkhamitvā sāyaŋ araññato esi, kiŋ kammaŋ karosī?' ti. 'Puñña-kammaŋ karomi, sagga-gāmi-maggaŋ sodhemī' ti. 'Kim idaŋ bho puññaŋ nāmā?' ti. 'Tvaŋ na jānāsī?' ti. 'Āma, na jānāmī' ti. 'Nagaraŋ gata-kāle diṭṭha-pubbā te rāja-rāja-mahāmatt' ādayo?' ti. 'Āma diṭṭha-pubbā' ti. 'Puñña-kammaŋ katvā tehi taŋ ṭhānaŋ laddhaŋ, aham pi evaŋ[1] tividha[1]-sampatti-dāyakaŋ kammaŋ karomi. Cando nāma deva-putto, suriyo nāma deva-putto ti suta-pubbaŋ tayā?' ti. 'Āma, suta-pubban' ti. 'Etassa saggassa gamana-maggaŋ ahaŋ sodhemī' ti. 'Idaŋ pana puñña-kammaŋ kiŋ tav' eva vaṭṭati aññassâpi na[2] vaṭṭatī?' ti. 'Na kassac' etaŋ vāritan' ti. 'Yadi evaŋ, sve araññaŋ gamana-kāle mayham pi saddaŋ dehī' ti. Puna divase taŋ gahetvā gato evaŋ tasmiŋ gāme battimsa[3]-manussā taruṇa-vayā sabbe tass' eva anuvattakā ahesuŋ. Te eka-cchandā hutvā puñña-kammāni karontā vicaranti. Yaŋ disaŋ gacchanti maggaŋ samaŋ karontā eka-divasen' eva karonti. Pokkharaṇiŋ khaṇantā sālaŋ karontā setuŋ bandhantā ca eka-divasen' eva niṭṭhāpenti.

Atha nesāŋ gāma-jeṭṭhako[4] cintesi: 'Ahaŋ pubbe etesu sūraŋ pivantesu pāṇa-ghāt' ādīni karontesu ca kahāpaṇ' ādi-vasena c' eva daṇḍa-bali-ādi-vasen' eva dhanaŋ labhāmi, idāni ca tesu puñña-karaṇa-kālato paṭṭhāya ettako ayo n' atthi. Handa te rāja-kule paribhindāmī' ti. Rājānaŋ

[1] B evaŋ-vidha°. [2] SS omit.
[3] B tettiŋsa (the usual number! See also below).
[4] B °bhojako.

upasaṅkamitvā: 'Core mahārāja passamī' ti. 'Kuhiŋ tātā?' ti. 'Rajâparādhikā devā' ti. 'Kiŋ-jātikā?' ti. 'Gahapatikā devā' ti. 'Gahapatikā kiŋ karissantī?' ti. 'Tayā jānamānena kasmā na kathitan?' ti. 'Bhayena mahārāja na kathesiŋ. Idāni mā mayhaŋ dosaŋ katheyyāthā' ti. Atha rājā: Ayaŋ mahā-ravaŋ ravatī ti, saddahitvā: 'Tena hi gaccha tvam eva, te ānehī' ti, balaŋ datvā pesesi. So gantvā, divasaŋ araññe kammaŋ katvā, sāyam-āsaŋ bhuñjitvā, gāma-majjhe nisīditvā yeva: Sve[1] kiŋ kammaŋ karissāma, kiŋ maggaŋ karoma, pokkharaṇiŋ khaṇāma, setuŋ bandhāmā ti, mantayamāne yeva te parivāretvā: 'Mā phandittha rañño āṇā' ti vatvā, bandhitva pāyāsi. Atha nesaŋ itthiyo: Sāmikā kira: 'Vo rājâparādhikā corā' ti baddhā niyyantī ti, sutvā: Aticirena ñātā[2] ete puñña-kammaŋ karomā ti, divase divase araññe va acchanti sabba-kammantā parihīnā, gehe na kiñci vaḍḍhati suṭṭhu-baddhā suṭṭhu-gahitā ti vadiŋsu. Gāma-bhojako pi te netvā rañño dassesi. Rājā anupaparikkhitvā yeva: 'Hatthinā maddāpethā' ti āha. Tesu nīyamānesu Magho itare āha: 'Bho sakkhissatha mama vacanaŋ kātun?' ti. 'Tava vacanaŋ karontā yeva mayaŋ imaŋ bhayaŋ pattā. Evaŋ sante pi bhaṇa bho kiŋ karomā' ti. 'Etha bho vaṭṭe carantānaŋ nāma nibandhaŋ etaŋ kim pana tumhe corā?' ti. 'Na cor' amhā' ti. 'Imassa lokassa saccakiriyā nāma avassayo, tasmā sabbe pi yadi amhe corā hatthī maddatu, atha na corā mā maddatū ti, saccakiriyaŋ karothā' ti. Te tathā akaŋsu. Hatthī upagantuŋ na sakkoti, viravanto palāyati, tutta-tomar' aṅkusehi koṭṭetvā pi upanetuŋ na sakkonti.

'Hatthīŋ upanetuŋ na sakkomā' ti rañño ārocesuŋ. 'Tena hi upari-kaṭena paṭicchādetvā maddāpethā' ti. Upari-kaṭe dinne pi diguṇa-ravaŋ viravanto palāyati. Rājā sutvā pesuñña-kārakaŋ pakkosāpetvā āha: 'Tāta hatthī madditum na icchatī?' ti. 'Āma deva jeṭṭhaka-māṇavo mantaŋ jānāti, mantass' esa ānubhāvo' ti. Rājā taŋ pakkosāpetvā: 'Manto kira te atthī?' ti pucchi. 'N' atthi deva

[1] SS omit. [2] B kūṭā.

mayhaŋ manto, saccakiriyaŋ pana mayaŋ karimha: 'Yadi amhe rañño corā[1] maddatu, atha na corā mā maddatū ti, saccakiriyāya no esa ānubhāvo' ti. 'Kim pana tāta tumhe kammaŋ karothā?' ti. 'Amhe deva maggaŋ samaŋ karoma, catu-mahāpathe sālaŋ karoma, pokkharaṇiŋ khaṇāma, setuŋ bandhāma. Evarūpāni puñña-kammāni karontā vicarāmā' ti. 'Ayaŋ tumhe kim-atthaŋ pisuṇetī?' ti. 'Amhākaŋ pamatta-kāle idañ c' idañ ca labhati, appamatta-kāle taŋ n' atthi, etena kāraṇenā' ti. 'Tātā ayaŋ hatthī nāma tiracchāno. So pi tumhākaŋ guṇe jānāti. Ahaŋ manusso hutvā pi na jānāmi tumhākaŋ vasana-gāmaŋ tumhākaŋ yeva puna āharaṇīyaŋ[2] katvā demi. Ayam pi hatthi tumhākaŋ yeva hotu. Pesuññakārako pi tumhākaŋ yeva dāso hotu. Ito paṭṭhāya mayham pi puñña-kammaŋ karothā' ti, dhanaŋ datvā vissajjesi. Te dhanaŋ gahetvā vārena hatthiŋ āruyha gacchantā mantayanti: 'Bho puñña-kammaŋ nāma anāgata-bhav' atthāya kayirati. Amhākaŋ pana anto-udake pupphitaŋ nīl' uppalaŋ viya imasmiŋ yeva attabhāve vipākaŋ deti. Idāni atirekaŋ puññaŋ karissāma. Kiŋ karomā?' ti. 'Catu-mahāpathe thāvaraŋ katvā mahājanassa vissamana-sālaŋ karomā' ti. 'Itthīhi pana saddhiŋ apattikaŋ katvā karissāma: Amhesu hi corā ti, gahetvā niyyamānesu hi itthīnaŋ ekā pi cintā-mattakam pi akatvā suṭṭhu-baddhā[3] suṭṭhu-baddhā[3] ti, uṭṭhahiŋsu: tasmā tāsaŋ pattiŋ na dassāmā' ti. Te attano gehāni gantvā hatthino tettiŋsa piṇḍa-bhattaŋ denti tettiŋsa tiṇa-muṭṭhiyo āharanti. Taŋ sabbaŋ hatthissa kucchipūraŋ jātaŋ. Te araññaŋ pavisitvā rukkhe chindanti, chinnaŋ chinnaŋ hatthī kaḍḍhitvā sakaṭa-pathe ṭhapeti. Te rukkhe tacchetvā sālāya kammaŋ ārabhiŋsu.

Maghassa gehe: Sujātā Sudhammā Cittā[4] Nandā[5] ti, catasso bhariyā ahesuŋ. Sudhammā vaḍḍhakiŋ pucchi: 'Tāta ime sahāyā kālass' eva gantvā sāyaŋ enti. Kiŋ kammaŋ karontī?' ti. 'Sālaŋ karonti ammā' ti. 'Tāta mayhaŋ pi sālāya pattiŋ katvā dehī' ti. 'Itthīhi

---

[1] SS vohārā. [2] B sāraṇīyaŋ. [3] B subandhā twice. [4] B Sucittā. [5] B Sunandā.

apattikaŋ[1] karomā' ti ete vadantī ti. Sā vaḍḍhakissa aṭṭha kahāpaṇe adāsi: 'Handa tāta yena kenaci upāyena pi mayhaŋ pattiŋ karohī' ti. So: 'Sādhu ammā' ti vatvā paṭhamataraŋ[2] vāsi-pharasuŋ gahetvā gāma-majjhe ṭhatvā: 'Kim bho ajja imasmim pi kāle na nikkhamathā?' ti, uccā-saddaŋ katvā: Sabbe maggaŋ ārūḷhā ti, ñatvā: Gacchatha tāva tumhe mayhaŋ papañco atthī ti, te purato katvā aññaŋ maggaŋ āruyha kaṇṇikûpagaŋ rukkhaŋ chinditvā tacchitvā vaṭṭaŋ[3] katvā āharitvā Sudhammāya gehe ṭhapesi: Mayā dehī ti, vutta-divase nīharitvā dadeyyasī ti. Atha niṭṭhite dabba-sambhāra-kamme bhūmi-kammato paṭṭhāya yāva-bandhana-thambh' ussāpana-saṅghāṭa-yojana-kaṇṇika-mañca-bandhanesu katesu so vaḍḍhakī kaṇṇika-majjhe nisīditvā catuhi disāhi gopānasiyo ukkhipitvā: 'Bho ekaŋ pamuṭṭhaŋ atthī' ti āha. 'Kiŋ bho pamuṭṭhaŋ, sabbam ev' atthaŋ pamussatī' ti. 'Imā bho gopānasiyo kattha patiṭṭhahissantī?' ti. 'Kaṇṇikā nāma laddhuŋ vaṭṭatī' ti. 'Kuhiŋ bho idāni sakkā laddhun?' ti. 'Kulānaŋ gehe sakkā laddhuŋ, āhiṇḍantā pucchathā' ti. Te antogāmaŋ pavisitvā pucchantā Sudhammāya ghara-dvāre ṭhatvā: 'Imasmiŋ ghare kaṇṇikā atthī?' ti pucchiŋsu. Sā: 'Atthī' ti āha, 'handa mūlaŋ gaṇhāhī' ti. 'Mūlaŋ na gaṇhāmi. Sace mama pattiŋ karotha dassāmī' ti. 'Etha bho, mātugāmassa pattiŋ na karoma, araññaŋ gantvā rukkhaŋ chindissāmā' ti nikkhamiŋsu. Tato vaḍḍhakinā: 'Kiŋ tātā laddhā[4] kaṇṇikā?' ti pucchitā taŋ atthaŋ ārocesuŋ.

Vaḍḍhakī kaṇṇikā-majjhe nisinno va ākāsaŋ ulloketvā: 'Bho ajja nakkhattaŋ sundaraŋ idaŋ aññaŋ saŋvaccharaŋ atikkamitvā sakkā laddhuŋ tumhehi ca dukkhena ābhatā dabba-sambhārā vo sakala-saŋvaccharena imasmiŋ yeva ṭhāne pūtikā bhavissanti. Devaloke nibbatta-kāle tassâpi ekasmiŋ koṇe sālā hotu āharatha naṇ' ti āha. Sā pi: yāva te na puna āgacchanti tāva kaṇṇikāya heṭṭhima-tale: 'Ayaŋ sālā Sudhammā nāmā' ti, akkharāni chindāpetvā āhatena vatthena veṭhetvā ṭhapesi. Gāmikā[5] āgantvā: 'Āhara naŋ

[1] B apattiŋ. [2] B puretaraŋ. [3] B maṭṭhaŋ.
[4] B na laddhā. [5] B Kammikā.

kaṇṇikaŋ yaŋ hotu taŋ hotu, tuyham pi pattiŋ karissāmā' ti āhaŋsu. Sā nīharitvā: Tātā yāva aṭṭha vā soḷasa vā gopānasiyo na ārohanti tāva imaŋ vatthaŋ mā nibbeṭhayitthā ti, adāsi. Te: Sadhū ti, sampaṭicchitvā gahetvā, gopānasiyo āropetvā va vatthaŋ nibbeṭhesuŋ. Eko magga[1]-gāmika-manusso uccaŋ olokento akkharāni disvā: Kiŋ bho idan ti, akkharaññuŋ manussaŋ pakkosāpetvā dassesi. So: 'Sudhammā nāma ayaŋ sālā' ti āha. 'Haratha[2] bho, mayaŋ ādito paṭṭhāya sālaŋ katvā nāmamattam pi na labhāma. Esā ratanamattena kaṇṇikā rukkhena sālaŋ attano nāmena kāretī' ti viravanti. Vaḍḍhakī tesaŋ viravantānaŋ yeva gopānasiyo pavesetvā[3] āṇiŋ datvā sālā-kammaŋ niṭṭhāpesi.

Sālaŋ tidhā vibhajiŋsu. Ekasmiŋ koṭṭhāse issarānaŋ vasanaṭṭhānaŋ akaŋsu, ekasmiŋ duggatānaŋ, ekasmiŋ gilānānaŋ, tettiŋsa-janānaŋ[4] tettiŋsa-phalakāni paññāpetvā hatthissa saññaŋ adaŋsu: Āgantuko āgantvā yassa atthate phalake yeva nisīdati taŋ gahetvā phalaka-sāmikass' eva gehe patiṭṭhāpehi tassa pāda-parikamma-piṭṭhi-parikamma-khādaniya-bhojaniya-sayanāni sabbāni phalaka-sāmikass' eva bhārā bhavissantī ti, hatthī āgatâgataŋ gahetvā phalaka-sāmikassa gharaŋ neti. So tassa taŋ divasaŋ kattabbaŋ karoti.

Magha-māṇavo sālato avidūre ṭhāne koviḷāra-rukkhaŋ ropesi,[5] mūle c' assa pāsāṇa-phalakaŋ atthari. Nandā nām' assa bhariyā avidūre pokkharaṇiŋ khaṇāpesi, Cittā mālā-vacche ropesi,[5] sabba-jeṭṭhikā pana ādāsaŋ gahetvā atta-bhāvaŋ maṇḍayamānā va vicarati. Magho āha: 'Bhadde Sudhammā, sālāya pattikā jātā, Nandā pokkharaṇiŋ khaṇāpesi, Cittā mālā-vacche ropāpesi, tava pana puñña-kammaŋ nāma n' atthi, ekaŋ puñña-kammaŋ karohi bhadde' ti. Sā: 'Idaŋ kassa kāraṇā karosi?[6] Nanu tayā kataŋ mayham evā?' ti vatvā, attabhāva-maṇḍanam eva anuyuñjati.

Magho yāvat' āyukaŋ ṭhatvā tato cavitvā[4] Tāvatiŋsa-bhavane Sakko hutvā nibbatti. Te pi tettiŋsa gāmikā ma-

---

[1] B mahā°. [2] B āharatha. [3] B āropetvā.
[4] SS omit. [5] B ropāpesi. [6] B kāresi.

nussā kālaŋ katvā tettiŋsa devaputtā hutvā tass' eva santike nibbattā. Sakkassa Vejayanto nāma pāsādo satta-yojana-satāni uggañchi, dhajo tīṇi-yojana-satāni uggañchi. Koviḷāra-rukkhassa nissandena samantā ti[1]-yojana-sata-parimaṇḍalo, pañca-dasa-yojana-pariṇāha-kkhandho Pāricchattako nibbatti. Pāsāṇa-phalakassa nissandena Pāricchattaka-mūle saṭṭhi-yojanikā paṇḍu-kambala-silā nibbatti. Sudhammāya kaṇṇika-rukkhassa nissandena ti-yojana-satikā Sudhamma-deva-sabhā nibbatti. Nandāya pokkharaṇiyā nissandena paññāsa-yojanā Nandā-pokkharaṇī nibbatti. Cittāya mālā-vaccha-vatthu-nissandena saṭṭhi-yojanikaŋ Cittalatāvanaŋ nāma uyyānaŋ nibbatti.

Sakko deva-rājā Sudhammāya deva-sabhāya yojanike suvaṇṇa-pallaṅke nisinno, ti-yojanike seta-cchatte dhāriyamāne tehi devaputtehi tāhi devakaññāhi aḍḍha-tiyāhi nāṭaka-koṭīhi dvīsu devalokesu devatāhi ca parivārito, mahā-sampattiŋ olokento tā tisso itthiyo disvā: Imā tāva paññāyanti, Sujātā kuhin ti, olokento: Ayaŋ mama vacanaŋ akatvā, giri-kandarāya baka[2]-sakuṇikā hutvā nibbattā ti, disvā, devalokato otaritvā tassā santikaŋ gato. Sā disvā va sañjānitvā adho-mukhā jātā. 'Bāle idāni kiŋ sīsaŋ na ukkhipasi? Tvaŋ mama vacanaŋ akatvā attabhāvam eva maṇḍayamānā atināmesi. Sudhammā[3] ca Nandā ca Cittā ca mama[3] santike[3] nibbattā. Ehi, amhākaŋ sampattiŋ passā' ti, devalokaŋ netvā Nandāya pokkharaṇiyā pakkhipitvā pallaṅke nisīdi. Nāṭak' itthiyo: 'Kuhiŋ gat' attha mahārājā?' ti pucchiŋsu. So anārocetu-kāmo tāhi nippīḷayamāno: 'Sujātāya santikan' ti āha. 'Kuhiŋ nibbattā mahārājā?' ti. 'Kandarapāde' ti. 'Idāni kuhin?' ti. 'Nandāya pokkharaṇiyaŋ me vissaṭṭhā' ti. 'Etha bho amhākaŋ ayyaŋ[4] passāmā' ti. Sabbā tattha agamaŋsu. Sā pubbe sabba-jeṭṭhikā hutvā tā avamaññittha. Idāni tā pi taŋ disvā: 'Passatha bho amhākaŋ ayyāya mukhaŋ kakkaṭa-vijjhana-sūla-sadisan' ti ādīni vadantiyo keḷiŋ akaŋsu. Sā ativiya aṭṭiyamānā Sakkaŋ devarājānaŋ āha: 'Mahārāja

---

[1] SS omit. [2] B ekā.
[3] B Sudhammāya, etc., mahā-sampatti. [4] SS ayaŋ.

imāni suvaṇṇa-rajata-maṇi-vimānāni vā Nandā-pokkharaṇī vā mayhaŋ kiŋ karissati? Jāta-bhūmi yeva mahārāja sattānaŋ sukhā, maŋ tatth' eva Kandarapāde vissajjehī' ti. Sakko taŋ tattha vissajjetvā: 'Mama vacanaŋ karissasī?' ti āha. 'Karissāmi mahārājā' ti. 'Pañca sīlāni gahetvā akhaṇḍāni katvā rakkha, katipāhena taŋ etāsaŋ jeṭṭhikaŋ karissāmī' ti. Sā tathā akāsi.

Sakko katipāhassa accayena: Sakkā nu kho sīlaŋ rakkhitun ti, gantvā maccha-rūpena uttānako hutvā tassā purato udakapiṭṭhe osarati. Sā: Mata-macchako bhavissatī ti, gantvā sīse aggahesi. Maccho naṅguṭṭhaŋ cālesi. Sā: Jīvati maññe ti, udake vissajjesi. Sakko ākāse ṭhatvā: 'Sādhu sādhu rakkhasi sikkhāpadaŋ, evan taŋ rakkhamānaŋ katipāhen' eva nāṭikānaŋ jeṭṭhikaŋ karissāmī' ti āha. Tassā pi pañcavassa-satāni āyuŋ ahosi. Eka-divasam pi udara-pūraŋ nâlabhittha. Sukkhitvā milāyamānā[1] pi sīlaŋ akhaṇḍetvā kālakatā Bārāṇasiyā kumbhakāra-gehe nibbatti. Sakko: Kuhiŋ nibbattā ti, olokento disvā: Tato idha ānetuŋ na sakkā, jīvita-vuttim assā dassāmī ti, suvaṇṇa-elāḷukānaŋ yānaŋ pūretvā majjhe gāmassa mahallaka-vesena nisīditvā: 'Elālukāni gaṇhathā' ti ukkuṭṭhim akāsi. Samantā-gāma-vāsikā āgantvā: 'Dehi tātā' ti āhaŋsu. 'Ahaŋ sīlaŋ rakkhakānaŋ demi. Tumhe sīlaŋ rakkhathā?' ti. Tāta mayaŋ sīlaŋ nāma kīdisan ti pi na jānāma. Mūlena dehī' ti. 'Sīla-rakkhakānaŋ yeva ahaŋ dammī' ti. 'Etha re ko 'si ayaŋ elāḷa-mahallako?' ti. Sabbe nivattiŋsu. Sā dārikā pucchi: 'Amma tumhe elāḷuk' atthāya gatā tucchahatthā va āgatā?' ti. 'Koci Amma elāḷuka-mahallako: 'ahaŋ sīlaŋ rakkhakānaŋ dammī' ti vadati, nūnaŋ assā dārikā sīlaŋ samāditvā[2] vattanti, mayaŋ sīlam eva na jānāmā' ti. Sā: Mayhaŋ ānītaŋ bhavissatī ti, gantvā: 'Elāḷukaŋ tāta dehī' ti āha. 'Tvaŋ sīlaŋ rakkhasi ammā?' ti. 'Āma tāta rakkhāmī' ti. 'Idaŋ mayā tuyham eva ābhatan' ti. Geha-dvāre yānakena saddhiŋ ṭhapetvā pakkāmi. Sā pi yāva-jīvaŋ sīlaŋ rakkhitvā Vepacitti-asur' indassa dhītā hutvā nibbatti. Sīla-nissandena pāsādikā ahosi.

---

[1] B miyamānā. [2] B khāditvā (!).

So: Dhītu vivāha-maṅgalaŋ karissāmī ti, asure sannipātesi. Sakko: Kuhiŋ nibbattā ti, olokento: Asura-bhavane nibbattā, ajj' assā vivāha-maṅgalaŋ karissantī ti, disvā: Idāni yaŋ kiñci katvā ānetabbā mayā ti, asura-vaṇṇaŋ nimminitvā asurānaŋ antare aṭṭhāsi. 'Tava sāmikaŋ vārehī' ti, tassā hatthe pitā puppha-dāmaŋ adāsi: 'Yaŋ icchasi tassa upari khipāhī' ti. Sā olokentī Sakkaŋ disvā pubba-sannivāsena sañjāta-sinehā: Ayaŋ mama sāmiko ti, tassa upari dāmaŋ knipi. So taŋ bāhaŋ gahetvā ākāse uppati. Tasmiŋ khaṇe asurā sañjāniŋsu. Te: Gaṇhatha gaṇhatha Jara-Sakkaŋ, veriko amhākaŋ, na mayaŋ etassa dārikaŋ dassāmā ti, anubandhiŋsu. Vepacitti pucchi 'Kena haṭā[1] ?' ti. 'Jara-Sakkena mahārājā' ti. 'Avasesesu ayam eva seṭṭho, apethā' ti āha. Sakko taŋ netvā aḍḍhatiyā koṭiyā nāṭikānaŋ jeṭṭhikā-ṭṭhāne ṭhapesi. Sā Sakkaŋ varaŋ yāci: 'Mahārāja mayhaŋ imasmiŋ devaloke mātā-pitā vā bhātā vā bhaginī vā n' atthi. Yattha yattha gacchasi, tattha tattha maŋ gahetvā va gaccha mahārājā' ti. Sakko:. Sādhū ti, paṭiññaŋ adāsi. Evaŋ Macala-gāmake Magha-māṇava-kālato paṭṭhāya visuddhabhāvam assa sampassanto Bhagavā *dīgha-rattaŋ visuddho kho ayaŋ Sakko* ti āha

Attha-saŋhitan ti attha-nissitaŋ kāraṇa-nissitaŋ.

Paṭhamaka-bhāṇavāraŋ.

2. 1. *Kiŋ-saŋyojanā* ti kena[2]-bandhanena baddhā hutvā. *Puthu-kāyā* ti bahujanā. *Averā* ti appaṭighā. *Adaṇḍā* ti āvudha-daṇḍa-dhana-daṇḍa-vinimmuttā. *Asapattā* ti apaccatthikā. *Avyāpajjhā*[3] ti vigata-domanassā. *Viharemu averino* ti: Aho vata kenaci saddhiŋ averino vihareyyāma, katthaci kopaŋ anuppādetvā, accharāya gahitakaŋ jaṅgha-sahassena saddhiŋ paribhuñjeyyāmā ti, dānaŋ datvā pūjaŋ katvā ca patthayanti.

Iti ce[4] *nesaŋ hotī* ti evañ ca nesaŋ ayañ ca patthanā hoti.

Atha ca panā ti evaŋ patthanāya sati pi.

Issā-macchariya-saŋyojanā ti para-sampatti-khīyana-lakkhaṇā issā, atta-sampattiyā parehi sādhāraṇa-bhāvassa asa-

[1] B āhaṭā. [2] SS kiŋ-. [3] B °jjā. [4] B ca.

hana-lakkhaṇaŋ macchariyañ ca saŋyojanaŋ etesan ti *issā-macchariya-saŋyojanā.*

Ayañ c' ettha saṅkhepo, vitthārato pana issā-macchariyāni Abhidhamme vuttān' eva. Āvāsa-macchariyena pan' ettha yakkho vā peto vā hutvā tass' eva āvāsassa saṅkāraŋ sīsena ukkhipitvā vicarati. Kula-macchariyena tasmiŋ kule aññesaŋ dāna-mānan' ādīni[1] karonte disvā: Bhinnaŋ vat' idaŋ kulaŋ mamā ti, cintayato lohitam pi mukhato uggacchati, kucchi-virecanam pi hoti, antāni pi khaṇḍâkhaṇḍāni hutvā nikkhamanti. Lābha-macchariyena saṅghassa vā gaṇassa vā santake lābhe maccharāyitvā puggalika-bhogaŋ[2] viya[2] paribhuñjitvā yakkho vā peto vā mahā-ajagaro vā hutvā nibbattati. Sarīra-vaṇṇa-guṇa-vaṇṇa-macchariyena pana pariyatti-dhamma-macchariyena ca attano ca vaṇṇaŋ vaṇṇeti, paresaŋ vaṇṇaŋ: Kiŋ-vaṇṇo eso ti, taŋ taŋ dosaŋ vadanto pariyattiñ ca kassaci kiñci adento dubbaṇṇo c' eva eḷa-mūgo ca hoti. Api ca āvāsa-macchariyena loha-gehe paccati. Kula-macchariyena appa-lābho hoti. Lābha-macchariyena gūtha-niraye nibbattati. Vaṇṇa-macchariyena bhave nibbattassa vaṇṇo nāma na hoti. Dhamma-macchariyena kukkuḷa-niraye nibbattati. Idañ ca pana issā-macchera-saŋyojanaŋ-sot' āpatti-maggena pahīyati. Yāva taŋ nappahīyatī tāva deva-manussā averat' ādīni patthayantā pi ver' ādīhi na parimuccanti yeva.

Tiṇṇā m' ettha kaṅkhā ti etasmiŋ pañhe mayā tumhākaŋ vacanaŋ sutvā kaṅkhā tiṇṇā ti vadati. Na magga-vasena imaŋ tiṇṇa-kaṅkhaŋ dīpeti.

Vigatā katkaŋ-kathā ti idaŋ kathaŋ idaŋ kathan ti: ayam pi kathaŋ-kathā vigatā nidān' ādīni vuttatthān' eva.

2. *Piyâppiya-nidānan* ti piya-satta-saṅkhāra-nidānaŋ macchariyaŋ, appiya-satta-saṅkhāra-nidānā issā, ubhayaŋ vā ubhaya-nidānaŋ. Pabbajitassa hi saddhi-vihārik' ādayo gahaṭṭhassa putt' ādayo hatthi-ass' ādayo vā sattā piyā honti keḷāyitā mamāyitā muhuttam pi te apassanto adhivāsetuŋ na sakkoti. So aññaŋ tādisaŋ piya-sattaŋ-labhantaŋ disvā issaŋ karoti: Iminā amhākaŋ kiñci kammaŋ atthi. muhuttaŋ

---

[1] B dānādīni. [2] B puggalika-paribhogena.

tāva naŋ dethā ti. Tam eva aññehi yācito: No sakkā dātuŋ, kilamissati vā ukkaṇṭhissati vā ti, ādīni vatvā macchariyaŋ karoti. Evaŋ tāva ubhayaŋ piya-satta-nidānaŋ hoti.

Bhikkhussa pana patta-cīvar' ādi-parikkhāra-jātaŋ, gahaṭṭhassa vā alaŋkār' ādi-upakaraṇaŋ piyaŋ hoti manāpaŋ. So aññassa tādisaŋ uppajjamānaŋ disvā: Aho vat' assa evarūpaŋ na bhaveyyā ti, issaŋ karoti. Yācito vā pi: Mayam p' etaŋ tāva na paribhuñjāma, na sakkā dātun ti, macchariyaŋ karoti. Evaŋ ubhayam pi piya-saṅkhāra-nidānaŋ hoti. Appiye hi pana te vutta-ppakāre satte ca saṅkhāre ca labhtivā sace pi 'ssa te amanāpā honti, tathā pi kilesānaŋ viparīta-vuttitāya ṭhapetvā maŋ ko añño evarūpassa lābhī ti, issaŋ vā karoti. Yācito tāva-kālikam pi adadamāno macchariyaŋ vā karoti. Evaŋ ubhayam pi appiya-satta-saṅkhāra-nidānaŋ hotī ti.

Chanda-nidānan ti ettha pariyesanā-chando paṭilābha-chando paribhoga-chando sannidhi-chando vissajjana-chando ti pañcavidho chando. Katamo pariyesanā-chando? Idh' ekacco atitto chandajāto rūpaŋ pariyesati, saddaŋ gandhaŋ rasaŋ phoṭṭhabbaŋ pariyesati dhanaŋ pariyesati. Ayaŋ pariyesanā-chando. Katamo paṭilābha-chando? Idh' ekacco atitto chandajāto rūpaŋ paṭilabhati, saddaŋ gandhaŋ rasaŋ phoṭṭhabbaŋ paṭilabhati dhanaŋ paṭilabhati. Ayaŋ paṭilābha-chando. Katamo paribhoga-chando? Idh' ekacco atitto chandajāto rūpaŋ paribhuñjati, saddaŋ gandhaŋ rasaŋ phoṭṭhabbaŋ, paribhuñjati dhanaŋ paribhuñjati. Ayaŋ paribhoga-chando. Katamo sannidhi-chando? Idh' ekacco atitto chandojāto dhana-sannicayaŋ karoti: Āpadāsu bhavissatī ti. Ayaŋ sannidhi-chando. Katamo vissajjana-chando? Idh' ekacco atitto chandajāto dhanaŋ vissajjeti hatth' ārohānaŋ ass' ārohānaŋ rathikānaŋ dhan' uggahānaŋ: Ime maŋ rakkhissanti gopissanti mamāyissanti saŋparivāressantī ti. Ayaŋ vissajjana-chando. Ime pañca pi chandā. Idha taṇhāmattam eva. Taŋ sandhāya idaŋ vuttaŋ.

Vitakka-nidāno ti ettha: Lābhaŋ paṭicca vinicchayo ti, evaŋ-vutto vinicchaya-vitakko vitakko nāma. *Vinicchayo* ti dve vinicchayā: taṇhā-vinicchayo diṭṭhi-vinicchayo ca. Aṭṭha-sataŋ taṇhā-vicaritaŋ taṇhā-vinicchayo nāma, dvā-

saṭṭhi diṭṭhiyo diṭṭhi-vinicchayo nāmā ti. Evaŋ-vutta-taṇhā-vinicchaya-vasena hi iṭṭhâniṭṭha-piyappiya-vavatthānaŋ na[1] hoti. Tad eva hi ekaccassa iṭṭhaŋ hoti, ekaccassa aniṭṭhaŋ hoti. Paccanta-rāja-majjha-desa-rājūnaŋ gaṇḍ' uppāda-miga-maŋs' ādisu viya tasmiŋ pana taṇhā-vinicchaya-vinicchite paṭiladdha-vatthusmiŋ: Ettakaŋ rūpassa bhavissati ettakaŋ saddassa ettakaŋ gandhassa bhavissati, ettakaŋ rasassa bhavissati, ettakaŋ phoṭṭhabbassa, ettakaŋ mayhaŋ bhavissati, ettakaŋ parassa bhavissati, ettakaŋ nidahissāmi ettakaŋ parassa dassāmī ti, vavatthānaŋ vitakka-vinicchayo nāma hoti. Ten' āha *Chando kho devānaŋ Inda vitakka-nidāno* ti.

Papañca-saññā-saṅkhā-nidāno ti tayo papañcā, taṇhā-papañco māna-papañco diṭṭhi-papañco ti. Tattha aṭṭha-sata-taṇhā-vicaritaŋ taṇhā-papañco nāma, navavidho māno māna-papañco nāma, dvā-saṭṭhi diṭṭhiyo diṭṭhi-papañco nāma. Tesu idha taṇhā-papañco adhippeto. Ken' aṭṭhena papañco? Matta-pamatt' ākāra-pāpan' aṭṭhena. Papañca-sampayuttā saññā papañca-saññā, saṅkhā vuccati koṭṭhāso, saññā-nidānā hi papañca-saṅkhā ti ādisu viya. Iti papañca-saññā-saṅkhā-nidāno hoti papañca-saññā-koṭṭhāsa-nidāno vitakko ti attho.

3. *Papañca-saññā-saṅkhā-nirodha-sāruppa-gāminī* ti etissā papañca-saññā-saṅkhāya yo nirodho vūpasamo tassa sāruppañ c' eva tattha-gāminī cā ti saha vipassanāya maggaŋ pucchati. Ath' assa Bhagavā *Somanassaŋ p' âhan* ti tisso vedanā ārabhi. Kim pana Bhagavatā pucchitaŋ kathitaŋ apucchitaŋ sânusandhikaŋ ananusandhikan? ti. Pucchitam eva kathitaŋ no apucchitaŋ sânusandhikam eva no ananusandhikaŋ. Devatānaŋ hi rūpato arūpaŋ pākaṭataraŋ, arūpe pi vedanā pākaṭatarā. Kasmā? Devatānaŋ karaja-kāyaŋ sukhumaŋ, kammajaŋ balavaŋ, karajassa ca sukhumattā kammajassa ca balavattā ekâhāram pi atikkamitvā na tiṭṭhanti. Uṇha-pāsāṇe ṭhapita-sappi-piṇḍo viya vilīyantī ti: sabbaŋ Brahmajāle vutta-nayen' eva veditabbaŋ. Tasmā Bhagavā Sakkassa tisso vedanā ārabhi.

Duvidhaŋ hi kammaṭṭhānaŋ rūpa-kammaṭṭhānañ ca arūpa-kammaṭṭhānañ ca; rūpa-pariggaho arūpa-pariggaho ti pi

[1] SS omit.

etad eva vuccati. Tattha Bhagavā yassa rūpaŋ pākaṭaŋ tassa saṅkhepa-manasikāra-vasena vā vitthāra-manasikāra-vasena vā catu-dhātu-vavatthānaŋ vitthārento rūpa-kammaṭṭhānaŋ katheti. Yassa arūpaŋ pākaṭaŋ tassa arūpa-kammaṭṭhānaŋ katheti. Kathento ca tassa vatthubhūtaŋ rūpa-kammaṭṭhānaŋ dassetvā va katheti, devānaŋ pana arūpaŋ pākaṭan ti arūpa-kammaṭṭhāna-vasena vedanā ārabhi.

Tividho hi arūpa-kammaṭṭhāne abhiniveso: phassa-vasena vedanā-vasena citta-vasenā ti. Kathaŋ? Ekaccassa hi saṅkhittena vā vitthārena vā pariggahīte rūpa-kammaṭṭhāne tasmim ārammaṇe citta-cetasikānaŋ paṭhamâbhinipāto, taŋ ārammaṇaŋ phusanto uppajjamāno phasso pākaṭo hoti. Ekaccassa taŋ ārammaṇaŋ anubhavantī uppajjamānā vedanā pākaṭā hoti. Ekaccassa taŋ ārammaṇaŋ pariggahetvā taŋ vijānantaŋ uppajjamānaŋ viññāṇaŋ pākaṭaŋ hoti. Tattha yassa phasso pākaṭo hoti, so pi na kevalaŋ phasso va uppajjati. Tena saddhiŋ tad eva ārammaṇaŋ anubhavamānā vedanā pi uppajjati, sañjānamānā saññā pi, cetayamānā cetanā pi, vijānanamānaŋ viññāṇam pi uppajjatī ti, phassa-pañcake yeva pariggaṇhāti. Yassa vedanā pākaṭā hoti, so pi na kevalaŋ vedanā va uppajjati. Tāya saddhiŋ tad eva ārammaṇaŋ phusamāno phasso pi uppajjati, sañjānamānā saññā pi, cetayamānā cetanā pi, vijānanamānaŋ viññāṇaŋ uppajjatī ti, phassa-pañcake yeva pariggaṇhāti. Yassa viññāṇaŋ pākaṭaŋ hoti so pi na kevalaŋ viññāṇam eva uppajjati. Tena saddhiŋ tad ev' ārammaṇaŋ phusamāno phasso pi uppajjati anubhavamānā vedanā pi, sañjānamānā saññā pi, cetayamānā cetanā pi uppajjatī ti, phassa-pañcake yeva pariggaṇhāti. So: Ime phassa-pañcamakā dhammā kiŋ-nissitā ti, upadhārento: 'vatthu-nissitā' ti pajānāti. Vatthu nāma karaja-kāyo, yaŋ sandhāya vuttaŋ: 'Idañ ca pana me viññāṇaŋ ettha sitaŋ ettha paṭibaddhan' ti.

So atthato bhūtāni c' eva upādā-rūpāni ca: Evam ettha vatthu-rūpaŋ phassa-pañcamakaŋ nāman ti, nāmarūpamattam eva passati; rūpañ c' ettha rūpa-kkhandho. nāmaŋ cattāro arūpino khandhā ti: pañca-kkhandha-mattaŋ hoti. Nāmarūpa-vinimuttā hi pañca-kkhandhā pañca-kkhandha-vinimuttaŋ vā nāmarūpaŋ n' atthi. So ime pañca-kkhandhā:

kiŋ hetukā ti, upaparikkhanto: 'avijj' ādi-hetukā' ti passati. Tato paccayo c' eva paccay' uppannañ ca: Idaŋ añño satto vā puggalo vā n' atthi, suddha-saṇkhāra-puñjamattam evā ti: sappaccaya-nāmarūpa-vasena tilakkhaṇaŋ āropetvā vipassanā-paṭipāṭiyā: Aniccaŋ dukkhaŋ anattā ti, sammasanto vicarati. So: ajja ajjā ti, paṭivedhaŋ ākaṅkhamāno tathārūpe divase utu-sappāyaŋ puggala-sappāyaŋ bhojana-sappāyaŋ dhamma-savana-sappāyaŋ vā labhitvā eka-pallaṅkena nisinno va vipassanaŋ matthakaŋ pāpetvā arahatte patiṭṭhāti. Evaŋ imesaŋ tiṇṇam pi janānaŋ yāva arahattā kammaṭṭhānaŋ kathitaŋ hoti.

Idha pana Bhagavā arūpa-kammaṭṭhānaŋ kathento vedanā-vasena[1] kathesi. Phassa-vasena vā viññāṇa-vasena vā kathiyamānaŋ etassa na pākaṭaŋ hoti, andhakāraŋ viya khāyati, vedanā-vasena pana pākaṭaŋ hoti. Kasmā? Vedanānaŋ pākaṭatāya, sukha-dukkha-vedanānaŋ hi uppatti pākaṭā. Yadā sukhaŋ uppajjati tadā sakala-sarīraŋ khobhentaŋ maddantaŋ pharamānaŋ abhisandayamānaŋ sata-dhota-sappiŋ khādāpayantaŋ viya sata-pāka-telaŋ makkhayamānaŋ viya ghaṭa-sahassena pariḷāhaŋ nibbāpayamānaŋ viya: Aho sukhaŋ aho sukkhan ti, vācaŋ nicchārayamānam eva uppajjati. Yadā dukkhaŋ uppajjati ṭadā sakala-sarīraŋ khobhentaŋ maddantaŋ pharamānaŋ abhisandayamānaŋ tatta-phālaŋ pavesentaŋ viya vilīna-tamba-lohena āsiñcantaŋ viya sukkha-tiṇa-vanaspatimhi araññe dāru-ukkā-kalāpaŋ khipamānaŋ viya: Aho dukkhaŋ aho dukkhan ti, vippalāpayamānam eva uppajjati. Iti sukha-dukkha-vedanānaŋ uppatti pākaṭā hoti.

Adukkha-m-asukhā pana duddīpanā andhakārā avibhūtā.[2] Sā sukha-dukkhānaŋ apagame sātâsāta-paṭikkhepa-vasena majjhatt' ākārabhūtā adukkha-m-asukhā vedanā ti nayato gaṇhantassa pākaṭā hoti. Yathā kiŋ? Yathā antarā piṭṭhi-pāsāṇaŋ ārūhitvā palātassa migassa anupadaŋ gacchanto miga-luddako piṭṭhi-pāsāṇassa ora-bhāge pi para-bhāge pi padaŋ disvā majjhe apassanto pi: Ito ārūḷho ito orūḷho majjhe piṭṭhi-pāsāṇe iminā padesena gato bhavissatī ti, nayato

[1] B °sīsena. [2] MSS. avi°.

jānāti, evaŋ ārūḷha-ṭṭhāne padaŋ viya hi sukhāya vedanāya uppatti pākaṭā hoti, orūḷha-ṭṭhāne padaŋ viya dukkhāya vedanāya uppatti pākaṭā hoti: Ito āruyha ito oruyha majjhe evaŋ gato ti, nayato gahaṇaŋ viya sukha-dukhānaŋ apagame sātâsāta-paṭikkhepa-vasena majjhatt' ākārabhūtā adukkha-m-asukha-vedanā ti nayato gaṇhantassa pākaṭā hoti.

Evaŋ Bhagavā paṭhamaŋ rūpa-kammaṭṭhānaŋ kathetvā pacchā arūpa-kammaṭṭhānaŋ vedanā-vasena nibbeṭhetvā dasseti. Na kevalaŋ ca idh' eva evaŋ dasseti. Mahā-Satipaṭṭhāne, Majjhima-nikāyamhi Satipaṭṭhāne, Culla-Taṇha-saṅkhaye, Mahā-Taṇhā-saṅkhaye, Culla-Vedalle, Mahā-Vedalle, Raṭṭhapāla-sutte, Māgandiya-sutte, Dhātu-vibhaṅge, Āṇañjasappāye, sakale Vedanā-saŋyutte ti: evaŋ anekesu suttesu paṭhamaŋ rūpa-kammaṭṭhānaŋ kathetvā pacchā arūpakammaṭṭhānaŋ vedanā-vasena nibbeṭhetva dassesi. Yathā ca tesu tesu evaŋ imasmim pi Sakka-pañhe paṭhamaŋ rūpakammaṭṭhānaŋ kathetvā pacchā arūpa-kammaṭṭhānaŋ vedanā-vasena nibbeṭhetvā dassesi. Rūpa-kammaṭṭhānaŋ pan' ettha vedanāya ārammaṇa-mattakaŋ yeva saṅkhittaŋ, tasmā pāḷiyaŋ na ārūḷhaŋ bhavissati. Arūpa-kammaṭṭhāne yaŋ tassa pākaṭaŋ vedanā-vasena abhinivesa-mukhaŋ tam eva dassetuŋ *Somanassam p' ahaŋ devānam Indā* ti ādi āgataŋ.[1]

Tattha *duvidhenā* ti dvividhena, dvīhi koṭṭhāsehī ti attho.

Evarūpaŋ somanassaŋ na sevitabban ti evarūpaŋ geha-sitasomanassaŋ na sevitabbaŋ. Geha-sita-somanassaŋ nāma: tattha katamāni? Cha-geha-sitāni somanassāni: Cakkhuviññeyyānaŋ rūpānaŋ iṭṭhānaŋ kantānaŋ manāpānaŋ manoramānaŋ lok' āmisa-paṭisaŋyuttānaŋ paṭilābhaŋ vā paṭilābhato samanussarato,[2] pubbe yeva paṭiladdhaŋ pubbaŋ atītaŋ niruddhaŋ vipariṇataŋ samanussarato uppajjati somanassaŋ; yaŋ evarūpaŋ somanassaŋ: idaŋ vuccati geha-sitasomanassan ti. Evaŋ chasu dvāresu vutta-kāma-guṇanissita-somanassaŋ.

Evarūpaŋ somanassaŋ sevitabban ti evarūpaŋ nekkhammasitaŋ somanassaŋ sevitabbaŋ. Nekkhamma-sitaŋ somanassaŋ nāma: tattha katamāni? Cha nekkhamma-sitāni somanassāni:

---

[1] B ādim āha.   [2] B samanupassato.

Rūpānaŋ tv 'eva aniccataŋ disvā vipariṇāma-virāga-nirodhaŋ: Pubbe c' eva rūpā etarahi ca sabbe rūpā aniccā dukkhā vipariṇāma-dhammā ti, evam etaŋ yathā-bhūtaŋ sammappaññāya passato uppajjati somanassaŋ. Yaŋ evarūpaŋ somanassaŋ: idaŋ vuccati nekkhamma-sitaŋ somanassan ti. Evaŋ chasu dvāresu iṭṭh' ārammaṇe āpātha-gate anicc' ādi-vasena vipassanaŋ paṭṭhapetvā ussukkāpetuŋ sakkontassa: Ussukkitā me vipassanā ti, somanassa-jātassa uppannaŋ somanassaŋ sevitabban ti: idaŋ nekkhamma-vasena vipassanā-vasena anussati-vasena paṭhama-jjhān' ādi-vasena uppajjanaka-somanassaŋ sevitabbaŋ nāma.

Tattha yañ ce savitakkaŋ savicāran ti tasmim pi nekkhamma-site somanasse yaŋ nekkhamma-vasena vipassanā-vasena anussati-vasena paṭhama-jjhāna-vasena uppannaŋ savitakkaŋ savicāraŋ somanassan ti jāneyya.

Yañ ce avitakkaŋ avicāran ti yaŋ pana dutiya-tatiya-jjhāna-vasena uppannaŋ avitakkaŋ avicāraŋ somanassan ti jāneyya.

Ye avitakke avicāre se[1] *paṇītatare* ti etesu pi dvīsu yaŋ avitakkâvicāraŋ taŋ paṇītataran ti attho. Iminā kiŋ kathitaŋ hoti? Dvinnaŋ arahattaŋ kathitaŋ. Kathaŋ? Eko hi[2] bhikkhu savitakka-savicāre somanasse vipassanaŋ paṭṭhapetvā: Idaŋ somanassaŋ kiŋ-nissitan ti, upadhārento: Vatthu-nissitan ti, pajānātī ti, phassa-pañcamake vutta-nayen' eva anukkamena arahatte patiṭṭhāti. Eko avitakka-avicāre somanasse vipassanaŋ paṭṭhapetvā vutta-nayen' eva arahatte patiṭṭhāti. Tattha abhiniviṭṭha-somanassesu pi savitakka-savicārato avitakkâvicāraŋ taŋ[3] paṇītataraŋ, savitakka-savicāra-somanasse vipassanato pi avitakkâvicāre vipassanā paṇītatarā, savitakka-savicāra-somanassa-phala-samāpattito pi avitakkâvicāra-somanassa-phala-samāpatti yeva paṇītatarā. Ten' āha Bhagavā *ye avitakke avicāre se*[1] *paṇītatare* ti.

Evarūpaŋ domanassaŋ na sevitabban ti evarūpaŋ geha-sita-domanassaŋ na sevitabbaŋ. Geha-sita-domanassaŋ nāma: tattha katamāni? Cha-geha-sitāni domanassāni: Cakkhu-viññeyyānaŋ rūpānaŋ iṭṭhānaŋ kantānaŋ manāpānaŋ manoramānaŋ lok' āmisa-paṭisaŋyuttānaŋ appaṭilābhaŋ vā

---

[1] B te. [2] B kira. [3] B omits.

appaṭilābhato samanussarato[1] pubbe vā paṭiladdha-pubbaŋ atītaŋ niruddhaŋ vipariṇataŋ samanussarato uppajjati domanassaŋ. Yaŋ evarūpaŋ domanassaŋ, idaŋ vuccati gehasitaŋ domanassan ti. Evaŋ chasu dvāresu: Iṭṭhârammaṇaŋ nânubhaviŋ[2] nânubhavissāmi nânubhavāmī ti, vitakkayato uppannaŋ kāma-guṇa-nissitaŋ domanassaŋ.

Evarūpaŋ domanassaŋ sevitabban ti evarūpaŋ nekkhammasitaŋ domanassaŋ sevitabbaŋ. Nekkhamma-sita-domanassaŋ nāma: tattha katamāni? Cha nekkhamma-sitāni domanasssāni: Rūpānaŋ tv' eva aniccataŋ viditvā vipariṇāma-virāga-nirodham: Pubbe c' eva rūpā etarahi ca sabbe te rūpā aniccā dukkhā vipariṇāma-dhammā ti, evam etaŋ yathā-bhūtaŋ sammappaññāya disvā anuttaresu vimokhesu pi[3] pihaŋ upaṭṭhapeti: Kudāssu nām' ahaŋ tadāyatanaŋ upasampajja viharissāmi yad ariyā etarahi āyatanaŋ upasampajja viharantī, ti, iti anuttaresu pi vimokhesu pi[3] pihaŋ upaṭṭhāpayato uppajjati piha-paccayā domanassaŋ. Yaŋ evarūpaŋ domanassaŋ: idaŋ vuccati nekkhamma-sitaŋ domanassan ti. Evaŋ chasu dvāresu iṭṭhârammaṇe āpātha-gate anuttara-vimokkhasaṅkhāta-ariya-phala-dhammesu pihaŋ upaṭṭhapetvā tadadhigamāya anicc' ādi-vasena vipassanaŋ paṭṭhapetvā ussukkāpetuŋ asakkontassa: Imam pi pakkhaŋ imam pi māsaŋ imam pi saŋvaccharaŋ vipassanaŋ ussukkāpetvā ariyabhūmiŋ pāpuṇituŋ nâsakkhin ti, anusocato uppannaŋ domanassaŋ sevitabban ti. Idaŋ nekkhamma-vasena vipassanāvasena anussati-vasena paṭhama-jjhān' ādi-vasena uppajjanadomanassaŋ sevitabbaŋ nāma.

Tattha yañ ce savitakkaŋ savicāran ti tasmiŋ duvidhe domanasse geha-sita-domanassam eva savittaka-savicāra-domanassaŋ nāma, nekkhamma-vasena vipassanā-vasena anussatiṭṭhāna-vasena paṭhama-dutiya-jjhāna-vasena ca uppannadomanassaŋ pana avitakka-avicāra-domanassan ti veditabbaŋ. Nippariyāyena pana avitakkâvicāra-domanassaŋ nāma n' atthī ti. Domanass' indriyaŋ hi ekaŋsena akusalañ c' eva savitakka-savicārañ ca. Tassa pana bhikkhuno maññana-

---

[1] B samanupassato (as above).
[2] SS nāma bhavitaŋ.
[3] B omits.

vasena savitakka-savicāran ti ca avitakka-avicāran ti ca vuttaŋ.

Tatrâyaŋ nayo. Idha bhikkhu domanassa-paccaya-bhūte savitakka-savicāra-dhamme avitakka-avicāra-dhamme va domanassa-paccayā uppanne magga-phala-dhamme ca aññesaŋ paṭipatti-dassana-vasena domanassan ti gahetvā: Kadā nu kho me savitakka-savicāra-domanasse vipassanā paṭṭhapitā bhavissati? kadā avitakka-avicāra-domanasse ti ca? kadā nu kho me savitakka-savicāra-domanassa-phala-samāpatti nibbattitā bhavissati? kadā avitakka-avicāra-domanassa-phala-samāpattī ti, cintetvā temāsikaŋ cha-māsikaŋ nava-māsikaŋ vāpaṭipadaŋ gaṇhāti. Temāsikaŋ gahetvā paṭhama-māse ekaŋ yāmaŋ jaggati, dve yāme niddāya okāsaŋ karoti, majjhima-māse dve yāme jaggati, ekaŋ yāmaŋ niddāya okāsaŋ karoti, pacchima-māse caṅkama-nisajjāh' eva yāpeti. Evaŋ ce arahattaŋ pāpuṇāti, icc' etaŋ kusalaŋ ce[1] no[1] pāpuṇāti visesetvā cha-māsikaŋ gaṇhāti. Tatrâpi dve dve māse vutta-nayena paṭipajjitvā arahattaŋ pāpuṇituŋ asakkonto visesetvā nava-māsikaŋ gaṇhāti. Tatrâpi tayo tayo māse tath' eva paṭipajjitvā arahattaŋ pāpuṇituŋ asakkontassa: Na laddhaŋ vata me sabrahmacārīhi saddhiŋ visuddhi-pavāraṇaŋ pavāre-tun ti, āvajjato domanassaŋ uppajjati. Assu-dhārā pavattanti gāmanta-pabbhāra-vāsi-Mahā-Sivattherassa viya.

Thero kira aṭṭhārasa mahā-gaṇe vāceti. Tass' ovāde ṭha-tvā tiŋsa-sahassa-bhikkhū arahattaŋ pāpuṇiŋsu. Ath' eko bhikkhu: Mayhan tāva abbhantare guṇā appamāṇā, kīdisā nu kho me ācariyassa guṇā ti, āvajjento, puthujjanabhāvaŋ passitvā: Amhākaŋ ācariyo āññesam avassayo hoti, attano bhavituŋ[2] na sakkoti, ovādam assa dassāmī ti, ākāsena gantvā, vihāra-samīpe otaritvā divāṭṭhāne nisinnaŋ ācariyaŋ upasaṅkamitvā vattaŋ dassetvā ekam-antaŋ nisīdi. Thero: 'Kiŋ kāraṇā āgato 'si piṇḍapātikā?' ti āha. 'Ekaŋ anumodanaŋ gaṇhissāmī ti, āgato 'smi bhante' ti. 'Okāso na bhavissati āvuso' ti, 'Vitakka-māḷake ṭhita-kāle pucchissāmi bhante' ti. 'Tasmiŋ ṭhāne aññe pucchantī' ti. 'Bhikkhācāra-magge bhante' ti. 'Tatrâpi

[1] SS nāma ce. [2] SS omit.

aññe pucchanti.' 'Dupaṭṭa-nivāsana-ṭṭhāne saṅghāṭi-pārūpana-ṭṭhāne patta-nīharaṇa-ṭṭhāne gāme caritvā āsana-sālāyaŋ yāgu-pīta-kāle bhante' ti. 'Tattha aṭṭha-kathā therā attano kaṅkhaŋ vinodenti āvuso' ti. 'Antogāmato nikkhanta-kāle pucchissāmi bhanti' ti. 'Tatrâpi aññe pucchanti āvuso' ti. Antarā-magge bhante bhojana-sātayaŋ bhatta-kicca-pariyosāne bhante, divāṭṭhāne pāda-dhovana-kāle bhante' ti. 'Tato paṭṭhāya yāva aruṇā apare pucchanti āvuso' ti. 'Danta-kaṭṭhaŋ gahetvā mukha-dhovan' atthaŋ gamana-kāle bhante' ti. 'Tadā aññe pucchantī'ti. 'Mukhaŋ dhovitvā āgamana-kāle bhante' ti. 'Tatrâpi aññe pucchantī' ti. 'Sen' āsanaŋ pavisitvā nisinna-kāle bhante' ti. 'Tatrâpi aññe pucchantī' ti. 'Bhante nanu mukhaŋ dhovitvā sen' āsanaŋ pavisitvā tayo cattāro pallaṅke uṇhāpetvā[1] yoniso-manasikāre kammaŋ karontānaŋ okāsa-kāle na bhavitabbaŋ siya, maraṇa-khaṇam pi na labhissatha bhante, phalaka-sadis' attha bhante parassa avassayo hotha, attano bhavituŋ na sakkotha, na me tumhākaŋ anumodanāya attho' ti. Ākāse uppattitvā agamāsi.

Thero: Imassa bhikkhuno pariyattiyā kammaŋ n' atthi. Mayhaŋ pana aṅkusako bhavissāmī ti āgato ti, ñatvā: Idāṇi okāso na bhavissati, paccūsa-kāle gamissamī ti, patta-cīvaraŋ samīpe katvā sabba-divasabhāgaŋ paṭhama-yāma-majjhima-yāmañ ca dhammaŋ vācetvā pacchima-yāme ekasmiŋ there uddesaŋ gahetvā nikkhante patta-cīvaraŋ gahetvā ten' eva saddhiŋ nikkhanto nisinna-antevāsikā: Ācariyo kenaci papañcena nikkhanto ti, maññiŋsu. Nikkhanta-thero: Koci deva-sahacariya-bhikkhū ti, saññaŋ akāsi. Thero kira: Mādisassa arahattaŋ uppādetuŋ nāma kiŋ dvīha-tīhen' eva pāpuṇitvā paccāgamissāmī ti, antevāsikānaŋ anārocetvā va, Āsāḷhi-māsassa juṇha-pakkhe terasiyā nikkhanto gāmantaŋ pabbhāraŋ gantvā caṅkamaŋ oruyha kammaṭṭhānaŋ manasikaronto taŋ divasaŋ arahattaŋ gahetuŋ nâsakkhi. Uposatha-divase sampatte: Dvīha-tīhen' eva arahattaŋ gahessāmī ti,

[1] B ussumaŋ gahāpetvā.

bahi āgato gahetuŋ pana nâsakkhi. Tayo māse pana tīṇi divasāni viya, yāva mahā-pavāraṇā tāva jānissāmī ti, vassaŋ upagantvā gahetuŋ nâsakkhi. Pavāraṇā-divase cintesi: 'Ahaŋ dvīha-tīhena arahattaŋ gaṇhissāmī' ti āgato temāsenâpi nâsakkhi, sabrahmacārino pana visuddhi-pavāraṇaŋ pavārentī ti, tass' eva cintayato assu-dhārā pavatti. Tato: Na mañce mayhaŋ catuhi iriyāpathehi magga-phalaŋ uppajjissati, arahattaŋ dāni appatvā n' eva mañce piṭṭhiŋ pasāressāmi na pāde dhovissāmī ti, mañcaŋ ussāpetvā ṭhapesi. Puna anto-vassaŋ pattaŋ arahattaŋ gahetuŋ nâsakkhi yeva. Ekūnatiŋsāya pavāraṇāsu assu-dhārā pavattanti.

Gāma-dārakā therassa pādesu phalika-ṭṭhānāni kaṇṭakehi sibbanti, evaŋ[1] karontā pi: Ayyassa Mahā-Sīvattherassa viya pādā hontū ti, ravaŋ[1] karonti. Thero: Tiŋsa me saŋvacchare mahāpavāraṇa-divase ālambana-phalakaŋ nissāya ṭhito, idāni me tiŋsa-vassāni samaṇa-dhammaŋ karontassa nâsakkhiŋ arahattaŋ pāpuṇituŋ, addhā me imasmiŋ attabhāve maggo vā phalaŋ vā n' atthi. Na me laddhaŋ sabrahmacārīhi saddhiŋ visuddhi-pavāraṇaŋ pavāretun ti, cintesi. Tass' evaŋ cintayato va domanassaŋ uppajji, assu-dhārā pavattanti. Athâvidūre ṭhāne ekā deva-dhītā rodamānā aṭṭhāsi. 'Ko ettha rodatī?' ti. 'Ahaŋ bhante deva-dhītā' ti. 'Kasmā rodasī?' ti. 'Rodanena magga-phalāni nibbattanti, aham pi: Eka-dve magga-phalāni nibbattessāmī ti, rodāmi bhante' ti. Tato thero: Bho Mahā-Sīva, devatā pi tayā saddhiŋ keḷiŋ karonti, anucchavikaŋ nu kho te etan ti vipassanaŋ vaḍḍhetvā saha paṭisambhidāhi arahattaŋ aggahesi. So: Idāni nippajjissāmī ti, sen' āsanaŋ paṭijaggitvā mañcakaŋ paññāpetvā udakaŋ paccupaṭṭhāpetvā: Pāde dhovissāmī ti, sopāna-phalake nisīdi. Antevāsikā pi 'ssa: Amhākaŋ ācariyassa samaṇa-dhammaŋ kātuŋ gatassa tiŋsavassāni, asakkhi nu kho visesaŋ nibbattetuŋ sakkhī ti, āvajjayamānā: Arahattaŋ patvā pāde dhovan' atthaŋ nisinno ti, disvā: Amhākaŋ ācariyo amhādisesu antevāsikesu tiṭṭhantesu attanā va pāde dhovissatī ti, aṭṭhānam etaŋ, ahaŋ dhovissāmi ahaŋ dhovissāmī ti, tiŋsa-sahassā pi ākāsena gantvā, vanditvā:

[1] SS davaŋ.

'Pāde dhovissāma bhante' ti āhaŋsu. 'Āvuso idāni tiŋsa vassāni honti mama pādānaŋ adhotānaŋ. Tiṭṭhatha tumhe, aham eva dhovissāmī' ti. Sakko pi āvajjanto: Mayhaŋ ayyo Mahāsīvatthero arahattaŋ patto, tiŋsa-sahassānaŋ antevāsikānaŋ: Pāde dhovissāmā ti, āgatānam pāde dhovituŋ na deti, mādise pana upaṭṭhāke tiṭṭhante mayhaŋ ayyo sayaŋ pāde dhovissatī ti, aṭṭhānam etaŋ, ahaŋ dhovissāmī ti, sanniṭṭhānaŋ katvā Sujātāya deviyā saddhiŋ bhikkhusaṅghassa santike pātur-ahosi. So Sujaŋ asura-kaññaŋ purato katvā: Apetha bhante mātugāmo ti, okāsaŋ kāretvā; theraŋ upasaṅkamitvā vanditvā, purato ukkuṭiko nisīditvā: 'Pāde dhovissāmi bhante' ti āha. 'Kosiya,[1] idāni me tiŋsa vassāni pādānaŋ adhotānaŋ, devatānañ ca pakatiyā pi manussa-sarīra-gandho nāma jeguccho. Yojana-sate ṭhitānam pi kaṇṭhe āsatta-kuṇapaŋ viya hoti. Aham eva dhovissāmī' ti. 'Bhante ayaŋ gandho nāma na paññāyati. Tumhākaŋ pana sīla-gandho cha devaloke atikkamitvā upari-bhavaggaŋ patvā ṭhito. Sīla-gandhato añño uttaritaro gandho n' atthi. Bhante, tumhākaŋ sīla-gandhen' amhi āgato' ti, vāma-hatthena gopphaka-sandhiyaŋ gahetvā, dakkhiṇa-hatthena pāda-talaŋ parimajji. Dahara-kumārass' eva pādā ahesuŋ. Sakko pāde dhovitvā vanditvā devalokam eva gato.

Evaŋ: Na labhāmi sabrahmacārīhi saddhiŋ visuddhi-pavāraṇaŋ pavāretun ti, āvajjantassa uppannaŋ domanassaŋ nissāya bhikkhuno maññana-vasena vipassanāya ārammaṇam pi vipassanā pi maggo pi phalam pi savitakka-savicāra-domanassan ti ca avitakka-avicāra-domanassan ti ca vuttan ti veditabbaŋ.

Tattha eko bhikkhu savitakka-savicāra-domanasse vipassanaŋ paṭṭhapetvā: Idaŋ domanassaŋ kiŋ nissitan ti, upadhārento: Vatthu-nissitan ti, pajānāti. Phassa-pañcamake vutta-nayen' eva anukkamena arahatte patiṭṭhāti. Eko avitakka-avicare domanasse vipassanaŋ paṭṭhapetvā vutta-nayen' eva patiṭṭhāti. Tattha abhiniviṭṭha-domanassesu pi savitakka-savicārato avitakkāvicārato paṇītataraŋ savitakka-savicāra-domanassa-vipassanato pi avitakka-avicāra-doma-

[1] (?).

nassa-vipassanā paṇītatarā, savitakka-savicāra-domanassa-phala-samāpattito pi avitakka-avicāra-domanassa-phala-samāpatti yeva paṇītatarā. Ten' āha Bhagavā *Ye avitakke avicāre se*[1] *paṇītatare* ti.

Evarūpā upekhā na sevitabbā ti evarūpā geha-sitā upekhā na sevitabbā. Geha-sitā upekhā nāma: tattha katamā? Cha geha-sitā upekhā: Cakkhunā rūpaŋ disvā uppajjati upekhā bālassa mūḷhassa puthujjanassa anodhi-jinassa* avipāka-jinassa anādīnava-dassāvino assutavato puthujjanassa. Yā evarūpā upekhā rūpaŋ sā nâtivattati. Tasmā upekhā geha-sitā ti vuccatī ti: evam eva chasu dvāresu iṭṭhârammaṇe apātha-gate guḷa-piṇḍake nilīna-makkhikā viya rūp' ādīni anativattamānā tatth' eva laggā laggitā hutvā uppannā kāma-guṇa-nissitā upekhā, na sevitabbā.

Evarūpā upekhā sevitabbā ti evarūpā nekkhamma-sitā upekhā sevitabbā. Nekkhamma-sitā upekhā nāma; tattha katamā? Cha nekkhamma-sitā upekhā: Rūpānaŋ tv' eva aniccataŋ viditvā vipariṇāma-virāga-nirodhā pubbe c' eva rūpā, etarahi ca sabbe te rūpā aniccā dukkhā vipariṇāma-dhammā ti. Evam etaŋ yathā-bhūtaŋ sammappaññāya passato uppajjati upekhā. Yā evarūpā upekhā rūpaŋ sā ativattati. Tasmā sā upekhā nekkhamma-sitā ti vuccatī ti: evaŋ chasu dvāresu iṭṭh' ādi-ārammaṇe āpātha-gate iṭṭhe arajjantassa aniṭṭhe adussantassa asamapekkhaṇe amuyhantassa uppannā vipassanā ñāṇa-sampayuttā upekhā. Api ca vedanā sabhāgā, tatra majjhatt' upekhā pi ettha upekhā va tasmā sevitabbā ti. Ayaŋ nekkhamma-vasena vipassanā-vasena anussati-ṭṭhāna-vasena paṭhama-dutiya-tatiya-catuttha-jjhāna-vasena uppajjana-upekhā sevitabbā nāma.

Tattha yañ ce savitakkaŋ savicāran ti tāya pi nekkhamma-sita-upekhāya yaŋ nekkhamma-vasena vipassanā-vasena anussati-vasena paṭhama-jjhāna-vasena ca uppannaŋ savitakka-savicāraŋ upekhan ti[2] jāneyya.[2]

Yañ ce avitakkaŋ avicāran ti yam pana dutiya-jjhān' ādi-vasena uppannaŋ avitakkaŋ avicāraŋ upekhan ti jāneyya.

* DhsA. 194.

[1] B te. [2] SS vijāneyya.

Ye avitakke avicāre se[1] *paṇītatare* ti etāsu dvīsu yā avitakka-avicārā sā paṇītatarā ti attho. Iminā kiŋ kathitaŋ hoti? Dvinnaŋ arahattaŋ kathitaŋ. Kathaŋ? Eko bhikkhu savitakka-savicārûpekhāya vipassanaŋ paṭṭhapetvā: Ayaŋ upekhā kiŋ-nissitā ti, upadhārento: Vatthu-nissitā ti pajānātī ti. Phassa-pañcamake vutta-nayen' eva anukkamena arahatte patiṭṭhāti. Eko avitakkâvicārāya upekhāya vipassanaŋ paṭṭhapetvā vutta-nayen' eva arahatte patiṭṭhāti. Tattha abhiniviṭṭha-upekhāsu pi savitakka-savicārato avitakkâvicārā paṇītatarā. Savitakka-savicāra-upekhāya vipassanato pi avitakkâvicārāya upekhāya vipassanā paṇītatarā. Savitakka-savicārûpekhā phala-samāpattito pi avitakkâvicārûpekhā phala-samāpatti yeva paṇītatarā. Ten' āha Bhagavā *ye avitakke avicāre se*[1] *paṇītatare* ti.

Evaŋ-paṭipanno kho devānaŋ Inda bhikkhu papañca-saññā-saṅkhā-nirodha-sāruppa-gāmini-paṭipadaŋ paṭipanno hotī ti Bhagavā arahatta-nikūṭena desanaŋ niṭṭhapesi.

4. Sakko pana sot' āpatti-phalaŋ patto. Buddhānaŋ ajjhāsayo hīno na hoti, ukkaṭṭho hoti. Ekassa pi bahunnam pi dhammaŋ desento arahatten' eva kūṭaŋ gaṇhanti. Sattā pana attano anurūpe upanissaye ṭhitā, keci sot' āpannā honti, keci sakadāgāmī, keci anāgāmī, keci arahanto. Rājā viya hi Bhagavā, rāja-kumārā viya veneyyā. Yathā rājā bhojana-kāle attano pamāṇena piṇḍaŋ uddharitvā[2] rāja-kumārānaŋ upaneti, te tato attano mukha-ppamāṇen' eva kabalaŋ karonti, evaŋ Bhagavā attano ajjhāsayânurūpāya desanāya arahatten' eva kūṭaŋ gaṇhāti. Veneyyā attano upanissaya-ppamāṇena tato sot' āpatti-phalamattaŋ vā sakadāgāmi-anāgāmi-arahatta-phalam eva vā gaṇhanti. Sakko pana sot' āpanno jāto sot' āpanno va hutvā, Bhagavato purato yeva cavitvā taruṇa-Sakko hutvā nibbatti. Devatānaŋ hi cavamānānaŋ attabhāvassa gatâgata-ṭṭhānaŋ nāma na paññāyati, dīpa-sikhā-gamanaŋ viya hoti. Tasmā sesa-devatā na jāniŋsu. Sakko pana sayaŋ cutattā, Bhagavā ca appatihata-ñāṇattā[3] dve[4] va jāniŋsu. Atha kho Sakko

---

[1] B te.
[2] B uttaritvā.
[3] SS add 'ti.'
[4] B adds janā.

cintesi: Mayhaŋ Bhagavatā tīsu ṭhānesu nibbattita-phalam eva kathitaŋ, ayañ ca pana maggo vā phalaŋ vā sakuṇikā viya uppattitvā gahetuŋ na sakkā. Āgamanīya-pubbabhāga-paṭipadāy' assa bhavitabbaŋ. Handâhaŋ upari-khīnâsavassa pubbabhāga-paṭipadaŋ pucchāmī' ti. Tato naŋ taŋ pucchanto *kathaŋ-paṭipanno pana mārisā* ti ādim āha.

Tattha *pātimokkha-saŋvarāyā* ti uttama-jeṭṭhaka-sīla-saŋvarāya.

Kāya-samācāraŋ pī ti ādi sevitabba-kāya-samācār' ādi-vasena pātimokkha-saŋvara-dassan' atthaŋ vuttaŋ. Sīla-kathā nām' esā kammapatha-vasena vā paṇṇatti-vasena vā kathetabbā hoti. Tattha kammapatha-vasena kathentena asevitabba-kāya-samācāro tāva pāṇâtipāta-adinn' ādāna-micchâcārehi kathetabbo. Paṇṇatti-vasena kathentena kāya-dvāre paññatta-sikkhāpada-vītikkama-vasena kathetabbo. Sevitabba-kāya-samācāro pāṇâtipāt'-ādi-veramaṇīhi c' eva kāya-dvāre-paññatta-sikkhāpada-avītikkamena ca kathetabbo.

Asevitabba-vacī-samācāro musāvād' ādi-vacī duccaritena c' eva vacī-dvāre paññatta sikkhāpada-vītikkamena ca kathetabbo. Sevitabba-vacī-samācāro musāvād' ādi-veramaṇīhi c' eva vacī-dvāre-paññatta-sikkhāpada-avītikammena ca kathetabbo.

Pariyesanā pana kāya-vācāhi pariyesanā yeva. Sā kāya-vacī-samācāra-gahaṇena gahitā pi samānā yasmā ājīv' aṭṭhamaka-sīlaŋ nāma etasmiŋ yeva dvāra-dvaye uppajjati na ākāse, tasmā ājīv' aṭṭhamaka-sīla-dassan' atthaŋ visuŋ vuttā. Tattha na-sevitabba-pariyesanā anariya-pariyesanāya kathetabbā. Sevitabba-pariyesanā ariya-pariyesanāya. Vuttaŋ h' etaŋ*: Dve 'mā bhikkhave pariyesanā, anariyā ca pariyesanā ariyā ca pariyesanā. Katamā ca bhikkhave anariyā pariyesanā? Idha bhikkhave ekacco attanā jāti-dhammo samāno jāti-dhammañ ñeva pariyesati, attanā jarā-dhammo vyādhi-dhammo maraṇa-dhammo soka-dhammo saṅkilesika-dhammo samāno saṅkilesaŋ dhammañ ñeva pariyesati. Kiñ ca bhikkhave jāti-dhammaŋ vadetha? Putta-bhariyaŋ bhik-

* M I. 161 *sq.* (Ariyapariyesanasutta).

khave jāti-dhammaŋ, dāsi-dāsaŋ jāti-dhammaŋ, aj' eḷakaŋ jāti-dhammaŋ, kukkuṭa-sūkara-hatthi-gavassa-vaḷavaŋ, jāta-rūpa-rajataŋ jāti-dhammaŋ. Jāti-dhammā h' ete bhikkhave upadhayo. Etthâyaŋ gathito[1] mucchito ajjhopanno attanā jāti-dhammo samāno jāti-dhammañ ñeva pariyesati.

Kiñ ca bhikkhave jarā-dhammaŋ vadetha? Putta-bhariyaŋ bhikkhave . . . pe . . . jarā-dhammañ ñeva pariyesati. Kiñ ca bhikkhave vyādhi-dhammaŋ vadetha? Putta-bhariyaŋ bhikkhave vyādhi-dhammaŋ dāsi-dasaŋ vyādhi-dhammaŋ aj' eḷakaŋ kukkuṭa-sūkaraŋ hatthi-gavāssa-vaḷavaŋ vyādhi-dhammaŋ. Vyādhi-dhammā h' ete bhikkhave upadhayo. Etthâyaŋ gathito[1] mucchito ajjhopanno vyādhi-dhammo samāno vyādhi-dhammañ ñeva pariyesati.

Kiñ ca bhikkhave maraṇa-dhammaŋ vadetha? Putta-bhariyaŋ . . . pe . . . hatthi-gavāssa-vaḷavaŋ . . . pe. . . . Kiñ ca bhikkhave soka-dhammaŋ vadetha? . . . pe. . . . Putta-bhariyaŋ . . . jāta-rūpa-rajataŋ saṅkilesa-dhammaŋ. Saṅkilesa-dhammā h' ete bhikkhave upadhayo. Etthâyaŋ gathito[1] mucchito ajjhopanno attanā saṅkilesa-dhammo samāno saṅkilesa-dhammañ ñeva pariyesati. Ayaŋ hi bhikkhave anariyā pariyesanā.

Api ca kuhan' ādi-vasena pañca-vidhā agocara-vasena chabbidhā vejjakamm' ādi-vasena eka-vīsati evaŋ-pavattā sabbā pi anesanā anariyā pariyesanā yevā ti veditabbā.*

Katamā ca bhikkhave ariyā pariyesanā? Idha bhikkhave ekacco attanā jāti-dhammo samāno jāti-dhamme ādīnavaŋ viditvā ajātaŋ anuttaraŋ yoga-kkhemaŋ nibbānaŋ pariyesati. Attanā jarā-dhammo vyādhi-maraṇa-soka-saṅkilesa-dhammo samāno saṅkilesa-dhamme ādīnavaŋ viditvā asaṅkiliṭṭhaŋ anuttaraŋ yoga-kkhemaŋ nibbānaŋ pariyesati. Ayaŋ ariyā pariyesanā.†

Api ca pañca-kuhan' ādīni cha-agocare ekavīsati-vidhañ ca anesanaŋ vajjetvā bhikkhâcariyāya dhammena samena pariyesanā pi ariyā pariyesanā yevā ti veditabbā. Ettha ca yo

* This § not in M. † Quotation from M ends here.

[1] B gadhito.

yo na sevitabbo ti vutto so so pubbabhāge pāṇâtipāt' ādīnaŋ sambhāra-pariyesanā payoga-karaṇa-gamana-kālato paṭṭhāya na sevitabbo va, itaro ādito paṭṭhāya sevitabbo, asakkontena cittam pi uppādetabbaŋ. Api ca saṅgha-bhed' ādīnaŋ atthāya parakkamantānaŋ Devadatt' ādīnaŋ viya kāya-samācāro na sevitabbo. Divasassa dva-ttikkhattuŋ tiṇṇaŋ ratanānaŋ upaṭṭhāna-gaman' ādi-vasena pavattānaŋ Dhammasenāpati-Mahāmoggalān' ādīnaŋ viya kāya-samācāro sevitabbo. Dhanuggāhaka-pesan' ādi-vasena vācaŋ bhindantānaŋ Devadatt' ādīnaŋ viya vacīsamācāro na sevitabbo. Tiṇṇaŋ ratanānaŋ guṇa-kittan' ādi-vasena pavatto Dhammasenāpati-Mahāmoggallāna-ther' ādīnaŋ viya vacī-samācāro sevitabbo. Anariya-pariyesanaŋ pariyesantānaŋ Devadatt' ādīnaŋ viya anariyā pariyesanā na sevitabbā. Ariya-pariyesanam eva pariyesantānaŋ Dhammasenāpati-Mahāmoggallāna-ther' ādīnaŋ viya ariyā pariyesanā pariyesitabbā.

Evaŋ-paṭipanno ca kho ti: Evaŋ asevitabbaŋ kāya-vacī-samācārañ ca pariyesanañ ca pahāya sevitabbānaŋ pāripūriyā paṭipanno devānaŋ Inda bhikkhu pātimokkha-saŋvarāya uttama-jeṭṭhaka-sīla-saŋvar' atthāya paṭipanno nāma hotī ti, Bhagavā khīṇ' āsavassa āgamanīya-pubbabhāga-paṭipadaŋ kathesi.

5. Dutiya-pucchāyaŋ *indriya-saŋvarāyā* ti indriya-pidhānāya gutta-dvāratāya saŋvuta-dvāratāyā ti attho.

Vissajjane pan' assa *cakkhu-viññeyyaŋ rūpaŋ pī* ti ādi sevitabba-rūp' ādi-vasena indriya-saŋvara-dassan' atthaŋ vuttaŋ.

Tattha *evaŋ vutte* ti heṭṭhā somanass' ādi-pañha-vissajjanānaŋ sutattā ca iminā pi evarūpen' eva bhavitabban ti sañjāta-paṭibhāno.

Bhagavatā evaŋ vutte *Sakko devānaŋ Indo Bhagavantaŋ etad avoca.* Etaŋ *imassa kho ahaŋ bhante* ti ādikaŋ vacanaŋ avoca. Bhagavā pi 'ssa okāsaŋ datvā tuṇhī ahosi. Kathetu-kāmo pi hi yo atthaŋ sampādetuŋ na sakkoti, atthaŋ sampādetuŋ sakkonto vā na kathetu-kāmo hoti, na tassa Bhagavā okāsaŋ karoti. Ayaŋ pana yasmā kathetu-kāmo c' eva sakkoti ca atthaŋ sampādetuŋ, ten' assa Bhagavā okāsaŋ akāsi.

Tattha *evarūpaŋ na sevitabban* ti ādisu ayaŋ saṅkhepo.

Yaŋ rūpaŋ passato rāg' ādayo uppajjanti, taŋ na sevitabbaŋ na daṭṭhabbaŋ na oloketabban ti atttho. Yam pana passato asubha-saññā vā saṇṭhāti, pasādo vā uppajjati, anicca-saññā-paṭilābho vā hoti, taŋ sevitabbaŋ. Yaŋ citt' akkharaŋ citta-vyañjanam pi saddaŋ suṇato rāg' ādayo uppajjanti, evarūpo saddo na sevitabbo. Yam pana atthanissitaŋ kumbha-dāsī-gītakam pi suṇantassa pasādo uppajjati nibbidā vā saṇṭhāti evarūpo saddo sevitabbo. Yaŋ gandhaŋ ghāyato rāg' ādayo uppajjanti, evarūpo gandho na sevitabbo. Yam pana gandhaŋ ghāyato asubha-saññ' ādi-paṭilābho hoti, evarūpo gandho sevitabbo. Yaŋ rasaŋ sāyato rāg' ādayo uppajjanti, evarūpo raso na sevitabbo. Yam pana rasaŋ sāyato āhāre paṭikkūla-saññā c' eva uppajjati, sāyita-ppaccayā ca kāye balaŋ nissāya ariya-bhūmiŋ pakkamituŋ[1] sakkoti Mahāsīva-tthera-bhāgineyya-Sīva-sāmaṇerassa viya paribhuñjantass' eva vā kilesa-kkhayo hoti, evarūpo raso sevitabbo. Yaŋ phoṭṭhabbaŋ phusato rāg' ādayo uppajjanti, evarūpaŋ phoṭṭhabbaŋ na sevitabbaŋ. Yam pana phusato Sāriputtatther' ādīnaŋ viya āsava-kkhaye c' eva viriyañ ca supariggahītaŋ pacchimā ca janatā diṭṭhânugatiŋ āpādanena anuggahītā hoti, evarūpaŋ phoṭṭhabbaŋ sevitabbaŋ.

Sāriputta-tthero kira tiŋsa vassāni mañce piṭṭhiŋ na pasāresi. Tathā Mahāmoggallāna-tthero Mahākassapa-tthero ca vīsaŋ vassa-sataŋ mañce piṭṭhiŋ na pasāresi. Anuruddhatthero pañca-paññāsa vassāni, Bhaddiya-tthero tiŋsa-vassāni, Yoṇa-tthero aṭṭhārasa vassāni, Raṭṭhapāla-tthero dvādasa, Ānanda-tthero pannarasa, Rāhula-tthero dvādasa, Bakkula[2]-tthero asīti vassāni, Nāḷaka-tthero yāva parinibbānam mañcake piṭṭhiŋ na pasāresī ti.

Ye mano-viññeyye dhamme samannāharantassa rāg' ādayo uppajjanti: Aho vata yaŋ paresaŋ para-vittûpakaraṇaŋ taŋ mam' assā ti, ādinā nayen' eva abhijjh' ādīni āpāthaŋ āgacchanti, evarūpā dhammā na sevitabbā. 'Sabbe sattā averā hontū' ti evaŋ mett' ādi-vasena yesaŋ vā pana tiṇṇaŋ therānaŋ dhammā evarūpā sevitabbā.

Tayo kira therā vassûpanāyika-divase: Kāma-vitakk'

---

[1] B okkamituŋ. [2] B Bākula.

ādayo akusala-vitakkā na vitakketabbā ti, katikaŋ akaŋsu. Atha pavāraṇa-divase saṅgha-tthero saṅgha-navakaŋ pucchi: 'Āvuso imasmiŋ te-māse kittake ṭhāne cittassa dhāvituŋ dinnan?' ti. 'Na bhante pariveṇa-paricchedato bahi dhāvituŋ adāsin' ti. Dutiyaŋ pucchi: 'Kathaŋ tava āvuso?' ti. 'Nivāsa-gehato bhante bahi dhāvituŋ na adāsin' ti. Atha dve pi theraŋ pucchiŋsu: 'Tumhākaŋ pana bhante?' ti. 'Niyak' ajjhattañ ca khandha-pañcamakato āvuso bahi dhāvituŋ na adāsin' ti. 'Tumhehi bhante dukkaraŋ katan' ti: *evarūpo mano-viññeyyo dhammo sevitabbo.*

6. *Ekanta-vādā* ti eko yeva anto-vādassa etesaŋ na dvedhā-gata-vādā ti ekaŋ yeva vadantī ti pucchati.

Ekanta-sīlā ti ek' ācārā.

Ekanta-chandā ti eka-laddhikā.

Ekanta-ajjhosānā ti, eka-pariyosānā.

Aneka-dhātu nānā-dhātu kho devānaŋ Inda loko ti devānaŋ Inda, ayaŋ loko anek' ajjhāsayo nān' ajjhāsayo, ekasmiŋ gantu-kāme eko ṭhātu-kāmo hoti, ekasmiŋ ṭhātu-kāme eko sayitukāmo hoti. Dve sattā ek' ajjhāsayā nāma dullabhā. *Tasmiŋ anekadhātu-nānādhātusmiŋ loke yaŋ yad eva dhātuŋ* yaŋ yaŋ ajjhāsayaŋ *sattā abhinivisanti* gaṇhanti, *taŋ tad eva thāmasā parāmassa* thāmena ca parāmāsena ca *abhinivissa voharanti* suṭṭhu gaṇhitvā voharanti kathenti dīpenti. Kin[1] ti[1]? *Idam eva saccaŋ mogham aññan* ti idaŋ amhākam eva vacanaŋ saccaŋ, aññesaŋ vacanaŋ moghaŋ tucchaŋ nirattha-kan ti.

Accanta-niṭṭhā ti anto vuccati vināso, antaŋ atītā niṭṭhā etesan ti *accanta-niṭṭhā.* Yā etesaŋ niṭṭhāyo parāmassāyo nibbānaŋ taŋ sabbesaŋ vināsâtikkantaŋ niccan ti pucchati.

Yoga-kkhemo ti pi nibbānass' eva nāmaŋ. Accanto yoga-kkhemo etesan ti *accanta-yogakkhemī* ti.

Seṭṭh' aṭṭhena brahmaŋ ariya-maggaŋ carantī ti brahmacārī. Accant' atthāya brahmacārī *accanta-brahmacārī.*

Pariyosānan ti pi nibbānassa nāmaŋ. Accantaŋ pariyo-sānaŋ etesan ti *accanta-pariyosānā.*

---

[1] B kittenti.

Taṇhā-saṅkhaya-vimuttā ti taṇhā-saṅkhayo ti maggo nibbānam pi. Maggo taṇhaŋ saṅkhiṇāti vināsetī ti taṇhā-saṅkhayo nibbānaŋ. Yasmā taŋ āgamma taṇhā saṅkhīyati vinassati, tasmā taṇhā saṅkhayena maggena vimuttā taṇhā saṅkhaye vā nibbāne vimuttā adhimuttā ti *taṇhā-saṅkhaya-vimuttā*.

Ettāvatā ca Bhagavatā cuddasā pi pañhā vyākatā honti. Cuddasā pi pañhā nāma issā-macchariyaŋ eko pañho, piyâppiyaŋ eko, chando eko, vitakko eko, papañco eko, somanassaŋ eko, domanassaŋ eko, upekhā eko, kāya-samācāro eko, vacī-samācāro eko, pariyesanā eko, indriya-saŋvaro eko, aneka-dhātu eko, accanta-niṭṭhā eko ti.

7. *Ejā* ti calan' atthena taṇhā *ejā* ti vuccati. Sā pīḷan' atthena *rogo*, anto-padussan' atthena *gaṇḍo*, anupavisan' atthena *sallaŋ*.

Tasmā ayaŋ puriso ti yasmā ejā attanā kata-kammânurūpena purisaŋ tattha tattha abhinibbattan' atthāya kaḍḍhati, tasmā ayaŋ puriso tesaŋ tesaŋ bhavānaŋ vasena *uccâvacaŋ āpajjati*. Brahmaloko ucco hoti devaloko avaco, devaloko ucco manussaloko avaco, manussaloko ucco apāyo nīco.

Yesâhaŋ[1] *bhante* ti yesu ahaŋ bhante, sandhi-vasena pan' ettha *yesâhan*[1] ti hoti.

Yathā-sutaŋ yathā-pariyattan ti yathā mayā suto c' eva uggahito ca evaŋ *dhammaŋ desemī* ti satta-vata-pada-dhammaŋ[2] desemi.

Na câhaŋ tesan ti aham pana tesaŋ sāvako na sampajjāmi.

Ahaŋ kho pana bhante ti ādinā attano sot' āpannabhāvaŋ jānāpeti.

Veda-paṭilābhan ti tuṭṭhi-paṭilābhaŋ.

Devâsura-saṅgāmo ti devānañ ca asurānañ ca saṅgāmo.

Samūpabbūḷho[3] ti samāpanno, nalāṭena nalāṭam paharaṇ' ākāra-ppatto viya. Etesaŋ kira kadāci mahāsamudda-piṭṭhe saṅgāmo hoti. Tattha pana chedana-vijjhan' ādīhi aññamaññaŋ ghāto nāma n' atthi dāru-meṇḍaka-yuddhaŋ viya jayaparājayamattam eva hoti. Kadāci devā jinanti, kadāci asurā. Tattha yasmiŋ saṅgāme devā puna apaccāgamanāya

---

[1] B yesvāhaŋ. [2] B sakka-vatta-pada-dhammaŋ.
[3] B samupabyūḷho.

asure jiniŋsu taŋ sandhāya *tasmiŋ kho pana bhante* ti ādim āha.

Ubhayam etan[1] ti ubhayaŋ etaŋ duvidham pi ojaŋ. Tattha: Devaloke devā eva paribhuñjissantī ti, evam assa āvajjantassa balava-pīti-somanassaŋ uppajji.

Sadaṇḍâvacaro[2] ti daṇḍâvacaraṇo[3] daṇḍa-gahaṇa-sattha-gahaṇena saddhiŋ ahosi, na nikkhitta-daṇḍa-satto[4] ti dasseti.

Ekanta-nibbidāyā ti ekanten' eva vaṭṭe nibbindan' atthāyā ti sabbaŋ Mahā-govinde vuttam eva pavedesī ti dīpesi kathesi.

8. *Idh' evā* ti imasmiñ ñeva okāse.

Devabhūtassa me sato ti devassa me sato.

Punar āyu ca me laddho ti puna aññena kamma-vipākena jīvitaŋ laddhaŋ ti. Iminā attano cutabhāvañ c' eva uppanna-bhāvañ ca āvikaroti.

Dibbā kāyā ti dibba-attabhāvā.

Āyuŋ hitvā amānusan ti dibbaŋ āyuŋ jahitvā.

Amūḷho gabbhaŋ issāmī ti niyata-gatikattā amūlho hutvā yattha me mano ramissati tatth' eva khattiya-kul' ādisu gabbhaŋ upagañchissāmī ti; sattakkhattuŋ deve ca manusse cā ti: imaŋ atthaŋ dīpeti.

Ñāyena viharissāmī ti manussesu uppanno pi mātaraŋ jīvitā voropan' ādīnaŋ abhabbattā ñāyena kāraṇena samena viharissāmī ti.

Sambodhi ce bhavissatī ti idaŋ sakad-āgāmi-maggaŋ sandhāya vadati. Sace sakad-āgāmi bhavissāmī ti dīpeti.

Aññātā viharissāmī ti aññātā ājānitu-kāmo hutvā viharissāmī ti.

Sv' eva anto bhavissatī ti so eva me manussa-loke anto bhavissatī ti.

Puna devo bhavissāmi devalokasmiŋ uttamo ti puna deva-lokasmiŋ uttamo Sakko devānaŋ Indo bhavissāmī ti vadati.

Antime vattamānamhī ti antime bhave vattamāne.

So nivāso bhavissatī ti ye te āyunā ca paññāya ca Akaniṭṭhā jeṭṭhakā sabba-devehi paṇītatarā devā avasāne me so nivāso

---

[1] B ettha.
[2] B sadaṇḍ' ovacarako.
[3] B. omits.
[4] SS satadaṇḍo.

bhavissati. Ayaŋ kira tato Sakkattabhāvato cuto tasmiŋ attabhāve anāgāmi-maggassa paṭiladdhattā uddhaŋ-soto Akaniṭṭha-gāmī hutva Avih' ādisu nibbattento avasāne Akaniṭṭhesu nibbattissati. Taŋ sandhāya evam āha. Esa kira Avihesu kappa-sahassaŋ vasati, Atappesu dve kappa-sahassāni Sudassanesu[1] cattāri Sudassīsu aṭṭha Akaniṭṭhesu soḷasā ti. Ekatiŋsa-kappa-sahassāni brahma-āyuŋ anubhavissati. Sakko devarājā Anāthapiṇḍiko gahapati Visākhā mahā-upāsikā ti: tayo pi hi ime ekā-ppamāṇa-āyukā evaŋ vaṭṭâbhivata sattā nāma etehi sadisā sukha-bhāgino nāma n' atthi.

9. *Apariyosita-saṅkappo* ti aniṭṭhita-manoratho.

Yassa[2] *maññāmi*[3] *samaṇe* ti ye samaṇe pavivitta-vihārino maññāmi.[3]

Ārādhanā ti sampādanā.

Virādhanā ti asampādanā.

Na sambhontī[4] ti sampādetvā kathetuŋ na sakkonti.

Ādicca-bandhunan ti ādicco pi Gotama-gotto, Bhagavā pi Gotama-gotto, tasmā evam āha.

Yaŋ karomasī[5] ti yaŋ pubbe Brahmuno namakkāraŋ karoma.

Samaŋ devehī ti devehi saddhiŋ ito paṭṭhāya dāni amhākaŋ Brahmuno namakkāra-karaṇaŋ natthī ti dasseti.

Sāmaŋ karomā ti namakkāraṇ karoma.

10. *Parāmasitvā* ti tuṭṭha-citto sahāyam pi hatthena hatthaŋ paharanto viya paṭhaviŋ paharitvā sakkhibhāv' atthāya vā paharitvā yathā tvaŋ niccalo evam ahaŋ Bhagavatī ti.

Ajjhittā[6] *pañhā* ti ajjhesita-pañhā, patthita-pañhā.

Sesaŋ sabbattha uttānam evā ti.

Sakkapañha-sutta-vaṇṇanā niṭṭhitā.

---

[1] B Sudassesu. [2] B, DT yassu. [3] SS maññemi.
[4] B sampāyanti. [5] DT karomase. [6] B. ajjhiṭṭhā.

XXII.

MAHĀ-SATIPAṬṬHĀNA-SUTTA-VAṆṆANĀ.*

1. *Evaŋ me sutan* ti Mahāsatipaṭṭhāna-suttaŋ. Tatr' âyam anupubba-pada-vaṇṇanā. Ek' āyano *ayaŋ bhikkhave maggo* ti kasmā Bhagavā idaŋ suttaṃ abhāsi? Kuru-raṭṭha-vāsīnaŋ gambhīra-desanā-paṭiggahaṇa-samatthatāya. Kuru-raṭṭha-vāsino kira bhikkhū bhikkhuniyo upāsakā upāsikāyo utu-paccay' ādi-sampannattā tassa raṭṭhassa sappāya-utu-paccya-sevanena niccaŋ kalla-sarīrā kalla-cittā ca honti. Te citta-sarīra-kallatāya anuggahita-paññā-balā gambhīra-kathaŋ paṭiggahetuŋ samatthā honti. Tena nesaŋ Bhagavā imaŋ gambhīra-desanā-paṭiggahaṇa-samatthataŋ sampassanto eka-vīsatiyā ṭhānesu kammaṭṭhānaŋ arahatte pakkhipitvā idaŋ gambhīr' atthaŋ Mahāsatipaṭṭhāna-suttaŋ abhāsi. Yathā hi puriso suvaṇṇa-caṅgoṭakaŋ labhitvā tattha nānā-pupphāni pakkhipeyya suvaṇṇa-mañjusaŋ vā pana labhitvā satta-ratanāni pakkhipeyya: evaŋ Bhagavā Kuru-raṭṭha-vasī-parisaŋ labhitvā gambhīra-desanaŋ desesi. Ten' ev' ettha aññāni pi gambhīr' atthāni imasmiŋ Dīghanikāye Mahānidānaŋ,

---

* NOTE.—The Satipaṭṭhāna Sutta also forms the tenth Sutta in the Majjhima (M) collection, in a way that §§ 1-17 and 22 are identical in both, but §§ 18-21 (finishing with "Idaŋ vuccati bhikkhave dukkha-nirodha-gāminī-paṭipadā ariya-saccaŋ," on p. 313, Dīgha Text) are left out in M.—The Cy. on this Sutta as contained in M (viz., the Papañcasūdanī, abbreviated Pps, P.T.S. ed., pp. 225-302) is, on the whole, the same as the Sumaṅgala, the latter leaving out the introduction of Pps 225-227. I have given any relevant differences between Sum. and Pps in the footnotes (marked Pps). For the text of the Vaṇṇanā on this Sutta no Sinhalese transcript was left by Rh. D. and J. E. C. In the redaction of this Sutta I had the assistance of a student of mine. His ortho- and typographical arrangements do not always tally with those laid down in the Introduction to Vol. II. of Sum. I must ask the reader to be indulgent with these discrepancies.

Majjhimanikāye Satipaṭṭhānaŋ, Sāropamaŋ, Rukkhopamaŋ,[1] Raṭṭhapālaŋ, Māgandiyaŋ, Ānenjasappāyan ti, aññāni pi suttāni desesi.

Api ca tasmiŋ janapade catasso parisā pakatiyā 'va satipaṭṭhāna-bhāvan' ânuyogaṃ anuyuttā viharanti; antamaso dāsa-kammakāra-parijanā pi satipaṭṭhāna-paṭisaŋyuttam eva kathaŋ kathenti. Udaka-tittha-suttakanta-ṭṭhān' ādisu pi niratthaka-kathā nāma nappavattati. Sace kāci itthī: "Amma, tvaŋ kataraŋ satipaṭṭhāna-bhāvanaŋ manasikarosī?" ti, pucchitā: "Na kiñcī" ti vadati, taŋ garahanti: "Dhīr' atthu tava jīvitaŋ, jīvamānā pi tvaŋ mata-sadisā" ti. Atha naŋ: "Mā dāni puna evam akāsī" ti, ovaditvā aññataraŋ satipaṭṭhānaŋ uggaṇhāpenti. Yā pana: "Ahaŋ asuka-satipaṭṭhānaŋ nāma manasikaromī" ti vadati, tassā: Sādhu sādhū ti, sādhukāraŋ katvā: "Tava jīvitaŋ sujīvitaŋ, tvaŋ nāma manussattaŋ pattā; tav' atthāya Sammāsambuddho uppanno" ti ādīhi pasaŋsanti. Na kevalañ c' ettha manussa-jātikā va satipaṭṭhāna-manasikāra-yuttā, te nissāya viharantā tiracchānagatā pi.

Tatr' idaŋ vatthu. Eko kira naṭako[2] suva-potakaŋ gahetvā sikkhāpento vicarati. So bhikkhuni-upassayaŋ upanissāya vasitvā gamana-kāle suva-potakaŋ pamussitvā gato. Taŋ sāmaṇeriyo gahetvā paṭijaggiŋsu; Buddharakkhito ti 'ssa nāmaŋ akaŋsu. Taŋ eka-divasaŋ purato nisinnaŋ disvā mahātherī āha: "Buddharakkhitā" ti. "Kiŋ ayye?" ti. "Atthi te koci bhāvanā-manasikāro?" ti. "N' atthi ayye" ti. "Āvuso, pabbajitānaŋ santike vasantena nāma vissaṭṭha-attabhāvena bhavituŋ na vaṭṭati, kocid-eva manasikāro icchitabbo. Tvaŋ pana aññaŋ na sakkhissasi, aṭṭhi aṭṭhī ti, sajjhāyaŋ karohī" ti. So theriyā ovāde ṭhatvā: Aṭṭhi aṭṭhī ti, sajjhāyanto carati. Taŋ eka-divasaŋ pāto 'va toraṇ' agge nisiditvā bāl' ātapaŋ tappamānaŋ eko sakuṇo nakha-pañjarena aggahesi. So: Kiri kirī[3] ti, saddam akāsi. Sāmaṇeriyo sutvā: Ayye, Buddharakkhito sakuṇena gahito, mocema nan ti, leḍḍu-ādīni gahetvā anubandhitvā

[1] Pps Rukkhûpamaŋ, with (?).
[2] Pps naṭagaṇo.
[3] Pps, v.l. kī kī ti.

mocesuŋ. Taŋ ānetvā purato ṭhapitaŋ therī āha: "Buddharakkhita, sakuṇena gahita-kāle kiŋ cintesī?" ti. "Na ayye aññaŋ kiñci cintesiŋ: Aṭṭhi-puñjo va aṭṭhi-puñjaŋ gahetvā gacchati, katarasmiŋ ṭhāne vippakirissatī ti, evaŋ ayye aṭṭhi-puñjam eva cintesin" ti. "Sādhu sādhu, Buddharakkhita, anāgate[1] bhava-kkhayassa[1] te paccayo bhavissatī" ti; evaŋ tattha tiracchānagatā pi satipaṭṭhāna-manasikāra-yuttā. Tasmā nesaŋ Bhagavā satipaṭṭhāna-buddhim[2] eva jānento[3] idaŋ suttaṃ abhāsi.

Tattha *ek' âyano* ti ekamaggo. Maggassa hi

Maggo pantho patho pajjo
Añjasaŋ vaṭum' āyanaŋ
Nāvā uttara-setū ca
Kullo ca bhisi saṅkamo ti:

bahūni nāmāni. Sv' âyaṃ idha ayana-nāmena vutto, tasmā: Ek' âyano ayaŋ bhikkhave maggo ti, ettha: eka-maggo ayaŋ bhikkhave maggo na dvedhāpathabhūto ti, evam attho daṭṭhabbo. Atha vā ekena ayitabbo ti *ek' âyano*, ekenā ti gaṇasaṅgaṇikaŋ pahāya vūpakaṭṭhena[4] pavivitta-cittena. Ayitabbo paṭipajjjitabbo, ayanti vā etenā ti ayano; saŋsārato nibbānaŋ gacchantī ti attho. Ekassa ayano ek' âyano; ekassā ti seṭṭhassa, sabba-satta-seṭṭho ca Bhagavā, tasmā Bhagavato ti vuttaŋ hoti. Kiñcâpi hi tena aññe pi ayanti, evaŋ sante pi Bhagavato va so ayano, tena uppāditattā. Yath' āha: "So hi brahmaṇa Bhagavā anuppannassa maggassa uppādetā" ti* ādi. Ayatī ti vā ayano, gacchati pavattatī ti attho. Ekasmiŋ ayano ti ek' âyano: imasmiŋ yeva Dhamma-vinaye pavattati na aññatthā ti vuttaŋ hoti. Yath' āha: "Imasmiŋ kho Subhadda Dhamma-vinaye ariyo aṭṭh' aṅgiko maggo upalabbhatī" ti.† Desanā-bhedo yeva h' eso, atthato pana eko va; api ca ekaŋ ayatī ti ek' âyano. Pubbabhāge nānā-mukha-bhāvanā-naya-ppavatto pi aparabhāge ekaŋ

* M III. 15. † D II. 151.

[1] Pps anāgata-bhavassa.
[2] Pps °vuddhiŋ.
[3] Pps pajānanto.
[4] Pps vavakaṭṭhena.

nibbānam eva gacchatī ti vuttaŋ hoti. Yath' āha Brahmā Sahampati:

"Ekâyanaŋ jāti-khay' anta-dassī
Maggaŋ pajānāti hitânukampī;
Etena maggena tariŋsu[1] pubbe
Tarissanti yeva ca taranti oghan" * ti.

Keci pana: Na pāraŋ diguṇaŋ yantī ti, gāthā-nayena, yasmā eka-vāraŋ nibbānaŋ gacchati tasmā ek' âyano ti vadanti. Taŋ na yujjati, imassa hi atthassa sakiŋ ayano ti iminā byañjanena bhavitabbaŋ. Yadi pana ekaŋ ayanaṃ assa ekā gati pavattī ti: evaŋ atthaŋ yojetvā vucceyya byañjanaŋ yujjeyya; attho pana ubhayathā pi na yujjati. Kasmā? Idha pubbabhāga-maggassa adhippetattā; kāy' ādi-catu-ārammaṇa-ppavatto hi pubbabhāga-satipaṭṭhāna-maggo idh' ādhippeto, na lokuttaro. So ca aneka-vāram pi ayati, anekañ c' assa ayanaŋ hoti.

Pubbe pi ca imasmiŋ pade mahātherānaŋ sākacchā ahosi yeva. Tipiṭaka-cūḷanāga-tthero pubbabhāga-satipaṭṭhāna-maggo ti āha. Ācariyo pan' assa Tipiṭaka-cūḷasuma[2]-tthero missaka-maggo ti āha; "pubbabhāgo bhante" ti: "missako āvuso" ti ācariye punappunaŋ bhaṇante appaṭibāhitvā tuṇhī ahosi. Pañhaŋ avinicchitvā 'va uṭṭhahiŋsu. Ath' ācariya-tthero nhāna-koṭṭhakaŋ gacchanto: Mayā missaka-maggo kathito, Cūḷanāgo pubbabhāga-maggo ti, ādāya voharati: "ko nu kho ettha vinicchayo ti, Suttantaŋ ādito paṭṭhāya parivattento: Yo hi koci bhikkhave ime cattāro satipaṭṭhāne evaŋ bhāveyya satta-vassānī ti,† imasmiŋ ṭhāne sallakkhesi: Lok' uttara-maggo uppajjitvā satta-vassāni tiṭṭhamāno nāma n' atthi, mayā vutto missaka-maggo na labbhati, Cūḷanāgena diṭṭho pubbabhāga-maggo va labbhatī ti, ñatvā aṭṭhamiyaŋ dhamma-savane saṅghuṭṭhe agamāsi.

Porāṇaka-tatherā kira piya-dhamma-savanā honti; saddaŋ sutvā va: Ahaŋ paṭhamaŋ ahaŋ paṭhaman ti, eka-ppahānen' eva osaranti. Tasmiñ ca divase Cūḷanāga-ttherassa vāro;

* S V. 168. † M I. 62.

[1] Pps ataŋsu. [2] Pps °culla-summa°.

tena dhamm' āsane nisīditvā vījaniŋ gahetvā pubba-kathāsu[1] vuttāsu therassa āsana-piṭṭhiyaŋ ṭhitassa etad[2] ahosi: Raho nisīditvā na[3] vakkhāmī ti. Porāṇaka-ttherā hi anusuyyakā honti, na attano rucim eva ucchu-bhāraŋ viya evaŋ ukkhipitvā vicaranti, kāraṇam eva gaṇhanti akāraṇaŋ vissajjenti. Tasmā thero: "Āvuso Cūḷanāgā" ti āha. So: ācariyassa viya saddo ti, dhammaŋ ṭhapetvā: "Kiŋ bhante" ti āha. "Āvuso Cūḷanāga, mayā vutto missakā-maggo na labbhati, tayā vutto pubbabhāga-satipaṭṭhāna-maggo va labbhatī" ti. Thero cintesi: Amhākaŋ ācariyo sabba-pariyattiko tepiṭako suta-buddho, evarūpassâpi nāma bhikkhuno ayaŋ pañho āluḷati; anāgate mama bhātikā imaŋ pañhaŋ āluḷissanti. Suttaŋ gahetvā imaŋ pañhaŋ niccalaŋ karissāmī ti, Paṭisambhidāmaggato: "Ek' âyana-maggo vuccati pubbabhāga-satipaṭṭhāna-maggo;"

"Maggān' aṭṭhaṅgiko seṭṭho
Saccānaŋ caturo padā,
Virāgo seṭṭho dhammānaŋ
Dvipadānañ ca cakkhumā.

Es' eva maggo n' atth' añño
Dassanassa visuddhiyā
Etaŋ[4] hi[4] tumhe paṭipajjatha
Māra-sena-ppamaddanaŋ[5]
Etaŋ[4] hi[4] tumhe paṭipannā
Dukkhass' antaŋ karissathā" ti.*

Suttaŋ āharitvā ṭhapesi.

Maggo ti ken' aṭṭhena maggo? Nibbāna-gaman' aṭṭhena, nibbān' atthikehi magganīy' aṭṭhena ca. *Sattānaŋ visuddhiyā* ti rāg' ādīhi malehi abhijjhā-visama-lobh' ādīhi ca upakkilesehi kiliṭṭha-cittānaŋ sattānaŋ visuddh' atthāya.[6] Tathā hi iminā va maggena ito sata-sahassa-kapp' ādhikānaŋ catun-

* Dh 273-275.

[1] Pps °gāthāsu. [2] Pps na.
[3] Pps omits. [4] Dh etamhi, Pps etasmiŋ.
[5] Dh Mārass' etaŋ pamocanaŋ; Pps Mārass' etaŋ pamohanaŋ.
[6] Pps visuddhiyā.

naŋ asaṅkhyeyyānaŋ upari ekasmiŋ yeva kappe nibbatte Taṇhaṅkara-Medhaṅkara-Saraṇaṅkara-Dīpaṅkara-nāmake Buddhe ādiŋ katvā Sakyamuni-pariyosāne aneke Sammāsambuddhā, aneka-satā Paccekabuddhā, gaṇanapathaŋ vītivattā ariyasāvakā cā ti: ime sattā sabbe citta-malaŋ pavāhetvā parama-visuddhiŋ pattā. Rūpa-mala-vasena pana saŋkilesavodāna-paññatti yeva n' atthi; tathā hi

Rūpena saṅkiliṭṭhena
Saṅkilissanti māṇavā,
Rupe sudde visujjhanti
Anakkhātaŋ mahesinā

Cittena saṅkiliṭṭhena
Saṅkilissanti māṇavā,
Citte suddhe visujjhanti:
Iti vuttaŋ mahesinā.

Yath' āha: "Citta-saṅkilesā bhikkhave sattā saṅkilissanti, citta-vodānā visujjhantī" ti*: tañ ca citta-vodānaŋ iminā satipaṭṭhāna-maggena hoti. Ten' āha *sattānaŋ visuddhiyā* ti.

Soka-paridevānaŋ[1] *samatikkamāyā* ti sokassa ca paridevassa ca samatikkamāya pahānāyā ti attho. Ayaŋ hi maggo bhāvito Santati-mahāmatt' ādīnaŋ viya soka-samatikkamāya Paṭācār' ādīnaŋ viya parideva-samatikkamāya saŋvattati. Ten' āha *soka-paridevānaŋ*[1] *samatikkamāyā* ti. Kiñcâpi hi Santati-mahāmatto

"Yaŋ pubbe taŋ visodhehi
Pacchā te mā 'hu kiñcanaŋ,
Majjhe ce no gahessasi
Upasanto carissasī" ti,†

imaŋ gāthaŋ sutvā va saha paṭisambhidāhi arahattaŋ patto. Paṭācārā

"Na santi puttā tāṇāya
Na pitā nâpi bandhavā
Antaken' âdhipannassa
'N atthi ñātīsu tāṇatā" ti,‡

* S III. 151. † Sn 949. ‡ Dh 288.

[1] Pps °pariddavānaŋ.

imaŋ gāthaŋ sutvā sot' āpattiphale patiṭṭhitā. Yasmā pana kāya-vedanā-citta-dhammesu kañci dhammaŋ anāmasitvā bhāvanā nāma n' atthi, tasmā te pi iminā va maggena soka-parideve samatikkantā ti veditabbā.

Dukkha-domanassānaŋ atthaṅgamāyā ti kāyika-dukkhassa cetasika-domanassassa cā ti: imesaŋ dvinnaŋ atthaṅgamāya nirodhāyā ti attho. Ayaŋ hi maggo bhāvito Tissa-tther' ādīnaŋ viya dukkhassa, Sakk' ādīnaŋ viya ca domanassassa atthaṅgamāya saŋvattati.

Tatrâyaŋ attha-dīpanā. Sāvatthiyaŋ kira Tisso nāma kuṭumbika-putto cattālīsa-hirañña-koṭiyo pahāya pabbajitvā agāmake araññe viharati. Tassa kaniṭṭha-bhātu-bhariyā: Gacchatha naŋ jīvitā voropethā ti, pañca-sate core pesesi. Te gantvā theraŋ parivāretvā nisīdiŋsu. Thero āha: "Kasmā āgat' attha upāsakā?" ti. "Taŋ jīvitā voropessāmā" ti. "Pāṭibhogaŋ me upāsakā gahetvā ajj' eka-rattiŋ jīvitaŋ dethā" ti. "Ko te samaṇa imasmiŋ ṭhāne pāṭibhogo bhavissatī?" ti. Thero mahantaŋ pāsāṇaŋ gahetvā dve ūr' aṭṭhīni bhinditvā: "vaṭṭati upāsakā paṭibhogo" ti āha. Te apakkamitvā caṅkamana-sīse aggiŋ katvā nipajjiŋsu. Therassa vedanaŋ vikkhambhetvā sīlaŋ paccavekkhato parisuddhaŋ sīlaŋ nissāya pīti-pāmojjaŋ uppajji. Tato anukkamena vipassanaŋ vaḍḍhento ti-yāma-rattiŋ samaṇa-dhammaŋ katvā aruṇ' uggamane arahattaŋ patto imaŋ udānaŋ udānesi:

"Ubho pādāni bhinditvā
Saŋyamissāmi vo ahaŋ,
Aṭṭīyāmi harāyāmi
Sarāga-maraṇaŋ ahaŋ.

Evâhaŋ cintayitvāna
Yathā-bhūtaŋ vipassisaŋ[1]
Sampatte aruṇ' uggamhi
Arahattaŋ apāpuṇin" ti.

Apare pi tiŋsa bhikkhū Bhagavato santike kammaṭṭhānaŋ gahetvā arañña-vihāre vassaŋ upagantvā: "Āvuso ti-yāma-

[1] Pps vipassayiŋ.

rattiŋ samaṇa-dhammo va kātabbo, na aññam-aññassa santikaŋ āgantabban" ti vatvā vihariŋsu. Tesaŋ samaṇa-dhammaŋ katvā paccūsa-samaye pacalāyantānaŋ eko vyaggho āgantvā ek' ekaŋ bhikkhuŋ gahetvā gacchati. "Na koci maŋ vyaggho gaṇhī" ti vācam pi nicchāresi. Evaŋ pañcadasasu bhikkhusu khāditesu uposatha-divase: "Itare āvuso kuhin?" ti pucchitvā ñatvā ca: "Idāni gahitena gahito 'mhī ti, vattabban" ti vatvā vihariŋsu. Atha aññataraŋ dahara-bhikkhuŋ purima-nayen' eva vyaggho gaṇhi. So: "Vyaggho bhante" ti āha. Bhikkhū kattara-daṇḍe ca ukkāyo ca gahetvā: Mocessāmā ti, anubandhiŋsu. Vyaggho bhikkhūnaŋ agatiŋ[1] chinna-taṭaṭṭhānam āruyha taŋ bhikkhuŋ pād' aṅguṭṭhakato paṭṭhāya khādituŋ ārabhi. Itare pi: "Idāni sappurisa amhehi kattabbaŋ n' atthi, bhikkhūnaŋ viseso nāma evarūpe ṭhāne paññāyatī" ti āhaŋsu. So vyaggha-mukhe nipanno va taŋ vedanaŋ vikkhambhetvā vipassanaŋ vaḍḍhento yāva gopphakā khādita-samaye sot' āpanno hutvā, yāva jaṇṇukā khādita-samaye sakad-āgāmī, yāva nābhiyā khādita-samaye anāgāmī hutvā, hadayarūpe akhādite yeva saha paṭi-sambhidāhi arahattaŋ patvā imaŋ udānaŋ udānesi:

Sīlavā vata-sampanno
Paññavā susamāhito
Muhuttaŋ pamādam anvāya
Vyagghen' oruddha-mānaso[2]

Pañjarasmiŋ gahetvāna
Silāya upanītako[3]:
Kāmaŋ khādatu maŋ vyaggho
[4][Aṭṭhiyā ca nhārussa ca
Kilese khepayissāmi
Phusissāmi vimuttiyan[4] ti.

Aparo pi Pītamalla-tthero nāma gihi-kāle tīsu rajjesu paṭākaŋ gahetvā Tambapaṇṇidīpaŋ āgamma rājānaŋ passitvā[5]

---

[1] Pps agatipathaŋ. [2] B oduṭṭha°. [3] B uparīkato.
[4] Pps has instead: bhakkho kāyo acetano paṭiladdhe kammaṭṭhā-namhi maraṇaŋ hehiti bhaddakan.
[5] Pps disvā.

raññā katânuggaho eka-divasaŋ Kilañjakā-paṇṇasāla[1]-dvārena gacchanto: Rūpaŋ bhikkhave na tumhākaŋ, taŋ pajahatha, taŋ vo pahīnaŋ dīgha-rattaŋ hitāya sukhāya bhavissatī ti,* "Na tumhākaŋ" vākyaŋ[2] sutvā, cintesi: "N' eva kira rūpaŋ attano na vedanā ti. So taŋ yeva aṅkusaŋ katvā nikkhamitvā Mahāvihāraŋ gantvā pabbajjaŋ yacitvā pabbajito upasampanno dve mātikā paguṇā katvā tiŋsa-bhikkhū gahetvā gārava-kāraṇāya[3] aṅgaṇaŋ gantvā samaṇa-dhammaŋ akāsi, pādesu avahantesu jaṇṇukehi caṅkamati. Tam enaŋ rattiŋ eko miga-luddako: Migo ti, maññamāno pahari, satti vinivijjhitvā gatā. So taŋ sattiŋ harāpetvā paharaṇamukhāni tiṇavaṭṭiyā pūrāpetvā pāsāṇa-piṭṭhiyaŋ attānaŋ nisīdāpetvā okāsaŋ kāretvā vipassanaŋ vaḍḍhetvā saha paṭisambhidāhi arahattaŋ patvā ukkāsita-saddena āgatānaŋ bhikkhū vyākaritvā imaŋ udānaŋ udānesi:

Bhāsitaŋ Buddha-seṭṭhassa
Sabba-lok' agga-vādino:
"Na tumhākaṃ idaŋ rūpaŋ
Taŋ jaheyyātha bhikkhavo.

Aniccā vata saṅkhārā
Uppāda-vaya-dhammino,
Uppajjitvā nirujjhanti
Tesaŋ vūpasamo sukho" ti.†

[4]Evaŋ tāva ayaŋ maggo Tissa-tther' ādīnaŋ viya dukkhassa atthaṅgamāya saŋvattati.

Sakko pana devānam-indo attano pañcavidha-pubbanimittaŋ disvā maraṇa-bhaya-santajjito domanassajāto Bhagavantaŋ upasaṅkamitvā pañhaŋ pucchi. So upekkhā[5]-

* S III. 33. † D II. 157.

[1] Pps Kilañjak' āsana-sāla°. [2] Pps Natumhāka-vaggaŋ.
[3] Pps gaggaravāliya.
[4] Preceded in Pps by the foll. sentence: Atha naŋ bhikkhū āhaŋsu: "Sace bhante Sammāsambuddho arogo abhavissa, addhā te samuddamatthakena hatthaŋ pasāretvā sīsaŋ parāmaseyyā" ti.
[5] Pps omits.

pañha-vissajjanâvasāne asīti-sahassāhi devatāhi saddhiŋ sot' āpattiphale patiṭṭhāsi; sā c' assa upapatti puna pākatikā va ahosi.* Subrahmā pi devaputto accharā-sahassa-parivuto Sakka[1]-sampattiŋ anubhoti.

Tattha pañca-satā accharāyo rukkhato pupphāni ocinantiyo cavitvā niraye uppannā. So: Kiŋ imā cirāyantī ti, upadhārento tāsaŋ niraye nibbattanabhāvaŋ ñatvā: Kittakaŋ nu kho mama āyū ti, upaparikkhanto attano āyuparikkhayaŋ viditvā cavitvā[2] tatth' eva niraye nibbattanabhāvaŋ disvā bhīto ativiya domananassajāto hutvā: Imaŋ me domanassaŋ Satthā vinayissati na añño ti, avasesā pañcasatā accharāyo gahetvā Bhagavantaŋ upasaṅkamitvā pañhaŋ pucchi:

Niccaŋ utrastam idaŋ cittaŋ
Niccaŋ ubbigg' idaŋ mano
Anuppannesu kiccesu[3]
Tathā[4] uppatitesu ca,
Sace atthi anutrastaŋ
Tam me akkhāhi pucchito ti.†

Tato naŋ Bhagavā āha

Nâññatra bojjhā tapasā
Nâññatr' indriya-saŋvarā
Nâññatra sabba-nissaggā
Sotthiŋ passāmi pāṇinan ti.

So desanā-pariyosāne pañcahi accharā-satehi saddhiŋ sot' āpatti-phale patiṭṭhāya taŋ sampattiŋ thāvaraŋ katvā devalokam eva agamāsī ti. Evaŋ ayaŋ maggo bhāvito Sakk' ādīnaŋ viya domanassassa atthaṅgamāya saŋvattatī ti veditabbo.

Ñāyassa adhigamāyā ti ñāyo vuccati ariyo aṭṭh' aṅgiko maggo, tassa adhigamāya pattiyā ti vuttaŋ hoti, Ayañ hi pubbabhāge lokiyo satipaṭṭhāna-maggo bhāvito lok' uttara-

---

* D II. 288; A I. † S I. 53.

---

[1] Pps sagga°. [2] Pps omits.
[3] Pps kicchesu. [4] Pps atho.

maggassa adhigamāya saŋvattatī ti; ten' āha *ñāyassa adhigamāyā* ti. *Nibbānassa sacchikiriyāyā* ti taṇhā-vāna-virahitattā nibbānan ti laddhanāmassa Amatassa sacchikiriyāya atta-paccakkhatāyā ti vuttaŋ hoti. Ayañ hi maggo bhāvito anupubbena nibbāna-sacchikiriyaŋ sādheti, ten' āha *nibbānassa sacchikiriyāyā* ti.

Tattha kiñcâpi *sattānaŋ visuddhiyā* ti vutte soka-samatikkam' ādīni atthato siddhān' eva honti; ṭhapetvā pana sāsana-yutti-kovide aññesaŋ na pākaṭāni. Na ca Bhagavā paṭhamaŋ sāsana-yutti-kovidaŋ janaŋ katvā pacchā dhammaŋ deseti, tena ten' eva pana suttena taŋ taŋ atthaŋ ñāpeti. Tasmā idha yaŋ yaŋ atthaŋ ek' âyana-maggo sādheti taŋ taŋ pākaṭaŋ katvā dassento *sokaparidevānaŋ*[1] *samatikkamāyā* ti ādim āha. Tasmā vā yā sattānaŋ visuddhi ek' âyana-maggena saŋvattati sā soka-paridevānaŋ[1] samatikkamena hoti, sokaparidevānaŋ[1] samatikkamo dukkha-domanassānaŋ atthaṅgamena; dukkha-domanassānaŋ atthaṅgamo ñāyass' ādhigamena; ñāyass' ādhigamo nibbānassa sacchikiriyāya; tasmā imam pi kamaŋ dassento *sattānaŋ visuddhiyā* ti vatvā *sokaparidevānaŋ*[1] *samatikkamāyā* ti ādim āha.

Api ca vaṇṇa-bhaṇanaṃ etaŋ ek' âyana-maggassa yath' eva hi Bhagavā: "Dhammaŋ vo bhikkhave desessāmi ādi-kalyāṇaŋ majjhe-kalyāṇaŋ pariyosāna-kalyāṇan, sâtthaŋ savyañjanaŋ kevala-paripuṇṇaŋ parisuddhaŋ brahmacariyaŋ pakāsessāmi yad idaŋ cha-chakkānī" ti,* cha-chakka-desanāya aṭṭhahi padehi vaṇṇaŋ abhāsi. Yathā ca ariya-vaŋsa-desanāya: "Cattāro 'me bhikkhave ariya-vaŋsā aggaññā rattaññā vaŋsaññā porāṇā asaṅkiṇṇā asaṅkiṇṇa-pubbā na saṅkiyanti na saṅkiyissanti, apaṭikuṭṭhā samaṇehi brāhmaṇehi viññūhī" ti† navahi padehi vaṇṇaŋ abhāsi. Evaŋ imassâpi ek' âyana-maggassa sattānaŋ visuddhiyā ti ādīhi sattahi padehi vaṇṇaŋ abhāsi. Kasmā ti ce? Tesaŋ bhikkhūnaŋ assāha-janan' atthaŋ vaṇṇa-bhāsañ hi sutvā te bhikkhū: Ayaŋ kira maggo hadaya-santāpabhūtaŋ sokaŋ, vācā-vippa-

* M III. 280. † A II. 27.

[1] Pps °pariddavānaŋ.

lāpabhūtaŋ paridevaŋ, kāyika-asātabhūtaŋ dukkhaŋ, cetasika-asātabhūtaŋ domanassan ti cattāro upaddave hanati; 'visuddhiŋ ñāyaŋ nibbānaŋ' ti tayo visese avahatī ti, ussāhajātā imaŋ dhamma-desanaŋ uggahetabbaŋ pariyāpuṇitabbaŋ dhāretabbaŋ vācetabbaŋ imañ ca maggaŋ bhāvetabbaŋ maññissantī ti: iti tesaŋ bhikkhūnaŋ ussāha-janan' atthaŋ vaṇṇaŋ abhāsi.

Kambala-vāṇij' ādayo kambal' ādīnaŋ vaṇṇaŋ viya. Yathā hi sata-sahass' agghanika-paṇḍukambala-vāṇijena: Kambalaŋ gaṇhathā ti, ugghosite pi: Asuka-kambalo ti, na tāva manussā jānanti. Kesa-kambala-vāḷa-kambal' ādayo pi hi duggandhā khara-samphassā kambalā tv' eva vuccanti. Yadā pana tena: Gandhārako[1] ratta-kambalo sukhumo ujjalo sukha-samphasso ti, ugghositaŋ hoti tadā ye pahonti te gaṇhanti, ye nappahonti te pi dassana-kāmā honti: evam eva *ek' âyano bhikkhave ayaŋ maggo* ti vutte pi: Asuka-maggo ti na tāva pākaṭo hoti; nāna-ppakārakā hi aniyyānika-maggā pi maggā tveva vuccanti. *Sattānaŋ visuddhiyā* ti ādimhi pana vutte: Ayaŋ kira maggo cattāro upaddave hanati tayo visese āvahatī ti, ussāhajātā imaŋ dhamma-desanaŋ uggahetabbaŋ pariyāpuṇitabbaŋ dhāretabbaŋ vācetabbaŋ imañ ca maggaŋ bhāvetabbaŋ maññissantī ti vaṇṇaŋ bhāsanto *sattānaŋ visuddhiyā* ti ādim āha. Yathā ca sata-sahass' agghanika-paṇḍukambala-vāṇijûpamā, evaŋ ratta-jambunada-suvaṇṇa-udakappasādaka-maṇiratana-suvisuddha-muttā-ratana[2]-pavāḷ' ādivāṇijûpam' ādayo p' ettha āharitabbā.

Yad idan ti nipāto, ye ime ti ayam assa attho. *Cattāro* ti gaṇana-paricchedo. Tena na tato heṭṭhā na uddhan ti satipaṭṭhāna-paricchedaŋ[3] dīpeti. *Satipaṭṭhānā* ti tayo satipaṭṭhānā sati-gocaro pi tidhā paṭipannesu sāvakesu Satthuno paṭighânunaya-vītivattatā pi sati pi: "Catunnaŋ bhikkhave sati-paṭṭhānānaŋ samudayañ ca atthaṅgamañ ca desessāmi, taŋ suṇātha . . . pe . . . ko ca bhikkhave kāyassa samudayo? Āhara-samudayā kāyassa samudayo" ti* ādisu

* S V. 184.

[1] B Gandhārato. [2] Pps °muttā-maṇi-ratana-Romaka-pavāḷ'.
[3] Pps satipaṭṭhāna-magga°.

hi satigocaro satipaṭṭhānan ti vuccati. Tathā: "kāyo upaṭṭhānaŋ no sati, sati pana paṭṭhānañ c' eva sati cā" ti* ādisu pi. Tass' attho: Patiṭṭhāti asmin ti, paṭṭhānaŋ. Kā patiṭṭhāti? Sati; satiyā paṭṭhānaŋ sati-paṭṭhānaŋ; paṭhānaŋ[1] ṭhānan[1] ti vā paṭṭhānaŋ; satiyā paṭṭhānaŋ satipaṭṭhānaŋ hatthi-ṭṭhānaassa-ṭṭhān' ādīni viya. "Tayo satipaṭṭhānā yad ariyo sevati, yad ariyo sevamāno satthā gaṇam anusāsituŋ ārahatī" ti:† ettha tidhā paṭipannesu sāvakesu Satthuno paṭighânunayavītivattatā satipaṭṭhānan ti vuttaŋ. Tass' attho: paṭṭhapetabbato paṭṭhānaŋ pavattayitabbato ti attho. Kena paṭṭhapetabbato? ti. Satiyā. Satiyā paṭṭhānaŋ satipaṭṭhānaŋ. "Cattāro satipaṭṭhānā bhāvitā bahulīkatā sattasambojjhaṅge paripūrentī ti‡ ādisu pana sati yeva satipaṭṭhānan ti vuccati. Tass' attho: patiṭṭhātī ti paṭṭhānaŋ, upaṭṭhāti okkanditvā pakkhanditvā pattharitvā[2] pavattatī ti attho. Sati yeva satipaṭṭhānaŋ, atha vā saraṇ' aṭṭhena sati-upaṭṭhān' aṭṭhena paṭṭhānaŋ. Iti sati ca sā paṭṭhānañ cā ti pi satipaṭṭhānaŋ. idam idh' âdhippetaŋ. Yadi evaŋ, kasmā *satipaṭṭhānā* ti bahu-vacanaŋ? sati-bahuttā, arammaṇabhedena hi bahukā etā satiyo. Atha: Maggo ti, kasmā eka-vacanaŋ? magg' aṭṭhena ekattā. Catasso pi hi etā satiyo magg' aṭṭhena ekattaŋ gacchanti. Vuttañ h' etaŋ: "Maggo ti ken' aṭṭhena maggo? Nibbāna-gaman' aṭṭhena nibbān' atthikehi magganīy' aṭṭhena cā"§ ti. Catasso pi c' etā aparabhāge kāy' ādīsu ārammaṇesu kiccaŋ sādhayamānā nibbānaŋ gacchanti, ādito paṭṭhāya ca nibbān' atthikehi maggiyanti tasmā catasso pi eko maggo ti vuccanti evañ ca sati vacanânusandhinā sânusandhikā 'va desanā hoti. "Māra-senappamaddanaŋ vo bhikkhave maggaŋ desessāmi, taŋ suṇātha . . . pe . . . katamo ca bhikkhave māra-sena-ppamaddano maggo? Yad idaŋ satta sambojjhaṅgā" ti‖ ādisu viya. 'Yathā māra-sena-ppamaddano' ti ca 'satta sambojjhaṅgā' ti ca atthato ekaŋ, vyañjanam ev' ettha nānaŋ, evaŋ 'ek'

---

* Ps II. 232. † M III. 216.
‡ S V. 329. § Above, p. 745. ‖ S V. 99.

---

[1] Pps padhānaṭṭhanan (sic). [2] Pps. omits.

âyana-maggo ' ti ca 'cattāro satipaṭṭhānā ' ti ca atthato ekaŋ, vyañjanam ev' ettha nānaŋ. Tasmā magg' aṭṭhena ekattā eka-vacanaŋ, ārammaṇabhedena sati-bahuttā bahu-vacanaŋ veditabbaŋ.

Kasmā pana Bhagavatā cattāro va satipaṭṭhānā vuttā anūnā anadhikā ? ti. Veneyya-hitattā. Taṇhā-carita-diṭṭhi-carita-samatha-yānika-vipassanā-yānikesu hi manda-tikkha-vasena dvedhā dvedhā pavattesu veneyyesu[1] mandassa taṇhā-caritassa oḷārikaŋ kāyânupassanā-satipaṭṭhānaŋ visuddhi-maggo, tikkhassa sukhumaŋ vedanânupassanā-satipaṭṭhānaŋ, diṭṭhi-caritassa pi mandassa nâtippabhedagataŋ cittâ-nupassanā-satipaṭṭhānaŋ visuddhi-maggo; tikkhassa atippabhedagataŋ dhammânupassanā-satipaṭṭhānaŋ visuddhi-maggo. Samatha-yānikassa ca mandassa akicchena adhigantabbaŋ nimittaŋ paṭhamaŋ satipaṭṭhānaŋ visuddhimaggo, tikkhassa oḷārik' ārammaṇe asaṇṭhahanato dutiyaŋ. Vipassanā-yānikassa pi mandassa nâtippabhedagat' ārammaṇaŋ tatiyaŋ, tikkhassa atippabhedagat' ārāmmaṇaŋ catutthaŋ. Iti cattāro va vuttā anūnā anadhikā ti.

Subha-sukha-nicca-attabhāva-vipallāsa-ppahān' atthaŋ vā. Kāyo hi asubho; tattha ca subha-vipallāsa-vipallaṭṭhā sattā. Tesaŋ tattha asubhabhāva-dassanena tassa vipallāsassa pahān' atthaŋ paṭhamaŋ satipaṭṭhānaŋ vuttaŋ. Sukhaŋ niccaŋ attā ti gahitesu pi ca vedan' ādisu vedanā dukkhā, cittaŋ aniccaŋ, dhammā anattā ti. Tesu ca sukha-nicca-atta-vipallāsa-vipallaṭṭhā sattā. Tesaŋ tattha dukkh' ādi-bhāva-dassanena tesaŋ vipallāsānaŋ pahān' atthaŋ sesāni tīṇi vuttānī ti. Evaŋ subha-sukha-nicca-attabhāva-vipallāsa-ppahān' atthaŋ vā cattāro va vuttā anūnā anadhikā ti veditabbā.

Na kevalañ ca vipallāsa-ppahān' attham eva, atha[1] kho[1] catur-ogha-yog' āsava-gantha-upādāna-agati-pahān' attham pi catubbidh' āhāra-pariññ' atthañ ca cattāro va vuttā ti veditabbā. Ayaŋ tāva Pakaraṇa-nayo, Aṭṭhakathāyaŋ pana saraṇa-vasena c' eva ekatta-samosaraṇa-vasena ca ekam eva satipaṭṭhānaŋ ārammaṇa-vasena cattāro ti etad eva vuttaŋ.

---

[1] Pps omits.

Yathā hi catu-dvāre nagare pācīnato āgacchantā pācīna-disāya uṭṭhānakaŋ bhaṇḍaŋ gahetvā pācīna-dvārena nagaram eva pavisanti, dakkhiṇato . . . pacchimato. . . uttarato āgacchantā uttara-disāya uṭṭhānakaŋ bhaṇḍan gahetvā uttara-dvārena nagaram eva pavisanti: evaŋ-sampadam idaŋ veditabbaŋ. Nagaraŋ viya hi nibbānaṃ; nagara-dvāraŋ viya aṭṭhaṅgiko lok' uttara-maggo, pācīna-dis' ādayo viya kāy' ādayo. Yathā pācīnato āgacchantā pācīna-disāya uṭṭhānakaŋ bhaṇḍaŋ gahetvā pācīna-dvārena nagaram eva pavisanti evaŋ kāyânupassanā-mukhena āgacchantā cuddasa-vidhena kāyânupassanaŋ bhāvetvā kāyânupassanā-bhāvanânubhāva-nibbattena ariya-maggena ekaŋ nibbānam eva osaranti. Yathā dakkhiṇato āgacchantā dakkhiṇāya disāya uṭṭhānakaŋ bhaṇḍaŋ gahetvā dakkhiṇa-dvārena nagaram eva pavisanti evaŋ vedanânupassanā-mukhena āgacchantā nava-vidhena vedanânupassanaŋ bhāvetvā vedanânupassana-bhāvanânubhāva-nibbattena ariya-maggena ekaŋ nibbānam eva osaranti. Yathā pacchimato āgacchantā pacchimadisāya uṭṭhānakaŋ bhaṇḍaŋ gahetvā pacchima-dvārena nagaram eva pavisanti, evaŋ cittânupassanā-mukhena āgacchantā soḷasa-vidhena cittânupassanaŋ bhāvetvā cittânupassanā-bhāvanânubhāva-nibbattena ariya-maggena ekaŋ nibbānam eva osaranti. Yathā uttarato āgacchantā uttara-disāya uṭṭhānakaŋ bhaṇḍaŋ gahetvā uttara-dvārena nagaram eva pavisanti, evaŋ dhammânupassanā-mukhena āgacchantā pañca-vidhena dhammânupassanaŋ bhāvetvā dhammânupassanā-bhāvanânubhāva-nibbattena ariya-maggena ekaŋ nibbānam eva osaranti. Evaŋ saraṇa-vasena c' eva ekatta-samo-saraṇa-vasena ca ekam eva satipaṭṭhānaŋ ārammaṇa-vasena cattāro va vuttā ti veditabbā.

Katame cattāro ti kathetu-kamyatā-pucchā. *Idhā* ti imasmiŋ sāsane. *Bhikkhave* ti dhamma-paṭiggāhaka-puggal' ālapanam etaŋ. *Bhikkhū* ti paṭipatti-sampādaka-puggala-nidassanam etaŋ. Aññe pi ca deva-manussā paṭipattiŋ sampādenti yeva, seṭṭhattā pana paṭipattiyā bhikkhubhāva-dassanato ca *bhikkhū* ti āha. Bhagavato hi anusāsaniŋ sampaṭicchantesu bhikkhu seṭṭho sabba-pakārāya anusāsaniyā bhājanabhāvato; tasmā seṭṭhattā *bhikkhū*

ti āha. Tasmiŋ gahite pana sesā gahitā va honti rāja-gaman' ādisu[1] rāja-ggahaṇena sesa-parisā viya. Yo ca imaŋ paṭipattiŋ paṭipajjati so bhikkhu nāma hotī ti paṭipattiyā bhikkhubhāva-dassanato pi *bhikkhū* ti āha. Paṭipannako hi devo vā hotu manusso vā bhikkhū ti saṅkhaŋ gachati yeva. Yath' āha:

Alaṅkato ce pi samaŋ careyya
Santo danto niyato brahmacārī
Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaŋ
So brahmaṇo so samaṇo sa bhikkhū ti.*

Kāye ti rūpa-kāye. Rūpakāyo hi idha aṅga-paccaṅgānaŋ kes' ādīnañ ca dhammānaŋ samūhaṭṭhena hatthi-kāya-ratha-kāy' ādayo viya kāyo ti adhippeto. Yathā ca samūhaṭṭhena evaŋ kucchitānaŋ āyaṭṭhena. Kucchitānañ hi parama-jegucchānaŋ so āyo ti pi kāyo; āyo ti uppatti-deso, tatthâyaŋ vacan' attho: āyanti tato ti āyo. Ke āyanti? Kucchitā kes' ādayo. Iti kucchitānaŋ āyo ti kāyo.

Kāyânupassī ti kāye anupassana-sīlo, kāyaŋ vā anupassa-māno. *Kāye* ti ca vatvā pi puna *kāyânupassī* ti dutiya-kāya-ggahaṇaŋ asammissato vavatthāna-ghana-vinibbhog' ādi-dassan' atthaŋ katan ti veditabbaŋ. Tena na kāye vedanânupassī vā citta-dhammânupassī vā, atha kho kāyânupassī yevā ti: kāya-saṅkhāte vatthusmiŋ kāyânupassan' ākārass' eva dassanena asammissato vavatthānaŋ dassitaŋ hoti. Tathā na kāye aṅga-paccaṅga-vinimutta-eka-dhammânupassī, nâpi kesa-lom' ādi-vinimutta-itthi-purisânupassī, yo pi c' ettha kesa-lom' ādiko bhūt'upādāya-samūha-saṅkhāto kāyo: tattha pi na bhūt' upādāya-vinimutta-eka-dhammânupassī, atha kho ratha-sambhārânupassako viya aṅga-paccaṅga-samūhânupassī nagarâvayavânupassako viya kesa-lom' ādi-samūhânupassī, kadali-kkhandha-patta-vaṭṭi-vinibbhujjako viya ritta-muṭṭhi-vinivedhako viya ca bhūt' upādāya-samūhânupassī yevā ti. Nāna-ppakārato samūha-vasen' eva kāya-saṅkhātassa vatthuno dassanena ghana-vinibbhogo dassito hoti. Na h'

---

* Dh 142.

---

[1] Pps rāja-gahaṇ'.

ettha yathā-vutta-samūha-vinimutto kāyo vā itthī vā puriso vā añño vā koci dhammo dissati. Yathā-vutta-dhamma-samūhamatte yeva pana tathā tathā sattā micchâbhinivesaŋ karonti. Ten' āhu Porāṇā:

"Yaŋ passati na taŋ diṭṭhaŋ,
Yaŋ diṭṭhaŋ taŋ na passati;
Apassaŋ bajjhate mūḷho
Bajjhamāno na muccatī" ti.

Ghana-vinibbhog' ādi-dassan' atthan ti vuttaŋ ādi-saddena c' ettha ayam pi attho veditabbo. Ayañ hi etasmiŋ kāye kāyânupassī yeva na añña-dhammânupassî ti vuttaŋ hoti. Yathā anudakabhūtāya pi marīciyā udakânupassino honti, na evaŋ anicca-dukkhânatta-asubhabhūte yeva imasmiŋ kāye nicca-sukha-atta-subhabhāvânupassī; atha kho kāyânupassī anicca-dukkhânatta-asubh' ākāra-samūhânupassī yevā ti vuttaŋ hoti. Atha vā yv' âyaŋ parato: Idha bhikkhave bhikkhu arañña-gato vā . . . pe . . . so sato 'va assasatī ti, ādinā nayena assāsa-passās' ādi-cuṇṇakajāta-aṭṭhika-pariyosāno kāyo vutto. Yo ca: Idh' ekacco paṭhavī-kāyaŋ aniccato anupassati, āpo-kāyaŋ tejo-kāyaŋ vāyo-kāyaŋ kesa-kāyaŋ loma-kāyaŋ chavi-kāyaŋ camma-kāyaŋ maŋsa-kāyaŋ ruhira-kāyaŋ nahāru-kāyaŋ aṭṭhi-kāyaŋ aṭṭhi-miñja-kāyan ti Paṭisambhidāyaŋ* kāyo vutto: tassa sabbassa: Imasmiŋ yeva kāye anupassanato kāye kāyānupassī ti, evam pi attho veditabbo. Atha vā: Kāye ahan ti vā maman ti vā: evaŋ gahetabbassa yassa[1] kassaci ananupassanato tassa tass' eva pana kesa-lom' ādikassa nānā-dhamma-samūhassa anupassanato kāye kes' ādi-dhamma-samūha-saṅkhāta-kāyânupassî ti, evaṃ attho daṭṭhabbo.

Api ca: Imasmiŋ kāye aniccato anupassati no niccato ti, ādinā anukkamena Paṭisambhidāyaŋ* āgata-nayassa sabbass' eva anicca-lakkhaṇ' ādino ākāra-samūha-saṅkhātassa kāyassa anupassanato pi kāye kāyânupassî ti, evam pi attho daṭṭhabbo.

* Ps II. 232.

[1] Pps omits.

Tathā hi: Ayaŋ kāye kāyânupassanā-paṭipadaŋ paṭipanno bhikkhu imaŋ kāyaŋ aniccânupassan' ādīnaŋ sattannaŋ anupassanānaŋ vasena aniccato anupassati no niccato, dukkhato anupassati no sukhato, anattato anupassati no attato, nibbindati no nandati, virajjati no rajjati, nirodheti no samudeti, paṭinissajjati no ādiyati: so taŋ aniccato anupassanto nicca-saññaŋ pajahati, dukkhato anupassanto sukha-saññaŋ pajahati, anattato anupassanto atta-saññaŋ pajahati, nibbindanto nandiŋ pajahati, virajjanto rāgaŋ pajahati, nirodhento samudayaŋ pajahati, paṭinissajjanto ādānaŋ pajahatī ti veditabbo.

Viharatī ti iriyati. *Ātāpī* ti tīsu bhavesu kilese ātāpetī ti ātāpo; viriyass' etaŋ nāmaŋ. Ātāpo assa atthī ti ātāpī.

Sampajāno ti sampajañña-saṅkhātena ñāṇena samannāgato. *Satimā* ti kāya-pariggāhikāya satiyā samannāgato. Ayam pana yasmā satiyā ārammaṇaŋ pariggahetvā paññāya anupassati na hi sati-virahitassa anupassanā nāma atthi, ten' ev' āha: "Satiñ ca khv' âhan bhikkhave sabb' atthikaŋ vadāmī" ti,* tasmā ettha *kāye kāyânupassī viharatī* ti. Ettāvatā kāyânupassanā-satipaṭṭhānaŋ vuttaŋ hoti. Atha vā yasmā anātāpino anto-saṅkhepo antarāyakaro hoti asampajāno upāya-pariggahe anupāya-parivajjane ca sammuyhati,[1] muṭṭha-ssati upāya-pariccāge anupāyâpariggahe ca asamattho hoti; ten' assa taŋ kammaṭṭhānaŋ na sampajjati. Tasmā yesaŋ dhammānaŋ ānubhāvena taŋ sampajjati tesaŋ dassan' atthaŋ *ātāpī sampajāno satimā* ti idaŋ vuttan ti veditabbaŋ.

Iti kāyânupassanā-satipaṭṭhānaŋ sampayogañ ca dassetvā idāni pahān' aṅgaŋ dassetuŋ *vineyya loke abhijjhā-domanassan* ti vuttaŋ. Tattha *vineyyā* ti tad-aṅga-vinayena vā vikkhambhana-vinayena vā vinayitvā. *Loke* ti tasmiŋ yeva kāye. Kāyo hi idha lujjana-palujjan' aṭṭhena: loko ti, adhippeto. Yasmā pan' assa na kāyamatte yeva abhijjhā-domanassaŋ pahīyati, vedan' ādisu pi pahīyati yeva, tasmā: Pañca pi upādāna-kkhandhā loko ti, Vibhaṅge† vuttaŋ.

* S V. 115. † Vbh 195.

[1] Pps muyhati.

Loka-saṅkhātattā vā tesaŋ dhammānaŋ atth' uddhāra-nayen' etaŋ vuttaŋ. Yaŋ pan' āha: "Tattha katamo loko? Sv' eva kāyo loko" ti: ayam ev' ettha attho. Tasmiŋ *loke abhijjhā-domanassaŋ vineyyā* ti: evaŋ sambandho daṭṭhabbo. Yasmā pan' ettha abhijjhā-ggahaṇena kāma-cchando domanassa-ggahaṇena byāpādo saṅgahaŋ gacchati, tasmā nīvaraṇa-pariyāpanna-balava-dhamma-dvaya-dassanena nīvaraṇa-ppahānaŋ vuttaŋ hotī ti veditabbaŋ.

Visesena c' ettha abhijjhā-vinayena kāya-sampatti-mūlakassa anurodhassa domanassa-vinayena kāya-vipatti-mūlakassa virodhassa; abhijjhā-vinayena ca kāye abhiratiyā, domanassa-vinayena kāya-bhāvanāya anabhiratiyā, abhijjhā-vinayena kāye abhūtānaŋ subha-sukha-bhāv' ādīnaŋ pakkhepassa, domanassa-vinayena kāye bhūtānaŋ asubhâsukhabhāv' ādīnaŋ apanayanassa ca pahānaŋ vuttaŋ. Tena yogâvacarassa yogânubhāvo yoga-samatthatā ca dīpitā hoti. Yogânubhāvo hi esa yad idaŋ anurodha-virodha-vippamutto arati-rati-saho abhūta-pakkhepa-bhūtâpanayana-virahito ca hoti. Anurodha-virodha-vippamutto c' esa arati-rati-saho abhūtaŋ apakkhipanto bhūtañ ca anapanayanto yoga-samattho hotī ti.

Aparo nayo. *Kāye kāyânupassī* ti ettha anupassanāya kammaṭṭhānaŋ vuttaŋ. *Viharatī* ti ettha vutta-vihārena kammaṭṭhānikassa kāya-pariharaṇaŋ. *Ātāpī* ti ādīsu pana ātāpena samma-ppadhānaŋ, sati-sampajaññena sabb' atthaka-kammaṭṭhānaŋ kammaṭṭhāna-pariharaṇûpāyo vā, satiyā vā kāyânupassanā-vasena paṭiladdha-samatho; sampajaññena vipassanā, abhijjhā-domanassa-vinayena bhāvanā-balaŋ vuttan ti veditabbaŋ. Vibhaṅge pana: *anupassī* ti: tattha katamā anupassanā? Yā paññā pajānanā . . . pe . . . sammādiṭṭhi, ayaŋ vuccati anupassanā. Imāyā anupassanāyā upeto hoti, samupeto, upāgato samupāgato upapanno samannāgato, tena vuccati *anupassī* ti. *Viharatī* ti iriyati pavattati[1] pāleti yapeti yāpeti carati viharati, tena vuccati *viharatī* ti. *Ātāpī* ti: tattha katamaŋ ātāpaŋ? Yo cetasiko vīriy' ārambho . . . pe . . . sammā-vāyāmo, idaŋ vuccati ātāpaŋ.[2] Iminā ātāpena[2] upeto hoti . . . pe . . .

[1] Pps vattati. [2] Pps ātapp°.

samannāgato, tena vuccati *ātāpī* ti. *Sampajāno* ti, tattha katamaŋ sampajaññaŋ? Yā paññā pajānanā . . . pe . . . sammādiṭṭhi, idaŋ vuccati sampajaññaŋ. Iminā sampajaññena upeto hoti . . . pe . . . samannāgato, tena vuccati sampajāno ti. Satimā ti, tattha katamā sati? Yā sati anussati . . . pe . . . sammāsati, ayaŋ vuccati sati. Imāyā satiyā upeto hoti . . . pe . . . samannāgato, tena vuccati satimā ti. Vineyya loke abhijjhā-domanassan ti, tattha katamo loko? Sv' eva kāyo loko, pañca pi upādānakkhandhā loko, ayaŋ vuccati loko. Tattha katamā abhijjhā? Yo rāgo sārāgo anunayo anurodho nandī nandīrāgo, cittassa sārāgo, ayaŋ vuccati abhijjhā. Tattha katamaŋ domanassaŋ? Yaŋ cetasikaŋ assātaŋ[1] cetasikaŋ dukkhaŋ ceto samphassajā asātā dukkhā vedanā, idaŋ vuccati domanassaŋ. Iti ayañ ca abhijjhā, idañ ca domanassaŋ imamhi loke vinītā honti, paṭivinītā, santā samitā atthaŋgatā abbhatthaŋgatā appitā byappitā sositā visositā vyantīkatā, tena vuccati vineyya loke abhijjhā-domanassan' ti.* Evam etesaŋ padānaŋ attho vutto. Tena saha ayaŋ Aṭṭhakathā-nayo yathā saŋsandati, evaŋ veditabbo. Ayaŋ tāva kāyânupassanā satipaṭṭhān' uddesassa atthavaṇṇanā.

Idāni *vedanāsu . . . citte . . . dhammesu dhammânupassī viharati . . . pe . . . viveyya loke abhijjhā domanassan* ti. Ettha *vedanāsu vedanānupassī* ti evam ādīsu vedanādīnaŋ puna vacane payojanaŋ kāyānupassanāyaŋ vuttā-nayen' eva veditabbaŋ. *Vedanāsu vedanānupassī, citte cittānupassī, dhammesu dhammānupassī,* ti ettha pana *vedanā* ti tisso vedanā. Tā ca lokiyā eva. *Cittam* pi lokiyaŋ. Tathā *dhammā.* Tesaŋ vibhāgo niddesa-vāre pākaṭo bhavissati. Kevalaŋ pan' idha yathā vedanā anupassitabbā, tathā tā anupassanto vedanāsu vedanānupassī ti veditabbo. Esa nayo citta-dhammesu pi.

Kathañ ca vedanā anupassitabbā ti? Sukhā tāva vedanā dukkhato, dukkhā sallato, adukkham-asukhā aniccato. Yath' āha

---

* Vbh 194-5.

---

[1] Pps asātaŋ.

'Yo sukhaŋ dukkhato adda
Dukkhaŋ addakkhi sallato
Adukkhamasukhaŋ santaŋ
Addakkhi naŋ aniccato
Sa ve sammaddaso bhikkhu
Upasanto carissatī*' ti

sabbā eva c' etā dukkhā ti pi anupassitabbā. Vuttañ h' etaŋ: Yaŋ kiñci vedayitaŋ, taŋ sabbaŋ dukkhasmin ti vadāmî ti. Sukhadukkhato pi ca anupassitabbā. Yath' ahā: Sukhā . . . vedanā ṭhitisukhā vipariṇāma-dukkhā ti sabbaŋ vitthāretabbaŋ. Api ca, aniccādi-sattânupassanavasenâpi anupassitabbā. Sesaŋ niddesavāre yeva pākaṭaŋ bhavissati. Cittadhammesu pi cittaŋ tāva ārammaṇâdhipati-sahajāta-bhūmi-kamma-vipāka-kiriyâdi-nānattabhedāhaŋ aniccâdinan anupassanānaŋ niddesavāre āgātasarāgâdibhedānañ ca vasena anupassitabbaŋ. Dhammā salakkhaṇa-sāmaññalakkhaṇānaŋ suññata-dhammassa aniccādisattânupassanānaŋ, niddesavāre āgatasantādibhedānañ[1] ca vasena anupassitabbā. Sesaŋ vuttanayam eva.

Kāmañ c' ettha, yassa kāyasaṅkhāte loke abhijjhādomanassaŋ pahīnaŋ, tassa vedanâdīsu[2] pi taŋ pahīnam eva. Nānāpuggalavasena pana nānācittakkhaṇika-satipaṭṭhāna-bhāvanāvasena ca sabbattha vuttaŋ. Yato vā ekattha pahīnaŋ sesesu pi pahīnaŋ hoti, ten' ev' assa tattha pahānadassanattham pi etaŋ[3] vuttan ti veditabban ti.

Uddesavārakathā niṭṭhitā.

2. Idāni seyyathā pi nāma cheko vilīvakārako thūlakilañjasaṇha-kilañja-caṅko ṭaka[4]-peḷā-puṭâdīni upakaraṇāni kattukamo ekaŋ mahāveṇuŋ labhitvā catudhā bhinditvā tato ekekaŋ veṇuŋ khaṇḍaŋ[5] gahetvā phāletvā taŋ taŋ upakaraṇaŋ kareyya. Evam eva Bhagavā satipaṭṭhānadesanāya sattānaŋ

* S IV. 207.

[1] Pps āgata santāsantâdi.
[2] Pps vedanâdi-lokesu pi.
[3] Pps evaŋ.
[4] Pps caṅgoṭaka-.
[5] Pps veṇukhaṇḍaŋ.

anekappakāraŋ[1] visesâdhigamaŋ kattukāmo ekam eva sammāsatiŋ: 'Cattāro satipaṭṭhānā. Katame cattāro? Idha bhikkhave, bhikkhu kāye kāyânupassī viharatī' ti ādinā nayena ārammaṇavasena catudhā bhinditvā, tato ekekaŋ satipaṭṭhānaŋ gahetvā kāyaŋ[2] vibhajanto, *kathañ ca, bhikkhave* ti ādinā nayena niddesavāraŋ vattum āraddho. Tattha *kathañ ca* ti ādi vitthāretukamyatā pucchā. Ayaŋ pan' ettha saṅkhepattho[3]: Bhikkhave, kena ca pakārena bhikkhu kāye kāyānupassī viharatī ti? Esa nayo sabbapucchāvāresu.

Idha, bhikkhave, bhikkhū ti, bhikkhave, imasmiŋ sasāne bhikkhu. Ayaŋ h' ettha idhasaddo sabbappakārakāyânupassanā-nibbattakassa[4] puggalassa sannissayabhūta-sāsanaparidīpano, aññasāsanassa tathābhāvapaṭisedhano ca. Vuttaŋ h' etaŋ: Idh' eva bhikkhave, samaṇo . . . pe . . . suññā parappavādā samaṇebhi[5] aññehî ti. Tena vuttaŋ: Imasmiŋ sāsane bhikkhū ti.*

Araññagato vā . . . pe . . . *rukkhamūlagato vā suññāgāragato vā* ti idam assa satipaṭṭhānabhavanânurūpa-senāsanapariggaha-paridīpanaŋ. Imassa hi bhikkhuno dīgharattaŋ rūpâdīsu ārammaṇesu anuvisaṭaŋ cittaŋ kammaṭṭhānavīthiŋ otarituŋ na icchati kūṭagoṇayuttaratho[6] viya uppatham eva dhāvati. Tasmā, seyyathāpi nāma gopo kūṭadhenuyā sabbaŋ khīraŋ pivitvā vaḍḍhitaŋ[7] kūṭavacchaŋ dametukāmo dhenuto apanetvā ekamante mahantaŋ thambhaŋ nikhaṇitvā tattha yottena bandheyya. Ath' assa so vaccho ito c' ito ca vipphanditvā palāyituŋ asakkonto tam eva thambhaŋ upanisīdeyya vā upanipajjeyya vā. Evam eva iminā pi bhikkhunā dīgharattaŋ rūpârammaṇâdi-rasa-pāna-vaḍḍhitaŋ duṭṭhacittaŋ dametukāmena rūpâdi-ārammaṇato apanetvā araññaŋ vā rukkhamūlaŋ vā suññâgāraŋ vā pavisitvā[8] tattha satipaṭṭhānârammaṇatthambhe

* A II. 238.

[1] Pps anekappakāra-.
[2] Pps omits kāyaŋ.
[3] Pps saṅkhepo.
[4] Pps -nibbattassa.
[5] Pps samaṇehi.
[6] Pps kūṭagoṇaratho.
[7] Pps vaḍḍhita-.
[8] Pps pavesetva.

satiyottena bandhitabbaŋ. Evam assa taŋ cittaŋ ito c' ito ca vipphanditvā pi pubbe[1] aciṇṇârammaṇaŋ alabhamānaŋ satiyottaŋ chinditvā palāyituŋ asakkontaŋ tam ev' ārammaṇaŋ upacārappanāvasena upanisīdati c' eva upanipajjati ca. Ten' āhu Porāṇā:

Yathā thambhe nibandheyya
Vacchaŋ damaŋ[2] naro idha
Bandheyy' evaŋ sakaŋ cittaŋ
Satiy' ārammaṇe daḷhan ti.

Evam ass' etaŋ senâsanaŋ bhāvanânurūpaŋ hoti. Tena vuttaŋ: Idam assa satipaṭṭhānabhāvanânurūpa-senâsanapariggaha-paridīpanan ti.

Api ca, yasmā idaŋ kāyānupassanāya[3] muddhabhūtaŋ sabba-Buddha-Paccekabuddha-sāvakānaŋ visesâdhigama-diṭṭha-dhammasukhavihāra-padaṭṭhānaŋ ānâpāna-satikammaṭṭhā-naŋ itthipurisa-hatthi-assâdisaddasamākulaŋ gāmantaŋ apa-riccajitvā na sukaraŋ sampādetuŋ, saddhakaṇṭakattā jhānassa; agāmake pāna araññe sukaraŋ yogâvacarena idaŋ kammaṭṭhā-naŋ pariggahetvā ānâpāna-catutthajjhānaŋ nibbattetvā tad eva jhānaŋ pādakaŋ katvā saṅkhāre sammasitvā aggaphalaŋ arahattaŋ pāpuṇituŋ; tasmā 'ssa anurūpa[4]-senâsanaŋ dassento Bhagavā, *araññagato vā* ti ādim āha. Vatthuvijjâcariyo viya hi Bhagavā. So, yathā vatthuvijjâcariyo nagarabhūmiŋ passitvā suṭṭhu upaparikkhitvā ettha nagaraŋ māpethā ti upadisati, sotthinā ca nagare niṭṭhite rājakulato mahāsak-kāraŋ labhati; evam eva yogâvacarassa anurūpa[4]-senâsanaŋ upaparikkhitvā ettha kammaṭṭhānaŋ anuyuñjitabban ti upadisati. Tato tattha kammaṭṭhānaŋ anuyuñjantena yoginā anukkamena arahatte patte, Sammāsambuddho vata so[5] Bhagavā ti mahantaŋ sakkāraŋ labhati.

Ayaŋ pana bhikkhu dīpisadiso ti vuccati. Yathā hi mahā-dīpirājā araññe tiṇagahanaŋ vā vanagahanaŋ vā pabbataga-hanaŋ vā nissāya nilīyitvā vana-mahiŋsa[6]-gokaṇṇa-sūkarâdayo mige gaṇhati. Evam eva ayaŋ araññâdīsu kammaṭṭhānaŋ

---

[1] Pps omits pubbe.
[2] Pps dammaŋ.
[3] Pps kāyâmpassanā-samiddhibhūtaŋ.
[4] Pps anurūpaŋ.
[5] Pps omits so.
[6] Pps -mahisa-.

anuyuñjanto bhikkhu yathākkamena cattāro magge c' eva cattāri[1] ariyaphalāni ca gaṇhati. Ten' āhu Porāṇā:

'Yathā pi[2] dīpiko nāma
Nilīyitvā gaṇhatī mige
Tath' ev' âyaŋ Buddhaputto
Yuttayogo vipassako
Araññaŋ pavisitvāna
Gaṇhati phalam uttaman' ti.

Ten' assa parakkama-javayoggabhūmiŋ araññasenâsanaŋ dassento Bhagavā, *araññagato* vā ti ādim āha. Ito paraŋ imasmiŋ tāva ānâpānapabbe yaŋ vattabbaŋ siyā, taŋ Visuddhimagge* vuttam eva. *Seyyathā*† *pi bhikkhave dakkho bhamakāro vā* ti idañ hi upamāmattam eva iti ajjhattaŋ vā kāye ti idaŋ appanāmattam eva. Tattha anāgataŋ sesaŋ āgatam eva yaŋ pana anāgataŋ. Tattha *dakkho* ti cheko, *dīghaŋ vā añchanto* ti mahantānaŋ bherīpokkharādīnaŋ likhana-kāle hatthe ca pāde ca pasāretvā dīghaŋ kaḍḍhanto. *Rassaŋ vā añchanto* ti khuddakānaŋ danta-sūci-vedhakādīnaŋ lekhana-kāle manda-mandaŋ rassaŋ kaḍḍhanto. *Evam eva kho* ti evaŋ ayam pi bhikkhu addhāna-vasena ittaravasena pavattānaŋ assāsapassāsānaŋ vasena *dīghaŋ vā assasanto dīghaŋ assasāmī ti pajānāti . . . pe . . . passassissāmī ti sikkhatī* ti tass' evaŋ sikkhato assāsapassāsanimitte cattāri jhānāni uppajjanti so jhānā vuṭṭhahitvā assāsapassāse vā pariggaṇhati jhānaṅgāni vā.

Tattha assāsa-passāsa-kammiko, ime assāsapassāsā kiŋ nissitā, vatthunissitā, vatthu nāma karajakāyo, karajakāyo nāma cattāri mahābhūtāni, upādārūpañ cā ti evaŋ rūpaŋ parigaṇhati. Tato tadārammaṇe phassapañcake nāman ti, evaŋ nāmarūpaŋ pariggahetvā, tassa paccayaŋ pariyesanto avijjâdi[3]-paṭiccasamuppādaŋ disvā, paccaya-paccayuppanna-dhamma-mattam ev' etaŋ, añño satto vā puggalo vā n' atthī

* Vism I. 270-93.

† Pps omits passage from here to end of §, beginning again with "Tattha assāsa-passāsa-kammiko."

[1] Pps omits cattāri. [2] Pps hi. [3] Pps avijjādiŋ.

ti vitiṇṇakaṅkho sappacaya-nāmarūpe tilakkhaṇaŋ āropetvā vipassanaŋ vaḍḍhento anukkamena arahattaŋ pāpuṇāti. Idaŋ ekassa bhikkhuno yāva arahattā niyyāna-mukhaŋ. Jhānakammiko pi, imāni jhānaṅgāni kiŋ nissitāni, vatthunissitāni, vatthu nāma karajakāyo, jhānaṅgāni nāmaŋ, karajakāyo rūpan ti nāmarūpaŋ vavatthapetvā, tassa paccayaŋ pariyesanto avijjâdipaccayâkāraŋ disvā, paccaya-paccayuppanna-dhammamattam ev' etaŋ, añño satto vā puggalo vā n' atthī ti vitiṇṇakaṅkho sappaccaya-nāmarūpe tilakkhaṇaŋ āropetvā vipassanaŋ vaḍḍhento anukkamena arahattaŋ pāpuṇāti. Idam ekassa bhikkhuno yāva arahattā niyyānamukhaŋ.

Iti ajjhattaŋ vā ti evaŋ attano vā assāsapassāsakāye kāyânupassī viharati. *Bahiddhā vā* ti parassa vā assasapassāsakāye. *Ajjhattabahiddhā vā* ti kālena attano, kālena parassa assāsapassāsakāye. Eten' assa paguṇakammaṭṭhānaŋ aṭṭhapetvā aparâparaŋ sañcaraṇakālo kathito. Ekasmiŋ kāle[1] pana idaŋ ubhayaŋ na labbhati. *Samudayadhammânupassī vā* ti yathā nāma kammārassa bhastañ ca gaggara-nāḷiñ ca tajjañ ca vāyāmaŋ paṭicca vāto aparâparaŋ sañcarati, evaŋ bhikkhuno karajakāyañ ca nāsāpuṭañ ca cittañ ca paṭicca assāsapassāsa-kāyo aparâparaŋ sañcarati; kāyâdayo dhammā samudayadhammā[2]; te passanto *samudayadhammānupassī vā kāyasmiŋ viharatī* ti vuccati.[3] *Vayadhammânupassī vā* ti yathā bhastāya apanītāya, gaggaranāḷiyā bhinnāya, tajje ca vāyāme asati, so vāto nappavattati; evam eva kāye bhinne nāsāpuṭe viddhaste, citte niruddhe, assāsapassāsakāyo nāma nappavattatī ti kāyâdinirodhā assāsapassāsanirodho ti; evaŋ passanto, *vayadhammânupassī vā kāyasmiŋ viharatī* ti vuccati. *Samudayavayadhammânupassī vā* ti kālena samudayaŋ, kālena vayaŋ anupassanto.

Atthi kāyo ti vā pan' assā[4] *ti* kāyo 'va[5] atthi, na satto, na puggalo, na itthī, na puriso, na attā, na attaniyaŋ, nâhaŋ, na mama, na koci, na kassacī, ti evam assa sati paccupaṭṭhitā hoti.

---

[1] Pps Ekakāle.
[2] Pps samudayo.
[3] Pps vuccatī ti.
[4] Pps assa sati paccupaṭṭhitā hoti ti.
[5] Pps kāyo ti ca.

Yāvad evā ti payojanaparicchedа-vavatthāpanam etaŋ. Idaŋ vuttaŋ hoti: Yā sā sati paccupaṭṭhitā hoti, sā na aññadatthāya,[1] atha kho *yāvadeva ñāṇamattāya*, aparâparaŋ uttaruttari ñāṇapamāṇatthāya c' eva satipamāṇatthāya ca. Satisampajaññānaŋ vuḍḍhatthāyā ti attho. *Anissito 'va*[2] *viharati* ti taṇhānissaya diṭṭhinissayānaŋ vasena anissito 'va[2] viharati. *Na ca kiñci loke upādiyatī* ti lokasmiŋ kiñci rūpaŋ vā . . . pe . . . viññāṇaŋ vā ayaŋ me attā vā attaniyaŋ vā ti na gaṇhāti.

Evam pī ti upari-atthaŋ upādāya sampiṇḍanattho[3] pi kāro. Iminā pana padena Bhagavā ānâpānapabbadesanaŋ niyyātetvā dasseti.[4] Tattha assāsa-passāsapariggāhikā sati dukkhasaccaŋ. Tassā samuṭṭhāpikā purimataṇhā samudayasaccaŋ. Ubhinnaŋ appavatti nirodhasaccaŋ. Dukkhaparijānano, samudayapajahano, nirodhârammaṇo ariyamaggo maggasaccaŋ. Evaŋ catu-saccavasena ussakkitvā nibbutiŋ pāpuṇātī ti. Idam ekassa assāsa-passāsa-vasena abhiniviṭṭhassa bhikkhuno[5] yāva arahattā niyyānamukhan ti.

Ānâpānapabbaŋ niṭṭhitaŋ.

3. Evaŋ assāsapassāsavasena kāyânupassanaŋ vibhajitvā, idāni iriyāpathavasena vibhajituŋ, *puna ca 'paran* ti ādim āha. Tattha kāmaŋ soṇa-siṅgālādayo[6] pi gacchantā gacchāmā ti jānanti. Na pan' etaŋ evarūpaŋ jānanaŋ sandhāya vuttaŋ. Evarūpaŋ hi jānanaŋ sattûpaladdhiŋ na pajahati, sattasaññaŋ na ugghāṭeti, kammaṭṭhānaŋ vā satipaṭṭhānabhāvanā vā na hoti. Imassa pana bhikkhuno jānanaŋ sattûpaladdhiŋ pajahati, satta-saññaŋ[7] ugghāṭeti, kammaṭṭhānañ c' eva satipaṭṭhānabhāvanā ca hoti. Idan hi, ko gacchati, kassa gamanaŋ, kiŋ kāraṇā gacchatī[8] ti evaŋ sampajānanaŋ[9] sandhāya vuttaŋ. Ṭhānâdīsu pi es' eva nayo. Tattha ko gacchatī ti? Na koci satto vā puggalo vā gacchati. Kassa gamanan ti? Na kassaci sattassa vā puggalassa vā gamanaŋ. Kiŋ kāraṇā gac-

---

[1] Pps aññatthāya.
[2] Pps ca.
[3] Pps sampiṇḍanatthe.
[4] Pps dassesi.
[5] Pps abhiniviṭṭha bhikkhuno.
[6] Pps sigālâdayo.
[7] Pps attasaññaŋ.
[8] Pps gamanan ti.
[9] Pps evarūpaŋ jānanaŋ.

chatî ti. Cittakiriyavāyodhātu-vipphārena gacchati. Tasmā esa evaŋ pajānāti[1]: Gacchamî ti[2] cittaŋ uppajjati. Taŋ vāyaŋ janeti. Vāyo viññattiŋ janeti. Cittakiriyavāyodhātuvipphārena sakalakāyassa purato abhinīhāro gamanan ti vuccati.

Ṭhānâdīsu pi es' eva nayo. Tatrâpi hi tiṭṭhāmī ti cittaŋ uppajjati. Taŋ vāyaŋ janeti. Vāyo viññattiŋ janeti. Cittakiriyavāyodhātuvipphārena sakala-kāyassa koṭito paṭṭhāya ussitabhāvo ṭhānan ti vuccati. Nisīdāmī ti cittaŋ uppajjati. Taŋ vāyan janeti. Vāyo viññattiŋ janeti. Cittakiriyavāyodhātuvipphārena heṭṭhimakāyassa samañchanaŋ,[3] uparimakāyassa ussitabhāvo nisajjā ti vuccati. Sayāmî ti cittaŋ uppajjati. Taŋ vāyaŋ janeti. Vāyo viññattiŋ janeti. Cittakiriyavāyodhātuvippharena sakalasarīrassa tiriyato pasāraṇaŋ sayanan ti vuccatī ti.

Tassa evaŋ pajānato evaŋ hoti: Satto gacchati, satto tiṭṭhatī ti vuccati. Atthi etā pana[4] koci satto gacchanto[5] vā ṭhito vā natthi.[6] Yathā pana sakaṭaŋ gacchati, sakaṭaŋ tiṭṭhatī ti vuccati. Na ca kiñci sakaṭaŋ nāma gacchantaŋ vā ṭhitaŋ[7] vā atthi. Cattāro pana goṇe yojetvā chekamhi sārathimhi pājente sakaṭaŋ gacchati, sakaṭaŋ tiṭṭhatî ti vohāramattam eva hoti. Evam eva ajānanaṭṭhena[8] sakaṭaŋ viya kāyo. Goṇo[9] viya cittajavātā. Sārathi viya cittaŋ. Gacchāmi, tiṭṭhāmī ti citte uppanne vāyodhātu viññattiŋ janayamānā uppajjati. Cittakiriyavāyodhātuvipphārena gamanâdīni pavattanti. Tato satto gacchati, satto tiṭṭhati, ahaŋ gacchāmi, ahaŋ tiṭṭhāmî ti vohāramattaŋ hoti. Ten' âha

'Nāvā mālutavegena
Jiyāvegena tejanaŋ
Yathā yāti tathā kāyo
Yāti vātâhato ayaŋ.

---

1 Pps jānāti.
2 Pps Gacchissāmī ti.
3 Pps sammiñjanaŋ.
4 Pps omits atthi etā pana, but has na koci . . .
5 Pps gantā.
6 Pps atthi.
7 Pps tiṭṭhantaŋ.
8 Pps ajavanaṭṭhena.
9 Pps Goṇā.

Yaŋ taŋ suttavasen' eva
Cittasuttavasen' idaŋ
Payuttaŋ kāyayantam pi
Yāti ṭhāti nisīdati.

Ko nāma ettha so satto
Yo vinā hetupaccaye
Attano ānubhāvena
Tiṭṭhe vā yadi vā vaje,' ti.

Tasmā evaŋ hetupaccayavasen' eva pavattāni gamaṇâdīni sallakkhento esa, *gacchanto vā gacchāmī ti pajānāti, ṭhito vā . . . nisinno vā . . . sayāno vā sayāno 'mhī ti pajānātī* ti veditabbo.

Yathā yathā vā pan' assa kāyo paṇihito hoti, tathā tathā naŋ pajānātî ti sabbasaṅgāhikavacanam etaŋ. Idaŋ vuttaŋ hoti: Yena yena vā ākāren' assa kāyo ṭhito hoti, tena tena naŋ pajānāti. Gamanâkārena ṭhitaŋ gacchatī ti pajānāti. Ṭhāna-nisajja-sayanâkārena ṭhitaŋ sayāno ti pajānātī ti. *Iti ajjhattaŋ vā* ti evaŋ attano vā catu-iriyāpathapariggaṇhanena kāye kāyânupassī viharati. *Bahiddhā vā* ti parassa vā catu-iriyāpathapariggaṇhanena. Ajjhattabahiddhā vā ti kālena attano kalena parassa vā catu-iriyāpathapariggaṇhanena kāye kāyânupassī viharati. *Samudaya-vaya-dhammânupassī ti* ādīsu pana avijjā-samudayā rūpasamudayo ti ādinā nayena pañcah'-ākārehi rūpakkhandhassa samudayo ca vayo ca nīharitabbo. Tañ hi sandhāya idha, *samudaya-vaya-dhammânupassî* ti ādi vuttaŋ. *Atthi kāyo ti vā pan' assā* ti ādi vuttasadisam eva. Idhâpi catu-iriyāpathapariggāhikā sati dukkhasaccaŋ. Tassā samuṭṭhāpikā purimataṇhā samudayasaccaŋ. Ubhinnaŋ appavatti nirodhasaccaŋ. Dukkhaparijānano, samudayapajahano, nirodhârammaṇo ariyamaggo magga-saccaŋ. Evaŋ catusaccavasena ussakkitvā nibbutiŋ pāpuṇātī ti. Idam ekassa catu-iriyāpathapariggāhakassa bhikkhuno yāva arahattā niyyāna-mukhan ti.

Iriyāpathapabbaŋ niṭṭhitaŋ.

4. Evaŋ iriyāpathavasena kāyânupassanaŋ vibhajitvā idāni catusampajaññavasena vibhajituŋ, *puna ca 'paran*

ti ādim āha.* Tattha *abhikkante* ti ādīni Sāmaññaphale vaṇṇitāni.

Iti ajjhattaŋ vā ti evaŋ catusampajaññapariggaṇhanena attano vā kāye parassa vā kāye, kālena vā attano, kalena vā parassa kāye kāyânupassī viharati. Idhâpi *samudayavaya-dhammânupassî* ti ādīsu rūpakkhandhass' eva samudayo ca vayo ca nīharitabbo. Sesaŋ vuttasadisam eva. Idha catusampajaññapariggāhikā sati dukkha-saccaŋ. Tassā samuṭṭhāpikā purimataṇhā samudayasaccaŋ. Ubhinnaŋ appavatti nirodhasaccan. Vuttappakāro ariyamaggo maggasaccaŋ. Evaŋ catu-saccavasena ussakkitvā nibbutiŋ pāpuṇātī ti. Idam ekassa catusampajañña-pariggāhakassa bhikkhuno[1] vasena yāva arahattā niyyānamukhan ti.

Catusampajaññapabbaŋ niṭṭhitaŋ.

5. Evaŋ catusampajaññavasena kāyânupassanaŋ vibhajitvā, idāni paṭikūla-manasikāravasena vibhajituŋ, *kuna ca 'paran* ti ādim āha. Tattha *imam eva kāyan* ti ādīsu yaŋ vattabbaŋ siyā, taŋ sabbaŋ sabbâkārena vitthārato Visuddhimagge† kāyagatāsatikammaṭṭhāne vuttaŋ. *Ubhato mukhā* ti heṭṭhā ca upari cā ti dvīhi mukhehi yuttā. *Nānāvihitassā* ti nāna-vidhassa. Idaŋ pan' ettha opammasaŋsandanaŋ: ubhatomukhā puṭoḷi[2] viya hi cātumahābhūtiko kāyo. Tattha missetvā pakkhitta-nānāvidhadhaññaŋ viya hi kesâdayo dvattiŋsâkārā. Cakkhumā puriso viya yogâvacaro. Tassa taŋ puṭoḷiŋ[2] muñcitvā paccavekkhato nānāvidhadhaññassa pākaṭakālo viya yogino dvattiŋsâkārassa vibhūtakālo[3] veditabbo. *Iti ajjhattaŋ vā* ti evaŋ kesâdipariggaṇhanena attano vā kāye, parassa vā kāye, kālena vā attano kālena vā parassa kāye kāyânupassī viharati. Ito paraŋ vutta-nayam eva. Kevalaŋ hi idha dvattiŋsâkārapariggāhikā sati dukkhasaccan

* The comment on this § 4 in Pps is as lengthy as that on § 1 (see above).

† Vism I. 239-66.

[1] Pps omits bhikkhuno.

[2] Pps mutoḷi.

[3] Pps vibhūtâkāro.

ti evaŋ yojanaŋ katvā niyyānamukhaŋ veditabbaŋ. Sesaŋ purimasadisam evā ti.

Paṭikūlamanasikārapabbaŋ niṭṭhitaŋ.

6. Evaŋ paṭikūlamanasikāravasena kāyânupassanaŋ vibhajitvā, idāni dhātumanasikāravasena vibhajituŋ, *puna ca 'paran* ti ādim āha. Tatth'[1] âyaŋ opammasaŋsandanena saddhiŋ atthavaṇṇanā: Yathā eko[2] *goghātako vā* tass' eva vā bhattavetanabhato *antevāsiko vā gāviŋ vadhitvā* vinivijjhitvā, catasso disā gatānaŋ mahāpathānaŋ vemajjhaṭṭhānasaṅkhāte *catu-mahāpathe* koṭṭhāsaŋ koṭṭhāsaŋ katvā nisinno assa. Evam eva bhikkhu catunnaŋ iriyāpathānaŋ yena kenaci ākārena ṭhitattā *yathā ṭhitaŋ*, yathā ṭhitattā ca *yathā paṇihitaŋ kāyaŋ, atthi imasmiŋ kāye paṭhavī-dhātu* . . . pe . . . *vāyo-dhātū* ti evaŋ paccavekkhati.

Kiŋ vuttaŋ hoti ? Yathā goghātakassa gaviŋ posantassâpi,[3] āghātanaŋ āharantassâpi, āharitvā tattha bandhitvā ṭhapentassâpi, vadhentassâpi, vadhitaŋ mataŋ passantassâpi, tāvad eva gāvī ti saññā na antaradhāyati, yāva naŋ padāletvā bīlaso na vibhajati. Vibhajitvā nisinnassa pan' assa gāvī ti saññā antaradhāyati, maŋsasaññā pavattati. N' assa evaŋ hoti: Ahaŋ gāviŋ vikkiṇāmi, ime gāviŋ harantî ti. Atha khv' assa "ahaŋ maŋsaŋ vikkiṇāmi, ime maŋsaŋ haranti" icc' eva hoti. Evam eva imassâpi bhikkhuno pubbe bāla-puthujjanakāle gihibhutassâpi pabbājitassâpi tāvad eva ca, satto ti vā puggalo ti vā saññā na antaradhāyati, yāva imam eva kāyaŋ yathā ṭhitaŋ, yathā-paṇihitaŋ ghanavinibbhogaŋ katvā dhātuso na paccavekkhati. Dhātuso paccavekkhato pan' assa sattasaññā antaradhāyati, dhātu-vasen' eva cittaŋ santiṭṭhati. Ten' âha Bhagavā: *Imam eva kāyaŋ yathā-ṭhitaŋ yathā paṇihitaŋ dhātuso paccavekkhati: atthi imasmiŋ kāye paṭhavīdhātu, āpodhātu, tejodhātu, vāyodhātū ti. Seyyathāpi, bhikkhave, dakkho goghātako vā . . . pe . . . vāyo-dhātū ti.* Goghātako viya hi yogī. Gāvî ti saññā[4] viya sattasaññā. Catummahāpatho viya catuiriyāpatho. Bīlaso vi-

---

[1] Pps tatrâyaŋ. [2] Pps kooi.
[3] Pps posentassâpi. [4] Pps gāvisaññā.

bhajitvā nisinnabhāvo viya dhātuso paccavekkhanan ti. Ayam ettha pāḷivaṇṇanā. Kammaṭṭhānakathā pana Visuddhimagge* vitthāritā.

Iti ajjhattaŋ vā ti evaŋ catudhātu-pariggaṇhanena attano vā kāye parasa vā kāye, kālena vā attano, kālena vā parassa kāye kāyânupassī viharati. Ito paraŋ vuttanayam eva. Kevalaŋ hi idha catudhātupariggāhikā sati dukkhasaccan ti, evaŋ yojanaŋ katvā niyyānamukhaŋ veditabbaŋ. Sesaŋ purimasadisam evā ti.

Dhātumanasikārapabbaŋ niṭṭhitaŋ.

7. Evaŋ dhātumanasikāravasena kāyânupassanaŋ vibhajitvā, idāni navahi sīvathikapabbehi vibhajituŋ, *puna ca 'paran* ti ādim āha. Tattha *seyyathāpi passeyyā* ti yathā passeyya. *Sarīran* ti matasarīraŋ. *Sīvathikāya chaḍḍitan* ti susāne apaviddhaŋ. Ekâhaŋ matassa assā ti *ekâhamataŋ*. Dvîhaŋ matassa assā ti *dvîhamataŋ*. Tîhaŋ matassa assā ti *tîhamataŋ*. Kammārabhastā[1] viya vāyunā, uddhaŋ jīvitapariyādānā yathânukkamaŋ samuggatena sūnabhāvena uddhumātattā *uddhumātaŋ*. Uddhumātam eva *uddhumātakaŋ*. Paṭikūlattā vā kucchitaŋ uddhumātan ti *uddhumātakaŋ*. Vinīlaŋ vuccati viparibhinnavaṇṇaŋ. Vinīlam eva *vinīlakaŋ*. Paṭikūlatta vā kucchitaŋ *vinīlan* ti vinīlakaŋ. Maŋsussadaṭṭhānesu rattavaṇṇassa, pubba-sannicayaṭṭhānesu setavaṇṇassa, yebhuyyena ca nīlavaṇṇassa, nīlaṭṭhānesu nīlasāṭakapārutass' eva, chavasarīrass' etaŋ adhivacanaŋ. Paribhinnaṭṭhānehi, navahi vā vaṇamukhehi vissandamānapubbaŋ vippubbaŋ. Vipubbaŋ eva vipubbakaŋ. Paṭikūlattā vā kucchitaŋ vipubban ti vipubbakaŋ. Vipubbakaŋ jātaŋ tathābhāvaŋ gatan ti *vipubbakajātaŋ*. So *imam eva kāyan* ti so bhikkhu imaŋ attano kāyaŋ. Tena kāyena saddhiŋ ñāṇen' eva upasaŋharati, upaneti. Kathaŋ? *Ayam pi kho kāyo evaŋ-dhammo evaŋ-bhāvī evaŋ-anatīto* ti. Idaŋ vuttaŋ hoti. Āyu, usmā, viññāṇan ti imesaŋ tiṇṇaŋ dhammānaŋ atthitāya

* Vism ch. xi.

[1] Pps omits Kammāra-.

ayaŋ kāyo ṭhānagamanâdikhamo hoti. Imesaŋ pana vigamā ayam pi kho kāyo evaŋ-dhammo ti evaŋ pūtikabhāvo yeva. *Evaŋ-bhāvī* ti evaŋ uddhumātâdibhedo bhavissati. *Evaŋ-anatīto* ti evaŋ uddhumātâdibhāvaŋ anatikkanto. *Iti ajjhattaŋ vā* ti evaŋ uddhumātâdipariggaṇhanena attano vā kāye, parassa vā kāye, kālena vā attano kāye, kālena vā parassa kāye kāyânupassī viharati.

8. *Khajjamānan* ti udarâdīsu nisīditvā udaramaŋsaŋ-oṭṭhamaŋsaŋ-akkhikūâdīni luñcitvā luñcitvā khādiyamānaŋ. *Samaŋsalohitan* ti sāvasesa-maŋsalohitayuttaŋ. *Nimmaŋsalohitamakkhitan* ti maŋse khīṇe pi lohitaŋ na sussati. Taŋ sandhāya vuttaŋ nimmaŋsalohita-makkhitan ti. *Aññenā* ti aññena disābhāgena. *Hatthaṭṭhikan* ti catusaṭṭhi-bhedam pi hatthaṭṭhikaŋ pāṭiyekkaŋ pāṭiyekkaŋ vippakiṇṇaŋ. Pādaṭṭhikâdīsu pi es' eva nayo. *Terovassikānī* ti atikkantasaŋvaccharāni. *Pūtinī* ti abbhokāse ṭhitāni vātâtapa-vuṭṭhisamphassena terovassikān' eva pūtīni honti. Antobhumigatāni pana ciratarаŋ tiṭṭhanti. *Cuṇṇakajātānī* ti cuṇṇaŋ cuṇṇaŋ hutvā vippakiṇṇāni. Sabbattha *so imam evā* ti vutta-nayena khajjamānâdīnaŋ vasena yojanā kātabbā. *Iti ajjhattaŋ vā* ti evaŋ khajjamānâdipariggaṇhanena yāva cuṇṇakabhāvā attano vā kāye, parassa vā kāye, kālena vā attano, kālena vā parassa kāye kāyânupassī viharati.

9. Idha pana ṭhatvā nava sīvathikā samodhānetabbā. *Ekâhamataŋ vā* ti hi ādinā nayena vuttā sabbā pi ekā. *Kākehi vā khajjamānan* ti ādikā ekā. *Aṭṭhikasaṅkhalikaŋ*[1] *samaŋsalohitaŋ nahārusambandhan* ti ekā. *Nimmaŋsalohitamakkhitaŋ nahārusambandhan* ti ekā. *Apagatamaŋsalohitaŋ nahārusambandhan ti* ekā.

10. *Aṭṭhikāni apagatasambandhānī* ti ādikā ekā. *Aṭṭhikāni setāni saṅkhavaṇṇaparibhāgānī*[2] ti ekā. *Puñcakitānī*[3] *terovassikānī* ti ekā. *Pūtīni*[4] *cuṇṇakajātānī ti* ekā ti.

Evaŋ kho, bhikkhave ti idaŋ navasīvathikā[5] dassetvā kāyânupassanaŋ niṭṭhapento āha. Tattha navasīvathikā parig-

---

[1] Pps Aṭṭhisaŋkalikaŋ.
[2] Pps saṅkavaṇṇûpanibbānī.
[3] Pps Aṭṭhikāni puñjakitani.
[4] Pps Aṭṭhikāni pūtīni.
[5] Pps navasīvatikaŋ.

gāhikā sati dukkhasaccaŋ. Tassa samuṭṭhāpikā purimataṇhā samudaya-saccaŋ. Ubhinnaŋ appavatti nirodhasaccaŋ. Dukkhaparijānano, samudaya-pajahano, nirodhârammaṇo ariyamaggo maggasaccaŋ. Evaŋ catusaccavasena ussakkitvā nibbutiŋ pāpuṇātī ti. Idaŋ navasīvathikāpariggāhikānaŋ bhikkhūnaŋ yāva arahattā niyyānamukhan ti.

Navasīvathikāpabbaŋ niṭṭhitaŋ.

11. Ettāvatā ca ānâpānapabbaŋ, iriyāpathapabbaŋ, catusampajaññapabbaŋ, paṭikūlamanasikārapabbaŋ, dhātumanasikārapabbaŋ, navasīvathikāpabbānī ti cuddasapabbā kāyânupassanā niṭṭhitā hoti. Tattha ānâpānapabbaŋ paṭikūlamanasikārapabban ti iman' eva dve appanākammaṭṭhānāni. Sīvathikānaŋ pana ādīnavânupassanāvasena vuttattā sesāni dvadasâpi upacārakammaṭṭhānan' evā ti.

Kāyānupassanā.

Evaŋ Bhagavā cuddasavidhena kāyânupassanāsatipaṭṭhānaŋ kathetvā, idāni navavidhena vedanânupassanaŋ kathetuŋ, *kathañ ca, bhikkhave* ti ādim āha. Tattha *sukhaŋ vedanan* ti kāyikaŋ vā cetasikaŋ vā sukhaŋ vedanaŋ vedayamāno, ahaŋ sukhaŋ vedanaŋ vedayāmī ti pajānātī ti attho. Tattha kāmaŋ uttānaseyyakā pi dārakā thaññapivanâdikāle sukhaŋ vedayamānā sukhaŋ vedayāmā ti pajānanti. Na pan' etaŋ evarūpaŋ jānanaŋ sandhāya vuttaŋ. Evarūpañ hi jānanaŋ sattûpaladdhiŋ na jahati, satta-saññaŋ na ugghāṭeti kammaṭṭhānaŋ vā satipaṭṭhānabhāvanā vā na hoti imassa pana bhikkhuno jānanaŋ sattūpaladdhiŋ jahati sattasaññaŋ ugghāṭeti, kammaṭṭhānañ c' eva[1] satipaṭṭhānabhāvanā na ca hoti. Idañ hi, ko vedayati, kassa vedanā, kiŋ kāraṇā vedanā ti evaŋ sampajānavediyanaŋ sandhāya vuttaŋ. Tattha ko vedayatī ti? Na koci satto vā puggalo vā vedayati. Kassa vedanā ti? Na kassaci sattassa vā puggalassa vā vedanā. Kiŋ kāraṇā vedanā ti? Vatthu-ārammaṇā 'va pan' assa vedanā. Tasmā esa evaŋ pajānāti: Taŋ taŋ sukhâdīnaŋ vatthuŋ ārammaṇaŋ katvā vedanā 'va vedayati[2]; taŋ pana vedanāya pa-

---

[1] Pps vā. [2] Pps vediyati.

vattiŋ upādāya ahaŋ vedanaŋ vedayāmī ti.[1] Evaŋ vatthuŋ ārammaṇaŋ katvā vedanā 'va vedayatī[2] ti sallakkhento esa sukhaŋ vedanaŋ vedayāmī ti pajānātī ti veditabbo.

Cittalapabbate aññataratthero[3] viya. Thero kira aphāsukakāle balava-vedanāya nitthunanto[4] aparâparaŋ parivattati. Tam eko daharo āha: Kataraŋ vo, bhante, ṭhānaŋ rujjatī ti? Āvuso, pāṭiyekkaŋ rujanaṭṭhānaŋ nāma n' atthi. Vatthuŋ ārammaṇaŋ katvā vedanā 'va vedayatī[2] ti. 'Evaŋ jānanakālato paṭṭhāya adhivāsetuŋ vaṭṭati no, bhante' ti? 'Adhivāsemi, āvuso' ti. 'Adhivāsanā, bhante, seyyo'[5] ti. Thero adhivāsesi. Tato[6] vāto yāva hadayā phāleti.[7] Mañcake antāni rāsi-katāni ahesuŋ. Thero daharassa dassesi: Vaṭṭat' āvuso, ettakā[8] adhivāsanā ti? Daharo tuṇhī ahosi. Thero vīriyasamataŋ yojetvā saha paṭisambhidāhi arahattaŋ pāpuṇitvā samasīsī hutvā parinibbāyi.

Yathā ca sukhaŋ evaŋ *dukkhaŋ . . . pe . . . nirāmisaŋ adukkhamasukhaŋ vedanaŋ vedayamāno*[9] *nirāmisaŋ adukkhamasukhaŋ vedanaŋ vedayāmī*[9] *ti pajānāti*. Iti Bhagavā rūpakammaṭṭhānaŋ kathetvā arūpakammaṭṭhānaŋ kathento yasmā phassavasena cittavasena vā kathiyamānaŋ pākaṭaŋ na hoti, andhakāraŋ viya khāyati. Vedanānaŋ pana uppattipākaṭatāya vedanāvasena pākaṭaŋ hoti. Tasmā Sakkapañhe viya idhâpi vedanāvasena arūpakammaṭṭhānaŋ kathesi. Tattha duvidhañ hi kamaṭṭhānaŋ rūpakammaṭṭhānaŋ: Arūpakammaṭṭhānañ cā ti ādi kathāmaggo Sakkapañhe vuttanayen' eva veditabbo.*

Tattha *sukhaŋ vedanan* ti ādīsu ayaŋ aparo pi pajānanapariyāyo: *Sukhaŋ vedanaŋ vedayāmī ti pajānātī* ti sukhavedanakkhaṇe dukkhavedanāya abhāvato sukhaŋ vedanaŋ vedayamāno,[10] sukhaŋ vedanaŋ yeva vedayāmī ti pajānāti. Tena

* Pps gives this comment from the Sakkapañha-sutta-vaṇṇanā in full here.

[1] Pps vohāramattaŋ hotī ti.
[2] Pps vediyati.
[3] Pps aññataro thero.
[4] Pps nitthananto.
[5] Pps seyyā.
[6] Pps omits Tato.
[7] Pps phālesi.
[8] Pps ettikā.
[9] Pps vediyamano.
[10] Pps vediyamāno.

yā pubbe bhūtapubbā dukkhavedanā, tassā idāni abhāvato, imissā ca sukhāya vedanāya ito paraŋ paṭhamaŋ abhāvato, vedanā nāma aniccā, adhuvā, vipariṇāma-dhammā iti hi tattha sampajāno hoti. Vuttam pi c' etaŋ[1] Bhagavatā: 'Yasmiŋ Aggivessana, samaye sukhaŋ vedanaŋ vedeti, n' eva tasmiŋ samaye dukkhaŋ vedanaŋ vedeti, na adukkhamasukhaŋ vedanaŋ vedeti; sukhaŋ yeva tasmiŋ samaye vedanaŋ vedeti. Yasmiŋ, Aggivessana, samaye dukkhaŋ . . . pe . . . adukkhamasukhaŋ vedanaŋ vedeti; n' eva tasmiŋ samaye sukhaŋ vedanaŋ vedeti na dukkhaŋ vedanaŋ vedeti, adukkhamusukhaŋ yeva tasmiŋ samaye vedanaŋ vedeti. Sukhā pi kho, Aggivessana, vedanā aniccā, saṅkhatā, paṭicca-samuppannā, khayadhammā, vayadhammā, virāgadhammā, nirodhadhammā. Dukkhā pi kho, . . . pe . . . adukkhamasukhā pi kho, Aggivessana, vedanā aniccā, . . . pe . . . nirodhadhammā. Evaŋ passaŋ, Aggivessana, sutavā ariyasāvako sukhāya pi vedanāya nibbindati, dukkhāya pi vedanāya nibbindati adukkhamasukhāya pi vedanāya nibbindati; nibbindaŋ virajjati, virāgā vimuccati, vimuttasmiŋ vimuttam iti ñāṇaŋ hoti. Khīṇā jāti, vusitaŋ brahmacariyaŋ, kataŋ karaṇīyaŋ, n' âparaŋ itthattāyā ti pajānātī ti.

Sâmisaŋ vā sukhan ti ādīsu sâmisā sukhā nāma pañcakāmaguṇâmisasannissitā cha gehasita-somanassavedanā. Nirāmisā sukhā nāma cha nekkhammasitā-somanassavedanā. Sâmisā dukkhā nāma cha gehasita-domanassavedanā. Nirāmisā dukkhā nāma cha nekkhammasita-domanassavedanā. Sāmisā adukkhamasukhā nāma cha gehasita-upekkhāvedanā. Nirāmisā adukkhamasukhā nāma cha nekkhammasitā-upekkhāvedanā. Tāsaŋ vibhāgo Sakkapañhe* vutto yeva. *Iti ajjhattaŋ vā* ti evaŋ sukhavedanâdipariggaṇhanena attano vā vedanāsu, parassa vā vedanāsu, kālena vā attano kālena vā parassa vedanāsu vedanânupassī viharati. *Samudayavayadhammānupassī* vā ti ettha pana, avijjāsamudayā vedanāsamudayo ti ādīhi pañcahi pañcahi ākārehi vedanānaŋ samu-

* Pps quotes Uparipaṇṇāsake (M III. 217-19) instead of Sakkapañhe.

[1] Pps vuttaŋ h' etaŋ.

dayañ ca vayañ ca passanto samudayadhammânupassī vā vedanāsu viharati, vayadhammânupassī vā vedanāsu viharati, kālena samudayadhammânupassī, vā vedanāsu kalena vayadhammānupassī vā vedanāsu viharatī ti veditabbo. Ito paraŋ kāyânupassanāyaŋ vuttanayam eva. Kevalaŋ hi idha vedanāpariggāhikā sati dukkhasaccan ti evaŋ yojanaŋ katvā vedanānaŋ pariggāhakassa[1] bhikkhuno niyyānamukhaŋ veditabbaŋ. Sesaŋ tādisam evā ti.

Vedanânupassanā niṭṭhitā.

12. Evaŋ navavidhena vedanânupassanāsatipaṭṭhānaŋ kathetvā, idāni soḷasavidhena cittânupassanaŋ kathetuŋ, *kathañ ca, bhikkhave* ti ādim āha. Tattha *sarāgan* ti aṭṭhavidhaŋ lobhasahagataŋ. *Vītarāgan* ti lokiya-kusalâbyākataŋ. Idaŋ pana, yasmā sammasanaŋ,[2] na dhammasamodhānaŋ, tasmā idha ekapade pi lokuttaraŋ na labbhati. Sesāni cattāri akusalacittāni n' eva purimapadaŋ, na pacchimapadaŋ bhajanti. *Sadosan* ti duvidha[3]-domanassa-sahagataŋ. *Vītadosan* ti lokiyakusalâbyākataŋ. Sesāni dasa akusalacittāni n' eva purimapadaŋ, nâpi pacchimapadaŋ bhajanti. *Samohan* ti vicikicchā-sahagatañ c' eva uddhaccasahagatañ cā ti duvidhaŋ. Yasmā paha moho sabbâkusalesu uppajjati, tasmā sesāni pi idha vaṭṭanti yeva. Imasmiŋ yeva hi duke dvādasâkusalacittāni pariyādinnānī ti. *Vītamohan* ti lokiyakusalâbyākataŋ. *Saŋkhittan* ti thinamiddhânupatitaŋ. Etaŋ hi saṅkuṭitacittaŋ[4] nāma. *Vikkhittan* ti uddhaccasahagataŋ. Etaŋ hi pasaṭacittaŋ nāma. *Mahaggatan* ti rūpârūpâvacaraŋ. *Amahaggatan* ti kāmâvacaraŋ. *Sa-uttaran* ti kāmâvacaraŋ. *Anuttaran* ti rūpâvacaraŋ arūpâvacarañ ca. Tatrâpi sa-uttaraŋ rūpâvacaraŋ. Anuttaraŋ arūpâvacaram eva, *samāhitan* ti yassa appanāsamādhi upa cārasamādhi vā atthi. *Asamāhitan* ti ubhaya-samādhivirahitaŋ. *Vimuttan* ti tadaṅgavikkhambhana-vimuttīhi vimuttaŋ. *Avimuttan* ti ubhaya-vimutti-virahitaŋ.[5] Samuccheda-paṭippassaddhi-nissaraṇa-vimuttīnaŋ pana idha okāso 'va natthi.

---

[1] Pps vedanāpariggāhakassa.
[2] Pps dhamma-sammasanaŋ.
[3] Pps dvidhaŋ.
[4] Pps saṅkucita-cittaŋ.
[5] Pps ubhaya-vimutti-rahitaŋ.

Iti ajjhattaŋ vā ti evaŋ sarāgâdi-pariggaṇhanena yasmiŋ yasmiŋ khaṇe yaŋ yaŋ cittaŋ pavattati, taŋ taŋ sallakkhento attano vā citte, parassa vā citte, kālena vā attano, kālena vā parassa citte cittânupassī viharati. *Samudayavayadhammânupassī* ti ettha pana avijjāsamudayā viññāṇasamudayo ti evaŋ pañcahi pañcahi ākārehi viññāṇassa samudayo ca vayo ca nīharitabbo. Ito paraŋ vutta-nayam eva. Kevalaŋ hi idha cittapariggāhikā sati dukkhasaccan ti evaŋ padayojanaŋ katvā cittapariggāhakassa bhikkhuno niyyānamukhaŋ veditabbaŋ. Sesaŋ tādisam evā ti.

Cittânupassanā niṭṭhitā.

13. Evaŋ soḷasavidhena cittânupassanā-satipaṭṭhānaŋ kathetvā, idāni pañcavidhena dhammânupassanaŋ kathetuŋ, *kathañ ca, bhikkhave* ti ādim āha. Api ca Bhagavatā kāyânupassanāya suddharūpapariggaho kathito; vedanācittânupassanāhi suddha-arūpapariggaho ti. Idāni rūpârūpamissakapariggahaŋ kathetuŋ, *kathañ ca, bhikkhave* ti ādim āha. Kāyânupassanāya vā rūpakkhandhapariggaho 'va kathito, vedanânupassanāya vedanakkhandha-pariggaho 'va, cittânupassanāya viññāṇakkhandhapariggaho 'va. Idāni saññāsaṅkhārakkhandhapariggaham pi kathetuŋ, *kathañ ca, bhikkhave* ti ādim āha. Tattha *santan* ti abhiṇha-samudācāravasena saŋvijjamānaŋ. *Asantan* ti asamudācāravasena vā pahīnattā vā asaŋvijjamānaŋ. *Yathā cā* ti yena kāraṇena kāmacchandassa uppādo hoti. *Tañ ca pajānātī* ti tañ ca kāraṇaŋ pajānāti iti. Iminā nayena sabbapadesu attho veditabbo. Tattha subhanimitte ayoniso-manasikārena kāmacchandassa uppādo hoti. Subhanimittaŋ nāma subham pi subhanimittaŋ, subhârammaṇam pi subha-nimittaŋ. Ayoniso-manasikāro nāma anupāya-manasikāro, uppathamanasikāro, anicce niccan ti vā, dukkhe sukhan ti vā, anattani attā ti vā, asubhe subhan ti vā manasikāro. Taŋ tattha bahulaŋ pavattayato kāmacchando uppajjati. Ten' āha Bhagavā: Atthi, bhikkhave subhanimittaŋ. Tattha ayoniso-manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā kāmacchandassa uppādāya, uppannassa vā kāmacchandassa bhiyyobhāvāya vepullāya

ti.* Asubhanimitte pana yoniso-manasikāren' assa[1] pahānaŋ hoti. Asubhanimittaŋ nāma asubham pi asubhârammaṇam pi. Yoniso-manasikāro nāma upāya-manasikāro, pathamanasikāro, anicce aniccan ti vā, dukkhe dukkhan ti vā, anattani anattā ti vā, asubhe asubhan ti vā manasikāro. Taŋ tattha bahulaŋ pavattayato kāmacchando pahīyati. Ten' āha Bhagavā: 'Atthi, bhikkhave, asubhanimittaŋ. Tattha yoniso-manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā kāmacchandassa anuppādāya, uppannassa vā kāmacchandassa pahānāyā ti.† Api ca cha dhammā kāmacchandassa pahānāya saŋvattanti: asubha-nimittassa uggaho, asubhabhāvanânuyogo, indriyesu guttadvāratā, bhojane mattaññutā, kalyāṇamittatā, sappāyakathā ti. Dasavidhaŋ hi asubhanimittaŋ uggaṇhantassâpi kāmacchando pahīyati, bhāventassâpi, indriyesu pihita-dvārassâpi, catunnaŋ pañcannaŋ ālopānaŋ okāse sati udakaŋ pivitvā yāpanasīlatāya bhojane mattaññuno pi. Ten' eva vuttaŋ:

'Cattāro pañca ālope
Abhutvā udakaŋ pive
Alaŋ phāsuvihārāya
Pahitattassa bhikkhuno' ti.‡

Asubhakammika-Tissattherasadise § asubha-bhāvanārate kalyāṇamitte sevantassâpi kāmacchando pahīyati. Thāṇanisajjâdīsu dasa-asubhanissita-sappāyakathāya pahīyati. Tena vuttaŋ: Cha dhammā kāmacchandassa pahānāya saŋvattantī ti. Imehi pana chahi dhammehi pahīna-kāmacchandassa[2] arahattamaggena āyatiŋ anuppādo hotī ti pajānāti. Paṭighanimitte ayoniso-manasikārena pana byāpādassa uppādo hoti. Tattha paṭigham pi paṭigha-nimittaŋ, paṭighârammaṇam pi paṭighanimittaŋ. Ayoniso-manasikāro sabbattha ekalakkhaṇo 'va. Taŋ tasmiŋ nimitte bahulaŋ pavattayato byāpādo uppajjati. Ten' āha Bhagavā: Atthi, bhikkhave,

* S V. 64 and 103. † S V. 105.
‡ Th I. 983. § Vism I. 20.

[1] Pps omits assa. [2] Pps pahīnassa kāmacchandassa.

paṭighanimittaŋ. Tattha ayoniso-manasikāra-bahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā byāpādassa uppādāya, uppannassa vā byāpādassa bhiyyobhāvāya vepullāyā' ti.* Mettāya pana cetovimuttiyā yoniso-manasikāren' assa pahānaŋ hoti. Tattha mettā ti vutte appanā pi upacāro pi vaṭṭati. Cetovimuttī ti appanā 'va. Yoniso-manasikāro vuttalakkhaṇo 'va. Taŋ tattha bahulaŋ pavattayato byāpādo pahīyati. Ten' āha Bhagavā: 'Atthi, bhikkhave, mettācetovimutti. Tattha yoniso-manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā byāpādassa anuppādāya, uppannassa vā byāpādassa pahānāyā' ti.†

Api ca cha dhammā byāpādassa pahānāya saŋvattanti: Mettānimittassa uggaho, mettābhāvanânuyogo, kammassakatāpaccavekkhaṇā, paṭisaṅkhānabahulīkatā,[1] kalyāṇamittatā, sappāyakathā ti. Odissaka anodissaka-disāpharaṇānaŋ hi aññataravasena mettaŋ uggaṇhantassâpi byāpādo pahīyati, odhiso anodhiso pharaṇavasena[2] mettaŋ bhaventassâpi. Tvaŋ etassa kuddho kiŋ karissasi? Kim assa sīlâdīni vināsetuŋ[3] sakkhissasi? Nanu tvaŋ attano kammena āgantvā attano kammen' eva gamissasi? Parassa kujjhanaŋ nāma vitaccitaṅgāra[4]-tatta-aya-salākā-gūthâdīni gahetvā paraŋ paharitukāmatāsadisaŋ hoti. Eso pi tava kuddho kiŋ karissati? Kiŋ te sīlâdīni vināsetuŋ sakkhissati? Esa attano kammena āgantvā attano kammen' eva gamissati-Appaṭicchita-pahoṇakaŋ[5] viya, paṭivātaŋ khittarajomuṭṭhi viya etass' ev' esa kodho matthake patissatī ti evaŋ attanoc a parassa ca kammassakataŋ paccavekkhato pi, ubhayakammassa-kataŋ paccavekkhitvā paṭisaṅkhāne ṭhitassâpi, Assaguttattherasadise mettābhāvanārate kalyāṇamitte sevantassâpi byāpādo pahīyati. Ṭhānanisajjâdīsu mettānissitasappāyakathāya pi pahīyati. Tena vuttaŋ: Cha dhammā byāpādassa pahānāya saŋvattantī ti. Imehi pana chahi dham-

* S V. 103. † S V. 105.

[1] Pps paṭisaṅkhānabahulatā.
[2] Pps disāpharaṇavasena.
[3] Pps nāsetuŋ.
[4] Pps vītaccikaṅgāra.
[5] Pps -paheṇakaŋ.

mehi pahīnassa byāpādassa anāgāmi-maggena āyatiŋ anuppādo hotī ti pajānāti.

Arati-ādīsu ayoniso-manasikārena thīna-middhassa uppādo hoti. Arati nāma ukkaṇṭhitā. Tandī nāma kāyâlasiyatā Vijambhitā nāma kāya-vināmanā. Bhattasammado nāma bhattamucchā, bhattapariḷāho. Cetaso līnattaŋ nāma cittassa līnâkāro. Imesu aratiādīsu ayoniso-manasikāraŋ bahulaŋ pavattayato thīnamiddhaŋ uppajjati. Ten' āha: 'Atthi, bhikkhave, arati, tandī, vijambhitā,[1] bhattasammado, cetaso ca līnattaŋ. Tattha ayoniso-manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā thīna-middhassa uppādāya, uppannassa vā thīna-middhassa bhiyyobhāvāya vepullāyā* ti. Ārambhadhātu-âdīsu pana yoniso-manasikāren' assa pahānaŋ hoti. Ārambhadhātu nāma paṭhamârambhaviriyaŋ. Nikkamadhātu nāma kosajjato[2] nikkhantatāya tato balavataraŋ. Parakkamadhātu nāma paraŋ paraŋ ṭhānaŋ akkamanato tato pi balavataraŋ. Imasmiŋ tippabhede viriye yoniso-manasikāraŋ bahulaŋ pavattayato thīna-middhaŋ pahīyati. Ten' āha: 'Atthi, bhikkhave, ārambhadhātu, nikkamadhātu, parakkamadhātu. Tattha yonisomanasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā thīnamiddhassa anuppādāya, uppannassa vā thīna-middhassa pahānāyā ti.†

Api ca cha dhammā thīna-middhassa pahānāya saŋvattanti: atibhojane nimittaggāho, iriyāpatha-samparivattanatā, āloka-saññāmanasikāro, abbhokāsavāso, kalyāṇamittatā, sappāyakathā ti. Āhāra-hatthaka-tatravaṭṭaka-alaŋsāṭakakākamāsaka-bhuttavamitaka-bhojanaŋ bhuñjitvā rattiṭṭhāna-divāṭhāne nisinnassa hi samaṇadhammaŋ karoto thīnamiddhaŋ mahāhatthī viya ottharantaŋ āgacchati. Catupañcaālopa-okāsaŋ pana ṭhapetvā pānīyaŋ pivitvā yāpanasīlassa bhikkhuno taŋ na hotī ti evaŋ atibhojane nimittaŋ gaṇhantassâpi thīna-middhaŋ pahīyati. Yasmiŋ iriyāpathe thīnamiddhaŋ okkamati, tato aññaŋ parivattentassâpi, rattiŋ

* S V. 103. † S V. 105.

[1] Pps vijambhikā. [2] Pps kossajato.

candâlokaŋ dīpâlokaŋ ukkālokaŋ divā suriyâlokaŋ manasikarontassâpi, abbhokāse vasantassâpi, Mahā-Kassapattherasadise pahīnathīnamiddhe kalyāṇamitte sevantassâpi thīnamiddhaŋ pahīyati. Ṭhānanisajjâdīsu dhutaṅganissita-sappāyakathāya pi pahīyati. Tena vuttaŋ : Cha dhammā thīnamiddhassa pahānāya saŋvattantī ti. Imehi pana chahi dhammehi pahīnassa thīna-middhassa arahattamaggena āyatiŋ anuppādo hotī ti pajānāti.

Cetaso avūpasame ayoniso-manasikārena uddhacca-kukkuccassa uppādo hoti. Avūpasamo nāma avūpasantâkāro. Uddhaccakukkuccam ev' etaŋ atthato. Tattha ayonisomanasikāraŋ bahulaŋ pavattayato uddhaccakukkuccaŋ uppajjati. Ten' āha: 'Atthi, bhikkhave, cetaso avūpasamo Tattha ayoniso-manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā uddhaccakukkuccassa uppādāya, uppannassa vā uddhaccakukkuccassa bhiyyobhāvāya vepullāyā' ti.* Samādhisaṅkhāte pana cetaso vūpasame yoniso-manasikāren' assa pahānaŋ hoti. Ten' āha: 'Atthi, bhikkhave, cetaso vūpasamo. Tattha yoniso-manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā uddhaccakukkuccassa anuppādāya, uppannassa vā uddhaccakukkuccassa pahānāyā ti.†

Api ca cha dhammā uddhaccakukkuccassa pahānāya saŋvattanti: bahussutatā, paripucchakatā, vinaye pakataññutā, vuddhasevitā, kalyāṇamittatā, sappāyakathā ti. Bāhussaccena pi hi ekaŋ vā dve vā tayo vā cattāro vā pañca vā nikāye paḷivasena atthavasena ca uggaṇhantassâpi uddhaccakukkuccaŋ pahīyati. Kappiyâkappiya-paripucchābahulassâpi Vinayapaññattiyaŋ[1] ciṇṇavasibhāvatāya pakataññuno pi, vuḍḍhe mahallakatthere upasaṅkamantassâpi, Upālittherasadise vinayadhare kalyāṇamitte sevantassâpi uddhaccakukkuccaŋ pahīyati. Ṭhānanisajjâdīsu kappiyâkappiya-nissitasappāyakathāya pi pahīyati. Tena vuttaŋ: Cha dhammā uddhaccakukkuccassa pahānāya saŋvattantī ti. Imehi pana chahi dhammehi pahīne uddhacca-kukkucce uddhaccassa

* S V. 103. † S V. 106.

[1] Pps Vinayapakatiyaŋ.

arahattamaggena, kukkuccassa anāgāmimaggena āyatiŋ anuppādo hotī ti pajānāti.

Vicikicchāṭhānīyesu dhammesu ayoniso-manasikārena vicikicchāya uppādo hoti. Vicikicchāṭhānīyā dhammā nāma punappunaŋ[1] vicikicchāya kāraṇattā vicikicchā 'va. Tattha ayoniso-manasikāraŋ bahulaŋ pavattayato vicikicchā uppajjati. Ten' āha: 'Atthi, bhikkhave, vicikicchāṭhānīyā dhammā. Tattha ayoniso-manasikāra-bahulīkāro, ayam āhāro anuppannāya vā vicikicchāya uppādāya, uppannāya vā vicikicchāya bhiyyobhāvāya vepullāyā' ti.* Kusalesu[2] dhammesu yoniso-manasikārena pan' assā pahānaŋ hoti. Ten' āha: 'Atthi, bhikkhave, kusalâkusalā dhammā, savajjânavajjā dhammā, sevitabbâsevitabbā dhammā, hīnapaṇītā dhammā, kaṇhasukkasappaṭibhāgā dhammā. Tattha yoniso-manasikāra-bahulīkāro, ayam āhāro anuppannāya vā vicikicchāya anuppādāya, uppannāya vā vicikicchāya pahānāyā' ti.†

Api ca cha dhammā vicikicchāya pahānāya saŋvattanti: bahussutatā, paripucchakatā, Vinaye pakataññutā, adhimokkhabahulatā, kalyāṇa-mittatā, sappāyakathā ti. Bāhussaccena pi hi ekaŋ vā . . . pe . . . pañca vā nikāye pāḷivasena ca atthavasena ca uggaṇhantassâpi vicikicchā pahīyati. Tīṇi ratanāni arabbha paripucchābahulassâpi Vinaye ciṇṇa-vasībhāvassâpi. Tīsu ratanesu okappaniya-saddhāsaṅkhāta-adhimokkhabahulassâpi, saddhâdhimutte Vakkalittherasadise kalyāṇamitte sevantassâpi, vicikicchā pahīyati. Ṭhānanisajjâdisu tiṇṇaŋ ratanānaŋ guṇanissita-sappāyakathāya pi pahīyati. Tena vuttaŋ: cha dhammā vicikicchāya pahānāya saŋvattantī ti. Imehi pana chahi dhammehi pahīnāya vicikicchāya sotâpattimaggena āyatiŋ anuppādo hotī ti pajānāti.

Iti ajjhattaŋ vā ti evaŋ pañcanīvaraṇapariggaṇhanena attano vā dhammesu, parassa vā dhammesu, kālena vā attano, kālena vā parassa dhammesu dhammânupassī viharati. Samudayavayā pan' ettha subhanimitta-asubhanimittâdīsu ayo-

---

* S V. 103. † S V. 106.

---

[1] Pps punappuna. [2] Pps kusalâdi-dhammesu.

niso-manasikāra yoniso-manasikāravasena pañcasu nīvaraṇesu vuttanayena[1] nīharitabbā. Ito paraŋ vuttanayam eva. Kevalaŋ hi idha nīvaraṇapariggāhikā sati dukkhasaccan ti evaŋ yojanaŋ katvā nīvaraṇapariggāhakassa bhikkhuno niyyānamukhaŋ veditabbaŋ. Sesaŋ tādisam evā ti.

Nīvaraṇapabbaŋ niṭṭhitaŋ.

14. Evaŋ pañcanīvaraṇavasena dhammânupassanaŋ vibhajitvā, idāni pañcakkhandhavasena vibhajituŋ, *puna ca 'paran* ti ādim āha. Tattha *pañcas' upādānakkhandhesū* ti, upādānassa khandhā upādānakkhandhā. Upādānassa paccayabhūtā dhammapuñjā dhammarāsayo ti attho. Ayam ettha saṅkhepo. Vitthārato pana Khandhakathā Visuddhimagge* vuttā. *Iti rūpan* ti idaŋ rūpaŋ, ettakaŋ rūpaŋ, na ito paraŋ rūpaŋ atthī ti sabhāvato rūpaŋ pajānāti.[2] Vedanâdīsu pi es' eva nayo. Ayam ettha saṅkhepo. Vitthāro[3] pana rūpâdīni Visuddhimagge Khandhakathāyam* eva vuttāni. *Iti rūpassa samudayo* ti evaŋ avijjāsamudayâdivasena pañcah' ākārehi rūpassa samudayo. *Iti rūpassa atthaṅgamo* ti evaŋ avijjānirodhâdivasena pañcah' ākārehi rūpassa atthaṅgamo. Vedanâdīsu pi es' eva nayo. Ayam ettha saṅkhepo. Vitthāro pana Visuddhimagge Udayavayañāṇakathāya[4]† vutto.

Iti ajjhattaŋ vā ti evaŋ pañcakkhandhapariggaṇhanena attano vā dhammesu, parassa vā dhammesu, kālena vā attano, kālena vā parassa dhammesu dhammânupassī viharati. Samudayavayā pan' ettha avijjāsamudayā rūpa-samudayo ti ādīnaŋ pañcasu khandhesu vuttānaŋ paññāsāya lakkhaṇānaŋ vasena nīharitabbā. Ito paraŋ vuttanayam eva. Kevalaŋ hi idha khandha-pariggāhikā sati dukkhasaccan ti evaŋ yojanaŋ katvā khandhapariggāhakassa bhikkhuno niyyānamukhaŋ veditabbaŋ. Sesaŋ tādisam evā ti.

Khandhapabbaŋ niṭṭhitaŋ.

---

* Vism ch. xiv. † Vism ch. xx.

---

1 Pps vuttā yeva.
2 Pps sañjānāti.
3 Pps Vitthārena.
4 Pps udayabbayañāṇakathāyaŋ.

15. Evaŋ pañcakkhandhavasena dhammânupassanaŋ vibhajitvā, idāni āyatanavasena vibhajituŋ, *puna ca 'paran* ti ādim āha. Tattha *chasu ajjhattika-bāhiresu āyatanesū* ti cakkhuŋ, sotaŋ, ghānaŋ, jivhā, kāyo, mano ti imesu chasu ajjhattikesu; rūpaŋ, saddho, gandho, raso, phoṭṭhabbo,[1] dhammo[2] ti imesu chasu bāhiresu. *Cakkhuñ ca pajānātī* ti cakkhuppasādaŋ yāthāvasarasa-lakkhaṇavasena pajānāti. *Rūpe ca pajānātī* ti bahiddhā catusamuṭṭhānikarūpañ[3] ca yāthāva-sarasa-lakkhaṇavasena pajānāti. *Yañ ca tadubhayaŋ paṭicca uppajjati saŋyojanan* ti yañ ca tañ cakkhuñ c' eva rūpe cā ti ubhayaŋ paṭicca, kāmarāga-saŋyojanaŋ, paṭighamāna-diṭṭhi-vicikicchā-sīlabbataparāmāsa-bhavarāga-issāmacchariya-avijjāsaŋyojanan ti dasavidhaŋ saŋyojanaŋ uppajjati, tañ ca yāthāva-sarasa-lakkhaṇavasena pajānāti.

Kathaŋ pan' etaŋ uppajjatī ti? Cakkhudvāre tāva āpāthagataŋ iṭṭhârammaṇaŋ kāmassādavasena assādayato abhinandato kāmarāgasaŋyojanaŋ uppajjati. Aniṭṭhârammaṇe kujjhato paṭighasaŋyojanaŋ uppajjati. Ṭhapetvā maŋ ko añño etaŋ ārammaṇaŋ vibhāvetuŋ samattho atthī ti maññato mānasaŋyojanaŋ uppajjati. Etaŋ[4] rūpârammaṇaŋ niccaŋ dhuvan ti gaṇhato diṭṭhi-saŋyojanaŋ uppajjati. Etaŋ[4] rūpârammaṇaŋ satto nu kho sattassa nu kho ti vicikicchato vicikicchā-saŋyojanaŋ uppajjati. Sampattibhave vata no etaŋ[5] sulabhaŋ jātan ti bhavaŋ patthentassa bhavarāga-saŋyojanaŋ uppajjati. Āyatim pi evarūpaŋ sīlabbataŋ samādiyitvā sakkā laddhun ti sīlabbataŋ samādiyantassa sīlabbata-parāmāsa-saŋyojanaŋ uppajjati. Aho vata taŋ[6] rūpârammaṇaŋ aññe na labheyyun ti ussuyyato[7] issā-saŋyojanaŋ uppajjati. Attanā laddhaŋ rūpârammaṇaŋ aññassa maccharāyato macchariya-saŋyojanaŋ uppajjati. Sabbeh' eva sahajāta-aññāṇa-vasena avijjā-saŋyojanaŋ uppajjati.

Yathā ca anuppannassā ti yena kāraṇena asamudācāravasena anuppannassa vā tassa dasavidhassâpi saŋyojanassa uppādo hoti, tañ ca kāraṇaŋ pajānāti. *Yathā ca uppannassā*

---

[1] Pps phoṭṭhabbaŋ. [2] Pps. dhammā.
[3] Pps catusamuṭṭhāniya-rūpe. [4] Pps Evaŋ.
[5] Pps idaŋ. [6] Pps etaŋ. [7] Pps usūyato.

ti appahīnaṭṭhena pana samudācāravasena vā uppannassa tassa dasavidhassâpi saŋyojanassa yena kāraṇena pahānaŋ hoti, tañ ca kāraṇaŋ pajānāti. *Yathā ca pahīnassā* ti tadaṅga-vikkhambhanappahāna-vasena pahīnassâpi tassa dasavidhassa saŋyojanassa yena kāraṇena āyatiŋ anuppādo hoti, tañ ca pajāṇāti.

Kena kāraṇena pan' assa āyatiŋ anuppādo hoti? Diṭṭhi-vicikicchā-sīlabbata-parāmāsa-issā-macchariya-bhedassa tāva pañcavidhassa saŋyojanassa sotâpattimaggena āyatiŋ anuppādo hoti. Kāmarāga-paṭigha-saŋyojanadvayassa oḷārikassa sakadāgāmi-maggena, anusahagatassa anāgāmi-maggena; mānabhavarāgâvijjā-saŋyojanattayassa arahattamaggena āyatiŋ anuppādo hoti. *Sotañ ca pajānāti sadde cā* ti ādīsu pi es eva nayo. Api c' ettha āyatana-kathā vitthārato Visuddhimagge Āyatananiddese* vuttanayen' eva veditabbā.

Iti ajjhattaŋ vā ti evaŋ ajjhattikâyatana-pariggaṇhanena attano vā dhammesu, bahirâyatana-pariggaṇhanena parassa vā dhammesu, kālena vā attano, kālena vā parassa dhammesu dhammânupassī viharati. Samudayavayā pan' ettha avijjā-samudayā cakkhusamudayo ti rūpâyatanādīnaŋ rūpakkhandhe, arūpâyatanesu manâyatanassa viññāṇakkhandhe, dhammâyatanassa sesakkhandhesu vuttanayena nīharitabbā. Lokuttaradhammā na gahetabbā. Ito paraŋ vuttanayam eva. Kevalaŋ hi idha āyatanapariggāhikā sati dukkhasaccan ti evaŋ yojanaŋ katvā āyatana-pariggāhakassa bhikkhuno niyyānamukhaŋ veditabbaŋ. Sesaŋ tādisam evā ti.

Āyatanapabbaŋ niṭṭhitaŋ.

16. Evaŋ cha ajjhattika-bāhirâyatana-vasena dhammânupassanaŋ vibhajitvā, idāni bojjhaṅgavasena vibhajituŋ, *puna ca 'paran* ti ādim āha. Tattha *bojjhaṅgesū* ti bujjhanakasattassa aṅgesu. *Santan* ti paṭilābhavasena saŋvijjamānaŋ. Satisambojjhaṅgan ti satisaṅkhātaŋ sambojjhaṅgaŋ. Ettha hi, sambujjhati āraddhavipassakato paṭṭhāya yogâvacaro ti sambodhi. Yāya vā so satiādikāya sattadhamma-sāmaggiyā

* Vism ch. xv.

sambujjhati, kilesaniddāto uṭṭhāti, saccāni vā paṭivijjhati. Sā dhammasāmaggī sambodhi. Tassa sambodhissa, tassa vā sambodhiyā aṅgan ti sambojjhaṅgaŋ. Tena vuttaŋ: Satisaṅkhātaŋ sambojjhaṅgan ti. Sesa-sambojjhaṅgesu pi iminā 'va nayena vacanattho veditabbo.[1]

Asantan ti appaṭilābhavasena[2] avijjamānaŋ. *Yathā ca anuppannassā* ti ādīsu pana, sati-sambojjhaṅgassa tāva, atthi, bhikkhave, satisambojjhaṅgaṭṭhāniyā dhammā. Tattha yoniso-manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā satisambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā satisambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saŋvattatī,* ti. Evaŋ uppādo ti.[3] Tattha sati yeva satisambojjhaṅgaṭṭhāniyā dhammā. Yoniso manasikāro vuttalakkhaṇo yeva. Taŋ tattha bahulaŋ pavattayato satisambojjhaṅgo uppajjati.

Api ca cattāro dhammā satisambojjhaṅgassa uppādāya saŋvattanti: sati-sampajaññaŋ, muṭṭhassati-puggala-parivajjanatā, upaṭṭhitassatipuggala-sevanatā, tadadhimuttatā ti. Abhikkantâdīsu hi sattasu ṭhānesu satisampajaññena bhattanikkhitta-kāka-sadisa-muṭṭhassatipuggala-parivajjanena, Tissadattatthera Abhayattherasadise upaṭṭhitassatipuggala-sevanena, ṭhānanisajjâdīsu satisamuṭṭhāpanatthaŋ ninna-poṇa-pabbhāracittatāya ca satisambojjhaṅgo uppajjati. Evaŋ catūhi kāraṇehi uppannassa pan' assa arahattamaggena bhāvanā-pāripūrī hotī ti pajānāti.

Dhamma-vicaya-sambojjhaṅgassa pana 'Atthi, bhikkhave, kusalâkusalā dhammā . . . pe . . . kaṇhasukka-sappaṭibhāgā dhammā. Tattha yoniso-manasikāra-bahulīkāro ayam āhāro anuppannassa vā dhamma-vicaya-sambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā dhamma-vicaya-sambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saŋvattatī ti† evaŋ uppādo hoti.

Api ca satta dhammā dhamma-vicaya-sambojjhaṅgassa uppādāya saŋvattanti: paripucchakatā, vatthuvisadakiri-

* S V. 65. † S V. 66.

[1] Pps daṭṭhabbo. [2] Pps apaṭiladdha-vasena.
[3] Pps hoti.

yā, indriyasamatta-paṭipādanā, duppaññapuggalaparivajjanā, paññāvantapuggalasevanā, gambhīrañāṇacariyapaccavekkhanā, tadadhimuttatā ti. Tattha paripucchakatā ti khandhadhātu-āyatana-indriya-bala-bojjhaṅga-maggaṅga-jhānaṅga-samathavipassanānaŋ attha-sannissita-paripucchābahūlatā.

Vatthuvisadakiriyā ti ajjhattika-bāhirānaŋ vatthūnaŋ visadabhāva-karaṇaŋ. Yadā hi 'ssa kesa-nakha-lomāni dīghāni honti, sarīraŋ vā ussannadosañ c' eva seda-mala-makkhitañ ca, tadā ajjhattikaŋ vatthuŋ avisadaŋ hoti aparisuddhaŋ. Yadā pana cīvaraŋ jiṇṇaŋ kiliṭṭhaŋ duggandhaŋ hoti, senâsanaŋ vā uklāpaŋ, tadā bāhiravatthu avisadaŋ hoti aparisuddhaŋ. Tasmā kesâdicchedāpanena[1] uddhaŋ-virecana-adhovirecanâdīhi sarīra-sallahuka-bhāvakaraṇena, ucchādana-nahāpanena ca ajjhattikavatthu visadaŋ kātabbaŋ. Sūcikamma-dhovana-rajana paribhaṇḍakaraṇâdīhi bāhiravatthu visadaŋ kātabbaŋ. Etasmiŋ hi ajjhattika-bāhire vatthumhi avisade, uppannesu citta-cetasikesu ñāṇam pi avisadaŋ hoti aparisuddhaŋ, aparisuddhāni dīpakapalla-vaṭṭi-telāni nissāya uppannadīpasikhāya obhāso viya. Visade pana ajjhattika-bāhire vatthumhi uppannesu cittacetasikesu ñāṇam pi visadaŋ hoti, parisuddhāni dīpakapallaka vaṭṭi-telāni nissāya uppanna-dīpasikhāya obhāso viya. Tena vuttaŋ: Vatthuvisadakiriyā dhamma-vicaya-sambojjhaṅgassa uppādāya saŋvattatī ti.

Indriyasamattapaṭipādanā nāma saddhâdīnaŋ indriyānaŋ samabhāvakaraṇaŋ. Sace hi issa saddhindriyaŋ balavaŋ hoti, itarāni mandāni, tato viriyindriyaŋ paggahakiccaŋ, satindriyaŋ upaṭṭhānakiccaŋ, samādhindriyaŋ avikkhepakiccaŋ, paññindriyaŋ dassanakiccaŋ kātuŋ na sakkoti. Tasmā taŋ dhamma-sabhāva-paccavekkhanena vā, yathā vā manasikāroto balavaŋ jātaŋ, tathā amansikārena hāpetabbaŋ. Vakkalittheravatthu* c' ettha nidassanaŋ. Sace pana viriyindriyaŋ balavaŋ hoti, atha[2] saddhindriyaŋ adhimokkhakiccaŋ kātuŋ na sakkoti, na itarāni itarakiccabhedaŋ. Tasmā

* S III. 120.

[1] Pps kesâdicchedanena. [2] Pps atha n' eva.

taŋ passaddhâdibhāvanāya hāpetabbaŋ. Tatrâpi Soṇattherassa* vatthu sotabbaŋ.[1] Evaŋ sesesu pi ekassa balavabhāve sati itaresaŋ attano kiccesu asamatthatā veditabbā.

Visesato pan' ettha saddhā-paññānaŋ, samādhi-viriyānañ ca samataŋ pasaŋsanti. Balavasaddho hi mandapañño muddhappasanno hoti, avatthusmiŋ pasīdati. Balavapañño mandasaddho kerāṭikapakkhaŋ bhajati, bhesajjasamuṭṭhito viya rogo atekiccho hoti; cittuppādamatten' eva kusalaŋ hotī ti atidhāvitvā dānâdīni akaronto niraye uppajjati. Ubhinnan samatāya vatthusmiŋ yeva pasīdati. Balavasamādhiŋ pana mandavīriyaŋ, samādhissa kosajja-pakkhattā kosajjaŋ abhibhavati. Balavaviriyaŋ mandasamādhiŋ, viriyassa uddhaccapakkhattā, uddhaccaŋ abhibhavati. Samādhi pana viriyena saŋyojito kosajje patituŋ na labhati. Viriyaŋ samādhinā saŋyojitaŋ uddhacce patituŋ na labhati. Tasmā tadubhayaŋ samaŋ kātabbaŋ. Ubhayasamatāya hi appanā hoti. Api ca samādhikammikassa balavatī pi saddhā vaṭṭati. Evaŋ saddahanto okampento[2] appanaŋ pāpuṇissati. Samādhipaññāsu pana samādhikammikassa ekaggatā balavatī vaṭṭati. Evaŋ hi so appanaŋ pāpuṇāti. Vipassanākāmmikassa paññā balavatī vaṭṭati. Evañ hi so lakkhaṇapaṭivedhaŋ pāpuṇāti. Ubhinnaŋ pana samatāya pi appanā hoti yeva. Sati pana sabbattha balavatī vaṭṭati. Sati hi cittaŋ uddhaccapakkhikānaŋ saddhā-vīriya-paññānaŋ vasena uddhaccapātato, kosajjapakkhikena ca samādhinā kosajjapātato rakkhati. Tasmā sā loṇa-dhūpanaŋ viya sabbabyañjanesu, sabbakammika-amacco viya ca sabba-rāja-kiccesu, sabbattha icchitabbā. Ten' āha: 'Sati ca pana sabbatthikā vuttā Bhagavatā. Kiŋ-kāraṇā? Cittañ hi satipaṭisaraṇaŋ. Ārakkha-paccupaṭṭhānā ca sati. Na vinā satiyā cittassa paggaha-niggaho hotī ti.

Duppaññapuggala-parivajjanā nāma khandhâdibhede anogāḷha-paññānaŋ dummedha-puggalānaŋ ārakā parivajjānaŋ. Paññavanta-puggalasevanā nāma samapaññāsalakkhaṇa-pa-

* Vin I. 182-3, and A III. 373-4.

[1] Pps dassetabbaŋ. [2] Pps okappento.

riggāhikāya udayabbayapaññāya samannāgata-puggala-sevanā. Gambhīra-ñāṇacariya-paccavekkhanā nāma gambhīresu khandhâdīsu pavattāya gambhīrapaññāya pabheda-paccavekkhanā. Tadadhimuttatā nāma ṭhāna-nisajjâdīsu dhammavicaya-sambojjhaṅga-samuṭṭhāpanatthaŋ ninna[1]-poṇa-pabbhāra-cittatā. Evaŋ uppannassa pan' assa arahatta-maggena bhāvanā-pāripūrī hotī ti pajānāti.

Viriya-sambojjhaṅgassa, 'Atthi, bhikkhave, ārambha-dhātu, nikkama-dhātu, parakkama-dhātu. Tattha yoniso-manasikāra-bahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā viriyasambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā viriyasambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saŋvattatī '* ti evaŋ uppādo hoti.

Api ca ekadasa dhammā viriya-sambojjhaṅgassa uppādāya saŋvattanti: apāya-bhaya-paccavekkhanatā, ānisaŋsa-dassāvitā, gamana-vīthi-paccavekkhanatā, piṇḍapātâpacāyanatā, dāyajja-mahatta-paccavekkhanatā, satthumahatta-paccavekkhanatā, jāti-mahatta-paccavekkhanatā, sabrahmacārī-mahatta-paccavekkhanatā, kusīta-puggala-parivajjanatā, āraddha-viriya-puggalasevanatā, tadadhimuttatā ti.

Tattha, nirayesu pañcavidha-bandhana-kammakāraṇato[2] paṭṭhāya mahā-dukkhānubhavanakāle,[3] pi tiracchāna-yoniyaŋ jālakhipana-kumīnâdīhi gahitakāle pi, pājana[4]-kaṇṭakâdippahāratunnassa sakaṭa-vahanâdikāle pi, Pettivisaye anekāni pi vassa-sahassāni ekaŋ Buddhantaram pi khuppipāsāhi aturībhūtakāle pi, Kāḷakañjika[5]-asuresu saṭṭhihattha-asītihatthappamāṇena aṭṭhi-camma-matten' eva attabhāvena vātātapâdi-dukkhânubhavanakāle pi na sakkā viriya-sambojjhaṅgaŋ uppādetuŋ, ayam eva te bhikkhu[6] kālo viriya karaṇāyā ti[7] evaŋ apāya-bhayaŋ paccavekkhantassâpi viriya-sambojjhaṅgo uppajjati. Na sakkā kusītena navalokuttara-dhammaŋ[8] laddhuŋ, āraddhaviriyen' eva sakkā, ayam ānisaŋso

* S V. 66.

[1] Pps tanninna°-.
[2] Pps °kāraṇāto.
[3] Pps °dukkhaŋ anubhavanakāle.
[4] Pps pācana°-.
[5] Pps Kāḷakañjaka°-.
[6] Pps omits bhikkhu.
[7] Pps omits viriya karaṇāya ti.
[8] Pps -°dhammā.

viriyassā ti evaŋ ānisaŋsa-dassāvino pi uppajjati. Sabba-Buddha-Paccekabuddha-mahāsāvakehi te gata-maggo gantabbo, so ca na sakkā kusītena gantun ti evaŋ gamana-vīthiŋ paccavekkhantassâpi uppajjati. Ye taŋ piṇḍapātâdīhi upaṭṭhahanti, ime te manussā n' eva ñātakā, na dāsakammakarā, nâpi taŋ nissāya jīvissāmā ti te paṇītāni cīvarâdīni[1] denti. Atha kho attano kārānaŋ mahapphalataŋ paccāsisamānā[2] denti. Satthārā pi, ayaŋ ime paccaye paribhuñjitvā kāyadaḷhībahulo[3] sukhaŋ viharissatī ti na evaŋ sampassatā tuyhaŋ paccayā anuññātā. Atha kho, evaŋ ime paribhuñjamāno samaṇa-dhammaŋ katvā vaṭṭadukkhato muccissatī ti te paccayā anuññātā. So dāni tvaŋ kusīto viharanto na taŋ piṇḍaŋ[4] apacāyissati. Āraddha-viriyass' eva hi piṇḍapātâpacāyanaŋ nāma hotī ti evaŋ piṇḍapātâpacāyanaŋ paccavekkhantassâpi upajjati.

Ayyamittattherassa[5] viya. Thero kira Kassakaleṇe nāma paṭivasati. Tassa ca gocaragāme ekā mahā-upāsikā theraŋ puttaŋ katvā paṭijaggati. Sā ekadivasaŋ araññaŋ gacchantī dhitaraŋ āha: Amma, asukasmiŋ ṭhāne purāṇataṇḍulā, asukasmiŋ sappi, asukasmiŋ khīraŋ, asukasmiŋ phāṇitaŋ. Tava bhātikassa ayya Mittassa[6] āgatakāle bhattaŋ pacitvā khīra-sappi-phāṇitehi saddhiŋ dehi. Tvañ ca bhuñjeyyāsi. Ahaŋ pana hiyyo pakka-pārivāsika-bhattaŋ kañjiyena bhuñjāmi ti. 'Divā kiŋ bhuñjissasi ammā' ti ? 'Sākapaṇṇaŋ pakkhipitvā kaṇataṇḍulehi ambilayāguŋ pacitvā ṭhapehi ammā' ti.

Thero cīvaraŋ pārupitvā pattaŋ nīharanto 'va[7] taŋ saddaŋ sutvā attānaŋ ovadi: Mahā-upāsikā kira kañjiyena pārivāsika-bhattaŋ bhuñji, divā pi kaṇa-paṇṇambila-yāguŋ bhuñjissati. Tuyhaŋ atthāya pana purāṇa-taṇḍulâdīni ācikkhati. Taŋ nissāya kho pan' esā n' eva khettaŋ, na vatthuŋ, na bhattaŋ, na vatthaŋ paccāsissati.[8] Tisso pana sampattiyo patthayamānā deti. Tvaŋ etissā tā sampattiyo dātuŋ sakkhissasi, na sakkhissasī ti ? Ayaŋ kho pana piṇḍapāto tayā sarāgena,

[1] Pps piṇḍapātâdīni.
[2] Pps paccāsiŋsamānā.
[3] Pps kāyadaḍḍhi-bahulo.
[4] Pps piṇḍapātaŋ.
[5] Pps Maha-Mittattherassa.
[6] Pps Mittattherassa.
[7] Pps omits 'va.
[8] Pps paccāsiŋsati.

sadosena, samohena na sakkā gaṇhitun ti pattaŋ thavikāya pakkhipitvā gaṇṭhikaŋ muñcitvā nivattitvā Kassakaleṇam eva gantvā pattaŋ heṭṭhā-mañce, cīvaraŋ cīvaravaŋse ṭhapetvā, arahattaŋ apāpuṇitvā na nikkhamissāmī ti viriyaŋ adhiṭṭhahitvā nisīdi. Dīgharattaŋ appamatto hutvā nivuttha-bhikkhu vipassanaŋ vaḍḍhetvā purebhattam eva arahattaŋ patvā, vikasamānam iva padumaŋ, mahākhīṇâsavo sitaŋ karonto 'va nisīdi.[1] Leṇadvāre rukkhamhi adhivatthā devatā,

Namo te purisâjañña,
Namo te purisuttama
Yassa te āsavā khīṇā
Dakkhiṇeyyo 'si mārisā ti.*

udānaŋ udānetvā, bhante, piṇḍāya paviṭṭhānaŋ tumhādisānaŋ arahantānaŋ bhikkhaŋ datvā mahallakitthiyo dukkhā muñcissantī ti āha.

Thero uṭṭhahitvā dvāraŋ vivaritvā kālaŋ olokento pāto yevā ti ñatvā pattacīvaram ādāya gāmaŋ pāvisi. Dārikā pi bhattaŋ sampādetvā, idāni me bhātā āgamissati, idāni āgamissatī ti dvāraŋ olokayamānā nisīdi. Sā there ghara-dvāraŋ sampatte pattaŋ gahetvā sappi-phāṇita-yojitassa khīra-piṇḍapātassa pūretvā hatthe ṭhapesi. Thero, sukhaŋ hotū ti anumodanaŋ katvā pakkami. Sā pi taŋ olokayamānā aṭṭhāsi. Therassa hi tadā ativiya parisuddho chavivaṇṇo ahosi, vippasannāni indriyāni, mukhaŋ bandhanā pavuttatālapakkaŋ[2] viya ativiya virocittha. Mahā-upāsikā araññā āgantvā, kiŋ, amma, bhātiko te āgato ti pucchi. Sā sabbaŋ taŋ pavattiŋ ārocesi. Upāsikā, ajja mama puttassa pabbajitakiccaŋ matthakaŋ pattan ti ñatvā, abhiramati te, amma bhātā Buddha-sāsane na ukkaṇṭhatī ti āha.

Mahantaŋ kho pan' etaŋ satthu-dāyajjaŋ yadidaŋ satta ariyadhanāni nāma. Taŋ na sakkā kusītena gahetuŋ. Yathā hi vippaṭipannaŋ puttaŋ mātāpitaro, ayaŋ amhākaŋ

* Cp. Sn 544; A V. 325.

[1] Pps nikkhami. [2] Pps muttatālapakkaŋ.

aputto ti paribāhiraŋ karonti. So tesaŋ accayena dāyajjaŋ na labhati. Evaŋ kusīto pi idaŋ ariyadhana-dāyajjaŋ na labhati. Āraddha-viriyo 'va labhatī ti dāyajjamahattaŋ paccavekkhato pi uppajjati. Mahā kho pana te Satthā. Satthuno hi te mātu-kucchismiŋ paṭisandhi-gaṇhana-kāle pi abhinikkhamane pi, abhisambodhiyam pi, dhamma-cakkapavattana-yamaka-pāṭihāriya-devorohana-āyusaṅkhāra-vossajjanesu pi, parinibbānakāle pi dasasahassī-lokadhātu akampittha.[1] Yuttaŋ nu te evarūpassa Satthu-sāsane pabbajitvā kusītena bhavitun ti evaŋ Satthu-mahattaŋ paccavekkhato pi uppajjati. Jātiyā pi tvaŋ idāni na lāmaka-jātiko. Asambhinnāya Mahā-Sammata-paveṇiyā āgata-Okkāka-rājavaŋse jāto 'si, Suddhodana-mahārājassa ca Mahā-Māyādeviyā ca nattá, Rāhulabhaddassa kaniṭṭho. Tayā nāma evarūpena Jinaputtena hutvāna yuttaŋ kusītena viharitun ti evaŋ jātimahattaŋ paccavekkhato pi uppajjati. Sāriputta-Mahā-Moggalānā c' eva asīti ca mahāsāvakā viriyen' eva lokuttaradhammaŋ paṭivijjhiŋsu. Tvaŋ etesaŋ sabrahmacārīnaŋ maggaŋ paṭipajjasi, na patipajjasī ti evaŋ sabrahmacāri-mahattaŋ paccavekkhato pi uppajjati. Kucchiŋ pūretvā ṭhita-ajagarasadise visaṭṭhakāyika-cetasikaviriye kusītapuggale parivajjentassâpi, āraddhavīriye pahitatte puggale sevantassâpi, ṭhāna-nisajjâdīsu viriyuppādanatthaŋ ninna-poṇa-pabbhāracittassâpi uppajjati. Evaŋ uppannassa pan' assa arahattàmaggena bhāvanāpāripurī hotī ti pajānāti.

Pīti-sambojjhaṅgassa, Atthi, bhikkhave, pītisambojjhaṅgṭṭhāniyā dhammā. Tattha yoniso-manasikārabahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā pīti-sambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā pīti-sambojjhaṅgassa bhiyyo-bhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saŋvattatī* ti evaŋ uppādo hoti. Tattha pīti yeva pīti-sambojjhaṅgaṭṭhāniyā dhammā nāma. Tassa uppādaka-manasikāro yoniso-manasikāro nāma.

Api ca ekādasa dhammā pītisambojjhaṅgassa uppādāya saŋvattanti: Buddhânussati, Dhamma-saṅgha-sīla-cāga-deva-

* S V. 66.

[1] Pps kampittha.

tânussati, upasamânussati, lūkha-puggala-parivajjanatā, siniddha-puggala-sevanatā pasādaniya-suttanta-paccavekkhanatā tadadhimuttatā ti.

Buddhaguṇe anussarantassâpi hi yāva upacārā sakalasarīraŋ pharamāno pīti-sambojjhaṅgo uppajjati. Dhammasaṅghaguṇe anussarantassâpi, dīgha-rattaŋ akhaṇḍaŋ katvā rakkhitaŋ catupārisuddhisīlaŋ paccavekkhantassâpi gihino pi dasasīlaŋ pañcasīlaŋ paccavekkhantassâpi, dubbhikkhabhayâdīsu paṇīta-bhojanaŋ sabrahma-cārīnaŋ datvā: evaŋ nāma adamhā ti cāgaŋ paccavekkhantassâpi, gihino pi evarūpe kāle sīlavantānaŋ dinnadānaŋ paccavekkhantassâpi, yehi guṇehi samannāgatā devatā[1] devattaŋ pattā, tathārūpānaŋ guṇānan attani atthitaŋ paccavekkhantassâpi, samāpattiyā vikkhambhitā kilesā saṭṭhi pi sattati pi vassāni na samudācarantī ti paccavekkhantassâpi, cetiya-dassana-bodhi-dassanathera-dassanesu asakkaccakiriyāya saŋsūcita-lūkhabhāvena Buddhâdīsu pasāda-sinehâbhāvena gadrabha-piṭṭhe rajasadise lūkhapuggale parivajjantassâpi, Buddhâdīsu pasādabahule muducitte siniddhapuggale sevantassâpi, ratanattaya-guṇaparidīpake pasādaniya-suttante paccavekkhantassâpi, ṭhānanisajjâdīsu pīti-uppadānatthaŋ ninna-poṇa-pabbhāra-cittassâpi uppajjati. Evaŋ uppannassa pan' assa arahattamaggena bhāvanāpāripūrī hotī ti pajānāti.

Passaddhi-sambojjhaṅgassa, 'Atthi, bhikkhave, kāya-passaddhi, cittapassaddhi. Tattha yoniso-manasikāra-bahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā passaddhi-sambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā passaddhi-sambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saŋvattatī ti* evaŋ uppādo hoti.

Api ca satta dhammā passaddhi-sambojjhaṅgassa uppādāya saŋvattanti: paṇīta-bhojanasevanatā, utusukha-sevanatā, iriyāpatha-sukha-sevanatā, majjhatta-payogatā, sâraddha-kāya-puggala-parivajjanatā, passaddha-kāya-puggala-sevanatā, tadadhimuttatā ti.

Paṇītaŋ hi siniddhaŋ sappāya-bhojanaŋ bhuñjantassâpi,

* S V. 66.

[1] Pps omits devatā.

sītuṇhesu ca utūsu, ṭhānâdīsu ca iriyāpathesu sappāyautuñ ca iriyāpathañ ca sevantassâpi passaddhi uppajjati. Yo pana mahāpurisajātiko sabba-utu-iriyāpathakkhamo hoti, na taŋ sandhāy' etaŋ vuttaŋ. Yassa sabhāga-visabhāgatā atthi, tass' eva visabhāge utu-iriyāpathe vajjetvā sabhāge sevantassa uppajjati. Majjhattapayogo vuccati attano ca parassa ca kammassakatā-paccavekkhanā. Iminā majjhattapayogena uppajjati. Yo leḍḍudaṇḍâdīhi paraŋ viheṭhayamāno vicarati, evarūpaŋ sâraddhakāyaŋ puggalaŋ parivajjantassâpi, saŋyata-pādapāṇiŋ passaddha-kāyaŋ puggalaŋ sevantassâpi, ṭhāna-nissajjâdīsu passaddhi-uppādanatthāya ninna-poṇa-pabbhāra-cittassâpi uppajjati. Evaŋ uppannassa pan' assa arahatta-maggena bhāvanāpāripūrī hotī ti pajānāti.

Samādhi-sambojjhaṅgassa, 'Atthi, bhikkhave, samathanimittaŋ abyagganimittaŋ. Tattha yoniso-manasikāra-bahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā samādhi-sambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā samādhi-sambojjhaṅgassa bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saŋvattatī' ti* evaŋ uppādo hoti. Tattha samatho 'vā samathanimittaŋ, avikkhepanaṭṭhena ca abyagganimittan ti.

Api ca ekādasa dhammā samādhi-sambojjhaṅgassa uppādāya saŋvattanti: vatthu-visada-kiriyatā, indriya-samatta-paṭipādanatā, nimitta-kusalatā, samaye cittassa paggaṇhanatā, samaye cittassa niggaṇhanatā, samaye sampahaŋsanatā, samaye ajjhupekkhaṇatā, asamāhita-puggala-parivajjanatā, samāhita-puggala-sevanatā jhāna-vimokkha-paccavekkhaṇatā, tadadhimuttatā ti.

Tattha vatthu-visadakiriyatā ca indriyasamatta-paṭipādanatā ca vutta-nayen' eva veditabbā. Nimitta-kusalatā nāma kasiṇa-nimittassa uggahaṇa-kusalatā, samaye cittassa paggaṇhanatā ti yasmiŋ samaye atisithilaviriyatâdīhi līnaŋ cittaŋ hoti, tasmiŋ samaye dhamma-vicaya-viriya-pīti-sambojjhaṅga-samuṭṭhāpanena tassa paggaṇhanaŋ. Samaye cittassa niggaṇhanatā ti yasmiŋ samaye āraddha[1]-viriyatâdīhi ud-

* S V. 66.

[1] Pps accāraddha.

dhataŋ cittaŋ hoti, tasmiŋ samaye passaddhi-samādhi-upekkhā-sambojjhaṅga-samuṭṭhāpanenat assa niggaṇhanaŋ. Samaye sampahaŋsanatā ti yasmiŋ samaye cittaŋ paññāpayoga-mandatāya vā upasama-sukhânadhigamena vā nirassādaŋ hoti, tasmiŋ samaye aṭṭhasaŋvega-vatthu-paccavekkhaṇena saŋvejeti. Aṭṭha saŋvega-vatthūni nāma jāti-jarā-byādhi-maraṇāni cattāri, apāya-dukkhaŋ pañcamaŋ, atīte vaṭṭamūlakaŋ dukkhaŋ, anāgate vaṭṭamūlakaŋ dukkhaŋ, paccuppanne āhāra-pariyeṭṭhi-mūlakaŋ dukkhan ti. Ratanattaya-guṇânussaraṇena ca pasādaŋ janeti. Ayaŋ vuccati samaye sampahaŋsanatā ti. Samaye ajjhupekkhaṇatā nāma yasmiŋ samaye sammāpaṭipattiŋ āgamma alīnaŋ anuddhataŋ anirassādaŋ ārammaṇe sammappavattaŋ samathavīthi-paṭipannaŋ cittaŋ hoti, tad' assa paggaha-niggaha-sampahaŋsanesu na byāpādaŋ[1] āpajjati, sārathi viya āraddha-vīriya-samappavattesu assesu. Ayaŋ vuccati samaye ajjhupekkhaṇatā ti. Asamāhita-puggala-parivajjanatā nāma upacāraŋ vā appanaŋ vā appattānaŋ vikkhitta-cittānaŋ[2] ārakā parivajjanaŋ. Samāhita-puggala-sevanā[3] nāma upacārena vā appanāya vā samāhita-cittānaŋ sevanā, bhajanā, payirupāsanā. Tadadhimuttatā nāma ṭhāna-nisajjâdīsu samādhi-uppādanatthaŋ yeva ninna-poṇa-pabbhāracittatā. Evaŋ hi paṭipajjato esa uppajjati. Evaŋ uppannassa pan' assa arahattamaggena bhāvanāpāripūrī hotī ti pajānāti.

Upekkhā-sambojjhaṅgassa, 'Atthi, bhikkhave, upekkhā-sambojjhaṅgaṭṭhāniyā dhammā. Tattha yoniso-manasikarā-bahulīkāro, ayam āhāro anuppannassa vā upekkhā-sambojjhaṅgassa uppādāya, uppannassa vā upekkhā-sambojjhaṅgassa, bhiyyobhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saŋvattatī' ti* evaŋ uppādo hoti. Tattha upekkhā 'va upekkhā-sambojjhaṅgaṭṭhāniyā dhammā nāma.

Api ca pañca dhammā upekkhā-sambojjhaṅgassa uppādāya saŋvattanti: satta-majjhattatā, saṅkhāra-majjhattatā

* S V. 67.

[1] Pps vyāpāraŋ.
[2] Pps has puggatanam after -°cittānaŋ.
[3] Pps °sevanatā.

satta-saṅkhāra-kelāyana-puggala-parivajjanatā, satta-saṅkhāra-majjhatta-puggala-sevanatā, tadadhimuttatā ti. Tattha dvīh' ākārehi satta-majjhattataŋ samuṭṭhāpeti: Tvaŋ attano kammena āgantvā attano 'va kammena gamissasi,[1] eso pi attano 'va kammena āgantvā attano 'va kammena gamissati, tvaŋ kaŋ kelāyasī ti evaŋ kammassakatā-paccavekkhaṇena; paramatthato satto yeva n' atthi, so tvaŋ kaŋ kelāyasī ti evaŋ nissatta-paccavekkhaṇena cā ti. Dvīh' ev' ākārehi saṅkhāra-majjhattataŋ samuṭṭhāpeti: Idaŋ cīvaraŋ anupubbena vaṇṇavikāratañ c' eva jiṇṇabhāvañ ca upagantvā pāda-puñchana-coḷakaŋ hutvā yaṭṭhikoṭiyā chaddanīyaŋ bhavissati, sace pan' assa sāmiko bhaveyya, n' assa evaŋ vinassituŋ dadeyyā ti evaŋ assāmika-bhāva-paccavekkhaṇena ca; anaddhaniyaŋ idaŋ tāva-kālikan ti evañ tāvakālika-bhava-paccavekkhaṇena cā ti. Yathā ca cīvare, evaŋ pattâdīsu pi yojanā kātabbā.

Satta-saṅkhāra-kelāyana-puggala-parivajjanatā ti ettha, yo puggalo gihī vā attano puttadhītâdike, pabbajito vā attano antevāsika-samānupajjhāyakâdike mamāyati, sahatthen' eva nesaŋ kesacchedana-sūcikamma-cīvaradhovana-rajana-patta-pacanâdīni karoti, muhuttam pi apassanto, asuko sāmaṇero kuhiŋ, asuko daharo kuhin ti bhantamigo viya ito c' ito ca oloketi,[2] aññena kesacchedanâdīnaŋ atthāya, muhuttaŋ asukaŋ pesethā ti yāciyamāno pi, amhepi taŋ attano kammaŋ na kārema, tumhe naŋ[3] gahetvā kilamissathā[4] ti na deti, ayaŋ sattakelāyano nāma. Yo pana cīvara-patta-thālaka-kattara-yaṭṭhiâdīni mamāyati, aññassa hatthena parāmasitum pi na deti, tāvakālikaŋ yācito, mayam pi idaŋ mamāyantā na paribhuñjāma, tumhākaŋ kiŋ dassāmā ti vadati, ayaŋ saṅkhārakelāyano nāma. Yo pana tesu dvīsu pi vatthūsu majjhatto udāsīno, ayaŋ satta-saṅkhāra-majjhatto nāma. Iti ayaŋ upekkhā-sambojjhaṅgo evarūpaŋ satta-saṅkhāra-kelayāna-puggalaŋ[5] ārakā parivajjantassâpi,[6] satta-saṅkhāra-majjhatta-puggalaŋ[5] sevantassâpi, ṭhānanisajjâdīsu tad uppādanatthaŋ ninna-poṇa-

[1] Pps gamissati.
[2] Pps āloketi.
[3] Pps taŋ.
[4] Pps kilamessatthā.
[5] Pps -°puggale.
[6] Pps parivajjentassâpi.

pabbhāra-cittassâpi uppajjati. Evaŋ uppannassa pan' assa arahatta-maggena bhāvanā-pāripūrī hotī ti pajānāti.

Iti ajjhattaŋ vā ti evaŋ attano vā satta sambojjhaṅge pariggaṇhitvā, parassa vā, kālena vā attano kālena vā parassa sambojjhaṅge pariggaṇhitvā dhammesu dhammânupassī viharati. Samudayavayā pan' ettha sambojjhaṅgānaŋ nibbatti-virodhavasena veditabbā. Ito paraŋ vuttanayam eva. Kevalaŋ hi idha bojjhaṅgapariggāhikā sati dukkhasaccan ti evaŋ yojanaŋ katvā bojjhaṅga-pariggāhakassa bhikkhuno niyyānamukhaŋ veditabbaŋ. Sesaŋ tādisam evā ti.

Bojjhaṅgapabbaŋ niṭṭhitaŋ.

17. Evaŋ satta-bojjhaṅga-vasena dhammânupassanaŋ vibhajitvā, idāni catusaccavasena vibhajituŋ, *puna ca 'paran* ti ādim āha. Tattha *idaŋ dukkhan ti yathābhūtaŋ pajānātī* ti ṭhapetvā taṇhaŋ tebhūmaka-dhamme, idaŋ dukkhan ti yathāsabhāvato pajānāti. Tass' eva kho pana dukkhassa janikaŋ samuṭṭhāpikaŋ purimataṇhaŋ, ayaŋ dukkhasamudayo ti, ubhinnaŋ appavatti nibbānaŋ, ayaŋ dukkha-nirodho ti, dukkha-parijānanaŋ samudaya-pajahanaŋ nirodha-sacchikaraṇaŋ ariyamaggaŋ, ayaŋ dukkha-nirodha-gāmini-paṭipadā ti yathā-sabhāvato pajānātī ti attho. Avasesā ariyasaccakathā ṭhapetvā jātiādīnaŋ padabhājanakathaŋ Visuddhimagge* vitthāritā yeva.†

18. Padabhājane pana *katamā ca bhikkhave jātī* ti bhikkhave yā jāti pi dukkhā ti evaŋ vuttā jāti sā katamā ti evaŋ sabbapucchāsu attho veditabbo. *Yā tesaŋ tesaŋ sattānan* ti idaŋ imesaŋ nāmā ti niyamābhāvato sabbasatta-nikāyapariyādāna-vacanaŋ tamhi tamhi sattanikāye ti idam pi sattanikāyapariyādāna-vacanaŋ jananaŋ jāti savikārānaŋ paṭhamābhinibbattakkhandhānam etaŋ adhivacanaŋ. Sañjātī ti idaŋ tassā eva upasagga-maṇḍitavevacanaŋ sā eva anupaviṭṭhākārena okkamanaṭṭhena okkanti nibbattisaṅkhātena abhinibbattanaṭṭhena abhinibbatti iti ayaŋ catubbidhā pi sammutikathā

* Vism, ch. xvi., pp. 494-516.

† In Pps there follows immediately adjoining here the last § of the Catusacca-pabba, beginning with "iti ajjhattaŋ vā" (see below, p. 804).

nāma. *Khandhānaŋ pātubhāvo* ti ayaŋ pana paramatthakathā ekavokārabhavādīsu ekacatupañcabhedānaŋ khandhānaŋ yeva pātubhāvo na puggalassa tasmiŋ pana sati puggalo pātubhūto ti vohāramattaŋ hoti. *Āyatanānaŋ paṭilābho* ti āyatanāni pātubhavantan' eva paṭiladdhāni nāma honti so tesaŋ pātubhāvasaṅkhāto paṭilābho ti attho.

Jārā ti sabhāvaniddeso jiraṇatā ti ākārabhāvaniddeso khandiccan ti ādi vikāraniddeso daharakālasmiñ hi dantā samasetā honti te vaye paripaccanto anukkamena vaṇṇavikāraŋ āpajjitvā tattha tattha patanti; atha patitañ ca ṭhitañ ca upādāya khaṇḍitadantā khaṇḍitā nāma khaṇḍitānaŋ bhāvo *khaṇḍiccan* ti vuccati. Anukkamena paṇḍarabhūtāni kesalomāni palitāni nāma palitāni sañjātāni assā ti palito palitassa bhāvo *pāliccaŋ*. Jarāvātappahārena sositamaŋsalohitatāya valiyo tacasmiŋ assā ti valittaco tassa bhāvo *valittacatā* ettāvatā dantakesalomatacesu vikāradassanavasena pākaṭībhūtā pākaṭajarā dassitā yath' eva hi udakassa vā vātassā vā aggino vā tiṇarukkhādīnaŋ saŋbhagga-palibhaggatāya va jhāmatāya vā gatamaggo pākaṭo hoti na ca so gatamaggo tān' eva-udakādīni evam eva jarāya dantādīsu khaṇḍiccādivasena gatamaggo pākaṭo cakkhauŋ ummilitvā pi gayhati na ca khaṇḍiccadin' eva jarā na hi jarā cakkhuviññeyyā hoti yasmā pana jaraŋ pattassa āyu hāyati tasmā jarā āyuno saŋhānî ti phalūpacārena vuttā. Yasmā daharakāle suppasannāni sukhumam pi attano visayaŋ sukhen' eva ca gaṇhanasamatthāni cakkhādīni indriyāni jaraŋ pattassa paripakkāni āḷulitāni avisadāni oḷārikam pi attano visayaŋ gahetuŋ asamatthāni honti tasmā indriyānaŋ paripāko ti pi. Phalūpacāren' eva vuttā maraṇaniddese yaŋ ti maraṇaŋ sandhāya napuŋsakaniddeso yaŋ *maraṇaŋ cutī* ti vuccati *cavanatā* ti vuccatī ti ayam ettha yojanā. Tattha *cutī* ti sabhāvaniddeso. *Cavanatā* ti ākārabhāvaniddeso maraṇaŋ pattassa khandhā bhijjanti ceva antaradhāyanti ca adassanaŋ gacchanti tasmā taŋ bhedo antaradhānan ti vuccati. *Maccumaraṇan* ti maccumaraṇaŋ na khaṇikamaraṇaŋ kālakiriyā ti maraṇakālakiriyā ayaŋ sabbā pi sammutikathā 'va.

Khandhānaŋ bhedo ti ayaŋ pana paramatthakathā ekavokārabhavādīsu ekacatu-pañcabhedānaŋ khandhānaŋ yeva bhedo

na puggalassa tasmiŋ pana sati puggalo mato ti vohāramattaŋ hoti kaḷevarassa nikkhepo ti attabhāvassa nikkhepo maraṇaŋ pattassa hi niratthan 'va kaliṅgaraŋ attabhāvo patati tasmā taŋ *kaḷevarassa nikkhepo* ti vuttaŋ. Jīvitindriyassa upacchedo pana sabbākārato paramatthato maraṇaŋ; etad eva sammutimaraṇan ti pi vuccati. Jīvitindriy' upacchedam eva hi gahetvā lokiyā Tisso mato Phusso mato ti vadanti.

Vyasanenā ti ñātibyasanādīsu yena kenaci vyasanena dukkhadhammenā ti vadhabandhanādinā dukkhakāraṇena. *Phuṭṭhassā* ti ajjhotthaṭassa abhibhūtassa *soko* ti yo ñātibyasanādīsu vā vadhabandhanādīsu vā aññatarasmiŋ sati tena abhibhūtassa uppajjati socanalakkhaṇo soko. *Socitattan* ti socitabhāvo yasmā pan' esa abbhantare sosento parisosento uppajjati tasmā *anto soko anto parisoko* ti vuccati. Mayhaŋ dhītā mayhaŋ putto ti evaŋ ādissa ādissa devanti paridevanti etenā ti *ādevo.* Taŋ taŋ vaṇṇaŋ parikittetvā devanti etenā ti *paridevo.* Tato parā dve tass' eva bhāvaniddeso *kāyikan* ti kāyapasādavatthukaŋ dukkhamanaṭṭhena dukkhaŋ *asātan* ti amadhuraŋ kāyasamphassajaŋ *dukkhan* ti kāyasamphassato jātaŋ *dukkhaŋ asātaŋ vedayitan* ti amadhuraŋ vedayitaŋ. *Cetasikan* ti cittasampayuttaŋ sesaŋ dukkhe vuttanayam eva.

Āyāso ti saŋsīdana-visīdanākārappatto cittakilamatho balavataraŋ āyāso *upāyāso.* Tato parā dve attattaniyābhāvadīpakā bhāvaniddesā *jātidhammānan* ti jātisabhāvānaŋ. *Icchā uppajjatī* ti taṇhā uppajjati. *Aho vatā* ti patthanā. *Na kho pan' etaŋ icchāyā* ti evaŋ jātiyā anāgamanaŋ vinā maggabhāvanaŋ na icchāya pattabbaŋ. *Idam pī* ti etam pi upari sesāni upādāya pi-kāro. *Yam p' icchan* ti yena pi dhammena alabbhaneyyavatthuŋ icchanto na labhati taŋ alabbhaneyyavatthumhi icchanaŋ dukkhaŋ esa nayo sabbattha.

Khandhaniddese rūpañ ca taŋ upādānakkhandho cā ti *rūpupādānakkhandho.* Evaŋ sabbattha.

19. *Yâyaŋ taṇhā* ti yā ayaŋ taṇhā ponobbhavikā ti punabhavakaraṇaŋ punobbhavo punobbhavo sīlaŋ assā ti *ponobbhavikā.* *Nandīrāgena sahagatā* ti nandīrāgasahagatā nandīrāgena saddhiŋ atthato ekattam eva gatā ti vuttaŋ hoti.

Tatra tatr' âbhinandinī ti yatra yatra attabhāvo tatra tatra abhinandinī rūpādīsu vā ārammaṇesu tatra tatra abhinandinī rūpābhinandinī saddagandharasaphoṭṭhabba-dhammābhinandinî ti attho. *Seyyath' idaŋ* ti nipāto. Tassa sā katamā ceti attho kāme taṇhā ti *kāmataṇhā*; pañcakāmaguṇikarāgass' etaŋ nāmaŋ, bhave taṇhā *bhavataṇhā* bhavapatthanāvasena uppannassa sassatadiṭṭhisahagatassa rūpārūbhavarāgassa ca jhānanikantiyā c' etaŋ adhivacanaŋ. Vibhave taṇhā *vibhavataṇhā* ucchedadiṭṭhisahagatarāgass' etaŋ adhivacanaŋ. Idāni tassa taṇhāya vatthuŋ vitthārato dassetuŋ sā kho pan' *esā* ti ādim āha. Tattha *uppajjatī* ti jāyati nivisatī ti punappunaŋ pavattivasena patiṭṭhahati. *Yaŋ loke piyarūpaŋ sātarūpan* ti yaŋ lokasmiŋ piyasabhāvañ ceva madhurasabhāvañ ca *cakkhuloke* ti ādīsu lokasmiñ hi cakkhādīsu mamattena abhiniviṭṭhā sattā sampattiyaŋ patiṭṭhitā attano cakkhuŋ ādāsatalādīsu nimittagahaṇānusarena vippasannaŋ pañcapasādaŋ suvaṇṇavimāne ugghātitamaṇisīhapañjaraŋ viya maññanti. *Sotaŋ* rajatapanāḷikaŋ viya pāmaṅgasuttaŋ viya ca maññanti. Tuṅganāsā ti laddhavohāraŋ *ghānaŋ* vaṭṭitvā ṭhapitaharitālavaṭṭaŋ viya maññanti; *jivhaŋ* rattakambalapatalaŋ viya mudusiniddhaŋ madhurasadaŋ maññanti; *kāyaŋ* sālalaṭṭhi viya suvaṇṇatoraṇaŋ viya ca maññanti; *manaŋ* aññesaŋ manena asadisaŋ uḷāraŋ maññanti. *Rūpaŋ* suvaṇṇakaṇikārapupphādivaṇṇaŋ viya *saddaŋ* mattàkaravikā-kokila-manda-dhamita-maṇivaŋsa-nigghosaŋ viya attanā paṭiladdhāni catusamuṭṭhānika-gandhārammaṇādīni kass' aññassa evarupāni atthî ti maññanti. Tesaŋ evaŋ maññamānānaŋ tāni cakkhādīni piyarūpāni ceva sātarūpāni ca honti atha nesaŋ tattha anuppannā ceva taṇhā uppajjati uppannā ca taṇhā punappunaŋ pavattivasena nivisati. Tasmā Bhagavā *cakkhuloke piyarūpaŋ sātarūpaŋ etth' esā taṇhā uppajjamānā uppajjatī* ti ādim āha. Tattha *uppajjamānā* ti yadā uppajjamānā hoti tadā ettha uppajjatī ti attho. Esa nayo sabbattha.

20. *Asesavirāga-nirodho* ti ādīni sabbāni nibbānavevacanān' eva, nibbānañ hi āgamma taṇhā asesā virajjati nirujjhati tasmā taŋ tassā yeva taṇhāya asesa-virāganirodho ti vuccati. Nibbānañ ca āgamma taṇhā cajiyati paṭinissajjiyati vimuccati

na allīyati tasmā nibbānaŋ *cāgo paṭinissaggo mutti anālayo* ti vuccati. Ekam eva hi nibbānaŋ nāmāni pan' assa sabba-saṅkhatānaŋ nāmapaṭipakkhavasena anekāni honti seyyath' îdaŋ asesa-virāgo asesanirodho cāgo paṭinissaggo mutti anālayo rāgakkhayo dosakkhayo mohakkhayo taṇhakkhayo anuppādo appavattaŋ animittaŋ appaṇihitaŋ anāyūhanaŋ appaṭisandhi anupapatti agati ajātaŋ ajaraŋ avyādhi amataŋ asokaŋ aparidevaŋ anupāyāsaŋ asaŋkiliṭṭhan ti. Idāni maggena chinnāya nibbānaŋ āgamma appavattipattāya pi ca taṇhāya yesu vatthūsu tassā uppatti dassitā tatth' eva abhāvaŋ dassetuŋ *sā kho pan' esā* ti ādim āha. Tattha yathā puriso khette jātaŋ titta-alābuvalliŋ disvā aggato paṭṭhāya mūlaŋ pariyesitvā chindeyya sā anupubbena milāyitvā apaññattiŋ gaccheyya tato tasmiŋ khette titta-alābuniruddhā pahīnā ti vucceyya evam eva khette titta-alābu viya cakkhādīsu taṇhā sā ariyamaggena mūlacchinnā nibbānaŋ āgamma appavattiŋ gacchati. Evaŋ gatā pana tesu vatthūsu khette titta-alābu viya na paññayati yathā ca aṭavito core ānetvā nagarassa dakkhiṇadvāre ghāteyyuŋ tato aṭaviyaŋ corā matā ti vā māritā ti vā vucceyyun evaŋ aṭaviyaŋ corā viya cakkhādīsu taṇhā sā dakkhiṇadvāre corā viya nibbānaŋ āgamma niruddhattā nibbāne niruddhā evaŋ niruddhā pan' etesu vatthūsu aṭaviyaŋ corā viya na paññāyati ten' assā tatth' eva nirodhaŋ dassento *cakkhuloke piyarūpaŋ sātarūpaŋ etth' esā taṇhā pahīyamānā pahīyati ettha nirujjhamanā nirujjhatī* ti ādim āha.

21. *Ayam evā* ti aññamaggapaṭikkhepanatthaŋ niyamanaŋ. *Ariyo* ti taŋ taŋ maggavajjhehi kilesehi ārakattā ariyabhāvakarattā ca ariyo. *Dukkhe ñāṇan* ti ādinā catusaccakammaṭṭhānaŋ dassitaŋ tattha purimāni dve saccāni vaṭṭaŋ pacchimāni vivaṭṭaŋ. Tesu bhikkhuno vaṭṭe kammaṭṭhānâbhiniveso hoti vivaṭṭe natthi abhiniveso; purimāni hi dve saccāni pañcakkhandhā dukkhaŋ taṇhā *samudayo* ti evaŋ saṅkhepena ca katame pañcakkhandhā *rūpakkhandho* ti ādinā nayena vitthārena ca. Ācariyassa santike uggaṇhitvā vācāya punappunaŋ parivattento yogāvacaro kammaŋ karoti itaresu pana dvīsu saccesu nirodha-saccaŋ iṭṭhaŋ kantaŋ manāpaŋ maggasaccaŋ *iṭṭhaŋ kantaŋ manāpan* ti evaŋ savanena kam-

maŋ karoti. So evaŋ karonto cattāri saccāni ekapaṭivedhen' eva paṭivijjhati, ekābhisamayena abhisameti dukkhaŋ pariññā-paṭivedhena paṭivijjhati, samudayaŋ pahānapaṭivedhena nirodhaŋ sacchikiriyāpaṭivedhena maggaŋ bhāvanāpaṭivedhena paṭivijjhati, dukkhaŋ pariññābhisamayena . . . pe . . . maggaŋ bhāvanābhisamayena abhisameti. Evam assa pubbabhāge dvīsu saccesu uggahaparipucchāsavanādharaṇa-sammasanapaṭivedho hoti, dvīsu pana savanapaṭivedho yeva aparabhāge tīsu kiccato paṭivedho hoti, nirodhe ārammaṇa-paṭivedho paccavekkhanā pana pattasaccassa hoṭi. Ayañ ca ādikammiko tasmā sā idha na vuttā. Imassa ca bhikkhuno pubbe pariggahato: Dukkhaŋ parijānāmi samudayaŋ pajahāmi nirodhaŋ sacchikaromi maggaŋ bhāvemī ti, ābhogasamannāhāra-manasikārapaccavekkhanā natthi pariggahato paṭṭhāya hoti, aparabhāge pana dukkhaŋ pariññātam eva maggo bhāvito 'va hoti. Tattha dve saccāni duddasattā gambhīrāni dve gambhīrattā duddasāni dukkhasaccañ hi upattito pākaṭaŋ khāṇukaṇṭakappahārādīsu aho dukkhan ti vattabbatam pi. Āpajjati samudayam pi khāditukāmatā-bhuñjitukāmatādivasena uppattito pākaṭaŋ lakkhaṇapaṭivedhato pana ubhayam pi taŋ gambhīraŋ. Iti tāni duddasattā gambhīrāni itaresaŋ pana dvinnaŋ dassanatthāya payogo bhavaggagahaṇatthaŋ hatthappasāranaŋ viya Avīciphusanatthaŋ pādappasāraṇaŋ viya sattadhā bhinnassa vālassa koṭiya koṭipādanaŋ viya ca hoti. Iti tāni gambhīrattā duddasāni evaŋ duddasattā gambhīresu gambhiraṭtā ca duddasesu catūsu saccesu uggahādivasena pubbabhāgañāṇuppattiŋ sandhāya idaŋ dukkhe ñāṇan ti ādi vuttaŋ. Paṭivedhakkhaṇe pana ekam eva taŋ ñāṇaŋ hoti nekkhammasaṅkappādayo kāmavyāpādavihiŋsā-viramaṇasaññāṇaŋ nānattā pubbabhāge nānā maggakkhaṇe pana imesu tīsu ṭhānesu uppannassa akusalasaṅkappassa padapacchedato anuppatisādhana-vasena maggaṅgaŋ pūrayamāno eko 'va kusalasaṅkappo uppajjati ayaŋ *sammāsaṅkappo* nāma. Musāvādāveramaṇiādayo pi musāvādādīhi viramaṇa-saññānaŋ nānattā pubbabhāge nānā maggakkhaṇe pana imesu catūsu ṭhānesu uppannāya akusaladussilyacetanāya padapacchedato anuppatti-sādhanavasena maggaṅgaŋ pūrayamānā ekā 'va kusalaveramaṇī uppajjati. Ayaŋ *sammāvācā*

nāma. Pāṇātipātaveramaṇiādayo pi pāṇātipātādīhi viramaṇasaññānaŋ nānattā pubbabhāge nānā maggakkhaṇe pana imesu tīsu ṭhānesu uppannāya akusaladussilyacetanāya akiriyato padapacchedato anuppattisādhanavasena maggaṅgaŋ pūrayamānā ekā 'va kusalaveramaṇi uppajjati. Ayaŋ *sammākammanto* nāma. Micchāājīvan ti khādanīyabhojanīyādīnaŋ atthāya pavattitaŋ kāyavacīduccaritaŋ pahāyā ti vajjitvā sammā-ājīvenā ti Buddhapasatthena ājīvena jīvitaŋ kappetî ti jīvitappavattiŋ pavatteti sammā-ājīvo pi kuhanādīhi viramaṇasaññānaŋ nānattā pubbabhāge nānā maggakkhaṇe pana imesu yeva sattasu ṭhānesu uppannāya micchājīvadussilyacetanāya padapacchedato anuppatti-sādhanavasena maggaṅgaŋ pūrayamānā ekā 'va kusalaveramaṇī uppajjati ayaŋ *sammāājīvo* nāma. *Anuppannānan* ti ekasmiŋ vā bhave tathārūpe vā ārammaṇe attano na uppannānaŋ parass pana uppajjamāne disvā: Aho vata me evarūpā pāpakā akusalādhammā na uppajjeyyun ti, *evaŋ anuppannānaŋ pāpakānaŋ akusalānaŋ dhammānaŋ anuppādāya chandaŋ janetī* ti tesaŋ anuppādakapaṭipatti-sādhakaviriyachandaŋ *janeti vāyamatī* ti vāyamaŋ karoti viriyaŋ ārabhatî ti viriyaŋ pavatteti. *Cittaŋ paggaṇhātī* ti viriyena cittaŋ paggahitaŋ karoti. *Padahatī* ti kāmaŋ taco ca nhāru ca aṭṭhi ca avasissatū ti padahanaŋ pavatteti. *Uppannānan* ti samudācāravasena attano uppanna-pubbānaŋ idāni tādise na uppādessamī ti tesaŋ pahānāya chandaŋ janeti. *Anuppannānaŋ kusalānan* ti appaṭiladdhānaŋ paṭhamajjhānādīnaŋ. *Uppannānan* ti tesaŋ yeva paṭiladdhānaŋ. *Ṭhitiyā* ti punappunaŋ uppattipabandhavasena ṭhitattaŋ. *Asammosāyā* ti avināsanatthaŋ. *Bhiyyobhāvāyā* ti uparibhāvāya. *Vepullāyā* ti vipulabhāvāya. *Bhāvanāya pāripūriyā* ti bhāvanāya paripūraṇatthaŋ. Ayam pi sammāvāyāmo anuppannānaŋ akusalānaŋ anuppādanādicittānaŋ nānattā pubbabhāge nānā maggakkhaṇe pana imesu yeva catūsu ṭhānesu kiccasādhanavasena maggaṅgaŋ pūrayamānaŋ ekam eva kusalaviriyaŋ uppajjati ayaŋ *sammāvāyāmo* nāma. *Sammāsati* pi kāyādi-pariggāhakacittānaŋ nānattā pubbabhāge nānā maggakkhaṇe pana catūsu ṭhānesu kiccasādhanavasena maggaṅgaŋ pūrayamānā ekā 'va sati uppajjati ayaŋ *sammāsati* nāma. Jhānāni pubbabhāge pi mag-

gakkhaṇe pi nānā pubbabhāge samāpattivasena nānā maggakkhaṇe nānāmaggavasena, ekassa hi paṭhamamaggo paṭhamajjhāniko hoti, dutiyamaggādayo pi paṭhamajjhānikā vā dutiyajjhānādīsu aññatarajhānikā vā; ekassa pi paṭhamamaggo dutiyādīnaŋ aññatarajhāniko hoti, dutiyādayo pi dutiyādīnaŋ aññatarajhānikā vā paṭhamajjhānikā vā; evaŋ cattāro pi maggā jhānavasena sadisā vā asadisā vā ekaccasadisā vā honti. Ayaŋ pan' assa viseso pādakajjhāna-niyamena hoti. Pādakajjhānaniyamena tāva paṭhamajjhānalābhino paṭhamajjhānā vuṭṭhāya vipassantassa uppanno maggo paṭhamajjhāniko hoti, maggaṅgabojjhaṅgāni pan' ettha paripuṇṇān' eva honti. Dutiyajjhānato vuṭṭhāya vipassantassa uppanno dutiyajjhāniko hoti, maggaṅgāni pan' ettha satta honti. Tatiyajjhānato vuṭṭhāya vipassantassa uppanno tatiyajjhāniko, maggaṅgāni pan' ettha satta, bojjhaṅgāni cha honti. Esa nayo catutthajjhānato vuṭṭhāya yāva nevasaññānāsaññāyatanaŋ. Āruppe catukkapañcakajjhānaŋ uppajjati tañ ca lokuttaraŋ no lokiyan ti vuttaŋ. Ettha kathan ti? Etthâpi paṭhamajjhān' ādīsu yato vuṭṭhāya sotāpattimaggaŋ paṭilabhitvā arūpasamāpattiŋ bhāvetvā so āruppe uppanno taŋ jhānikā 'v' assa tattha tayo maggā uppajjanti evaŋ pādakajjhānam eva niyameti. Keci pana therā vipassanāya ārammaṇabhūtā khandhā niyamentī ti vadanti, keci puggalajjhāsayo niyametī ti vadanti, keci vuṭṭhānagāminivipassanā niyametī ti vadanti, tesaŋ vādavinicchayo Visuddhimagge* vuṭṭhānagāminivipassanādhikāre vuttanayen' eva veditabbo. *Ayaŋ vuccati bhikkhave sammāsamādhī* ti ayaŋ pubbabhāge lokiyo apara-bhāge lokuttaro sammāsamādhî ti vuccati.

Iti ajjhattaŋ vā† ti evaŋ attano vā cattāri saccāni parigaṇhitvā, parassa vā, kālena vā attano, kālena vā parassa cattāri saccāni pariggaṇhitvā dhammesu dhammânupassī viharati. Samudayavayā pan' ettha catunnaŋ saccānaŋ yathā sabhāvato uppatti-nivattivasena veditabbā. Ito paraŋ vuttanayam eva. Kevalaŋ hi idha catusacca-pariggāhikā sati dukkha-saccan ti

---

* Vism 628 sq.; 660 sq.

† In Pps this last § follows upon the first § of this "pabbaŋ" (see above, p. 797.)

evaŋ yojanaŋ katvā sacca-pariggāhakassa bhikkhuno niyyānamukhaŋ veditabbaŋ. Sesaŋ tādisam evā ti.

Catusaccapabbaŋ niṭṭhitaŋ.

Ettāvatā ānâpāna-pabbaŋ,[1] catu-iriyāpatha-pabbaŋ,[1] catusampajañña-pabbaŋ,[1] dvattiŋsâkāraŋ, catudhātu-vavatthānaŋ, nava sīvathikā, vedanânupassanā, cittânupassanā, nīvaraṇapariggaho, khandha-pariggaho, āyatana-pariggaho, bojjhaṅgapariggaho, sacca-pariggaho ti ekavīsati kammaṭṭhānāni,[2] tesu[3] ānâpānaŋ dvattiŋsâkaraŋ nava sīvathikā ti ekādasa appanākammaṭṭhānāni honti. Dīghabhāṇaka-Mahā-Sivatthero pana, nava sīvathikā ādīnavânupassanāvasena vuttā ti āha. Tasmā tassa matena dve yeva appanākammaṭṭhānāni, sesāni upacārakammaṭṭhānāni.

Kiŋ pan' etesu sabbesu abhiniveso jāyatī', na jāyatī ti? Iriyāpatha-sampajañña-nīvaraṇa-bojjhaṅgesu hi abhiniveso na jāyati, sesesu jāyatī ti. Mahā-Sivatthero pan' āha: Etesu pi abhiniveso jāyati. Ayaŋ hi, atthi nu kho me cattāro iriyāpathā, udāhu n' atthi, atthi nu kho me catu-sampajaññaŋ, udāhu n' atthi, atthi nu kho me pañca nīvaraṇā, udāhu n' atthi, atthi nu kho me satta bojjhaṅgā, udāhu n' atthī ti evaŋ pariggaṇhati. Tasmā sabbattha abhiniveso jāyatī ti.

22. *Yo hi koci, bhikkhave,* ti yo hi koci bhikkhave[4] bhikkhu vā bhikkhunī vā upāsako vā upāsikā vā. *Evaŋ bhāveyyā* ti ādito paṭṭhāya vuttena bhāvanânukkamena bhāveyya. *Pāṭikaṅkhan* ti paṭikaṅkhitabbaŋ, icchitabbaŋ.[5] Avassaŋ bhāvī ti attho. *Aññā* ti arahattaŋ. *Sati vā upādisese* ti upādānasese vā sati, aparikkhīṇe. *Anāgāmitā* ti anāgāmibhāvo. Evaŋ sattannaŋ vassānaŋ vasena sāsanassa niyyānikabhāvaŋ dassetvā, puna tato pi appatare pi kāle dassento, *tiṭṭhantu,*[6] *bhikkhave* ti ādim āha. Sabbam pi c' etaŋ majjhimass' eva neyyapuggalassa vasena vuttaŋ. Tikkhapaññaŋ pana sandhāya: 'Pāto 'va anusiṭṭho sāyaŋ[7] visesaŋ adhigamissati,

[1] Pps omits pabbaŋ. [2] Pps has vuttāni after kammaṭṭhānāni.
[3] Pps yesu. [4] Pps omits bhikkhave.
[5] Pps omits icchitabbaŋ. [6] Pps tiṭṭhatu.
[7] Pps has kiñci after sāyaŋ.

sāyaŋ anusiṭṭho pāto visesaŋ adhigamissatī' ti vuttaŋ. Iti Bhagavā: evaŋ niyyānikaŋ, bhikkhave, mama sāsanan ti dassetvā ekavīsatiyā pi ṭhānesu arahattanikūṭena desitaŋ desanaŋ niyyātento, *ekâyano ayaŋ, bhikkhave, maggo . . . pe . . . iti yaŋ taŋ vuttaŋ, idam etaŋ paṭicca vuttan* ti āha. Sesan uttānattham evā ti. Desanāpariyosāne pana tiŋsa-bhikkhusahassāni arahatte patiṭṭhahiŋsū ti.

Mahā-satipaṭṭhana-sutta-vaṇṇanā niṭṭhitā.

XXIII*

PĀYĀSI-SUTTA-VAṆṆANĀ.

1. *Evam me sutan* ti Pāyāsi-suttaṃ.[1] Tatrâyaṃ apubba-pada-vaṇṇanā. *Āyasmā ti* piya-vacanam etam. *Kumāra-kassapo* ti tassa nāmaṃ. Kumāra-kāle pabbajitattā pana Bhagavatā: 'Kassapaṃ pakkosatha, idaṃ phalaṃ vā khādaniyaṃ vā Kassapassa dethā ti' vutte: 'Katara-Kassapassa?' 'Kumāra-Kassapassā ti': evam gahita-nāmattā tato paṭṭhāya vuddha-kāle pi Kumāra-Kassapo tv' eva vuccati. Api ca rañño posāvanika-puttattā pi taṃ Kumāra-Kassapo ti sañjāniṃsu.

Ayaṃ pan' assa pubba-yogato paṭṭhāya āvibhāva-kathā. Thero kira Padumuttarassa Bhagavato kāle seṭṭhi-putto ahosi. Ath' eka-dviasaṃ Bhagavantaṃ citra-kathiṃ[2] ekaŋ[3] attano sāvakaṃ etad-agge ṭhapentaṃ disvā, Bhagavato sattāhaṃ dānaṃ dātvā: "Aham pi Bhagavā anāgate ekassa Buddhassa ayaṃ thero viya citra-kathī sāvako bhavāmī" ti patthanaṃ katvā, puññāni karonto Kassapassa Bhagavato sāsane pabbajitvā visesaṃ nibbattetuṃ nâsakkhi.

Tadā kira parinibbutassa Bhagavato sāsane osakkante, pañca bhikkhū nisseniṃ bandhitvā pabbataṃ ārūyha samaṇa-dhammaṃ akaṃsu. Saṅghatthero tatiya-divase arahattaṃ patto. Anuthero cetuttha-divase anāgāmī ahosi. Itare tayo visesaṃ nibbattetuṃ asakkontā devaloke nibbattā.

Tesaṃ ekaṃ Buddhantaraṃ devesu ca manussesu ca sampattiṃ anubhavantānaṃ eko Takkasilāyaṃ rājā-kule nibbattitvā *Pukkusā* ti nāma rājā hutvā Bhagavantaṃ uddissa pabbajitvā Rājagahaṃ uddissa āgacchanto kumbhakāra-sālāyaṃ Bhagavato dhamma-desanaṃ sutvā, anāgāmi-phalaṃ patto,

* [*Note.*—From this page onwards Dr. Stede has suffered the ṃ used in the transcript sent him to replace ŋ.—Gen. Editor.]

[1] B Pāyāsi-rājañña-suttaṃ. [2] SS citta-kathikaṃ. [3] SS omit.

Eko ekasmiṃ samudda-paṭṭane kula-ghare nibbattitvā, nāvaṃ ārūyha bhinna-nāvo dāru-cīrāni nivāsetvā lābha-sampattiṃ patto: Ahaṃ arahā ti, cittaṃ uppādetvā: "Na tvaṃ arahā, gaccha, Satthāraṃ upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchāti" attha-kāmāya devatāya codito, tathā katvā arahatta-phalaṃ patto.[1]

Eko Rājagahe ekissāya kula-dārikāya kucchimhi uppanno. Sā ca paṭhamaṃ mātā-pitaro yācitvā pabbajjaṃ alabhamānā kula-gharaṃ gantvā gabbhaṃ patiṭṭhitam pi ajānantī sāmi-kaṃ ārādhetvā tena anuññātā bhikkhunīsu pabbajitā. Tassā gabbha-nimittaṃ disvā bhikkhuniyo Devadattaṃ pucchiṃsu. So: "Assamaṇi" ti āha. Dasabalaṃ pucchiṃsu. Satthā Upālittheraṃ paṭicchāpesi.[1] Thero Sāvatthi-nagara-vāsīni kulāni Visākhañ ca upāsikaṃ pakkosāpetvā sodhento: "Pure laddho gabbho, pabbajjā aroga" ti āha. Satthā: "Suvinicchi-taṃ adhikaraṇan" ti therassa sādhukāraṃ adāsi. Sā bhik-khunī suvaṇṇa-bimba-sadisaṃ puttaṃ vijāyi. Taṃ gahetvā rājā Pasenadi-Kosalo posesi, *Kassapo* ti c' assa nāmaṃ katvā, apara-bhāge alaṅkaritvā Satthu santikaṃ netvā pabbājesi. Iti naṃ rañño posāvanika-puttattā pi *Kumāra-Kassapo* ti sañjāniṃsū ti.

Taṃ eka-divasaṃ andha-vane samaṇa-dhammaṃ karontaṃ attha-kāmā devatā pañhe uggaṇhāpetvā: "Ime pañhe Bhaga-vantaṃ pucchā" ti āha. Thero pañhe pucchitvā pañhe vis-sajjanâvasāne arahattaṃ pāpuṇi. Bhagavā pi taṃ citra-kathikānāṃ bhikkhūnaṃ agga-ṭṭhāne ṭhapesi.

Setavyā ti tassa nagarassa nāmaṃ.

Uttarena Setavyan ti Setavyato uttara-disāya.

Rājañño ti anabhisittaka-rājā.

2. *Diṭṭhi-gatan* ti yathā gūtha-gataṃ mutta-gatan ti vuttena gūth' ādito aññan atthi, evaṃ diṭṭhi yeva diṭṭhi-gataṃ.

Iti pi n' atthī ti taṃ taṃ kāraṇaṃ apadisitvā evam pi *n' atthī* ti vadati.

3. *Purā . . . pe . . . saññāpetī* ti yāva na saññapeti.

5. *Ime bho Kassapa candima-suriyā* ti. So kira therena pucchito cintesi: Ayaṃ samaṇo paṭhamaṃ candima-suriya-upamaṃ āhari. Candima-suriya-sadiso bhavissati paññāya

---

[1] B sam°.

anadhibhavanīyo aññena. Sace panâhaṃ: "Candima-suriyā imasmiṃ loke" ti bhaṇissāmi, "Kim-nissitā ete kittaka-ppamāṇā kittakaṃ uccā?" ti ādīhi paliveṭhessati, ahaṃ kho pan' etaṃ nibbeṭhetuṃ na sakkhissāmi, parasmiṃ loke icc ev' assa kathessāmī ti. Tasmā evam āha. Bhagavā pana tato pubbe na cirass' eva Sudhābhojaniya-Jātakaṃ* kathesi. Tattha cande Canda-Devaputto suriye Suriya-devaputto ti āgataṃ. Bhagavatā ca kathitaṃ Jātakaṃ vā Suttantaṃ vā sakala-jambudīpe patthaṭaṃ hoti. Tena so: Ettha-nivāsino deva-puttā n' atthī ti na sakkā vattun ti cintetvā *devā te na manussā* ti āha.

6. *Atthi pana Rājañña pariyāyo* ti atthi pana kāraṇan ti pucchati.

Ābādhikā ti visabhāga-vedanā-saṅkhātena ābādhena samannāgatā.

Dukkhitā ti dukkha-ppattā.

Bāḷha-gilānā ti adhimatta-gilānā.

Saddhāyikā ti ahaṃ tumhe saddahāmi, tumhe mayhaṃ saddhāyikā, saddhāyitabba-vacanā ti attho.

Paccayikā ti ahaṃ tumhe pattiyāmi, tumhe mayhaṃ paccayikā pattiyāyitabbā ti attho.

7. *Uddassetvā*[1] ti tesaṃ attānañ ca paṭisāmita-bhaṇḍakañ ca dassetvā sampaṭicchāpetvā ti attho.

Vippalapantassā ti "Putto me dhītā me dhanam me" ti vividhaṃ vilapantassa.

Niraya-pālesū ti niraye kamma-kāraṇika-sattesu.

Ye pana: "Kammam eva kamma-kāraṇaṁ karoti, n' atthi niraya-pālā" ti vadanti, te: "Tam enaṃ bhikkhave niraya-pālā" ti Devadūta-suttaṃ† paṭibāhanti. Manussa-loke rāja-kulesu kāraṇika-manussā viya hi niraye pi niraya-pālā honti.

9. *Veḷu-pesikāhīti* veḷu-vilivehi.[2]

Sunimmajjitan ti yathā saṭṭhu-nimmajjitaṃ hoti, evaṃ nimmajjatha apanethā ti attho. *Asucī* ti amanāpo.

Asuci-saṅkhāto ti asuci-koṭṭhāsa-bhūto asūcī ti ñāto vā.

* J V. 382. † A I. 141.

[1] B uddisitvā. [2] B °vilimpehi.

Duggandho ti kuṇapa-gandho. *Jeguccho* ti jigucchitabba-yutto. *Paṭikkūlo* ti dassanen' eva paṭigho va hoti.

Ubbāhatī ti divasassa tikkhattuṃ[1] nahātvā tikkhattuṃ vatthāni parivattetvā ca alaṅkata-paṭimaṇḍitānaṃ cakkavatti-ādīnam pi manussānaṃ gandho yojana-sate ṭhitānaṃ devatānaṃ kaṇṭhe āsatta-kuṇapaṃ viya bādhati.

Puna pāṇâtipā' ādi-pañca-sīlānī samādāya vattantānaṃ vasena vadati.

10. *Tāvatiṃsānan* ti idañ ca dūre nibbattā tāva mā āgacchantu ime kasmā na entī ti vadati.

11. *Jacc' andhûpamo paṭibhāsī* ti jaccandho viya upaṭṭhāsi.

Araññe vana-patthānī ti āraññak' aṅga-yuttatāya araññāni mahā-vanasaṇḍatāya vana-patthāni.

Pantānī ti dūrāni.

12. *Kalyāṇa-dhamme* ti ten' eva sīlena sundara-dhamme.

Dukkha-paṭikkūle ti dukkhaṃ apatthente.

Seyyo bhavissatī ti paraloke sugati-sukhaṃ bhavissatī ti adhippāyo.

13. *Upavijaññā* ti upagata-vijāyana-kālā paripakka-gabbhā, na cirass' eva vijāyatī ti attho.

Opabhoggā bhavissatī ti pāda-paricārikā bhavissati.

Anaya-vyasanan ti mahā-dukkhaṃ. Ayo ti sukhaṃ, na ayo anayo ti katvā, tad etaṃ sabbato sukhaṃ vyasati vikkhipatī ti vyasanaṃ. Iti anayo ca vyasanaṃ anaya-vyasanaṃ mahā-dukkhan ti attho.

Ayoniso ti anupāyena.

Apakkaṃ paripācentī ti na apariṇataṃ akhīṇaṃ āyuṃ antarā va upacchindanti.

Paripākaṃ āgamentī ti āyu-paripāka-kālaṃ āgamenti. Dhammasenāpatinā p' etaṃ vuttaṃ:

> Nâbhinandāmi maraṇaṃ, nâbhinandāmi jīvitaṃ
> Kālañ ca paṭikaṅkhāmi nibbisaṃ bhatako yathā ti.*

14. *Ubbhinditvā* ti mattik' ālepaṃ bhinditvā.

---

* Thag 1003; Miln 45; Manu VI. 45.

---

[1] B dvikkhattuṃ.

15. *Rāmaṇeyyakan* ti ramaṇīya-bhāvaṃ.

Velāmikā ti bālā va dārikā.

Komārikā ti taruṇa-dārikā.

Tuyhaṃ[1] *jīvan* ti, supina-dassana-kāle nikkhamantaṃ vā pavisantaṃ vā jīvaṃ anupassanti. Idha citt' ācāraṃ jīvan ti gahetvā āha. So hi tattha jīva-saññī ti.

16. *Jiyāyā* ti dhanu-jiyāya gīvaṃ veṭhetvā vā ti attho.

Patthīnataro ti thaddhataro. Iminā kiṃ dasseti? Tumhe: "Jīva-kāle sattassa pañcakkhandhā" ti vadatha, cavana-kāle pana rūpa-kkhandhamattam eva avasissati. Tayo kkhandhā appavattā honti. Viññāṇa-kkhandho gacchati. Avasiṭṭhena rūpa-kkhandhena lahutarena bhavitabbaṃ garutaro va hoti. Tasmā: N' atthi koci kuhin ti gantā[2] ti idam atthaṃ dasseti.

17. *Nibbutan* ti vūpasanta-tejaṃ.

18. *Anupahaccā* ti avināsetvā. *Amato hotī* ti, addhamato marituṃ āraddho hoti.

Odhunāthā ti orato karotha. *Sandhunāthā* ti parato karotha. *Niddhunāthā* ti aparâparaṃ karotha.

Tañ câyatanaṃ na paṭisaṃvedetī ti tena cakkhunā rūp' āyatanaṃ na vibhāveti. Esa nayo sabbattha.

19. *Saṅkha-dhamo* ti saṅkha-dhamako.

Upaḷāsitvā[3] ti dhamitvā.

21. *Aggiko* ti aggi-paricaraṇako.

Āpādeyyan ti nipphādeyyaṃ āyuṃ vā pāpuṇeyyaṃ.

Poseyyan ti bhojan' ādīhi hareyyaṃ.

Vaḍḍheyyan ti vuddhiṃ gameyyaṃ.

Araṇi-sahitan ti araṇi-yugalaṃ.

22. *Tiro-rājāno pī* ti, tiro raṭṭhe aññasmiṃ pi janapade rājāno jānanti.

Avyatto avisado accheko.

Kopena pī ti ye maṃ evaṃ vakkhanti, tesu uppajjanaka-kopena pi taṃ etaṃ diṭṭhi-gataṃ harissāmi pariharissāmī ti gahetvā vicarissāmi.

Makkhenā ti tayā vutta-sukāraṇa-makkhaṇena makkhenā pi.

Paḷāsenā ti tayā saddhiṃ yuga-ggāha-lakkhaṇena paḷasenā ti pi.

---

[1] DT tumhaṃ. [2] B gantvā. [3] B upalāpetvā.

23. *Haritaka-mattan*[1] ti yaṃ kiñci haritakaṃ antamaso alla-tiṇa-mattam pi na hotī ti attho.

Apanaddha-kalāpan ti sannaddha-dhanu-kalāpaṃ.

Āsitt' odakāni vaṭumānī ti paripuṇṇa-salilā maggā ca kandarā ca.

Yoggānī ti balivadde.

Bahu-nikkhantāro[2] ti bahu-nikkhanto cira-nikkhanto ti attho.

Yathā-katena bhaṇḍenā ti yaṃ vo tiṇa-kaṭṭh' odakaṃ bhaṇḍaṃ āropitaṃ tena yathā-katena yathâropitena yathā-gahitena vā ti attho.

Appa-sārāṇī ti app' agghāni.

Paṇiyānī ti bhaṇḍāni.

25. *Mamañ ca sūkara-bhattan* ti mamañ ca sūkarānaṃ idaṃ bhattaṃ.

Uggharantan ti upari uttarantaṃ.[3]

Paggharantan ti heṭṭhā parissavantaṃ.

Tumhe khv' attha[4] *bhaṇe* ti tumhe kho ettha bhaṇe. Ayam eva vā pāṭho.

Tathā hi pana me sūkara-bhattan ti tathā hi pana me gūtho sūkarānaṃ bhattaṃ.

27. *Āgatâgataṃ kalin* ti āgatâgataṃ parājaya-guḷaṃ gilati.*

Pajohissāmī ti pajohataṃ karissāmi, bali-kammaṃ karissāmī ti attho.

Akkhehi dibbissāmā ti guḷehi kilissāma.

Littaṃ paramena tejasā ti parama-tejena visena littaṃ.

29. *Gāma-paddhanan* ti vuṭṭhita-gāma-ppadeso vuccati. Gāma-padan ti pi pāṭho, ayam ev' attho.

Sāṇa-bhāran ti saṇā-vāka-bhāraṃ.

Susanaddho ti subaddho.

Tvaṃ pajānāsī ti tvaṃ jāna, sace gaṇhitu-kāmo 'si gaṇhī ti vuttaṃ hoti.

Khomakan ti khoma-vākaṃ. *Ayan* ti kāḷa-lohaṃ. *Lohan* ti tamba-lohaṃ. *Sajjhun* ti rajataṃ.

* See Jāt I. 379.

[1] B °paṇṇan; DT °vaṇṇan. [2] DT °nikkhanto.
[3] B gharantaṃ. [4] B °ettha.

Suvaṇṇan ti suvaṇṇa-māsakaṃ. *Abhinandiṃsū* ti tussiṃsu.

30. *Attamano* ti saka-mano tuṭṭha-citto. *Abhiraddho* ti abhippasanno.

Pañha-paṭibhānānī ti pañh' upaṭṭhānāni.

Paccanīkattabban[1] ti paccanīkaṃ paṭiviruddhaṃ viya kattabbaṃ *amaññissaṃ*, paṭiloma-gāhaṃ gahetvā aṭṭhāsin ti attho.

31. *Saṅghātaṃ āpajjantī* ti saṅghātaṃ vināsaṃ maraṇaṃ āpajjanti.

Na mahapphalo ti vipāka-phalena na mahapphalo hoti.

Na mahânisaṃso ti guṇânisaṃsena na mahânisaṃso hoti.

Na mahājutiko ti anubhāva-jutiyā mahājutiko na hoti.

Na mahā-vipphāro, vipāka-vitthāratāya mahā-vipphāro na hoti.

Bīja-naṅgalan ti bījañ ca naṅgalañ ca.

Dukkhette ti duṭṭhu-khette nissāra-khette.

Dubbhūme ti visama-bhūmi-bhāge.

Patiṭṭhapeyyā ti vapeyya.

Khaṇḍānī ti chinna-bhinnāni.

Pūtīnī ti nissārāni.

Vātātapa-hatānī ti vātena ca ātapena ca hatāni, pariyādinna-tejāni.

Asāradānī ti taṇḍula-sāra-dāna-virahitāni palāpāni.

Asukha-sāyitānī ti, yāni sukkhāpetvā koṭṭhe ākiritvā ṭhapitāni tāni sukha-sayitāni nāma, etāni pana na tādisāni.

Anuppavecchеyyā ti anupaveseyya, na sammā vasseyya anvaddha-māsaṃ anudasâhaṃ anupañcâhaṃ na vasseyyā ti attho,

Api nu tānī ti api nu evaṃ khetta-bīja-vuṭṭhi-dose sati tāni bījāni aṅkura-mūla-patt' ādīhi uddhaŋ vuddhiŋ heṭṭhā virūḷhiŋ samantato ca *vepullaṃ āpajjeyyun* ti.

Evarūpo kho Rājañña yañño ti evarūpaṃ Rajañña dānaṃ par' ūpaghātena uppādita-paccayato pi dāyakato pi paṭiggāhakato pi aparisuddhattā na mahapphalaŋ hoti.

Evarūpo kho Rājañña yañño ti evarūpaṃ dānaṃ apar' ūpaghātena uppanna-paccayato pi apar' ūpaghātitāya sīlavanta-

---

[1] B paccanīkaŋ kattabban.

dāyakato pi sammā-diṭṭhi-ādi-guṇa-sampanna-paṭiggāhakato pi mahapphalo hoti. Sace pana guṇâtirekaṃ nirodhā vuṭṭhitaṃ paṭiggāhakaṃ labhati cetanā ca vipulā hoti diṭṭhe va dhamme vipākaṃ detī ti.

Imaṃ pana therassa dhamma-kathaṃ sutvā Pāyāsi Rājañño theraṃ nimantetvā sattâhaṃ therassa mahā-dānaṃ datvā tato paṭṭhāya sabba-janassa dānaṃ paṭṭhapesi. Taṃ sandhāya *Atha kho Pāyāsi Rājañño* ti ādi vuttaṃ.

Tattha *kaṇājakan* ti sakuṇḍakaṃ uttaṇḍula-bhattaṃ.

Bilaṅga-dutiyakan ti kañjika-dutiyaṃ.

Therakānī[1] *ca vutthānī* ti thūlāni ca vatthāni.

Guḷa-vālakānī ti guḷa-dasāni, puñja-puñja-vasena ṭhita-mahanta-dasānī ti attho.

Evaṃ anuddisatī ti evaṃ anu-uddisati.

Pādā pī ti pādena pi.

Asakkaccan ti saddhā-virahitaṃ assaddha-dānaṃ.

Asahatthenā ti na sahatthena.

Acitti-katan ti citti-kāra-virahitaṃ, citti-kāraṃ paccupaṭṭhāpetvā paṇītaṃ cittaṃ katvā adāsi.

Apaviddhan ti chaḍḍita-vichaḍḍitaṃ patitaṃ vipatitaṃ.

Suññaṃ Serīsakan ti, Serīsakaṃ nāma ekaṃ tuccha-rajata-vimānaṃ upagato. Tassa kira dvāre mahā-sirīsa-rukkho. Tena taṃ Serīsakan ti vuccati.

33. *Āyasmā Gavampatī* ti thero kira pubbe manussa-kāle gopāla-dārakānaṃ jeṭṭhako hutvā mahato sirīsa-rukkhassa mūlaṃ sodhetvā vālikaṃ okiritvā ekaṃ piṇḍapātika-theraṃ rukkha-mūle nisīdāpetvā attanā laddha-āhāraṃ datvā tato cuto tass' ānubhāvena tasmiṃ rajata-vimāne nibbatti. Sirīsa-rukkho vimāna-dvāre aṭṭhāsi. So paññāsa-vassehi phalati. Tato: Paññāsa-vassāni gatānī ti, deva-putto saṃvegaṃ āpajjati. So aparena samayena amhākaṃ Bhagavato kāle manussesu nibbattitvā Satthu dhamma-kathaṃ sutvā, arahattaṃ patto. Pubb' āciṇṇa-vasena pana divā-vihār' atthāya tad-eva vimānaṃ abhiṇhaṃ gacchati. Tattha kir' assa utu-sukhaṃ hoti. Taṃ sandhāya *tena kho pana samayen' āyasmā Gavampatī* ti ādi vuttaṃ.

---

[1] B dhorakāni.

So sakkacca-dānaṃ datvā ti so para-santakam pi dānaṃ sakkaccaṃ datvā.

34. *Evaṃ ārocesī* ti: *Sakkaccaṃ dānaṃ dethā* ti ādinā nayena ārocesi. Tañ ca pana therassa ārocanaṃ sutvā mahājano sakkaccaṃ dānaṃ datvā deva-loke nibbatto. Pāyāsissa pana Rājaññassa paricārikā pi sakkaccaṃ dānaṃ datvā pi nikanti-vasena gantvā, tass' eva santike nibbattā. Taṃ kira disā-cārika-vimānaṃ vaṭṭani-aṭaviyaṃ ahosi. Pāyāsi devaputto ca eka-divasaṃ vāṇijakānaṃ dassetvā, attanā katakammaṃ kathesī ti.

Pāyāsi-sutta-vaṇṇanā niṭṭhitā.
Niṭṭhitā ca Mahāvaggassa vaṇṇanā.

XXIV

PĀṬIKA[1]-SUTTA-VAṆṆANĀ.

1. 1. *Evaṃ me sutaṃ . . . Mallesu viharatī* ti Pāṭika[1]-suttaṃ. Tatrâyaṃ apubba-pada-vaṇṇanā.

Mallesu viharatī ti Mallā nāma jānapadino rāja-kumārā. Tesaṃ nivāso eko pi janapado rūḷhi-saddena Mallā[2] ti vuccati. Tasmiṃ Mallesu janapade.

Anupiyaṃ nāma Mallānaṃ nigamo ti. *Anupiyan* ti evaṃ nāmako Mallānaṃ janapadassa eko nigamo. Taṃ gocara-gāmaṃ katvā ekasmiṃ chāy-udaka-sampanne vana-saṇḍe viharatī ti attho. *Anopiyan* ti pi pāṭho.

Pāvisī ti paviṭṭho. Bhagavā pana na tāva paviṭṭho: pavisissāmī ti, nikkhantattā pana *pāvisī* ti vutto. Yathā kiṃ? Yathā gāmaṃ gamissamī ti, nikkhanto puriso taṃ gāmaṃ appatto pi kuhiṃ itthan-nāmo ti vutte gāmaṃ gato ti vuccati evaṃ.

Etad ahosī ti gāma-samīpe ṭhatvā suriyaṃ olokentassa etaṃ[3] ahosi.

Atippago kho ti ativiya pago kho ñatvā[4]: "Na tāva kulesu yāgu-bhattaṃ niṭṭhātī" ti. Kim pana Bhagavā kālaṃ ajānitvā nikkhanto ti? Na ajānitvā. Paccūsa-kāle yeva hi Bhagavā ñāṇa-jālaṃ pattharitvā lokaṃ volokento Buddha-ñāṇassa anto-paviṭṭhaṃ Bhaggavagottaṃ channa-paribbājakaṃ disvā: Ajjâhaṃ imassa paribbājakassa mayā pubbe kata-kāraṇaṃ āharitvā dhammaṃ kathessāmi, sā dhamma-kathā assa mayi pasāda-paṭilābha-vasena saphalā bhavissatī ti, ñatvā va paribbājak' ārāmaṃ pavisitu-kāmo atippage va nikkhami. Tasmā tattha pavisitu-kāmatāya evaṃ cittaṃ uppādesi.

---

[1] B Pāthiya.
[2] SS Mallo; op. Sum. I. 239, 279.
[3] B etad.
[4] BSd omit.

2. *Etad avocā* ti Bhagavantaṃ disvā māna-tthaddhataṃ akatvā Satthāraṃ paccuggantvā etaṃ: "Etu kho bhante" ti ādikaṃ vacanaṃ avoca.

Imaṃ pariyāyan ti imaṃ vāraṃ. Ajja imaṃ āgamana-vāran ti attho. Kim pana Bhagavā pubbe pi tattha gata-pubbo ti? Na gata-pubbo. Loka-samudācāra-vasena pana evam āha. Lokiyā hi cirassaṃ āgatam pi anāgata-pubbam pi manāpa-jātiyaṃ āgataṃ disvā: "Kuto bhavaṃ āgato, cirassaṃ bhavaṃ āgato, kathaṃ te? idh' āgata-gamana-maggo ñāto? Kiṃ magga-mūḷho sī?" ti ādīni vadanti. Tasmā ayam pi loka-samudācāra-vasena evam āhā ti veditabbo.

Idam āsanan ti attano nisinn' āsanaṃ pappoṭhetvā dadamāno evam āha.

Sunakkhatto Licchavi-putto ti. Sunakkhatto nāma Licchavi-rāja-putto. So kira tassa gihi-sahāyo hoti, kālena kālaṃ tassa santikaṃ gacchati.

Paccakkhāto ti: Paccakkhāmi dānâhaṃ bhante Bhagavantaṃ, na 'dānâhaṃ bhante Bhagavantaṃ uddissa viharissāmī ti, evaṃ paṭiakkhāto nissaṭṭho pariccatto.

Bhagavantaṃ uddissā ti Bhagavā me Satthā, Bhagavato ahaṃ ovādaṃ paṭikaromī ti: evaṃ apadisitvā.

Ko santo kaṃ paccācikkhasī ti yācako evā yācitakaṃ paccācikkheyya yācitako vā yācakaṃ, tvaṃ pana n' eva yācako na yācitako *evaṃ sante mogha-purisa ko santo ko samāno kaṃ paccācikkhasī* ti dasseti.

Passa mogha-purisā ti passa tuccha-purisa.

Yāvañ ca te idaṃ aparaddhan ti: Yattakaṃ idaṃ tava aparaddhaṃ, yattako te aparādho tattako doso ti: evâhaṃ Bhagavantaṃ dosaṃ āropemī ti dassesi.

4. *Uttari-manussa-dhammā* ti pañcasīla-dasasīla-saṅkhātā manussa-dhammā uttari.

Iddhi-pāṭihāriyan ti iddhi-bhūtaṃ pāṭihāriyaṃ.

Kate vā ti katamhi vā.

Yass' atthāyā ti yassa dukkha-kkhayassa atthāya.

So niyyāti takkarassā ti so dhammo takkarassa yathā mayā dhammo desito tathā-kārakassa sammā-paṭipannassa puggalassa sabba-vaṭṭa-dukkha-kkhayāya amata-nibbāna-sacchi-

kiriyāya gacchati na gacchati saṃvattati na saṃvattatī ti pucchati.

Tatra Sunakkhattā ti tasmiṃ: Sunakkhatta mayā desite dhamme takkarassa sammā-dukkha-kkhayāya saṃvattamāne kiṃ uttari-manussa-dhammā iddhi-pāṭihāriyaṃ kataṃ karissati. Ko tena te[1] katena attho? Tasmiṃ hi kate pi akate pi mama sāsanassa parihāni n' atthi. Deva-manussānaṃ hi Amata-mahānibbāna-sampāpan' atthāya ahaṃ pāramiyo pūresiṃ na pāṭihāriya-karaṇ' atthāyā ti, pāṭihāriyassa niratthakataṃ dassetvā *Passa mogha-purisā* ti dutiyaṃ dosaṃ āropesi.

5. *Aggaññan* ti loka-paññatti. Idaṃ nāma lokassa aggan ti evaṃ jānitabbaṃ agga-mariyādaṃ, na taṃ paññāpetī ti vadati. Sesaṃ ettha anantara-vārânusārena veditabbaṃ.

6. *Aneka-pariyāyena kho* ti. Idaṃ kasmā āraddhaṃ? Sunakkhatto: Bhagavato guṇaṃ makkhessāmi dosaṃ paññāpessāmī ti, ettakaṃ vippalapitvā Bhagavato kathaṃ suṇanto appatiṭṭho niravo aṭṭhasi. Atha Bhagavā: "Sunakkhatta evaṃ tvaṃ makkhi-bhāve ṭhito sayam eva garahaṃ pāpuṇissasī" ti makkhi-bhāve ādīnava-dassan' atthaṃ *Aneka-pariyāyenā* ti ādim āha. Tattha tattha[2] *aneka-pariyāyenā* ti aneka-kāraṇena.

Vajji-gāme ti Vajji-rājūnaṃ gāme Vesāli-nagare.

No visahī ti nâsakkhi.

So avisahanto ti so Sunakkhatto yassa pubbe tiṇṇaṃ ratanānaṃ vaṇṇaṃ kathentassa mukhaṃ nappahoti, so idāni ten' eva mukhena avaṇṇaṃ kathesi, addhā avisahanto asakkonto brahmacariyaṃ carituṃ attano bālatāya avaṇṇaṃ kathetvā *hīnāy' āvatto* ti. Buddho pana subuddho va, Dhammo svākkhāto va, Saṅgho suppaṭipanno va. Evaṃ tīṇi ratanāni thomentā manussā tuyh' eva dosaṃ dassentī ti.

Iti kho te ti evaṃ kho te Sunakkhatta vattāro bhavissanti.

Tato evaṃ dose uppanne Satthā 'atītânāgate appaṭihatañāṇe: Mayhaṃ evaṃ doso uppajjissatī ti, jānanto pi puretaraṃ na kathesī ti iti[2] vattuṃ na lacchasī ti dasseti.

Apakkam' evā ti apakkami yeva, apakkanto vā cuto ti attho.

---

[1] SS omit. [2] B omits.

Yathā taṃ āpāyiko ti yathā apāye nibbattanâraho satto apakkameyya evam eva apakkamī ti attho.

7. *Ekaṃ idâhan* ti: Iminā kiṃ dasseti? Idam suttaṃ dvīhi padehi āraddhaṃ: "Iddhi-pāṭihāriyaṃ na karotī" ti ca, "Aggaññaṃ na paññāpetī" ti ca. Tattha "Aggaññaṃ na paññāpetī" ti, idaṃ padaṃ sutta-pariyosāne dassessati. "Pāṭihāriyaṃ na karotī" ti, imassa pana padassa anusandhi-dassana-vasena ayaṃ desanā āraddhā. Tattha *ekam idâhan* ti ekasmiṃ ahaṃ. *Samayan* ti samaye ekasmiṃ kāle ahan ti attho.

Khulūsū ti,[1] Khulū nāma janapado, tattha viharāmi.

Uttarakā nāmā ti itthi-liṅga-vasena Uttarakā ti, evaṃ nāmako Khulūnaṃ janapadassa nigamo. Taṃ nigamaṃ gocara-gāmaṃ katvā ti attho.

Acelo ti naggo.

Korakkhattiyo ti anto-vaṅka-pādo khattiyo.

Kukkura-vatiko ti samādinna-kukkura-vato sunakho viya ghāyitvā khādati uddhana-vāre nipajjati aññam pi sunakha-kiriyam eva karoti.

Catu-kuṇḍiko[2] ti catu-saṅghaṭito dve jāṇūni dve ca kappare bhūmiyaṃ ṭhapetvā vicarati.

Chamā-nikkiṇṇan ti bhūmiyaṃ nikkiṇṇaṃ pakkhittaṃ ṭhapitaṃ.

Bhakkhasan ti bhakkhaṃ, yaṃ kiñci khādaniyaṃ bhojaniyaṃ.

Mukhen' evā ti hatthena aparāmasitvā khādaniyaṃ mukhen' eva khādati, bhojaniyam pi mukhen' eva bhuñjati.

Sādhu-rūpo ti suvaṇṇa-rūpo.

Arahaṃ samaṇo ti arahanta-samaṇo eko ti. Tattha *vatā* ti patthan' atthe nipāto. Evaṃ kir' assa patthanā ahosi: "Iminā samaṇena sadiso añño samaṇo nāma n' atthi, ayaṃ hi app' icchatāya vatthaṃ na nivāseti. Esa papañco ti, maññamāno bhikkhā-bhājanaṃ na pariharanti, chamā-nikkiṇṇam eva khādati. Ayaṃ samaṇo nāma. Mayam pana kiṃ samaṇo?" ti. Evaṃ sabbaññu-Buddhassa pacchato caranto imaṃ pāpakaṃ vitakkaṃ vitakkesi.

---

[1] B Thulūsu. [2] Sic DT; B °koṇḍiko; SS °koṇṭhika.

Etad avocā ti Bhagavā kira cintesi: "Ayaṃ Sunakkhatto pāp' ajjhāsayo, kim imaṃ disvā cintesī" ti. Ath' evaṃ cintento tassa ajjhāsayaṃ viditvā: "Ayaṃ mogha-puriso mādisassa sabbaññuno pacchato āgacchanto: Acelaṃ arahā ti, maññati idh' eva dānâyaṃ bālo niggahaṃ arahatī" ti anivattitvā va evaṃ *Tvam pi nāmā* ti ādi-vacanaṃ avoca. Tattha *tvam pi nāma* ti garah' atthe pi kāro, garahanto hi naṃ Bhagavā *tvam pi nāmā* ti āha. Tvam pi nāma evaṃ hīn' ajjhāsayo: Ahaṃ samaṇo Sakyaputtiyo ti, evaṃ paṭijānissatī ti: ayaṃ h' ettha adhippāyo.

Kim pana me bhante ti bhante mayhaṃ kiṃ garayhaṃ disvā Bhagavā evam āhā ti vuccati.

Ath' assa Bhagavā ācikkhento *Na nu te* ti ādim āha.

Maccharāyatī ti mā aññassa arahattaṃ hotū ti. Kiṃ Bhagavā evaṃ arahattassa maccharāyatī ti pucchati.

Na kho ahan ti ahaṃ mogha-purisa sadevakassa lokassa arahatta-paṭilābham eva paccāsiṃsāmi. Etad attham eva me bahūni dukkarāni karonte na pāramiyo pūritā. Na kho ahaṃ mogha-purisa arahattassa maccharāyāmi.

Pāpakaṃ diṭṭhi-gatan ti na arahantaṃ arahā ti arahante ca arahanto ti. Evaṃ tassa diṭṭhi uppannā. Taṃ sandhāya *pāpakaṃ diṭṭhi-gatan* ti āha.

Yaṃ kho panā ti yaṃ etaṃ acelaṃ evaṃ maññasi.

Sattamaṃ divasan ti sattame divase.

Alasakenā ti alasaka-vyādhinā.

Kālaṃ karissatī ti uddhumāta-udaro marissati.

Kālakañjikā ti tesaṃ Asurānaṃ nāmaṃ. Tesaṃ kira tigāvuto attabhāvo appa-maṃsa-lohito purāṇa-paṇṇa-sadiso kakkaṭakānaṃ viya akkhīni nikkhamitvā matthake tiṭṭhanti. Mukhaṃ sūci-pāsaka-sadisaṃ matthakasmiṃ yeva hoti. Tena oṇamitvā gocaraṃ gaṇhanti.

Bīraṇa-tthambhake ti, bīrana-tiṇa-tthambho tasmiṃ susāne atthi, tasmā taṃ bīraṇa-ṭṭhambhakan ti vuccati.

8. *Ten' upasaṃkamī* ti Bhagavati ettakaṃ vatvā tasmiṃ gāme piṇḍāya caritvā vihāraṃ gate vihārā nikkhamitvā upasaṅkami.

Yena tvan ti yena kāraṇena tvaṃ. Yasmā 'si Bhagavatā vyākato tasmā ti attho.

Mattaṃ mattan ti pamāṇa-yuttaṃ pamāṇa-yuttaṃ. Mantvā mantvā ti vā pāṭho. Paññāya upaparikkhitvā[1] ti attho.

Yathā Samaṇassā ti yathā Samaṇassa Gotamassa micchā-vacanaṃ assa tathā kāressamī ti āha. Evaṃ vutte acelo sunakho viya uddhana-dvāre nipanno sīsaṃ ukkhipitvā akkhīni ummīletvā olokento: "Kiṃ kathesi Samaṇo nāma Gotamo amhākaṃ verī visabhāgo? Samaṇassa Gotamassa uppannakālato paṭṭhāya mayaṃ suriye uggate khajjopanakā viya jātā. Samaṇo Gotamo amhe evaṃ vācaṃ vadeyya aññathā vā. Verino pana kathā nāma tucchā na hoti, gaccha tvaṃ, aham ettha kattabbaṃ jānissāmī" ti vatvā punad eva nipajji.

Eka-dvīhi-kāyā ti ekaṃ dve ti vatvā gaṇesi.

Yathā tan ti yathā asaddahamāno koci gaṇeyya evaṃ gaṇesi. Eka-divasañ ca tikkhattuṃ upasaṅkamitvā: "Eko divaso atīto, dve divasā atītā" ti ārocesi.

Sattamaṃ divasan ti. So kira Sunakkhattassa vacanaṃ sutvā sattāhaṃ nirāhāro va ahosi. Ath' assa sattame divase eko upaṭṭhāko: Amhākaṃ kulūpaga-samaṇassa ajja sattamo divaso gehaṃ anāgacchantassa, aphāsu nu kho jātan ti, sūkara-maṃsaṃ pacāpetvā bhattaṃ pacāpetvā ādāya gantvā purato bhūmiyaṃ nikkhipi. Acelo disvā cintesi: Samaṇassa Gotamassa kathā tucchā vā atucchā vā hotu, āhāraṃ pana khāditvā suhitassa me maraṇam pi sumaraṇan ti, dve hatthe jānūni ca bhūmiyaṃ ṭhapetvā kucchi-pūraṃ bhuñji. So ratti-bhāge jīrāpetuṃ asakkonto, alasakena kālam akāsi. Sace pi hi so: Na bhunjeyyan ti, cinteyya, tathā pi taṃ divasaṃ bhuñjitvā alasakena kālaṃ kareyya, advejjha-vacanā hi Tathāgatā ti.

Bīraṇa-tthambake ti. Titthiyā kira: Kālakato Korakkhattiyo ti, sutvā, divasāni gaṇetvā: "Idaṃ tāva saccaṃ jātaṃ, idāni naṃ aññattha chaḍḍessāmā" ti vatvā; "Musā-vādena Samaṇaṃ Gotamaṃ niggaṇhissāmā" ti gantvā: Tassa sarīraṃ valliyā bandhitvā ākaḍḍhantā ettha chaḍḍessāma, ettha chaḍḍessāmā ti, gacchanti. Gata-gata-ṭṭhānaṃ aṅgaṇam eva hoti. Te kaḍḍhamānā bīraṇa-tthambhakaṃ susānaṃ yeva gantvā, susānabhāvaṃ ñatvā: Aññattha chaḍḍessāmā ti, ākaḍḍhiṃsu.

[1] SS pari° only.

Atha nesaṃ vallī chijjittha. Pacchā-cāletuṃ nâsakkhiṃsu. Te tato va pakkantā. Tena vuttaṃ *Bīraṇa-tthambhake susāne chaḍḍesun* ti.

9. *Ten' upasaṅkamī* ti. Kasmā upasaṅkami? So kira cintesi: "Avasesan tāva Samaṇassa Gotamassa vacanaṃ sameti, matassa pan' uṭṭhāya aññena saddhiṃ kathanaṃ nāma n' atthi, handâhaṃ gantvā pucchāmi. Sace katheti sundaraṃ, no ce katheti Samaṇaṃ Gotamaṃ musā-vādena niggahessāmī" ti. Iminā kāraṇena upasaṅkami.

Akoṭesī ti pahari.

Jānāmi āvuso ti mata-sarīraṃ uṭṭhahitvā kathetuṃ samatthaṃ nāma n' atthi. Idaṃ kathaṃ kathesī ti Buddhânubhāvena. Bhagavā kira Korakkhattiyaṃ asura-yonito ānetvā sarīre adhimocetvā kathāpesi, tam eva vā sarīraṃ kathāpesi. Acinteyyo hi Buddha-visayo.

10. *Tath' eva taṃ vipākan* ti tassa vacanassa vipākaṃ tath' eva, udāhu no ti liṅga-vipallāso kato. Tath' eva so vipāko ti attho. Keci pana vipakkan ti pi pāṭhan ti nibbattan ti attho.

Ettha ṭhatvā pāṭihāriyāni samānetabbāni. Sabbān' eva h' etāni pañca pāṭihāriyāni honti. Sattame divase marissatī ti vuttaṃ, so tath' eva mato. Idaṃ paṭhamaṃ pāṭihāriyaṃ. Alasanā ti vuttam, alasaken eva mato. Idaṃ dutiyaṃ. Kālakañjakesu nibbattissatī ti vuttam, tath' eva nibbatto. Idaṃ tatiyaṃ. Bīraṇa-tthambhake susāne chaḍḍessantī ti vuttaṃ, tath' eva chaḍḍito. Idaṃ catutthaṃ. Nibbattaṭṭhānato āgantvā Sunakkhattena saddhiṃ kathessatī ti vuttaṃ, so kathesi yeva. Idaṃ pañcamaṃ pāṭihāriyaṃ.

11. *Kaḷāramaṭṭhuko*[1] ti, nikkhanta-danta-maṭṭako. Nāmam eva vā tass' etaṃ.

Lābh' agga-ppatto ti lābh' agga-patto agga-lābhaṃ patto ti vuttaṃ hoti.

Yas' agga-ppatto ti yas' aggaṃ agga-parivāraṃ patto.

Vata-padānī ti vatāni yeva, vata-koṭṭhāsā vā.

Samattānī ti gahitāni.

Samādinnānī ti tass' eva vevacanaṃ.

Puratthimena Vesālī ti Vesālito avidūre purimāya disāya.

---

[1] DT Kandaramasuko (see D III. 9); B °maṭṭako.

Cetiyan ti yakkha-cetiya-ṭṭhānaṃ. Esa nayo sabbattha.

12. *Yena acelo* ti Bhagavato vattaṃ katvā yena acelo Kaḷāramaṭṭhuko ten' upasaṅkami.

Pañhaṃ pucchī ti gambhīraṃ ti-lakkhaṇ' āhataṃ pañhaṃ pucchi.

Na sampāyāsī ti na sammā-ñāṇa-gatiyā pāyāsi anḍho viya visama-ṭṭhāne tattha tatth' eva pakkhali, n' eva ādiṃ na pariyosānam addasa. Atha vā *na sampāyāsī* ti na sampādesi, sampādetvā kathetuṃ nâsakkhi. Asampāyanto kabarakkhīni[1] viya parivattetvā: "Asikkhitakassa santike vuttho 'si. Anokāse pi pabbajito pañhaṃ pucchanto vicarasi, apehi, mā etasmiṃ ṭhāne aṭṭhāsī" ti vadanto.

Kopañ ca dosañ ca appaccayañ ca pātvākāsī ti kuppan' ākāraṃ kopaṃ dussan' ākāraṃ dosaṃ atuṭṭh' ākāra-bhūtaṃ domanassa-saṅkhātaṃ appaccayañ ca pākaṭam akāsi.

Āsādiyimhase[2] ti, āsādiyimha ghaṭṭayimha.

Mā vata no ahosī ti aho vata me na bhaveyya. *Maṃ vata no ahosī* ti pi pāṭho. Tattha *man* ti sāmi-vacan' atthe upayoga-vacanaṃ. Ahosi vata nu mamā ti attho. Evañ ca pana cintetvā ukkuṭikaṃ nisīditvā: "Khamatha me bhante" ti taṃ khamāpesi. "So pi ito paṭṭhāya aññaṃ kiñci pañhaṃ nāma na pucchissatī" ti. "Āma na pucchissāmī" ti. "Yadi evaṃ gaccha, khamāmi te" ti taṃ uyyojesi.

13. *Parihito* ti paridahito nivattha-vattho.

Sânucāriko ti anucāriko vuccati bhariyā. Sahânucārikāya sânucāriko. Taṃ brahmacāri-vataṃ pahāya saha-bhariyo ti attho.

Odana-kummāsan ti surā-maṃsato atirekaṃ odanam pi kummāsam pi bhuñjamāno.

Yasā nikkiṇṇo ti yaṃ lābh' agga-yas' aggaṃ patto, tato parihīno hutvā.

14. *Kataṃ vā hoti uttari-manussa-dhammā iddhi-pāṭihāriyan* ti idha satta-vata-padātikkama-vasena satta pāṭihāriyāni veditabbāni.

15. *Pāṭika-putto* ti Pāṭikassa putto.

Ñāṇa-vādenā ti ñāṇa-vadena saddhiṃ.

---

[1] Sc kokar°; Sd kacar°. [2] B āsādimhase.

Upaḍḍha-pathan ti yojanaṃ ce no antare bhaveyya Gotamo aḍḍha-yojanaṃ, ahaṃ aḍḍha-yojanaṃ. Esa nayo aḍḍha-yojan' ādisu. Eka-pada-vāraṃ pi atikkamma gacchato jayo bhavissati, anāgacchato parājayo ti.

Te tatthā ti te mayam, tattha samāgata-ṭṭhāne.

Tad diguṇaṃ tad diguṇâhan ti tato tato diguṇaṃ diguṇaṃ ahaṃ karissāmī ti. Bhagavatā saddhiṃ iddhi-pāṭihāriyaṃ kātuṃ asamatthabhāvaṃ jānanto pi uttama-purisena saddhiṃ paṭṭhapetvā: Asakkuṇantassâpi pasaṃsa hotī ti, ñatvā evam āha. Nagara-vāsino pi taṃ sutvā: Asamattho nāma evaṃ na gacchati, addhā ayam pi arahā bhavissatī ti, tassa mahantaṃ sakkāraṃ akaṃsu.

16. *Yenâhaṃ ten' upasaṅkamī* ti Sunakkhatto kira: Pāṭika-putto evaṃ vadatī ti, assosi. Ath' assa hīn-ajjhāsayattā hīna-dassanāya cittaṃ udapādi. So Bhagavato vattaṃ katvā, Bhagavati gandha-kuṭiṃ paviṭṭhe, Pāṭika-puttassa santikaṃ gantvā pucchi: "Tumhe kira evarūpiṃ kathaṃ kathethā?" ti. "Āma kathenā" ti. "Yadi evaṃ mā bhāyittha, vissatthā punappuna evaṃ vadatha, ahaṃ Samaṇassa Gotamassa upaṭṭhāko, tassa visayaṃ jānāmi, tumhehi saddhiṃ pāṭihāriyaṃ kattuṃ na sakkissati. Ahaṃ Samaṇassa Gotamassa kathetvā, bhayaṃ uppādetvā taṃ aññato gahetvā gamissāmi. Tumhe mā bhāyitthā" ti taṃ assāsetvā, Bhagavato santikaṃ gato. Tena vuttaṃ *yenâhaṃ ten' upasaṅkamī* ti.

Taṃ vācan ti ādisu: Ahaṃ abuddho va samāno: Buddho 'mhī ti, vicariṃ. Abhūtam me kathitaṃ, nâhaṃ Buddho ti vadanto taṃ vācaṃ pajahati nāma. Raho nisīditvā cintayamāno ahaṃ ettakaṃ kālaṃ abuddho va samāno: Buddho 'mhī ti, vicariṃ. Ito dāni paṭṭhāya: Nâham Buddho ti, cintayanto taṃ cittaṃ pajahati nāma. Ahaṃ ettakaṃ kālaṃ abuddho va samāno: Buddho 'mhī ti, pāpikaṃ diṭṭhiṃ gahetvā vicariṃ. Ito dāni paṭṭhāya imaṃ diṭṭhiṃ pajahāmī ti, pajahanto taṃ diṭṭhiṃ paṭinissajjati nāma. Evaṃ akaronto pana *taṃ vācaṃ appahāya taṃ cittaṃ appahāya taṃ diṭṭhiṃ appaṭinissajjitvā* ti vuccati.

Vipateyyā ti bandhanā mutta-tāla-pakkaṃ viya gīvato pateyya, sattadhā vā pana phaleyya.

17. *Rakkhat' etan* ti rakkhatu etaṃ.

Ekaṃsenā ti nippariyāyena.

Ovāditā ti bhāsitā.

Acelo ca bhante Pāṭika-putto ti evaṃ ekaṃsena Bhagavato vācāya ovāditāya sace acelo Pāṭika-putto.

Virūpa-rūpenā ti vigata-rūpena bībhacchita[1]-sabhāvena rūpena attano rūpaṃ pahāya adissamānena kāyena sīha-vyaggh' ādi-vasena vā vividha-rūpena sammukhī-bhāvaṃ āgaccheyya.

Tad assa Bhagavato musā ti, evaṃ sante Bhagavato taṃ vacanaṃ musā bhaveyyā ti musā-vādena niggaṇhāti. Ṭhapetvā kira etaṃ na aññena Bhagavā musā-vādena niggahitapubbo ti.

Dvaya-gāminī ti sarūpena atthi-bhāvaṃ atthena n' atthibhāvan ti: evaṃ dvaya-gāminī. Alika-tuccha-nipphala-vācāya etaṃ adhivacanaṃ.

18. *Ajito pi nāma Licchavīnaṃ senāpatī* ti so kira Bhagavato upaṭṭhāko ahosi. So kālaṃ akāsi. Ath' assa sarīra-kiccaṃ karitvā manussā Pāṭika-puttaṃ pucchiṃsu: "Kuhiṃ nibbatto senāpatī?" ti. So āha: "Mahā-niraye nibbatto" ti. Idañ ca pana vatvā punar āha: "Tumhākaṃ senāpati mama santikaṃ āgamma: Ahaṃ tumhākaṃ vacanaṃ akatvā Samaṇassa Gotamassa vādaṃ patiṭṭhapetvā niraye nibbatto ti, paroditthā" ti.

19. *Ten' upasaṅkami divā-vihārāyā* ti ettha pāṭihāriyakaraṇ' atthāyā ti kasmā na vadati? Abhāvā. Sammukhībhāvo pi hi 'ssa tena saddhiṃ n' atthi kuto pāṭihāriya-karaṇaṃ, tasmā tathā avātvā *divā-vihārāyā* ti āha.

Gahapati-necayikā ti gahapati-mahāsālā. Tesaṃ hi mahādhana-dhañña-nicayo, tasmā *necayikā* ti vuccanti.

Aneka-sahassā ti pi aparimāṇa-gaṇanā. Evaṃ mahatiṃ kira parisaṃ ṭhapetvā Sunakkhattaṃ añño sannipātetuṃ samattho n' atthi. Ten' eva Bhagavā ettakaṃ kālaṃ Sunakkhattaṃ gahetvā vicari.

20. *Bhayan* ti citt' utrāsa-bhayaṃ.

Chambhitattan ti sakala-sarīra-calanaṃ.

Lomahaṃso ti lomānaṃ uddhagga-bhāvo. So kira cintesi:

---

[1] B vigacchita°.

Ahaṃ atimahantaṃ kathaṃ kathetvā sadevake loke agga-puggalena saddhiṃ paṭiviruddho, mayhaṃ kho pan' abbhantare arahattaṃ vā pāṭihāriya-karaṇa-hetu vā n' atthi. Samaṇo pana Gotamo pāṭihāriyaṃ karissati. Ath' assa pāṭihāriyaṃ disvā mahājano: Tvaṃ pāṭihāriyaṃ kātuṃ asakkonto kasmā attano pamāṇam ajānitvā loke agga-puggalena saddhiṃ paṭimallo hutvā gajjasī ti, kattha-leḍḍu-daṇḍ' ādīhi maṃ poṭhessati. Ten' assa mahājana-sannipātañ c' eva tena Bhagavato ca āgamanaṃ sutvā *bhayaṃ chambitattaṃ lomahaṃso udapādi.* So tato dukkhā muccitu-kāmo Tindukakhāṇu[1]-paribbājak' ārāmaṃ āgamāsi. Taṃ atthaṃ dassetuṃ *atha kho Bhaggavā* ti ādim āha.

Tattha *upasaṅkamī* ti na kevalaṃ upasaṅkami, upasaṅkamitvā pana dūraṃ aḍḍha-yojan' antaraṃ paribbājak' ārāmaṃ paviṭṭho. Tattha pi citt' assādaṃ alabhamāno ant' antena avijjhitvā ārāma-paccante ekaṃ gahaṇa-ṭṭhānaṃ upadhāretvā pāsāṇa-phalake nisīdi. Atha Bhagavā cintesi: Sace ayaṃ bālo kassacid eva kathaṃ gahetvā idh' āgaccheyya, mā nassatu bālo ti, nisinna-pāsāṇa-phalakaṃ tassa sarīre allīnaṃ hotū ti, adhiṭṭhāsi. Saha adhiṭṭhāna-cittena taṃ tassa sarīre allīyi. So mahā-andu-bandhana-baddho viya chinna-pādo viya ahosi.

Assosī ti Ito c' ito ca Pāṭika-puttaṃ pariyesamānā parisā tassa anupadaṃ gantvā nisinna-ṭṭhānaṃ ñatvā āgatena aññatarena purisena: "Tumhe kaṃ pariyesathā?" ti; "Pātika-puttaṃ;" "So Tindukakhāṇuka-paribbājak' ārāme nisinno" ti vutta-vacanena assosi.

21. *Saṃsappatī* ti osīdati, tatth' eva sañcarati.

Pāvaḷā[2] vuccati ānisad' aṭṭhikā.

22. *Parābhūta-rūpo* ti parājita-rūpo vinaṭṭha-rūpo vā.

2. 3. *Go-yugehī* ti go-yuttehi sata-mattehi vā sahassa-mattehi vā yugehi.

Āvijjheyyāmā ti, akaḍḍheyyāma.

Chijjeran ti chindeyyuṃ.

---

[1] B Tindukhāṇuk°. [2] SS pavuḷā.

Pāṭika-putto vā ti, Pāṭika-putto vā bandha-ṭṭhāne chijjeyya.

4. *Dārupattik' antevasī* ti Dārupattikassa antevāsī. Tassa kira etad ahosi: "Tiṭṭhatu tāva pāṭihāriyaṃ, Samaṇo Gotamo: Pāṭika-putto āsanā na vuṭṭhahissatī ti, āha, handâhaṃ gantvā yena kenaci upāyena taṃ āsanā vuṭṭhāpemi, ettāvatā ca Samaṇassa Gotamassa parājayo bhavissatī" ti. Tasmā evam āha.

6. *Sīhassā* ti cattāro sīhā: tiṇa-sīho ca kāḷa-sīho paṇḍu-sīho ca kesara-sīho ca. Tesaṃ catunnaṃ sīhānaṃ kesara-sīho aggataṃ gato. So idha adhippeto.

Miga-rañño ti sabba-catuppadānaṃ rañño.

Āsayan ti nivāsaṃ.

Sīha-nādan ti abhīta-nādaṃ.

Gocarāya pakkameyyan ti āhār' atthāya pakkameyyaṃ.

Varaṃ varan ti uttam' uttamaṃ, thūlaṃ thulan ti attho.

Mudu-maṃsānī ti mudūni maṃsāni. Madhu-maṃsānī ti pi pāṭho, madhura-maṃsānī ti attho.

Ajjhupeyyan ti upagaccheyyaṃ.

Sīha-nādaṃ naditvā ti: Ye dubbala-pāṇa te palāyantū ti, attano sūra-bhāva-sannissitena kāruññena naditvā.

7. *Vighāse saṃvaddho* ti vighāsena saṃvaddho. Vighāsaṃ bhakkhitvā atiritta-maṃsaṃ khāditvā vaḍḍhito.

Ditto ti dappito thūla-sarīro.

Balavā ti bala-sampanno.

Etad ahosī ti: Kasmā ahosi? Asmi-māna-dosā. Tatrâyaṃ ānupubbi-kathā.

Eka-divasaṃ kira so sīho gocarato nivattamāno taṃ sigālaṃ bhayena palāyamānam disvā kāruñña-jāto hutvā: "Vayassa mā bhāyi, tiṭṭha, ko nāma tvan?" ti āha. "Jambuko nāmâhaṃ sāmi." "Vayassa Jambuka ito paṭṭhāya maṃ upaṭṭhātuṃ sakkhissasī" ti. "Upaṭṭhāhissāmī" ti. So tato paṭṭhāya upaṭṭhāti. Sīho gocarato āgacchanto mahantaṃ mahantaṃ maṃsa-khaṇḍaṃ āhari. So taṃ khāditvā avidūre pāsāṇa-piṭṭhe vasati. So katipāhaccayena thūla-sarīro mahā-khandho jāto. Atha naṃ Sīho avoca: "Vayassa Jambuka mama vijambhana-kāle avidūre ṭhatvā: Viroca sāmi viroca sāmī ti, vattuṃ na sakkhissasī" ti. "Sakkhissaṃ sāmī" ti. So tassa vijambhana-kāle tathā

karoti. Tena Sīhassa atireko asmi-māno hoti. Ath' eka-divasaṃ jara-sigālo udaka-soṇḍiyaṃ pānīyaṃ pivanto, attano chāyaṃ olokento addasa attano thūla-sarīratañ c' eva mahākhandhatañ ca. Disvā: Jara-sigālo 'smī ti, manaṃ akatvā: Aham pi sīho jāto ti, maññi. Tato attanā va attānaṃ etad avoca: "Vayassa Jambuka, yuttaṃ nāma tava iminā attabhāvena parassa ucchiṭṭha-maṃsaṃ khādituṃ, kiṃ tvaṃ puriso na hosi? Sīhassâpi cattāro pādā dve dāṭhā dve kaṇṇā ekaṃ naṅguṭṭham, tavâpi sabbaṃ tath' eva, kevalaṃ tava kesara-bhāramattam eva n' atthī" ti. Tass' evaṃ cintayato asmi-māno vaḍḍhi. Ath' assa tena asmi-māna-dosena etaṃ *Ko câhan* ti ādi maññi tam ahosi. Tattha *ko câhan* ti ahaṃ ko, sīho miga-rājā ko, na me ñāti na sāmiko, kim ahaṃ tassa nipacc' ākāraṃ karomī ti adhippāyo. *Sigālakaṃ yevā* ti sigāla-ravam eva. *Bheraṇḍakaṃ yevā* ti appiya-amanāpa-saddam eva. *Ke ca cheve Sigāle* ti ko ca lāmako sigālo.

Ke pana sīha-nāde ti ko pana sīha-nādo. Sigālassa ca Sīha-nādassa ko sambandho ti adhippāyo.

Sugat' āpadānesū ti Sugata-lakkhaṇesu, Sugatassa sāsana-sambhūtāsu tīsu sikkhāsu. Kathaṃ pan' esa tattha jīvati? Etassa hi cattāro paccaye dadamānā sīl' ādi-guṇa-sampannānaṃ Sambuddhānaṃ demā ti denti, tesaṃ esa abuddho samāno Buddhānaṃ niyāmita-paccaye paribhuñjanto Sugat' āpadānesu jīvati nāma.

Sugatâ tirittānī ti tesaṃ kira bhojanāni dadamānā Buddhānañ ca Buddha-sāvakānañ ca datvā pacchā avasesaṃ sāyaṇha-samaye denti. Evam eva Sugatâtirittāni bhuñjati nāma.

Tathāgate ti Tathāgataṃ arahantaṃ Sammā-sambuddhaṃ āsādetabbaṃ ghaṭṭayitabbaṃ. Atha vā *Tathāgate* ti ādīni upayoga-bahu-vacanān' eva.

Āsādetabban ti idam pi bahuvacanam eva eka-vacanaṃ viya vuttaṃ.

Āsādanā ti: Ahaṃ Buddhena saddhiṃ pāṭihāriyaṃ karissāmī ti, ghaṭṭanā.

8. *Samekkhiyānan* ti samapekkhitvā[1] maññitvā ti attho.

Amaññī ti puna maññittha.

---

[1] B samekkhitvā.

Kotthū ti sigālo.

9. *Attānaṃ vighāse samekkhiyā* ti soṇḍiyaṃ ucchitth' odake thūlaṃ attabhāvaṃ disvā.

Yāv' attānaṃ na passatī ti yāva ahaṃ sīha-vighāsasaṃ vaḍḍhitako jara-sigālo ti evaṃ yathā-bhūtaṃ attānaṃ na passati.

Vyagghoti maññatī ti: Sīho 'ham asmī ti, maññati. Sīhena vā samāna-balo vyaggho yeva ahan ti maññati.

10. *Bhutvāna bheke* ti āvāṭa-maṇḍūke khāditvā.

Khala-mūsikāyo ti khalesu mūsikāyo ca khāditvā.

Kaṭa-sīsu khittāni ca konupānī ti[1] susānesu chaḍḍita-kuṇapāni ca khāditvā.

Mahā-vane ti mahante vanasmiṃ.

Suñña-vane ti, tuccha-vane.

Vivaḍḍho ti vaḍḍhito.

Tath' eva so sigālakaṃ anadī ti, evaṃ saṃvaḍḍho: *Migarājā 'ham asmī* ti, maññitvā pi yathā pubbe dubbala-sigāla-kāle tath' eva so sigāla-ravaṃ yeva aravī ti. Imāya pi gāthāya bhek' ādīni bhūtvā vaḍḍhita-sigālo viya: Lābha-sakkāra-giddho tvan ti, Pāṭika-puttam eva ghaṭṭesi.

12. *Nāgehī* ti hatthīhi.

13. *Mahā-bandhanā* ti mahatā kilesa-bandhanā mocetvā.

Mahā-viduggā ti mahā-viduggaṃ nāma cattaro oghā. Tato uddharitvā nibbāna-phale patiṭṭhapetvā.

Iti Bhagavā ettakena kathā-maggena pāṭihāriyaṃ na karotī ti padassa anusandhim dassetvā idāni na aggaññaṃ paññapetī ti imassa anusandhiṃ dassento *aggaññaṃ câhan* ti desanaṃ ārabhi.

14. Tattha *aggaññaṃ câhan* ti ahaṃ Bhaggava aggaññañ ca pajānāmi, lok' uppatti-cariya-vaṃsaṃ, tañ ca pajānāmī ti na kevalaṃ aggaññam eva, tañ ca aggaññaṃ pajānāmi, tato ca uttaritaraṃ sīla-samādhito paṭṭhāya yāva-sabbaññuta-ñāṇā pajānāmi.

Tañ ca pajānanaṃ na parāmasāmī ti tañ ca pajānanto pi ahaṃ idaṃ nāma pajānāmī ti: taṇhā-diṭṭhi-māna-vasena na parāmasāmi, n' atthi Tathāgatassa parāmāso ti dīpeti.

---

[1] B, DT koṇapāni.

Paccattaṃ yeva nibbuti viditā ti attanā yeva attani kilesa-nibbānaṃ viditaṃ.

Yad abhijānaṃ Tathāgato ti yaṃ kiñci kilesa-nibbānaṃ jānanto Tathāgato.

No anayaṃ āpajjatī ti avidita-nibbānā titthiyā viya anayaṃ dukkhaṃ vyasanaṃ n' āpajjati. Idāni yaṃ taṃ titthiyā aggaññaṃ paññāpenti, taṃ dassento *Santi Bhaggavā* ti ādim āha.

Tattha *Issara-kuttaṃ Brahma-kuttan* ti Issara-kataṃ Brahma-kataṃ, Issara-nimmitaṃ Brahma-nimittan ti attho. Brahmā eva hi ettha ādhipacca-bhāvena Issaro ti veditabbo.

Ācariyakan ti ācariya-bhāvaṃ ācariya-vādaṃ. Tattha ācariya-vādo aggaññaṃ. Aggaññaṃ pana ettha desitan ti katvā so pi aggaññan tv' eva vutto.

Kathaṃ vihitakan ti kena vihitaṃ, kin ti vihitaṃ. Sesaṃ Brahmajāle vitthārita-nayen' eva veditabbaṃ.

18. *Khiḍḍā-padūsikan* ti, khiḍḍā-padūsika-mūlakaṃ.

21. *Tucchā* ti tucchena anto-sāra-virahitena.

Musā ti musā-vādena.

Abhūtenā ti bhūt' attha-virahitena.

Abbhācikkhantī ti abhi-ācikkhanti.

Viparito ti, viparita-sañño viparita-citto.[1]

Bhikkhavo cā ti na kevalaṃ Samaṇo Gotamo yeva, ye ca, anusatthiṃ karonti te bhikkhū ca viparītā. Atha yaṃ sandhāya *viparito* ti vadanti, taṃ dassetuṃ *Samaṇo Gotamo* ti ādi vuttaṃ.

Subhaṃ vimokkhan ti vaṇṇa-kasiṇaṃ.

Subhan t' evā ti, subhañ ca asubhañ ca sabbaṃ asubhan ti evaṃ pajānāti. Subhan tv' eva tasmiṃ samaye subhan ti eva ca tasmiṃ samaye pajānāti na asubhaṃ.

Bhikkhavo cā ti ye te evaṃ vadanti tesaṃ bhikkhavo ante-vāsika-samaṇā viparītā.

Pahotī ti samattho paṭibalo.

Dukkaraṃ kho ti ayaṃ paribbājako yad idaṃ evaṃ pasanno: 'Ahaṃ bhante' ti ādim āha. Taṃ sāṭheyyanako *haññena* āha. Evaṃ kir' assa ahosi: "Samaṇo Gotamo mayhaṃ

---

[1] B viparīta°.

ettakaṃ dhamma-kathaṃ kathesi. Tam ahaṃ sutvā pabbajituṃ na sakkomi, mayā etassa sāsanaṃ paṭipanna-sadisena bhavituṃ vaṭṭatī" ti. Tato so sāṭheyyanako haññena evam āha. Ten' assa Bhagavā cammaṃ[1] ghaṭṭento viya *Dukkaraṃ kho etaṃ Bhaggava tayā añña-diṭṭhikenā* ti ādim āha. Taṃ Poṭṭhapāda-sutte vuttattham eva.

Sādhukaṃ anurukkhā ti suṭṭhu anurukkha. Iti Bhagavā pasādam attânurukkhaṇe paribbājakaṃ niyyojesi. Evaṃ mahantaṃ suttaṃ sutvā pi nâsakkhi kilesa-kkhayaṃ kātuṃ. Desanā pan' assa āyatiṃ vāsanāya paccayo ahosi.

Sesa-sabbattha uttānattham evā ti.

Pāṭika-sutta-vaṇṇanā niṭṭhitā.

---

[1] So vammaŋ; B mammaŋ.

XXV

UDUMBARIKA-SUTTA-VAṆṆANĀ.

1. *Evam me sutan* ti Udumbarika-suttaṃ. Tatrâyaṃ apubba-pada-vaṇṇanā.

Paribbājako ti channa-paribbājako.

Udumbarikāya paribbājak' ārāme ti Udumbarikāya deviyā santake paribbājak' ārāme.

Sandhāno ti tassa nāmaṃ. Ayam pana mahânubhāvo parivāretvā vicarantānaṃ pañcannaṃ upāsaka-satānaṃ agga-puriso anāgāmī Bhagavatā mahā-parisa-majjhe evaṃ saṃvaṇṇito chahi bhikkhave aṅgehi samannāgato Sandhāno gahapati Tathāgate niṭṭhaṅgato saddhamme iriyati. Katamehi chahi? Buddhe avecca-ppasādena Dhamme . . . Saṃghe avecca-ppasādena ariyena sīlena ariyena ñāṇena ariyāya vimuttiyā. Imehi kho bhikkhave chahi dhammehi samannāgato Sandhāno gahapati Tathāgate niṭṭhaṅgato saddhamme iriyatī ti. So pāto yeva uposath' aṅgāni adhiṭṭhāya pubbaṇha-samaye Buddha-pamukhassa saṅghassa dānaṃ datvā bhikkhūsu vihāraṃ gatesu ghare khuddaka-mahallakānaṃ dārakānaṃ saddena ubbāḷho: Satthu santike dhammaṃ sossāmī ti, nikkhanto. Tena vuttaṃ *divā divassa Rājagahā nikkhamī* ti. Tattha *divā divassā* ti divasassa divā nāma majjhaṇhâtikkamo. Tasmim divasassâpi divā bhūte atikkantamatte majjhantike nikkhamī ti attho.

Patisallīno ti tato tato rūp' ādi-gocarato cittaṃ paṭisaṃharitvā nilīno jhāna-rati-sevanā-vasena ekībhāvaṃ gato.

Mano-bhāvanīyānan ti mano-vaḍḍhanakānaṃ, ye ca âvajjato manasikaroto cittaṃ nīvaraṇaṃ hoti unnamati vaḍḍhati.

2. *Unnādiniyā* ti ādīni Poṭṭhapāda-sutte vitthārita-nayen' eva veditabbāni.*

---

* D I. 178 sq.; DA II. 366.

3. *Yāvatā* ti yattakā.

Ayaṃ tesaṃ aññataro ti ayaṃ tesaṃ abbhantaro eko sāvako. Bhagavato kira sāvakā gihī anāgāmino yeva pañca satā Rājagahe paṭivasanti, yesaṃ ek' ekassa pañca pañca upāsaka-satani parivārā. Te sandhāya ayaṃ *tesaṃ aññataro* ti āha.

App' eva nāmā ti tassa upasaṅkamanaṃ patthayamāno āha. Patthanā-karaṇaṃ pana Poṭṭhapāda-sutte vuttam eva.

4. *Etad avocā* ti āgacchanto antarā-magge yeva tesaṃ kathāya sutattā etaṃ *aññathā kho ime* ti ādi-vācanaṃ avoca.

Tattha *añña-titthiyā* ti dassanena pi ākappena pi kuttena pi ācārena pi vihārena pi iriyāpathena pi *aññe titthiyā* ti añña-titthiyā.

Saṅgamma samāgammā ti saṅgantvā samāgantvā rāsī hutvā nisinna-ṭṭhāne.

Araññe vana-patthānī ti arañña-vana-patthāni gāmûpacārato muttāni dūra-senāsanāni.

Pantānī ti dūratarāni manussûpacāra-virahitāni.

Appa-saddānī ti vihārûpacārena gacchato addhika-janassâpi saddena manda-saddāni.

Appa-nigghosānī ti avibhāvit' atthena nighosena manda-nighosāni.

Vijana-vātānī ti anto-sañcārino janassa vātena vigata-vātāni.

Manussa-rahaseyyakānī ti manussānaṃ rahassa karaṇassa yuttāni anucchavikāni.

Paṭisallāna-sāruppanī ti ekībhāvassânurūpāni. Iti Sandhāno gahapati: Aho mama Satthā yo evarūpāni senāsanāni paṭisevatī ti, añjaliṃ paggayha uttam' aṅge sirasmiṃ patiṭṭhāpetvā imaṃ udānaṃ udānento nisīdi.

5. *Evaṃ vutte* ti evaṃ Sandhānena gahapatinā udānaṃ udānentena vutte, Nigrodho paribbājako: Ayaṃ gahapati mama santike nisinno pi attano Satthāraṃ yeva thometi ukkaṃsati, amhe pana atthī ti pi na maññati, etasmiṃ uppanna-kopaṃ Samaṇassa Gotamassa upari patessāmī ti, *Sandhānam gahapatiṃ etad avoca*.

Yagghe ti codanatthe nipāto.

Jāneyyāsī ti bujjheyyāsi passeyyāsi.

Kena Samaṇo Gotamo saddhiṃ sallapatī ti kena kāraṇena

kena puggalena saddhiṃ Samaṇo Gotamo sallapati vadati bhāsati? Kiṃ vuttaṃ hoti, yadi kiñci sallāpa-kāraṇaṃ bhaveyya, yadi vā koci Samaṇassa Gotamassa santikaṃ sallāp' atthiko gaccheyya sallapeyya? Na pana kāraṇaṃ atthi, na tassa santikaṃ koci gacchati. Svâyaṃ kena Samaṇo Gotamo saddhiṃ sallapati? Asallapento kathaṃ unnadī bhavissatī ti?

Sākacchan ti saṃsandanaṃ.

Paññā-veyyatiyan ti uttara-paccuttara-nayena ñāṇa-vyatta-bhāvaṃ.

Suññâgāra-hatā ti suññâgāresu naṭṭhā. Samaṇena hi Gotamena bodhi-mūle appamattikā paññā adhigatā. Sā pi 'ssa suññâgāresu ek' ekassa nisīdato naṭṭhā. Yadi pana mayaṃ viya gaṇa-saṅgaṇikaṃ katvā nisīdeyya, nâssa pana maṃ paññā, nasseyyā ti dasseti.

Aparisâvacaro ti avisāra-dattā parisaṃ otarituṃ na sakkoti.

Nâlaṃ sallāpāyā ti na samattho allāpa-sallāpaṃ kātuṃ.

Antamantān' evā ti koci maṃ pañhaṃ puccheyyā ti pañha-bhīto antamantān' eva panta-senâsanāni sevati.

Go-kaṇṇā ti ek' akkhi hatā kāṇā gāvī. Sā kira pariyanta-cāriṇī hoti antamantān' eva sevati. Sā kira kāṇ' akkhibhāvena vanantâbhimukhī pi na sakkoti bhavituṃ. Kasmā? Yasmā pattena vā sākhāya vā kaṇṭakena vā rajjukena vā pahārassa bhāyati, gunnaṃ abhimukhī pi na sakkoti bhavituṃ. Kasmā? Yasmā siṅgena vā kaṇṇena vā vālena vā pahārassa bhāyati.

Iṅghā ti codan' atthe nipāto.

Saṃsādeyyāmā ti ekaṃ pañhaṃ pucchanen' eva sannaṃ visādam āpannaṃ kareyyāma.

Tuccha-kumbhi va nan ti ritta-ghaṭaṃ viya naṃ.

Orodheyyāmā ti vinandheyyāma. Pūrita-ghaṭo hi ito cito ca parivattetvā na suvinandhanīyo hoti. Rittako yathā-ruciṃ parivattetvā sakkā hoti vinandhituṃ, evam eva hata-paññatāya ritta-kumbhi-sadisaṃ Samaṇaṃ Gotamaṃ vāda-vinandhanena samantā vinandhissāmā ti vadati. Iti paribbājako Satthu suvaṇṇa-vaṇṇaṃ nalāṭa-maṇḍalam apassādento Dasabalassa parammukhā attano balaṃ dīpento asambhinnaṃ khattiya-kumāraṃ jātiyā saṃghaṭṭayanto caṇḍāla-putto viya

asambhinna-kesara-sīhaṃ miga-rājānaṃ thāmena saṅghaṭṭayanto jara-sigālo viya ca nānappakāraṃ tuccha-gajjitaṃ gajji. Upāsako pi cintesi: "Ayaṃ paribbājako ativiya gacchati Avīciphusan' atthāya pādaṃ bhav' agga-gahaṇ' atthāya hatthaṃ pasārento viya niratthakaṃ vāyamati. Sace me Satthā imaṃ ṭhānaṃ āgaccheyya, imassa paribbājakassa yāva bhav' aggā ussitaṃ māna-ddhajaṃ ṭhānaso pāteyyā ti. Bhagavā pi tesaṃ taṃ kathā-sallāpaṃ assosi yeva. Tena vuttaṃ *assosi kho imaṃ kathā-sallāpan* ti.

6. *Sumāgadhāyā* ti Sumāgadhā nāma pokkharaṇi yassā tīre nisinno aññataro puriso paduma-nāl' antarehi Asura-bhavanaṃ pavisantaṃ Asura-senaṃ addasa.

Mora-nivāpo ti nivāpo vuccati bhattaṃ. Yattha morānaṃ abhayena saddhiṃ nivāpo dinno taṃ ṭhānan ti attho.

Abbhokāse ti aṅgana-ṭṭhāne.

Assāsa-pattā ti tuṭṭhi-pattā somanassa-ppattā.

Ajjhāsayan ti uttama-nissaya-bhūtaṃ.

Ādi-brahmacariyan ti purāṇa-brahmacariya-saṅkhātaṃ ariya-maggaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—*Ko nāma so bhante dhammo yena Bhagavatā sāvakā vinītā* ajjhāsay' ādibrahmacariya-bhūtaṃ ariya-maggaṃ pūretvā arahant âdhigama-vasena *assāsaṃ pattā paṭijānantī* ti?

7. *Vippakatā* ti: Mam' āgamana-paccayā aniṭṭhitā va hutvā ṭhitā. Kathehi aham etaṃ niṭṭhapetvā matthakaṃ pāpetvā dassāmī ti, sabbaññu-pavāraṇaṃ pavāresi.

Dujjānaṃ kho ti. Bhagavā paribbājakassa vacanaṃ sutvā: Ayaṃ paribbājako mayā sāvakānaṃ desetabbaṃ dhammaṃ tehi pūretabbaṃ paṭipattiṃ pucchati. Sac' assâhaṃ ādito va taṃ kathessāmi, kathitam pi naṃ na jānissati. Ayaṃ pana viriyena pāpa-jigucchana-vādo. Handâhaṃ etass' eva visaye pañhaṃ pucchāpetvā puthu-samaṇa-brāhmaṇānaṃ laddhiyā niratthaka-bhāvaṃ dassemi, atha pacchā imaṃ pañhaṃ vyākarissāmī ti, cintetvā *dujjānaṃ kho etan* ti ādim āha.

Tattha *sake ācariyake* ti attano ācariya-vāde.

Adhijegucche ti viriyena pāpa-jigucchana-bhāvena.

Kathaṃ santā ti kathaṃ bhūtā.

Tapo-jigucchā ti viriyena pāpa-jigucchā pāpa-vivajjanā.

Paripuṇṇā ti parisuddhā.

Kathaṃ aparipuṇṇā ti kathaṃ aparisuddhā hotī ti evaṃ pucchati.

Yatra hi nāmā ti yo nāma.

8. *Appa-sadde katvā* ti nīrave appasadde katvā. So kira cintesi: Samaṇo Gotamo ekaṃ pañham pi na katheti, sallāpa-kathā pi 'ssa atibahukā n' atthi, ime pana ādito paṭṭhāya Samaṇaṃ Gotamaṃ anuvattanti c' eva pasaṃsanti ca, handâhaṃ ime nissadde katvā sayaṃ kathemī ti. So tathā akāsi. Tena vuttaṃ *appasadde katvā* ti.

Tapo-jigucchā-vādā ti ādisu tapo-jigucchaṃ vadāma. Manasā pi tam eva sārato gahetvā vicarāma. Kāyena pi tam eva allīnā. Nāna-pakkārakaṃ atta-kilamathânuyoga-yuttā viharāmā ti attho.

Tapassī ti tapa-nissitako.

Acelako ti ādīni Sīhanāde vitthārita-nayen' eva veditabbāni.

9. *Tapaṃ samādiyatī* ti acelakabhāv' ādikaṃ tapaṃ sammā ādiyati, daḷhaṃ gaṇhāti.

Attamano hotī ti: Ko añño mayā sadiso imasmiṃ atthī ti, tuṭṭha-mano hotī ti.

Paripuṇṇa-saṅkappo ti: Alaṃ ettāvatā ti, evaṃ pariyosita-saṅkappo. Idañ ca titthiyānaṃ vasena āgataṃ. Sāsan' āvacarenâpi pana dīpetabbaṃ. Ekacco hi dhutaṅgaṃ samādiyati. So tena dhutaṅgena: Ko añño mayā sadiso dhutaṅga-dharo ti, attamano hoti paripuṇṇa-saṅkappo.

Tapassino upakkileso hotī ti duvidhassa p' etassa tapassino ayaṃ upakkileso hoti. Ettāvatā 'ssa tapo upakkiliṭṭho hotī ti vadāmi.

Attān' ukkaṃsetī ti: Ko mayā sadiso atthī ti, attānaṃ ukkaṃseti ukkhipati.

Paraṃ vambhetī ti: Ayaṃ pana na mādiso ti, paraṃ saṃsādeti avakkhipati.

Majjatī ti māna-mada-karaṇena majjati.

Mucchatī ti mucchito hoti gadhito ajjhopanno.

Pamādam āpajjatī ti: Etad eva sāranti, pamādaṃ āpajjati. Sāsane pabbajito pi dhutaṅga-suddhiko dhutaṅgam eva arahattaṃ viya sārato pacceti.

10. *Lābha-sakkāra-silokan* ti ettha cattāro paccayā lab-

bhantī ti lābhā. Te yeva suṭṭhu katvā paṭisaṅkharitvā laddho sakkāro. Vaṇṇa-bhaṇanaṃ siloko.

Nibbattetī ti acelak' ādi-bhāvaṃ vā 'ssa dhutaṅga-samādānaṃ vā nissāya mahā lābho uppajjati. Tasmā *nibbattetī* ti vutto. Sesam ettha purima-vāra-nayen' eva duvidhassâpi tapassino vasena veditabbaṃ.

Vodāsaṃ āpajjatī ti dvedhaṃ āpajjati, dve bhāge karoti.

Khamatī ti ruccati. *Na khamatī* ti na vuccati.

Sāpekho pajahatī ti sataṇho pajahati. Katham ? Pāto va khīra-bhattaṃ bhutto poti. Ath' assa maṃsa-bhojanaṃ upanenti. Tassa evaṃ hoti: Idāni evarūpaṃ kadā labhissāma ? Sace jāneyyāma, pāto va khīra-bhattaṃ na bhuñjeyyāma. Kiṃ sakkā kātuṃ ? Gaccha bho tvam eva bhuñjā ti, jīvitaṃ pariccajanto viya sāpekho pajahati.

Gathito ti gedha-jāto.

Mucchito ti, balava-taṇhāya mucchito pamuṭṭha-satī ti hutvā.

Ajjhopanno ti: Āmise atilaggo bhuñjissatha āvuso ti, dhamma-nimantanamattam pi akatvā mahante mahante kakkhaḷe karoti.

Anādīnava-dassāvī ti ādīnavamattam pi na passati.

Anissaraṇa-pañño ti idha mattaññutā nissaraṇa-paccavekkhana-paribhogamattam pi na karoti.

Lābha-sakkāra-siloka-nikkanti-hetū ti lābh' ādīsu taṇhā hetu.

11. *Sambhakkhetī* ti saṅkhādati.

Asani-vicakkan ti vicakka-saṇṭhānā asani yeva. Idaṃ vuttaṃ hoti. Asani-vicakkaṃ imassa danta-kūṭaṃ mūla-bīj' ādisu kiñci na sambhajjati. Atha ca pana naṃ samaṇa-ppavādena samaṇo ti jānantī ti: evaṃ apasādeti avakkhipati. Idaṃ titthiya-vasena āgataṃ. Bhikkhu-vasena pan' ettha ayaṃ yojanā. Attanā dhutaṅga-dharo hoti, so aññaṃ evaṃ apasādeti: Kiṃ samaṇā nāma ime samaṇamhā ti, vadanti. Dhutaṅgamattam pi n' atthi. Uddesa-bhatt' ādīni pariyesantā paccaya-bāhulikā vicarantī ti.

Lūkha-jīvin ti acelak' âdivasena vā dhutaṅga-vasena vā lūkha-jīviṃ.

Issā-macchariyan ti parassa sakkār' ādi-sampattiṃ khīyana-

lakkhaṇaṃ issaṃ sakkār' ādi-karaṇaṃ akkhamana-lakkhaṇaṃ macchariyañ ca.

Āpāthaka-nisādi hotī ti manussānaṃ āpāthe dassana-ṭṭhāne nisīdati. Yattha te passanti, tattha ṭhito vagguli-vataṃ carati, pañca-tapaṃ tappati, eka-pādena tiṭṭhati, suriyaṃ namassati. Sāsane pabbajito pi samādiṇṇa-dhutaṅgo sabba-rattiṃ sayitvā manussānaṃ cakkhupathe tapaṃ karoti, mahā-sāyaṇhe yeva cīvara-kuṭiṃ karoti, suriye uggate paṭisaṃharati manussānaṃ āgatabhāvaṃ ñatvā gaṇṭhim paharitvā, cīvaraṃ matthake ṭhapetvā caṅkamaṃ otarati sammuñjaniṃ gahetvā vihār' aṅgaṇam sammajjati.

Attānan ti attano guṇaṃ.

Adassayamāno ti ettha a-kāro nipātamattaṃ. Dassayamāno ti attho.

Idam pi me tapasmin ti idam pe kammaṃ mam eva tapasmiṃ. Paccatte vā bhummaṃ. Idam pi mama tapo ti attho. So hi asukasmiṃ ṭhāne acelako atthi mutt' âcāro ti ādīni sutvā: "Amhākaṃ esa tapo, amhākaṃ so antevāsiko ti, ādīni bhaṇati. Asukasmiṃ vā pana ṭhāne: Paṃsu-kūliko bhikkhu atthī ti, ādīni sutvā: Amhākaṃ esa tapo, amhākaṃ so antevāsiko ti, ādīni bhaṇati.

Kiñcid evā ti kiñci vajjaṃ diṭṭhi-gataṃ vā.

Paṭicchannaṃ sevatī ti, yathā aññe na jānanti, evaṃ sevati,

Akhamamānaṃ āha khamatī ti aruccamānaṃ yeva: Ruccati me ti, vadati. Attanā kataṃ su-mahantam pi vajjaṃ appamattakaṃ katvā paññāpeti. Parena kataṃ dukkaṭamattam vītikkamam pi pārājika-sadisam pi katvā dasseti.

12. *Anuññeyyan* ti anujānitabbaṃ anumoditabbaṃ.

Kodhano hoti upanāhī ti kujjhana-lakkhaṇena kodhena veraṃ, appaṭinissagga-lakkhaṇena ca upanāhena samannāgato.

Makkhī hoti palāsī ti para-guṇa-makkhana-lakkhaṇena makkhena, yuga-ggāha-lakkhaṇena palāsena ca samannāgato.

Issukī hoti maccharī ti para-sakkār' ādīnaṃ usūyana-lakkhaṇāya issāya, āvāsa-kula-lābha-vaṇṇa-dhammesu maccharāyana lakkhaṇena pañca-vidha-maccharena ca samannāgato hoti.

Saṭho hoti māyāvī ti kerāṭikāya lakkhaṇena sāṭheyyena kata-paṭicchādana-lakkhaṇāya māyāya ca samannāgato hoti.

Thaddho hoti atimānī ti nissineha-nikkaruṇāya lakkhaṇena thambhena atikkamitvā maññana-lakkhaṇena atimānena ca samannāgato.

Pāpiccho hotī ti asanta-sambhāvana-patthanā-lakkhaṇāya pāpicchatāya samannāgato hoti.

Pāpikānan ti tāsaṃ yeva lāmakānaṃ icchānaṃ *vasaṃ gato*.

Micchā-diṭṭhiko ti: N' atthi dinnan ti, ādi-naya-ppavattāya ayāthāya diṭṭhiyā upeto.

Anta-gāhikāyā ti sā yeva diṭṭhi ucchedantassa gahitattā anta-gāhikā ti vuccati. Tāya samannāgato hoti attho.

Sandiṭṭhi-parāmāsī ti ādisu sayaṃ ditthaṃ sandiṭṭhaṃ. Sandiṭṭham eva parāmasatī ti gahetvā caratī ti sandiṭṭhi-parāmāsī.

Ādhānam vuccati daḷha-suṭṭhapitaṃ. Tathā katvā gaṇhatī ti *ādhāna-gāhī*.

Ariṭṭho viya na sakkā hoti paṭinissajāpetun ti *duppaṭinissaggī*. *Yadi 'me* ti yadi ime.

13. *Idha Nigrodha tapassī* ti. Evaṃ Bhagavā añña-titthiyehi gahita-laddhiṃ tesaṃ rakkhita-tapaṃ sabbam eva saṅkiliṭṭhan ti upakkilesa-pāḷim dassetvā idāni parisuddha-pāḷidassan' atthaṃ desanam ārabhanto *idha Nigrodhā* ti ādim āha.

Tattha *na attamano hotī* ti ādīni vutta-vipakkha-vasena veditabbāni. Sabba-vāresu ca lūkha-tapassino c' eva dhutaṅga-dharassa ca vasena yojanā veditabbā.

Evaṃ so tasmiṃ ṭhāne parisuddho hotī ti evaṃ so tena na attamana-paripuṇṇa-saṅkappa-bhāva-saṅkhātena-kāraṇena parisuddho nirupakkileso hoti, uttariṃ vāyamamāno kammaṭṭhāna-suddhiko hutvā arahattaṃ pāpuṇāti. Iminā nayena sabba-vāresu attho veditabbo.

15. *Addhā kho bhante* ti bhante evaṃ sante ekaṃsen' eva viriyena pāpa-jigucchana-vādo parisuddho hotī ti anujānāti. Ito parañ ca agga-bhāvaṃ vā sāra-bhāvaṃ vā ajānanto *aggappattā ca sāra-ppattā cā* ti āha.

Ath' assa Bhagavā sāra-ppattabhāvaṃ paṭisedhento *na kho Nigrodhā* ti ādim aha.

Papaṭika-pattā hotī ti sāravato rukkhassa sāra-pheggum tañ ca atikkamma bahi-papaṭika[1]-sadisā hotī ti dasseti.

---

[1] B pappaṭika°.

16. *Aggaṃ pāpetū* ti desanā-vasena aggaṃ pāpetvā desetu[1]-sāraṃ pāpetvā desetū[1] ti Dasabalaṃ yācati.

Cātu-yāma-saṃvara-saṃvuto ti catubbidhena saṃvarena pihito.

Na pāṇam atipāpetī ti pāṇaṃ na hanati.

Na bhāvitam āsīsatī ti[2] bhāvitaṃ nāma tesaṃ saññāya pañca-kāma-guṇā. Te nâsīsati[2] na sevatī ti attho.

Aduñ c' assa hotī ti evañ c' assa idāni vuccamānaṃ *so abhiharatī* ti ādi-lakkhaṇaṃ.

Tapassitāya hotī ti, tapassi-bhāve hoti.

Tattha *so abhiharatī* ti so taṃ sīlaṃ abhiharati, upari upari vaḍḍheti: Sīlaṃ me[3] paripuṇṇaṃ, tapo āraddho, alam ettāvatā ti, viriyaṃ vissajjeti.

No hīnāy' āvattatī ti hīnāya gihi-bhāvattāya na vattati. Sīlato uttariṃ visesâdhigam' atthāya viriyaṃ karoti yeva. Evaṃ karonto *so vivittaṃ sen' āsanaṃ bhajati.*

Araññan ti ādīni Sāmaññaphale vitthāritān' eva.

17. *Mettā-sahagatenā* ti ādīni Visuddhimagge* vaṇṇitāni.

Taca-ppattā ti papaṭikato abbhantaraṃ tacaṃ pattā.

18. *Pheggu-pattā* ti tacato abbhantaraṃ pheggum pattā. Pheggu-sadisā hotī ti attho.

19. *Ettāvatā kho Nigrodha tapo-jigucchā agga-ppattā ca hoti sāra-ppattā cā* ti. Idaṃ Bhagavā titthiyānaṃ vasen' āha. Titthiyānaṃ hi lābha-sakkāro rukkhassa-sākhā-palāsa-sadiso. Pañca-sīla-mattakam papaṭika-sadisaṃ, aṭṭha samāpatti-mattaṃ taca-sadisaṃ. Pubbe-nivāsa-ñāṇâvasānā abhiññā pheggu-sadisā. Dibba-cakkhuṃ pan' ete arahanti, gahetvā vicaranti. Tena tesaṃ taṃ rukkhassa sāra-sadisaṃ. Sāsane pana lābha-sakkāro sākhā palāsa-sadiso. Sīla-sampadā papaṭika-sadisā. Jhāna-samāpattiyo taca-sadisā. Lokiyâbhiññā pheggu-sadisā. Magga-phalaṃ sāro. Iti Bhagavatā attano sāsanaṃ onata-vinata-phala-bhāra-bhārita-rukkhopamāya upamitaṃ. So desanā-kusalatāya ito taca-sāra-sampattito mama sāsanaṃ uttar' itarañ c' eva paṇītatarañ ca. Taṃ tvaṃ kadā

* Vism 295 sq.

[1] SS detu. [2] DT āsiṇsati. [3] SS eva.

jānissasī ti attano desanāya visesabhāvaṃ dassetuṃ *iti kho Nigrodhā* ti desanaṃ āharati.

Te paribbājakā ti te tassa parivārā tiṃsa-sata-saṅkhā paribbājakā.

Ettha mayaṃ anassāmā ti ettha acelaka-pāḷi-ādisu. Idaṃ vuttaṃ hoti. Amhākaṃ acelaka-pāḷimattam pi kuto parisuddha-pāḷi? Amhākaṃ parisuddha-pāḷimattam pi n' atthi, kuto cātu-yāma-saṃvar' ādīni? Cātu-yāma-saṃvaro pi n' atthi, kuto arañña-vās' ādīni? Araññe-vāso n' atthi, kuto nīvaraṇa-pahān' ādīni? Nīvaraṇa-pahānam pi n' atthi, kuto Brahma-vihār' ādīni? Brahma-vihāramattam pi n' atthi, kuto pubbe-nivās' ādīni? Pubbe-nivāsa-ñāṇamattam pi n' atthi, kuto amhākaṃ dibba-cakkhu? Ettha mayaṃ sa-ācariyakā naṭṭhā ti.

Ito bhiyyo uttar' itaran ti ito dibba-cakkhu-ñāṇâdhigamato bhiyyo aññaṃ uttariṃ visesâdhigamanaṃ mayaṃ suti-vasena pi na jānāmā ti vadanti.

20. *Atha Nigrodhaṃ paribbājakan* ti evaṃ kir' assa ahosi: "Ime paribbājakā idāni Bhagavato bhāsitaṃ sussūsanti, iminā ca Nigrodhena Bhagavato parammukhe kakkhaḷam durāsadaṃ vacanaṃ vuttaṃ. Idāni ayam pi sotu-kāmo jāto, kālo dāni me imassa māna-ddhajaṃ nipātetvā Bhagavato sāsanaṃ ukkhipitun" ti.

Atha Nigrodhaṃ paribbājakaṃ etad avoca aparam pi 'ssa ahosi: "Ayaṃ mayi akathente satthāraṃ na khamāpessati, tad assa anāgate ahitāya saṃvattissati, mayi pana kathite khamāpessati, tad assa bhavissati dīgha-rattaṃ hitāya sukhāyā" ti.

Aparisâvacaraṃ pana karothā ti ettha *panā* ti nipāto. Atha naṃ aparisâvacaraṃ karothā ti attho. Aparisâvacaraṃ va nan ti pi pāṭho. Aparisâvacaraṃ vā etaṃ karotha go-kāṇ' ādīnaṃ vā aññataran ti attho.

Go-kāṇan ti etthâpi go-kāṇaṃ *pariyanta-cāriṇiṃ karotha panā* ti attho.

Tuṇhībhūto ti tuṇhībhāva-upagato.

Maṅkubhūto ti nittejataṃ āpanno.

Patta-kkhandho ti oṇata-gīvo

Adhomukho ti heṭṭhā-mukho.

21. *Buddho so Bhagavā bodhāyā* ti sayaṃ Buddho sattānam pi catu-sacca-bodhan' atthāya dhammaṃ deseti.

Danto ti cakkhuto pi danto . . . pe . . . manato pi danto.

Damathāyā ti aññesam pi daman' atthāya eva, na vād' atthāya.

Santo ti rāga-santatāya santo, dosa-moha-saṇtatāya sabba akusala-sabbāhi saṅkhāra-santatāya santo.

Samathāyā ti mahājanassa rāg' ādi-saman' atthāya *dhammaṃ deseti.*

Tiṇṇo ti cattāro oghe tiṇṇo.

Taraṇāyā ti mahājanassa ogha-nittharaṇ' atthāya.

Parinibbuto ti kilesa-parinibbānena parinibbuto.

Parinibbānāyā ti mahājanassâpi sabba-kilesa-parinibbān' atthāya dhammaṃ deseti.

22. *Accayo* ti ādīni Sāmaññaphale vuttāni.

Uju-jātiko ti kāya-vaṅk' ādi-virahito uju-sabhāvo.

Ahaṃ anusāsāmī ti ahaṃ tādisaṃ puggalaṃ anusāsāmi, dhammaṃ assa desemi.

Sattāhan ti satta-divasāni. Idaṃ sabbam pi Bhagavā dandha-paññaṃ puggalaṃ sandhāy' āha. *Asaṭho pana amāyāvī* uju-jātiko taṃ muhutten' eva arahattaṃ pattuṃ sakkhissati. Iti Bhagavā asaṭhan ti ādi-vacanena saṭho ti, vaṅka-vaṅko mayā pi na sakkā anusāsitun ti dīpento paribbājakaṃ pāde gahetvā Mahā-Meru-pāda-tale viya khipittha. Kasmā? Ayaṃ hi atisaṭho kuṭila-citto. Satthari evaṃ dhammaṃ kathente pi Buddha - Dhamma - Saṅghesu nâdhimuccati. Adhimuccanak' atthāya so taṃ na odahati. Ko 'haṃ ṭhito Satthāraṃ khamāpetī ti? Tasmā Bhagavā tass' ajjhāsayaṃ viditvā *etu viññū puriso asaṭho* ti ādiṃ āha; saṭham panâhaṃ anusāsitum na sakkomī ti.

23. *Antevāsi-kamyatā* ti antevāsi-kāmatāya. Amhe antevāsike icchanto evam āhā ti *etu viññū puriso* ti ādim āha.

So eva vo ācariyo ti so eva tumhākaṃ pakatiyā ācariyo.

Uddesā no cāvetu-kāmo ti, attano anusāsaniṃ gāhāpetvā amhe amhākaṃ uddesato cāvetu-kāmo.

So eva vo uddeso hotū ti yo tumhākaṃ [1]pakatiyā uddeso so tumhākaṃ[1] yeva hotu na mayaṃ tumhākaṃ uddesena anatthikā.

Ājīvā ti ājīvato.

Akusala-saṅkhātā ti akusalā ti koṭṭhāsaṃ-pattā. Akusaladhammā ti dvādasa citt' uppāda-dhammā, taṇhā yeva vā visesena. Sā hi punabbhava-karaṇato *ponobhavikā* ti vuttā.

Saddarā ti kilesa-daratha-sampayuttā.

Jāti-jarā-maraṇiyā ti jāti-jarā-maraṇānam paccayabhūtā.

Saṅkilesikā dhammā ti dvādasa-citt' uppādā.

Vodāniyā ti samatha-vipassanā dhammā. Tehi satte vodāpenti, tasmā vodāniyā ti vuccanti.

Paññā-pāripūrin ti Magga-pañña-pāripūriṃ.

Vepullatañ cā ti phala-paññā-vepullataṃ. Ubho pi vā etāni aññam-añña-vevacanān' eva. Idaṃ vuttaṃ hoti: tato tumhe Magga-paññañ c' eva phala-paññañ ca *diṭṭhe va dhamme sayaṃ abhiññā sacchikatvā upasampajja viharissathā* ti.

Evaṃ Bhagavā paribbājake ārabbha attano ovādânusāsaniyā phalaṃ dassento arahatta-nikūṭena desanaṃ niṭṭhapesi.

24. *Yathā taṃ Mārenā* ti yathā Mārena pariyuṭṭhita-cittā nisīdanti, evam eva *tuṇhībhūtā . . . appaṭibhānā* nisinnā. Māro kira Satthā ativiya gajjanto Buddha-balaṃ dīpetvā imesaṃ paribbājakānaṃ dhammaṃ deseti: Kadāci dhammâbhisamayo bhaveyya handâhaṃ pariyuṭṭhāmī ti, so tesaṃ cittāni pariyuṭṭhāsi. Appa-hīna-vipallāsānaṃ hi cittaṃ Mārassa yathā nāma karaṇīyaṃ hoti. Te pi *Mārena pariyuṭṭhita-cittā* baddh' aṅga-paccaṅgā viya *tuṇhī . . .* pe *. . . appaṭibhānā nisīdiṃsu.*

Atha Satthā: Ime paribbājakā ativiya niravā hutvā nisinnā, kin nu kho ti, āvajjanto Mārena pariyuṭṭhitabhāvaṃ aññāsi. Sace pana tesaṃ Magga-phala-ppatti-hetu bhaveyya Māraṃ paṭibāhitvā pi Bhagavā dhammaṃ deseyya. So pana tesaṃ n' atthi, sabbe p' ime tucchā purisā ti, aññāsi. Tena vuttaṃ *Atha kho Bhagavato etad ahosi: Sabbe p' ime moghapurisā* ti ādi. Tattha *phuṭṭhā pāpimatā* ti pāpimatā Mārena phuṭṭhā.

Yatra hi nāmā ti yesaṃ nāma.

1-1 SS omit.

Aññāṇ' attham pi ti jānan' attham pi.

Kiṃ karissati sattāho ti Samaṇena Gotamena paricchinna-sattāho amhākaṃ kiṃ karissati. Idaṃ vuttaṃ hoti. Samaṇena Gotamena *sayaṃ abhiññāya sacchikatvā upasampajja viharissati sattāhan* ti vuttaṃ, so sattāho amhākaṃ kiṃ aphāsukaṃ karissati? Handa mayaṃ sattāh' abbhantare etaṃ dhammaṃ sacchikātuṃ sakkā na sakkā ti aññāṇ' attham pi brahmacariyam carissāmā ti. Atha vā jānāma tāv' assa dhamman ti eka-divasaṃ eka-vāraṃ aññāṇ' attham pi etesaṃ cittaṃ duppannaṃ, sattāho pana etesaṃ kusītānaṃ kiṃ karissati? Kiṃ sakkhissanti te sattāhaṃ pūretun? ti: ayam ettha adhippāyo.

Sīha-nādan ti paravāda-bhindanaṃ saka-vāda-samussāpanañ ca abhītaṃ nādaṃ naditvā.

Paccaṭṭhāsī ti patiṭṭhito.

Tāvad evā ti tasmiṃ yeva khaṇe.

Rājagahaṃ pāvisī ti Rājagaham eva paviṭṭho.

Tesam pana paribbājakānaṃ kiñcâpi idaṃ suttaṃ sutvā viseso na nibbatto, āyatiṃ pana tesaṃ vāsanāya paccayo bhavissati. Sesaṃ sabbattha uttānam evā ti.

Udumbarika-sutta-vaṇṇanā niṭṭhitā.

XXVI

CAKKAVATTI-SUTTA-VAṆṆANĀ.

1. *Evam me sutan* ti Cakkavatti-suttaṃ. Tatrâyaṃ anuttānapada-vaṇṇanā.

Mātulāyan ti evaṃ nāmake nagare. Taṃ nagaraṃ gocaragāmaṃ katvā avidūre vana-saṇḍe viharati.

Tatra kho Bhagavā bhikkhū āmantesī ti tatrâyaṃ ānupubbikathā. Bhagavā kira imassa suttassa samuṭṭhāna-samaye paccūsa-kāle mahā-karuṇā-samāpattito vuṭṭhāya lokaṃ volokento, imāya anāgata-vaṃsa-dīpikāya suttanta-kathāya Mātula-nagara-vāsīnaṃ catur-asītiyā pāṇa-sahassānaṃ dhammâbhisamayaṃ viditvā, pāto va vīsati-bhikkhu-sahassa-parivāro Mātula-nagaraṃ sampanno. Mātula-nagara-vāsino khattiyā: Bhagavā āgato ti, sutvā paccuggamanaṃ katvā Dasabalaṃ nimantetvā mahā-sakkārena nagaraṃ pavesetvā nisajjaṭṭhānaṃ saṃvidhāya Bhagavantaṃ mahârahe pallaṅke nisīdāpetvā Buddha-pamukhassa saṅghassa mahā-dānaṃ adaṃsu. Bhagavā bhatta-kiccaṃ niṭṭhāpetvā cintesi: "Svâhaṃ imasmiṃ ṭhāne imesaṃ manussānaṃ dhammaṃ desessāmi, ayaṃ padeso sambādho, manussānaṃ ṭhātuṃ vā nisīdituṃ vā okāso na bhavissati, mahatā kho pana samāgamena bhavitabban" ti. Atha rāja-kulānaṃ bhattânumodanaṃ akatvā va pattaṃ gahetvā nagarato nikkhami. Manussā cintayiṃsu: "Satthā amhākaṃ anumodanam pi akatvā gacchati, addhā bhatt' aggaṃ amanāpaṃ ahosi. Buddhānaṃ nāma na sakkā cittaṃ gahetuṃ, Buddhehi saddhiṃ vissāsa-karaṇaṃ nāma samussitaṭhānaṃ āsīvisaṃ gīvāya gahaṇa-sadisaṃ hoti. Etha bho Tathāgataṃ khamapessāmā" ti. Sakala-nagara-vāsino Bhagavatā sah' eva nikkhantā. Bhagavā gacchanto va Māgadhakhette ṭhitaṃ sākhā-viṭapa-sampannaṃ sanda-cchāyaṃ karīsamatta-bhūmi-patthaṭaṃ ekaṃ mātula-rukkhaṃ disvā, imasmiṃ rukkha-mūle nisīditvā: Dhamme desiyamāne mahāja-

nassa ṭhāna-nisajjānaṃ okāso bhavissatī ti, nivattitvā, maggā okkamma rukkha-mūlaṃ upasaṅkamitvā Dhamma-bhaṇḍâgārikaṃ Ānanda-ṭṭheraṃ olokesi. Thero olokita-saññāya eva: Satthā nisīditu-kāmo ti, nātvā Sugata-mahā-cīvaraṃ paññāpetvā adāsi. Nisīdi Bhagavā paññatte āsane. Ath' assa purato manussā nisīdiṃsu. Ubhosu passesu paccato ca bhikkhu-saṅgho. Ākāse devatā aṭṭhaṃsu. Evaṃ mahā-parisamajjhāgato tatra kho Bhagavā bhikkhū āmantesi.

Te bhikkhū ti tatra upaviṭṭhā dhamma-paṭiggāhakā bhikkhū.

Atta-dīpā ti attānaṃ dīpaṃ tāṇaṃ leṇaṃ gati-parāyanaṃ patiṭṭhaṃ katvā viharathā ti attho.

Atta-saraṇā ti idaṃ tass' eva vevacanaṃ.

Anañña-saraṇā ti idaṃ añña-saraṇa-paṭikkhepa-vacanaṃ. Na hi añño aññassa saraṇaṃ hoti, aññassa hi vāyāmena aññassa asujjhanato.[1] Vuttam pi c' etaṃ: Attā hi attano nātho, ko hi nātho paro siyā ti.* Ten' āha *anañña-saraṇā* ti. Ko pan' ettha attā nāma? Lokiya-lokuttara-dhammo. Ten' ev' āha *dhamma-dīpā dhamma-saraṇā anañña-saraṇā* ti.

Kāye kāyânupassī ti ādīni Mahā-Satipaṭṭhāne† vitthāritā.

Gocare ti carituṃ yutta-ṭṭhāne.

Sake ti attano santake.

Pettike visaye ti pitito āgata-visaye.

Caratan ti carantānaṃ. Carantan ti pi pāṭho. Ayam ev' attho.

Na lacchatī ti na labhissati na passissati.

Māro ti devaputta-Māro maccu-Māro pi kilesa-Māro pi.

Otāran ti randhaṃ chiddaṃ vivaraṃ. Ayam pan' attho: leḍḍu-ṭṭhānato nikkhammato raṇe nisīditvā bāl' ātapaṃ tappantaṃ lāpaṃ gahetvā pakkhanta-sena-sakuṇa-vatthunā dīpetabbo.

Vuttaṃ h' etaṃ.‡ *Bhūta-pubbaṃ bhikkhave* sakuṇagghi lāpaṃ sakuṇaṃ sahasā ajjhappattā aggahesi. Atha kho bhikkhave lāpo sakuṇo sakuṇagghiyā hariyamāno evaṃ paridevesi: "Mayaṃ eva, mahā alakkhikā mayaṃ appa-puññā,

* Dh 160. † See above, pp. 756 sq. ‡ See J II. 59; S V. 146.

[1] SS asijjhanato.

ye mayaṃ agocare carimha paravisaye, sac' ajja mayaṃ gocare careyyāma sake pettike visaye, na myâyaṃ sakuṇagghi alaṃ abhavissa yad idaṃ yuddhāyā" ti. "Ko pana te lāpa gocaro sako pettiko visayo?" ti. "Yadidaṃ naṅgala-kaṭṭha-karaṇaṃ leḍḍu-ṭṭhānan" ti. Atha kho bhikkhave sakuṇagghi sake bale apatthaddhā[1] sake bale apadamānā lāpaṃ sakuṇaṃ muñci: "Gaccha kho tvaṃ lāpa, tatra pi gantvā na mokkhasī" ti. Atha kho bhikkhave lāpo sakuṇo naṅgala-kaṭṭha-karaṇaṃ leḍḍu-ṭṭhānaṃ gantvā mahantaṃ leddum abhirūhitva sakuṇagghiṃ apadamāno aṭṭhāsi: "Ehi khȯ dāni sakuṇagghi, ehi kho dāni sakuṇagghī" ti. Atha kho bhikkhave sakuṇagghi sake bale apatthaddhā[2] sake bale apadamānā, ubho pakkhe sandhāya lāpaṃ sakuṇaṃ sahasā ajjhappattā. Yadā kho bhikkhave aññāsi lāpo sakuṇo: Bahu āgatā kho myâyaṃ sakuṇagghī ti, atha kho tass' eva leḍḍussa antaraṃ paccāpādi. Atha kho bhikkhave sakuṇagghi tatth' eva uraṃ paccatāḷesi. Evaṃ h' etaṃ bhikkhave hoti yo agocare carati para-visaye.

Tasmā ti ha bhikkhave mā agocare carittha para-visaye. Agocare bhikkhave carataṃ para-visaye lacchati Māro otāraṃ, lacchati Māro ārammaṇaṃ. Ko ca bhikkhave bhikkhuno agocaro para-visayo? Yad idaṃ pañca kāma-guṇā. Katame pañca? Cakkhu-viññeyyā rūpā iṭṭhā kantā manāpā piya-rūpā kāmûpasaṃhitā rajaniyā . . . pe. . . . Kāya-viññeyyā . . . phoṭṭhabbā . . . rajaniyā. Ayaṃ bhikkhave bhikkhuno agocaro para-visayo ti.

Gocare bhikkhave caratha . . . pe . . . *na lacchati Māro ārammaṇaṃ*. Ko ca bhikkhave bhikkhuno gocaro sako pettiko visayo? Yad idaṃ cattāro-satipaṭṭhānā. Katame cattāro? Idha bhikkhave bhikkhu kāye kāyânupassī viharati . . . pe. . . . Sako pettiko visayo ti.

Kusalānan ti anavajja-lakkhaṇānaṃ.

Samādāna-hetū ti samādāya-vattana-hetu.

Evam idaṃ puññaṃ vaḍḍhatī ti evam idaṃ lokiya-lokuttaraṃ puñña-phalaṃ vaḍḍhati. Puñña-phalan ti ca uparûpari puññam pi puñña-vipāko pi veditabbo. Tattha duvidhaṃ

---

[1] J atthaddhā. [2] J thaddhā.

kusalaṃ vaṭṭa-gāmi ca vivaṭṭa-gāmi ca. Tattha vaṭṭa-gāmi-kusalaṃ nāma mātā-pitunnaṃ putta-dhītāsu putta-dhītānañ ca mātā-pitūsu sineha-vasena mudu-maddava-cittaṃ. Vivaṭṭa-gāmi-kusalaṃ nāma cattāro satipaṭṭhānā ti ādi-bhedā satta-tiṃsa bodhi-pakkhiya-dhammā. Tesu vaṭṭa-gāmi puññassa pariyosānaṃ manussa-loke cakkavatti siri vibhavo. Vivaṭṭa-gāmi-kusalassa magga-phala-nibbāna-sampatti. Tattha vivaṭṭa-gāmi-kusalassa vipākaṃ sutta-pariyosāne dassissati. Idha pana vaṭṭa-gāmi-kusalassa vipāka-dassan' atthaṃ: "Bhikkhave yadā putta-dhītaro mātā-pitunnaṃ ovāde na aṭṭhaṃsu, tadā āyunâpi vaṇṇenâpi issariyenâpi parihāyiṃsu. Yadā pana aṭṭhaṃsu, tadā vaḍḍhiṃsū" ti vatvā vaṭṭa-gāmi-kusalânusandhi-vasena *Bhūta-pubbaṃ bhikkhave* ti desanaṃ ārabhi.

2. Tattha *cakkavattī* ti ādīni Mahâpadāne vitthāritān' eva.

3. *Osakkitan* ti īsakam pi avasakkitaṃ.

Ṭhānā cutan ti sabbaso ṭhānā apagataṃ. Taṃ kira cakka-ratanaṃ antopura-dvāre akkh' āhataṃ viya vehāsaṃ aṭṭhāsi. Ath' assa ubhosu passesu dve khadira-tthambhe nikhaṇitvā cakka-ratana-mattake nemi abhimukhaṃ ekaṃ suttakaṃ bandhiṃsu. Adho-bhāge pi abhimukhaṃ ekaṃ bandhiṃsu. Tesu uparima-suttato appamattakam pi ogataṃ cakka-ratanaṃ osakkitaṃ nāma hoti. Heṭṭhā suttassa ṭhānaṃ uparima-koṭiyā atikkantaṃ gata-ṭṭhānā cutaṃ nāma hoti. Tad etaṃ atibalava-dose sati suttamattam pi paṇa ek' aṅgula-dv' aṅgulamattaṃ vā bhaṭṭhaṃ ṭhānā cutam eva hoti. Taṃ sandhāy' etaṃ vuttaṃ *osakkitaṃ ṭhānā cutan* ti.

Atha me āroceyyāsī ti "Tāta tvaṃ ajja ādiṃ katvā divasassa tikkhattuṃ cakka-ratanassa upaṭṭhānam gaccha. Evaṃ gacchanto yadā cakka-ratanaṃ īsakam pi osakkitaṃ ṭhānā cutaṃ passasi, atha mayhaṃ ācikkheyyāsi, jīvitaṃ hi me tava hatthe nikkhittan" ti.

Addasā ti appamatto divasassa tikkhattuṃ gantvā olokento eka-divasaṃ addasa.

Atha kho bhikkhave ti bhikkhave atha rājā Daḷhanemi: Cakka-ratanaṃ osakkitan ti, sutvā uppanna-balava-domanasso: "Idāni mayā na ciraṃ jīvitabbaṃ bhavissati, appâvasesam me āyu, na me idāni kāme paribhuñjana-kālo, pabbajjā-kālo

me dānī" ti roditvā paridevitvā jeṭṭha-puttaṃ kumāraṃ āmantāpetvā etad avoca.

Samudda-pariyantan ti parikkhitta-eka-samudda-pariyantam eva. Idaṃ hi 'ssa kula-santakaṃ. Cakkavāḷa-pariyantaṃ pana puññ' iddhi-vasena nibbattaṃ. Taṃ na sakkā dātuṃ. Kula-santakaṃ pana niyyātento samudda-pariyantan ti āha.

Kesā-massun ti tāpasa-pabbajjaṃ pabbajantā pi hi paṭhamaṃ kesa-massuṃ ohārenti. Tato paṭṭhāya parūḷha-kese bandhitvā vicaranti. Tena vuttaṃ *kesa-massuṃ ohāretvā* ti.

Kāsāyānī ti kāsāya-rasa-pītāni. Ādito evaṃ katvā pacchā vakkalāni pi ohārenti.

Pabbajī ti pabbajito. Pabbajitvā pi attano maṅgala-van' uyyāne yeva vasi.

Rājisiṃhī ti, rāja-isimhi. Brāhmaṇa-pabbajitā hi brāhmaṇisayo ti vuccanti. Setaṃ chattaṃ pahāya rāja-pabbajitā rāj' isayo ti.

Antaradhāyī ti antarahitaṃ nibbuta-dīpa-sikhā viya abhāvaṃ upagataṃ.

4. *Paṭisaṃvedesī* ti kandanto paridevanto jānāpesi.

Pettikan ti pitito āgataṃ dāyajjaṃ na hoti. Na sakkā kusītena hīna-viriyena dasa akusala-kamma-paṭhe samādāya vattantena pāpuṇituṃ. Attano pana sukata-kammaṃ nissāya dasa-vidhaṃ dvādasa-vidhaṃ cakkavatti-vattaṃ pūrenten' eva taṃ vattabban ti dīpeti. Atha nam vatta-paṭivattiyaṃ[1] codento *Iṅgha tvan* ti ādim āha. Tattha *ariye* ti niddose. *Cakkavatti-vatte* ti cakkavattīnaṃ vatte.

5. *Dhamman* ti dasa-kusala-kammapatha-dhammaṃ.

Nissāyā ti tad adhiṭṭhānena cetasā tam eva nissayaṃ katvā.

Dhammaṃ sakkaronto ti yathā kato so dhammo suṭṭhu-kato hoti evam etaṃ karonto.

Dhammaṃ garukaronto ti tasmiṃ gārav' uppattiyā taṃ garukaronto.

Dhammaṃ mānento ti tam eva dhammaṃ piyañ ca bhāvanīyañ ca katvā viharanto.

Dhammaṃ pūjento ti taṃ apadisitvā gandha-māl' ādi-pūjanena pūjaṃ karonto.

---

[1] B °paṭipattiyaṃ.

Dhammaṃ apacayāmāno ti tass' eva dhammassa añjali-karaṇ' ādīhi nīca-vuttitām karonto.

Dhamma-ddhajo dhamma-ketū ti taṃ dhammaṃ dhajam iva purakkhatvā, kuntam iva ukkhipitvā pavattiyā dhamma-dhajo dhamma-ketu ca hutvā ti attho.

Dhammâdhipateyyo ti dhammâdhipati-bhūto āgatā-bhāvena dhamma-vasen' eva ca sabba-kiriyānaṃ karaṇena dhammâdhi-pateyyo hutvā.

Dhammikaṃ rakkhâvaraṇa-guttiṃ saṃvidahassū ti dhammo assa atthī ti dhammikā. Rakkhā ca āvaraṇañ ca gutti ca rakkhâvaraṇa-gutti. Tattha paraṃ rakkhanto attānaṃ rakkhatī ti vacanato khanti-ādayo rakkhā. Vuttaṃ h' etaṃ: "Kathañ ca bhikkhave paraṃ rakkhanto attānaṃ rakkhati? Khantiyā avihiṃsāya metta-cittatā anuddayatā" ti. Nivāsana-pārūpana-geh' ādīnaṃ nivāraṇ' āvaraṇaṃ. Cor' ādi-upaddava-nivāraṇ' atthaṃ gopāyanā gutti. Taṃ sabbam pi suṭṭhu-saṃvidahassu pavattaya ṭhapehī ti attho. Idāni yattha sā saṃvidahitabbā, taṃ dassento *anto janasmin* ti ādim āha.

Tatrâyaṃ saṅkhep' attho. Anto-jana-saṅkhātaṃ tava putta-dāraṃ sīla-saṃvare patiṭṭhāpehi, vattha-gandha-māl' ādīni c' assa dehi, sabbûpaddave c' assa nivāraya. Bala-kāy' ādīsu es' eva nayo. Ayaṁ pana viseso. Balakāyo kālaṃ anatikkamitvā bhatta-vetana-sampadānena pi anuggahetabbo. Abhisitta-khattiyā gadrabh' assājāneyy' ādi-ratana-sampadānena pi upagaṇhitabbā. Anuyutta-khattiyā tesaṃ anurūpa-yāna-vahana-sampadānena pi paritosetabbā. Brahmaṇā anna-pāna-vatth' ādinā deyya-dhammena. Gahapatikā bhatta-bīja-naṅgala-balivadd' ādi-sampadānena. Tathā nigama-vāsino ca negamā ca janapada-vāsino jānapadā. Samita-pāpā bāhita-pāpā samaṇa-brāhmaṇā samaṇa-parikkhāra-sampadānena sakkātabbā. Miga-pakkhino abhaya-dānena samassāsetabbā.

Vijite ti attano āṇā-pavatti-ṭṭhāne.

Adhamma-kāro ti adhamma-kiriyā.

Mā pavattitthā ti yathā nappavattati tathā naṃ paṭipādehī ti attho.

Samaṇa-brāhmaṇā ti samita-pāpā bāhita-pāpā.

Mada-ppamādā paṭiviratā ti nava-vidhā māna-madā pañcasu kāma-guṇesu citta-vossajjana-saṅkhāta-pamādā ca paṭiviratā.

Khanti-soracce niviṭṭhā ti adhivāsana-khantiyañ ca sūratabhāve ca patiṭṭhitā.

Ekam attānan ti attano rāg' ādīnaṃ daman' ādīhi *ekam attānaṃ damenti samenti parinibbāpentī* ti vuccanti.

Kālena kālan ti kāle kāle.

Abhinivajjeyyāsī ti gūtham viya visaṃ viya aggiṃ viya ca suṭṭhu vajjeyyāsi.

Samādāyā ti surabhi-kusuma-dāmaṃ viya amataṃ viya sammā ādāya vatteyyāsi. Idha ṭhatvā vattaṃ samānetabbaṃ. Anto-janasmiṃ bala-kāye pi ekaṃ, khattiyesu ekaṃ, anuyuttesu ekaṃ, brāhmaṇa-gahapatikesu ekaṃ, negamajānapadesu ekaṃ, samaṇa-brāhmaṇesu ekaṃ, miga-pakkhīsu ekaṃ, adhamma-kāra-paṭikkhepo ekaṃ, adhanānaṃ dhanânuppadānaṃ ekaṃ, samaṇa-brāhmaṇesu upasaṅkamitvā pañha-pucchanaṃ ekaṃ, evam etaṃ dasa-vidhaṃ hoti. Gahapatike pana pakkhi-jāte ca visuṃ katvā gaṇhantassa dvādasavidhaṃ hoti. Pubbe avuttaṃ vā gaṇhantena adhamma-rāgassa ca visama-lobhassa ca pahāna-vasena dvādasa-vidhaṃ veditabbaṃ.

Idaṃ kho tan ti idaṃ dasavidhaṃ dvādasavidhañ ca ariyaṃ cakkavatti-vattaṃ nāma.

Vattamānassā ti pūretvā vattamānassa.

Tadahu 'posathe ti ādi Mahā-Sudassane vuttaṃ.

9. *Samatenā* ti attano matiyā.

Sudan ti nipātā-mattaṃ.

Pasāsatī ti anusāsati. Idaṃ vuttaṃ hoti: Porāṇakaṃ rājavaṃsaṃ rāja-paveṇiṃ rāja-dhammaṃ pahāya attano matimatte ṭhatvā janapadaṃ anusāsati. Evam ayaṃ Makhādeva-vaṃsassa kaḷāra-janako viya Daḷhanemi-vaṃsassa upacchedako antima-puriso hutvā uppanno.

Pubbe nâparan ti pubba-kālena sadisā hutvā apara-kālaṃ.

Janapadā na pabbantī ti na vaḍḍhanti.

Yathā taṃ pubbakānan ti, yathā pubbakānaṃ rājūnaṃ pubbe ca pacchā ca sadisā yeva hutvā pabbiṃsu, tathā na pabbanti. Katthaci suññā honti hata-viluttā. Tela-madhu-

phāṇik' ādisu c' eva yāgu-bhatt' ādisu ca ojā pi parihāyitthā ti attho.

Amaccā parisajjā ti amaccā c' eva parisâvacarā.

Gaṇaka-mahāmattā ti acchijjak' ādi-pāṭhaka-gaṇakā c' eva mahā-amaccā ca.

Anīkaṭṭhā ti hatthi-ācariy' ādayo.

Dovārikā ti dvāra-rakkhino.

Mantass' ājīvino ti mantā vuccati paññā. Taṃ nissayaṃ katvā ye jīvanti paṇḍitā mahāmattā, tesaṃ etaṃ nāmaṃ.

10. *Na ca kho adhanānan* ti balava-lobhattā pana adhanānaṃ dalidda-manussānaṃ dhanaṃ nânuppadāsi.

Nânuppādeyyamāne ti ananuppādeyyamāne. Ayam eva vā pāṭho.

Daliddiyan ti daliddabhāvo.

Attanā ca jīvāhī ti sayañ ca jīvaṃ yāpehī ti attho.

Uddhaggikan ti ādīsu uparûpari-bhūmīsu phala-dāna-vasena uddham aggam assā ti uddhaggikā. Saggassa hitā tatr' uppatti-jananato ti *sovaggikā*. Nibbatta-ṭṭhānesu sukho vipāko assā ti *sukha-vipākā*. Suṭṭhu-aggānaṃ dibba-vaṇṇ' ādīnaṃ dasannaṃ visesānaṃ nibbattanato *sagga-samvattanikā*. Evarūpaṃ *dakkhiṇaṃ* dānaṃ patiṭṭhapehī ti attho.

12. *Pavaḍḍhissatī* ti vaḍḍhissati, bahuṃ bhavissati.

Sunisedhaṃ nisedheyyan ti suṭṭhu nisiddhaṃ katvā nisedheyyaṃ.

Mūla-ghaccan ti mūla-hataṃ.

Khara-ssarenā ti pharusa-saddena.

Paṇavenā ti vajja-bheriyā.

13. *Sīsāni nesaṃ chijjissāmā* ti sesaṃ antamaso mūlakamuṭṭhiṃ harissāma, tesaṃ tatth' eva sīsāni chijjissāma: Yathā koci haṭabhāvam pi na jānissati, amhākaṃ dāni kim ettha rājā pi evaṃ uṭṭhāya paraṃ māretī ti, ayaṃ nesaṃ adhippāyo.

Upakkamiṃsū ti ārabhiṃsu.

Pantha-dūhanan ti pantha-ghātaṃ panthe ṭhatvā corakammaṃ.

14. *Na hi devā* ti so kira cintesi: "Ayaṃ rājā saccaṃ devā ti, mukha-paṭiññāya dinnāya mārāpeti, handâhaṃ musā-vādaṃ karomī" ti, maraṇa-bhayena *na hi devā* ti avoca.

16. *Ek' idan* ti ettha idan ti nipāta-mattaṃ, eke sattā ti attho.

Cārittan ti micchâcāraṃ.

17. *Abhijjhā-vyāpādo* ti abhijjhā ca vyāpādo ca.

Micchā-diṭṭhī ti n' atthi dinnan ti ādikā antagahikā paccanīka-diṭṭhi.

Adhamma-rāgo ti mātā mātucchā pitā pitucchā mātulānī ti ādike ayutta-ṭṭhāne rāgo.

Visama-lobho ti paribhoga-yuttesu pi ṭhānesu atibalava-lobho.

Micchā-dhammo ti purisānaṃ purisesu itthīnañ ca iṭṭhīsu chanda-rāgo.

Amatteyyatā ti ādisu mātuhito matteyyo. Tassa bhāvo matteyyatā. Mātari sammā-paṭipattiyā etaṃ nāmaṃ. Tassā abhāvo c' eva tappaṭipakkhatā ca amateyyatā. Apatteyyat' ādisu pi es' eva nayo.

Kule-jeṭṭhâpacāyitā ti kule jeṭṭhānaṃ apacitiyā nīca-vuttiyā akaraṇa-bhāvo.

19. *Yaṃ imesan* ti yasmiṃ samaye imesaṃ.

Alam-pateyyā ti patino dātuṃ yuttā.

Imāni rasānī ti imāni loke agga-rasāni.

Ativiy' ādippissantī ti ativiya dippissanti. Ayam eva vā pāṭho.

Kusalan ti pi na bhavissatī ti kusalan ti nāmam pi na bhavissati, paññattimattam pi na paññāyissatī ti attho.

Pujā ca bhavissanti pāsaṃsā cā ti pūjârahā ca bhavissanti pasaṃsârahā ca.

Tadā kira manussā asukena nāma mātā pahatā, pitā pahato, samaṇa-brāhmaṇā jīvitā voropitā. Kule jeṭṭhānaṃ atthi-bhāvam pi na jānāti: " Aho puriso " ti, tam eva pūjessanti c' eva pasaṃsissanti ca.

20. *Na bhavissati mātā ti vā* ti: Ayaṃ mayhaṃ mātā ti, garu-cittaṃ na bhavissati. Gehe mātu-gāmaṃ viya nānāvidhaṃ asabbhi-kathaṃ kathayamānā agāra-vūpacārena upasaṅkamissanti. Mātucch' ādisu es' eva nayo. Ettha ca *mātucchā* ti mātū-bhaginī. *Mātulānī* ti mātula-bhariyā. *Ācariya-bhariyā* ti sipp' āyatanāni sukkhāpakassa ācariyassa bhariyā.

Garūnaṃ dārā ti culla-pitu mahā-pitu-ādīnaṃ bhariyā.

Sambhedan ti missī-bhāvaṃ, mariyāda-bhāvaṃ vā.

Tibbo āghāto paccupaṭṭhito bhavissatī ti balava-kopo punappuna uppatti-vasena paccupaṭṭhito bhavissati. Aparāni dve etass' eva vevacanāni. Kopo hi cittaṃ āghātetī ti *āghāto*. Attano ca parassa ca hita-sukhaṃ vyāpādetī ti vyāpādo.

Manaṃ padūsanato *Mano-padoso* ti vuccati.

Tibbaṃ vadhaka-cittan ti piyamānassâ pi paraṃ maraṇ' atthāya vadhaka-cittaṃ. Tassa vatthuṃ dassetuṃ *mātu pi puttamhī* ti ādi vuttaṃ.

Māgavikassā ti miga-luddakassa.

21. *Satth' antara-kappo* ti satthena antara-kappo. Saṃvaṭṭa-kappaṃ appatvā antarā va loke vināso. Antara-kappo ca nām' esa dubbhikkh' antara-kappo rog' antara-kappo satth' antara-kappo ti tividho. Tattha lobh' ussadāya pajāya dubbhikkh' antara-kappo hoti, moh' ussadāya rog' antara-kappo, dos' ussadāya satth' antara-kappo. Tattha dubbhikkh' antara-kappena naṭṭhā yebhuyyena petti-visaye upapajjanti. Kasmā? Āhāra-nikantiyā balavattā. Rog' an-antara-kappena naṭṭhā yebhuyyena sagge nibbattanti. Kasmā? Tesaṃ hi: Aho vat' aññesaṃ sattānaṃ evarūpo rogo na bhaveyyā ti, metta-cittaṃ uppajjati. Satth' antara-kappena naṭṭhā yebhuyyena nirayaṃ uppajjanti. Kasmā? Aññam-aññaṃ balavâghātatāya.

Miga-saññan ti ayaṃ migo ti saññaṃ.

Tiṇhāni satthāni hatthesu pātubhavissantī ti tesaṃ kira hatthena puṭṭhamattaṃ yaṃ kiñci antamaso tiṇa-paṇṇaṃ upādāya āvudham eva bhavissati.

Mā ca mayaṃ kiñcī ti mayaṃ kiñci eka-purisaṃ jīvitā mā voropayimha.

Mā c' amhe kocī ti amhe koci eka-puriso pi jīvitā mā voropayittha.

Yan nūna mayan ti ayaṃ loka-vināso paccupaṭṭhito, na sakkā dvīhi eka-ṭṭhāne ṭhitehi jīvitaṃ laddhun ti maññamānā evaṃ cintayiṃsu.

Vana-gahaṇan ti vana-saṅkhātehi tiṇa-gumbalat' ādīhi gahaṇa-ṭṭhānaṃ.

Rukkha-gahaṇan ti rukkhehi gahaṇaṃ duppavesana-ṭṭhānaṃ.

Nadī-viduggan ti nadīnaṃ antara-dīp' ādīsu duggamana-ṭṭhānam.

Pabbata-visaman ti pabbatehi visamaṃ pabbatesu vā visama-ṭṭhānaṃ.

Sabhā gāyissantī ti: "Yathā ahaṃ jīvāmi, diṭṭhā bho sattā, tvam pi tathā jīvasī" ti evaṃ sammodamāna-kathāya attanā sabhāge karissanti.

Āyatan ti mahantaṃ.

Pāṇâtipātā virameyyāmā ti pāṇâtipātato osakkeyyāma. Pāṇâtipātaṃ virameyyāmā ti pi sajjhāyanti. Tattha pāṇâtipātaṃ pajaheyyāmā ti attho.

Vīsati-vass' āyukā ti mātā-pitaro pāṇâtipātā paṭiviratā puttā kasmā vīsati-vass' āyukā ahesun ti? Khetta-visuddhiyā. Tesaṃ hi mātā-pitaro sīlavantā jātā. Iti sīlavante gabbhe vaḍḍhitattā imāya khetta-visuddhiyā dīgh' āyukā ahesuṃ. Ye pan' ettha kālaṃ katvā tatth' eva nibbattā, te attano va sīla-sampattiyā dīgh' āyukā ahesuṃ.

22. *Assāmā* ti bhaveyyāma.

Cattarīsaṃ-vass' āyukā ti ādayo koṭṭhāsā adinnâdān' ādīhi paṭiviratānaṃ vasena veditabbā.

23. *Icchā* ti: Mayhaṃ bhattaṃ dethā ti, evaṃ uppajjanaka-taṇhā.

Anasanan ti na asanaṃ avipphārikabhāvo kāyâlasiyaṃ. Bhattaṃ bhuttānaṃ bhatta-sammada-paccayā nipajjitu-kāmatā janako kāya-dubbalabhāvo ti attho.

Jarā ti pākaṭa-jarā.

Kukkuṭa-sampātikā ti eka-gāmassa chadana-piṭṭhito uppatitvā itara-gāmassa chadana-piṭṭhe patana-saṅkhāto kukkuṭa-sampāto etāsu atthī ti kukkuṭa-sampātikā. Kukkuṭa-sampādikā ti pi pāṭho. Gāmantarato gāmantaraṃ kukkuṭānaṃ padasâgamana-saṅkhāto kukkuṭa-sampādo etāsu atthī ti attho. Ubhayam p' etaṃ ghana-nivāsanaṃ yeva dīpeti.

Avīci maññe phuṭo bhavissatī ti Avīci mahā-nirayo viya nirantara-pūrito bhavissati.

25. *Asīti-vassa-sahass' āyukesu bhikkhave manussesu Metteyyo nāma Bhagavā loke uppajjissatī* ti na vaḍḍhamānaka-vasena vuttaṃ. Na hi Buddhā vaḍḍhamāne āyumhi nibbattanti, bhassamāne pana nibbattanti. Tasmā yadā taṃ āyuṃ

vaḍḍhitvā asaṅkheyyataṃ patvā puna bhassamānaṃ asīti-vassa-sahass' āyu-kāle ṭhassati, tadā uppajjissatī ti attho.

Pariharissatī ti idaṃ parivāretvā vicarantānaṃ vasena vuttaṃ.

26. *Yūpo* ti pāsādo.

Raññā Mahā-Panādena kārāpito ti raññā hetubhūtena tass' atthāya Sakkena deva-rājena Vissakamma-devaputtaṃ pesetvā kārāpito. Pubbe kira dve pitā-puttā naḷa-kārā. Paccekabuddhassa naḷehi ca udumbarehi ca paṇṇa-sālaṃ kārāpetvā taṃ tattha vasāpetvā catūhi paccayehi upaṭṭhahiṃsu. Te kālaṃ katvā devaloke nibbattā. Tesu pitā devaloke yeva aṭṭhāsi. Putto devalokā cavitvā Surūcissa rañño deviyā Sumedhāya kucchismiṃ nibbatto Mahā-Panādo nāma kumāro ahosi. So apara-bhāge chattaṃ ussāpetvā Mahā-Panādo nāma rājā jāto. Ath' assa puññânubhāvena Sakko deva-rājā Vissakamma-devaputtaṃ: "Rañño pāsādaṃ karohī" ti pahiṇi. So tassa pāsādaṃ nimmini pañca-vīsati-yojan' ubbedhaṃ satta-bhūmakaṃ satta-ratana-mayaṃ. Taṃ sandhāya Jātake* vuttaṃ—

Panādo nāma so rājā yassa yūpo suvaṇṇayo
Tiriyaṃ soḷasa-pabbedho ubbham āhu sahassadhā
Sahassa-kaṇḍo sata-bheṇḍu dhajâlu haritāmayo
Anaccuṃ tattha gandhabbā cha sahassāni sattadhā
Evam etaṃ tadā āsi yathā bhāsasi Bhaddaji.
Sakko ahaṃ tadā āsiṃ veyyāvaccakaro tavā ti.

So rājā tattha yāvat' āyukaṃ vasitvā devaloke nibbattati. Tasmiṃ devaloke nibbatte so pāsādo Mahā-Gaṅgāya anusotaṃ pati. Tassa dhura-sopāna-sammukha-ṭṭhāne Payāga-patiṭṭhānaṃ nāma nagaraṃ māpitaṃ. Thūpikāya sammukha-ṭṭhāne Koṭigāmo nāma gāmo. Apara-bhāge amhākaṃ Bhagavato kāle so Naḷakāra-devaputto devalokā cavitvā manussapathe Bhaddaji-seṭṭhi nāma hutvā Satthu santike pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇi. So nāvāya Gaṅgā-taraṇa-divase bhikkhu-saṅghassa taṃ pāsādaṃ dassesī ti vatthu vitthāretabbaṃ. Kasmā pan' esa pāsādo na antarahito ti? Itarassa ānubhāvena. Tena

* J II. 334.

saddhiṃ puñña-kammaṃ katvā devaloke nibbatta-kulaputto anāgate Saṅkho nāma rājā bhavissati. Tassa paribhog' atthāya so pāsādo vuṭṭhahissati. Tasmā na antarahito ti.

Ussāpetvā ti taṃ pāsādaṃ uṭṭhāpetvā.

Ajjhāvasitvā ti tattha vasitvā.

Daditvā vissajjetvā ti taṃ pāsādam dāna-vasena datvā nirapekkha-pariccāga-vasena ca vissajjetvā. Kassa evaṃ datvā ti? Samaṇ' ādīnaṃ. Ten' āha *Samaṇa-brāhmaṇa-kapaṇiddhikā-vanibbaka-yācakānaṃ dānaṃ datvā* ti. Kathaṃ pana so ekaṃ pāsādaṃ bahunnaṃ dassatī ti? Evaṃ kir' assa cittaṃ uppajjissati: "Ayaṃ pāsādo vippakiriyatū" ti. So khaṇḍa-khaṇḍaso vippakirissati. So taṃ alaggamāno hutvā: Yo yattakaṃ icchati so taṃ gaṇhatū ti, dāna-vasena vissajjeti. Tena vuttaṃ *dānaṃ datvā Metteyyassa Bhagavato . . . pe . . . viharissatī* ti.

27. Ettakena Bhagavā vaṭṭa-gāmi-kusalassa anusandhiṃ dassesi. Idāni vivaṭṭa-gāmi-kusalassa anusandhiṃ dassento puna *Atta-dīpā bhikkhave viharathā* ti ādim āha.

28. *Idaṃ kho bhikkhave bhikkhuno āyusmin* ti bhikkhave yaṃ vo ahaṃ: "Āyunā pi vaḍḍhissathā" ti avocaṃ, tattha idaṃ bhikkhuno āyusmiṃ āyu-kāraṇan ti attho. Tasmā tumhehi āyunā vaḍḍhitu-kāmehi ime cattāro iddhipādā bhāvetabbā ti dasseti.

Vaṇṇasmin ti yaṃ vo ahaṃ *Vaṇṇena pi vaḍḍhissathā* ti avocaṃ, idaṃ tattha vaṇṇa-kāraṇaṃ. Sīlavato hi avippaṭisār' ādīnaṃ vasena sarīra-vaṇṇo pi kitti-vasena guṇa-vaṇṇo pi vaḍḍhati. Tasmā tumhehi vaṇṇena vaḍḍhitu-kāmehi sīla-sampannehi bhavitabban ti dasseti.

Sukhasmin ti yaṃ vo ahaṃ *Sukhena pi vaḍḍhissathā* ti avocaṃ, idaṃ tattha vivekajaṃ pīti-sukh' ādi-nānappakāra-jhāna-sukhaṃ. Tasmā tumhehi sukhena vaḍḍhitu-kāmehi imāni cattāri jhānāni bhāvetabbāni.

Bhogasmin ti yaṃ vo ahaṃ *Bhogena pi vaḍḍhissathā* ti avocaṃ, ayaṃ so appamāṇānaṃ sattānam appaṭikūlat' āvaho sukha-sayan' ādi-ekādasânisaṃso sabba-disā vipphārita-brahma-vihāra-bhogo. Tasmā tumhehi bhogena vaḍḍhitu-kāmehi ime brahma-vihārā bhāvetabbā.

Balasmin ti yaṃ vo ahaṃ *Balena pi vaḍḍhissathā* ti avocaṃ,

idaṃ taṃ āsava-kkhaya-pariyosāne uppannaṃ arahatta-phalasaṅkhātaṃ balaṃ. Tasmā tumhehi balena vaḍḍhitukāmehi arahatta-pattiyā yogo karaṇīyo.

Yatha-y-idaṃ bhikkhave Māra-balan ti yathā idaṃ devaputta-Māra-maccu-Māra-kilesa-Mārānaṃ balaṃ duppasahaṃ durabhisambhavaṃ aññaṃ loke eka-balam pi na samanupassāmi, tam pi balaṃ idam eva arahatta-phalaṃ pasahati adhibhavati ajjhottharati. Tasmā etth' eva yogo karaṇīyo ti dasseti.

Evam idaṃ puññan ti evam idaṃ lokuttara-puññam pi yāva āsava-kkhayā pavaḍḍhatī ti vivaṭṭa-gāmi-kusalânusandhiṃ niṭṭhapento arahatta-nikūṭena desanaṃ niṭṭhapesi.

Sutta-pariyosāne vīsati bhikkhu-sahassāni arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Caturāsīti pāṇa-sahassāni Amata-pānaṃ pivimsū ti.

Cakkavatti-sutta-vaṇṇanā niṭṭhitā.

XXVII.

AGGAÑÑA-SUTTA-VAṆṆANĀ.

1. *Evam me sutan* ti Aggañña-suttaṃ. Tatrâyaṃ anuttāna-pada-vaṇṇanā.

Pubbârāme Migāra-mātu pāsāde ti ettha ayaṃ ānupubbi-kathā. Atīte kappa-sata-sahassa-matthake ekā upāsikā Padumuttaraṃ Bhagavantaṃ nimantetvā Buddha-pamukhassa bhikkhu-sata-sahassassa dānaṃ datvā Bhagavato pāda-mūle nipajjitvā: Anāgate tumhādisassa Buddhassa agg' upaṭṭhāyikā homī ti, patthanaṃ akāsi. Sā kappa-sata-sahassaṃ devesu ca manussesu ca saṃsaritvā amhākaṃ Bhagavato kāle Bhaddiya-nagare Meṇḍaka-seṭṭhi-puttassa Dhanañjaya-seṭṭhino gehe Sumanā-deviyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gaṇhi. Jāta-kāle tassā Visākhā ti nāmaṃ akaṃsu. Sā yadā Bhagavā Bhaddiya-nagaraṃ agamāsi tadā pañcahi dārikā-satehi saddhiṃ Bhagavato paccuggamanaṃ gatā paṭhama-dassanamhi yeva sot' āpannā ahosi. Apara-bhāge Sāvatthiyaṃ Migāra-seṭṭhi-puttassa Puṇṇa-vaḍḍhana-kumārassa gehaṃ gatā. Tattha naṃ Migāra-seṭṭhi mātu-ṭhāne ṭhapesi. Tasmā Migāra-mātā ti vuccati. Pati-kulaṃ gacchantiyā tassā pitā mahālatā-pilandhanaṃ nāma kārāpesi.* Tasmiṃ pilandhane catasso vajira-nāḷiyo upayogaṃ agamaṃsu. Muttānam ekādasa-nāḷiyo. Pavāḷassa dvā-vīsati nāḷiyo. Maṇīnaṃ tettiṃsa nāḷiyo. Iti etehi ca aññehi ca satta-vaṇṇehi vara-ratanehi niṭṭhānaṃ agamāsi. Taṃ sīse paṭimukkaṃ yāva pāda-piṭṭhiyā bhassati. Pancaññaṃ hatthīnaṃ balaṃ dhāriyamānā va naṃ itthī dhāretuṃ sakkoti. Sā apara-bhāge Dasabalassa agg' upaṭṭhāyikā hutvā taṃ pasādhanaṃ vissajjetvā navahi koṭīhi Bhagavato vihāraṃ kārayamānā karīsa-matte bhūmi-bhāge pāsādaṃ

---

* Cp. the identical description of this parure at DhA I. 394, where given as footnote.

kāresi. Tassa upari-bhūmiyaṃ pañca-gabbha-satāni honti, heṭṭhima-bhūmiyaṃ pañca-satāni-gabbha-sahassa-paṭimaṇḍito ahosi. Sā: Suddha-pāsādo na sobhatī ti, taṃ parivāretvā, pañca-duvaḍḍha-geha-satāni pañca-cūla-pāsāda-satani pañca-dīgha-sālā-satāni ca kārāpesi. Vihāra-maho catūhi māsehi niṭṭhānaṃ agamāsi. Mātugām' attabhāve ṭhitāya Visākhāya viya aññissā Buddha-sāsane dhana-pariccāgo nāma n' atthi. Puris' attabhāve ṭhitassa Anāthapiṇḍikassa viya aññassā ti. So hi catu-paṇṇāsa-koṭiyo vissajjetvā Sāvatthiyā dakkhiṇa-bhāge Anurādhapurassa Mahāvihāra-sadise ṭhāne Jetavana-mahāvihāraṃ nāma kāresi. Visākhā Sāvatthiya pācīna-bhāge Uttamadeviyā vihāra-sadise ṭhāne Pubbârāmaṃ nāma kāresi. Bhagavā imesaṃ dvinnaṃ kulānaṃ anukampāya Sāvatthiṃ nissāya viharanto imesu dvīsu vihāresu nibaddha-vāsaṃ vasi. Ekaṃ anto-vassaṃ Jetavane vasati, ekaṃ Pubbârāme. Tasmiṃ pana samaye Bhagavā *Pubbârāme* viharati. Tena vuttaṃ *Pubbârāme Migāra-mātu pāsāde* ti.

Vāseṭṭha-Bhāradvājā ti Vāseṭṭho ca sāmaṇero Bhāradvājo ca.

Bhikkhūsu parivasantī ti. Te n' eva titthiya-parivāsaṃ na āpatti-parivāsaṃ vasanti. Aparipuṇṇa vassattā pana bhikkhu-bhāvaṃ patthayamānā vasanti. Ten' ev' āha *bhikkhu-bhāvaṃ ākaṅkhamānā* ti. Ubho pi h' ete udicca brāhmaṇa-mahāsāla-kule nibbattā cattāḷīsa-koṭi-vibhavā tinnaṃ vedānaṃ pāragū Majjhima-nikāye Vāseṭṭha-suttaṃ sutvā saraṇaṃ gatā, Tevijja-suttaṃ sutvā pabbajitā, imasmiṃ kāle bhikkhu-bhāvaṃ ākaṅkhamānā parivasanti.

Abbhokāse caṅkamatī ti uttara-dakkhiṇena āyatassa pāsādassa puratthima-bhāge pāsāda-cchāya-yanta-rajjūhi ākaḍḍhiyamānaṃ ratana-sat' ubbedhaṃ suvaṇṇa-agghikaṃ viya anila-pathe vidhāvantīhi chabbaṇṇāhi Buddha-rasmīhi sobhamāno aparâparaṃ caṅkamati.

2. *Anucaṅkamiṃsū* ti añjaliṃ paggayha onata-sarīrā hutvā anuvattamānā caṅkamiṃsu.

3. *Vāseṭṭhaṃ āmantesī* ti so tesaṃ paṇḍitataro gahetabbaṃ vissajjetabbaṃ jānāti, tasmā taṃ āmantesi.

Tumhe khv' atthā ti tumhe kho attha.

Brāhmaṇa-jaccā ti brāhmaṇa-jātikā.

Brāhmaṇa-kulīnā ti brāhmaṇesu kulīnā, kula-sampannā.

Brāhmaṇa-kulā ti brāhmaṇa-kulato. Bhog' ādi-sampannaṃ brāhmaṇa-kulaṃ pahāyā ti attho.

Nâkkosantī ti dasa-vidhena akkosa-vatthunā na akkosanti.

Na paribhāsantī ti nānāvidha-paribhava-kathāya na garahantī ti attho. Iti Bhagavā: brāhmaṇā ime sāmaṇere akkosanti paribhāsantī ti, jānamāno va pucchati. Kasmā? Ime mayā apucchitā paṭhamataraṃ na kathessanti, akathite kathā na samuṭṭhātī ti, kathā-samuṭṭhāpan' atthāya.

Tagghā ti ekaṃsa-vacane nipāto. Ekaṃsen' eva *no bhante brāhmaṇā akkosanti paribhāsantī* ti vuttaṃ hoti.

Atta-rūpāyā ti attano anurūpāya.

Paripuṇṇāyā ti yathā-ruciṃ pada-vyañjanāni āropetvā āropetvā.pūritāya.

No aparipuṇṇāyā ti antarā aṭṭhapitāya nirantaraṃ pavattāya.

Kasmā pana brahmaṇā ime sāmaṇere akkosantī ti? Appatiṭṭhatāya. Ime hi sāmaṇerā agga-brāhmaṇānaṃ puttā, tiṇṇaṃ vedānaṃ pārāgū, Jambudīpe brāhmaṇānaṃ antare pākaṭā sambhāvitā. Tesaṃ pabbajitattā aññe brāhmaṇaputtā pabbajiṃsu. Atha kho brāhmaṇā: Appatiṭṭhā mayaṃ jātā ti, imāya appatiṭṭhatāya gāma-dvāre pi anto-gāme pi te disvā: Tumhehi brāhmaṇa-samayo bhinno, muṇḍa-samaṇakassa pacchato pacchato sarasa-giddhā hutvā pi carathā ti, ādīni c' eva pāḷiyaṃ āgatāni *Brāhmaṇo va seṭṭho vaṇṇo* ti ādīni ca vatvā akkosanti. Sāmaṇerā tesu akkosantesu pi kopaṃ vā āghātaṃ vā akatvā, kevalaṃ Bhagavatā puṭṭhā *Taggha no bhante brāhmaṇā akkosanti paribhāsantī* ti ārocesuṃ. Atha te Bhagavā akkosan' ākāraṃ pucchanto *Yathā kathaṃ pana vo* ti pucchi. Te ācikkhanta *brāhmaṇā bhante* ti ādim āhaṃsu.

Tattha *seṭṭho vaṇṇo* ti jāti-gott' ādīnaṃ paññāpana-ṭṭhāne brāhmaṇā va seṭṭhā ti dassenti.

Hīno añño vaṇṇo ti itare tayo vaṇṇā hīnā lāmakā ti vadanti.

Sukko ti paṇḍaro.

Kaṇho ti kālako.

Sujjhantī ti jāti-gott' ādi-paññāpana-ṭṭhānesu sujjhanti.

Brahmuno puttā ti, Mahā-Brahmuno puttā.

Orasā mukhato jātā ti ure vasitvā mukhato nikkhantā, ure katvā saṃvaḍḍhitā ti vā orasā.

Brahmajā ti Brahmato nibbattā.

Brahma-nimmitā ti Brahmunā nimmitā.

Brahma-dāyādā ti Brahmuno dāyādā.

Hīnam attha vaṇṇaṃ ajjhupagatā ti hīnaṃ vaṇṇaṃ ajjhupagat' attha.

Muṇḍake samaṇake ti nindantā jigucchantā vadanti. Na muṇḍamattañ c' eva samaṇamattañ ca sandhāya.

Ibbhe ti gahapatike.

Kaṇhe ti kālake.

Bandhū ti Mārassa bandhubhūte Māra-pakkhike.

Pādâpacce ti Mahā-Brahmuno pādā apaccabhūte, pādato jāto ti adhippāyo.

4. *Taggha vo Vāseṭṭha brāhmaṇā porāṇaṃ assarantā evaṃ āhaṃsū* ti ettha *vo* ti nipātamattaṃ sāmi-vacanaṃ. Tumhākaṃ brāhmaṇā ti attho. *Porāṇan* ti porāṇakaṃ aggaññaṃ lok' uppattiṃ cariya-vaṃsaṃ. *Assarantā* ti asaramānā. Idaṃ vuttaṃ hoti. Ekaṃsena vo Vāseṭṭha brāhmaṇā porāṇaṃ lok' uppattiṃ anussarantā ajānantā evaṃ vadantī ti.

Dissanti kho panā ti evam-ādi tesaṃ laddhi-bhindan' atthāya vuttaṃ. Tattha *brāhmaṇiyo* ti brāhmaṇānam putta-paṭilābh' atthāya āvāha-vivāha-vasena kulaṃ ānītā brāhmaṇiyo dissanti. Tā kho pan' etā aparena samayena utuniyo pi honti sañjāta-pupphā ti attho.

Gabbhiniyo ti sañjāta-gabbhā.

Vijāyamānā ti putta-dhītaro janayamānā.

Pāyamānā ti dārake thaññaṃ pāyantiyo.

Yonijā va samānā ti brāhmaṇīnaṃ passāva-maggena jātā samānā.

Evam āhaṃsū ti evaṃ vadanti. Kathaṃ? *Brāhmaṇo va seṭṭho vaṇṇo . . . pe . . . Brahma-dāyādā* ti. Yadi pana nesaṃ sacca-vacanaṃ siyā, brāhmaṇīnaṃ kucchi Mahā-Brahmassa uro bhaveyya. Brahmaṇīnaṃ passāva-maggo Brahmuno mukhaṃ bhaveyya. Na kho pan' etaṃ evaṃ. Ten' āha *Te Brahmānañ c' eva abbhâcikkhantī* ti ādi.

Ettāvatā: Mayaṃ Mahā-Brahmuno ure vasitvā mukhato nikkhantā ti, vattuṃ mā labhantū ti: imaṃ mukha-cchedaka-vādaṃ vatvā puna cattāro pi vaṇṇā kusale dhamme samādāya

vattantā va sujjhantī ti dassan' atthaṃ *Cattāro 'me Vāseṭṭha vaṇṇā* ti ādim āha.

5. *Akusala-saṅkhātā* ti akusalā ti saṅkhātā, akusala-koṭṭhāsabhūtā ti vā. Esa nayo sabbattha.

Na alam-ariyā ti ariya-bhāve asamatthā.

Kaṇhā ti pakati-kāḷakā.

Kaṇha-vipākā ti vipāko pi tesaṃ kaṇho dukkho ti attho.

Khattiye pi te ti khattiyamhi pi te.

Ekacce ti ekasmiṃ. Esa nayo sabbattha.

6. *Sukkā* ti nikkilesa-bhāvena paṇḍarā.

Sukka-vipākā ti vipāko pi tesaṃ sukko, sukho ti attho.

7. *Ubhaya-vokiṇṇesu vattamānesū* ti ubhayesu vokiṇṇesu missībhūtesu hutvā vattamānesu. Katamesu ubhayesū ti? *Kaṇha-sukkesu dhammesu viññu-garahitesu c' eva viññu-pasatthesu ca. Yad ettha brāhmaṇā evam āhaṃsū* ti. Ettha etesu kaṇha-sukka-dhammesu vattamānā pi brāhmaṇā yad eva taṃ evaṃ vadanti *Brāhmaṇo va seṭṭho vaṇṇo* ti ādi.

Taṃ nesaṃ viññū nânujānanti ye loke paṇḍitā te nânumodanti nappasaṃsantī ti attho.

Taṃ kissa hetu? Imesaṃ hi Vāseṭṭhā ti ādimhi ayaṃ saṅkhep' attho. Yaṃ vuttaṃ *nânujānantī* ti taṃ kasmā ti ce. Yasmā *imesaṃ catunnaṃ vaṇṇānaṃ yo bhikkhu arahaṃ . . . pe . . . sammad-aññā vimutto, so tesaṃ aggam akkhāyati,* te n'eva evarūpā, tasmā tesaṃ *viññū nânujānanti*.

Arahan ti-ādi-padesu c' ettha kilesānaṃ ārakatt' ādīhi kāraṇehi arahaṃ.

Āsavānaṃ khīṇattā *khīṇ' āsavo*. Satta sekhā puthujjanakalyāṇakā ca brahmacariya-vāsaṃ vasanti nāma. Ayam pana vuttha-vāso ti *vusitavā*. Catūhi maggehi catūsu saccesu parijānan' ādi-karaṇīyaṃ kataṃ assā ti *kata-karaṇīyo*. Kilesabhāro ca khandha-bhāro ca ohito assā ti *ohita-bhāro*. Ohito ti otārito. Sundaro attho sako vā attho sad-attho. Anuppatto sad-attho etenā ti *anuppatta-sadattho*. Bhava-saṃyojanaṃ vuccati taṇhā. Sā ca parikkhīṇā assā ti *parikkhīṇa-bhavasaṃyojano*.

Sammad-aññā vimutto ti sammā-hetunā kāraṇena jānitvā vimutto.

Jane tasmin ti jane etasmiṃ, imasmiṃ loke ti attho.

Diṭṭhe c' eva dhamme abhisamparāyañ cā ti idhattabhāve ca parattabhāve ca.

8. *Anantarā* ti antara-virahitā, attano kulena sadisā ti attho.

Anuyuttā ti vasavattino.

Nipaccakāran ti mahallakatarā nipaccakāraṃ dassenti. Daharatarā abhivādan' ādīni karonti. Tattha *sāmīci-kamman* ti taṃ taṃ vatta-kāraṇāni anucchavika-kammaṃ.

9. *Niviṭṭhā* ti abhiniviṭṭhā acala-ṭṭhitā.

Kassa pana evarūpā saddhā hotī ti? Sot' āpannassa. So hi niviṭṭha-saddho asinā sīse chijjamāne pi Buddho abuddho ti vā Dhammo adhammo ti vā Saṃgho asaṃgho ti vā na vadati. Patiṭṭhita-saddho hoti Sūrambaṭṭho viya. So kira Satthu dhamma-desanaṃ sutvā, sot' āpanno hutvā gehaṃ agamāsi. Atha Māro dvattiṃsa-vara-lakkhaṇa-patimaṇḍitaṃ Buddha-rūpaṃ māpetvā tassa ghara-dvāre ṭhatvā: Satthā āgato ti, sāsanaṃ pahiṇi. Sūrambaṭṭho cintesi: "Ahaṃ idān' eva Satthu santike Dhammaṃ sutvā āgato, kin nu kho bhavissatī?" ti upasaṅkamitvā Satthu saññāya vanditvā aṭṭhāsi. Māro āha: "Ambaṭṭha, yan te mayā rūpaṃ aniccaṃ . . . pe . . . viññāṇaṃ aniccan ti kathitaṃ, taṃ dukkathitaṃ anupadhāretvā hi mayā etaṃ vuttaṃ, tasmā tvaṃ rūpaṃ niccaṃ . . . pe . . . viññāṇaṃ niccan ti gaṇhāhī" ti. Sūro cintesi: "Aṭṭhānaṃ etaṃ yaṃ Buddha anupadhāretvā apaccakkhaṃ kātvā kiñci katheyyaṃ. Addhā ayaṃ mayhaṃ vicchinda-janan' atthaṃ Māro āgato" ti. Tato naṃ: "Tvaṃ Māro" ti āha. So musā-vādaṃ kātuṃ nâsakkhi: "Āma Māro 'smī" ti paṭijānāti. "Kasmā āgato 'sī?" ti. "Tava saddhā-cālan' atthan" ti āha. "Kaṇha pāpima tvaṃ tāva eko tiṭṭha, tādisānaṃ Mārāṇaṃ satam pi sahassam pi sata-sahassam pi mama saddhaṃ cāletuṃ asamatthaṃ. Maggena āgata-saddhā nāma silā paṭhaviyaṃ patiṭṭhita-Sineru viya acalā hoti, kiṃ tvaṃ etthā" ti accharaṃ pahari. So ṭhātuṃ asakkonto tatth' ev' antaradhāyi. Evarūpaṃ saddhaṃ sandhāy' etaṃ vuttaṃ *niviṭṭhā* ti.

Mūla-jātā patiṭṭhitā ti magga-mūlassa sañjātattā tena magga-mūlena patiṭṭhitā.

Daḷhā ti thirā.

Asaṃhāriyā ti sunikhāta-inda-khīlo viya kenaci cāletuṃ asakkuṇeyyā.

Tass' etaṃ kallaṃ vacanāyā ti tassa ariya-sāvakassa yuttaṃ eva vattuṃ. Kin ti? *Bhagavato 'mhi putto oraso* ti evam ādi.

So hi Bhagavantaṃ nissāya ariya-bhūmiyaṃ jāto ti *Bhagavato putto*. Ure vasitvā mukhato nikkhanta-dhamma-ghosa-vasena magga-phalesu patiṭṭhitattā *oraso mukhato jāto*. Ariya-dhammato jātattā ariya-dhammena ca nimmitattā *dhamma-jo dhamma-nimmito*. Nava-lokuttara-dhamma-dāyājjaṃ arahatī ti *dhamma-dāyādo*.

Taṃ kissa hetū ti yad etaṃ *Bhagavato 'mhi putto* ti vatvā dhammajo dhamma-nimmito ti vuttaṃ. Taṃ kasmā ti? Idāni 'ssa atthaṃ dassento *Tathāgatassa h' etan* ti ādim āha. Tattha *Dhamma-kāyo iti pī* ti; kasmā Tathāgato Dhamma-kāyo ti vutto? Tathāgato hi tepiṭakaṃ Buddha-vacanaṃ hadayena cintetvā vācāya abhinīhari. Ten' assa kāyo Dhammamayattā Dhammo va. Iti Dhammo kāyo assâti *Dhamma-kāyo*. Dhamma-kāyattā eva *Brahma-kāyo*. Dhammo hi seṭṭh' aṭṭhena Brahmā ti vuccati. *Dhamma-bhūto* ti Dhamma-sabhāvo. Brahma-bhūtattā eva *Brahma-bhūto*.

10. Ettāvatā Bhagavā seṭṭha-cchedaka-vādaṃ dassetvā idāni aparena pi nayena seṭṭha-cchedaka-vādam eva dassetuṃ *hoti kho so Vāseṭṭha samayo* ti ādim āha. Tattha saṃvaṭṭa-vivaṭṭa-kathā Brahmajāle vitthāritā va.

Itthattam āgacchantī ti itthabhāvaṃ manussattam agacchanti.

Te ca honti manomayā ti te idha manussa-loke nibbattamānā pi opapātikā hutvā manen' eva nibbattā ti *manomayā*. Brahma-loke viya idhâpi nesaṃ pīti yeva āhāra-kiccaṃ sādhetī ti *pīti-bhakkhā*. Eten' eva nayena *sayam-pabhâdīni* veditabbāni.

11. *Ekodakī-bhūtan* ti sabbaṃ cakkavāḷaṃ ekodakam eva bhūtaṃ.

Andhakāro ti tamo.

Andhakāra-timisā ti cakkhu-viññāṇ' uppatti-nivāraṇena andhabhāva-karaṇaṃ bahala-tamaṃ.

Samatānī ti patiṭṭhahi, samantato patthari.

Payas' otatt' assā ti tatta-khīrassa.

Vaṇṇa-sampannā ti vaṇṇena sampannā. Kaṇikāra-puppha-sadiso tassā vaṇṇo ahosi.

Gandha-sampannā ti gandhena sampannā, dibba-gandhaṃ vāyati.

Rasa-sampannā ti rasena sampannā pakkhitta-dibb' ojā viya hoti.

Khuddaṃ madhun ti khudda-makkhikāhi kataṃ madhuṃ.

Aneḷakan ti niddosaṃ makkhik' aṇḍa-virahitaṃ.

12. *Lola-jātiko* ti lola-sabhāvo. Atītânantare pi kappe lolo yeva.

Ambho ti acchariyajāto āha.

Kim ev' idaṃ bhavissatī ti vaṇṇo pi 'ssa manāpo gandho pi. Raso pan' assa kīdiso bhavissatī ti attho. Yo tattha uppanna-lobho, so *rasa-paṭhaviṃ aṅguliyā sāyi* aṅguliyā gahetvā jivh' agge ṭhapesi.

Acchādesī ti jivh' agge ṭhapita-mattā satta-rasa-haraṇī-sahassāni pharitvā manāpā hutvā tiṭṭhati.

Taṇhā c' assa okkamī ti tattha c' assa taṇhā uppajji.

Ālumpa-kārakaṃ upakkamiṃsu paribhuñjitun ti ālopaṃ katvā piṇḍa-piṇḍe chinditvā paribhuñjituṃ ārabhiṃsu.

Candima-suriyā ti candimā ca suriyo ca.

Pātur-ahaṃsū ti pātu-bhaviṃsu.* Ko pana tesaṃ paṭhamaṃ pātubhavati, ko kismiṃ vasati, kassa kiṃ pamāṇaṃ, ko upari, ko sīghaṃ gacchati? Kati tesaṃ vīthiyo, kathaŋ caranti, kittake ṭhāne ālokaṃ karontī ti? Ubho na ekato pātubhavanti. Suriyo paṭhamataraṃ paññāyati. Tesaṃ hi sattānaṃ sayaṃ pabhāya antarahitāya andhakāro ahosi. Te bhīta-tasitā: Bhaddakaṃ va tassa sace āloko pātubhaveyyā ti, cintayiṃsu. Tato mahā-janassa sūra-bhāvaṃ janayamānaṃ suriya-maṇḍalaṃ uṭṭhahi. Ten' ev' assa: Suriyo ti, nāmaṃ ahosi. Tasmiṃ divasaṃ ālokaṃ katvā attham-ite puna andhakāro ahosi. Te: Bhaddakaṃ va tassa sace añño āloko uppajjeyyā ti, cintayiṃsu. Atha nesaṃ chandaṃ ñatvā canda-maṇḍalaṃ uṭṭhahi. Ten' ev' assa: Cando ti, nāmaṃ ahosi. Tesu cando anto-maṇi-vimāne vasati. Taṃ bahi-rajatena

* Cp. with the foll. Vism 417 sq.

parikkhittaṃ. Ubhayam pi sītalam eva ahosi. Suriyo anto-kanaka-vimāne vasati. Taṃ bāhiraṃ phalikā-parikkhittaṃ hoti. Ubhayam pi uṇham eva. Pamāṇato cando ujukaṃ ekūna-paññāsa-yojano, parimaṇḍalato tīhi yojanehi ūna-diyaḍḍha-sata-yojano. Suriyo ujukaṃ paññāsa-yojano, parimaṇḍalato diyaḍḍha-sata-yojano. Cando heṭṭhā, suriyo upari. Antaraṃ nesaṃ yojanaṃ hoti. Candassa heṭṭhimantato suriyassa uparimantato yojana-sataṃ hoti. Cando ujukaṃ saṇikaṃ gacchati, tiriyaṃ sīghaṃ. Dvīsu passesu nakkhatta-tārakā gacchanti. Cando dhenu viya vacchaṃ taṃ nakkhattaṃ upasaṅkamati. Nakkhattāni pana attano ṭhānaṃ na vijahanti. Suriyassa ujukaṃ gamaṇaṃ sīghaṃ, tiriyaṃ gamaṇaṃ dandhaṃ. So kāḷa-pakkh' uposathato pāṭipada-divase yojanānaṃ sata-sahassaṃ canda-maṇḍalaṃ ohāya gacchati. Atha cando lekhā viya paññāyati. Pakkhassa dutiyāya sata-sahassan ti evaṃ yāva uposatha-divasā sata-sahassaṃ sata-sahassaṃ ohāya gacchati. Atha cando anukkamena vaḍḍhitvā uposatha-divase paripuṇṇo hoti. Puna pāṭipada-divase yojanānaṃ sata-sahassaṃ dhāvitvā gaṇhāti. Dutiyāya sata-sahassaṃ evaṃ yāva uposatha-divasā sata-sahassaṃ sata-sahassaṃ dhāvitvā gaṇhāti. Atha cando anukkamena hāyitvā uposatha-divase sabbaso na paññāyati. Candaṃ heṭṭhā katvā suriyo upari hoti. Mahatiyā pātiyā khuddaka-bhājanaṃ viya canda-maṇḍaḷaṃ pithīyati. Majjhantike geha-cchāyā viya candassa chāyā na paññāyati. So chāyāya apaññāyamānāya dūre ṭhitānaṃ divā dīpo viya sayam pi na paññāyati. Kati tesaṃ vīthiyo ti? Ettha pana: Aja-vīthi nāga-vīthi go-vīthī ti, tisso vīthiyo honti. Tattha ajānaṃ udakaṃ paṭikkulaṃ hoti. Hatthi-nāgānaṃ manāpaṃ, gunnaṃ sītunha-samatāya phāsukaṃ hoti. Tasmā yaṃ kālaṃ candima-suriyā aja-vīthiṃ ārohanti, tadā devo eka-bindum pi na vassati. Yadā nāga-vīthiṃ ārohanti, tadā bhinnaṃ viya nabhaṃ paggharati. Yadā go-vīthiṃ ārohanti, tadā utu-samatā sampajjanti. Candima-suriyā cha māse Sineruto bahi nikkhamanti, cha māse anto vicaranti. Te hi Āsāḷhi-māse Sineru-samīpena caranti, tato dve māse nikkhamitvā bahi vicarantā paṭhama-Kattika-māse majjhena gacchanti. Tato Cakkavālâbhimukhā gantvā, tayo māse Cak-

kavāla-samīpena caritvā, puna nikkhamitvā Citta-māse majjhena gantvā, tato pare dve māse Sineru 'bhimukhā pakkhanditvā puna Āsāḷhe Sineru-samīpena caranti. Kittake ṭhāne ālokaṃ karontī ti? Ekappahārena tīsu dīpesu ālokaṃ karonti. Katham? Imasmiṃ dīpe suriy' uggamana-kālo, Pubbavidehe majjhantiko hoti, Uttarakurūsu atthaṅgamana-kālo, Aparagoyāne majjhima-yāmo. Pubbavidehe uggamana-kālo, Uttarakurūsu majjhantiko, Aparagoyāne atthaṅgamana-kālo, idha majjhima-yāmo. Uttarakurūsu uggamana-kālo, Aparagoyāne majjhantiko, idha atthaṅgamana-kālo, Pubbavidehe majjhima-yāmo. Aparagoyāna-dīpe uggamana-kālo, idha majjhantiko, Videha-dīpe atthaṅgamana-kālo, Uttarakurūsu majjhima-yāmo ti.

Nakkhattāni tāraka-rūpānī ti Kattik' ādi-nakkhattāni c' eva sesa-tāraka-rūpāni ca candima-suriyehi saddhiṃ yeva *pātur-ahesuṃ.*

Rattiṃ divā ti tato suriy' atthaṅgamanato yāva aruṇ' uggamanā ratti, aruṇ' uggamanato yāva suriy' atthaṅgamanā divā ti. Evaṃ *rattin-divā paññāyiṃsu.* Atha pañca-dasa-rattiyo aḍḍha-māso, dve aḍḍha-māsā māso ti, evaṃ *mās' aḍḍha-māsaṃ paññāyiṃsu.* Atha cattāro māsā utu, tayo utū saṃvaccharo ti, evaṃ *utu-saṃvaccharā paññāyiṃsu.*

13. *Vaṇṇa-vevaṇṇatā cā* ti vaṇṇassa vivajja-bhāvo.

Tesaṃ vaṇṇâtimāna-paccayā ti tesaṃ vaṇṇe ārabbha uppanna-atimāna-paccayā.

Mānâtimāna-jātikānan ti punappuna uppajjamāna-mânâtimāna-sabhāvānaṃ.

Rasāya paṭhaviyā ti sampanna-rasattā rasā ti laddhanāmāya paṭhaviyā.

Anutthuniṃsū ti anubhāsiṃsu.

Aho rasan ti aho amhākaṃ madhura-rasaṃ antarahitan ti.

Aggaññaṃ akkharan ti lok' uppatti-vaṃsa-kathaṃ.

Anupadantī ti anugacchanti.

14. *Evam evaṃ pātur-ahosī* ti ediso hutvā uṭṭhahi. Anto vāpiyaṃ udake chinne sukkha-kalala-paṭalaṃ viya ca uṭṭhahi.

Badālatā[1] ti ekā madhura-rasā bhadda-latā.

---

[1] B padālatā.

Kalambukā ti nāḷikā.

15. *Ahu vata no* ti madhura-rasā vata no badālatā ahosi.

Ahāyi[1] *vata no* ti sā no etarahi antarahitā ti.

16. *Akaṭṭha-pāko* ti akaṭṭhe yeva bhūmi-bhāge uppanno.

Akaṇo ti nikkuṇḍako.

Athuso ti nitthuso.

Sugandho ti dibba-gandhaṃ vāyati.

Taṇḍula-pphalo ti parisuddhaṃ paṇḍaraṃ taṇḍulam eva phalati.

Pakkaṃ paṭivirūḷhan ti sāyaṃ gahita-ṭṭhānaṃ pāto va pakkam hoti. Puna virūḷhaṃ paṭipākatikam eva gahita-ṭṭhānaṃ paññāyati.

Nâpadānaṃ paññāyatī ti alāyikaṃ hutvā anūnam eva paññāyati.

Itthiyā cā ti yā pubbe manussa-kāle itthī, tassā itthiliṅgaṃ pātubhavati, pubbe purisassa purisa-liṅgaṃ. Mātugāmo nāma hi puris' attabhāvaṃ labhanto anupubbena purisatta-paccaye dhamme pūretvā labhati. Puriso itthatta-bhāvaṃ labhanto kāma-micchâcāraṃ nissāya labhati. Tadā pana pakatiyā mâtugāmassa itthi-liṅgaṃ purisassa purisaliṅgaṃ pātur ahosi.

Upanijjhāyatan ti upanijjhāyantānaṃ olokentānaṃ.

Pariḷāho ti rāga-pariḷāho.

Seṭṭhin ti chārikaṃ.

Nibbuyhamānāyā ti nīyamānāya.

17. *Adhamma-sammatan* ti tam pana paṃsu-khipan' ādi adhammo ti sammataṃ. *Tad etarahi dhamma-sammatan* ti taṃ idāni dhammo ti sammataṃ. Dhammo ti taṃ gahetvā vicaranti. Tadā hi ekaccesu janapadesu kalahaṃ kurumānā itthiyo: "Tvaṃ kasmā kathesi? Yā[2] gomaya-piṇḍamattam pi nâlatthā" ti vadanti; *pātavyatan* ti sevitabbataṃ.

Sannidhi-kārakan ti sannidhiṃ katvā.

Apadānaṃ paññāyitthā ti chinnaṭṭhānaṃ ūnam eva hutvā paññāyi.

Saṇḍa-saṇḍā ti ekekasmiṃ ṭhāne kalāpa-bandhā viya gumba-gumbā hutvā.

---

[1] SS apahāsi. [2] SS Sā.

18. *Mariyādaṃ ṭhapeyyāmā* ti sīmaṃ ṭhapeyyāma.

19. *Yatra hi nāmā* ti yo nāma.

Pāṇinā pahariṃsū ti tayo vāre vacanaṃ agaṇhantaṃ pāṇinā pahariṃsu.

Tad agge kho panā ti taṃ aggaṃ katvā.

20. *Khīyitabbaṃ khīyeyyā* ti pakāsetabbaṃ pakāseyya, khipitabbaṃ vā khipeyya, hāretabbaṃ hāreyyā ti vuttaṃ hoti.

Yo nesaṃ satto ti yo etesaṃ satto. Ko pana so ti? Amhākaṃ Bodhisatto.

Sālīnaṃ bhāgaṃ anupadassāmā ti: "Mayaṃ ek' ekassa khettato ammaṇaṃ ammaṇaṃ āharitvā, tuyhaṃ sāli-bhāgaṃ dassāma. Tayā kiñci kammaṃ na kātabbaṃ, tvaṃ amhākaṃ jeṭṭhaka-ṭṭhāne seṭṭha-ṭṭhāne tiṭṭhā" ti.

21. *Akkharaṃ upanibbattan* ti saṅkhā samaññā paññatti vohāro uppanno.

Khattiyo khattiyo tv' eva dutiyaṃ akkharan ti na kevalaṃ akkharam eva, te pan' assa khetta-sāmino tīhi saṅkhehi abhisekam pi akaṃsu.

Paresaṃ rañjetī ti sukheti pīṇeti.

Aggaññenā ti aggan ti ñātena, agge vā ñātena.

Lok' uppatti-samaye uppannena. *Abhinibbatti ahosī* ti.

22. *Vīt' aṅgārā vīta-dhūmā* ti pacitvā khāditabbā bhāvato vigata-dhūm' aṅgārā.

Panna-musalā ti koṭṭetvā pacitabbā bhāvato patita-musalā.

Ghāsam esanā ti bhikkhā-cariya-vasena yāgu-bhattaṃ pariyesantā.

23. *Tam enaṃ manussā disvā* ti te ete manussā passitvā.

Anabhisambhuṇamānā ti asahamānā asakkontā.

Ganthe karontā ti tayo vede abhisaṅkharontā c' eva vācentā ca.

Acchantī ti vasanti. *Acchentī* ti pi pāṭho. Es' ev' attho.

Hīna-sammatan ti mante dhārenti mante vācentī ti kho Vāseṭṭha idaṃ tena samayena hīna-sammataṃ.

Tad etarahi seṭṭha-sammatan ti, taṃ idāni ettake mante dhārenti ettake mante vācentī ti seṭṭha-sammataṃ jātaṃ.

Brāhmaṇa-maṇḍalassā ti brāhmaṇa-gaṇassa.

24. *Methunaṃ dhammaṃ samādāyā* ti methuna-dhammaṃ samādiyitvā.

Vissu-kammante payojesun ti, gopa-kamma[1]-vāṇija-kamm' ādike vissute uggate kammante payojesuṃ.

25. *Suddā Suddā* ti tena ludd' ācāra-khudd' ācāra-kammunā. Suddaṃ Suddan ti lahuṃ lahuṃ kucchitaṃ gacchanti vinassantī ti attho.

26. *Ahu kho* ti hoti kho.

Sakaṃ dhammaṃ garahamāno ti na seta-cchattaṃ ussāpana-mattena sujjhituṃ sakkoti, evaṃ attano khattiya-dhammaṃ nindamāno. Esa nayo sabbattha.

Imehi kho Vāseṭṭha catūhi maṇḍalehī ti iminā idaṃ dasseti: samaṇa-maṇḍalam nāma visuṃ n' atthi, yasmā pana na sakkā jātiyā sujjhituṃ attano sammā-paṭipattiyā visuddhi hoti, tasmā *imehi catūhi maṇḍalehi samaṇa-maṇḍalassa abhinibbatti* hoti. Imāni maṇḍalāni samaṇa-maṇḍalaṃ anuvattanti. Anuvattantāni ca dhammen' eva anuvattanti, no adhammena. Samaṇa-maṇḍalaṃ hi āgamma, sammā-paṭipattiṃ pūretvā suddhiṃ pāpuṇantī ti. Idāni yathā jātiyā na sakkā sujjhituṃ, sammā-paṭipattiyā va sujjhanti. Tam atthaṃ pākaṭaṃ karonto *Khattiyo pi kho Vaseṭṭhā* ti desanaṃ ārabhi.

27. Tattha *micchā-diṭṭhi-kamma-samādāna-hetū* ti micchā-diṭṭhi-vasena samādiṇṇa-kamma-hetu, micchā-diṭṭhi-kammassa vā samādāna-hetu.

29. *Dvaya-kārī* ti kālena kusalaṃ karoti kālena akusalan ti, evaṃ ubhaya-kārī.

Sukha-dukkha-paṭisaṃvedī hotī ti eka-kkhaṇe ubhaya-vipāka-dānaṭṭhānaṃ nāma n' atthi. Yena pana akusalaṃ bahuṃ kataṃ hoti, kusalaṃ mandaṃ so taṃ kusalaṃ nissāya khattiya-kule vā brāhmaṇa-kule vā nibbattati. Atha naṃ akusala-kammaṃ kāṇam pi karoti khujjakam pi pīṭhasappim pi. So rajjassa vā araho hoti, anabhisitta-kāle vā evambhūto bhoge paribhuñjituṃ no sakkoti. Aparassa maraṇa-kāle dve balava-mallā viya dve pi kusalâkusala-kammāni upaṭṭhahanti. Tesu akusalaṃ balavataraṃ hoti, taṃ kusalaṃ paṭibāhetvā tiracchāna-yoniyaṃ nibbattāpeti. Kusala-kammaṃ pavatti vedanīyaṃ hoti. Tam enaṃ maṅgala-hatthiṃ vā karonti, maṅgala-assaṃ vā, maṅgala-usabhaṃ vā. So taṃ sampattiṃ

[1] B gorakkha.

anubhavati. Idaṃ sandhāya vuttaṃ *Sukha-dukkhaṃ paṭisaṃvedī hotī* ti.

30. *Sattannaṃ bodhi-pakkhiyānan* ti cattāro satipaṭṭhānā ti ādi koṭṭhāsa-vasena sattannaṃ. Paṭipāṭiyā pana sattatiṃsāya bodhi-pakkhiyānaṃ dhammānaṃ.

Bhāvanam anvāyā ti bhāvanaṃ anugantvā paṭipajjitvā ti attho.

Parinibbātī ti kilesa-parinibbānena parinibbāti. Iti Bhagavā cattāro vaṇṇe dassetvā paṭividdha-catusaccaṃ khīṇ' āsavaṃ eva deva-manussesu setthaṃ katvā dassesi.

31. Idāni taṃ ev' atthaṃ loka-sammatassa Brahmuno pi vacana-dassanânusārena daḷhaṃ katvā dassento *Imesaṃ hi Vāseṭṭha catunnaṃ vaṇṇānan* ti ādim āha.

32. *Brahmunā p' esā* ti ādi Ambaṭṭha-sutte vitthāritaṃ. Iti Bhagavā ettakena iminā kathā-maggena seṭṭha-cchedaka-vāram eva dassetvā suttantaṃ vinivaṭṭetvā arahatta-nikūṭena desanaṃ niṭṭhapesi.[1]

Attamanā Vāsettha-Bhāradvājā ti Vāseṭṭha-Bhāradvāja-sāmaṇerā pi hi saka-manā tuṭṭha-manā: Sādhu sadhū ti, Bhagavato bhāsitaṃ abhinandiṃsu. Idam eva suttantaṃ āvajjantā anumajjantā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇiṃsū ti.

Aggañña-sutta-vaṇṇanā-niṭṭhitā.

---

[1] SS end here with the usual title; B continues.

XXVIII.

SAMPASĀDANIYA-SUTTA-VAṆṆANĀ.

Evam me sutaṃ.

1. *Ekaṃ samayan* ti Sampasādaniyaṃ. Tatrâyaṃ anuttāna-pada-vaṇṇanā.

Nāḷandāyan ti Nāḷandā ti evaṃ-nāmake nagare. Taṃ nagaraṃ gocara-gāmaṃ katvā.

Pāvārik' ambavaṇe ti Dussa-Pāvārike seṭṭhino ambavane. Taṃ kira tassa uyyānaṃ ahosi. So Bhagavato dhamma-desanaṃ sutvā, Bhagavati pasanno tasmiṃ uyyāne kuṭi-lena-maṇḍap' ādi-paṭimaṇḍitaṃ Bhagavato vihāraṃ katvā niyyādesi. So vihāro Jīvak' ambavanaṃ viya Pāvārik' ambavanaṇ tv' eva saṅkhaṃ gato. Tasmiṃ Pāvārik' ambavane viharatī ti attho.

Bhagavantaṃ etad avoca : Evam pasanno ahaṃ bhante Bhagavatī ti. Kasmā evaṃ avoca ? Attano uppanna-somanassa-vedan' atthaṃ. Tatrâyam anupubba-kathā.

Thero kira taṃ divasaṃ kālass' eva sarīra-paṭijagganaṃ katvā nivattha-nivāsano patta-cīvaraṃ ādāya pāsādikehi abhikkant' ādîhi deva-manussānaṃ pasādaṃ āvahanto Nāḷanda-vāsīnaṃ hita-sukham anubrūhanto piṇḍāya pavisitvā, pacchā-bhattaṃ piṇḍapāta-paṭikkanto vihāraṃ gantvā Satthu-vattaṃ dassetvā, Satthari gandha-kuṭiṃ paviṭṭhe Satthāraṃ vanditvā attano divāṭṭhānaṃ agamāsi. Tattha saddhivihārik' antevāsikesu vattaṃ dassetvā paṭikkantesu divāṭṭhānaṃ sammajjitvā camma-khaṇḍaṃ paññāpetvā udaka-kumbhato udakena hattha-pāde sītale katvā, ti-sandhi-pallaṅkaṃ āharitvā kāla-paricchedaṃ katvā phala-samāpattiṃ samāpajji. So yathā paricchinna-kāla-vasena samāpattito vuṭṭhāya attano guṇe anussarituṃ āraddho. Ath' assa guṇe anussarato sīlaṃ āpātham āgātaṃ. Tato paṭipāṭiyā ca samādhi paññā vimutti vimutti-ñāṇa-dassanaṃ paṭhamajjhānaṃ . . . pe

. . . nevasañña-nâsaññ' āyatana-samāpatti vipassanā-ñāṇaṃ dibbacakkhu-ñāṇaṃ sot' āpatti-maggo sot' āpatti-phalaṃ . . . pe . . . arahatta-maggo arahatta-phalaṃ, aṭṭha-paṭisambhidā dhamma-paṭisambhidā nirutti-paṭisambhidā paṭibhāna-paṭisambhidā sāvaka-pāramīñānaṃ. Ito paṭṭhāya kappa-sata-sahass' ādhikassa asaṅkheyyassa upari Anomadassī-Buddhassa pāda-mūle kataṃ abhinīhāraṃ ādiṃ katvā attano guṇe anussarato yāva nisinna-pallaṅkā guṇā upaṭṭhahiṃsu. Evaṃ thero attano guṇe anussaramāno guṇānaṃ pamāṇaṃ vā paricchedaṃ vā daṭṭhuṃ nâsakkhi. So cintesi: "Mayhaṃ tāva padesa-ñāṇe ṭhitassa sāvakassa guṇānaṃ pamāṇaṃ vā paricchedo vā n' atthi, ahaṃ pana yaṃ Satthāraṃ uddissa pabbajito, kīdisā nu kho tassa guṇā ?" ti. Dasabalassa guṇe anussarituṃ āraddho.

So Bhagavato sīlaṃ nissāya, samādhiṃ paññaṃ vimuttiṃ vimutti-ñāṇadassanaṃ nissāya, cattāro satipaṭṭhāne nissāya, cattāro sammappadhāne cattāro iddhipāde cattāro magge cattāri phalāni catasso paṭisambhidā catu-yoni-paricchedakaṃ ñāṇaṃ cattāro ariya-vaṃse nissāya, Dasabalassa guṇe anussarituṃ āraddho. Tadā pañca-padhāniy' aṅgāni pañcaṅgikaṃ sammā-samādhiṃ pañc' indriyāni pañca balāni pañca nissāraṇīyā dhātuyo pañca vimutt' āyatanāni pañca vimutti-paripācaniyā paññā; cha nissāraṇīye dhamme cha anussatiṭṭhānāni cha gārave cha nissāraṇīyā dhātuyo cha satta-vihāre cha anuttariyāni cha nibbedha-bhāginiyā paññā cha abhiññā cha asādhāraṇa-ñāṇāni; satta aparihāniye dhamme satta ariya-dhanāni satta bojjhaṅge satta sappurisa-dhamme satta nijjara-vatthūni satta paññā satta dakkhiṇeyya-puggale satta khīṇâsava-balāni; aṭṭha paññā-paṭilābha-hetū aṭṭha sammattāni aṭṭha loka-dhammâtikkame aṭṭha ārambha-vatthūni aṭṭha akkhaṇa-desanā aṭṭha Mahāpurisa-vitakke aṭṭha abhibhâyatanāni aṭṭha vimokkhe; nava yoniso-manasikāra-mūlake dhamme nava pārisuddhi-padhāniy' aṅgāni nava sattâvāsa-desanā nava āghāta-paṭivinaye nava saññā nava nānattāni nava anupubba-vihāre; dasa nātha-karaṇe dhamme dasa kasiṇ' āyatanāni dasa kusala-kammapathe dasa Tathāgata-balāni dasa sammattāni dasa ariya-vāse dasa asekha-dhamme; ekādasa mettânisaṃse; dvādasa dhamma-cakk' ākāre: terasa dhu-

taṅga-guṇe; cuddasa Buddha-ñāṇāni; pañcadasa vimutti-paripācaniye dhamme; soḷasa-vidhaṃ ānāpāna-satiṃ; aṭṭhārasa Buddhadhamme; ekūna-visati paccavekkhana-ñāṇāni; catu-cattālīsa ñāṇa-vatthūni; paropaṇṇāsa kusala-dhamme; satta-sattati ñāṇa-vatthūni; catu-vīsati koṭi-sata-sahassa samāpatti-sañcāra-mahāvajira-ñāṇaṃ nissāya Dasabalassa guṇe anussarituṃ ārabhi. Tasmiṃ yeva ca divāṭṭhāne nisinno ye upari aparaṃ [pana bhante][1] etad ānuttariyan ti āgamissanti soḷasa aparaṃ pariya-dhammā te pi nissāya anussarituṃ ārabhi.

So: Kusala-paññattiyaṃ anuttaro mayhaṃ Satthā, āyatana-paññattiyaṃ anuttaro, gabbhâvakkantiyaṃ anuttaro, ādesanā-vidhāsu anuttaro, dassana-sampattiyaṃ anuttaro, puggala-paññattiyaṃ anuttaro, padhāne anuttaro, paṭipadāsu anuttaro, bhassa-samācāre anuttaro, purisa-sīla-samācāre anuttaro, anusāsani-vidhāsu anuttaro, para-puggala-vimutti-ñāṇe anuttaro, sassata-vāde anuttaro, pubbe-nivāsa-ñāṇe anuttaro, dibba-cakkhu-ñāṇe anuttaro, iddhi-vidhe anuttaro, iminā ca iminā ca anuttaro ti: evaṃ Dasabalassa guṇe anussaranto Bhagavato guṇānaṃ n' eva antaṃ na pamāṇaṃ passi.

Thero attano pi tāva guṇānaṃ antaṃ vā pamāṇaṃ vā nâddasa. Bhagavato guṇānaṃ kiṃ passissati? Yassa yassa hi paññā mahatī ñāṇaṃ visadaṃ, so so Buddha-guṇe mahantato saddahati. Lokiya-mahājano ukkāsitvā pi khipitvā pi: Namo Buddhānan ti, attano attano upanissaye ṭhatvā Buddhānaṃ guṇe sarati.[2] Sabba-lokiya-mahājanassa eko sot' āpanno Buddha-guṇe mahantato saddahati. Sot' āpannānaṃ satato pi sahassato pi eko sakad-āgāmī, sakad-āgāmīnaṃ satato pi sahassato pi eko anāgāmī, anāgāmīnaṃ satato pi sahassato pi eko arahā Buddha-guṇe mahantato saddahati. Avasesa-arahantehi asīti mahātherā Buddha-guṇe mahantato saddahanti. Asīti mahātherehi cattāro mahātherā. Catūhi mahātherehi dve agga-sāvakā. Tesu Sāriputta-thero, Sāriputta-therato pi eko Pacceka-Buddho Buddha-guṇe mahantato saddahati. Sace pana sakala-cakkavāḷa-gabbhe saṅghāṭi-kaṇṇena saṅghā-

---

[1] Sic MSS. [2] B anussarati.

ṭi-kaṇṇaṃ paharamānā nisinnā Pacceka-Buddhā Buddha-guṇe anussareyyuṃ, tehi sabbehi pi eko sabbaññu Buddho va Buddha-guṇe mahantato saddahati. Seyyathā pi nāma mahājano: Mahā-samuddo gambhīro uttāno ti, jānan' atthaṃ yottāni vaṭṭeyya. Tattha koci vyāma-ppamāṇaṃ yottaṃ vaṭṭeyya, koci dve-vyāmaṃ, koci nava-vyāmaṃ, koci dasa-vyāmaṃ, koci vīsati-vyāmaṃ, koci tiṃsa-vyāmaṃ, koci cattālīsa-vyāmaṃ, koci paññāsa-vyāmaṃ, koci sata-vyāmaṃ, koci sahassa-vyāmaṃ, koci catur-asīti-vyāma-sahassaṃ. Te nāvaṃ vā ārūyha samudda-majjhe uggata-pabbat' ādimhi vā ṭhatvā attano attano yottaṃ otāreyyuṃ, tesu yassa yottaṃ vyāma-mattaṃ, so vyāma-matta-ṭṭhāne yeva udakaṃ jānāti . . . pe . . . yassa caturāsīti-vyāma-sahassaṃ so caturāsīti-vyāma-sahassa-ṭṭhāne yeva udakaṃ jānāti, parato udakaṃ ettakan ti na jānāti, mahā-samudde pana na tattakaṃ ñeva udakaṃ, atha kho anantam aparimā-ṇaṃ, caturāsīti-yojana-sahassaṃ gambhīro hi mahā-samuddo. Evam eva eka-vyāma-yottato paṭṭhāya nava-vyāma-yottena ñāta-udakaṃ viya lokiya-mahājanena diṭṭha-Buddha-guṇā veditabbā. Dasa-vyāma-yottena dasa-vyāma-ṭṭhāne ñāta-udakaṃ viya sot' āpannena diṭṭha-Buddha-guṇā. Vīsati-vyā-ma-yottena vīsati-vyāma-ṭṭhāne ñāta-udakaṃ viya sakad-āgāminā diṭṭha-Buddha-guṇā. Tiṃsa-vyāma-yottena tiṃ-sa-vyāma-ṭṭhāne ñāta-udakaṃ viya anāgaminā diṭṭha-Bud-dha-guṇā. Cattālīsa-vyāma-yottena cattālīsa-vyāma-ṭṭhāne ñāta-udakam viya arahatā diṭṭha-Buddha-guṇā. Paññāsa-vyāma-yottena paññāsa-vyāma-ṭṭhāne ñāta-udakaṃ viya asīti mahātherehi diṭṭha-Buddha-guṇā. Satta-vyāma-yot-tena sata-vyāma-ṭṭhāne ñāta-udakaṃ viya catūhi mahāthe-rehi diṭṭha-Buddha-guṇā. Sahassa-vyāma-yottena sahassa-vyāma-ṭṭhāne ñāta-udakaṃ viya Moggallāna-ttherena diṭ-ṭha-Buddha-guṇā. Caturāsīti-vyāma-sahassa-yottena catūrā-sīti-vyāma-sahassa-ṭṭhāne ñāta-udakaṃ viya Dhammasenā-patinā Sāriputta-ttherena diṭṭha-Buddha-guṇā. Tattha ya-thā so puriso: Mahāsamudde udakaṃ nāma na ettakaṃ yeva anantam aparimāṇan ti, gaṇhāti, evam eva āyasmā Sāriputto dhamm' anvayena dhamm' anvaya-buddhiyā anu-mānena naya-ggāhena sāvaka-pāramī-ñāṇe ṭhatvā Dasaba

lassa guṇe anussaranto: Buddha-guṇā anantā aparimāṇā ti, saddahati.[1]

Therena hi diṭṭha-Buddha-guṇehi dhamm' anvayena gahetabba-Buddha-guṇā yeva bahutarā. Yathā kathaṃ viya? Yathā ito nava ito navā ti aṭṭharāsa yojanāni avattharitvā gacchantiyā canda-bhāgāya mahānadiyā puriso suci-pāsena udakaṃ gaṇheyya, suci-pāsena gahita-udakato agahitam eva bahuṃ hoti; yathā vā pana puriso mahāpaṭhavito aṅguliyā paṃsuṃ gaṇheyya, aṅguliyā gahita-paṃsuto avasesa-paṃsu yeva bahu hoti; yathā vā pana puriso mahāsamuddâbhimukhiṃ angulim kareyya, aṅguli-abhimukha-udakato sesa-udakaṃ yeva bahu hoti; yathā ca puriso ākāse abhimukhiṃ aṅguliṃ kareyya, aṅguli-abhimukha-ākāsato sesa-ākāsa-ppadeso va bahu hoti—evaṃ therena diṭṭha-Buddha-guṇehi adiṭṭha[2]-guṇā va bahū ti veditabbā.

Vuttam pi c' etaṃ:—

Buddho pi Buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṃ
Kappam pi ce aññam abhāsamāno,
Khīyetha kappo cira dīgham antare
Vaṇṇena khīyetha Tathāgatassā ti.

Evaṃ therassa attano ca Satthu ca guṇe anussarato yamaka-mahā-nadī mahogho viya abbhantare pīti-somanassaṃ avattharamānaṃ vāto viya bhastaṃ ubbhijjitvā uggataṃ udakaṃ viya mahā-rahadaṃ sakala-sarīraṃ pūresi. Tato thero: Supatthitā vata me patthanā, suladdhā pabbajjā, yvâhaṃ evaṃvidhassa Satthu santike pabbajito ti, āvajji. Tassa balavataraṃ pīti-somanassaṃ uppajji. Atha thero: Kassâhaṃ imaṃ pīti-somanassaṃ āroceyyan ti, cintento: Añño koci samaṇo vā brāhmaṇo vā Devo vā Māro vā Brahmā vā mama imaṃ pasādaṃ anucchavikaṃ katvā paṭiggahetuṃ na sakkhissati; ahaṃ imaṃ somanassaṃ Satthuno va pavedessāmi, Satthā ca me paṭiggaṇhituṃ sakkhissati. So hi: "Tiṭṭhatu mama pīti-somanassaṃ," mādisassa samaṇa-satassa vā samaṇa-sahassassa vā samaṇa-sata-sahassassa vā somanassaṃ pavedentassa sabbesaṃ manaṃ gaṇhanto paṭiggahe-

---

[1] SS saddahi. [2] SS omit; B adhittha°.

tuṃ sakkoti. Seyyathâpi nāma aṭṭhārasa-yojanāni avattharamānaṃ gacchantiṃ candabhāgaṃ mahānadiṃ kussubbho vā kandarā vā paṭicchituṃ na sakkoti, mahāsamuddo va taṃ paṭicchati, mahāsamuddo hi: "Tiṭṭhatu candabhāgaṃ," evarūpānaṃ nadi-satam pi sahassam pi sata-sahassam pi paṭicchati, na ca tassa tena ūnattaṃ vā pūrattaṃ vā paññāyati. Evam eva mama Satthā mādisassa samaṇa-satassa samaṇa-sahassassa samaṇa-sata-sahassassa vā somanassaṃ pavedentassa sabbesaṃ manaṃ gaṇhanto paṭiggahetum sakkoti. Sesā samaṇa-brāhmaṇ' ādayo candabhāgam kussubbha-kandarā viya mama somanassaṃ paṭicchituṃ na sakkonti. Handâhaṃ mama pīti-somanassaṃ Satthuno va ārocemī ti, pallaṅkaṃ vinibhuñjitvā, camma-khaṇḍaṃ papphoṭetvā ādāya sāyaṇha-samaye pupphānaṃ vaṇṭato chinditvā paggharaṇakāle Satthāraṃ upasaṅkamitvā, attano somanassaṃ pavedento *Evaṃ pasanno ahaṃ bhante* ti ādim āha.

Tattha *evaṃ pasanno* ti evaṃ uppanna-saddho, evaṃ saddahāmī ti attho.

Bhiyyo 'bhiññataro ti bhiyyataro abhiññāto, bhiyyataro 'bhiñño vā uttar' itara-ñāṇo ti attho.

Sambodhiyan ti, sabbaññuta-ñāṇe arahatta-magga-ñāṇe vā. Arahatta-maggen' eva hi Buddha-guṇā nippadesā gāhitā honti. Dve hi agga-sāvakā[1] arahatta-maggen' eva sāvaka-pāramī-ñāṇaṃ paṭilabhanti. Pacceka-buddhā pacceka-bodhi-ñāṇaṃ. Buddhā sabbaññuta-ñāṇañ c' eva sakale ca Buddha-guṇe. Sabbaṃ hi tesaṃ arahatta-maggen' eva ijjhati. Tasmā arahatta-magga-ñāṇaṃ sambodhi nāma hoti. Tena uttar' itaro Bhagavatā n' atthi. Ten' āha *Bhagavatā bhiyyo 'bhiññataro yadidaṃ sambodhiyan* ti.

Uḷārā ti seṭṭhā. Ayaṃ hi uḷāra-saddo: Uḷārāni khādanīyāni khadantī ti, ādisu madhure āgacchati; Uḷārāya khalu bhavaṃ Vacchāyano Samaṇaṃ Gotamaṃ pasaṃsāya pasaṃsatī ti, ādisu seṭṭhe. Appamāṇo uḷāro obhāso ti, ādisu vipule. Svâyam idha seṭṭhe āgato. Tena vuttaṃ *uḷārā* ti seṭṭhā.

Āsabhī ti usabhassa vācā-sadisī acalā asampavedī.

Ek' aṃso gahito ti anussavena vā ācariya-paramparāya vā.

---

[1] MSS. add "ti."

Iti kirā ti vā piṭaka-sampadānena vā ākāra-parivitakkena vā diṭṭhi-nijjhāna-khantiyā vā takka-hetu vā naya-hetu vā akathetvā paccakkhato ñāṇena paṭivijjhitvā viya *ek' aṃso gahito*, sanniṭṭhāna-kathā va kathitā ti attho.

Sīha-nādo ti seṭṭha-nādo. N' eva dandhāyantena na gaggarāyantena sīhena viya uttama-nādo nadito ti attho.

Kin nu Sāriputtā ti imaṃ desanaṃ kasmā ārabhi? Anuyoga-dāpan' atthaṃ. Ekacco hi sīha-nādaṃ naditvā attano sīha-nāde anuyogaṃ dātuṃ na sakkoti, nighaṃsanaṃ na khamati, lepe patita-makkaṭo viya hoti. Yathā dhamamānaṃ apari-suddha-lohaṃ jhāyitvā aṅgāro hoti, evaṃ jhām' aṅgāro viya hoti. Eko sīha-nāde anuyogaṃ dāpiyamāno dātuṃ sakkoti, nighaṃsanaṃ khamati, dhamamānaṃ niddosa-jātarūpaṃ viya adhikataraṃ sobhati. Tādiso thero. Tena naṃ Bhagavā: Anuyoga-kkhamo ayan ti, ñatvā sīhanāde anuyoga-dāpan' atthaṃ imaṃ desanaṃ ārabhi.

Tattha *sabbe te* ti sabbe te tayā. *Evaṃ-sīlā* ti ādisu lokiyalok' uttara-vasena sīl' ādīni pucchati. Tesaṃ vitthāra-kathā Mahâpadāne kathitā va.

Kim pana Sāriputta ye te bhavissantī ti atītā ca tāva niruddhā apaṇṇattika-bhāvaṃ-gatā dīpa-sikhā viya nibbutā, evaṃ niruddhe apaṇṇattika-bhāvaṃ-gate tvaṃ kathaṃ jānissasi anāgata-Buddhānaṃ pana guṇā *kin* ti tayā attano cittena paricchinditvā viditā ti pucchanto evam āha.

Kim pana Sāriputta ahan te etarahī ti: Anāgatā pi Buddhā ajātā anibbattā anuppannā, te pi kathaṃ tvaṃ jānissasi? Tesaṃ hi jānanaṃ apade ākāse pada-dassanaṃ viya hoti. Idāni mayā saddhiṃ eka-vihāre vasasi, ekato bhikkhāya carasi, dhamma-desanā-kāle dakkhiṇa-passe nisīdasi. Kim pana mayhaṃ guṇā attano cetasā paricchinditvā viditā tayā ti, anuyuñjanto evam āha. Thero pana pucchite pucchite *No h' etaṃ bhante* ti paṭikkhipati. Therassa ca viditam pi atthi aviditam pi. Kiṃ so attano viditaṭṭhāne paṭikkhepaṃ karoti aviditaṭṭhāne ti? Viditaṭṭhāne na karoti, aviditaṭṭhāne yeva karotī ti.

Thero kira anuyoge āraddhe yeva aññāsi: "Ayaṃ anuyogo sāvaka-pāramī-ñāṇe, sabbaññuta-ñāṇe ayaṃ anuyogo" ti, attano sāvaka-pāramī-ñāṇe paṭikkhepaṃ akatvā aviditaṭ-

ṭhāne sabbaññuta-ñāṇe paṭikkhepaṃ karoti. Tena idam pi dīpeti: "Bhagavā mayhaṃ atītânāgata-paccuppanānaṃ Buddhānaṃ sīla-samādhi-paññā-vimutti-kāraṇa-jānana-samatthaṃ sabbaññuta-ñānaṃ n' atthī" ti.

Etthā ti etesu atīt' ādi-bhedesu Buddhesu.

Atha kiñ carahī ti atha: "Kasmā evaṃ ñāṇe asati tayā evaṃ kathitan?" ti vadati.

2. *Dhamm' anvayo* ti dhammassa paccakkhato ñāṇassa anuyogaṃ anugantvā uppannaṃ anumāna-ñāṇaṃ nayaggāho vidito. "Sāvaka-pārami-ñāṇe ṭhatvā va sabbaññuta-ñāṇaṃ iminā ākārena jānāmi Bhagavā" ti vadati. Therassa hi nayaggāho appamāṇo apariyanto. Yathā sabbaññuta-ñāṇassa pamāṇaṃ vā pariyanto vā n' atthi, evaṃ Dhammasenāpatino nayaggāhassa. Tena so iminā evaṃ-vidho iminā anuttaro sati jānāti. Therassa hi nayaggāho sabbaññuta-ñāṇa-gatiko eva. Idāni taṃ nayaggāhaṃ pākaṭaṃ kātuṃ upamaṃ dassento *seyyathā pi bhante* ti ādim āha.

Tattha yasmā Majjhima-padese uddāp' ādīni thirāni vā hontu dubbalāni vā, sabbaso vā pana mā hontu corā saṅkā na hoti, tasmā taṃ agahetvā *paccantimaṃ nagaran* ti āha.

Daḷh' uddāpan ti thira-pākāra-pādaṃ.

Daḷha-pākāra-toraṇan ti thira-pākārañ c' eva thira-piṭṭhi-saṅghāṭañ ca.

Eka-dvāran ti kasmā āha? Bahu-dvāre nagare bahūhi paṇḍita-dovārikehi bhavitabbaṃ. Eka-dvāre eko vaṭṭati. Therassa ca paññāya sadiso añño n' atthi. Tasmā attano paṇḍitabhāvassa opamm' atthaṃ ekaṃ yeva dovārikaṃ dassetuṃ *eka-dvāran* ti āha.

Paṇḍito ti paṇḍiccena samannāgato.

Vyatto ti veyattiyena samannāgato visada-ñāṇo.

Medhāvī ti ṭhān' uppatika-paññā-saṅkhātāya medhāya samannāgato.

Anupariyāya-pathan ti anupariyāya-nāmakaṃ pākāra-maggaṃ.

Pākāra-sandhin ti dvinnaṃ iṭṭhakānaṃ apagata-ṭṭhānaṃ.

Pākāra-vivaran ti pākāra-chinna-ṭṭhānaṃ.

Cetaso upakkilese ti pañca-nīvaraṇa-cittaṃ upakkilesan ti

kiliṭṭhaṃ karonti upatāpenti viheṭhenti.[1] Tasmā cetaso upakkilesā ti vuccanti.

Paññāya dubbalī-karaṇe ti nīvaraṇā uppajjamānā anuppannāya paññāya uppajjituṃ na denti,[2] uppannāya paññāya vaḍḍhitum na denti,[2] tasmā paññāya dubbalī-karaṇā ti vuccanti.

Supatiṭṭhita-cittā ti catūsu satipaṭṭhānesu suṭṭhu-ṭhapitā-cittā hutvā.

Satta bojjhaṅge yathā-bhūtan ti satta-bojjhaṅge yathā sabhāvena bhāvetvā.

Anuttaraṃ sammā-sambodhin ti arahattaṃ sabbaññutañāṇam paṭivijjhiṃsū ti dasseti. Api c' ettha satipaṭṭhānā ti vipassanā, bojjhaṅgā maggo, anuttarā sammā-sambodhi arahattaṃ. Satipaṭṭhānā ti vā maggā ti vā bojjhaṅga-missakā. Sammā-sambodhi arahattam eva. Dīghabhāṇaka-Mahasīvatthero pan' āha: "Satipaṭṭhāne vipassanā ti, gahetvā bojjhaṅge magge ca sabbaññuta-ñāṇan cā ti, sundaro pañho bhaveyya. Na pan' evaṃ gahitan" ti. Iti thero sabba-Buddhānaṃ nīvaraṇa-pahāne satipaṭṭhāna-bhāvanāya sambodhiyañ ca majjhe-bhinna-suvaṇṇa-rajatānaṃ viya nānattābhāvaṃ dasseti. Idha ṭhatvā upamā saṃsandetabbā. Āyasmā hi Sāriputto paccantaṃ nagaraṃ dassesi, pākāraṃ dassesi, pariyāya-paṭhaṃ dassesi, dvāram dassesi, paṇḍita-dovārikaṃ dassesi, nagara-pavisanake nikkhamanake oḷārike pāṇe dassesi, paṇḍita-dovārikassa tesaṃ pāṇānaṃ pākaṭabhāvaṃ dassesi. Tattha 'kiṃ kena sadisan' ti ce, nagaraṃ viya hi nibbānam, pākāro viya sīlaṃ, pariyāya-patho viya samatho, dvāraṃ viya ariya-maggo, paṇḍita-dovāriko viya Dhammasenāpati, naggaram-pavisanaka-nikkhamanaka-ōlārika-pāṇā viya atītânāgata-paccuppannā Buddhā. Dovārikassa tesaṃ pāṇānaṃ pākaṭabhāvo viya āyasmato Sāriputtassa atītânāgata-paccuppannānaṃ Buddhānaṃ sīla-samath' ādīhi pākaṭabhāvo. Ettāvatā therena: Bhagavā evaṃ ahaṃ sāvakapāramī-ñāṇe ṭhatvā dhamm' anvayena naya-ggāhena jānāmī ti, attano sīha-nādassa anuyogo dinno hoti.

Idhâhaṃ bhante yena Bhagavā ti imaṃ desanaṃ kasmā

---

[1] B vibādhenti. [2] SS omit.

ārabhi? Sāvaka-pāramī-ñāṇassa nipphatti-dassan' attham. Ayaṃ h' ettha adhippāyo: "Bhagavā ahaṃ sāvaka-pāramī-ñāṇaṃ paṭilabhanto pañca-navuti pāsaṇḍesu na aññaṃ ekam pi samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vā upasaṅkamitvā paṭilabhiṃ, tumhe yeva upasaṅkamitvā, tumhe payirūpāsanto paṭilabhin" ti.

Tattha *idhā* ti nipātamattaṃ. *Upasaṅkamiṃ dhamma-savanāyā* ti tumhe upasaṅkamanto pi câhaṃ na cīvar' ādihetûpasaṅkamanto dhamma-savan' atthāya pana upasaṅkamanto evaṃ upasaṅkamitvā sāvaka-pāramī-ñāṇaṃ paṭilabhiṃ.

Kadā pana thero dhamma-savan' atthāya upasaṅkamanto? Sūkara-khata-leṇe bhāgineyya-Dīghanakha-paribbājakassa vedanā-pariggāhaka-suttanta-kathana-divase upasaṅkamanto. Tadā yeva sāvaka-pāramī-ñāṇaṃ paṭilabhī ti. Taṃ divasaṃ hi thero tāla-vaṇṭaṃ gahetvā Bhagavantaṃ vījamāno ṭhito taṃ desanaṃ sutvā tatth' eva sāvaka-pāramī-ñāṇaṃ hatthagataṃ akāsi.

Uttar' uttariṃ paṇīta-paṇītan ti uttar' uttariñ c' eva paṇīta paṇītañ ca katvā desesi.

Kaṇha-sukka-sappaṭibhāgan ti kaṇhañ c' eva sukkañ ca, tañ ca kho sappaṭibhāgaṃ savipakkhaṃ katvā: Kaṇhaṃ paṭibāhitvā sukkaṃ, sukkaṃ paṭibāhitvā kaṇhan ti, evaṃ sappaṭibhāgaṃ katvā kaṇhaṃ sukkaṃ desesi. Kaṇhaṃ desento pi sa-ussāhaṃ savipākaṃ desesi. Sukkaṃ desento pi sa-ussāhaṃ savipākaṃ desesi.

Tasmiṃ dhamme abhiññā idh' ekaccaṃ dhammaṃ dhammesu niṭṭham agaman ti ettha tasmiṃ desite dhamme ekaccaṃ dhammaṃ nāma sāvaka-pāramī-ñāṇaṃ jānitvā dhammesu niṭṭham agamaṃ. Katamesu dhammesū ti? Catu-sacca-dhammesu. Etthâyaṃ thera-sallāpo, Kāḷhālavāsī[1] Summatthero tāva vadati: Catu-sacca-dhammesu idāni niṭṭhâgamana-kāraṇaṃ natthi. Assaji-mahāsāvakassa diṭṭhadivase yeva so paṭhama-maggena catu-sacca-dhammesu niṭṭhaṃgato. Apara-bhāge Sūkara-khaṭa-lena-dvāre upari tīhi maggehi catu-sacca-dhammesu niṭṭhaṃgato. Imasmiṃ pana

---

[1] B Kāḷavalla-vāsī.

ṭhāne dhammesū ti Buddha-guṇesu niṭṭhaṃgato. Lok' uttara-vāsī Cūla-Sīvatthero pana sabbaṃ tath' eva vatvā : Imasmiṃ pana ṭhāne *dhammesū* ti arahatte nitthaṃgato ti āha. Dīghabhāṇaka-Tipiṭaka-Mahāsīvatthero pana tath' eva purima-vādaṃ vatvā imasmiṃ pana ṭhāne *dhammesū* ti sāvaka-pāramī-ñāṇe nitthaṃ gato ti vatvā Buddha-guṇā pana nayato āgatā ti āha.

Satthari pasīdin ti evaṃ sāvaka-paramī-ñāṇa-dhammesu nitthaṃgantvā bhiyyoso-mattāya *Sammā-Sambuddho vata Bhagavā* ti Satthari pasīdiṃ.

Sv' ākkhāto Bhagavatā dhammo ti suṭṭhu akkhāto sukathito niyyāniko maggo phal' atthāya niyyāti rāga-dosa-moha-nimaddana-samattho.

Suppaṭipanno saṅgho ti Buddhassa Bhagavato sāvaka-saṅgho pi vaṃk' ādi-dosa-virahitaṃ sammā-paṭipadaṃ paṭipannattā suppaṭipanno ti: Pasanno 'smi Bhagavatī ti, dasseti.

3. Idāni divāṭṭhāne nisīditva samāpajjite soḷasa aparâpariya-dhamme dassetuṃ *Aparam pana bhante etad ānuttariyan* ti desanaṃ ārabhi.

Tattha *anuttariyan* ti anuttarabhāvo.

Yathā Bhagavā dhammaṃ desetī ti yathā yen' ākārena yāya desanāya Bhagavā dhammaṃ deseti, sā tumhākaṃ desanā anuttarā ti vadati.

Kusala-dhammesū ti tāya desanāya desitesu kusala-dhammesu pi Bhagavā va anuttaro ti dīpeti. Yā vā sā desanā, tassā bhūmiṃ dassento pi *kusalesu dhammesū* ti āha.

Tatr' ime kusalā dhammā ti tatra *kusalesu dhammesū* ti vutta-pade ime kusale dhammā nāmā ti veditabbā.

Tattha: Ārogy' aṭṭhena anavajj' aṭṭhena kosalla-sambhūt' aṭṭhena niddarath' aṭṭhena sukha-vipāk' aṭṭhenā ti, pañcadhā kusalaṃ veditabbaṃ. Tesu Jātaka-pariyāyaṃ patvā ārogy' aṭṭhena kusalaṃ vaḍḍhati. Suttanta-pariyāyaṃ patvā anavajj' aṭṭhena. Abhidhamma-pariyāyaṃ patvā kosalla-sambhūta-niddaratha-sukha-vipāk' aṭṭhena. Imasmiṃ pana ṭhāne bāhiya-suttanta-pariyāyena anavajj' aṭṭhena kusalaṃ daṭṭhabbaṃ.

Cattāro satipaṭṭhānā ti cuddasa-vidhena kāyânupassanā-satipaṭṭhānaṃ, nava-vidhena vedanânupassanā-satipaṭṭhā-

naṃ, soḷasa-vidhena cittânupassanā-satipaṭṭhānaṃ, pañca-vidhena dhammânupassanā-satipaṭṭhānaṃ—evaṃ nānā-nayehi vibhajitvā samatha-vipassanā magga-vasena lokiya-lok' uttara-missakā cattāro satipaṭṭhānā desitā. Phala-sati-paṭṭhānaṃ pana idh' anadhippetaṃ.

Cattāro sammappadhānā ti paggah' aṭṭhena eka-lakkhaṇā, kicca-vasena nānā-kiccā: Idha bhikkhu anuppannānaṃ pāpa-kānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ anuppādāyā ti, ādinā nayena samatha-vipassanā magga-vasena lokiya-lok' uttara-missakā cattāro sammappadhānā desitā.

Cattāro iddhipādā ti ijjhan' aṭṭhena eka-saṅgahā chand' ādivasena nānā-sabhāvā: Idha bhikkhu chanda-samādhi-padhāna-saṇkhāra-samannāgataṃ iddhipādaṃ bhāvetī ti ādinā nayena samatha-vipassanā magga-vasena lokiya-lok' uttara-missakā cattāro iddhipādā desitā.

Pañc' indriyānī ti adhipateyy' aṭṭhena eka-lakkhaṇāni adhi-mokkh' ādi-sabhāva-vasena nānā-sabhāvāni samatha-vipas-sanā magga-vasena lokiya-lok' uttara-missakāni saddhâdīni pañc' indriyāni desitāni.

Pañca balānī ti upatthambhan' aṭṭhena akampiy' aṭṭhena vā eka-saṅgahāni salakkhaṇena nānā-sabhāvāni samatha-vipassanā magga-vasen' eva lokiya-lok' uttara-missakāni sad-dhâdīni pañca balāni desitāni.

Satta bojjhaṅgā ti niyyān' aṭṭhena eka-saṅgahā upaṭ-ṭhān' ādinā salakkhaṇena nānā-sabhāvā samatha-vipassanā magga-vasen' eva lokiya-lok' uttara-missakā satta bojjhaṅgā desitā.

Ariyo aṭṭhangiko maggo ti het' aṭṭhena eka-saṅgeho dassan' ādinā salakkhaṇena nānā-sabhāvo samatha-vipassanā magga-vasen' eva lokiya-lok' uttara-missako ariyo aṭṭhaṅgiko maggo desito ti attho.

Idha bhante bhikkhu āsavānaṃ khayā ti idaṃ kim-atthaṃ āraddhaṃ ? Sāsanassa pariyosāna-dassan' attham. Sāsa-nassa hi na kevalaṃ maggen' eva pariyosānaṃ hoti, arahatta-phalena pana hoti. Tasmā taṃ dassetuṃ idaṃ āraddhan ti veditabbaṃ.

Etad ānuttariyaṃ bhante kusalesu dhammesū ti bhante yā ayaṃ *kusalesu dhammesū* ti evaṃ desanā, etad ānuttariyaṃ.

Taṃ Bhagavā ti taṃ desanaṃ Bhagavā asesaṃ sakalaṃ abhijānāti.

Taṃ Bhagavato ti taṃ desanaṃ Bhagavato asesaṃ abhijānato.

Uttariṃ abhiññeyyaṃ n' atthī ti uttariṃ abhijānitabbaṃ n' atthi. Ayaṃ nāma ito añño dhammo vā puggalo vā yaṃ Bhagavā na jānātī ti idaṃ n' atthi. Yad abhijānaṃ añño samaṇo vā ti yaṃ tumhehi anabhiññātaṃ, taṃ añño samaṇo vā brāhmaṇo vā abhijānanto Bhagavatā bhiyyo 'bhiññataro assa adhikatara-pañño bhaveyya.

Yad idaṃ kusalesu dhammesū ti ettha *yad idan* ti nipātamattaṃ. Kusalesu dhammesu Bhagavatā uttar' itaro n' atthī ti ayam ettha attho. Iti Bhagavā va kusalesu dhammesu anuttaro ti dassento iminā pi kāraṇena evaṃ pasanno ahaṃ bhante Bhagavatī ti dīpeti.

4. Ito paresu *aparaṃ panā* ti ādisu visesamattam eva vaṇṇayissāma. Purima-vāra-sadisaṃ pana vutta-nayen' eva veditabbaṃ.

Āyatana-paññattīsū ti āyatana-paññāpanāsu. Idāni tā āyatama-paññattiyo dassento *cha imāni bhante* ti ādim āha. Āyatana-kathā pan' esā. Visuddhi-Magge* vitthārena kathitā, tena taṃ na vitthārayāma. Tasmā tattha vutta-nayen' eva vitthārato veditabbā. Etad ānuttariyaṃ bhante *āyatana-paññattīsū* ti yā ayaṃ āyatana-paññattīsu ajjhattika-bāhiravavatthān' ādi-vasena evaṃ desanā etad ānuttariyaṃ. Sesaṃ vutta-nayen' eva.

5. *Gabbhâvakkantīsū* ti gabbh' okkamanesu. Tā gabbhâvakkantiyo dassento *catasso imā bhante* ti ādim āha.

Tattha *asampajāno* ti ajānanto sammūḷho hutvā.

Mātu-kucchim okkamatī ti paṭisandhi-vasena pavisati.

Thātī ti vasati.

Nikkhamatī ti nikkhamanto pi asampajāno sammūḷho va nikkhamati.

Ayaṃ paṭhamā ti ayaṃ pakati-lokiya-manussānaṃ paṭhamā gabbhâvakkanti.

Sampajāno hi kho ti okkamanto sampajāno asammūḷho hutvā okkamati.

---

* Vism 562 sq.

Ayaṃ dutiyā ti ayaṃ asīti-mahā-therānaṃ dutiyā gabbhâvakkanti. Te hi pavisantā pajānanti, vasantā ca nikkhamantā ca na jānanti.

Ayaṃ tatiyā ti ayaṃ dvinnañ ca agga-sāvakānaṃ paccekabodhisattānañ ca tatiyā gabbhâvakkanti. Te kira kammajehi vātehi adho-sirā uddhaṃ-pādā neka-sata-porisa-papāte viya yoni-mukhe khittā, tāḷa-cchiggaḷena hatthi viya sambādhena yoni-mukhena nikkhamamānā anantaṃ dukkhaṃ pāpuṇanti. Tena tesaṃ: Mayaṃ nikkhamamhā ti, sampajānatā na hoti, evaṃ pūrita-pāramīnam pi ca sattānam evarūpe ṭhāne mahantaṃ dukkhaṃ uppajjatī ti alam eva gabbhâvāse nibbindituṃ alaṃ virajjituṃ.

Ayaṃ catutthā ti ayaṃ Sabbaññu-bodhisattānaṃ vasena catutthā gabbhâvakkanti. Sabbaññu-bodhisattā hi mātukucchismiṃ paṭisandhiṃ gaṇhantā pi jānanti. Tattha vasantā pi jānanti. Nikkhamana-kāle pi ca te kammaja-vātā uddhaṃ-pāde adho-sire katvā khipituṃ na sakkonti. Dve hatthe pasāretvā akkhīni ummīletvā ṭhitakā va nikkhamanti. Bhav' aggaṃ upādāya Avīci-antare añño tīsu kālesu sampajāno nāma n' atthi ṭhapetvā Sabbaññu-bodhisatte. Ten' eva tesaṃ mātu-kucchiṃ okkamana-kāle ca nikkhamana-kāle ca dasasahassī-lokā-dhātu kampati. Sesam ettha vutta-nayen' eva veditabbaṃ.

6. *Ādesana-vidhāsū* ti ādesana-koṭṭhāsesu. Idāni tā ādesana-vidhā dassento *catasso imā* ti ādim āha.

Nimittena ādisatī ti āgata-nimittena gati-nimittena ṭhitinimittena vā idaṃ nāma bhavissatī ti katheti.

Tatr' idaṃ vatthu. Eko rājā tisso muttā gahetvā purohitaṃ pucchi: "Kim me ācariya hatthe?" ti. So ito c' ito ca olokesi. Tena ca samayena ekā sarabū: Makkhikaṃ gahessāmī ti, pakkhandi. Gaṇhana-kāle makkhikā palātā. So makkhikāya muttattā: "Muttā muttā ca mahārājā" ti āha. "Muttā tāva hotu, kati muttā?" ti. So puna nimittaṃ olokesi. Atha avidūre kukkuṭo tikkhattuṃ saddaṃ nicchāresi. Brāhmaṇo: "Tisso maharājā" ti āha. Evaṃ ekacco āgata-nimittena katheti. Eten' upāyena gatiṭhiti-nimittehi pi kathentī ti veditabbaṃ.

Amanussānan ti yakkha-pisāc' ādīnaṃ.

Devatānan ti cātūmmahārājik' ādīnaṃ.

Saddaṃ sutvā ti aññassa cittaṃ ñatvā kathentānaṃ sutvā.

Vitakka-vipphāra-saddan ti vitakka-vipphāra-vasena uppannaṃ vippalapantānaṃ sutta-ppamatt' ādīnaṃ saddaṃ.

Sutvā ti taṃ sutvā. Vitakkayato tassa so saddo uppanno. Tassa vasena *evam pi te mano* ti ādisati.

Mano-saṅkhārā paṇihitā ti citta-saṅkhārā suṭṭhapitā.

Vitakkessatī ti vitakkayissati pavattessatī ti pajānāti. Jānanto va āgamanena jānāti, pubba-bhāgena jānāti, anto-samāpattiyaṃ cittaṃ apaloketvā[1] jānāti. Āgamanena jānāti nāma kasiṇa-parikamma-kāle yeva yen' ākārena esa kasiṇa-bhavanaṃ āraddho paṭhama-jjhānaṃ vā . . . catuttha-jjhānaṃ vā aṭṭha ca samāpattiyo nibbattessatī ti jānāti. Pubba-bhāgena jānāti nāma, samatha[2]-vipassanāya āraddho yeva jānāti. Yen' ākārena esa vipassanaṃ āraddho sot' āpatti-maggaṃ vā nibbattessati . . . pe . . . arahatta-maggaṃ vā nibbattessatī ti jānāti. Anto-samāpattiyaṃ cittaṃ oloketvā jānāti nāma yen' ākārena imassa mano-saṅkhārā suṭṭhapitā. Imassa nāma cittassa anantarā imaṃ nāma vitakkaṃ vitakkessati. Ito vuṭṭhitassa etassa hāna-bhāgiyo vā samādhi bhavissati, ṭhiti-bhāgiyo vā visesa-bhāgiyo vā, nibbhedha-bhāgiyo vā, abhiññāyo vā nibbattessatī ti jānāti. Tattha puthujjano ceto-pariya-ñāṇa-lābhī puthujjanānaṃ yeva cittaṃ jānāti, na ariyānaṃ. Ariyesu pi heṭṭhimo heṭṭhimo uparimassa uparimassa cittaṃ na jānāti. Uparimo pana heṭṭhimassa jānāti. Etesu ca sot' āpanno sot' āpatti-phala-samāpattiṃ samāpajjati, sakad-āgāmī . . . anāgāmī . . . arahā arahatta-phala-samāpattiṃ samāpajjati. Uparimo heṭṭhimaṃ na samāpajjati. Tesaṃ heṭṭhimā heṭṭhimā samāpatti tatra upapatti[3] yeva hoti.

Tath 'eva taṃ hotī ti idaṃ ekaṃsena tath' eva hoti. Ceto-pariya-ñāṇa-vasena ñataṃ hi aññathā-bhāvī nāma n' atthi. Sesaṃ purima-nayen' eva yojetabbaṃ.

7. *Ātappaṃ anvāyā* ti ādi Brahmajāle vitthāritaṃ,* ayaṃ

---

* DA I. 104.

---

[1] B oloketvā. [2] SS paṭhama. [3] SS vatti.

pan' ettha saṅkhepo. *Ātappan* ti viriyaṃ. Tad eva padahitabbato padhānaṃ. Anuyuñjitabbato anuyogo.

Appamādan ti sati-avippavāsaṃ.

Sammā-manasikāran ti anicce aniccan ti ādi-vasena pavattaṃ upāya[1] manasikāraṃ.

Ceto-samādhin ti, paṭhamajjhāna-samādhiṃ.

Ayaṃ paṭhamā dassana-samāpattī ti ayaṃ dvattiṃsa-sâkāraṃ paṭikkūlato manasikatvā paṭikkūla-dassana-vasena uppāditā paṭhama-jjhāna-samāpatti paṭhamā-dassana-samāpatti nāma. Sace pana taṃ jhāṇaṃ pādakaṃ katvā sot' āpanno hoti, ayaṃ nippariyāyen' eva paṭhamā dassana-samāpatti.

Atikkamma cā ti atikkamitvā ca.

Chavi-maṃsa-lohitan ti chaviñ ca maṃsañ ca lohitañ ca.

Aṭṭhiṃ paccavekkhatī ti aṭṭhi aṭṭhī ti paccavekkhati, aṭṭhi aṭṭhī ti paccavekkhitvā uppāditā aṭṭhi-ārammaṇa-dibbacakkhupādaka-jjhāna-samāpatti *dutiyā dassana-samāpatti* nāma. Sace pana taṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā sakadāgāmi maggaṃ nibbatteti, ayaṃ nippariyāyena dutiyā dassana-samāpatti. Kāḷhālaka-vāsī[2] Summatthero pana yāva tatiya-maggā vaṭṭatī ti āha.

Viññāṇa-sotan ti viññāṇam eva.

Ubhayato abbocchinnan ti dvīhi pi bhāgehi acchinnaṃ.

Idha-loke patiṭṭhitañ cā ti chanda-rāga-vasena imasmiṃ loke patiṭṭhitaṃ. Dutiya-pade pi es' eva nayo. Kammaṃ vā kammato upagacchantaṃ idha-loke patiṭṭhitaṃ nāma. Kamma-bhavaṃ[3] ākaḍḍhantaṃ para-loke patiṭṭhitaṃ nāma. Iminā kiṃ kathitaṃ? Sekha-puthujjanānaṃ ceto-pariyañāṇaṃ kathitaṃ. Sekha-puthujjanānaṃ hi ceto-pariya-ñāṇaṃ *tatiyā dassana-samāpatti* nāma.

Idha-loke appatiṭṭhitaṃ cā ti nicchanda-rāgattā idha-loke appatiṭṭhitaṃ. Dutiya-pade pi es' eva nayo. Kammaṃ vā kammato na upagacchantaṃ idha-loke appatiṭṭhitaṃ nāma. Kamma-bhavaṃ anākaḍḍhantaṃ para-loke appatiṭṭhitaṃ nāma. Iminā kiṃ kathitaṃ? Khīṇâsavassa ceto-pariya-ñāṇaṃ kathitaṃ. Khīṇâsavassa hi ceto-pariya-ñāṇaṃ *catutthā dassana-samāpatti* nāma. Api ca dvattiṃsa sâkāre

[1] SS upamāya. [2] B Kāḷavalla-vāsī. [3] SS °bhāvaṇ.

āraddha-vipassanā pi paṭhama-dassana-samāpatti. Aṭṭhi-ārammaṇe āraddha-vipassanā dutiyā dassana-samāpatti. Sekha-puthujjanānaṃ ceto-pariya-ñāṇaṃ khīṇâsavassa ceto-pariya-ñāṇan ti idaṃ pana dvayaṃ niccalam eva. Aparo nayo. Paṭhama-jjhānaṃ paṭhama-dassana-samāpatti. Dutiya-jjhānaṃ dutiyā . . ., tatiya-jjhānaṃ tatiyā . . ., catuttha-jjhānaṃ catutthā. Paṭhama-maggo paṭhama-dassana-samāpatti. Dutiya-maggo . . ., tatiya-maggo . . ., catuttha-maggo catuttha-dassana-samāpattī ti. Sesaṃ ettha purima-nayen' eva yojetabbaṃ.

8. *Puggala-paññattīsū* ti loka-vohāra-vasena: Satto puggalo naro poso ti, evaṃ paññāpetabbāsu loka-paññattīsu. Buddhānaṃ hi dve kathā, sammuti-kathā paramattha-kathā ti Poṭṭhapāde vittharitā. Taṃ tattha puggala-paññattīsū ti ayaṃ sammuti-kathā. Idāni ye puggale paññāpento puggala-paññattīsu Bhagavā anuttaro hoti. Te dassento *Satt' ime bhante puggalā ubhato-bhāga-vimutto* ti ādim āha.

Tattha *ubhato-bhāga-vimutto* ti dvīhi bhāgehi vimutto,* arūpa-samāpattiyā rūpa-kāyato vimutto, maggena nāma-kāyato. So catunnaṃ arūpa-samāpattīnaṃ ek' ekato vuṭṭhāya saṅkhāre sammasitvā arahatta-ppattānaṃ catunnaṃ nirodhā vuṭṭhāya arahatta-ppatta-anāgāmino ca vasena pañca-vidho hoti. Pāli pan' ettha : katamo ca puggalo *ubhato-bhāga-vimutto*? Idh' ekacco puggalo aṭṭha-vimokhe kāyena phusitvā viharati, paññāya c' assa disvā: Āsavā parikkhīṇā hontī ti, evaṃ aṭṭha-vimokha-lābhino vasena āgatā.

Paññā-vimutto ti paññāya vimutto. So sukkha-vipassako ca catūhi jhānehi vuṭṭhāya arahattaṃ pattā cattāro cā ti imesaṃ vasena pañca-vidho va hoti. Pāli pan' ettha aṭṭha-vimokha-paṭikkhepa-vasen' eva āgatā. Yath' āha: Na h' eva kho aṭṭha-vimokhe kāyena phusitvā viharati paññāya c' assa disvā āsavā parikkhīṇā honti, ayaṃ vuccati puggalo *paññā-vimutto* ti.

Phuṭṭhan taṃ sacchikarotī ti *kāya-sakkhi.* Yo kāye jhāna-phassaṃ paṭhamaṃ phusati, pacchā nirodhaṃ nibbānaṃ sacchikaroti, so sot' āpatti-phalaṭṭhaṃ ādiṃ katvā yāva ara-

* See DA II.

hatta-maggaṭṭhā chabbidho hotī ti veditabbo. Ten' ev' āha: Idh' ekacco puggalo aṭṭha-vimokhe kāyena phusitvā viharati, paññāya c' assa disvā ekacce āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṃ vuccati puggalo *kāya-sakkhī* ti.

Diṭṭhan taṃ patto ti *diṭṭhi-patto*. Tatr' idaṃ saṅkhepa-lakkhaṇaṃ: Dukkhā saṅkhārā sukho nirodho ti, ñāṇam hoti. Diṭṭhaṃ viditaṃ sacchikataṃ passitaṃ paññāyati diṭṭhi-patto. Vitthārato pan' eso pi kāya-sakkhī viya chabbidho hoti. Ten' ev' āha: Idh' ekacco puggalo: Idaṃ dukkhan ti, yathā-bhūtaṃ pajānāti . . . pe . . . ayaṃ dukkha-nirodha-gāminī paṭipadā ti, yathābhūtaṃ pajānāti, Tathāgata-ppaveditā c' assa dhammā paññāya vodiṭṭhā honti vocaritā paññāya. Ayaṃ vuccati puggalo *diṭṭhi-patto* ti.

Saddhāya vimutto ti *saddhā-vimutto*. So pi vutta-nayen' eva chabbidho hoti. Ten' āha: Idh' ekacco puggalo: Idaṃ dukkhan ti . . . pe . . . ayaṃ dukkha-nirodha-gāminī paṭipadā ti, yathābhutaṃ pajānāti, Tathāgata-ppaveditā c' assa dhammā paññāya vodiṭṭhā honti vocaritā paññāya. Ayaṃ vuccati puggalo *saddhā-vimutto* ti. No ca kho yathā diṭṭhi-pattassā tî, etesu hi saddhā-vimuttassa pubba-bhāga-magga-kkhaṇe saddahantassa viya okappentassa viya adhimuccantassa viya ca kilesa-kkhayo hoti. Diṭṭhi-pattassa pubba-bhāga-magga-kkhaṇe kilesa-cchedaka-ñāṇaṃ adandhaṃ tikhiṇaṃ sūraṃ hutvā vahati. Tasmā yathā-nāma nâtitikhiṇena asinā kadaliṃ chindantassa chinnaṭṭhānaṃ na maṭṭhaṃ hoti, asi na sīghaṃ vahati, saddo sūyati, balavataro vāyāmo kātabbo hoti, evarūpā saddhā-vimuttassa pubba-bhāga-magga-bhāvanā. Yathā pana atinisitena asinā kadaliṃ chindantassa chinnaṭṭhānaṃ maṭṭhaṃ hoti, asi sīghaṃ vahati, saddo na sūyati, balavataraṃ vāyāma-kiccaṃ na hoti, evarūpā paññā-vimuttassa pubba-bhāga-magga-bhāvanā veditabbā.

Dhammaṃ anussaratī ti dhammânussārī. Dhammo ti paññā. Paññā pubbaṅgamaṃ maggaṃ bhāvetîti attho. Saddhânusārimhi pi es' eva nayo. Ubho p' ete sot' āpatti-maggaṭṭhā yeva. Vuttam pi c' etaṃ: Yassa puggalassa sot' āpatti-phala-sacchikiriyāya paṭipannassa paññ' indriyaṃ adhimattaṃ hoti, paññavāhi paññā-pubbaṅgamaṃ ariya-maggaṃ bhāvetī ti, ayaṃ vuccati puggalo *dhammânusārī*.

Tathā yassa puggalassa sot' āpatti-phala-sacchikiriyāya paṭipannassa saddh' indriyaṃ adhimattaṃ hoti, saddhāvā hi saddhā pubbaṅgamaṃ ariya-maggaṃ bhāveti, ayaṃ vuccati puggalo *saddhânusārī* ti. Ayaṃ ettha saṅkhepo. Vitthārato pan' esā ubhato-bhāga-vimutt' ādi-kathā Visuddhi-Magge* paññā-bhāvanâdhikāre vuttā. Tasmā tattha vutta-nayen' eva veditabbā. Sesam idhâpi purima-nayen' eva yojetabbaṃ.

9. *Padhānesûti*. Idha padahana-vasena satta bojjhaṅgā padhānā ti vuttā. Tesaṃ vitthāra-kathā Mahā-Satipaṭṭhāne vutta-nayen' eva veditabbā. Sesam idhâpi purima-nayen' eva yojetabbaṃ.

10. *Dukkhā paṭipad' ādīsu* ayaṃ vitthāra-nayo. Tattha katamā *dukkhā paṭipadā dandhâbhiññā* paññā? Dukkhena kasirena samādhiṃ uppādentassa dandhaṃ taṃ ṭhānaṃ abhijānantassa yā paññā pajānanā . . . pe . . . amoho dhammavicayo sammā-diṭṭhi. Ayaṃ vuccati *dukkhā paṭipadā dandhâbhiññā* paññā. Tattha katamā *dukkhā paṭipadā khippâbhiññā* paññā? Dukkhena kasirena samādhiṃ uppādentassa khippaṃ taṃ ṭhānaṃ abhijānantassa yā paññā pajānanā . . . pe . . . sammā-diṭṭhi. Ayaṃ vuccati *dukkhā paṭipadā khippâbhhiññā* paññā. Tattha katamā *sukhā paṭipadā dandhâbhiññā* paññā? Akiccena akasirena samādhiṃ uppādentassa dandhaṃ taṃ ṭhānaṃ abhijānantassa yā paññā pajānanā . . . pe . . . sammā-diṭṭhi. Ayaṃ vuccati *sukhā paṭipadā dandhâbhiññā* pañña. Tattha katamā *sukhā paṭipadā khippâbhiññā* paññā? Akiccena akasirena samadhiṃ uppādentassa, khippaṃ taṃ ṭhānaṃ abhijānantassa yā paññā pajānanā . . . pe . . . sammā-diṭṭhi. Ayaṃ vuccati sukhā paṭipadā khippâbhiññā paññā. Ayaṃ ettha saṅkhepo. Vitthāro pana Visuddhi-Magge vutto. Sesaṃ idhâpi vutta-nayen' eva yojetabbaṃ.

11. *Na c' eva musāvādûpasaṃhitan* ti bhassa-samācāre ṭhito kathā-maggaṃ anupacchinditvā kathento pi *idh' ekacco* bhikkhu na *c' eva musāvādûpasaṃhitaṃ bhāsati*. Aṭṭha anariya-vohāre vajjetvā aṭṭha-anariya-vohāra-yuttam eva bhāsati.

---

* Vism 698 sq.

Na ca vebhūtiyan ti bhassa-samācāre ṭhito pi bheda-kāraka-vācaṃ na bhāsati.

Na pesuniyan ti tassā yev' etaṃ vevacanaṃ. Vebhūtiya-vācā hi piya-bhāvassa suñña-karaṇato *pesuniyan* ti vuccati. Nāmaṃ ev' assā etan ti Mahā-Sīvatthero avoca.

Na ca sārambhajan ti sārambhajā ca yā vācā, tañ ca na bhāsati. Tvaṃ dussīlo ti vutte, tvaṃ dussīlo tav' ācariyo dussīlo ti vā, tuyhaṃ āpatti atthī ti vutte, ahaṃ piṇḍāya caritvā Pāṭaliputtaṃ gato ti ādinā nayena bahiddhā vikkhepa-kathā pavattaṃ vā kāraṇ' uttaraṃ vācaṃ na bhāsati.

Jayâpekkho ti jaya-purekkhāro. Yathā Hatthako Sakya-putto titthiyā nāma dhammena pi adhammena pi jetabbā ti saccâlikaṃ yañ kiñci bhāsati, evaṃ jayāpekkho jayapurek-khāro hutvā na bhāsatîti attho.

Mantâmantā ca vācaṃ bhāsatī ti ettha mantā vuccati paññā. Mantāya paññāya. Puna mantā ti upaparikkhitvā. Idaṃ vuttaṃ hoti: bhassa-samācāre ṭhito divasa-bhāgam pi ka-thento paññāya upaparikkhitvā yutta-katham eva katheti.

Nidhānavatin ti hadaye ṭhapetabba-yuttaṃ.

Kālenā ti yutta-kālena. Evaṃ bhāsitā hi vācā amusā c' eva hoti apisuṇā ca apharusā ca asaṭhā ca asamphappalāpā ca. Evarūpā ca ayaṃ vācā catu-sacca-nissitā ti pi sikkhattayā-nissitā ti pi terasa-dhutaṅga-nissitā ti pi dasa-kathāvatthu-nissitā ti pi sattatiṃsa-bodhi-pakkhiya-dhamma-nissitā ti pi magga-nissitā ti pī ti vuccati. Ten' āha *etad ānuttariyaṃ bhante bhassa-samācāre* ti. Taṃ purima-nayen' eva yojetabbaṃ.

12. *Sacco c' assa saddho cā* ti sīl' ācāre ṭhito bhikkhu sacco ca bhaveyya sacca-katho saddho ca saddhā-sampanno. Nanu ca heṭṭhā saccaṃ kathitam eva? Idha kasmā puna vuttan ti? Heṭṭhā vācā saccaṃ kathitaṃ, sīl' ācāre ṭhito pana bhikkhu antamaso bhassa-kathāya dava-kathāya pi musā-vādaṃ na karotī ti dassetuṃ idha vuttaṃ. Idāni so dhammena samena jīvikaṃ kappetī ti dassan' atthaṃ *na ca kuhako* ti ādi vuttaṃ.

Tattha *kuhako* ti ādīni Brahmajāle* vitthāritāni.

Indriyesu gutta-dvāro bhojane mattaññū ti chasu indriyesu gutta-dvāro bhojane pi pamāṇaññū.

---

* See DA I. 91 sq.

Sama-kārī ti sama-cārī. Kāyena vācāya manasā ca kāya-vaṅk' ādīni pahāya samaṃ caratī ti attho.

Jāgariyânuyogaṃ anuyutto ti rattiṃ divaṃ cha koṭṭhāse katvā divasaṃ caṅkamena nissajjāyā ti vutta-nayena jāgariyânuyogaṃ yutta-payutto viharati.

Atandito ti nittandiya-kāyâlasiya-virahito.

Āraddha-viriyo ti kāyika-viriyenâpi āraddha-viriyo hoti. Gaṇa-saṅgaṇikaṃ vinodetvā catūsu iriyāpathesu aṭṭha-ārambha-vatthu-vasena eka-vihārī. Cetasika-viriyenâpi āraddha-viriyo hoti. Kilesa-saṅgaṇikaṃ vinodetvā aṭṭha-samāpatti-vasena eka-vihārī. Api ca yathā tathā kiles' uppattiṁ nivārento cetasika-viriyena āraddha-viriyo ca hoti.

Jhāyī ti ārammaṇa-lakkhaṇa-upanijjhāna-vasena jhāyī.

Satimā ti cira-kat' ādiṃ anussaraṇa-samatthāya satiyā samannāgato.

Kalyāṇa-paṭibhāno ti vākkaraṇa-sampanno c' eva hoti paṭibhāna-sampanno ca. Yutta-paṭibhāno kho pana hoti no mutta-paṭibhāno. Sīla-samācārasmiṃ hi ṭhita-bhikkhu mutta-paṭibhāno na hoti, yutta-paṭibhāno pana hoti Vaṅgīsatthero viya.

Gatimā ti gamana-samatthāya paññāya samannāgato.

Dhitimā ti dhāraṇa-samatthāya paññāya samannāgato.

Mutimā[1] ti, ettha pana mutī[2] ti paññāya nāmam eva. Tasmā paññavā ti attho. Iti tīhi pi imehi padehi paññā va kathitā. Tattha heṭṭhā samaṇa-dhamma-karaṇa-viriyaṃ kathitaṃ. Idha Buddha-vacana-gaṇhana-viriyaṃ. Tathā heṭṭhā vipasanā-paññā kathitā. Idha Buddha-vacana-gaṇhana-paññā.

Na ca kāmesu giddho ti vatthu-kāma-kilesa-kāmesu agiddho.

Sato ca nipako care ti abhikkanta-paṭikkant' ādisu sattasu ṭhānesu satiyā c' eva ñāṇena ca samannāgato caratī ti attho. Nepakkan ti paññā. Tāya samannāgatattāni pakoti vutto. Sesam idhâpi purima-nayen' eva yojetabbaṃ.

13. *Paccattaṃ yoniso manasikāro* ti attano upāya-manasikārena.

Yathânusiṭṭhaṃ tathā paṭipajjamāno ti yathā mayā anusiṭṭham anusāsanī dinnā, tathā paṭipajjamāno.

---

[1] B matimā.

[2] B matī.

Tiṇṇaṃ saṃyojanānaṃ parikkhāyā ti ādi vutt' attham eva. Sesam idhâpi purima-nayen' eva yojetabbaṃ.

14. *Para-puggala-vimutti-ñāṇe* ti sot' āpann' ādīnaṃ para-puggalānaṃ tena tena maggena kilesa-vimutti-ñāṇe. Sesam idhâpi purima-nayen' eva yojetabbaṃ.

15. *Amutrâsiṃ evaṃ nāmo* ti eko pubbe-nivāsaṃ anussaranto nāma-gottaṃ pariyādiyamāno gacchati. Eko suddha-khandhe yeva anussarati. Eko hi sakkoti, eko na sakkoti. Tattha yo sakkoti tassa vasena agahetvā asakkontassa vasena gahitaṃ. Asakkonto pana kiṃ karoti? Suddha-khandhe yeva anussaranto gantvā aneka-jāti sata-sahassa-matthake ṭhatvā nāma-gottaṃ pariyā-diyamāno otarati. Taṃ dassento *evaṃ nāmo* ti ādim āha.

So evam āhā ti so diṭṭhi-gatiko evam āha. Tattha kiñcâpi *sassato* ti vatvā *te ca sattā saṃsarantī* ti vadantassa vacanaṃ pubbâpara-viruddhaṃ hoti. Diṭṭhi-gatikattā pan' esa etaṃ na sallakkheti. Diṭṭhi-gatikassa hi ṭhānaṃ vā niyamo vā n' atthi. Imaṃ gahetvā imaṃ vissajjeti, imaṃ vissajjetvā imaṃ gaṇhāti. Brahmajāle* vitthāritam ev' etaṃ.

Ayaṃ tatiyo sassata-vādo ti. Thero lābhiss' eva vasena tayo sassata-vāde āha. Bhagavatā pana takkika[1]-vādaṃ pi gahetvā Brahmajāle cattāro vuttā. Etesaṃ pana tiṇṇaṃ vādānaṃ vitthāra-kathā Brahmajāle vutta-nayen' eva veditabbā. Sesam idhâpi purima-nayen' eva vitthāretabbaṃ.

16. *Gaṇanāya vā* ti piṇḍa-gaṇanāya.

Saṅkhyānenā ti, acchidda[2]-vasena mano-gaṇanāya. Ubhayathā pi piṇḍa-gaṇanam eva dasseti. Idaṃ vuttaṃ hoti. Vassānaṃ sata-vasena sahassa-vasena sata-sahassa-vasena koṭi-vasena piṇḍaṃ katvā ettakāni vassa-satānîti vā ettakā vassa-koṭiyo ti vā evaṃ saṅkhātuṃ na sakkā. Tumhe pana attano dasannaṃ pāramīnaṃ pūritattā sabbaññuta-ñāṇassa suppaṭividdhattā yasmā vo anāvaraṇa-ñāṇaṃ sūraṃ vahati, tasmā desana-ñāṇa-kusalataṃ purakkhatvā vassa-gaṇanāya pariyantaṃ katvā kappa-gaṇanāya pi paricchinditvā ettakan

* DA I. 105.

[1] B takkī. [2] B acchindaka°.

ti dassethā ti dīpeti. Pāḷi-y-attho pan' ettha vutta-nayo yeva. Sesam idhâpi purima-nayen' eva yojetabbaṃ.

17. *Etad ānuttariyaṃ bhante sattānaṃ cutûpapāta ñāṇe* ti Bhante yā pi ayaṃ sattānaṃ cuti-paṭisandhi-ñāṇa-desanā, sā pi tumhākaṃ yeva anuttarā. Atīta-Buddhā pi evam eva dassesuṃ, anāgatā pi evam eva desessanti. Tumhe tesaṃ atītânāgata-Buddhānaṃ ñāṇena saṃsandetvā va desayittha. Iminā kāraṇena evaṃ pasanno ahaṃ bhante Bhagavatī ti dīpeti. Pāḷi-y-attho pan' ettha vitthārito yeva.

18. *Sâsavā sa-upadhikā* ti sadosā sa-upārambhā.

No ariyā ti vuccatī ti ariy' iddhī ti na vuccati.

Anāsavā anupadhikā ti niddosā anupārambhā.

Ariyā ti vuccatī ti ariy' iddhī ti vuccati.

19. *Appaṭikkūla-saññī tattha viharatī* ti kathaṃ appaṭikkūla-saññī viharati? Paṭikkūla-satte mettaṃ pharati, saṅkhāre dhātu-saññaṃ upasaṃharati. Yath' āha: "Kathaṃ paṭikkūle appaṭikkūla-saññī viharati? Aniṭṭhasmiṃ vatthusmiṃ mettāya vā pharati dhātuto vā upasaṃharatī" ti.

Paṭikkūla-saññī tattha viharatī ti appaṭikkūla-satte asubha-saññaṃ pharati, saṅkhāre anicca-saññaṃ upasaṃharati. Yath' āha: "Kathaṃ appaṭikkūle paṭikkūla-saññī viharati? Iṭṭhasmiṃ vatthusmiṃ asubhāya vā pharati aniccato vā upasaṃharatī" ti. Evaṃ sesa-padesu pi attho veditabbo.

Upekhako tattha viharatī ti iṭṭhe arajjanto aniṭṭhe adussanto. Yathā aññe asama-pekkhanena mohaṃ uppādenti evaṃ anuppādento chasu ārammaṇesu chaḷaṅg' upekkhāya upekhako viharati.

Etad ānuttariyaṃ bhante iddhi-vidhāsū ti bhante yā ayaṃ dvīsu iddhīsu evaṃ desanā, etad ānuttariyaṃ.

Taṃ Bhagavā ti taṃ desanaṃ Bhagavā asesaṃ sakalaṃ abhijānāti.

Taṃ Bhagavato ti taṃ desanaṃ Bhagavato asesaṃ abhijānato.

Uttariṃ abhiññeyyaṃ n' atthī ti uttariṃ abhijānitabbaṃ n' atthi, ayaṃ nāma ito añño dhammo vā puggalo vā yaṃ Bhagavā na jānāti, idaṃ n' atthi *yad abhijānaṃ añño samaṇo vā brāhmaṇo vā* ti yaṃ tumhehi anabhiññātaṃ añño samaṇo

vā brāhmaṇo va abhijānanto Bhagavatā bhiyyo 'bhiññataro assa, adhikatara-pañño bhaveyya.

Yad idaṃ iddhi-vidhāsū ti ettha *yad idan* ti nipāta-mattaṃ. Iddhividhāsu Bhagavatā uttar' itaro n' atthi. Atīta-Buddhā pi hi imā dve iddhiyo desesuṃ, anāgatā pi imā va desessanti. Tumhehi tesaṃ ñāṇena saṃsandetvā imā va desayittha. Iti Bhagavā iddhividhāsu anuttaro ti dassento, iminā pi kāraṇena evaṃ pasanno ahaṃ bhante Bhagavatī ti dīpeti. Ettāvatā ye Dhammasenāpati divāṭṭhāne nisīditvā soḷasa aparampariya-dhamme sammasi. Te 'nena dassitā honti. Idāni aparena pi ākārena Bhagavato guṇe dassento *yan taṃ bhante* ti ādim āha.

20. Tattha *kulaputtenā* ti saddhā kulaputtā nāma atītânāgata-paccuppannā Bodhisattā. Tasmā yaṃ sabbaññu-Bodhisattena *pattabban* ti vuttaṃ hoti. Kim pana tena pattabbaṃ? Nava lokuttara-dhammā.

Āraddha-viriyenā ti ādisu viriyaṃ thāmo ti ādīni sabbān' eva viriya-vevacanāni. Tattha *āraddha-viriyenā* ti paggahita-viriyena.

Thāmavatā ti thāma-sampannena thira-viriyena.

Purisa-tthāmenā ti tena thāmavatāyaṃ purisa-tthāmena pattabban ti vuttaṃ hoti. Anantara-pada-dvaye pi es' eva nayo.

Purisa-dhorayhenā ti yā asama-dhurehi Buddhehi vahitabbā dhurā, taṃ dhuraṃ vahana-samatthena Mahā-purisena. Anuppattan taṃ Bhagavatā ti taṃ sabbaṃ atītânāgata-Buddhehi pattabbaṃ sabbam eva anuppattaṃ, Bhagavato ekaguṇo pi ūno n' atthī ti dasseti.

Kāmesu kāma-sukhallikânuyogan ti vatthu-kāmesu kāma-sukhânuyogaṃ. Yathā aññe Keṇiya-jaṭil' ādayo samaṇa-brāhmaṇā ko jānāti para-lokaṃ sukho imissā paribbājikāya mudukayā lomasāya bāhāya samphasso ti te moli-baddhāhi paribbājikāhi parivārenti sampatta-sattaṃ rūp' ādi-ārammaṇaṃ anubhavamānā kāma-sukhaṃ anuyuttā na evam anuyutto ti dasseti.

Hīnan ti lāmakaṃ.

Gamman ti gāma-vāsīnaṃ dhammaṃ.

Pothujjanikan ti puthujjanehi sevitabbaṃ.

Anariyan ti na niddosaṃ, na ca ariyehi sevitabbaṃ.

Anattha-saṃhitan ti anattha-yuttaṃ.

Atta-kilamathânuyogan ti attano ātāpana-paritāpanânuyogaṃ.

Dukkhan ti dukkha-yuttaṃ dukkhamaṃ[1] vā. Yathā eke samaṇa-brāhmaṇā kāma-sukhallikânuyogataṃ pariccajissāmā ti kāya-kilamathaṃ anudhāvanti, tato muccissāmā ti kāma-sukhaṃ anudhāvanti, na evaṃ Bhagavā. Bhagavā pana ubho ete ante vajjetvā: Yā sā atthi bhikkhave majjhimā paṭipadā Tathāgatena abhisambuddhā cakkhu-karaṇī ti, evaṃ vuttā sammā-paṭipatti, tam eva paṭipanno tasmā *na ca atta-kilamathânuyogan* ti ādim āha.

Abhicetasikānan ti abhicetasikānaṃ kāmâvacara-cittāni atikkamitvā ṭhitānan ti attho.

Diṭṭha-dhamma-sukha-vihārānan ti imasmiṃ yeva attabhāve sukha-vihārānaṃ. Poṭṭhapāda-suttasmiṃ hi sappītikā dutiya-jjhānikā phala-samāpatti kathitā. Pāsādika-sutte saha-maggena vipassanā pādaka-jjhānaṃ. Dasuttara-sutte catuttha-jjhānika-phala-samāpatti. Imasmiṃ Sampasādaniye diṭṭha-dhamme sukha-vihāra-jjhānāni kathitāni.

Nikāma-lābhī ti yathā-kāma-lābhī.

Akicca-lābhī ti adukkha-lābhī.

Akasira-lābhī ti vipula-lābhī.

Ekissā loka-dhātuyā ti dasa-sahassī-loka-dhātuyā tīṇi hi loka-khettāni: jāti-khettaṃ āṇā-khettaṃ visaya-khettaṃ. Tattha jāti-kkhettaṃ nāma dasa-sahassī-loka-dhātu, sā hi Tathāgatassa mātu-kucchiṃ okkamana-kāle nikkamana-kāle sambodhi-kāle dhamma-cakka-ppavattane āyu-saṅkhār-ossajjane parinibbāne ca kampati. Koṭi-sata-sahassa-cakkavāḷaṃ pana āṇā-kkhettaṃ nāma Āṭānāṭiya-Moraparitta-Dhajagga-paritta-Ratanaparitt' ādīnaṃ hi ettha āṇā vattati. Visaya-kkhettassa pana parimānaṃ n' atthi. Buddhānaṃ hi yāvatakaṃ ñāṇaṃ tāvatakaṃ ñeyyaṃ, yāvatakaṃ ñeyyaṃ tāvatakaṃ ñāṇaṃ. Ñāṇa-pariyantikaṃ ñeyyaṃ, ñeyya-pariyantikaṃ ñāṇan ti, vacanato avisayo nāma n' atthi. Imesu pana tīsu khettesu ṭhapetvā imaṃ cakkavāḷaṃ aññasmiṃ cakkavāḷe Buddhā uppajjantī ti suttaṃ n' atthi, na uppajjantī ti pana atthi. Tīṇi Piṭakāni: Vinaya-piṭakaṃ Sutta-piṭakaṃ

[1] Sic MSS.

Abhidhamma-piṭakaṃ. Tisso saṅgītiyo: Mahākassapattherassa saṅgīti, Yasa-ttherassa saṅgīti, Moggaliputta-Tissa-ttherassa saṅgīti. Imā tisso saṅgītiyo ārūḷhe tepiṭake Buddha-vacane imaṃ cakkavāḷaṃ muñcitvā aññatra Buddhā uppajjantī ti suttaṃ n' atthi, na uppajjantī ti pana atthi.

Apubbaṃ acariman ti apure apacchā ekato na uppajjanti, pure vā pacchā vā uppajjantī ti vuttaṃ hoti. Tattha Bodhipallaṅke: Bodhiṃ appatvā na uṭṭhahissāmī ti, nisinna-kālato paṭṭhāya yāva mātu-kucchismiṃ paṭisandhi-gahaṇaṃ tāva pubbe ti na veditabbaṃ. Bodhisattassa hi paṭisandhi-gahaṇe dasa-sahassa-cakkavāḷa kampanen' eva khetta-pariggaho kato. Aññassa Buddhassa uppatti nivārito hoti. Parinibbānato paṭṭhāya yāva sāsapa-mattā pi dhātuyo tiṭṭhanti, tava pacchā ti na veditabbaṃ. Dhātūsu hi ṭhitāsu Buddhā pi ṭhitā va honti, tasmā etth' antare aññassa Buddhassa uppatti nīvāritā va hoti. Dhātu-parinibbāne pana jāte aññassa Buddhassa uppatti na nivāritā.

Tīṇi antaradhānāni nāma: pariyatti-antaradhānaṃ, paṭivedh' antaradhānaṃ, paṭipatti-antaradhānan ti. Tattha pariyattī ti tīṇi piṭakāni. Paṭivedho ti sacca-paṭivedho. Paṭipattī ti paṭipadā. Tattha paṭivedho ca paṭipatti ca hoti pi na hoti pi. Ekasmiṃ hi kāle paṭivedha-kārā bhikkhū bahū honti. Esa bhikkhu puthujjano ti aṅguliṃ pasāretvā dassetabbo hoti. Imasmiṃ yeva dīpe eka-vāraṃ puthujjanabhikkhu nāma na hoti. Paṭipatti-pūrakā pi kadāci bahū honti kadāci appā. Iti paṭivedho ca paṭipatti ca hoti pi na hoti pi. Sāsana-ṭṭhitiyā pana pariyatti-pamāṇaṃ. Paṇḍito hi tepiṭakaṃ sutvā dve pūreti. Yathā amhākaṃ Bodhisatto Āḷārassa santike pañcâbhiññā satta ca samāpattiyo nibbattetvā nevasaññā-nāsaññ' āyatana-samapattiyā parikammaṃ pucchi. So: "Na jānāmī" ti āha. Tato Udakassa santikaṃ gantvā adhigata-visesaṃ saṃsandetvā nevasaññā-nâsaññ' āyatanassa parikammaṃ pucchi. So ācikkhi. Tassa vacana-samanantaraṃ eva Mahāsatto taṃ sampādesi. Evam eva paññavā bhikkhu pariyattiṃ sutvā dve pi pūreti. Tasmā pariyattiyā ṭhitāya sāsanaṃ ṭhitaṃ hoti, yadā pana sā antaradhāyati tadā paṭhamaṃ Abhidhamma-Piṭakaṃ nassati. Tattha Paṭṭhānaṃ sabba-paṭhamaṃ antaradhāyati. Anukkamena pacchā

Dhamma-saṅgaho. Tasmiṃ antarahite itaresu dvīsu Piṭakesu ṭhitesu pi sāsanaṃ ṭhitam eva hoti. Tattha Suttanta-Piṭake antaradhāyamāne paṭhamaṃ Aṅguttara-Nikāyo Ekādasakato paṭṭhāya yāva Ekakā antaradhāyati. Tad anantaraṃ Saṃyutta-Nikāyo Cakka-peyyālato paṭṭhāya yāva Ogha-taraṇā antaradhāyati. Tad anantaraṃ Majjhima-Nikāyo Indriyabhāvanato paṭṭhāya yāva Mūla-pariyāyā antaradhāyati. Tad anantaraṃ Dīgha-Nikāyo Dasuttara-suttato paṭṭhāya yāva Brahmajālā antaradhāyati. Ekissā pi dvinnam pi gāthānaṃ pucchā addhānaṃ gacchati. Sāsanaṃ dhāretuṃ na sakkoti Sabhiya-pucchā Āḷavaka-pucchā viya ca. Ekā kira Kassapa-Buddha-kālikā antarā-sāsanaṃ dhāretuṃ nâsakkhiṃsu. Dvīsu pana Piṭakesu antarahitesu pi Vinaya-Piṭake ṭhite sāsanaṃ tiṭṭhati. Parivāra-kkhandhesu antarahitesu ubhato Vibhaṅge ṭhite ṭhitam eva hoti. Ubhato Vibhaṅge antarahite Mātikāya ṭhitāya pi ṭhitam eva hoti. Mātikāya antarahitāya Pātimokkha-Pabbajjā-Upasampadāsu sāsanaṃ tiṭṭhati. Liṅgaṃ addhānaṃ gacchati. Setavattha-samaṇaka-vaṃso pana Kassapa-Buddha-kālato paṭṭhāya sāsanaṃ dhāretum nâsakki. Paṭisambhidā-pattehi vassa-sahassamaṭṭhāsi, chaḷ-abhiññehi vassa-sahassaṃ, tevijjehi vassa-sahassaṃ, sukkha-vipassakehi vassa-sahassaṃ, pātimokkhena vassa-sahassaṃ aṭṭhāsi. Pacchimakassa pana sacca-paṭivedhato pacchimakassa sīla-bhedato paṭṭhāya sāsanaṃ osakkitaṃ nāma hoti. Tato paṭṭhāya aññassa Buddhassa uppatti na vāritā.

Tīṇi parinibbānāni nāma, kilesa-parinibbānaṃ, khandha-parinibbānaṃ, dhātu-parinibbānan ti. Tattha kilesa-parinibbānaṃ Bodhi-pallaṅke ahosi, khandha-parinibbānaṃ Kusinārāyaṃ, dhātu-parinibbānaṃ anāgate bhavissati. Sāsanassa kira osakkana-kāle imasmiṃ Tambapaṇṇi-dīpe dhātuyo sannipatitvā Mahācetiyaṃ gamissanti. Mahācetiyato Nāgadīpe Rājāyatanacetiyaṃ. Tato Mahābodhi-pallaṅkaṃ gamissanti. Nāgabhavanato pi devalokato pi Brahmalokato pi dhātuyo Mahābodhi-pallaṅkaṃ eva gamissanti. Sāsapamattā pi dhātuyo na antarāyaṃ nassissati. Sabba-dhātuyo Mahābodhi-pallaṅke rāsibhūtā suvaṇṇa-kkhandho viya eka-ghanā hutvā chabbaṇṇa-raṃsiyo vissajjessanti. Tā dasa-sahassī-

lokadhātuṃ pharissanti. Tato dasa-sahassa-cakkavāḷa-devatā sannipatitvā: Ajja Satthā parinibbāti, ajja sāsanaṃ osakkati, pacchima-dassanaṃ dāni idaṃ amhākan ti, Dasabalassa parinibbāna-divasato mahantataraṃ kāruññaṃ karissanti. Ṭhapetvā anāgāmino khīṇâsave avasesā sabhāvena saṇṭhātuṃ na sakkhissanti. Dhātūsu tejo-dhātu uṭṭhahitvā yāva Brahmalokā uggacchissanti. Sāsapamattiyā pi dhātuyā sati eka-jālo bhavissati. Dhātūsu pariyādānaṃ gatāsu upacchijjissati. Evam mahantaṃ anubhāvam dassetvā dhātūsu antarahitāsu sāsanaṃ antarahitaṃ nāma hoti. Yāva na evaṃ antaradhāyati tāva acarimaṃ nāma hoti. Evaṃ *apubbaṃ acarimaṃ uppajjeyyuṃ n' etaṃ ṭhānaṃ vijjati.*

Kasmā pana apubbaṃ acarimaṃ na uppajjantī ti ? Anacchariyattā. Buddhā hi acchariyattā manussā. Yath' āha: "Eka-puggalo bhikkhave loke uppajjamāno uppajjati acchariya-manusso. Katamo eka-puggalo ? Tathāgato arahaṃ sammā-sambuddho" ti. Yadi ca dve vā cattāro vā aṭṭha vā soḷasa vā ekato uppajjeyyuṃ, na acchariyā bhaveyyuṃ. Ekasmiṃ hi vihāre dvinnaṃ cetiyānam pi lābha-sakkāro uḷāro na hoti. Bhikkhū bahutāya na acchariyā jātā, evaṃ Buddhā pi bhaveyyuṃ, tasmā na uppajjanti. Desanāya ca visesābhāvato. Yaṃ hi satipaṭṭhān' ādi-bhedaṃ dhammaṃ eko deseti, aññena uppajjitvā, so va desetabbo siyā, tato anacchariyo siyā. Ekasmiṃ pana dhammaṃ desente desanā pi acchariyā hoti. Vivāda-bhāvato ca. Bahūsu ca Buddhesu uppannesu bahunnaṃ ācariyānaṃ antevāsikā viya: Amhākaṃ Buddho pāsādiko, amhākaṃ Buddho madhura-ssaro lābhī puññavā ti, vivadeyyuṃ. Tasmā pi evaṃ na uppajjanti.

Api c' etaṃ kāraṇaṃ Milinda-raññā puṭṭhena Nagasenattherena vitthāritam eva. Vuttaṃ hi tattha*:

Bhante Nāgasena, bhāsitam p' etaṃ Bhagavatā: *Aṭṭhānam etaṃ bhikkhave anavakāso yaṃ ekissā loka-dhātuyā dve arahanto sammā-sambuddhā apubbaṃ acarimaṃ uppajjeyyuṃ, n' etaṃ ṭhānaṃ vijjatī* ti: "Desentā va[1] bhante Nāgasena

---

* Miln 236.

[1] Miln pi.

sabbe pi Tathāgatā satta-tiṃsa bodhi-pakkhiye dhamme desenti, kathayamānā ca cattāri ariya-saccāni kathenti, sikkhāpentā ca tīsu sikkhāsu sikkhāpenti, anusāsamānā ca appamāda-paṭipattiṃ anusāsanti. Yadi bhante Nāgasena sabbesam pi Tathāgatānaṃ ek' uddeso[1] eka-kathā eka-sikkhāpadaṃ ekânusatthi, kena kāraṇena dve Tathāgatā eka-kkhaṇe na uppajjanti? Ekena pi tāva Buddh' uppādena ayaṃ loko obhāsa-jāto. Yadi dutiyo Buddho bhaveyya dvinnaṃ pabhāya ayaṃ loko bhiyyoso-mattāya obhāsa-jāto bhaveyya, ovadantā ca dve Tathāgatā sukhaṃ ovādeyyuṃ, anusāsamānā ca sukhaṃ anusāseyyuṃ. Tattha me kāraṇaṃ desehi, yathā 'haṃ nissaṃsayo bhaveyyan" ti.

"Ayaṃ Mahārāja dasa-sahassī loka-dhātu eka-Buddha-dhāraṇī, ekass' eva Tathāgatassa guṇaṃ dhāreti. Yadi dutiyo Buddho upajjeyya nâyaṃ dasa-sahassī loka-dhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhaṃseyya, naṭṭhānam upagaccheyya. Yathā Mahārāja nāvā ekapurisa-santāraṇī bhaveyya, eka-purise abhirūḷhe samupādikā bhaveyya; atha dutiyo puriso āgaccheyya tādiso āyunā vaṇṇena vayena pamāṇena kisa-thūlena sabb' aṅga-paccaṅgena, so taṃ nāvaṃ abhirūheyya, api nu sā Mahārāja nāvā dvinnam pi dhāreyyā?" ti.

"Na hi bhante, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhaṃseyya, naṭṭhānam upagaccheyya, osīdeyya udake" ti.

"Evam eva kho Mahārāja ayaṃ dasa-sahassī loka-dhātu eka-Buddha-dhāraṇī, ekass' eva Tathāgatassa guṇaṃ dhāreti. Yadi dutiyo Buddho uppajjeyya, nâyaṃ dasa-sahassī loka-dhātu dhāreyya . . . pe . . . naṭṭhānam upagaccheyya. Yathā vā pana Mahārāja puriso yāvad-atthaṃ bhojanaṃ bhuñjeyya, chādentaṃ yāva kaṇṭham abhipūrayitvā, so dhāto pīṇito paripuṇṇo nirantaro tandikato anonami-daṇḍa-jāto punad eva tattakaṃ bhojanaṃ bhuñjeyya, api nu kho so Mahārāja puriso sukho bhaveyyā?" ti.

"Na hi bhante, sakiṃ bhutto va mareyyā" ti.

"Evam eva kho Mahārāja ayaṃ dasa-sahassī loka-dhātu

[1] Miln ekā desanā.

eka - Buddha - dhāraṇī . . . pe . . . naṭṭhānam upagaccheyyā" ti.

"Kin nu kho bhante Nāgasena atidhamma-bhārena paṭhavī calatī?" ti.

"Idha Mahārāja dve sakaṭā ratana-paripūritā bhaveyyuṃ, yāva mukhasmā,[1] ekassa[2] sakaṭato ratanaṃ gahetvā ekasmiṃ sakaṭe ākireyyuṃ, api nu taṃ Mahārāja sakaṭaṃ dvinnam pi sakaṭānaṃ ratanaṃ dhāreyyā?" ti.

"Na hi bhante, nābhi pi tassa phaleyya, arā pi tassa bhijjeyyuṃ, akkho pi tassa bhijjeyyā" ti.

"Kin nu kho Mahārāja atiratana-bhārena sakaṭaṃ bhijjati?" ti.

"Āma bhante" ti.

"Evam eva kho Mahārāja atidhamma-bhārena paṭhavī calati. Api ca Mahārāja imaṃ kāraṇaṃ Buddha-bala-paridīpanāya osāritaṃ. Aññam pi tattha abhirūpaṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena dve Sammā-Sambuddhā eka-kkhaṇe n' uppajjanti. Yadi dve Sammā-Sambuddhā eka-kkhaṇe uppajjeyyaṃ, parisāya vivādo uppajjeyya—Amhākaṃ Buddho, amhakaṃ Buddho" ti, ubhato-pakkha-jātā bhaveyyuṃ. Yathā Mahārāja dvinnaṃ balavâmaccānaṃ parisāya vivādo uppajjati: "Tumhākaṃ amacco, amhākaṃ amacco" ti, ubhato-pakkha-jātā honti, evam eva kho Mahārāja yadi dve Sammā-Sambuddhā eka-kkhaṇe uppajjeyyuṃ, parisāya vivādo uppajjeyya: "Tumhākaṃ Buddho, amhākaṃ Buddho" ti, ubhato-pakkha-jātā bhaveyyuṃ. Idaṃ paṭhamaṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena dve Sammā-Sambuddhā eka-kkhaṇe na uppajjanti.

Aparam pi uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena dve Sammā-Sambuddhā eka-kkhaṇe na uppajjanti. Yadi Mahārāja dve Sammā-Sambuddhā eka-kkhaṇe uppajjeyyuṃ: "Aggo Buddho" ti, yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya, "Jeṭṭho Buddho" ti—"Seṭṭho Buddho" ti—"Visiṭṭho Buddho" ti—"Uttamo Buddho" ti—"Pavaro Buddho" ti—"Asamo Buddho" ti—"Asama-samo Buddho" ti—"Appaṭisamo Buddho" ti—"Appaṭibhāgo Buddho" ti—"Appaṭi-

---

[1] Sic Miln; MSS. mukhasamā. [2] Miln ekasmā.

puggalo Buddho" ti, yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya. Imam[1] pi tvaṃ Mahārāja kāraṇaṃ atthato sampaṭiccha yena kāraṇena dve Sammā-Sambuddhā eka-kkhaṇe na uppajjanti.

Api ca kho Mahārāja Buddhānaṃ[2] sabhāva-pakati esā yaṃ eko yeva Buddho[3] loke uppajjati. Kamsā? Kāraṇa-mahantatāya sabbaññu-Buddha-guṇānam. Yāṃ hi Mahārāja mahantaṃ hoti, ekaṃ yeva hoti. Paṭhavī Mahārāja mahantā, sā ekā yeva: sāgaro mahanto, so eko yeva: Sineru giri-rājā seṭṭho mahanto so eko yeva: ākāso mahanto so eko yeva: Sakko mahanto so eko yeva: Brahmā[4] mahanto so eko yeva: Tathāgato arahaṃ Sammā-Sambuddho mahanto, so eko yeva. Yattha te uppajjanti, tattha aññesaṃ okāso na hoti. Tasmā Tathāgato arahaṃ Sammā-Sambuddho eko yeva loke uppajjatī" ti.

"Sukathito bhante Nāgasena pañho opammehi kāraṇehī" ti.

Dhammassa ca anudhamman ti navavidhassa lok' uttarassa dhammassa anudhammaṃ pubbabhāga-paṭipadaṃ.

Sahadhammiko ti sakāraṇo.

Vādânuvādo ti vādo yeva.

21. *Āyasmā Udāyī* ti tayo therā Udāyi nāma: Lāḷudāyi Kāḷudāyi Mahā-Udāyī ti. Idha Mahā-Udāyi adhippeto. Tassa kira imaṃ suttaṃ ādito paṭṭhāya yāva pariyosānā suṇantassa abbhantare pañca-vaṇṇā pīti uppajjitvā pāda-piṭṭhito sīsa-matthakaṃ gacchati sīsa-matthakato pāda-piṭṭhiṃ āgacchati ubhato paṭṭhāya majjhaṃ otarati majjhato paṭṭhāya ubhato gacchati. So nirantaraṃ pītiyā phuṭa-sarīro hutvā balava-somanassena Dasabalassa guṇaṃ kathento *Acchariyaṃ bhante* ti ādim āha.

Appicchatā ti nittaṇhatā.

Santuṭṭhitā ti catūsu paccayesu tīh' ākārehi santoso.

Sallekhatā ti sabba-kilesānaṃ sallikkhitabhāvo.

Yatra hi nāmā ti yo nāma.

Na attānaṃ pātukarissatī ti attano guṇe na āvikarissati.

Paṭākaṃ parihareyyun ti: "Ko amhehi sadiso atthī" ti?" vadantā paṭākaṃ ukkhipitvā Nāḷandaṃ vicareyyuṃ.

---

[1] Miln idam.
[2] Miln adds Bhagavantānaṃ.
[3] Sic Miln; MSS. omit.
[4] Miln Mahā-brahmā.

Passa kho tvaṃ Udāyi Tathāgatassa appicchatā ti passa Udāyi yadisī *Tathāgatassa appicchatā* ti therassa vacanaṃ paṭicchanto āha. Kim pana Bhagavā n' eva attānaṃ pātukaroti na attano guṇaṃ kathetī ti? Na na katheti. Pāpicchat' ādīhi kathetabbaṃ cīvar' ādi-hetu na katheti. Ten' ev' āha *Passa kho tvaṃ Udāyi appicchatā* ti ādi. Bujjhanaka-sattaṃ pana āgamma veneyya-vasena katheti. Yath' āha:

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati
Sadevakasmiṃ lokasmiṃ n' atthi me paṭipuggalo ti.

Evaṃ Tathāgata-guṇa-dīpikā bahu-gāthāhi suttantā pi vitthāretabbā.

22. *Abhikkhaṇaṃ bhāseyyāsī* ti punappunaṃ bhāseyyāsi. Pubbaṇhe me kathitan ti mā majjhantik' ādisu na kathayittha, ajja vā me kathitan ti mā paradivas' ādisu na kathayitthā ti attho.

Pavedesī ti kathesi.

Imassa veyyākaraṇassā ti niggāthakattā imaṃ suttaṃ veyyā-karaṇan ti vuttaṃ.

Adhivacanan ti nāmaṃ. Idaṃ pana *iti h' idan* ti paṭṭhāya padaṃ saṅgīti-kārehi ṭhapitaṃ.

Sesaṃ sabbattha uttānam eva.

Sampasādaniya-sutta-vaṇṇanā niṭṭhitā.

XXIX.

PĀSĀDIKA-SUTTA-VAṆṆANĀ.

1. *Evam me sutan* ti Pāsādika-suttaṃ. Tatrâyaṃ anuttāna-pada-vaṇṇanā.

Vedhaññā nāma Sakyā ti dhanumhi kata-sikkhā Vedhañña-nāmakā ete Sakyā.

Tesaṃ ambavane pāsāde ti tesaṃ ambavane sipp' uggahan' atthāya kato dīgha-pāsādo atthi, tattha viharati.

Adhunā kālakato ti sampati-kālakato.

Dvedhika-jātā ti dvejjha-jātā, dve bhāgā jātā, daṇḍ' ādān' bhaṇḍan' ādīsu bhaṇḍanaṃ pubba-bhāgaṃ.

Kalaho ti ādi-vasena paññatti vītikkama-vasena ca vaḍḍhitaṃ kalaho.

Na tvaṃ imaṃ dhamma-vinayaṃ ājānāsī ti ādinā nayena viruddha-vacanaṃ vivādo.

Vitudantā ti vijjhantā.

Sahitaṃ me ti mama vacanaṃ attha-saṃhitaṃ.

Aviciṇṇan te viparāvattan ti yaŋ tava aviciṇṇam cira-kāla-sevana-vasena paguṇaṃ, taṃ mama vādaṃ āgamma nivattaṃ.

Āropito te vādo ti tuyhaṃ upari mayā doso āropito.

Cara-vāda-ppamokkhāyā ti bhatta-puṭaṃ ādāya taṃ taṃ upasaṅkamitvā vāda-pamokkh' atthāya uttaraṃ pariyesam-āno vicara.

Nibbeṭhehi vā ti atha vā mayā āropita-dosato attānaṃ mocehi.

Sace pahosī ti sace sakkosi.

Vadho yevā ti maraṇam eva.

Nāṭaputtiyesū ti Nāṭaputtassa[1] antevāsikesu.

Nibbinna-rūpā ti ukkaṇṭhita[2]-sabhāvā abhivādan' ādīni pi na karonti.

---

[1] SS Nāta°. [2] SS ukkaṭṭhita°.

Viratta-rūpā ti vigata-pemā.

Paṭivāna-rūpā ti tesaṃ sakkacca-kiriyato nivatta-sabhāvā.

Yathā tan ti yathā durakkhāt' ādi-sabhāve Dhamma-Vinaye nibbinna-viratta-paṭivāna-rūpehi bhavitabbaṃ. Tath' eva jānā ti attho.

Durakkhāte ti dukkathite.

Duppavedite ti duviññāpite.

Anupasama-saṃvattanike ti rāg' ādīnaṃ upasamaṃ kātuṃ asamatthe.

Bhinna-thūpe ti bhinna-patiṭṭhe. Ettha hi Nāṭaputto va nesaṃ patiṭṭh' aṭṭhena thūpo. So pana bhinno mato, tena vuttaṃ *bhinna-thūpe* ti.

Appaṭisaraṇe ti, tass' eva abhāvena paṭisaraṇa-virahite. Nanu câyaṃ Nāṭaputto Nāḷanda-vāsiko, so kasmā Pāvāyaṃ kālakato ti? So kira Upālinā gahapatinā paṭividdha-saccena dasahi gāthāhi bhāsite Buddha-guṇe sutvā uṇkaṃ lohitaṃ chaddesi. Atha naṃ aphāsukaṃ gahetvā Pāvaṃ agamaṃsu. So tattha kālam akāsi. Kālaṃ kurumāno ca cintesi: "Mama laddhi aniyyānikā sāra-virahitā, mayaṃ tāva naṭṭhā, avasesa-jano pi mā apāya-pūrako ahosi; sace panâhaṃ: Mama sāsanaṃ aniyyānikan ti, vakkhāmi, na saddahissanti; yan nūnâhaṃ dve pi jane na eka-nīhārena uggaṇhāpeyyaṃ; te mam' accayena aññam aññaṃ vivadissanti; Satthā taṃ vivādaṃ paṭicca ekaṃ dhamma-kathaṃ kathessati, tato te sāsanassa mahanta-bhāvaṃ jānissantī." Atha naṃ eko antevāsiko upasaṅkamitvā āha: "Bhante tumhe dubbalā, mayhaṃ imasmiṃ dhamme sāraṃ ācikkhatha ācariya-pamāṇan" ti. "Āvuso tvaṃ mama accayena: Sassatan ti, gaṇheyyāsī" ti. Aparo pi upasaṃkami. Taṃ ucchedaṃ gaṇhāpesi. Evaṃ dve pi jane eka-laddhike akatvā bahu-nānā-nīhārena uggaṇhāpetvā kālaṃ akāsi. Te tassa sarīra-kiccaṃ katvā sannipatitā aññam-aññaṃ pucchiṃsu—"Kass' āvuso ācariyo sāraṃ ācikkhī?" ti. Eko uṭṭhahitvā: "Mayhan" ti āha. "Kim ācikkhī?" ti. "Sassatan" ti. Aparo taṃ paṭibāhetvā: "Mayhaṃ sāraṃ ācikkhī" ti āha. Evaṃ sabbe: Mayhaṃ sāraṃ ācikkhi, ahaṃ jeṭṭhako ti, aññam-aññaṃ vivādaṃ vaḍḍhetvā akkose c' eva paribhāse ca hattha-pāda-pahār'

ādīni ca pavattetvā eka-maggena dve āgacchantā nānā-disāsu pakkamiṃsu.

2. *Atha kho Cundo samaṇ' uddeso* ti ayaṃ thero Dhammasenāpatissa kaniṭṭha-bhātiko. Taṃ bhikkhū anupasampannakāle: Cundo samaṇ' uddeso ti, samudā-caritvā, thera-kāle pi tath' eva samudācariṃsu. Tena vuttaṃ *Cundo samaṇ' uddeso* ti.

Pāvāyaṃ vassaṃ vuttho yena Sāmagāmo yen' āyasmā Ānando ten' upasaṅkamī ti. Kasmā upasaṅkami? Nāṭaputte kira kālakate Jambudīpe manussā tattha tattha kathaṃ pavattayiṃsu: "Nigaṇṭho Nāṭaputto: Eko Satthā ti, paññāyittha; tassa kāla-kiriyāya sāvakānaṃ evarūpo vivādo jāto, samaṇo pana Gotamo Jambudīpe cando viya suriyo viya ca pākaṭo, sāvakā pi 'ssa pākaṭā yeva; kīdiso nu kho samaṇe Gotame parinibbute sāvakānaṃ vivādo bhavissatī?" ti. Thero taṃ kathaṃ sutvā cintesi: "Imaṃ kathaṃ gahetvā Dasabalassa ārocessāmi, Satthā etaṃ aṭṭh' uppattiṃ katvā ekaṃ desanaṃ kathessatī" ti. So nikkhamitvā *yena Sāmagāmo yen' āyasmā Ānando ten' upasaṅkami.*

Sāmagāmo ti sāmakānaṃ[1] ussannattā tassa gāmassa nāmaṃ.

Yen' āyasmā Ānando ti. Ujukam eva Bhagavato santikaṃ agantvā yen' assa upajjhāyo āyasmā Ānando ten' upasaṅkami. Buddha-kāle kira Sāriputtatthero ca Ānandatthero ca aññamaññaṃ mamāyiṃsu. Sāriputtatthero: "Mayā kattabbaṃ Satthu upaṭṭhānaṃ karotī" ti, Ānandattheraṃ mamāyi. Ānandatthero: "Bhagavato sāvakānam aggo" ti, Sāriputta-theraṃ mamāyi. Kula-dārake pabbājetvā Sāriputtattherassa santike upajjhaṃ gaṇhāpesi. Sāriputtatthero pi tath' eva akāsi. Evam ekam ekena attano patta-cīvaraṃ datvā pabbājetvā upajjhaṃ gaṇhāpitāni pañca pañca bhikkhu-satāni ahesuṃ. Āyasmā Ānando paṇītāni cīvar' ādīni pi labhitvā therass' eva deti. Eko kira brāhmaṇo cintesi—"Buddharatanassa ca Saṅgha-ratanassa ca pīyā paññāyati, kathaṃ nu kho Dhamma-ratanaṃ pūjitaṃ nāma hotī?" ti. So Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā taṃ atthaṃ pucchi. Bhagavā āha: "Sace pi brāhmaṇa Dhamma-ratanaṃ pūjetu-kāmo

[1] Sc sāvakānaṃ.

ekaṃ bahussutaṃ pūjehī" ti. "Bahussutaṃ bhante ācikkhathā" ti. "Bhikkhusaṅghaṃ pucchā" ti. So bhikkhu-saṅghaṃ upasaṅkamitvā: "Bahussutaṃ bhante ācikkhathā" ti āha. "Ānandatthero brāhmaṇā" ti.

Brāhmaṇo theraṃ sahass' agghanakena ti-cīvarena pūjesi. Thero taṃ gahetvā Bhagavato santikaṃ agamāsi. Bhagavā: "Kuto Ānanda laddhan?" ti āha. "Ekena bhante brāhmaṇena dinnaṃ, idaṃ panâhaṃ āyasmato Sāriputtassa dātu-kāmo" ti. "Dehi Ānandā" ti. "Cārikaṃ pakkanto bhante" ti. "Āgata-kāḷe dehī" ti. "Sikkhāpadaṃ bhante paññattan" ti. "Kadā pana Sāriputto āgamissatī?" ti. "Dasāha-mattena bhante" ti. "Anujānāmi Ānanda dasāha-paramaṃ atireka-cīvaraṃ nikkhipitun" ti sikkhāpadaṃ paññāpesi. Sāriputtatthero tath' eva yaṃ kiñci manāpaṃ labhati taṃ Ānandattherassa deti. So imam pi attano kaniṭṭha-bhātikaṃ therass' eva saddhi-vihārikaṃ ādāsi. Tena vuttaṃ *yen' assa upajjhāyo āyasmā Ānando ten' upasaṅkamī* ti. Evaṃ kir' assa ahosi: Upajjhāyo me mahā-pañño, so imaṃ kathaṃ Satthu ārocessati, atha Satthā tad anurūpaṃ dhammaṃ desessatī ti.

Kathā-pābhatan ti kathāya mūlaṃ, mūlam pi *pābhatan* ti vuccati. Yath' āha:

Appakena pi medhāvī pābhatena vicakkhaṇo
Samuṭṭhāpeti attānaṃ aṇum aggiṃ va sandhaman ti.

Bhagavantaṃ dassanāyā ti Bhagavantaṃ dassan' atthāya. Kim pana tena Bhagavā na diṭṭha-pubbo ti? No na diṭṭha-pubbo. Ayam pi hi āyasmā divā nava vāre rattiṃ nava vāre ti, ekâhaṃ aṭṭhārasa vāre upaṭṭhānam eva gacchati. Divasassa pana sata-vāraṃ vā sahassa-vāraṃ vā gantu-kāmo samāno pi na akāraṇā gacchati. Ekaṃ pañh' uddhāraṃ gahetvā gacchati. So taṃ divasaṃ tena kathā-pābhatena gantu-kāmo evam āha.

4. *Evaṃ h' etaṃ Cunda hotī* ti. Bhagavā Ānandattherena ārocite pi yasmā na thero imassā kathāya sāmiko Cundatthero pana sāmiko, so va tassā ādi-majjha-pariyosānaṃ jānāti, tasmā Bhagavā tena saddhiṃ kathento *evaṃ h' etaṃ Cunda*

hotī ti ādim āha. Tass' attho. Cunda, evaṃ h' etaṃ hoti durakkhāt' ādi-sabhāve Dhamma-Vinaye sāvakā dvedhika-jātā bhaṇḍan' ādīni katvā mukha-sattīhi vitudantā viharanti. Idāni yasmā aniyyānika-sāsane yeva niyyānika-sāsanaṃ pākaṭaṃ hoti, tasmā ādito aniyyānika-sāsanam eva dassento *Idha Cunda Satthā ca hoti asammāsambuddho* ti ādim āha.

Tattha *vokkamma tamhā dhammā vattatī* ti, na nirantaraṃ pūreti, ukkamitvā ukkamitvā antaraṃ antaraṃ katvā vattatī ti attho.

Tassa te āvuso lābhā ti tassa tuyhaṃ etena dhammânudhamma-paṭipatti-ādayo lābhā.

Suladdhan ti manussattam pi te suladdhaṃ.

Tathā paṭipajjatū ti evaṃ paṭipajjatu.

Yathā ca te Satthārā dhammo desito ti yena te ākārena Satthārā dhammo kathito.

Yo ca samādapetī ti yo ca ācariyo samādapeti.

Yañ ca samādapetī ti yaṃ antevāsiṃ samādapeti.

Yo ca samādapito ti yo ca evaṃ samādapito antevāsiko. Tathā ācariyena samādapitaṃ, tathattāya paṭipajjati.

Sabbe te ti tayo pi te. Ettha hi ācariyo samādapitattā apuññaṃ pasavati. Samādinn' antevāsiko samādinnattā. Paṭipannako paṭipannattā. Tena vuttaṃ *sabbe te bahuṃ apuññaṃ pasavantī* ti. Eten' upāyena sabba-vāresu attho veditabbo.

5. Api c' ettha *ñāya-paṭipanno* ti kāraṇa-paṭipanno.

Ñāyaṃ ārādhessatī ti kāraṇaṃ nipphādessati.

Viriyaṃ ārabhatī ti attano dukkha-nibbattakaṃ viriyaṃ karoti. Vuttaṃ h' etaṃ: "Durakkhāte bhikkhave Dhamma-Vinaye, yo āraddha-viriyo, so dukkhaṃ viharati. Yo kusīto, so sukhaṃ viharatī" ti. Evaṃ aniyyānika-sāsanaṃ dassetvā, idāni niyyānikaṃ dassento *Idha pana Cunda Satthā ca hoti Sammāsambuddho* ti ādim āha.

6. Tattha *niyyāniko* ti magg' atthāya phal' atthāya niyyāti.

7. *Viriyaṃ ārabhatī* ti attano sukha-nipphadakaṃ viriyaṃ ārabhati. Vuttaṃ h' etaṃ: " Svākkhāte bhikkhave Dhamma-Vinaye yo kusīto so dukkhaṃ viharati, yo āraddha-viriyo so sukhaṃ viharatī " ti. Iti Bhagavā niyyānika-sāsane sammā-

paṭipannassa kulaputtassa pasaṃsaṃ dassetvā, puna desanaṃ vaḍḍhento *Idha Cunda Satthā ca loke udapādī* ti ādim āha.

8. Tattha *aviññāpitatthā* ti abodhitattā.

Sabba-saṅgāhapadakatan ti sabba-saṅgāha-padehi kataṃ sabba-saṅgāhikaṃ kataṃ na hotī ti attho. Sabba-saṅgāha-pada-gatan ti pi pāṭho. Na sabba-saṅgāha-padesu gataṃ na eka-saṅgāha-jātan ti attho.

Sappāṭihīra-katan ti niyyānikaṃ.

Yāva deva-manussehī ti deva-lokato yāva manussa-lokā suppakāsitaṃ.

Anutappo hotī ti anutāpakaro hoti.

9. *Satthā ca no loke* ti idaṃ tesaṃ anutappan' ākāra-dassanatthaṃ vuttaṃ.

Ananutappo hotī ti Satthāraṃ āgamma sāvakehi yaṃ pattabbaṃ tassa pattattā anutāpakaro no hoti.

10. *Thero* ti thiro thera-kārakehi dhammehi samannāgato.

Rattaññū-ādīni vutt' aṭṭhāne va.

11. *Etehi ce pī* ti etehi hetthā-vuttehi.

Patta-yoga-kkhemā ti catūhi yogehi khemattā arahattaṃ. Idha yoga-kkhemaṃ nāma. Taṃ pattā ti attho.

Alaṃ samakkhātuṃ saddhammassā ti sammukhā gahitattā saddhammaṃ sammā ācikkhituṃ samatthā.

12. *Brahmacārino* ti brahmacariya-vāsaṃ vasamānā ariyasāvakā.

Kāma-bhogino ti gihi-sot' āpannā.

Iddhan c' evā ti ādīni Mahāparinibbāne vitthāritān' eva.

Lābh' agga-yas' agga-ppattan ti, lābh' aggaṃ c' eva yas' aggañ ca pattaṃ.

15. *Santi kho pan' ime Cunda etarahi therā bhikkhū sāvakā* ti. Sāriputta-Moggallān' ādayo.

Therā bhikkhuniyo ti Khemā-theri Uppalavaṇṇa-therī ādayo.

Upāsakā sāvakā gihī odāta-vattha-vasanā brahmacārino ti. Citta-gahapati-Hatthaka-Āḷavak' ādayo.

Kāma-bhogino ti Culla-Anāthapiṇḍika-Mahā-Anāthapiṇḍik' ādayo.

Brahmacāriniyo ti Nandamāt' ādayo.

Kāma-bhoginiyo ti Khujjuttar' ādayo.

16. *Sabb' ākāra-sampannan* ti sabb' ākārena sampannaṃ.

Idam eva tan ti idam eva brahmacariyaṃ idam eva Dhammaṃ sammā-hetunā nayena vadamāno vadeyya.

Uddakā sudan ti *Uddako sudaṃ*.

Passaṃ na passatī ti passanto na passati. So kira imaṃ pañhaṃ mahājanaṃ pucchi. Tehi: "Na jānāma ācariya, kathehi no" ti vutto āha: "Gambhīro ayaṃ pañho, āhāra-sappāye sati thokaṃ cintetvā sakkā kathetun" ti. Tato tehi cattāro māse mahā-sakkāre kate taṃ pañhaṃ kathento *kiñci passaṃ na passatī* ti ādim āha.

Tattha *sādhu nisitassā* ti suṭṭhu nisitassa tikhiṇassa. Sunisita-khurassa kira talaṃ paññāyati, dhārā na paññāyatī ti ayam ettha attho.

17. *Saṅgamma samāgammā* ti saṅgantvā samāgantvā.

Atthena atthaṃ vyañjanena vyañjanan ti atthena saha atthaṃ vyañjanena saha vyañjanaṃ samānenṭehī ti attho.

Saṅgāyitabban ti vācetabbaṃ sajjhāyitabbaṃ.

Yathayidaṃ brahmacariyan ti yathā idaṃ sakalaṃ brahmacariyaṃ.

18. *Tatra ce* ti tatra saṅgha-majjhe tassa vā bhāsite.

Atthañ c' eva micchā gaṇhāti vyañjanāni ca micchā ropetī ti cattāro satipaṭṭhānā ti ettha ārammaṇaṃ satipaṭṭhānan ti atthaṃ gaṇhāti. Cattāri satipaṭṭhānānī ti vyañjanaṃ ropeti.

Imassa nu kho āvuso atthassā ti sati yeva satipaṭṭhānan ti atthassa cattāro satipaṭṭhānā ti, kin nu kho imāni vyañjanāni udāhu cattāri satipaṭṭhānānī ti, etāni vā vyanjanāni.

Katamāni opāyikatarānī ti imassa atthassa katamāni vyañjanāni uppannatarāni allīnatarāni.

Imesaṃ vā vyañjanānan ti cattāro satipaṭṭhānā ti vyañjanānaṃ sati yeva satipaṭṭhānan ti. Kiṃ nu kho ayaṃ attho udāhu ārammaṇaṃ satipaṭṭhānan ti? Eso attho ti *imassa kho āvuso atthassā* ti ārammaṇaṃ satipaṭṭhānan ti imassa atthassa.

Yā c' eva etānī ti yān' eva etāni mayā vuttāni.

Yo c' eva eso ti yo c' eva esa mayā vutto.

So n' eva ussādetabbo[1] ti tumhehi tāva sammā-atthe ca

[1] B ussāretabbo.

sammā-vyañjane ca ṭhātabbaṃ. So pana n' eva ussādetabbo[1] na apasādetabbo.[2]

Saññāpetabbo ti jānāpetabbo.

Tassa ca atthassā ti sati yeva satipaṭṭhānan ti atthassa ca.

Tesañ ca vyañjanānan ti satipaṭṭhāna tivyañjanānam.[3]

Nisantiyā ti nisāman' atthaṃ dhāraṇ' atthaṃ. Iminā nayena sabba-vāresu attho veditabbo.

21. *Tādisan* ti tumhādisaṃ.

Atthûpetan ti atthena upetaṃ atthassa viññātāraṃ.

Vyañjanûpetan ti vyañjanehi upetam vyañjanānaṃ viññātaraṃ. Evaṃ etaṃ bhikkhuṃ pasaṃsatha. Eso hi bhikkhu na tumhākaṃ sāvako nāma Buddho nāma esa Cundā ti. Iti Bhagavā bahussuta-bhikkhuṃ attano ṭhāne ṭhapeti.

22. Idāni tato pi uttar' itaraṃ desanaṃ vaḍḍhento *Na vo ahaṃ Cundā* ti āha. Tattha diṭṭha-dhammikā āsavā nāma idha-loke paccaya-hetu uppajjanakā āsavā. Samparāyikā āsavā nāma para-loke bhaṇḍana-hetu uppajjanakā āsavā.

Saṃvarāyā ti yathā tena paṭivasanti evam pidahanāya.

Paṭighātāyā ti mūla-ghātena paṭihananāya.

Alaṃ vo taṃ yāvad eva sītassa paṭighātāyā ti taṃ tumhākaṃ sītassa paṭighātāya samatthaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti. *Yaṃ vo mayā cīvaraṃ anuññātaṃ* taṃ pārūpitvā dappaṃ vā mānaṃ vā kurumānā viharissathā ti na anuññātaṃ, taṃ pana pārūpitvā sīta-paṭighāt' ādīni katvā sukhaṃ samaṇa-dhammaṃ yoniso-manasikāram karissathā ti anuññātaṃ. Yathā ca cīvaraṃ evaṃ piṇḍapāt' ādayo pi. Anupada-vaṇṇanā pan' ettha Visuddhi-Magge vutta-nayen' eva veditabbā.

23. *Sukhallikânuyogan* ti sukhaṃ alliyanânuyogaṃ, sukhasevanâdhimuttan ti attho.

Sukheti ti sukhitaṃ karoti.

Pīṇeti ti pīṇitaṃ thūlaṃ karoti.

26. *Aṭṭhita-dhammā* ti niṭṭhita-sabhāvā. Jivhā no atthī ti. Yaṃ yaṃ icchanti, taṃ taṃ kathenti, kadāci maggaṃ kathenti, kadāci phalaṃ, kadāci nibbānan ti adhippāyo.

Jānatā ti sabbaññuta-ñāṇena jānantena.

Passatā ti pañcahi cakkhūhi passantena.

---

[1] Bussāretabbo. [2] B apasāretabbo. [3] Sic MSS.

Gambhīra-nemo ti gambhīra-bhūmiṃ anupaviṭṭho.

Sunikhāto ti suṭṭhu nikhāto.

Evam eva kho āvuso ti evaṃ khīṇ' āsavo abhabbo nava ṭhānāni ajjhācarituṃ. Tasmiṃ ajjhācāro acalo asampavedi. Tattha sañcicca pāṇaṃ jīvitā voropan' ādisu sot' āpann' ādayo pi abhabbā.

Sannidhi-kārakaṃ kāme paribhuñjitun ti vatthu-kāme ca kilesa-kāme ca sannidhiṃ katvā paribhuñjitum.

Seyyathā pi pubbe agārikabhūto ti yathā pubbe gihibhūto paribhuñjati, evaṃ paribhuñjituṃ abhabbo. Agāra-majjhe vasantā hi sot' āpann' ādayo ca yāva jīvaṃ gihi-vyañjanena tiṭṭhanti. Khīṇ' āsavo pana arahattaṃ patvā va manussa-bhūto parinibbāti vā pabbajati vā. Cātummahārājik' ādisu kāmâvacara-devesu muhuttam pi na tiṭṭhati. Kasmā? Viveka-ṭṭhānassa abhāvā. Bhumma-devattabhāve pana ṭhito arahattaṃ patvā pi tiṭṭhati. Tassa vasena ayaṃ pañho āgato bhinna-dosattā pan' assa bhikkhubhāvo veditabbo.

27. *Atīrakan* ti atīraṃ aparicchedaṃ mahantaṃ.

No ca kho anāgatan ti anāgataṃ pana addhānaṃ ārabbha evaṃ paññāpeti. Atītam eva mañña samaṇo Gotamo jānāti, na anāgataṃ. Tathā hi 'ssa atīte addha-cchaṭṭha-sata-jātakânussaraṇaṃ paññāyati. Anāgate evaṃ bahuṃ anus-saraṇaṃ na paññāyatī ti imaṃ atthaṃ maññamānā evaṃ vadeyyuṃ.

Tayidaṃ kiṃ sū ti anāgate apaññāpanaṃ[1] kin nu kho?

Kathaṃ sū ti kena nu kho kāraṇena? Ajānanto yeva nu kho anāgataṃ nânussarati, ananussaritu-kāmatāya, nânus-saratī ti.

Añña-vihitakena ñāṇena dassanenā ti paccakkhaṃ viya katvā dassana-samatthatāya dasanabhūtena ñāṇena añña-vihitakena ñāṇena. Aññaṃ ārabbha pavattena añña-vihitakaṃ aññam ārabbha pavattamānaṃ ñāṇa-dassanaṃ saṅgāyetabbaṃ paññāpetabbaṃ maññanti. Te hi carato ca tiṭṭhato ca suttassa ca gāgarassa ca satataṃ samitaṃ ñāṇa-dassanaṃ paccupaṭṭhitaṃ maññanti, tādisañ ca ñāṇaṃ nāma n' atthi. Tasmā *yatha-r-iva bālā avyattā* evaṃ maññantī ti veditabbo.

---

[1] SS ayaṃ paññāpanaṃ.

Satânusârī ti pubbe-nivāsânussati-sampayuttaṃ.

Yāvatakaṃ ākaṅkhatī ti yattakaṃ ñātuṃ icchati tattakaṃ: Jānissāmī ti, ñāṇaṃ peseti. Ath' assa dubbala-patta-puṭe pakkhanta-nārāco viya appaṭihataṃ anivāritaṃ ñāṇaṃ gacchati. Tena yāvatakaṃ ākaṅkhati tāvatakaṃ anussarati.

Bodhijan ti bodhi-mūle jātaṃ.

Ñāṇaṃ uppajjatī ti catu-magga-ñāṇaṃ uppajjati.

Ayaṃ antimā jātī ti tena ñāṇena jāti-mūlassa pahīnattā puna *ayam antimā jāti, n' atthi dāni punabbhavo* ti. aparam pi ñāṇaṃ uppajjati.

28. *Anattha-saṃhitan* ti na idha lok' atthaṃ vā para-lok' atthaṃ vā nissitaṃ.

Na taṃ Tathāgato vyākarotī ti taṃ Bhārata-yuddha-Sīt' âharaṇa-sadisaṃ aniyyānika-kathaṃ Tathāgato na katheti.

Bhūtaṃ tacchaṃ anattha-saṃhitan ti rāja-kath' ādi-tiracchāna-kathaṃ.

Kālaññū hotī ti kālaññū kālaṃ jānāti. Sahetukaṃ kāraṇaṃ katvā yutta-patta-kāle yeva katheti.

Tasmā Tathāgato ti vuccatī ti yathā yathā gaditabbaṃ, tathā tath' eva gadanato da-kārassata-kāraṃ katvā *Tathāgato ti vuccatī* ti attho.

29. *Diṭṭhan* ti rūp' āyatanaṃ.

Sutan ti dass' āyatanaṃ.[1]

Mutan ti mutvā patvā va gahetabbato gandh' āyatanaṃ ras' āyatanaṃ phoṭṭhabb' āyatanaṃ.

Viññātan ti sukha-dukkh' ādi-dhamm' ārammaṇaṃ.

Pattan ti pariyesitvā vā apariyesitvā vā pattaṃ.

Pariyesitan ti pattaṃ vā apattaṃ vā pariyesitaṃ.

Anuvicaritaṃ manasā ti cittena anusañcaritaṃ.

Tathāgatena abhisambuddhan ti. Iminā etaṃ dasseti, yaṃ aparimāṇāsu loka-dhātūsu imassa sadevakassa lokassa nīlaṃ pītakan ti ādi-rūp' ārammaṇaṃ cakkhu-dvāre āpātham āgacchati, ayaṃ satto imasmiṃ khaṇe imaṃ nāma-rūp' ārammaṇaṃ disvā sumano vā dummano vā majjhatto vā jāto ti: sabbaṃ taṃ Tathāgatassa evaṃ abhisambuddhaṃ. Yathā[2]

---

[1] Sic MSS. [2] B tathā.

yaṃ aparimāṇāsu lokadhātūsu imassa sadevakassa lokassa bheri-saddo mutinga-saddo ti ādi-sadd' ārammaṇaṃ sota-dvāre āpāthaṃ gāacchati, . . . mūla-gandho taca-gandho ti ādi-gandh' ārammaṇaṃ ghāna-dvāre āpāthaṃ āgacchati, . . . mūla-raso khandha-raso ti ādi-ras' ārammaṇaṃ jivhā-dvāre āpāthaṃ āgacchati, . . . kakkhalaṃ mudukan ti ādi paṭhavī-dhātu tejo-dhātu vāyo-dhātu-bhedaṃ phoṭṭhabb' ārammaṇaṃ kāya-dvāre āpātham āgacchati, ayam satto imasmiṃ khaṇe imaṃ nāma phoṭṭhabb' ārammaṇaṃ phusitvā sumano vā dummano vā majjhatto vā jāto ti: sabbaṃ taṃ Tathāgatassa evaṃ abhisambuddhaṃ. Tathā yaṃ aparimā-ṇāsu loka-dhātūsu imassa sadevakassa lokassa sukha-dukkh' ādi-bhedaṃ dhamm' ārammaṇaṃ manodvārassa āpātham āgacchati, ayaṃ satto imasmiṃ khaṇe idaṃ nāma dhamm' ārammaṇaṃ vijānitvā sumano vā dummano vā majjhatto vā jāto ti: sabbaṃ taṃ Tathāgatassa evaṃ abhisambuddhaṃ. Yaṃ hi Cunda imesaṃ sabba-sattānaṃ diṭṭhaṃ sutaṃ mu-taṃ viññātaṃ, tattha Tathāgatena adiṭṭham vā asutaṃ vā amutaṃ vā aviññātaṃ vā n' atthi. Imassa pana mahājanassa pariyesitvā pattam pi atthi, pariyesitvā apattam pi atthi. Apariyesitvā pattam pi atthi, apariyesitvā apattam pi atthi. Sabbam pi taṃ Tathāgatassa apattaṃ nāma n' atthi ñāṇena asacchikataṃ nāma. *Tasmā Tathāgato ti vuccatī* ti. Yaṃ yathā vā lokena gataṃ, tassa tath' eva gatattā Tathāgato ti vuccati. Pāḷiyaṃ pana abhisambuddhaṃ vuttaṃ, taṃ gata-saddena ekatthaṃ. Iminā nayena sabba-vāresu Tathāgato ti nigamanassa attho veditabbo. Tassa yutti Brahmajāle Tathāgata-sadda-vitthāre vuttā yeva.

30. Evaṃ attano asamataṃ anuttaraṃ sabbaññutaṃ dham-marājabhāvaṃ kathetvā, idāni : Puthu-samaṇa-brāhmaṇānaṃ laddhīsu mayā aññātaṃ adiṭṭhaṃ nāma n' atthi, sabbaṃ mama ñāṇassa anto yeva parivattatī ti, sīha-nādaṃ nadanto *Ṭhānaṃ kho pan' etaṃ Cunda vijjatī* ti ādim āha.

Tattha *Tathāgato* ti satto.

31. *Na h' etaṃ āvuso attha-saṃhitan* ti idhaloka-paralokaṃ attha-saṃhitaṃ na hoti.

Na dhamma-saṃhitan ti, nava-lok' uttara-dhamma-nissitaṃ na hoti.

Na ādi-brahmacariyakan ti sikkhattaya-saṅgahitassa sakala-sāsana-brahmacariyassa ādi-bhūtaṃ na hoti.

32. *Idaṃ dukkhan ti kho* ti ādisu taṇhaṃ ṭhapetvā avasesā te bhūmakā dhammā *idaṃ dukkhan* ti vyākataṃ. Tass' eva dukkhassa pabhāvikā janikā taṇhā *dukkha-samudayo* ti vyākataṃ. Ubhinnaṃ appavatti *dukkha-nirodho* ti vyākataṃ. Dukkha-parijānano samudaya-pajahano nirodha-sacchikaraṇo ariya-maggo *dukkha-nirodha-gāminī paṭipadā* ti vyākatan ti.

33. *Etaṃ hi āvuso attha-saṃhitan* ti ādisu etaṃ idhaloka-paraloka attha-sannissitaṃ na va lok' uttara-dhamma-nissitaṃ sakala-sāsana-brahmacariyassa ādi-paṭṭhānaṃ pubbaṅgaman ti ayam attho. Idām yan taṃ mayā vyākataṃ taṃ ajānanto na vyākatan ti mā evaṃ saññaṃ akaṃsu. Jānanto va ahaṃ evaṃ etasmiṃ vyākate pi: Attho n' atthī ti, na vyākariṃ. Yaṃ pana yathā vyākātabbaṃ taṃ mayā vyākatam evā ti, sīha-nadaṃ nadanto puna *ye pi te Cundā* ti ādim āha.

34. Tattha diṭṭhiyo va *diṭṭhi-nissayā*. Diṭṭhi-nissitakā diṭṭhi-gatikā ti attho.

Idam eva saccan ti idam eva dassanaṃ saccaṃ.

Mogham aññan ti aññesaṃ vacanaṃ moghaṃ.

Asayaṃkāro ti asayaṃkato.

35. *Tatrā* ti tesu samaṇa-brāhmaṇesu.

Atthi kho idaṃ āvuso vuccatī ti āvuso yaṃ tumhehi "*sassato attā ca loko cā*" ti vuccati, idam atthi nu kho udāhu n' atthī ti: evam bhante·pucchāmī ti attho.

Yañ ca kho te evam āhaṃsū ti yaṃ pana te: "Idam eva saccaṃ mogham aññan" ti vadanti, taṃ tesaṃ nânujānāmi.

Paññattiyā ti diṭṭhi-paññattiyā.

Sama-saman ti samena ñāṇena samaṃ.

Yad-idaṃ adhipaññattī ti yā ayaṃ adhipaññatti nāma. Ettha aham eva hi bhiyyo uttar' itaro, na mayā samo atthi. Tattha yañ ca vuttaṃ paññattiyā ti yañ ca adhipaññattī ti, ubhayam etaṃ atthato ekaṃ. Bhedato hi paññatti adhipaññattī ti dvayaṃ hoti. Tattha paññatti nāma diṭṭhi-paññatti. Adhipaññatti nāma khandha-paññatti dhātu-paññatti āyatana-paññatti indriya-paññatti sacca-paññatti puggala-paññattī ti ca vuttā cha paññattiyo. Idha pana paññattiyā ti

etthâpi paññatti c' eva adhipaññatti adhippetā adhipaññattī ti. Etthâpi Bhagavā hi paññattiyā pi anuttaro adhipaññattiyā pi anuttaro. Ten' āha *ahaṃ eva tattha bhiyyo yad-idaṃ adhipaññattī* ti.

40. *Pahānāyā* ti pajahan' atthaṃ.

Samatikkamāyā ti tass' eva vevacanaṃ.

Desitā ti kathitā.

Paññattā ti ṭhapitā. Satipaṭṭhāna-bhāvanāya hi ghana-vinibbhogaṃ katvā sabba-dhammesu yathāvato diṭṭhesu suddha-saṅkhāra-puccho yaṃ na-y-idha sattûpalabhatī ti sanniṭṭhānato sabba-diṭṭhi-nissayānaṃ pahānaṃ hoti. Tena vuttaṃ *diṭṭhi-nissayānaṃ pahānāya samatikkamāya evaṃ mayā cattāro satipaṭṭhānā desitā paññattā* ti.

Sesaṃ sabbattha uttānattham evā ti.

Pāsādika-sutta-vaṇṇanā niṭṭhitā.

XXX.

LAKKHAṆA-SUTTA-VAṆṆANĀ.

1. 1. *Evam me sutan* ti Lakkhaṇa-suttaṃ. Tatrâyaṃ anuttāna-pada-vaṇṇanā.

Dvattiṃsa-y-imānī ti dvattiṃsa imāni.

Mahāpurisa-lakkhaṇānī ti Mahāpurisa-vyañjanāni, Mahāpurisa-nimittāni: Ayaṃ Mahāpuriso ti, sañjānana-kāraṇāni.

Yehi samannāgatassa Mahāpurisassā ti ādi Mahâpadāne vitthārita-nayen' eva veditabbaṃ. Bāhirakā pi isayo dhārenti no ca kho jānanti: Imassa kammassa katattā imaṃ lakkhaṇaṃ paṭilabhatī ti, kasmā āha? Aṭṭh' uppattiyā anurūpattā idaṃ hi suttaṃ aṭṭh' uppattikaṃ. Sā pan' assa aṭṭh' uppatti-kathā samuṭṭhitā antogāme manussānaṃ antare. Tadā kira Sāvatthi-vāsino attano attano gehesu ca geha-dvāresu ca santhâgar' ādīsu ca nisīditvā kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ: "Bhagavato asīti anuvyañjanāni, vyāma-ppabhā, dvattiṃsa vara-lakkhaṇāni yehi Bhagavato kāyo sabba-phāliphullo viya pāricchattako, vikasitaṃ iva kamala-vanaṃ, nānā-ratana-vicittaṃ viya suvaṇṇa-toraṇaṃ, tārā-marīci-vikacam[1] iva gagana-talaṃ, ito c' ito ca vidhāvamānā vipphandamānā chabbaṇṇa-rasmiyo vissajjento ativiya sobhati, Bhagavato ca iminā nāma-kammena idaṃ lakkhaṇaṃ nibbatti-kathitaṃ n' atthi. Yāgu uḷuṅka-mattam pi pana kaṭacchu-bhatta-mattaṃ vā pubbe dinna-paccayā evā uppajjatī" ti. Bhagavatā vuttaṃ: "Kin nu kho Satthā kammaṃ akāsi yen' assa imāni lakkhaṇāni nibbattānī?" ti.

Ath' āyasmā Ānando antogāme caranto, imaṃ kathāsallāpaṃ sutvā, katabhattakicco vihāraṃ āgantvā, Satthu vattaṃ katvā vandiṭvā ṭhito: "Mayā bhante antogāme ekā kathā sutā" ti āha.

---

[1] B virocaṃ.

Tato Bhagavatā "Kin te Ānanda sutan?" ti vutto, sabbaṃ ārocesi. Satthā therassa vacanaṃ sutvā parivāretvā nisinne bhikkhū āmantetvā: *Dvattiṃs' imāni bhikkhave Mahāpurisassa Mahāpurisa-lakkhaṇānī* ti paṭipāṭiyā lakkhaṇāni dassetvā yena kammena yaṃ nibbattaṃ tassa ca dassan' atthaṃ evam āha.

4. *Purimaṃ jātin* ti ādisu pubbe nibbatta-kkhandhā jātā-vasena jātī ti vuttā. Tathā bhavana-vasena *bhavo* ti. Nivuttha-vasena ālayaṭṭhena vā *niketo* ti. Tiṇṇaṃ pi padānaṃ pubbe nivuttha-kkhandha-santāne ṭhito ti attho.

Idāni yasmā taṃ khandha-santānaṃ devalok' ādisu pi pavattati, lakkhaṇa-nibbattana-samatthaṃ pana kusala-kammaṃ tattha na sukaraṃ, manussabhūtass' eva sukaraṃ, tasmā yathā-bhūtena yaṃ kammaṃ kataṃ taṃ dassento *Pubbe manussabhūto samāno* ti āha. Akāraṇaṃ vā etaṃ hatthi-assa-miga-mahisa-vānar' ādi-bhūto pi hi Mahāpuriso pāramiyo pūreti yeva, yasmā pana evarūpe attabhāve ṭhitena katakammaṃ na sakkā sukhena dīpetuṃ, manussa-bhāve ṭhitena kata-kammaṃ pana sukhena dīpetuṃ. Tasmā *Pubbe manussabhūto samāno* ti āha.

Daḷha-samādāno ti, ṭhira-gahaṇo.

Kusalesu dhammesū ti dasa-kusala-kamma-pathesu.

Avatthita-samādāno ti niccala-gahaṇo anivattita-gahaṇo. Mahāsattassa hi akusala-kammato aggim patvā kukkuṭa-pattaṃ viya cittaṃ patikuṭati, kusalaṃ patvā vitānaṃ viya pasāriyati. Tasmā daḷha-samādāno hoti avatthita-samādāno. Na sakkā kenaci samaṇena vā brāhmaṇena vā devena vā Mārena vā Brahmunā vā kusala-samādānaṃ vissajjāpetuṃ. Tatth' imāni vatthūni.

Pubbe kira Mahāpuriso kalandaka-yoniyaṃ nibbattati. Atha deve vaddhe[1] mahogho āgantvā kulāvakaṃ gahetvā samuddam eva pavesesi. Mahāpuriso: Puttake nīharissāmī ti, naṅguṭṭhaṃ temetvā temetvā samuddato udakaṃ bahi khipati. Sattame divase Sakko āvajjitvā tattha āgamma: "Kiṃ karosī?" ti pucchi. So tassa ārocesi. Sakko mahā-samuddato udakassa dunnīharaṇīyabhāvaṃ kathesi. Bodhi-

[1] B vuṭṭhe.

satto tādisena kusītena saddhiṃ kathetum pi na vaṭṭati: Mā idha tiṭṭhā ti, apasādesi.[1] Sakko: Anoma-purisena gahita-gahaṇaṃ na sakkā vissajjāpetun ti, tuṭṭho tassa puttake ānetvā adāsi.

Mahājanaka-kāle pi mahāsamuddaṃ taramāno: "Kasmā mahāsamuddaṃ tarasī?" ti devatāya puṭṭho: "Pāraṃ gantvā, kula-santake raṭṭhe rajjaṃ gahetvā, dānaṃ dātuṃ tarāmī" ti āha. Tato devatāya: "Mahāsamuddo gambhīro c' eva puthulo ca, kadā naṃ tarissatī?" ti puṭṭho āha: "Tav' eva so mahāsamudda-sadiso, mayhaṃ pana ajjhāsayaṃ āgamma khudda-mātikā viya khāyati, tvaṃ yeva mayi dakkhissasi samuddaṃ taritvā samudda-pārato dhanaṃ āharitvā kula-santake raṭṭhe rajjaṃ gahetvā dānaṃ dadamānan" ti. Devatā: "Anoma-purisena gahita-gahaṇaṃ na sakkā vissajjāpetun" ti, Bodhisattaṃ āliṅgitvā haritvā uyyāne nipajjāpesi. So chattaṃ ussāpetvā divase divase pañca-sata-sahassa-pariccāgaṃ katvā apara-bhāge nikkhamma pabbajito.

Evaṃ Mahāsatto na sakkā kenaci samaṇena vā . . . pe . . . Brahmunā vā kusala-samādānaṃ vissajjāpetuṃ. Tena vuttaṃ *Daḷha-samādāno ahosi kusalesu dhammesu avatthita-samādāno* ti. Idāni yesu kusalesu dhammesu avatthita-samādāno ahosi, te dassetuṃ *kāya-sucaritesū* ti ādim āha.

Dāna-saṃvibhāge ti ettha dānam eva dīyana-vasena dānaṃ, saṃvibhāga-karaṇa-vasena saṃvibhāgo.

Sīla-samādāne ti pañcasīla-dasasīla-catupārisuddhisīla-pūraṇa-kāle.

Uposathûpavāse ti cātuddasik' ādi-bhedassa uposathassa upavasana-kāle.

Matteyyatāyā ti mātu-kātabba-vatte. Sesa-padesu pi es' eva nayo.

Aññatar-aññataresu cā ti aññesu ca evarūpesu.

Adhikusalesū ti ettha atthi kusalā, atthi adhikusalā. Sabbe pi kāmâvacarā kusalā nāma rūpâvacarā adhikusalā. Ubho pi te kusalā nāma, arūpâvacarā adhikusalā. Sabbe pi te

[1] B apasāresi.

kusalā nāma, sāvaka-pāramī-ñāṇa-paṭilābha-paccayā kusalā adhikusalā. Te pi kusalā nāma, pacceka-bodhi-paṭilābha-paccayā kusalā adhikusalā. Te pi kusalā nāma, sabbaññuta-ñāṇa-paṭilābha-paccayā pana kusalā idha adhikusalā adhippetā. Tesu adhikusalesu dhammesu daḷha-samādāno ahosi avaṭṭhita-samādāno.

Katattā upacitattā ti ettha sakim pi kataṃ katam eva. Abhiṇha-karaṇena pana upacitaṃ hoti.

Ussannattā ti piṇḍīkataṃ rāsikataṃ kammaṃ ussannan ti vuccati. Tasmā *ussannattā* ti vadanto: Mayā kata-kammassa cakkavāḷaṃ atisambādhaṃ, bhavaggaṃ atinīcaṃ, evam me ussannaṃ kamman ti, dasseti.

Vipulattā ti appamāṇattā. Iminā: Anantaṃ appamāṇaṃ mayā katakamman ti, dasseti.

Adhigaṇhātī ti adhigacchati.[1] Aññehi devehi atirekaṃ labhatī ti attho.

Paṭilabhatī ti adhigacchati.

Sabbāvantehi pāda-talehī ti, idaṃ samaṃ pādaṃ bhūmiyaṃ nikkhipatī ti etassa vitthāra-vacanaṃ. Tattha *sabbāvantehī* ti sabba-padesa-vantehi, na ekena padesena paṭhamaṃ phusati, na ekena pacchā, sabbeh' eva pāda-talehi samaṃ phusati, samaṃ uddharati. Sace pi hi Tathāgato: 'Nekasata-porisaṃ narakaṃ akkamissāmī ti, pādaṃ abhinīharati, tāvad eva ninnaṃ ṭhānaṃ vāta-pūritā viya kammāra-bhastā unnamitvā paṭhavī samaṃ hoti. Unnata-ṭṭhānam pi anto pavisati. Dūre akkamissāmī ti, abhinīharantassa Sinerupamāṇo pi pabbato sedita-vettaṅkuro viya onamitvā, pāda-samīpaṃ āgacchati. Tathā hi 'ssa yamaka-pāṭihāriyaṃ katvā: Yugandhara-pabbataṃ akkamissāmī ti, pāde abhinīhaṭe pabbato onamitvā pāda-samīpaṃ āgato. So taṃ akkamitvā dutiya-pādena Tāvatiṃsa-bhavanaṃ akkami. Na hi cakka-lakkhaṇena patiṭṭhātabba-ṭṭhānaṃ visamaṃ bhavituṃ sakkoti. Khāṇu vā kaṇṭako vā sakkharā vā kaṭhalā vā uccāra-passāva-kheḷa-siṅghāṇik' ādīni vā purimataraṃ vā apagacchanti, tattha tatth' eva vā paṭhaviṃ pavisanti. Tathāgatassa hi sīla-tejena puñña-tejena dhamma-tejena dasannaṃ

[1] MSS. adhigavati.

pāramīnaṃ ānubhāvena ayaṃ mahāpaṭhavī sammā mudupupphâbhikiṇṇā hoti.

5. *Sāgara-pariyantan* ti sāgara-sīmaṃ. Na hi tassa rajjaṃ karontassa antarā rukkho vā pabbato nadī vā sīmā hoti, mahā-samuddo va sīmā. Tena vuttaṃ *sāgara-pariyantan* ti.

Akhilaṃ animittaṃ akaṇṭakan ti niccoraṃ. Corā hi kharasamphass' aṭṭhena *khilā*, upaddava-paccay' aṭṭhena *nimittā*, vijjhan' aṭṭhena *kaṇṭakā* ti vuccanti.

Iddhan ti samiddhaṃ.

Phītan ti sabba-sampattiyā phāliphullaṃ.

Kheman ti nibbhayaṃ.

Sivan ti nirupaddavaṃ.

Nirabbudan ti abbuda-rahitaṃ gumba-gumbaṃ hutvā carantehi corehi virahitan ti attho.

Avikkhambhiyo ti avikkhambhaniyo. Na naṃ koci ṭhānato cāletuṃ sakkoti.

Paccatthikenā ti paṭipakkhaṃ icchantena.

Paccāmittenā ti paṭiviruddhena amittena. Ubhayam p' etaṃ sapatta-vevacanaṃ.

Abbhantarehī ti anto-uṭṭhitehi rāg' ādīhi.

Bāhirehī ti samaṇ' ādīhi. Tathā hi naṃ Devadatta-Kokālik' ādayo samaṇā pi Soṇadaṇḍa-Kūṭadant' ādayo brāhmaṇā pi Sakka-sadisā devatā pi satta-vassāni anubandhamāno Māro pi Bak' ādayo brahmāṇo vikkhambhetuṃ nâsakkhiṃsu. Ettāvatā Bhagavatā kammañ ca kammasarikkhakañ ca lakkhaṇañ ca lakkhaṇânisaṃso ca vutto hoti. Kammaṃ nāma sata-sahassa-kapp' ādhikāni cattāri asaṅkheyyāni daḷhena thirena hutvā katakammaṃ. Kamma-sarikkhakaṃ nāma daḷhena hutvā katabhāvaṃ sadevake loke jānātū ti suppatiṭṭhita-Mahāpurisa-lakkhaṇaṃ. Lakkhaṇaṃ nāma supatiṭṭhita-pāda-talatā. Lakkhaṇânisaṃso nāma paccatthikehi avikkhambhanīyatā.

6. *Tatth' etaṃ vuccatī* ti tattha vutte kamm' ādi-bhede aparam pi idaṃ vuccati gāthā-bandhanaṃ sandhāya vuttaṃ. Etā pana gāthā Porāṇaka-therā Ānanda-therena ṭhapitā vaṇṇa-gāthā ti vatvā gatā. Aparabhāge therā: Eka-padiko[1] atth' uddhāro ti, āhaṃsu.

---

[1] SS °padiyo.

Tattha *sacce* ti vacī-sacce.

Dhamme ti dasa kusala-kammapatha-dhamme.

Dame ti indriya-damane.

Saṃyame ti sīla-saṃyame.

Soceyya-sīl' ālay' uposathesu cā ti ettha kāya-soceyy' ādi-tividhaṃ soceyyaṃ. Ālayabhūtaṃ sīlam eva sīl' ālayo. Uposathe kammaṃ uposatho.

Ahiṃsāyā ti avihiṃsāya.

Samattam ācarī ti sakalaṃ cari.

Ambhī ti anubhavi.

Veyyañjanikā ti lakkhaṇa-pāṭhakā.

Parâbhibhū ti pare abhibhavana-samattho.

Sattūbhī ti sapattehi akkhambhiyo hoti.

Na so gacchati jātū-kkhambhanan ti so ekaṃsen' eva agga-puggalo vikkhambetabbataṃ na gacchati.

Esā hi tassa dhammatā ti tassa hi esā dhammatā ayaṃ sabhāvo.

7. *Ubbegaṃ uttāsaṃ bhayan* ti ubbega-bhayaṃ c' eva uttāsa-bhayañ ca. Tattha corato vā rājato vā paccatthikato vā vilumpana-bandhan' ādi-nissayaṃ bhayaṃ ubbego nāma. Taṃ muhuttakaṃ caṇḍa-hatthi-ass' ādīni vā ahi-yakkh' ādayo vā paṭicca lomahaṃsanakara-bhayaṃ uttāsa-bhayaṃ nāma. Tam sabbaṃ *apanuditā* vūpasametā.

Saṃvidhātā ti saṃvidahitā. Kathaṃ saṃvidahati? Aṭaviyaṃ sāsaṅka-ṭṭhānesu dāna-sālaṃ kāretvā, tattha āgate bhojetvā, manusse datvā va ativāheti. Taṃ ṭhānaṃ pavisituṃ asakkontānaṃ manusse pesetvā paveseti. Nagar' ādisu pi tesu tesu ṭhānesu ārakkhaṃ ṭhapeti, evaṃ saṃvidahati.

Saparivārañ ca dānaṃ adāsī ti annaṃ pānan ti dasa-vidhaṃ dāna-vatthuṃ. Tattha annan ti yāgu-bhattaṃ. Taṃ dadanto na dvāre ṭhatvā adāsi. Atha kho anto-nivesane haritupatte ṭhāne lājā c' eva pupphāni ca vikiritvā āsanaṃ paññāpetvā vitānaṃ bandhitvā gandha-dhūp' ādīhi sakkāraṃ katvā, bhikkhu-saṅghaṃ nisīdāpetvā yāguṃ adāsi. Yāguṃ dento ca savyañjanaṃ adāsi. Yāgu-pānâvasāne pāde dhovitvā telena makkhetvā nāna-ppakārakaṃ antara-khajjaṃ datvā pariyosāne aneka-sūpaṃ aneka-vyañjanaṃ paṇītaṃ bhojanaṃ

adāsi. Pānaṃ dento amba-pān' ādi-aṭṭhavidha-pānaṃ adāsi. Tam pi yāgu-bhattaṃ datvā va adāsi. Vatthaṃ dento na suddha-vattham eva adāsi, ekapaṭṭa-dupaṭṭ' ādi-pahonakaṃ pana vatthaṃ datvā sūcim adāsi suttaṃ adāsi suttaṃ vaḍḍhesi sūci-kamma-karaṇa-ṭṭhāne bhikkhūnaṃ āsanāni yāgu-bhattaṃ pāda-makkhaṇaṃ piṭṭhi-makkhaṇaṃ rajata-paṇḍu-palāsaṃ rajata-doṇikaṃ antamaso cīvara-rajanaka-kappiya-kārakam pi adāsi.

Yānan ti upāhanaṃ. Taṃ dento pi upāhana-tthavikaṃ upāhana-daṇḍakaṃ makkhaṇa-telakaṃ heṭṭhā vuttāni ca ann' ādīni tass' eva parivāraṃ katvā adāsi.

Mālam dento pi na sumana-māl' ādi-mālam eva adāsi. Atha kho taṃ gandhehi missetvā heṭṭhimāni cattāri tass' eva parivāraṃ katvā adāsi. Bodhi-cetiya-āsana-potthak' ādisu pūjan' atthāya c' eva ghara-dhūpan' atthāya vā gandhaṃ dento pi na suddha-gandham eva adāsi, gandhaṃ piṃsanaka-nisadāya c' eva pakkhipanaka-bhājanena ca saddhiṃ heṭṭhimāni pañca tassa parivāraṃ katvā adāsi. Cetiya-pūj' ādīnaṃ atthāya haritāla-manosilā-cīnapiṭṭh' ādi-vilepanaṃ dento na suddha-vilepanam eva adāsi, vilepana-bhajanena saddhiṃ heṭṭhimāni cha tassa parivāraṃ katvā adāsi.

Seyyā ti mañca-pīṭhaṃ. Taṃ dento pi na suddha-mañca-pīṭham eva adāsi, kojava-kambala-paccattharaṇa-mañca-paṭi-pādakehi saddhiṃ antamaso makuḷa-sodhana-daṇḍake heṭ-ṭhimāni ca satta tassa parivāraṃ katvā adāsi.

Avasathaṃ dento pi na geha-mattam eva adāsi. Atha kho naṃ mālākamma-latākamma-paṭimaṇḍitaṃ supaññatta-mañca-pīṭhaṃ kāretvā heṭṭhimāni aṭṭha tassa parivāraṃ datvā adāsi.

Padīpeyyan ti dīpa-telaṃ. Taṃ dento cetiy' aṅgane bodhiy' aṅgane dhamma-savana-gehe vasana-gehe potthaka-vācana-ṭṭhāne: Iminā dīpaṃ jālāpethā ti, na suddha-telam eva adāsi, vaṭṭi-kapallaka-tela-bhājan' ādīhi saddhiṃ heṭṭhimāni nava tassa parivāraṃ katvā adāsi.

Suvibhatt' antarānī ti suvibhatta-antarāni.

8. *Rājāno* ti abhisittā.

Bhogiyā ti bhojakā.

Kumārā ti rāja-kumārā.

Idha kammaṃ nāma saparivāraṃ dānaṃ; kamma-sarikkhakaṃ nāma saparivāraṃ katvā dānaṃ adāsī ti. Taṃ iminā kāraṇena sadevako loko jānātū ti nibbattaṃ cakka-lakkhaṇaṃ. Lakkhaṇaṃ nāma tad eva cakka-lakkhaṇaṃ. Ānisaṃso mahā-parivāratā.

9. *Tatth' etaṃ vuccatī* ti imā tad-attha-paridīpanā gāthā vuccanti. Duvidhā hi gāthā honti, tad-attha-paridipanā ca vises' attha-paridipanā ca. Tattha Pāḷi-āgatam eva atthaṃ paridīpiyamānā tad-attha-paridīpanā nāma. Pāḷiyaṃ anāgataṃ atthaṃ paridīpiyamānā vises' attha-paridīpanā nāma. Imā pana tad-attha-paridīpanā.

Tattha *pure* ti pubbe.

Puratthā ti tass' eva vevacanaṃ.

Purimāsu jātīsū ti imissā jātiyā pubbe katakamma-paṭikkhepa-dīpanaṃ.

Ubbega-uttāsa-bhayâpanudano ti ubbega-bhayassa ca uttāsa-bhayassa ca apanudano.

Ussuko ti adhimatto.

Sata-puñña-lakkhaṇan ti satena satena puñña-kammānaṃ nibbathaṃ ek' eka-lakkhaṇaṃ. Evaṃ sante yo koci Buddho bhaveyyā ti na rocayiṃsu. Anantesu pana cakkavāḷesu sabbe sattā ek' ekaṃ kammaṃ satakkhattuṃ kareyyuṃ. Ettakehi janehi katakammaṃ Bodhisatto eko va ek' ekaṃ sata-guṇaṃ katvā nibbatto, tasmā sata-puñña-lakkhaṇo ti imaṃ atthaṃ rocayiṃsu.

Manussâsurasatta-rakkhasā ti manussā ca āsura-sattā ca rakkhasā ca.

11. *Antarā* ti paṭisandhito sarasa-cutiyā antare. Idha kammaṃ nāma pāṇâtipātā virati. Kamma-sarikkhakaṃ nāma pāṇâtipātaṃ karonto pada-sadda-savana-bhayā agga-pādehi akkamantā gantvā paraṃ ghātenti. Atha te iminā kāraṇena tesaṃ taṃ kammaṃ: Jano jānātū ti, anto-vaṅka-pādā vā bahi-vaṅka-pādā vā ukkutika-pādā vā agga-koṇaṭṭhā[1] vā paṇhi-koṇaṭṭhā[1] vā bhavanti. Agg' agga-pādehi gantvā parassa amāritabhāvaṃ pana Tathāgatassa sadevako loko iminā kāraṇena jānātū ti, āyata-paṇhi Mahāpurisa-lakkhaṇaṃ

[1] B °koṇḍā.

nibbattati. Tathā paraṃ ghātentā unnata-kāyena gacchanto: Aññe pasissantī ti, onatā gantvā paraṃ ghātenti. Atha te evam ime gantvā paraṃ ghātayiṃsū ti, nesaṃ taṃ kammaṃ iminā kāraṇena paro jānātū ti, khujjā vā vāmanā vā pīṭha-sappī vā bhavanti. Tathāgatassa pana evaṃ gantvā paresaṃ aghātitabhāvaṃ iminā kāraṇena sadevako loko jānātū ti brahm' ujju-gatta-Mahāpurisa-lakkhaṇaṃ nibbattati. Tathā paraṃ ghātentā āvudhaṃ vā muggaraṃ vā gaṇhitvā muṭṭhi-kata-hatthā paraṃ ghātenti. Te evaṃ tesaṃ parassa ghātita-bhāvaṃ: Iminā kāraṇena jano jānātū ti, rass' aṅgulī vā rassa-hatthā vā vaṅk' aṅgulī vā phaṇa-hatthakā vā bhavanti. Tathāgatassa pana evaṃ paresaṃ aghātitabhāvaṃ: Sadevako loko iminā kāraṇena jānātū ti dīgh' aṅguli-Mahāpurisa-lak-khaṇaṃ nibbattati. Idam ettha kamma-sarikkhakaṃ. Idam eva lakkhaṇa-ttayaṃ lakkhaṇaṃ nāma. Dīghâyukabhāvo lakkhaṇânisaṃso.

12. *Maraṇa-vadha-bhayattano* ti ettha maraṇa-saṅkhāto vadho. Maraṇa-vadhato bhayaṃ maraṇa-vadha-bhayaṃ. Taṃ attano jānitvā *paṭivirato param maraṇāyā* ti ya-thā mayhaṃ maraṇato bhayaṃ mama jīvitaṃ piyaṃ, evaṃ paresam pī ti ñatvā param maraṇato paṭivirato ahosi.

Sucaritenā ti sucittena.

Saggam agamā ti saggaṃ gato.

Caviya-puna-r-idh' āgato ti cavitvā puna idh' āgato.

Dīgha-pāsāniko ti dīgha-paṇhiko.

Brahma-visujjū ti Brahmā viya suṭṭhu uju.

Subhujo ti sundara-bhujo.

Susū ti mahallaka-kāle pi taruṇa-rūpo.

Susaṇṭhito ti saṇṭhāna-sampanno.

Mudu-taluṇ' aṅguli-y-assā ti mudū ca taluṇā ca aṅguliyo assā ti mudu-taluṇ' aṅgulī.

Tīhi purisa-var' agga-lakkhaṇehī ti purisa-varassa agga-lakkhaṇehi.

Cira-yapanāyā ti ciraṃ yāpanāya dīghâyuka-bhāvāya.

Ciraṃ yapetī ti ciraṃ yāpeti.

Ciratarаṃ pabbajati yadi tato hī ti tato hi ciratarаṃ yāpeti yadi pabbajatī ti attho.

Yāpayati vas' iddhi-bhāvanāyā ti vasi-ppatto hutvā iddhi-bhāvanāya yāpeti.

13. *Rasitānan* ti rasa-sampannānaṃ.

Khādanīyānan ti ādisu khādanīyāni nāma piṭṭha-khajjak' ādīni. *Bhojanīyānī* ti pañca-bhojaniyāni. *Sāyanīyānī* ti sāyitabbāni sappi-navanīt' ādīni. *Lehanīyānī* ti nillehitabbāni piṭṭha-pāyās' ādīni. *Pānādī* ti aṭṭha pānakâni. Idha kammaṃ nāma kappa-sata-sahass' ādhikāni cattāri asaṅkheyyāni pi dinnaṃ idaṃ paṇīta-bhojana-dānaṃ. Kamma-sarikkhakaṃ[1] nama lūkha-bhojane kucchigate lohitaṃ sussati, maṃsaṃ milāyati. Tasmā lūkha-dāyakā sattā iminā kāraṇena tesaṃ lūkha-bhojanassa dinnabhāvaṃ jano jānātū ti, appa-maṃsā appa-lohitā manussa-petā viya dullabh'-anna-pānā bhavanti. Paṇīta-bhojane pana kucchigate maṃsa-lohitaṃ vaḍḍhati, paripuṇṇa-kāyā pāsādikā abhirūpa-dassanīyā honti. Tasmā Tathāgatassa dīgha-rattaṃ paṇīta-bhojana-dāyakattaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātū ti, satt-ussada-Mahāpurisa-lakkhaṇaṃ nibbattati. Lakkhaṇaṃ nāma satt' ussada-lakkhaṇam eva. Paṇīta-lābhitā ānisaṃso.

15. *Khajja-bhojjaṃ atha leyya-sāyikan* ti khajjakañ ca bhojanañ ca lehaniyañ ca sāyaniyañ ca.

Uttam-agga-rasa-dāyako ti uttamo agga-rasa-dāyako, uttamānaṃ agga-rasānaṃ dāyako.

Satta c' ussade ti sattassa ca ussade.

Tad-attha-jotakan ti khajja-bhojj' ādi-jotakaṃ, tesaṃ lābha-saṃvattanikan ti attho.

Pabbajjam pi cā ti pabbajamāno pi ca.

Tad adhigacchatī ti taṃ adhigacchati.

Lābhi-r-uttaman ti lābhiṃ uttamaṃ.

16. *Dānenā* ti ādisu ekacco dānen' eva saṅgaṇhitabbo hoti, taṃ dānena saṅgahesi. Pabbajitānaṃ pabbajita-parikkhāraṃ gihīnaṃ gihi-parikkhāraṃ adāsi.

Peyya-vācenā ti ekacco hi ayaṃ dātabbaṃ nāma deti, ekena pana vacanena sabbaṃ makkhetvā nāseti: "Kiṃ etassa dānan ?" ti vattā hoti. Ekacco ayaṃ kiñcâpi dānaṃ na deti, kathento pana telena viya makkheti: "Esa detu vā mā vā,

---

[1] SS parikkham.

vacanam eva tassa sahassaṃ agghatī" ti vattā hoti. Evarūpo puggalo dānaṃ na paccāsiṃsati, piya-vacanam eva paccāsiṃsati. Taṃ piya-vacanena saṅgahesi.

Attha-cariyāyā ti attha-saṃvaḍḍhana-kathāya. Ekacco hi n' eva dānaṃ na piya-vacanaṃ paccāsiṃsati, attano hitakathaṃ vaḍḍhi-katham eva paccāsiṃsati: Evarūpaṃ puggalaṃ idaṃ te kātabbaṃ, idaṃ te na kātabbaṃ, evarūpo puggalo sevitabbo, evarūpo puggalo na sevitabbo ti, evaṃ atthacariyāya saṅgahesi.

Samānattatāyā ti samāna-sukha-dukkha-bhāvena. Ekacco hi dān' ādisu ekam pi na paccāsiṃsati, ek' āsane nipajjaṃ ekapallaṅke sayanaṃ ekato bhojanan ti, evaṃ samāna-sukhadukkhataṃ paccāsiṃsati. Tattha jātiyā hīno bhogena adhiko dussaṅgaho hoti. Na hi sakkā tena saddhiṃ eka-paribhoge kātuṃ. Tathā akayiramāne ca so kujjhati. Bhogena hīno jātiyā adhiko pi dussaṅgaho hoti. So hi: Ahaṃ jātimā ti, bhoga-sampannena saddhiṃ eka-paribhogaṃ icchati, tasmiṃ akayiramāne kujjhati. Ubhohi pi hīno pana susaṅgaho hoti. Na hi so itarena saddhiṃ eka-paribhogam icchati, na akayiramāne kujjhati. Ubhohi sadiso pi susaṅgaho yeva. Bhikkhusu dussīlo dussaṅgaho hoti. Na hi sakkā tena saddhiṃ eka-paribhogaṃ kātuṃ, akayiramāne kujjhati. Sīlavā dussaṅgaho hoti. Sīlavā hi adīyamāne pi akayiramāne pi na kujjhati. Aññaṃ attanā saddhiṃ paribhogaṃ akarontam pi na pāpakena cittena passati, paribhogo pi tena saddhiṃ sukaro hoti. Tasmā evarūpaṃ puggalaṃ evaṃ samānattatāya saṅgahesi.

17. *Susaṅgahitā 'ssa honti* ti susaṅgahitā assa honti: Detu vā mā vā detu, karotu vā mā vā karotu ti, susaṅgahitā va honti. Na bhijjanti, yadā 'ssa dātabbaṃ hoti, tadā deti. Idāni maññe n' atthi, tena na deti. Kiṃ mayaṃ dadamānam eva upaṭṭhahāma ? adentaṃ akarontaṃ na upaṭṭhahāmā ti, evaṃ cintenti. Idha kammaṃ nāmā dīgha-rattaṃ kataṃ dān' ādi-saṅgaha-kammaṃ. Kamma-sarikkhakaṃ nāma yo evaṃ asaṅgāhako hoti, so iminā kāraṇena 'ssa asaṅgāhakabhāvaṃ: jano jānātū ti, chadda-hattha-pādo c' eva hoti visama-ṭṭhitass' eva lakkhaṇo ca. Tathāgatassa pana dīgha-rattaṃ saṅgāhakabhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātū ti, imāni

dve lakkhaṇāni nibbattanti. Lakkhaṇaṃ nāma idam eva lakkhaṇa-dvayaṃ. Susaṅgahita-parijanatā ānisaṃso.

18. *Kariyā* ti karitvā.

Cariyā ti caritvā.

Anavamatenā ti anavaññātena. Anapamadenā ti pi pāṭho. Na apamadena na dītena[1] na gabbitenā[2] ti attho.

Caviyā ti cavitvā.

Atirucira-suvaggu-dassaneyyan ti atiruciraṅ ca supāsādikaṃ suvagguñ ca suṭṭhu-chekaṃ dassaneyyañ ca daṭṭhabbayuttaṃ.

Susu-kumāro ti suṭṭhu-sukumāro.

Parijanassa vo ti parijano assa vo vacanakaro.

Vidheyyo ti kattabbā kattabbesu yathā-ruciṃ vidhātabbo.

Mahiman ti mahiṃ imaṃ.

Piyavadu-hita-sukhataṃ jigiṃsamāno ti piya-vādo hutvā hitañ ca pariyesamāno.

Vacana-paṭikarass-abhippasannā ti vacana-paṭikarā assa abhippasannā.

Dhammânudhamman ti dhammañ ca anudhammañ ca.

19. *Atth' upasaṃhitan* ti idhaloka-paralok' attha-nissitaṃ.

Dhammûpasaṃhitan ti dasa-kusala-kammapatha-nissitam.

Bahujanaṃ nidaṃsetī ti bahujanassa nidaṃsana-kathaṃ katheti.

Pāṇīnan ti sattānaṃ.

20. *Aggo* ti ādīni sabbāni aññam-añña-vevacanāni. Idha kammaṃ nāma dīgha-rattaṃ bhāsitā uddhaṃ-gamanīyā atth' upasaṃhitā vācā. Kamma-sarikkhakaṃ nāma yo evarūpaṃ uggata-vācaṃ na bhāsati, so iminā 'ssa kāraṇena uggata-vācāya abhāsanaṃ jano jānātū ti, adhogata-saṅkhapādo ca hoti adhogata-lomo ca. Tathāgatassa pana dīgha-rattaṃ evarūpāya uggata-vācāya bhāsitabhāvaṃ sadevako loko iminā lakkhaṇena jānātū ti ussaṇkha-pāda-lakkhaṇañ ca uddhaggaloma-lakkhaṇañ ca nibbattati. Lakkhaṇaṃ nāma idam eva lakkhaṇa-dvayaṃ. Uttama-bhāvo ānisaṃso.

---

[1] Sic SS; B dinnena.
[2] Sic SS; B gabbhitena.

21. *Erayan* ti bhaṇanto.

Bahujanaṃ nidaṃsatī ti bahujanassa hitaṃ dassesi.

Dhamma-yāgan ti dhamma-dāna-yaññaṃ.

Ubbham-uppatita-loma-vāsaso ti so esa uddhaṃ uggata-loma-vāho ti.

Pāda-gaṇṭhi ahū ti pāde gopphakā ahesuṃ.

Sādhu saṇṭhitā ti suṭṭhu saṇṭhitā.

Maṃsa-lohita-citā ti maṃsehi ca lohitena ca ācitā.

Tac' otatā ti tacena pariyonaddhāni gūḷhā.

Vajatī ti gacchati.

Anoma-nikkamo ti anoma-vihārī seṭṭha-vihārī.

22. *Sippaṃ vā* ti ādisu sippaṃ nāma dve sippāni, hīnañ ca sippaṃ ukkaṭṭhañ ca sippaṃ. Hīnaṃ nāma sippaṃ naḷakāra-sippaṃ kumbhakāra-sippaṃ pesakāra-sippaṃ nahāpita-sippaṃ. Ukkaṭṭhan nāma sippaṃ lekhā muddā gaṇanā.

Vijjā ti ahi-vijj' ādi anekavidhā.

Caraṇan ti pañca-sīlaṃ dasa-sīlaṃ pāṭimokkha-saṃvara-sīlaṃ.

Kamman ti kammassakat' ājānana-paññā.

Kilisseyyan ti kilameyyuṃ. Antevāsika-vattaṃ nāma dukkhaṃ. Taṃ tesaṃ mā ciraṃ ahosī ti cintesi.

23. *Rājârahānī* ti rañño anurūpāni hatthi-ass' ādīni. Tāni yeva rañño senāya agga-bhūtattā *rāj' aṅgānī* ti vuccanti.

Rāj' upabhogānī ti rañño upabhoga-paribhoga-bhaṇḍāni c' eva satta-ratanāni ca.

Rājânucchavikānī ti rañño anucchavikāni. Tesaṃ yeva sabbesaṃ idaṃ gahaṇaṃ.

Samaṇârahānī ti samaṇānaṃ anurūpāni cīvar' ādīni.

Samaṇ' aṅgānī ti samaṇānaṃ koṭṭhāsabhūtā catasso parisā.

Samaṇ' upabhogānī ti samaṇānaṃ upabhoga-parikkhārā.

Samaṇânucchavikānī ti tesaṃ ñeva adhivacanaṃ.

Idha kammaṃ nāma digha-rattaṃ sakkacca-sipp' ādi-vācanaṃ. Kamma-sarikkhakaṃ nāma yo evaṃ sakkaccaṃ sippaṃ avācento antevāsike ukkuṭik' āsana-jaṅghe pesanik' ādīni kilameti, tassa jaṅgha-maṃsaṃ likhitvā pātikaṃ viya hoti. Tathāgatassa pana sakkacca-vācitabhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātū ti anupubbaṃ uggata-vaḍḍhitaṃ

eṇi-jaṅgha-lakkhaṇaṃ nibbattati. Lakkhaṇaṃ nāma idam eva lakkhaṇaṃ. Anucchavika-lābhitā ānisaṃso.

24. *Yat' upaghātāyā* ti yaṃ sippaṃ kassaci upaghātāya na hoti.

Kilissatī ti kilamati.

Sukhuma-ttac' otthatā ti sukhumā-ttacāya pariyonaddhā. Kiṃ pana aññena kammena aññaṃ lakkhaṇaṃ nibbattati? Na nibbattati. Yaṃ na nibbattati, taṃ anuvyañjanaṃ hoti. Tasmā idaṃ vuttaṃ.

25. *Samaṇaṃ vā* ti samita-pāp' aṭṭhena samaṇaṃ.

Brāhmaṇaṃ vā ti bāhita-pāp' aṭṭhena brāhmaṇaṃ.

26. *Mahā-pañño* ti ādisu mahāpaññ' ādīhi samannāgato hotī ti attho. Tatth' idaṃ mahāpaññ' ādīnaṃ nānattaṃ. Tattha katamā mahā-paññā? Mahante sīla-kkhandhe parigaṇhatī ti mahā-paññā. Mahante samādhi-kkhandhe paññākkhande vimutti-kkhandhe vimutti-ñāṇa-dassana-kkhandhe parigaṇhatī ti mahā-paññā. Mahantāni ṭhānāni mahāvihāra-samāpattiyo mahantāni ariya-saccāni mahante satipaṭṭhāne sammappadhāne iddhipāde mahantāni indriyāni balāni bojjhaṅgāni, mahante ariya-magge, mahantāni sāmañña-phalāni mahā-abhiññāyo, mahantaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ pariggaṇhatī ti mahā-paññā.

Katamā *puthu-paññā*? Puthu-nānā-khandhesu ñāṇaṃ pavattatī ti puthu-paññā. Puthu-nānā-dhātusu puthu-nānā-āyatanesu puthu-nānā-paṭiccasamuppādesu puthu-nānā-suññatam-anupalabhesu puthu-nānā-atthesu dhammesu niruttisu paṭibhānesu puthu-nānā-sīla-kkhandhesu puthu-nānā-samādhi-paññā-vimutti-vimuttiñāṇa-dassana-kkhandhesu puthu-nānā-ṭhānesu puthu-nānā-vihāra-samāpattisu puthu-nānā-ariyasaccesu puthu-nānā-satipaṭṭhānesu sammappadhānesu iddhipādesu indriyesu balesu bojjhaṅgesu puthu-nānā-ariya-maggesu sāmañña-phalesu-abhiññāsu puthujjana-sādhāraṇe dhamme samatikkamma paramatthe nibbāne ñāṇaṃ pavattatī ti puthu-paññā.

Katamā *hāsu-paññā*? Idh' ekacco hāsu-bahulo veda-bahulo tuṭṭhi-bahulo pāmujja-bahulo sīlam paripūreti, indriya-saṃvaraṃ paripūreti, bhojane mataññutaṃ jāgariyânuyogaṃ sīla-kkhandhaṃ samādhi-kkhandhaṃ paññā-kkhandhaṃ vi-

mutti-kkhandhaṃ vimutti-ñāṇa-dassana-kkhandhaṃ paripūretī ti hāsu-paññā. Hāsu-bahulo pāmujja-bahulo ṭhānâṭhānaṃ paṭivijjhatī ti hāsu-paññā. Hāsu-bahulo vihāra-samāpattiyo paripūretī ti hāsu-paññā. Hāsu-bahulo ariya-saccāni paṭivijjhatī ti. Satipaṭṭhāne sammappadhāne iddhipāde indriyāni balāni bojjhaṅgāni ariya-maggaṃ bhāvetī ti hāsu-paññā. Hāsu-bahulo sāmañña-phalāni sacchikaroti abhiññāyo paṭivijjhatī ti hāsu-paññā. Hāsu-bahulo veda-tuṭṭhi-pāmujja-bahulo paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikarotī ti hāsu-paññā.

Katamā *javana-paññā*? Yaṃ kiñci rūpaṃ atītânagata-paccuppannaṃ yaṃ dūre santike vā sabbaṃ rūpaṃ aniccato khippaṃ javatī ti javana-paññā. Dukkhato khippaṃ javatī ti javana-paññā. Anattato khippaṃ javatī ti javana-paññā. Yā kāci vedanā yaṃ kiñci viññāṇaṃ atītânāgata-paccuppannaṃ sabbaṃ viññāṇaṃ aniccato dukkhato anattato khippaṃ javatī ti javana-paññā . . . pe . . . jarā-maraṇaṃ atītânagata-paccuppannaṃ aniccato dukkhato anattato khippaṃ javatī ti javana-paññā. Rūpaṃ atītânāgata-paccuppannaṃ aniccaṃ khay' aṭṭhena dukkhaṃ bhay' aṭṭhena anattā asārak' aṭṭhenā ti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā rūpa-nirodhe nibbāne khippaṃ javatī ti javanā-paññā . . . Vedanā . . . Saññā . . . Saṅkhārā . . . Viññāṇaṃ . . . Cakkhuṃ . . . Jarā-maraṇaṃ atītânāgata-paccuppannaṃ aniccaṃ khay' aṭṭhena . . . pe . . . vibhūtaṃ katvā jara-maraṇa-nirodhe nibbāne khippaṃ javatī ti javana-paññā. Rūpaṃ atītânāgata-paccuppannaṃ . . . Viññāṇaṃ . . . Cakkhuṃ . . . pe . . . Jarā-maraṇaṃ aniccaṃ saṅkhataṃ paṭicca-samuppannaṃ khaya-dhammaṃ vaya-dhammaṃ virāga-dhammaṃ nirodha-dhamman ti tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtaṃ katvā va jarā-maraṇa-nirodhe nibbāne khippaṃ javatī ti javana-paññā.

Katamā *tikkha-paññā*? Khippaṃ kilese chindatī ti tikkha-paññā. Uppannaṃ kāma-vitakkaṃ nâdhivāseti. Uppannaṃ vyāpāda-vitakkaṃ . . . uppannaṃ vihiṃsā-vitakkaṃ . . . uppannuppanne pāpake akusale dhamme . . . uppannaṃ rāgaṃ dosaṃ mohaṃ kodhaṃ upanāhaṃ makkhaṃ palāsaṃ issā-macchariyaṃ māyaṃ sāṭheyyaṃ thambhaṃ

sārambhaṃ mānaṃ madaṃ pamādaṃ sabbe kilesu sabbe duccarite sabbe abhisaṅkhāre sabbe bhava-gāmi-kamme vā nâdhivāseti pajahati vinodeti vyantikaroti anabhāvaṃ gametī ti tikkha-paññā. Ekamhi āsane cattāro ariya-magge, cattāri ca sāmañña-phalāni, catasso ca patisambhidāyo, cha abhiññāyo adhigatā honti sacchikatā passitā paññāyā ti tikkha-paññā.

Katamā *nibbedhika-paññā*? Idh' ekacco sabba-saṅkhāresu ubbega-bahulo hoti uttāsa-bahulo ukkaṇṭhana-bahulo anabhirati bahi-mukho na ramati sabba-saṅkhāresu anibbiddha-pubbaṃ appadālita-pubbaṃ lobha-kkhandhaṃ nibbijjhati padāletī ti nibbedhika-paññā. Anibbiddha-pubbaṃ appadālita-pubbaṃ dosa-kkhandhaṃ moha-kkhandhaṃ kodhaṃ upanāhaṃ . . . pe . . . sabbe bhava-gāmike kamme nibbijjhati padāletī ti nibbedhika-paññā.

27. *Pabbajitaṃ upāsitā* ti paṇḍitaṃ pabbajitaṃ upasaṅkamitvā payirūpāsitā.

Atth' antaro ti yathā eke randha-gavesino upārambha-cittatāya dosaṃ abbhantaraṃ katvā nisāmayanti, evaṃ anisāmetvā atthaṃ abbhantaraṃ katvā attha-yuttaṃ kathaṃ nisāmayi upadhārayi.

Paṭilābha-gatenā ti paṭilābh' atthāya gatena.

Uppāda-nimittako vidā ti uppāde ca nimitte ca chekā.

Avecca dakkhatī ti ñatvā passissati.

Atthânāsattīsu[1] *pariggahesu vā* ti ye atthânusāsanesu pariggahā atthânatthaṃ pariggāhak' ādi-ñāṇāni, tesū ti attho.

28. *Akkodhano* ti na anāgāmi-maggena kodhassa pahīnattā tathā kho sace pi me kodho uppajjeyya khippam eva naṃ paṭivinodeyyan ti, evaṃ akkodha-vasikataṃ.

Nâbhisajjī ti kuṭila-kaṇṭako viya tattha ca cammaṃ tudanto viya na laggi.

Na kuppi na vyāpajjī ti ādisu pubb' uppattiko kopo. Tato balavataro vyāpādo, tato balavataro patiṭṭhiyyanā. Taṃ sabbaṃ akaronto, na kuppi na vyāpajji na patiṭṭhiyi.

Appaccayan ti domanassaṃ.

Pātvâkāsī ti na kāya-vikārena na vacī-vikārena vā pākaṭam akāsi. Idha kammaṃ nāma dīgha-rattaṃ akkodhanatā c'

[1] B atthânusiṭṭhīsu.

eva sukhum' attharaṇ' ādi-dānañ ca. Kamma-sarikkhakaṃ nāma kodhanassa hi chavi-vaṇṇo āvilo hoti, mukhaṃ duddasiyaṃ, vattha-cchādana-sadisañ ca maṇḍanaṃ nāma n' atthi. Tasmā yo kodhano c' eva vattha-cchādanañ ca adānā[1] pi, so iminā kāraṇen' assa jano kodhan' ādi-bhāvaṃ jānātū ti dubbaṇṇo hoti dussaṇṭhāno. Akodhanassa pana mukhaṃ virocati, chavi-vaṇṇo vippasīdati. Sattā hi catuhi kāraṇehi pāsādikā honti, āmisa-dānena vā vattha-dānena vā sammajjanena vā akkodhanatāya vā. Imāni cattāri pi kāraṇāni dīgharattaṃ Tathāgatena katān' eva. Ten' assa imesaṃ katabhāvaṃ sadevako-loko iminā kāraṇena jānātū ti suvaṇṇa-vaṇṇaṃ Mahāpurisa-lakkhaṇaṃ nibbattati. Lakkhaṇaṃ nāma idam eva lakkhaṇaṃ. Sukhum' attharaṇ' ādi-lābhitā ānisaṃso.

30. *Abhivissajjī* ti vissajjesi.

Mahim iva suro abhivassan ti suro vuccati devo mahā-paṭhaviṃ abhivassanto devo viya.

Sura-varataro-r-iva Indo ti surānaṃ varataro Indo viya.

Apabbajjam icchan ti apabbajjaṃ gihi-bhāvaṃ icchanto.

Mahati-mahin ti mahantaṃ paṭhaviṃ.

Acchādana-vattha-mokkha-pāpuṇānan ti acchādanānañ c' eva vatthānañ ca uttama-pāpuraṇānañ ca.

Panāso ti vināso.

31. *Mātaram pi puttena samānetā ahosī* ti imaṃ kammaṃ rajje ṭhitena sakkā kātuṃ. Tasmā Bodhisatto pi rajjaṃ kārayamāno anto ca nagare catukk' ādīsu catusu nagara-dvāresu bahi-nagare catusu disāsu: imaṃ kammaṃ karothā ti, manusse ṭhapesi. Te mātaraṃ: "Kuhim me putto? puttaṃ na passāmī" ti vilapantiṃ pariyesamānaṃ disvā: "Ehi amma, puttaṃ dakkhasī" ti, taṃ ādāya gantvā nahāpetvā bhojetvā puttaṃ assā pariyesitvā dassenti. Esa nayo sabbattha. Idha kammaṃ nāma dīgha-rattaṃ ñātīnaṃ samaṅgibhāva-karaṇaṃ. Kamma-sarikkhakaṃ nāma ñāta-yogi-samaṅgibhūtā aññam-aññassa vajjaṃ paṭicchādenti. Kiñcâpi hi te kalaha-kāle kalahaṃ karonti, ekassa pana dose uppanne aññaṃ jānāpetuṃ na icchanti. "Ayaṃ nāma etassa doso" ti vutte, sabbe

[1] B adātā.

uṭṭhahitvā: "Kena diṭṭhaṃ kena sutaṃ? amhākaṃ ñāṭīsu evarūpaṃ kattā nāma n' atthī" ti. Tathāgatena ca ñāti-saṅgahaṃ karontena dīgha-rattaṃ idaṃ vajja-paṭicchādana-kammaṃ nāma kataṃ hoti. Ath' assa: Sadevako loko iminā kāraṇena evarūpassa kammassa katabhāvaṃ jānātū ti, kosohita-vattha-guyha-lakkhaṇaṃ nibbattati. Lakkhaṇaṃ nāma idam eva lakkhaṇaṃ. Pahūta-puttatā ānisaṃso.

33. *Vattha-cchādiyan* ti vatthena chādetabbaṃ vattha-guyhaṃ.

Amitta-tāpanā ti amittānaṃ patāpanā.

Gihissa pīti-jananā ti gihibhūtassa sato pīti-jananā.

2. 1. *Samaṃ jānātī* ti "Ayaṃ Tārukkha-samo, ayaṃ Pokkharasāti-samo" ti: evaṃ tena tena samaṃ jānāti.

Sāmaṃ jānātī ti sayaṃ jānāti.

Purisaṃ jānātī ti: Ayaṃ seṭṭha-sammato ti, purisaṃ jānāti.

Purisa-visesaṃ jānātī ti muggaṃ māsena samaṃ akatvā guṇa-visiṭṭhassa visesaṃ jānāti.

Ayaṃ idaṃ arahatī ti ayaṃ puriso idaṃ nāma dānaṃ mānaṃ sakkāraṃ arahati.

Purisa-visesa-karo pure ahosī ti purisa-visesaṃ ñatvā kārako ahosi. Yo yaṃ arahati tass' eva taṃ adāsi. Yo hi kahāpaṇârahassa aṭṭhaṃ deti, so parassa aṭṭhaṃ nāseti. Yo dve kahāpaṇe deti, so attano kahāpaṇaṃ nāseti. Tasmā idaṃ ubhayam pi akatvā yo yam arahati tassa tad eva adāsi.

2. *Saddhā-dhanan* ti ādisu sampatti-paṭilābh' atthena saddhâdīnaṃ dhanabhāvo veditabbo. Idha kammaṃ nāma dīgha-rattaṃ purisa-visesaṃ ñatvā kataṃ saṅgaha-kammaṃ. Kamma-sarikkhakaṃ nāma tad assa kammaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātū ti, imāni dve lakkhaṇāni nibbattanti. Lakkhaṇaṃ nāma idam eva lakkhaṇa-dvayaṃ. Dhana-sampatti ānisaṃso.

3. *Tuleyyā* ti tulayitvā.

Paviciyyā ti pavicinitvā.

Mahājana-saṅgahatan ti mahājana-saṅgahaṃ.

Samekkhamāno ti samaṃ pekkhamāno.

Abhinipuṇā manujā ti atinipuṇā sukhuma-paññā lakkhaṇa-pāṭhaka-manussā.

Bahu-vividha-gihī tad ārahānī ti bahu vividhāni gihīnaṃ anucchavikāni paṭilabhati.

Daharo susukumāro ti: Ayaṃ daharo kumāro paṭilabhissatī ti, vyākariṃsu.

Mahīpatissā ti rañño.

4. *Yoga-kkhema-kāmo* ti yogato khema-kāmo.

Paññāyā ti kammassa katapaññāya.

Idha kammaṃ nāma mahājanassa attha-kāmatā. Kamma-sarikkhakaṃ nāma taṃ mahājanassa attha-kāmatāya vaḍḍhitam eva paccāsiṃsita-bhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātū ti, imāni samanta-paripūrāni aparihīnāni tīṇi lakkhaṇāni nibbattanti. Lakkhaṇaṃ nāma idam eva lakkhaṇa-ttayaṃ. Dhan' ādīhi c' eva saddhâdīhi ca aparihāni ānisaṃso.

6. *Saddhāyā* ti okappana-saddhāya pasāda-saddhāya.

Sīlenā ti pañcasīla-dasasīlena.

Sutenā ti pariyatti-savanena.

Buddhiyā ti etesaṃ buddhiyā. "Kin ti etehi vaḍḍheyyun?" ti evaṃ cintesī ti attho.

Dhammenā ti lokiya-dhammena.

Bahūhi sādhūhī ti aññehi pi bahūhi uttama-guṇehi.

Asahāna[1]*-dhammatan* ti asahāna[2]-dhammaṃ.

7. *Samabhivāhaniyo* ti yathā tila-phalamattam pi jivh-agge ṭhapitaṃ sabbattha pharati, evaṃ samā hutvā vahanti.

Idha kammaṃ nāma viheṭhana-kammaṃ kamma-sarikkhakaṃ nāma pāṇi-ādīhi pahāraṃ laddhassa tattha tattha lohitaṃ saṇṭhāti gaṇṭhi gaṇṭhi hutvā anto va pubbaṃ gaṇhāti, anto va bhijjati, evaṃ so bahu-rogo hoti. Tathāgatena pana dīgha-rattaṃ imaṃ ārogya-karaṇa-kammaṃ kataṃ. Tad assa sadevako loko iminā kāraṇena jānātū ti, ārogyakaraṃ rasagga-saggi-lakkhaṇaṃ nibbattati. Lakkhaṇaṃ nāma idam eva lakkhaṇaṃ. App' ābādhatā ānisaṃso.

Maraṇa-vadhenā ti: Etaṃ māretha etaṃ ghātethā ti, evaṃ āṇattena maraṇa-vadhena.

---

[1] B aparihāna. [2] B aparihīna.

Ubbādhanāya ti bandhanâgāra-ppavesanena.

Pajasā ti ujukā.

10. *Na ca visaṭan* ti kakkaṭo viya akkhīni nīharitvā na kodha-vasena pekkhitā ahosi.

Na ca visācikhitan ti vaṅk' akkhi-koṭiyā pekkhitā pi nâhosi.

Na ca pana viceyya-pekkhitā ti viceyya-pekkhitā nāma yo kujjhitvā yadā naṃ paro oloketi tadā nimīlati na oloketi. Puna gacchantaṃ kujjhitvā oloketi, evarūpo nāma hoti. Viteyya[1]-pekkhitā ti pi pāṭho, ayaṃ ev' attho.

Uju tathā pasaṭam udumano ti ujju[2]-mano hutvā ujjuṃ pekkhitā ahosi. Yathā ca ujuṃ tathā pasaṭam vipulaṃ vitthāritaṃ pekkhitā ahosi.

11. *Piya-dassano* ti piyāyamānehi passitabbo.

Idha kammaṃ nāma dīgha-rattaṃ mahājanassa piya-cakkhunā olokana-kammaṃ. Kamma-sarikkhakaṃ nāma kujjhitvā olokento kāṇo viya kāk' akkhī viya hoti vaṅk' akkhī pana āvil' akkhī ca hoti yeva. Pasanna-cittassa pana olokayato akkhīnaṃ pañca-vaṇṇo pasādo paññāyati. Tathāgato ca tathā olokesi. Ath' assa dīgha-rattaṃ piya-cakkhunā olokitabhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātū ti, imāni netta-sampattī karāni dve Mahāpurisa lakkhaṇāni nibbattanti. Lakkhaṇaṃ nāma idam eva lakkhaṇa-dvayaṃ. Piya-dassanatā ānisaṃso.

12. *Abhiyogino* ti lakkhaṇa-satthe yuttā.

13. *Bahujana-pubbaṅgamo ahosī* ti bahujanassa pubbaṅgamo ahosi gaṇa-jeṭṭhako. Tassa diṭṭhânugatiṃ aññe apajjiṃsu.

Idha kammaṃ nāma pubbaṅgamatā. Kamma-sarikkhakaṃ nāma yo pubbaṅgamo hutvā dān' ādīni kusala-kammāni karoti, so amaṅkubhūto sīsaṃ ukkhipitvā pīti-pāmojjena paripuṇṇa-sīso vicarati Mahāpuriso ca hoti. Tathāgato ca tathā akāsi. Ath' assa sadevako loko iminā kāraṇena imaṃ pubbaṅgama-kammaṃ jānātū ti, uṇhīsa-lakkhaṇaṃ nibbattati. Lakkhaṇaṃ nāma idam eva lakkhaṇaṃ. Mahā-parivāratā ānisaṃso.

15. *Bahunnaṃ hassatī* ti bahujanassa bhavissatī ti.

---

[1] Perhaps read Vineyya. [2] B uju°.

Paṭibhogiyānī ti veyyāvacca-karā. Etassa bahū veyyāvacca-karā bhavissantī ti attho.

Abhiharanti tadā ti dahara-kāle yeva tadā evaṃ vyākaronti.

Pāṭihārikan ti veyyāvacca-kara-bhāvaṃ.

Visavī ti ciṇṇa-vasī.

17. *Upavattatī* ti ajjhāsayaṃ anuvattati.

Idha kammaṃ nāma dīgha-rattaṃ sacca-kathanaṃ. Kamma-sarikkhakaṃ nāma dīgha-rattaṃ advejjha-kathāya parisuddha-kathāya kathitabhāvam assa sadevako loko iminā kāraṇena jānātū ti ek' eka-loma-lakkhaṇañ ca nibbattati. Lakkhaṇaṃ nāma idam eva lakkhaṇa-dvayaṃ. Mahājanassa ajjhāsayânukūlena anuvattanatā ānisaṃso.

18. *Ek' eka-lomûpacit' aṅgavā* ti ek' ekehi lomehi upacita-sarīro.

20. *Abhejja-pariso* ti abhinditabba-pariso.

Idha kammaṃ nāma dīgha-rattaṃ apisuṇa-vācāya kathanaṃ. Kamma-sarikkhakaṃ nāma pisuṇa-vācassa kira samaggabhāvaṃ bhindanato dantā aparipuṇṇā c' eva honti virata ca. Thatāgatassa pana dīgha-rattaṃ apisuṇa-vācataṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātū ti, idaṃ lakkhaṇa-dvayaṃ nibbattati. Lakkhaṇaṃ nāma idam eva lakkhaṇa-dvayaṃ. Abhejja-parisatā ānisaṃso.

21. *Caturo dasā* ti cattāro dasa cattārīsaṃ.

23. *Ādeyya-vāco hoti* ti gahetabba-vacano hoti.

Idha kammaṃ nāma dīgha-rattaṃ apharusa-vācâditā.[1] Kamma-sarikkhakaṃ nāma ye pharusa-vācā honti te iminā kāraṇena tesaṃ jivhaṃ parivattetvā pharusa-vācāya kathitabhāvaṃ jano jānātū ti baddha-jivhā vā honti guḷa-jivhā vā dvi-jivhā vā mammanā vā. Ye pana jivhaṃ parivattetvā parivattetvā pharusa-vācaṃ na vadanti te baddha-jivhā vā dvi-jivhā vā na honti, mudu tesaṃ jivhā hoti ratta-kambala-vaṇṇā. Tasmā Tathāgatassa dīgha-rattaṃ jivhaṃ parivattetvā parivattetvā pharusa-vācāya akathitabhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātū ti pahūta-jivhā-lakkhaṇaṃ nibbattati. Pharusa-vācaṃ kathentānañ ca saddo bhijjati. Te sadda-bhedaṃ katvā pharusa-vācāya kathitabhāvaṃ jano

[1] Sic MSS.

jānātū ti, chinna-ssarā vā honti bhinna-ssarā vā kāka-ssarā vā. Ye pana sara-bheda-karaṃ pharusa-vācaṃ na kathenti, tesaṃ saddo madhuro ca hoti pemanīyo ca. Tasmā Tathāgatassa dīgha-rattaṃ sara-bheda-karāya pharusa-vācāya akathitabhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātū ti brahma-ssara-lakkhaṇaṃ nibbattati. Lakkhaṇaṃ nāma idaṃ lakkhaṇa-dvayaṃ. Ādeyya-vacanatā ānisaṃso.

24. *Ubbāyikan*[1] ti akkosa-yuttattā ābādha-karaṃ.

Bahujana-pamaddanan ti bahujana-maddaniṃ.

Abāḷhaṃ giraṃ so na 'bhaṇi pharusan ti ettha a-kāro parato bhaṇi-saddena yojetabbo. Bāḷhaṃ balavatiṃ atipharusaṃ giraṃ so na abhaṇī ti ayaṃ ettha attho.

Susaṃhitan ti suṭṭhu pema-saṃhitaṃ.

Sakhilan ti mudukaṃ.

Vācā ti vācāyo.

Kaṇṇa-sukhā ti kaṇṇa-sukhāyo. Kaṇṇa-sukhan ti pi pāṭho. Yathā kaṇṇānaṃ sukhaṃ hoti, evaṃ *erayatī* ti attho.

Vedayathā ti vedayittha.

Brahma-ssarattan ti brahma-ssarataṃ.

Bahuno bahun ti bahujanassa bahuṃ bahun ti attho.

26. *Appadhaṃsiko hotī* ti guṇato vā ṭhānato vā padhaṃsetuṃ cāvetuṃ asakkuṇeyyo.

Idha kammaṃ nāma palāpa-kathāya akathanaṃ. Kamma-sarikkhakaṃ nāma ye taṃ kathenti te iminā kāraṇena tesaṃ hanukaṃ cāletvā palāpa-kathāya kathitabhāvaṃ jano janātū ti anto-paviṭṭha-hanukā vā vaṅka-hanukā vā pabbhāra-hanukā vā honti. Tathāgato pana na tathā kathesi. Ten' assa hanukaṃ cāletvā cāletvā dīgha-rattaṃ palāpa-kathāya akathitabhāvaṃ sadevako loko iminā kāraṇena jānātū ti sīha-hanu lakkhaṇaṃ nibbattati. Lakkhaṇaṃ nāma idam eva lakkhaṇaṃ. Appadhaṃsikatā ānisaṃso.

27. *Avikiṇṇa-vacana-vyappatho cā* ti avikiṇṇa-vacanānaṃ viya purima-Bodhisattānaṃ vacana-vyappatho assā ti avikiṇṇa-vacana-vyappatho.

Dvidu-gama-varatara-hanuttam alatthā ti dvīhi dvīhi gacchatī

[1] B ubbādhikan.

ti dvidu-gamo. Dvīhi dvīhi catūhi. Catuppadānaṃ varatarassa sīhass' eva hanubhāvam alatthā ti attho.

Manujānâdhipatī ti manujānaṃ adhipati.

Tathatto ti tathā-sabhāvo.

30. *Suci-parivāro* ti parisuddha-parivāro.

Idha kammaṃ nāma sammā-jīvitā. Kamma-sarikkhakaṃ nāma yo visamena saṅkiliṭṭh' ājīvena jīvikaṃ kappeti tassa dantā pi visamā honti dāṭhā pi kiliṭṭhā. Tathāgatassa pana samena suddh' ājīvena jīvikaṃ kappitabhāvaṃ sadevako loko imina kāraṇena jānātū ti sama-danta-lakkhaṇañ ca susukka-dāṭhā-lakkhaṇañ ca nibbattati. Lakkhaṇaṃ nāma idam eva lakkhaṇa-dvayaṃ. Suci-parivāratā ānisaṃso.

31. *Avassajī* ti pahāsi.

Tidiva-pura-vara-samo ti tidiva-pura-varena Sakkena samo.

Lapanajan ti mukhajaṃ, dantan ti attho.

Dija-sama-sukka-suci-sobhana-danto ti dve vāre jātattā dija-nāmakā sukkā sucī sabhanā vā assā ti dija-sama-sukka-suci-sobhana-danto.

Na ca janapada-tudanan ti yo tassa cakkavāḷa-paricchinno janapado, tassa aññena tudanaṃ pīḷā vā ābādho vā n' atthi.

Hitam pi ca bahujana-sukhaṃ carantī ti bahujanā samāna-sukha-dukkhā hutvā tasmiṃ janapade aññaṃ-aññassa hitam eva sukhañ ca caranti.

Vipāpo ti vigata-pāpo.

Vigata-daratha-kilamatho ti vigata-kāyika-daratha-kilamatho.

Mala-khila-kali-kiles' apanudehī ti rāg' ādi-malānañ c' eva rāg' ādi-khilānañ ca dosa-kilīnañ ca sabba-kilesānañ ca apanudehi.

Sesaṃ sabbattha uttānam evā ti.

Lakkhaṇa-sutta-vaṇṇanā niṭṭhitā.

XXXI.

SIGĀLAKA*-SUTTA-VAṆṆANĀ.

Evam me sutan ti Sigālaka-suttam. Tatrâyaṃ anuttāna-pada-vaṇṇanā.

Veḷuvane Kalandanivāpe ti. Veḷuvanan ti tassa uyyānassa nāmaṃ. Taṃ kira veḷūhi parikkhittaṃ ahosi aṭṭhārasa-hatthena ca pākārena gopur-aṭṭāla-yuttaṃ nīl-obhāsaṃ mano-ramaṃ, tena Veḷuvanan ti vuccati. Kalandakā naṃ c' ettha nivāpaṃ adaṃsu, tena *kalandakanivāpe* ti vuccati.

Pubbe kira aññataro rājā tattha uyyāne kīḷan' atthaṃ āgato surā-madena matto divā niddaṃ okkami. Parijano pi 'ssa: Sutto rājā ti, puppha-phal' ādīhi palobhiyamāno ito cito ca pakkami. Atha surā-gandhena aññatarasmā susira-rukkhā kaṇha-sappo nikkhamitvā rañño abhimukho āgacchati. Taṃ disvā rukkha-devatā: Rañño jīvitaṃ dammī ti, kāḷaka-vesena āgantvā kaṇṇa-mūle saddaṃ akāsi. Rājā paṭibujjhi, kaṇha-sappo nivatto. So taṃ disvā: Imāya kāḷakāya mama jīvitaṃ dinnan ti, kāḷakānaṃ tattha nivāpaṃ paṭṭhapesi, abhaya-ghosañ ca ghosāpesi. Tasmā taṃ tato-ppabhuti Kalandaka-nivāpo ti saṅkhaṃ gataṃ. Kalandakā ti hi kāḷakānaṃ etaṃ nāmaṃ.

Tena kho pana samayenā ti yasmiṃ samaye Bhagavā Rājagahaṃ gocara-gāmaṃ katvā Veḷuvane Kalandakanivāpe viharati, tena samayena.

Sigālako gahapati-putto ti. *Sigālako* ti tassa *nāmaṃ*. Gahapatissa putto ti *gahapati-putto*. Tassa kira pitā gaha-pati mahā-sālo nidahitvā ṭhapitā c' assa gehe cattālīsa-dhana-

* Concerning the spelling of the title, I would here, as in many other cases of Pāli orthography, give the Sinhalese MSS. the preference and read Sigāla instead of Siṅgāla. In D.T. Carpenter has preferred Siṅgāla. (See D. III. 180, with note.)—It appears that only the Singhalese MSS. of D.T. read Sigāl'*ovāda*-sutta (evidently because of their familiarity with Sigāl'ovāda-jātaka), but not the Burmese nor Siamese texts. *All* MSS. of the Commentary *omit* the *ovāda*. But cp. infra, p. 942, l. 2 fr. b. (Sigālovāda-suttanta).

koṭiyo atthi. So Bhagavati nitthaṃ gato upāsako sot' āpanno. Bhariyā pi 'ssa sot' āpannā yeva. Putto pan' assa assaddho appasanno. Atha naṃ mātā-pitaro abhikkhaṇaṃ evaṃ ovadanti: "Tāta, Satthāraṃ upasaṅkama, Dhammasenāpatiṃ Mahāmoggalānaṃ Mahākassapaṃ asīti mahā-sāvake upasaṅkamā" ti. So evam āha: "N' atthi mama tumhākaṃ samaṇānaṃ upsaṅkamana-kiccaṃ. Samaṇānaṃ santikaṃ gantvā 'bhivanditabbaṃ hoti, oṇamitvā vandantassa piṭṭhi rujati, jānukāni kharāni honti, bhūmiyaṃ nisīditabbaṃ hoti, tattha nisinnassa vatthāni kilissanti jīranti, samīpe nisinnakālato paṭṭhāya kathā-sallāpo hoti, tasmiṃ sati vissāso uppajjati, tato nimantetvā cīvara-piṇḍapāt' ādīni dātabbāni honti. Evaṃ sante attho parihāyati, n' atthi mayhaṃ tumhākaṃ samaṇānaṃ upasaṅkamana-kiccan" ti. Iti taṃ yāvajīvaṃ ovadantā pi matā-pitaro sāsanaṃ upanetuṃ nâsakkhiṃsu. Ath' assa pitā maraṇa-mañce nipanno: Mama puttassa ovādaṃ dātuṃ vaṭṭatī ti, cintetvā, puna cintesi: Disā tāta namassāhī ti, evam assa ovadaṃ dassāmi. So atthaṃ ajānanto disā namassissati. Atha naṃ Satthā vā sāvakā vā passitvā: "Kim karosī?" ti pucchissanti. Tato "Mayhaṃ pitā: Disā namassanam karohī ti, maṃ ovadatī ti, vakkhati. Ath' assa: Tena tuyhaṃ pitā etā disā namassāpeti. Imā pana disā namassāpetī ti, dhammaṃ desessanti. So Buddha-sāsane guṇaṃ ñatvā puñña-kammaṃ karissatī ti. Atha naṃ āmantāpetvā: "Tāta pāto va vuṭṭhāya cha disā namasseyyāsī" ti āha. Maraṇa-mañce nipannassa kathā nāma anussaraṇīyā hoti. Tasmā so gahapati-putto taṃ pitu-vacanaṃ anussaranto tathā akāsi. Tasmā *kālass' eva vuṭṭhāya Rājagahā nikkhamitvā* ti ādi vuttaṃ.

Puthu-disā ti bahu-disā. Idāni tā dassento *puratthimaṃ disan* ti ādim āha.

2. *Pāvisī* ti na tāva paviṭṭho: Pavisissāmī ti, nikkhantattā pana antarā-magge vattamāno pi evaṃ vuccati.

Addasā kho Bhagavā ti na idān' eva addasa, paccūsasamaye pi Buddha-cakkhunā lokaṃ volokento evaṃ disā namassamānaṃ disvā: Ajjâham Sigālakassa gahapati-puttassa gihi-vinayaṃ Sigālovāda-suttantaṃ kathessāmi, mahājanassa sā kathā saphalā bhavissati, gantabbaṃ mayā tatthā ti.

Tasmā pāto va nikkhamitvā Rājagahaṃ piṇḍāya pāvisi. Pavisanto ca naṃ tath' eva addasa. Tena vuttaṃ *addasā kho Bhagavā* ti.

Etad avocā ti so kira avidūre ṭhitam pi Satthāraṃ passati, disā c' eva namassati. Atha naṃ Bhagavā suriya-rasmi-samphassena vikasamānaṃ mahā-padumaṃ viya mukhaṃ vivaritvā *kin nu tvaṃ gahapati-puttā* ti ādikaṃ etad avoca.

Yathā katham pana bhante ti so kira taṃ Bhagavato vacanaṃ sutvā cintesi: Yā kira mama pitarā: Cha disā namassitabbā ti, vuttā, na kira tā etā, aññā kira ariya-sāvakena cha disā namassitabbā, handâhaṃ ariya-sāvakena namassitabbā disā yeva pucchitvā namassāmī ti. So tā pucchanto *yathā kathaṃ pana bhante* ti ādim āha.

Tattha *yathā* ti nipātamattaṃ.

Kathaṃ panā ti idam eva pucchā-padaṃ.

3. *Kamma-kilesā* ti tehi kammehi sattā kilissanti, tasmā *kilesā* ti vuccanti.

Ṭhānehī ti kāraṇehi.

Apāya-mukhānī ti vināsa-mukhāni.

So ti so sot' āpanno ariya-sāvako.

Cuddasa pāpakā 'pagato ti etehi cuddasahi pāpakehi lāmakehi apeto.

Chaddisā paṭicchādī ti chaddisā paṭicchādento.

Ubho-loka-vijayāyā ti ubhinnaṃ idhaloka-paralokānaṃ vijinan' atthāya.

Ayañ c' eva loko āraddho hotī ti evarūpassa hi idha-loke pañca verāni na honti, ten' assa ayañ c' eva loko āraddho hoti paritosito c' eva nipphādito ca. Para-loke pi pañca verāni na honti, ten' assa ca para-loko ārādhito hoti. Tasmā *so kāyassa bhedā param maraṇā sugatiṃ saggaṃ lokaṃ uppajjati*.

Iti Bhagavā saṅkhepena mātikaṃ ṭhapetvā, idāni tam eva vitthārento *katamassa cattāro kamma-kilesā* ti ādim āha.

Kamma-kileso ti kammañ ca taṃ kilesa-sampayuttattā kileso cā ti kamma-kileso. Sakileso yeva hi pāṇaṃ hanati, nikkileso na hanati. Tasmā pāṇâtipāto *kamma-kileso* ti vutto. Adinn' ādān' ādisu es' eva nayo.

4. *Athâparaṃ* ti aparam pi tad-attha-paridīpakam eva gāthā-bandhanaṃ avocā ti attho.

5. *Pāpaṃ kammaṃ karotī* ti idaṃ Bhagavā yasmā rāga-kārake dassite akārako pākaṭo hoti, tasmā pāpa-kammaṃ na karotī ti mātikaṃ ṭhapetvā pi desanā-kusalatāya paṭhama-taraṃ kārakaṃ dassento āha.

Tattha *chandâgatiṃ gacchanto* ti chandena pemena agatiṃ gacchanto akattabbaṃ karonto. Para-padesu pi es' eva nayo. Tattha yo: Ayaṃ me mitto vā sandiṭṭho vā ñātako vā lañcaṃ vā pana me detī ti, chanda-vasena asāmikaṃ sāmikaṃ karoti, ayaṃ chandâgatiṃ gacchanto pāpa-kammaṃ karoti nāma. Yo: Ayaṃ me verī ti, pakati-vera-vasena vā taṅkhaṇ' uppatanā kodha-vasena vā sāmikam asāmikaṃ karoti, ayaṃ dosâgatiṃ gacchanto pāpakaṃ kammaṃ karoti nama. Yo pana mandattā momūhattā yaṃ vā taṃ vā vatvā asāmikaṃ sāmikaṃ karoti, ayaṃ mohâgatiṃ gacchanto pāpa-kammaṃ karoti nāma. Yo pana : Ayaṃ rāja-vallabho vā visama-nissito vā, anattham pi me kareyyā ti, bhīto asāmikaṃ sāmikaṃ karoti, ayaṃ bhayâgatiṃ gacchanto pāpakaṃ kammaṃ karoti nāma. Yo pana kiñci bhājanto: Ayam me sandiṭṭho vā sambhatto vā ti, pema-vasena atirekaṃ deti: Ayam me verī ti, dosa-vasena ūnakaṃ deti, yo mohūmattā dinnâdinnaṃ ajānamāno kassaci ūnakaṃ kassaci adhikaṃ deti: Ayaṃ may-haṃ adiyyamāne anattham pi kareyyā ti, bhīto kassaci atire-kaṃ deti, so catubbidho pi yathā 'nukkamena chandâgati-y-ādīni gacchanto pāpakaṃ kammaṃ karoti nāma. Ariya-sāvako pana jīvita-kkhayaṃ pāpuṇanto pi chandâgatiṃ ādīni na gacchati. Tena vuttaṃ *imehi catūhi ṭhānehi pāpakaṃ kammaṃ na karotī* ti.

6. *Nihīyati tassa yaso* ti tassa agati-gāmino kitti-yaso pi parivāra-yaso pi nihīyati parihāyati.

7. *Surā-meraya-majja-pamādaṭṭhānânuyogo* ti ettha *surā* ti pūva-surā piṭṭha-surā odana-surā kiṇṇa-saṃyuttā sambhāra-saṃyuttā ti pañca surā. *Merayan* ti pupph' āsavo phal' āsavo madhv' āsavo guḷ' āsavo sambhāra-saṃyutto ti pañca āsavā. Taṃ sabbam pi mada-karaṇa-vasena *majjaṃ*. *Pamādaṭṭhānan* ti pamāda-kāraṇaṃ. Yāya cetanāya taṃ majjaṃ pivanti tassā etaṃ adhivacanaṃ. *Anuyogo* ti tassa surā-meraya-majja-pamādaṭṭhānassa anuyogo puna-ppuna-karaṇaṃ. Yasmā pana etaṃ anuyuttassa uppannā c'

eva bhogā parihāyanti anuppannā c' anuppajjanti, tasmā *bhogānaṃ apāya-mukhan* ti vuttaṃ.

Vikāla-visikhā-cariyânuyogo ti avelāya visikhā-sucariyânuyuttatā.

Samajjâbhicaraṇan ti nacc' ādi-dassana-vasena samajjāgamanaṃ.

Ālassânuyogo ti kāy' ālasiyatāya yutta-payuttatā.

8. Evaṃ channaṃ apāya-mukhānaṃ mātikaṃ ṭhapetvā idāni tāni vibhajanto *cha kho' me gahapati-putta ādīnavā* ti ādim āha.

Tattha *sandiṭṭhikā* ti sāmaṃ passitabbā idha-loka-bhavinī.

Dhana-jānī ti dhana-hāni.

Kalaha-ppavaḍḍhanī ti vācā-kalahassa c' eva hattha-parāmās' ādi-kalahassa ca vaḍḍhanī.

Rogānaṃ āyatanan ti tesaṃ tesaṃ akkhi-rog' ādīnaṃ khettaṃ.

Akitti-sañjananī ti suraṃ pivitvā mātaraṃ paharanti pitaram pi, aññam pi bahuṃ avattabbaṃ vadanti akātabbaṃ karonti. Tena garaham pi daṇḍam pi hattha-pād' ādi-chedam pi pāpuṇanti, idha-loke pi para-loke pi akittiṃ pāpuṇanti. Iti tesaṃ sā surā *akitti-sañjananī* nāma hoti.

Kopīna-nidaṃsanī ti guyha-ṭhānaṃ hi vivariyamānaṃ hiriṃ kopeti vināseti, tasmā *kopīnan* ti vuccati. Surā-madamattā ca taṃ taṃ aṅgaṃ vivaritvā vicaranti, tena tesaṃ sā surā kopīnassa nidaṃsanato *kopīna-nidaṃsanī* ti vuccati.

Paññāya dubbalī-karaṇī ti Sāgatatherassa viya kammassakatapuññaṃ dubbalaṃ karoti, tasmā *paññāya dubbalī-karaṇī* ti vuccati. Magga-paññaṃ pana dubbalaṃ kātum na sakkoti. Adhigata-maggānaṃ hi sā anto-mukham eva na pavisati.

Chaṭṭhaṃ padan ti chaṭṭhaṃ kāraṇaṃ.

9. *Attā pi 'ssa agutto arakkhito hotī* ti avelāya caranto hi khānu-kaṇṭak' ādīni pi akkamati, ahinā pi yakkh' ādīhi pi samāgacchati: Taṃ taṃ ṭhānaṃ gacchatī ti, ñatvā verino pi taṃ nilīyitvā gaṇhanti vā hananti vā. Evaṃ *attā pi 'ssa agutto hoti arakkhito.*

Putta-dāro pi amhākaṃ pitā amhākaṃ sāmi rattiṃ vicarati, kim aṅgaṃ pana mayan ti iti 'ssa putta-dhītaro pi bha-

riyā pi bahi patthanaṃ katvā rattiṃ carantā anaya-vyasanaṃ pāpuṇanti. Evaṃ *putta-dāro pi 'ssa agutto arakkhito hoti.*

Sāpateyyan ti tassa putta-dāra-parijanassa rattiṃ-caraṇa-bhāvaṃ ñatvā, corā suñña-gehaṃ pavisitvā yaṃ icchanti taṃ haranti. Evam *sāpateyyam pi 'ssa aguttaṃ arakkhitaṃ hoti.*

Saṅkiyo ca hotī ti: Aññehi kata-pāpa-kammesu pi iminā kataṃ bhavissatī ti, saṅkitabbo hoti, yassa-yassa ghara-dvārena yāti, tattha yaṃ aññena cora-kammaṃ paradārika-kammaṃ vā kataṃ, taṃ iminā katan ti vutte abhūtaṃ asantam pi asmiṃ rūhati patiṭṭhāti.

Bahunnañ ca dukkha-dhammānan ti: Ettakaṃ dukkhaṃ ettakaṃ domanassan ti, vattuṃ na sakkā, aññasmim pi puggale asati sabbaṃ vikāla-cārimhi āharitabbaṃ hoti. Iti so bahunnaṃ dukkha-dhammānaṃ dukkhato pure gāmī hoti.

10. *Kva naccan* ti "Kasmiṃ ṭhāne naṭa-nāṭak' ādi-naccaṃ atthī?" ti pucchitvā, yasmiṃ gāme vā nigame vā tam atthi tattha gantabbaṃ hoti. Tassa: Sve nacca-dassanaṃ gamissāmī ti, ajja vattha-gandha-māl' âdīni paṭiyādentass' eva sakala-divasam pi kamma-cchedo hoti nacca-dassanena ekâham pi dvīha-tīham pi tath' eva hoti. Atha vuṭṭhi-sampatti-y-ādīni labhitvā pi vapp' ādi-kāle vapp' ādīni akarontassa anuppannā bhogā n' uppajjanti. Tassa bahi-gata-bhāvaṃ ñatvā anārakkhe gehe corā yaṃ icchanti taṃ karonti. Ten' assa uppannā pi bhogā vinassanti.

Kva gītan ti ādisu pi es' eva nayo. Tasaṃ nānā-karaṇaṃ Brahmajāle vuttam eva.

11. *Jayaṃ veran* ti jitaṃ mayā ti, parisamajjhe parassa sāṭakaṃ vā veṭhanaṃ vā gaṇhāti. So parisamajjhe: Me avamānaṃ karosi, hotu sikkhāpessāmi tan ti, tattha veraṃ bandhati. Evaṃ jinanto veraṃ pasavati.

Jino ti aññena jito samāno yam tena tassa veṭhanaṃ vā sāṭako vā aññaṃ vā pana hiraññaṃ suvaṇṇ' ādi-vittaṃ gahitaṃ anusocati: Ahosi vata me taṃ, n' atthī ti, tappaccayā socati. Evam *jino vittam anusocati.*

Sabhā-gatassa vacanaṃ na rūhatī ti vinicchaya-ṭṭhāne sakkhi-puṭṭhassa sato vacanaṃ na patiṭṭhāti: Ayaṃ akkhasoṇḍo jūta-karo, mā tassa vacanaṃ gaṇhitthā ti, vattāro bhavanti.

Mittâmaccānaṃ paribhūto hotī ti taṃ hi mittâmaccā evaṃ vadanti: "Samma tvam pi nāma kulaputto jūta-karo chinnabhinnako hutvā vicarasi, na te idaṃ jāti-gottānaṃ anurūpaṃ, ito paṭṭhāya mā evaṃ kareyyāsī" ti. So evaṃ vutto pi tesaṃ vacanaṃ na[1] karoti. Tato tena saddhiṃ ekato na tiṭṭhanti na nisīdanti. Tassa kāraṇā sakkhi-puṭṭhā pi na kathenti. Evaṃ *mittâmaccānaṃ paribhūto hoti.*

Āvāha-vivāhakānan ti āvāhakā nāma ye tassa gharato dārakaṃ gahetu-kāmā. Vivāhakā nāma ye tassa gehe dārikaṃ dātu-kāmā.

Apatthito hotī ti anicchito hoti.

Nâlaṃ dāra-bharaṇāyā ti dāra-bharaṇ' atthāya na samattho. Etassa gehe dārikā dinnā pi, etassa gehato āgatā pi, amhehi eva positabbā bhavissati.

12. *Ye dhuttā* ti akkha-dhuttā.

Soṇḍā ti itthi-soṇḍā bhatta-soṇḍā pūva-soṇḍā mūla-soṇḍā.

Pipāsā ti pāna-soṇḍā.

Nekatikā ti paṭirūpakena vañcanakā.

Vañcanikā ti sammukhā vañcanā hi vañcanikā.

Sāhasikā ti ekâgārik' ādi-sāhasa-kamma-kārino.

Tyassa mittā hontī ti te assa mittā honti, aññehi sappurisehi saddhiṃ na ramati, gandha-māl' ādīhi alaṅkaritvā, vara-sayanaṃ aropita-sūkaro gūtha-kūpam iva, te pāpa-mitte yeva upasaṅkamati. Tasmā diṭṭhe c' eva dhamme samparāyañ ca bahuṃ anatthaṃ nigacchati.

13. *Atisītan ti kammaṃ na karotī* ti manussehi kālass' eva vuṭṭhāya: Etha bho kammantaṃ gacchāmā ti, vutto, atisītaṃ, tāva aṭṭhīni bhijjanti viya, gacchatha tumhe, pacchā jānissāmī ti, aggiṃ tapanto nisīdati. Te gantvā kammaṃ karonti, itarassa kammaṃ parihāyati.

Ati-uṇhan ti ādisu es' eva nayo.

14. *Hoti pāna-sakhā nāmā* ti ekacco pāna-ṭṭhāne surā-gehe yeva sahāyo hoti. *Pāna-sakhā* ti pi pāṭho. Ayam ev' attho.

Sammiya-sammiyo ti: Samma-sammā ti, vadanto sammukhe yeva sahāyo hoti, parammukhe verī-sadiso otāram eva gavesati.

---

[1] MSS. omit.

Atthesu jātesū ti tathārūpesu kiccesu samuppannesu.

Vera-ppasaṅgo ti vera-bahulatā.

Anatthatā ti anattha-kāritā.

Sukadariyatā ti suṭṭhu-kadariya-thaddha-macchariya-bhāvo.

Udakam iva iṇaṃ vigāhatī ti pāsāṇo udakaṃ viya sīdanto iṇaṃ vigāhati.

Rattiṃ 'nuṭṭhāna-dassinā ti rattiṃ anuṭṭhāna sīlena.

Atisāyam idaṃ ahū ti: Idaṃ atisāyaṃ jātan ti, evaṃ vatvā kammaṃ na karonti.

Iti vissaṭṭha-kammante ti evaṃ vatvā pariccatta-kammante.

Atthā accenti māṇave ti evarūpe puggale atthā atikkamanti, tesu na tiṭṭhanti.

Tiṇā bhiyyo ti tiṇato pi uttariṃ.

So sukhā na vihāyatī ti so puriso sukhaṃ na jahāti, sukha-samaṅgī yeva hoti. Iminā kathā-maggena imaṃ atthaṃ dasseti gihi-bhūtena satā ettakaṃ kammaṃ na kattabbaṃ, karontassa vaddhi nāma n' atthi, idha-loke para-loke garaham eva pāpuṇātī ti.

15. Idāni yo evaṃ karoto anattho uppajjati, aññāni vā pana yāni-kānici bhayāni ye keci upaddavā ye keci upasaggā, sabbe te bālaṃ nissāya uppajjanti. Tasmā evarūpā bālā na sevitabbā ti bāle mitta-paṭirūpake amitte dassetuṃ, *Cattāro 'me gahapatiputta amittā* ti ādim āha.

Tattha *aññadatthu-haro* ti sayaṃ tuccha-hattho āgantvā ek' aṃsena yaṃ kiñci harati yeva.

Vacī-paramo ti vacana-paramo, vacana-matten' eva dāyako viya hoti.

Anuppiya-bhāṇī ti anuppiyaṃ bhaṇati.

Apāya-sahāyo ti bhogānaṃ apāyesu sahāyo hoti.

16. Evaṃ cattāro amitte dassetvā puna tattha ek' ekaṃ catūhi kāraṇehi vibhajanto *Catūhi kho gahapatiputtā* ti ādim āha.

Tattha *aññadatthu-haro hotī* ti ek' aṃsen' eva hārako yeva hoti sahāyassa gehaṃ ritta-hattho āgantvā nivattha-sāḷāk' ādīnaṃ vaṇṇaṃ bhāsati. So: Ativiya tvaṃ samma imassa vaṇṇaṃ bhāsasī ti, aññaṃ nīvāsetvā taṃ deti.

Appena bahuṃ icchatī ti yaṃ kiñci appakaṃ datvā tassa santikā bahuṃ pattheti.

Bhayassa kiccaṃ karotī ti attano bhaye uppanne tassa sayaṃ dāso viya hutvā taṃ taṃ kiccaṃ karoti; ayaṃ sabbadā na karoti, bhaye upanne karoti, na pemenā ti *amitto* nāma jāto.

Sevati attha-kāraṇā ti mitta-santhava-vasena na sevati, attano attham eva paccāsiṃsanto sevati.

17. *Atītena paṭisantharatī* ti sahāye āgate: Hiyyo vâpare vā na āgato 'si, amhākaṃ imasmiṃ vāre sassaṃ ativiya nipphannaṃ bahūni sāli-yava-bīj' ādīni ṭhapetvā maggaṃ olokentā nisīdimha, ajja panna sabbaṃ khīṇan ti, evaṃ atītena saṅgaṇhāti.

Anāgatenā ti: Imasmiṃ vāre amhākaṃ sassaṃ manāpaṃ bhavissati, phala-bhāra-bharitā sāli-ādayo, sassa-saṅgahe kate tumhākaṃ saṅgahaṃ kātuṃ samatthā bhavissāmā ti, evam anāgatena saṅgaṇhanti.

Niratthakenā ti hatthi-khandhe vā assa-piṭṭhe vā nisinno sahāyaṃ disvā: "Ehi bho, idha nisīdā" ti vadati. Manāpaṃ sāṭakaṃ nivāsetvā: "Sahāyakassa vata me anucchaviko, aññaṃ pana mayhaṃ n'atthī" ti vadati. Evaṃ niratthakena saṅgaṇhāti nāma.

Paccuppannesu kiccesu vyasanaṃ dassetī ti: Sakaṭena me attho ti, vutte: Cakkam assa bhinnaṃ, akkho bhinno ti, ādīni vadati.

18. *Pāpakam pi 'ssa anujānātī* ti pāṇâtipāt' ādisu: Yaṃ kiñci karomā ti, vutte: Sādhu samma, karomā ti, anujānāti. Kalyāṇe pi es' eva nayo.

19. *Sahāyo hotī* ti asuka-ṭṭhāne suraṃ pivanti: Ehi tattha gacchāmā ti vutte: Sādhū ti, gacchati. Es' eva nayo sabbattha.

20. *Iti viññāyā* ti mitta-paṭirūpakā ete ti, evaṃ jānitvā.

21. Evaṃ na sevitabbe pāpa-mitte dassetvā, idāni sevitabbe kalyāṇa-mitte dassento, puna *Cattāro 'me gahapatiputtā* ti ādim āha.

Tattha *suhadā* ti sundara-hadayā.

22. *Pamattaṃ rakkhatī* ti majjaṃ pivitvā gāma-majjhe vā gāma-dvāre vā magge vā nipannaṃ disvā, evaṃ nipannassa: Kocid eva nivāsana-pāpuraṇaṃ vā hareyyā ti, samīpe nisīditvā, pabuddha-kāle gahetvā gacchati.

Pamattassa sāpateyyan ti sahāyo bahi-gato vā hoti, suraṃ pivitvā vā matto, gehaṃ anārakkhaṃ: Kocid eva yaṃ kiñci vittaṃ hareyyā ti, gehaṃ pavisitvā tassa dhanaṃ rakkhati.

Bhītassā ti kismiṃcid eva bhaye uppanne: Mā bhāyi, mādise sahāye ṭhite kiṃ bhāyasī ti, taṃ bhayaṃ haranto[1] paṭisaraṇaṃ hoti.

Tad dviguṇaṃ bhogan ti kicca-karaṇīye uppanne sahāyaṃ attano santikaṃ āgataṃ disvā vadati: "Kasmā āgato 'sī?" ti. "Rāja-kule kammaṃ atthī" ti. "Kiṃ laddhuṃ vaṭṭatī?" ti. "Eko kahāpaṇo" ti. "Nagare kammaṃ nāma eka-kahāpaṇena na nippajjati, dve gaṇhāhī" ti: evaṃ yattakaṃ vadati, tato diguṇaṃ deti.

23. *Guyhaṃ assa ācikkhatī* ti attano guyhaṃ nigūhituṃ yutta-kathaṃ aññassa akathetvā tass' eva ācikkhati.

Guyhaṃ asssa pariguyhatī ti tena kathitaṃ guyhaṃ atthaṃ yathā añño na jānāti evaṃ rakkhati.

Āpadāsu na vijahatī ti uppanne bhaye na pariccajati.

Jīvitam pi 'ssa atthāyā ti attano jīvitam pi tassa sahāyassa atthāya pariccattam eva hoti. Jīvitaṃ agaṇetvā pi tassa kiccaṃ karoti yeva.

24. *Pāpā nivāretī* ti: Amhesu passantesu tvaṃ evaṃ kātuṃ na labhati, pañca verāni dasa akusala-kamma-pathe mā karohī ti, nivāreti.

Kalyāṇe nivesetī ti kalyāṇa-kamme tīsu saraṇesu pañcasu sīlesu dasa kusala-kamma-pathesu vattassu dānaṃ deti: Puñña-kammaṃ karohi, dhammaṃ suṇāhī ti, evaṃ kalyāṇe niyojeti.

Assutaṃ vācetī ti assuta-pubbaṃ sukhumaṃ nipuṇaṃ kāraṇaṃ sāveti.

Saggassa maggan ti: Imaṃ kammaṃ katvā sagge nibbattantī ti, evaṃ saggassa maggaṃ ācikkhati.

25. *Abhaven' assa na nandatī* ti tassa abhavena avuḍḍhiyā putta-dārassa vā parijanassa vā tathārūpaṃ pārijuññaṃ disvā vā sutvā vā na nandati anattamano hoti.

Bhavenā ti vaḍḍhiyā tathārūpaṃ assa-sass' ādi-sampattiṃ

---

[1] B bāhento.

vā issariya-paṭilābhaṃ vā disvā vā sutvā vā nandati attamano hoti.

Avaṇṇaṃ bhaṇamānaṃ nivāretī ti: "Asuko virūpo na pāsādiko dujjātiko dussīlo" ti vā vutte: Evaṃ mā bhaṇi, rūpavā ca so, pāsādiko ca sujāto ca sīla-sampanno cā ti, ādi-vacanehi paraṃ attano sahāyassa avaṇṇaṃ bhaṇamānaṃ nivāreti.

Vaṇṇaṃ bhaṇamānaṃ pasaṃsatī ti: "Asuko rūpavā pāsādiko sujāto sīla-sampanno" ti vutte: Aho suṭṭhu vadasi. Subhāsitaṃ tayā evam ev' etaṃ, esa puriso rūpavā pāsādiko sujāto sīla-sampanno ti, evaṃ attano sahāyakassa paraṃ vaṇṇaṃ bhaṇamānaṃ pasaṃsati.

26. *Jalaṃ aggī va bhāsatī* ti rattiṃ pabbata-matthake jalamāno aggi viya virocati.

Bhoge saṃharamānassā ti attānam pi param pi apīḷetvā dhammena samena bhoge saṃvaḍḍhentassa rāsiṃ karontassa.

Bhamarass' eva iriyato ti yathā bhamaro pupphānaṃ vaṇṇa-gandham aheṭhayaṃ tuṇḍena pi pakkhehi pi rajaṃ āharitvā anupubbena cakka-ppamāṇaṃ madhu-paṭalaṃ karoti, evaṃ anupubbena mahantaṃ bhoga-rāsiṃ karontassa.

Bhogā sannicayaṃ yantī ti tassa bhogā nicayaṃ gacchanti. Kathaṃ? Anupubbena upacikāhi saṃvaḍḍhamāno vammiko viya. Ten' āha *vammiko upacīyatī* ti. Yathā vammiko upacīyati evaṃ nicayaṃ yantī ti attho.

Samāgantvā ti samāharitvā.

Alam attho ti yutta-sabhāvo samattho vā pariyatta-rūpo gharâvāsaṃ saṇṭhapetuṃ, idāni yathā vā gharâvāso saṇṭhapetabbo, tathā ovadanto *catudhā vibhaje bhoge* ti ādim āha.

Tattha *ghare mittāni ganthatī* ti so evaṃ vibhajento mittāni ganthati nāma, abhijjamānāni ṭhapeti. Yassa hi bhogā santi, so eva mitte ṭhapetuṃ sakkoti, na itaro.

Ekena bhoge bhuñjeyyā ti ekena koṭṭhāsena bhoge bhuñjeyya.

Dvīhi kamman ti dvīhi koṭṭhāsehi kasi-vaṇijj' ādi-kammaṃ payojeyya.

Nidhāpeyyā ti catutthaṃ koṭṭhāsaṃ nidhāpetvā ṭhapeyya.

Āpadāsu bhavissatī ti kulānaṃ hi na sabba-kālaṃ ekasadisaṃ vattati, kadāci, rāj' ādi-vasena āpadā pi uppajjanti,

tasmā evaṃ āpadāsu uppannāsu bhavissatī ti ekaṃ koṭṭhāsaṃ *nidhāpeyyā* ti āha. Imesu pana catusu koṭṭhāsesu katarakoṭṭhāsaṃ gahetvā gahetvā kusalaṃ kātabban ti? Bhoge bhuñjeyyā ti vutta-koṭṭhāsaṃ. Tato gahetvā bhikkhūnam pi kapaṇ' addhik' ādīnam pi dānaṃ dātabbaṃ pesakāra-nahāpit' ādīnaṃ vetanaṃ dātabbaṃ.

27. Iti Bhagavā ettakena kathā-maggena: Evaṃ gahapatiputta ariya-sāvako catūhi kāraṇehi akusalaṃ pahāya, chahi kāraṇehi bhogānaṃ apāya-mukham vajjetvā, soḷasa-mittāni sevanto, gharâvāsaṃ saṇṭhapetvā, dārā-bharaṇ' ādīni karonto, dhammikena ājīvena jīvati, deva-manussānañ ca antare aggi-kkhandho viya virocatī ti, vajjaniya-dhammaṃ vajjan' atthaṃ sevitabbaṃ sevan' atthañ ca ovādaṃ datvā idāni namassitabbā chad-disā dassento *Kathañ ca gahapatiputtā* ti ādim āha.

Tattha *cha-ddisā paṭicchādī* ti yathā chahi disāhi āgamanaka-bhayaṃ na āgacchati khemaṃ hoti nibbhayaṃ, evaṃ viharanto *cha-ddisā paṭicchādī* ti vuccati.

Puratthimā disā mātā-pitaro veditabbā ti ādisu mātā-pitaro pubbûpakāritāya *puratthimā disā* ti veditabbā.

Ācariyā dakkhiṇeyyatāya *dakkhiṇā disā* ti.

Putta-dārā piṭṭhito anubandhana-vasena *pacchimā disā* ti.

Mittâmaccā yasmā so mittâmacce nissāya te te dukkhavisese uttarati, tasmā *uttarā disā* ti.

Dāsa-kamma-karā pāda-mūle patiṭṭhana-vasena *heṭṭhimā disā* ti.

Samaṇa-brāhmaṇā guṇehi upariṭṭhita-bhāvena *uparimā disā* ti veditabbā.

28. *Bhato nesaṃ bharissāmī* ti: Ahaṃ mātā-pitūhi thaññaṃ pāyetvā hattha-pāde vaḍḍhetvā mukhena siṅghāṇikaṃ apanetvā nahāpetvā maṇḍetvā bhato bharito jaggito, sv' âhaṃ ajja te mahallake pāda-dhovana-nahāpana-yāgu-bhatta-dān' ādīhi bharissāmi.

Kiccaṃ nesaṃ karissāmī ti: Ahaṃ attano kammaṃ ṭhapetvā mātā-pitunnaṃ rāja-kul' ādisu uppannaṃ kiccaṃ gantvā karissāmi.

Kula-vaṃsaṃ ṭhapessāmī ti mātā-pitunnaṃ santakaṃ khetta-vatthūhi rañña-suvaṇṇ' ādiṃ avināsetvā rakkhanto

pi kula-vaṃsaṃ ṭhapeti nāma. Mātā-pitaro adhammika-vaṃsato hāretvā[1] dhammika-vaṃse ṭhapento kula-vaṃsena āgatāni salāka-bhatt' ādīni anupacchinditvā pavattento pi kula-vaṃsaṃ ṭhapeti nāma. Idaṃ sandhāya vuttaṃ *kula-vaṃsaṃ ṭhapessāmī* ti.

Dāyajjaṃ paṭipajjāmī ti mātā-pitaro attano ovāde avattamāne micchā-paṭipanne dārake vinicchayaṃ patvā aputtakaṃ karonti. Te dāyajjârahā na honti. Ovāde vattamāne pana kula-santakassa sāmike karonti: Ahaṃ evaṃ vattissāmī ti, adhippāyena *dāyajjaṃ paṭipajjāmī* ti vuttaṃ.

Dakkhiṇaṃ anupadassāmī ti tesam patti-dānaṃ katvā tatiya-divas' ādito paṭṭhāya dānaṃ anupadassāmi.

Pāpā nivārentī ti pāṇâtipāt' ādīnaṃ diṭṭha-dhammikaṃ samparāyikaṃ ādīnavaṃ vatvā: Tāta evarūpaṃ mā karī ti, nivārenti, katam pi garahanti.

Kalyāṇe nivesentī ti Anāthapiṇḍiko viya laddhañ ca datvā pi sīla-samādān' ādisu nivesenti.

Sippaṃ sikkhāpentī ti attano ovāde ṭhitabhāvaṃ ñatvā vaṃs' āgata-muddā-gaṇan' ādi-sippaṃ sikkhāpenti.

Paṭirūpenā ti kula-sīla-rūp' ādīhi anurūpena.

Samaye dāyajjaṃ niyyādentī ti same dhanaṃ denti. Tattha nicca-samayo kāla-samayo ti dve samayā. Nicca-samaye denti nāma: Uṭṭhāya samuṭṭhāya imaṃ gaṇha, ayaṃ te paribbayo hotu, iminā kusalaṃ karohī ti, denti. Kāla-samaye denti nāma sikhā-ṭhapana-āvāha-vivāh' ādi-samaye denti. Api ca pacchima-kāle maraṇa-mañce nipannassa: Iminā kusalaṃ karohī ti, dentā pi samaye denti nāma.

Paṭicchannā hotī ti yaṃ puratthima-disato bhayaṃ āgaccheyya yathā taṃ n' āgacchati evam pihitā hoti. Sace hi puttā vippaṭipannā assu, mātā-pitaro dahara-kālato paṭṭhāya jaggan' ādīhi suppāṭipannā, ete dārakā mātā-pitunnaṃ appaṭirūpā ti, etaṃ bhayaṃ āgaccheyya. Puttā sammā-paṭipannā, mātā-pitaro vippaṭipannā, mātā-pitaro puttānaṃ nânurūpā ti, etaṃ bhayaṃ āgaccheyya. Ubhosu vippaṭipannesu duvidham pi taṃ bhayaṃ hoti.

[1] B hāpetvā.

Sammā-paṭipannesu sabbam nâhosī ti. Tena vuttaṃ *paṭicchannā hoti khemā appaṭibhayā* ti. Evañ ca pana vatvā Bhagavā Sigālakaṃ etad avoca: "Na kho te gahapatiputta pitā loka-sammataṃ puratthimaṃ disaṃ namassāpeti, mātā-pitaro pana puratthimā disā sadise katvā namassāpeti. Ayaṃ hi te pitarā puratthimā disā akkhātā no aññā" ti.

29. *Uṭṭhānenā* ti āsanā uṭṭhānena. Antevāsikena hi ācariyaṃ dūrato va āgacchantaṃ disvā, āsanā uṭṭhāya paccuggamanaṃ katvā haṭṭhato bhaṇḍaṃ gahetvā āsanaṃ paññāpetvā nisīdāpetvā vījana-pāda-dhovana-makkhanāni kātabbāni. Taṃ sandhāya vuttaṃ *uṭṭhānenā* ti.

Upaṭṭhānenā ti, divasassa tikkhattuṃ upaṭṭhāna-gamanena. Sippaṃ gaṇhana-kāle pana avassakam eva gantabbaṃ hoti.

Sussūsāyā ti saddahitvā savanena, asaddahitvā suṇanto hi visesaṃ nâdhigacchati.

Pāricariyāyā ti avasesa-khuddaka-pāricariyāya. Antevāsikena hi ācariyassa pāto va uṭṭhāya, mukh' odakaṃ danta-kaṭṭhaṃ datvā, bhatta-kicca-kāle pi pānīyaṃ gahetvā, paccuṭṭhān' ādīni katvā vanditvā gantabbaṃ. Kiliṭṭha-vatth' ādīni dhovitabbāni, sāyaṃ nahān' odakaṃ paccupaṭṭhapetabbaṃ, aphāsuka-kāle upaṭṭhātabbaṃ. Pabbajitena pi sabbaṃ antevāsika-vattaṃ kātabbaṃ. Idaṃ sandhāya vuttaṃ *pāricariyāyā* ti.

Sakkaccaṃ sippa-paṭiggahaṇenā ti sakkacca-paṭiggahanaṃ nāma thokaṃ gahetvā bahu-vāre sajjhāya-karaṇaṃ, eka-padam pi visuddham eva gahetabbaṃ.

Suvinītaṃ vinentī ti evaṃ te nisīditabbaṃ, evaṃ ṭhātabbaṃ, evaṃ khāditabbaṃ, evaṃ bhuñjitabbaṃ, pāpa-mittā vajjetabbā, kalyāṇa-mittā sevitabbā ti, evaṃ ācāraṃ sikkhāpentā vinenti.

Suggahītaṃ gāhāpentī ti yathā suggahītaṃ gaṇhāti, evam atthañ ca vyañjanañ ca sodhetvā payogaṃ dassetvā gaṇhāpenti.

Mittâmaccesu parivedentī ti: Ayaṃ amhākaṃ antevāsiko vyatto bahussuto mayā sama-samo, evaṃ sallakkheyyathā ti, evaṃ guṇaṃ kathetvā mittâmaccesu patiṭṭhapenti.

Disāsu parittānaṃ karontī ti sippaṃ sikkhāpanen' ev' assa

sabba-disāsu rakkhaṃ karonti. Uggahita-sippo hi yaṃ yaṃ disaṃ gantvā sippaṃ dasseti, tattha tatth' assa lābha-sakkāro uppajjati. So ācariyena kato nāma hoti. Guṇaṃ kathento pi 'ssa mahājano: Ācariya-pāde dhovitvā vasita-antevāsiko vata ayan ti, paṭhamaṃ ācariyass' eva guṇaṃ kathenti. Brahmaloka-ppamāṇo pi 'ssa lābho uppajjamāno ācariya-santako va hoti. Api c' ayaṃ vijjaṃ parijappitvā gacchantaṃ aṭaviyaṃ corā na passanti amanussā vā dīgha-jāti-ādayo va na viheṭhenti. Taṃ sikkhāpentā pi *disāsu parittānaṃ karonti.* Yaṃ vā so disaṃ gato hoti, tato kaṅkhaṃ uppādetvā attano santikaṃ āgata-manusse: Etissaṃ disāyaṃ amhākaṃ ante-vāsiko vasati, tassa ca mayhañ ca imasmiṃ sippe nānā-kara-ṇaṃ n' atthi. Gacchatha tam eva pucchathā ti, evaṃ ante-vāsikaṃ paggaṇhantā pi tattha lābha-sakkār' uppatiyā parit-tānaṃ karonti nāma, patiṭṭhaṃ karontī ti attho. Sesaṃ ettha purima-nayen' eva yojetabbaṃ.

30. Tatiya-disā-vāre *sammānanāyā* ti deve māneti disā māneti: evaṃ sambhāvita-kathā-kathanena.

Avimānanāyā ti yathā dāsa-kammakar' ādayo viheṭhetvā kathenti, evaṃ hīḷetvā vimānetvā akathanena.

Anaticariyāyā ti taṃ atikkamitvā bahi aññāya itthiyā sad-dhiṃ paricaranto aticarati nāma tathā akaraṇena.

Issariya-vossaggenā ti itthiyo hi mahā-latāya sadisam pi ābharaṇaṃ labhitvā bhattaṃ vicāretum alabhamānā kuj-jhanti, kaṭacchuṃ hatthe ṭhapetvā: Tava ruciyā karohī ti, bhatta-gehe vissaṭṭhe sabbaṃ issariyaṃ vissaṭṭhaṃ nāma hoti evaṃ karaṇenā ti attho.

Alaṅkārânuppadānenā ti attano vibhavânurūpena alaṅkāra-dānena.

Susaṃvihita-kammantā ti yāgu-bhatta-pacana-kal' ādīni anatikkamitvā tassa tassa sādhukaṃ karaṇe suṭṭhu-saṃvihita-kammantā.

Susaṃgahita-parijanā ti sammānan' ādīhi c' eva paheṇaka-pesak' ādīhi ca saṅgahita-parijanā. Idha parijano nāma sāmi-kassa c' eva attano ca ñāti-jano.

Anaticārinī ti sāmikaṃ muñcitvā aññaṃ manasā pi na pat-theti.

Sambhatan ti kasi-vaṇijj' ādīni katvā ābhataṃ dhanaṃ.

Dakkhā ca hotī ti yāgu-bhatta-sampādan' ādīsu chekā nipuṇā hoti.

Analasā ti nikkosajjā. Yathā aññā kusītā nisinnaṭṭhāne nisinnā va honti, ṭhitaṭṭhāne ṭhitā va, evaṃ ahutvā vipphārikena cittena sabbaṃ kiccaṃ nipphādeti.

Sesaṃ idhâpi purima-nayena, eva yojetabbaṃ.

31. Catuttha-disā-vāre *avisaṃvādanatāyā* ti yassa yassa nāmaṃ gaṇhāti taṃ avisaṃvādetvā: Idam pi amhākaṃ gehe atthi, idam pi atthi, gahetvā gacchāhī ti, evaṃ avisaṃvādetvā dānena.

Apara-pajañ c' assa paṭipūjentī ti sahāyassa putta-dhītaro pajā nāma. Tesaṃ pana putta-dhītaro ca nattu-panattakā[1] ca apara-pajā nāma. Te paṭipūjenti kelāyanti mamāyanti, maṅgala-kāl' ādisu tesaṃ maṅgalāni karonti.

Sesaṃ idhâpi purima-nayen' eva yojetabbaṃ.

32. *Yathā-balaṃ kammanta-saṃvidhānenā* ti daharehi kātabbaṃ mahallakehi, mahallakehi kā kātabbaṃ daharehi, itthīhi kātabbaṃ purisehi, purisehi vā kātabbaṃ itthīhi akāretvā tassa balânurūpen' eva kammanta-saṃvidhānena.

Bhatta-vetan' uppādenā ti: Ayaṃ khuddaka-putto, ayaṃ ekavihārī ti, tassa anurūpaṃ sallakkhetvā bhatta-dānena c' eva paribbaya-dānena ca.

Gilān' upaṭṭhānenā ti aphāsuka-kāle kammaṃ akāretvā sappāya-bhesajj' ādīni datvā paṭijagganena.

Acchariyānaṃ rasānaṃ saṃvibhāgenā ti acchariye madhura-rase labhitvā sayaṃ eva akhāditvā tesam pi tato saṃvibhāgakaraṇena.

Samaye vossaggenā ti nicca-samaye ca kāla-samaye ca vossajjanena. Nicca-samaye vossajjanaṃ nāma sakalaṃ divasaṃ kammaṃ karontā kilamanti. Tasmā yathā na kilamanti evaṃ veḷaṃ ñatvā vissajjanaṃ. Kāla-samaye vossaggo nāma chaṇa nakkhatta-kīḷ' ādisu alaṅkāra-bhaṇḍaka-khādaniya-bhojaniy' ādīni datvā vissajjanaṃ.

Dinnâdāyino ti corikāya yaṃ kiñci agahetvā sāmikehi dinnass' eva ādāyino.

Sukata-kamma-kārakā ti: Kiṃ etassa kammena katena ? na

[1] B nātta°.

mayaṃ kiñci labhāmā ti, anujjhāyitvā tuṭṭha-hadayā, yathā taṃ kammaṃ sukataṃ hoti evaṃ kārakā.

Kitti-vaṇṇa-harā ti parisamajjhe kathāya sampattāya: Ko amhākaṃ sāmikehi sadiso atthi? Mayaṃ attano dāsa-bhāvam pi na jānāma, tesaṃ sāmika-bhāvam pi na jānāma evaṃ no anukampantī ti, guṇa-kathā-hārakā.

Sesam idhâpi purima-nayen' eva yojetabbaṃ.

33. *Mettena kāya-kammenā* ti ādisu metta-cittaṃ paccupaṭṭhapetvā katāni kāya-kamm' ādīni mettāni nāma vuccanti. Tattha bhikkhūni mantessāmī ti vihāra-gamanaṃ. Dhammakarakaṃ gahetvā udaka-parissāvanaṃ piṭṭhi-parikamma-pāda-parikamm' ādi-karaṇañ ca mettaṃ kāya-kammaṃ nāma. Bhikkhū piṇḍāya paviṭṭhe disvā: Sakkaccaṃ yāguṃ detha bhattaṃ dethā ti, ādi-vacanañ c' eva sādhukāraṃ datvā dhamma-savanaṃ sakkaccaṃ paṭisanthāra-karaṇ' ādīni ca mettaṃ vacī-kammaṃ nāma. Amhākaṃ kulûpaka-therā averā hontu avyāpajjhā ti, evaṃ cintanaṃ mettaṃ mano-kammaṃ nāma.

Anāvaṭa-dvāratāyā ti apihita-dvāratāya. Tattha sabba-dvārāni vivaritvā sīlavantānaṃ adāyako akārako pihita-dvārako yeva. Sabba-dvārāni pana pidahitvā pi tesaṃ dāyako kārako vivaṭa-dvāro yeva. Iti sīlavantesu geha-dvāraṃ āgatesu: Santaṃ yeva n' atthī ti, avatvā dātabbaṃ. Evaṃ anāvaṭa-dvāratā nāma hoti.

Āmisânuppadānenā ti pure-bhattaṃ paribhuñjitabbakaṃ āmisaṃ nāma. Tasmā sīlavantanaṃ yāgu-bhatta-sampādanenā ti attho.

Kalyāṇena manasā anukampantī ti: Sabbe sattā sukhī hontu arogā avyāpajjhā ti, evaṃ hita-pharaṇena. Api ca upaṭṭhākānaṃ gehaṃ aññe sīlavante sabrahmacārī gahetvā pavisantā pi kalyāṇena cetasā anukampanti nāma.

Sutaṃ pariyodapentī ti yaṃ tesaṃ pakatiyā sataṃ atthi, tassa atthaṃ kathetvā kaṅkhaṃ vinodenti, tathattāya vā paṭipajjāpenti.

Sesaṃ idhâpi purima-nayen' eva yojetabbaṃ.

34. *Alam attho* ti putta-dāra-bharaṇaṃ katvā agāraṃ ajjhāvasana-samattho.

Paṇḍito ti disā-namassana-ṭṭhāne paṇḍito hutvā.

Saṇho ti sukhumattha-dassanena saṇha-vācā bhaṇanena vā saṇho hutvā.

Paṭibhānavā ti disā-namassana-ṭṭhāne paṭibhānavā hutvā.

Nīvāta-vuttī ti nīca-vutti.

Atthaddho ti thambha-rahito.

Uṭṭhānako ti uṭṭhāna-viriya-sampanno.

Analaso ti nikkosajjo.

Acchidda-vuttī ti nirantara-karaṇa-vasena akhaṇḍa-vutti.

Medhāvī ti ṭhān' uppattiyā paññāya samannāgato.

Saṅgāhako ti catuhi saṅgaha-vatthūhi saṅgaha-karo.

Mittakaro ti mitta-gavesano.

Vadaññū ti pubba-kārinā vutta-vacanaṃ jānāti. Sahāyassa gharaṃ gata-kāle: Mayhaṃ sahāyakassa veṭhanaṃ detha sāṭakaṃ detha manussānaṃ bhatta-vetanaṃ dethā ti, vutta-vacanaṃ anussaranto, tassa attano gehaṃ āgatassa tattakaṃ vā tato atirekaṃ vā paṭikattā ti attho. Api ca sahāyassa gharaṃ gantvā: Idaṃ nāma gaṇhissāmī ti, āgataṃ sahāyakaṃ lajjāya vadituṃ asakkontaṃ anicchāritam pi tassa vācaṃ ñatvā yen' atthena so āgato taṃ nipphādento vadaññū nāma. Yena yena vā pana sahāyassa ūnaṃ hoti, oloketvā taṃ taṃ dento pi vadaññū yeva.

Netā ti taṃ taṃ atthaṃ dassento paññāya netā. Vividhāni kāraṇāni dassento netī ti *vinetā*. Punappuna netī ti *anunetā*.

Tattha tatthā ti tasmiṃ tasmiṃ puggale.

Rathass' āṇi va yāyato ti yathā āṇiyā sati yeva ratho yāti, asati na yāti, evaṃ imesu saṅgahesu sati yeva loko vattati, asati na vattati. Tena vuttaṃ *ete kho saṅgahā loke rathass' āṇiva yāyato* ti.

Na mātā putta-kāraṇā ti yadi mātā ete saṅgahe puttassa na kareyya, putta-kāraṇā mānaṃ vā pūjaṃ vā na labheyya.

Saṅgahā ete ti upayoga-vacane paccattaṃ. Saṅgahe ete ti vā pāṭho.

Samapekkhantī ti sammā pekkhanti.

Pāsaṃsā ca bhavantī ti pasaṃsaniyā ca bhavanti.

Iti Bhagavā: Yā disā sandhāya gahapatiputta pitā te āha disā namassitabbā ti, imā tā cha-ddisā. Yadi tvaṃ pitu vacanaṃ karosi, imā disā namassā ti, dassento, Sigālassa pucchāya ṭhatvā desanaṃ matthakaṃ pāpetvā Rājagahaṃ piṇ-

ḍāya pāvisi. Sigālako pi saraṇesu patiṭṭhāya cattārīsa koṭi-dhanaṃ Buddha-sāsane vikiritvā puñña-kammaṃ katvā sagga-parāyano ahosi.

Imasmiṃ pana sutte yaṃ kiñci gihīhi kattabbaṃ-kammaṃ nāma, taṃ akathitam n' atthi. Gihi-vinayo nāmâyaṃ suttanto. Tasmā imaṃ sutvā yathânusiṭṭhaṃ tathā paṭipajjamānassa vuddhi yeva pāṭikaṅkhā no parihānī ti.

Sigālaka-sutta-vaṇṇanā niṭṭhitā.

XXXII.

ĀṬĀNĀṬIYA*-SUTTA-VAṆṆANĀ.

1. *Evam me sutan* ti Āṭānāṭiya-Suttaṃ. Tatrâyaṃ apubba-pada-vaṇṇanā.

Catuddisaṃ rakkhaṃ ṭhapetvā ti asura-senāya-nivāraṇ' atthaṃ Sakkassa devānaṃ Indassa catusu disāsu ārakkhaṃ ṭhāpetvā.

Gumbaṃ ṭhapetvā ti, bala-gumbaṃ ṭhapetvā.

Ovaraṇaṃ ṭhapetvā ti catusu disāsu disā-rakkhike, ṭhapetvā. Evaṃ Sakkassa deva-rājassa ārakkhaṃ susaṃvihitaṃ katvā Āṭānāṭa-nagare nisinnā satta Buddhe ārabbha imaṃ parittaṃ bandhitvā ye Satthu dhamme āṇaṃ amhākañ ca rāj' āṇaṃ na suṇanti, tesaṃ idañ c' idañ ca karissāmā ti, sāvaṇaṃ katvā attano catuddisāsu mahatiyā ca yakkha-senāyā ti ādīhi catuhi senāhi ārakkhaṃ saṃvidahitvā abhikkantāya rattiyā . . . pe . . . ekamantaṃ nisīdimsu.

Abhikkantāya rattiyā ti ettha abhikkanta-saddo khaya-sundarâbhirūpa-abbhanumodan' ādīsu dissati. Tattha: Abhikkantâ bhante ratti, nikkhanto paṭhamo yāmo, cira-nisinno bhikkhu-saṅgho, uddissatu bhante Bhagavā bhikkhūnaṃ pātimokkhan ti, evam ādisu khaye dissati. Ayaṃ imesaṃ catunnaṃ puggalānaṃ abhikkhantataro ca paṇītataro cā ti evam ādisu sundare.

---

* The Āṭānāṭiyasutta forms also the last one of the twenty-two chapters of the Catubhāṇavāra (collection of Parittas), of which seven are contained in the Khuddakapāṭha. A commentary on the Catubhāṇavāra (abbr. C.A.) is called Sāratthasamuccaya. I have compared the portion of the latter corresponding to the Sumaṅgala, which was made available to me in a transcript done from a Cambodian MS. of the Royal Copenhagen Library by Dr. Helmer Smith. The discrepancies between the two versions of Commentary are irrelevant except for the two passages: § 1 of Sum. which is greatly shortened in C.A., and § 10, beginning, which is omitted in Sum.

Ko me vandati pādāni iddhiyā yasasā jalaṃ
Abhikkantena vaṇṇena sabbā obhāsayaṃ disā ti

evam ādisu abhirūpe. Abhikkantaṃ bho Gotama abhikkantaṃ bho Gotamā ti, evam ādisu abbhanumodane. Idha pana khaye. Tena *abhikkantāya rattiyā* parikkhīṇāya rattiyā vuttaṃ hoti.

Abhikkanta-vaṇṇā ti idha abhikkanta-saddo abhirūpe. Vaṇṇa-saddo pana chavi-thuti-kula-vagga-kāraṇa-saṇṭhāna-pamāṇa-rūp' āyatan' ādisu dissati. Tattha: Suvaṇṇa-vaṇṇo 'si Bhagavā ti, evam ādisu chaviyā. Kadā saṃyūḷhā pana te gahapati samaṇassa Gotamassa vaṇṇā ti, evam ādisu thutiyaṃ. Cattāro 'me bho Gotama vaṇṇā ti, evam ādisu kula-vagge. Atha kena nu vaṇṇena gandhattheno ti vuccatī ti, evam ādisu kāraṇe. Mahantaṃ hatthi-rāja-vaṇṇaṃ abhinimmiṇitvā ti, evam ādisu saṇṭhāne. Tayo pattassa-vaṇṇā ti, evam ādisu pamāṇe. Vaṇṇo gandho raso ojā ti, evam ādisu rūp' āyatane. So idha chaviyā daṭṭhabbo. Tena *abhikkanta-vaṇṇā* abhirūpa-cchavī ti vuttaṃ hoti.

Kevala-kappan ti ettha *kevala*-saddo anavasesa-yebhuyya-avyāmissânatireka-daḷhattha-visaṃyog' ādi-anekattho. Tathā hi 'ssa kevala-paripuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyan ti, evam ādisu anavasesattho. Kevala-kappā ca Aṅga-Magadhā pahūtaṃ khādaniyaṃ bhojaniyaṃ ādāya abhikkamitu-kāmā hontī ti, evam ādisu yebhuyyatā. Kevalassa dukkha-kkhandhassa samudayo hotī ti, evam ādisu avyāmissatā. Kevalaṃ saddhā-mattakaṃ nūna ayam āyasmā ti, evam ādisu anatirekatā. Āyasmato Anuruddhassa Bāhiko nāma saddhi-vihāriko kevala-kappaṃ saṅgha-bhedāya ṭhito ti, evam ādisu daḷhatthatā. Kevala-vusitavā uttama-puriso ti vuccatī ti, evam ādisu visaṃyogo. Idha pan' assa anavases' attham attho adhippeto.

Kappa-saddo panâyaṃ abhisaddahana-vohāra-kāla-paññatti-chedana-vikappa-lesa-samantabhāv' ādi-anek' attho. Tathā hi 'ssa okappaniyaṃ etaṃ bho Gotamassa yathā taṃ arahato Sammāsambuddhassā ti, evam ādisu abhisaddahanattho. Anujānāmi bhikkhave pañcahi samaṇa-kap-

pehi phalaṃ paribhuñjitun ti, evam ādisu vohāro. Yena sudaṃ nicca-kappaṃ viharāmī ti, evam ādisu kālo. Icc' āyasmā kappo ti, evam ādisu paññatti. Alaṃkato kappita-kesamassū ti evam ādisu chedanaṃ. Kappati dvaṅgulaṃ kappo ti, evam ādisu vikappo. Atthi kappo nippajjitun ti, evam ādisu leso. Kevala-kappaṃ Veḷuvanaṃ obhāsetvā ti, evam ādisu samanta-bhāvo. Idha pan' assa samantabhāvo attho adhippeto. Tasmā *kevala-kappaṃ*.

Gijjhakūṭan ti ettha anavasesaṃ samantato Gijjhakūṭan ti evam attho daṭṭhabbo.

Obhāsetvā ti vattha-mālâlaṅkāra-sarīra-samuṭṭhitāya ābhāya pharitvā candimā viya sūriyo viya ca ek' obhāsaṃ eka-pajjotaṃ karitvā ti attho.

Ekamantaṃ nisīdiṃsū ti devatānaṃ Dasabalassa santike nisinnaṭṭhānaṃ nāma bahu. Imasmiṃ pana sutte paritta-gārava-vasena nisīdiṃsu.

2. *Vessavaṇo* ti kiñcâpi cattāro Mahārājāno āgatā, Vessavaṇo pana Dasabalassa vissāsiko kathā-pavattane vyatto susikkhito. Tasmā *Vessavaṇo Mahārājā Bhagavantaṃ etad avoca.*

Uḷārā ti mahesakkhânubhāva-sampannā.

Pāṇâtipātā veramaṇiyā ti pāṇâtipāte diṭṭha-dhammika-samparāyikaṃ ādīnavaṃ dassetvā, tato *veramaṇiyā dhammaṃ deseti.* Sesesu pi es' eva nayo.

Tattha *santi uḷārā yakkhā nivāsino* ti tesu sen' āsanesu santi uḷārā yakkhā nibaddha-vāsino.

Āṭānāṭiyan ti Āṭānāṭa-nagare baddhattā evaṃ nāmaṃ.

Kiṃ pana Bhagavato apaccakkha-dhammo nāma atthī ti? N' atthi. Atha kasmā Vessavaṇo *Uggaṇhātu bhante Bhagavā* ti āha? Okāsa-karaṇ' atthaṃ. So hi Bhagavantaṃ imaṃ parittaṃ sāvetuṃ okāsaṃ kārento evam āha, Satthu kathite imaṃ parittaṃ garu bhavissatī ti, pi āha.

Phāsu-vihārāyā ti gamana-ṭṭhān' ādisu catusu iriyāpathesu sukha-vihārāya.

3. *Cakkhumantassā* ti na Vipassī yeva cakkhumā, satta pi Buddhā cakkhumanto, tasmā ek' ekassa Buddhassa etāni satta-satta-nāmāni honti. Sabbe hi Buddhā cakkhumanto, sabbe *sabba-bhūtânukampino*, sabbe pi nahāta-kilesattā *nahātakā*,

sabbe *Māra-sena-ppamaddanā*, sabbe vusitavanto, sabbe vimuttā, sabbe aṅgato rasmīnaṃ nikkhantattā aṅgīrasā. Na kevalañ ca Buddhānaṃ etān' eva satta nāmāni asaṅkheyyāni nāmāni saguṇena mahesino ti vuttaṃ. Vessavaṇo pana attano pākaṭa-nāma vasena evaṃ āha.

Te janā ti idha khīṇ' āsavā janā ti adhippeto.

Apisuṇā ti desanā-sīsamattam etaṃ. Amusā apisunā apharusā manta-bhāṇino ti attho.

Mahattā ti mahantabhāvaṃ pattā. Mahantā ti pi pāṭho. Mahantā ti attho.

Vīta-sāradā ti visāradā vigata-lomahaṃsā.

Hitan ti mettā-pharaṇena hitaṃ.

Yaṃ namassantī ti ettha *yan* ti nipātamattaṃ.

Mahattan ti mahantaṃ. Ayam eva vā pāṭho.

Idaṃ vuttaṃ hoti. Ye vâpi loke kilesa-nibbānena *nibbutā yathābhūtaṃ vipassisuṃ*, vijj' ādi-guṇa-sampannaṃ hitaṃ deva-manussānaṃ Gotamaṃ namassanti te janā apisuṇā. Tesam pi nam' atthū ti.

Aṭṭhakathāyaṃ pana *te janā apisuṇā* ti te Buddhā apisuṇā ti. Tāva paṭhamāya gāthāya Buddhānaṃ yeva vaṇṇo kathito. Tasmā paṭhama-gāthā sattannaṃ Buddhānaṃ vasena vuttā. Dutiya-gāthāya *Gotaman* ti desanā-mukhamattaṃ etaṃ. Ayam pi pana sattannaṃ yeva vasena vuttā ti veditabbā. Ayaṃ h' ettha attho. Loke paṇḍitā deva-manussā yaṃ namassanti Gotamaṃ, tassa ca tato purimānañ ca Buddhānaṃ nam' atthū ti.

4. *Yato uggacchatī* ti yato thānato udeti.

Ādicco ti Aditiyā putto. Vevacanamattaṃ vā etaṃ suriya-saddassa. Mahantaṃ maṇḍalaṃ assā ti *maṇḍalī*.

Yassa c' uggacchamānassā ti yamhi uggacchamāne.

Saṃvarī pi nirujjhatī ti ratti antaradhāyati.

Yassa c' uggate ti yasmiṃ uggate.

Rahado ti udaka-rahado.

Tatthā ti yato uggacchati suriyo tasmiṃ ṭhāne.

Samuddo ti yo so rahado ti vutto so na añño. Atha kho *samuddo sarit' odako* ti visaṭ' odako saritā nāna-ppakārā nadiyo assa udake paviṭṭhā ti vā sarit' odako.

Evaṃ taṃ tattha jānantī ti taṃ rahadaṃ tattha evaṃ

jānanti. Kin ti jānanti? Samuddo sarit' odako ti evaṃ jananti.

Ito ti Sineruto vā tesaṃ nisinna-ṭṭhānato vā.

Jano ti ayaṃ mahājano.

Eka-nāmā ti Inda-nāmena eka-nāmā. Sabbesaṃ kira tesaṃ Sakkassa deva-rañño nāmam eva nāmaṃ akaṃsu.

Asītiṃ dasa eko cā ti eka-navuti janā.

Inda-nāmā ti Indo ti evaṃ-nāmā.

Buddhaṃ Ādicca-bandhunan ti kilesa-niddâpagamen âpi Buddhaṃ. Ādiccena pana samāna-gottatāya pi Ādicca-bandhunaṃ.

Kusalena samekkhasī ti anavajjena nipuṇena vā sabbaññuta-ñāṇena mahājanaṃ olokesi.

Amanussā pi taṃ vandantī ti amanussā pi: Taṃ sabbaññuta-ñāṇena mahājanaṃ oloketī ti, vatvā vandanti.

Sutaṃ n' etam abhiṇhaso ti etaṃ amhehi abbhikkhaṇaṃ sutaṃ.

Jinaṃ vandāma Gotaman ti amhehi puṭṭhā: "Jinaṃ vandāma Gotaman" ti vadanti.

5. *Yena petā pavuccantī* ti petā nāma kālakatā te yena disā-bhāgena nīhariyantī ti vuccanti.

Pisuṇā piṭṭhi-maṃsikā ti pisuṇā vācā c' eva piṭṭhi-maṃsaṃ khādantā viya param-mukhā garahakā ca. Ete ca yena nīharīyantū ti vuccanti. Sabbe pi h' ete dakkhiṇa-dvāre nīharitvā dakkhiṇato nagarassa ḍayhantu vā chijjantu vā haññantu vā ti evaṃ vuccanti.

Ito sā dakkhiṇā disā ti yena disā-bhāgena te petā ca pisuṇ' ādikā ca nīhariyantū ti vuccanti, ito sā dakkhiṇā disā. Ito Sineruto vā tesaṃ nisinna-ṭṭhānato vā.

Kumbhaṇḍānan ti te kira devā mah' odarā honti, rahass' aṅgam pi ca tesaṃ kumbho viya mahantaṃ hoti. Tasmā Kumbhaṇḍā ti vucanti.

6. *Yattha c' oggacchate suriyo* ti yasmiṃ disā-bhāge suriyo atthaṃgacchati.

7. *Yenā* ti yena disā-bhāgena.

Mahā-Nerū ti Sineru pabbata-rājā.

Sudassano ti sovaṇṇamayattā sundara-dassano. Sinerussa hi pācīna-passaṃ rajata-mayaṃ, dakkhiṇa-passsaṃ maṇi-

mayaṃ, pacchima-passaṃ phalika-mayaṃ, uttara-passaṃ sovaṇṇa-mayaṃ. Taṃ manuñña-dassanaṃ hoti. Tasmā yena disā-bhāgena Sineru *sudassano* ti ayam ettha attho.

Manussā tattha jāyantī ti tattha Uttara-Kurumhi manussā jāyanti.

Amamā ti vatth' ābharaṇa-pāna-bhojan' ādisu pi mamatta-virahitā.

Apariggahā ti itthi-pariggahena apariggahā. Tesaṃ kira: Ayaṃ mayhaṃ bhariyā ti, mamattaṃ na hoti. Mātaraṃ vā bhaginiṃ vā disvā chanda-rāgo na uppajjati.

Na pi nīyanti naṅgalā ti naṅgalāni pi tattha: Kasi-kammaṃ karissāmā ti, na khettaṃ nīyanti.

Akaṭṭha-pākimaṃ sālin ti akaṭṭhe bhūmi-bhāge araññe sayaṃ eva jātaṃ.

Taṇḍula-pphalan ti taṇḍulā va tassa phalaṃ hoti.

Tuṇḍi-kīre pacitvānā ti ukkhaliyaṃ ākiritvā niddhum' aṅgārena agginā pacitvā. Tattha kira joti-pāsāṇā nāma honti. Atha te tayo pāsāṇe ṭhapetvā ukkhaliṃ āropenti. Pāsāṇehi tejo samuṭṭhahitvā taṃ pacati.

Tato bhuñjanti bhojanan ti tato ukkhalito bhojanam eva bhuñjanti, añño sūpo vā vyañjanaṃ vā na hoti. Bhuñjantānaṃ cittânukūlo yeva c' assa raso hoti. Te taṃ ṭhānaṃ sampattānaṃ denti yeva, macchariyaṃ cittaṃ nāma na hoti. Ye ca Buddha-paccekabuddh' ādayo pi mah' iddhikā tattha gantvā piṇḍapātaṃ gaṇhanti.

Gāviṃ eka-khuraṃ katvā ti gāviṃ gahetvā eka-khuraṃ vāhanaṃ katvā taṃ piṭṭhi-abhiruyha tattha Vessavaṇassa paricārikā yakkhā.

Diso disaṃ anuyantī ti tāya tāya disāya caranti.

Pasuṃ eka-khuraṃ katvā ti ṭhapetvā gāviṃ avasesam pi catuppada-jātikaṃ pasuṃ eka-khura-vāhanam eva katvā diso disaṃ anuyanti.

Itthi-vāhanaṃ katvā ti, yebhuyyena gabbhini-mātugāmaṃ vāhanaṃ katvā. Tassā piṭṭhiyaṃ nisīditvā caranti. Tassā kira piṭṭhi onamituṃ sahati. Itarā pana itthiyo yāne yojenti.

Purisa-vāhanaṃ katvā ti purise gahetvā yāne yojenti. Gaṇhantā ca sammā-diṭṭhike gahetuṃ na sakkonti. Yebhuyyena paccanta-milakkha-vāsike gaṇhanti. Aññataro pi kir'

ettha jānapado ekassa therassa samīpe nisīditvā niddāyati. Thero: "Upāsaka ativiya niddāyasī?" ti pucchi. "Ajja bhante sabba-rattiṃ Vessavana-dāsehi kilamito 'mhī" ti āha.

Kumāri-vāhanaṃ katvā ti kumāriyo gahetvā eka-khura-vāhanaṃ katvā rathe yojenti. Kumāra-vāhane pi es' eva nayo.

Pacārā tassa rājino ti tassa rañño paricārikā.

Hatthi-yānaṃ assa-yānan ti na kevalaṃ go-yān' ādini yeva, hatthi-assa-yān' ādīni pi abhirūhitvā vicaranti.

Dibbaṃ yānan ti aññam pi nesaṃ bahuvidhaṃ dibba-yānaṃ upaṭṭhitam eva hoti. Etāni tāva nesaṃ upakappana-yānāni. Te pana pāsāde vara-sayanamhi nipannā yeva pīṭhaka-sivik' ādisu ca nisinnā pi vicaranti. Tena vuttaṃ *pāsādā sivikā c' evā* ti.

Mahārājassa yasassino ti evaṃ ānubhāva-sampannassa yasassino Mahārājassa etāni yānāni nibbattanti.

Tassa ca nagarā ahu antalikkhe sumāpitā ti tassa rañño ākāse suṭṭhu-māpitā ete Āṭānāṭ' ādikā nagarā ahesuṃ. Nagarāni bhaviṃsū ti attho. Ekaṃ hi 'ssa nagaraṃ Āṭanāṭā nāma āsi, ekaṃ Kusināṭā nāma, ekaṃ Parakusināṭā nāma, ekaṃ Nāṭapuriyā nāma, ekaṃ Parakusitanāṭā nāma.

Uttarena Kapīvanto ti tasmiṃ ṭhatvā ujuṃ uttara-disāyaṃ Kapīvanto nāma aññaṃ nagaraṃ.

Janogham aparena cā ti etassa apara-bhāge Janogho nāma aññaṃ nagaraṃ.

Navanavatiyo ti aññam pi Navanavatiyo nāma ekaṃ nagaraṃ. Aparaṃ *Ambar' Ambaravatiyo* nāma.

Ekaṃ nagaraṃ *Āḷakamandā nāma rāja-dhāni.*

Tasmā Kuvero Mahārājā ti ayaṃ kira anuppanne Buddhe Kuvero nāma brāhmaṇo hutvā ucchu-vappaṃ kāretvā satta yantāni yojesi. Ekissā pana sālāyaṃ uṭṭhitaṃ ayaṃ āgat' āgatassa mahājanassa datvā puññaṃ akāsi. Avasesa-sālāhi tatth' eva bahutaro āyo uṭṭhāsi. So tena pasīditvā avasesa-sālāsu uppajjanakaṃ gahetvā vīsati-vassa-sahassāni dānaṃ adāsi. So kālaṃ katvā Catummahārājikesu Kuvero nāma devaputto jāto, apara-bhāge Visāṇāya rāja-dhāniyā rajjaṃ kāresi. Tato paṭṭhāya Vessavano ti vuccati.

Paccesanto pakāsentī ti paṭiesanto visuṃ visuṃ atthe upa-

parikkhamānā anusāsamānā aññe dvādasa yakkha-raṭṭhikā pakāsenti. Te kira yakkha-raṭṭhikā sāsanaṃ gahetvā dvādasannaṃ yakkha-dovārikānaṃ nivedenti. Yakkha-dovārikānaṃ sāsanaṃ mahārājassa nivedenti. Idāni tesaṃ yakkha-raṭṭhikānaṃ nāmaṃ dassento *Tatolā* ti ādim āha. Tesu kira eko *Tatolā* nāma, eko *Tattalā* nāma, eko *Tattotalā* nāma, eko *Ojasī* nāma, eko *Tejasī* nāma, eko *Tatojasī* nāma.

Suro. Rājā ti eko Suro nāma, eko Rājā nāma, eko Suro Rājā nāma.

Ariṭṭho Nemī ti eko Ariṭṭho nāma, eko Nemi nāma, eko Ariṭṭho Nemi nāma.

Rahado pi tattha Dharaṇī nāmā ti tattha pan' eko nāmena Dharaṇī nāma udaka-rahado atthi. Paṇṇāsa yojanā mahāpokkharaṇī atthī ti vuttaṃ hoti.

Yato meghā pavassantī ti yato pokkharaṇito udakaṃ gahetvā meghā pavassanti.

Vassā yato patāyantī ti yato vuṭṭhiyo avattharamānāni gacchanti meghesu kiro uṭṭhitesu tato pokkharaṇito pūraṇa[1]-udakaṃ bhassati. Upari meghā uṭṭhahitvā taṃ pokkharaṇiṃ udakena pūrenti. Pūraṇ' odakaṃ heṭṭhimā hutvā nikkhamati. Paripuṇṇāya pokkharaṇiyā valāhakā viyacchanti.

Sabhā pī ti tassā pokkharaṇiyā tīre Bhagalavatiyā nāma latāya parikkhito dvādasa-yojaniko ratana-maṇḍapo atthi. Taṃ sandhāy' etaṃ vuttaṃ.

Payirūpāsantī ti nisīdanti.

Tattha nicca-phalā rukkhā ti tasmiṃ ṭhāne taṃ maṇḍapaṃ parivāretva sadā phalitā amba-jambu-ādayo rukkhā niccapupphitā. Campaka-sāl' ādayo dasseti.

Nānā dija-gaṇ' āyutā ti vividha-pakkhi-saṅgha-samākulā.

Mayūra-koñcâbhirudā ti mayūrehi ca koñca-sakuṇehi ca abhirutā upagītā.

Jīvaṃ-jīvaka-sadd' etthā ti: Jīva jīvā ti, evaṃ viravantānaṃ jīva-jīvaka-sakuṇānaṃ pi ettha saddo atthi.

Oṭṭhava-cittakā ti: Uṭṭhehi Citte uṭṭhehi Citte ti, evaṃ vassamānā uṭṭhava-citta-sakuṇā pi tattha vicaranti.

Kukutthakā ti vana-kukkuṭakā.

---

[1] SS purāṇa°.

Kulīrakā ti suvaṇṇa-kakkaṭakā.

Vane ti paduma-vane.

Pokkhara-sātakā ti pokkhara-sātakā nāma sakuṇā.

Suka-sāḷika-sadd' etthā ti sukānañ ca sāḷikānañ ca saddo ettha.

Daṇḍa-mānavakāni cā ti manussa-mukha-sakuṇā. Te kira dvīhi hatthehi suvaṇṇa-daṇḍaṃ gahetvā ekaṃ pokkhara-pattaṃ akkamitvā anantare pokkhara-patte suvaṇṇa-daṇḍaṃ nikkhipantā vicaranti.

Sobhati sabba-kālaṃ sā ti sā pokkharaṇī sabba-kālaṃ sobhati.

Kuvera-naḷinī ti Kuverassa naḷinī paduma-sarabhūtā sādhāraṇī nāma pokkharaṇī sadā nirantaraṃ sobhati.

8. *Yassa kassacī* ti idaṃ Vessavaṇo Āṭānāṭiyam rakkhaṃ niṭṭhapetvā tassā parikammaṃ dassento āha.

Tattha *suggahitā* ti attha-vyañjanañ ca parisodhetvā suṭṭhu uggahitā.

Samattā pariyāputā ti pada-vyañjanaṃ ahāpetvā paripuṇṇā uggahitā. Attham pi pāḷim pi visaṃvādetvā sabbaso vā pana apaguṇaṃ katvā bhaṇantassa hi parittaṃ tejavantaṃ na hoti. Sabbaso paguṇaṃ katvā bhaṇantass' eva tejavantaṃ hoti. Lābha-hetu uggahetvā bhaṇantassâ pi atthaṃ na sādheti. Nissaraṇa-pakkhe ṭhatvā imaṃ parittaṃ mettaṃ pure-cārikaṃ katvā bhaṇantass' eva atthāya hotī ti dasseti.

Yakkha-pacāro ti yakkha-paricārako.

Vatthuṃ vā ti ghara-vatthuṃ vā.

Vāsaṃ vā ti tattha nibaddha-vāsaṃ.

Samitin ti samāgamaṃ.

Anavayhan ti na āvāha-yuttaṃ.

Avivayhan ti na vivāha-yuttaṃ. Tena saha āvāha-vivāhaṃ na kareyyun ti attho.

Attāhi pi paripuṇṇāhī ti kaḷār' akkhi-kaḷāra-dantā ti evaṃ tesaṃ attabhāvaṃ upanetvā vuttāhi paripuṇṇa-vyañjanāhi.

Paribhāsāhi paribhāseyyuṃ yakkha-akkosehi nāma akkoseyyun ti attho.

Rittam pi pattan ti, bhikkhūnaṃ patta-sadisam eva loha-pattaṃ hoti. Taṃ sīse nikkujjitaṃ yāva gala-vāṭakā bhassati. Atha naṃ majjhe ayo-khīlena ākoṭenti.

9. *Caṇḍā* ti kodhanā.

Ruddā ti viruddhā.

Rabhasā ti kāraṇ' uttariyā.

N' eva Mahārājānaṃ ādiyantī ti vacanaṃ na gaṇhanti, āṇaṃ na karonti.

Mahārājānaṃ purisakānan ti aṭṭha-vīsati yakkha-senāpatīnaṃ.

Purisakānaṃ purisakānan ti yakkha-senāpatīnaṃ ye amanussā tesaṃ.

Avaruddhā nāmā ti paccāmittā verino.

Ujjhāpetabban ti parittaṃ vatvā amanusse paṭikkamāpetuṃ asakkontena etesaṃ yakkhānaṃ ujjhāpetabbaṃ. Ete jānāpetabbā ti attho.

Idha pana paritassa parikammaṃ kathetabbaṃ. Paṭhamam eva hi Āṭānāṭiya-suttaṃ na bhaṇitabbaṃ: Metta-suttaṃ Dhajagga-suttaṃ, Ratana-suttan ti, imāni sattâhaṃ bhaṇitabbāni. Sace muñcati sundaraṃ, no ce muñcati Āṭānāṭiya-suttaṃ bhaṇitabbaṃ. Taṃ bhaṇantena ca bhikkhunā piṭṭhaṃ vā maṃsaṃ vā na khāditabbaṃ, susāne na vasitabbaṃ. Kasmā? Amanussā otāraṃ labhanti. Paritta-karaṇa-ṭṭhānaṃ haritu-pattaṃ kāretvā, tattha parisuddhaṃ āsanaṃ paññapetvā nisīditabbaṃ. Paritta-kārako bhikkhu vihārato gharaṃ netehi phalak' āvudhehi parivāretvā netabbo. Abbhokāse nisīditvā na vattabbaṃ. Dvāra-vātapānāni pidahitvā nisinnena āvudha-hatthehi samparivāritena metta-cittaṃ purecārikaṃ katvā vattabbaṃ. Paṭhamaṃ sikkhāpadāni gāhāpetvā sīle patiṭṭhitassa parittaṃ kātabbaṃ. Evam pi mocetuṃ asakkontena vihāraṃ netvā cetiy' angaṇe nipajjāpetvā āsana-pūjaṃ kāretvā, dīpe jālāpetvā cetiy' aṅganaṃ sammajjitvā Maṅgala-gāthā vattabbā. Sabba-sannipāto ghosetabbo. Vihārassa upavane jeṭṭhaka-rukkho nāma hoti. Tattha: Bhikkhu-saṅgho tumhākaṃ āgamanaṃ paṭimānetī ti, pahiṇitabbaṃ. Sabba-sannipāta-ṭṭhāne anāgantuṃ nāma na labhati. Tato amanussa-gahitako: "Tvaṃ ko nāmā?" ti pucchitabbo. Nāme kathite nāmen' eva ālapitabbo. "Itthan-nāma, tuyhaṃ gandha-māl' ādisu patti āsana-pūjāya patti piṇḍapāte patti. Bhikkhu-saṅghena tuyhaṃ paṇṇâkār' atthāya mahā Maṅgala-gāthā vuttā, bhikkhu-

saṅghe gāravena etaṃ muñcāhī" ti mocetabbo. Sace pana na muñcati, devatānaṃ ārocetabbaṃ: "Tumhe jānātha, ayaṃ amanusso amhākaṃ vacanaṃ na karoti, mayaṃ Buddhaāṇaṃ karissāmā" ti parittaṃ kātabbaṃ. Etaṃ tāva gihīnaṃ parikammaṃ.

Sace pana bhikkhu amanussena gahito hoti, āsanāni dhovitvā sabba-sannipātaṃ ghosetvā gandha-māl' ādisu pattiṃ datvā parittaṃ bhaṇitabbaṃ. Idaṃ bhikkhūnaṃ parikammaṃ.

Vikkanditabban ti sabba-sannipātaṃ ghosetvā aṭṭha-vīsati yakkha-senāpatiyo kanditabbā.

Viravitabban ti: *Ayaṃ yakkho gaṇhātī* ti ādīni bhaṇantena tehi saddhiṃ kathetabbaṃ. Tattha gaṇhātī ti sarīre adhimuccati.

Āvisatī ti tass' eva vevacanaṃ. Atha vā laggati na apetī ti vuttaṃ hoti.

Heṭhetī ti uppannaṃ rogaṃ vaḍḍhento bādhati.

Viheṭhetī ti tass' eva vevacanaṃ.

Hiṃsatī ti appa-maṃsa-lohitakaṃ karonto dukkhāpeti.

Vihiṃsatī ti tass' eva vevacanaṃ.

Na muñcatī ti apamāra-gāho hutvā muñcituṃ na icchati.

Evaṃ etesaṃ viravitabbaṃ. Idāni yesaṃ evaṃ viravitabbaṃ, te dassetuṃ *Katamesaṃ yakkhānan* ti ādim āha.

10. Tattha *Indo Somo* ti ādīni tesaṃ nāmāni. Tesu *Vessāmitto* Vessāmitta-pabbata-vāsiko yakkho, Yugandharo pi Yugandhara-vāsī yeva.

Hiri-Nettī ca Mandiyo ti Hirī ca Nettī ca Mandiyo ca.

Maṇi Māṇicaro Dīgho ti Maṇi ca Māṇicaro ca Dīgho ca.

Atho Serissako sahā ti tehi saha añño Serissako nāma.

Imesaṃ yakkhānaṃ . . . pe . . . *ujjhāpetabban* ti: Ayaṃ yakkho heṭheti viheṭheti, na muccati, evaṃ etesaṃ yakkha-senāpatīnaṃ ārocetabbaṃ.

Tato te: Bhikkhu-saṅgho attano dhamma-āṇaṃ karoti, mayam pi amhākaṃ yakkha-rāja-āṇaṃ karomā ti, ussukkaṃ karissanti. Evaṃ amanussānaṃ okāso na bhavissati, Buddha-sāvakānaṃ phāsu-vihāro bhavissatī ti dassento *Ayaṃ kho sā Mārisa Āṭānāṭiya-rakkhā* ti ādim āha.

Taṃ sabbaṃ tato parañ ca uttānatthaṃ evā ti.

Āṭānāṭiya-sutta-vaṇṇanā niṭṭhitā.

XXXIII.

SAṄGĪTI-SUTTA-VAṆṆANĀ

Evam me sutan ti Saṅgīti-suttaṃ. Tatrâyaṃ apubba-pada-vaṇṇanā.

1. 1. *Cārikaṃ caramāno* ti nibaddha-cārikaṃ caramāno. Tadā kira Satthā dasa-sahassa-cakkavāḷe ñāṇa-jālaṃ pattharitvā lokaṃ volokayamāno Pāvā-nagara-vāsino Malla-rāje disvā: Ime rājāno mayhaṃ sabbaññuta-ñāṇa-jālassa anto paññāyanti, kin nu kho ti āvajjanto rājāno ekaṃ santhâgāraṃ kāresuṃ, mayi gate maṅgalaṃ bhaṇāpessanti, ahaṃ tesaṃ maṅgalaṃ vatvā uyyojetvā: "Bhikkhu-saṅghassa dhamma-kathaṃ kathehī" ti, Sāriputtaṃ vakkhāmi, Sāriputto tīhi Piṭakehi sammasitvā cuddasa-pañh' ādhikena pañha-sahassena paṭimaṇḍetvā bhikkhu-saṅghassa Saṅgīti-suttaṃ nāma kathessati, suttantaṃ āvajjetvā pañca-bhikkhu-satāni saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇissantī ti, imam atthaṃ disvā cārikaṃ pakkanto. Tena vuttaṃ *Mallesu cārikaṃ caramāno* ti.

2. *Ubbhaṭakan* ti tassa nāmaṃ, uccattā vā evaṃ vuttaṃ.

Santhâgāran ti nagaramajjhe santhâgāra-sālā.

Samaṇena vā ti ettha yasmā ghara-vatthu pariggaha-kāle yeva devatā attano vasanaṭṭhānaṃ gaṇhanti, tasmā devena vā ti avatvā *Samaṇena vā brāhmaṇena vā kenaci vā manussa-bhūtenā* ti vuttaṃ.

Yena Bhagavā ten' upasaṅkamiṃsū ti Bhagavato āgamanaṃ sutvā: Amhehi gantvā pi na Bhagavā ānīto, dūtaṃ pesetvā pi na pakkosāpito, sayaṃ eva pana mahā bhikkhu-saṅgha-parivāro amhākaṃ vasanaṭṭhānaṃ sampatto, amhehi ca santhâgāra-sālā kāritā, ettha mayaṃ Dasabalaṃ ānetvā maṅgalaṃ bhaṇāpessāmā ti, cintetvā upasaṅkamiṃsu.

3. *Yena santhâgāraṃ ten' upasaṅkamiṃsū* ti taṃ divasaṃ

kira santhâgāre citta-kammaṃ niṭṭhāpetvā aṭṭhakā[1] mutta-mattā honti, Buddhā ca nāma araññ' ajjhāsayā arañña-rāmā anto-gāme vaseyyuṃ vā no vā ti. Tasmā Bhagavato manaṃ jānitvā va: Paṭijaggissāmā ti, cintetvā te Bhagavantaṃ upasaṅkamiṃsu. Idāni pana manaṃ labhitvā paṭijaggitu-kāmā yena santhâgāram ten' upakamiṃsu.

Sabba-santharin ti yathā sabbaṃ santhataṃ hoti, evaṃ.

Yena Bhagavā ten' upakamiṃsū ti ettha pana te Malla-rājāno santhâgāraṃ paṭijaggitvā, nagara-vīthiyo pi sammajjāpetvā, dhaje ussāpetvā geha-dvāre puṇṇa-ghaṭe ca kadaliyo ca ṭhapāpetvā, sakala-nagaraṃ dīpa-mālāhi vippakiṇṇa-tārakaṃ viya katvā: Khīra-pāyake dārake khīraṃ pāyetha, dahara-kumāre lahuṃ lahuṃ bhojetvā sayāpetha, uccā-saddaṃ mā karittha, ajja eka-rattiṃ Satthā anto-gāme vasissati, Buddhā nāma appasadda-kāmā hontī ti, bheriṃ carāpetvā, sayaṃ daṇḍaka-dīpikā ādāya, *yena Bhagavā ten' upakamiṃsu.*

4. *Bhagavantaṃ yeva purakkhatvā* ti Bhagavantaṃ purato katvā. Tattha Bhagavā bhikkhūnañ c' eva upāsakānañ ca majjhe nisinno ativiya virocati samanta-pāsādiko suvaṇṇa-vaṇṇo abhirūpo dassanīyo, puratthima-kāyato suvaṇṇa-vaṇṇā rasmi uṭṭhahitvā asīti-hattha-ṭṭhānaṃ gaṇhāti, pacchima-kāyato . . . dakkhiṇa-hatthato . . . vāma-hatthato suvaṇṇa-vaṇṇa-rasmi uṭṭhahitvā asīti-hattha-ṭṭhānaṃ gaṇhāti. Uparima-kes' antato paṭṭhāya sabba-kesa-vatthehi[2] mora-gīva-vaṇṇā rasmi uṭṭhahitvā gagana-tale asīti-hattha-ṭṭhānaṃ gaṇhāti. Heṭṭhā pāda-talehi pavāḷa-vaṇṇā rasmi uṭṭhahitvā ghana-paṭhaviyaṃ asīti-hattha-ṭṭhānaṃ gaṇhāti. Evaṃ samantā asīti-hattha-mattaṃ ṭhānaṃ chabbaṇṇa-Buddharasmiyo vijjotamānā vipphandamānā vidhāvanti. Sabbe disā-bhāgā suvaṇṇa-campaka-pupphehi vikiriyamānā viya, suvaṇṇa-ghaṭato nikkhanta-suvaṇṇa-rasa-dhārāhi siñcamānā viya pasārita-suvaṇṇa-paddha[3]-parikkhittā viya verambhavātā samuṭṭhitā kiṃsuka-kaṇikāra-puppha-cuṇṇa-samā kiṇṇā viya vippakāsanti. Bhagavato pi asīti anuvyañjana-vyāma-ppabhā dvattiṃsa vara-lakkhaṇa-samujjalaṃ sarīraṃ samuggata-tārakaṃ viya gagana-talaṃ, vikasitaṃ iva

[1] B aṭṭakā. [2] B °vaṭṭehi. [3] B paṭa.

paduma-vanaṃ, sabba-phāliphullo viya yojana-satiko pāricchattako, paṭipāṭiyā ṭhapitānaṃ dvattiṃsa candānaṃ dvattiṃsa suriyānaṃ dvattiṃsa cakkavattīnaṃ dvattiṃsa devarājānaṃ dvattiṃsa Mahābrahmāṇaṃ suriyā siriṃ abhibhavamānaṃ viya virocati. Parivāretvā nisinnā bhikkhū pi sabbe va appicchā santuṭṭhā pavivittā asaṃsaṭṭhā āraddhaviriyā vattāro vacana-kkhamā codakā pāpa-garahino sīlasampannā samādhi-sampannā . . . pe . . . paññā . . . vimutti . . . vimutti-ñāṇa-dassana-sampannā. Tehi parivārito Bhagavā ratta-kambala-parikkhitto viya suvaṇṇa-kkhandho ratta-paduma-saṇḍa-majjhagatā viya suvaṇṇa-nāvā, pavāḷavedikāya parikkhitto viya suvaṇṇa-pāsādo virocittha. Asīti mahātherā pi naṃ megha-vaṇṇaṃ paṃsu-kūlaṃ pārupitvā maṇi-vammitā viya mahānāgā parivārayimsu, vanta-rāgā bhiṇṇa-kilesā vijaṭita-jaṭā chinna-bandhanā kule vā gaṇe vā alaggā. Iti Bhagavā sayaṃ vīta-rāgo vīta-rāgehi vīta-doso vīta-dosehi vīta-moho vīta-mohehi nittaṇho nittaṇhehi nikkileso nikkilesehi, sayam-buddho bahussuta-buddhehi parivārito, patta-parivāritaṃ viya kesaraṃ kesara-parivāritā viya kaṇṇikā, aṭṭha-nāga-sahassa-parivārito viya Chaddanto nāga-rājā, navuti-haṃsa-sahassa-parivārito viya Dhataraṭṭho haṃsa-rājā, sen' aṅga-parivārito viya cakkavatti-rājā, marugaṇa-parivārito viya Sakko deva-rājā, brahma-gaṇa-parivārito viya hārito[1] Mahā-Brahmā, asamena Buddha-vesena aparimāṇena Buddha-vilāsena tāsaṃ parisatiṃ nisinno *Pāveyyake Malle bahud eva rattiṃ dhammiyā kathāya sandassetvā uyyojesi.*

Ettha ca dhammi-kathā nāma santhâgāra-anumodanapaṭisaṃyuttā pakiṇṇaka-kathā veditabbā. Tadā hi Bhagavā ākāsa-Gaṅgaṃ otārento viya, paṭhav' ojam ākaḍḍhanto viya, mahā-jambuṃ matthake gahetvā cālento viya, yojaniya madhu-gaṇḍaṃ cakkayantena pīḷetvā madhu-pānaṃ pāyamāno viya, Pāveyyakānaṃ Mallānaṃ hita-sukhâvahaṃ pakiṇṇaka-kathaṃ kathesi.

5. *Tuṇhī-bhūtaṃ tuṇhī-bhūtan* ti yaṃ yaṃ disaṃ anuviloketi tattha tattha tuṇhī-bhūtam eva.

---

[1] B hārita.

Anuviloketvā ti maṃsa-cakkhunā dibba-cakkhunā ti dvīhi cakkhūhi tato tato viloketvā. Maṃsa-cakkhunā hi nesaṃ bahiddhā iriyāpathaṃ pariggahesi. Eka-bhikkhussâpi h' etthā n' eva hattha-kukkuccaṃ na pāda-kukkuccaṃ ahosi, na koci sīsam ukkhipi, na kathaṃ kathesi, na niddāyanto nisīdi. Sabbe tīhi sikkhāhi sikkhitā nivāte dīpa-sikhā viya niccalā nisīdiṃsu. Iti tesaṃ imaṃ iriyāpathaṃ maṃsacakkhunā pariggahesi. Ālokaṃ pana vaḍḍhayitvā dibbacakkhunā hadaya-rūpaṃ disvā, abbhantara-gataṃ sīlaṃ olokesi. Aneka-satānaṃ bhikkhūnaṃ anto-kumbhiyaṃ jalamānaṃ padīpaṃ viya arahattūpagaṃ sīlaṃ addasa. Āraddha-vipassanā te bhikkhū. Iti tesaṃ sīlaṃ disvā: Ime pi bhikkhū mayhaṃ anucchavikā, aham pi imesaṃ anucchaviko ti, cakkhu-talesu nimittaṃ ṭhapetvā bhikkhu-saṅghaṃ oloketvā *āyasmantaṃ Sāriputtaṃ āmantesi.*

Piṭṭhi me āgilāyatī ti kasmā āgilāyati? Bhagavato hi chabbassāni mahā-padhānaṃ padahantassa mahantaṃ kāyadukkhaṃ ahosi. Ath' assa apara-bhāge mahallaka-kāle piṭṭhi-vāto uppajji.

Saṅghāṭiṃ paññāpetvā ti santhâgārassa kira eka-passe te rājāno kappiya-mañcakaṃ paññāpesuṃ: App' eva nāma Satthā nipajjeyyā ti. Satthā pi: Catūhi iriyāpathehi paribhuttaṃ imesaṃ mahapphalam bhavissatī ti, tattha saṅghāṭim paññāpetvā nipajji.

6. *Tassa kāla-kiriyāyā* ti ādisu yaṃ vattabbaṃ taṃ sabbaṃ heṭṭhā vuttam eva.

7. *Āmantesī* ti bhaṇḍan' ādisu vūpasama-karaṃ sv' ākkhātaṃ dhammaṃ desetu-kāmo āmantesi.

Tatthā ti tasmiṃ dhamme.

Saṅgāyitabban ti samaggehi gāyitabbaṃ. Eka-vacanehi aviruddha-vacanehi bhavitabbaṃ.

Na vivaditabban ti atthe vā vyañjane vā vivādo na kātabbo.

Eko dhammo ti eka-duka-tik' ādi-vasena bahudhā sāmaggirasaṃ dassetu-kāmo paṭhamaṃ tāva eko dhammo ti āha.

Sabbe sattā ti kāma-bhav' ādisu saññā-bhav' ādisu ekavohāra-bhav' ādisu ca sabba-bhavesu sabbe sattā.

Āhāra-ṭṭhitikā ti āhārato ṭhiti etesan ti āhāra-ṭṭhitikā. Iti sabba-sattānaṃ ṭhiti-hetū āhāro nāma *eko dhammo* amhā-

kaṃ Satthārā yathāvato ñatvā *sammad-akkhāto* āvuso ti dīpeti. Nanu ca evaṃ sante yaṃ vuttaṃ asañña-sattā devā ahetukā anāhārā athassakā[1] ti ādi taṃ vacanaṃ virujjhatī ti? Idam pi na virujjhati. Tesaṃ hi jhānaṃ āhāro hoti. Evaṃ sante pi: Cattāro 'me bhikkhave āhārā bhūtānaṃ vā sattānaṃ ṭhitiyā sambhavesīnaṃ vā anuggahāya. Katame cattāro? Kabaliṃ-kāro āhāro oḷāriko vā sukhumo vā, phasso dutiyo, mano-saṃcetanā tatiyā, viññāṇaṃ catutthan ti idaṃ virujjhati. Idam pi na virujjhati. Etasmiṃ hi sutte nippariyāyena āhāra-lakkhaṇā va dhammā āhārā ti vuttā. Idha pana pariyāyena paccayo āhāro ti vutto. Sabba-dhammānaṃ hi paccayo laddhuṃ vaṭṭati. So ca yaṃ yaṃ phalaṃ janeti, taṃ taṃ āharati nāma. Tasmā āhāro ti vuccati. Ten' ev' āha: "Avijjaṃ p' ahaṃ bhikkhave sâhāraṃ vadāmi no anāhāraṃ. Ko ca bhikkhave avijjāya āhāro? Pañca nīvaraṇāni 'ssa vacanīyaṃ. Pañca nīvaraṇe p' aham bhikkhave sâhāre vadāmi no anāhāre. Ko ca bhikkhave pañca nīvaraṇānaṃ āhāro? Ayoniso manasikāro ti 'ssa vacanīyan" ti. Ayaṃ idha adhippeto. Ekasmiṃ hi paccayâhāre gahite pariyāyâhāro pi nippariyāyâhāro pi sabbo gahito va hoti. Tattha asañña-bhave paccayâhāro labbhati. Anuppanne pi Buddhe titth' āyatane pabbajito vā yo kasiṇe kasiṇa-parikammaṃ katvā catuttha-jjhānaṃ nibbattetvā, tato vuṭṭhāya adhicittaṃ dhivatetaṃ[2] cittaṃ, cittassa nāma abhāvo yeva sādhu, cittaṃ hi nissāya vadha-bandh' ādi-paccayaṃ dukkhaṃ uppajjati, citte asati n' atth' etan ti khantiṃ ruciṃ uppādetvā aparihīna-jjhānā kālaṃ katvā asañña-bhave nibbattanti. Yo yassa iriyāpatho manussa-loke paṇihito ahosi, so tena iriyāpathena nibbattitvā pañca kappa-satāni ṭhito vā nisinno vā nipanno vā hoti. Evarūpānam pi sattānaṃ paccayâhāro labbhati. Te h-yaṃ jhānaṃ bhāvetvā nibbattā, tad eva nesaṃ paccayo hoti. Yathā jiyā-vegena khitta-saro yāva jiyā-vego atthi tāva gacchati, evaṃ yāva jhāna-paccayo atthi, tāva tiṭṭhanti. Tasmiṃ ṭhite khīṇa-vego saro viya patati. Ye pan' ete nerayikā n' eva vuṭṭhāna-phalûpajīvī na puñña-phalûpajīvī ti vuttā. Tesaṃ ko āhāro ti? Tesaṃ kammam eva āhāro.

[1] Sic MSS. [2] Sic SS; B dhibbatetam.

Kiṃ pañca āhārā atthîti? Pañca na pañcā ti idaṃ na vattabbaṃ. Nanu paccayo āhāro ti vuttaṃ etaṃ, tasmā yena kammena te niraye nibbattā tad eva tesaṃ ṭhiti-paccayattā āhāro hoti. Yaṃ sandhāya idaṃ vuttaṃ, na ca tāva kālaṃ karoti yāva na taṃ pāpa-kammaṃ vyanti hoti. Kabaḷiṅkār' āhāraṃ ārabbhâpi v' ettha vivādo na kātabbo. Mukhe uppajjana-kheḷo pi hi tesaṃ āhāra-kiccaṃ sādheti. Kheḷo pi hi niraye dukkha-vedanīyo hutvā paccayo hoti. Sagge sukha-vedanīyo. Iti kāma-bhave nippariyāyena cattāro āhārā. Rūpârūpa-bhavesu ṭhapetvā asaññaṃ sesānaṃ tayo. Asaññānaṃ c' eva avasesānañ ca paccayâhāro ti iminā āhārena sabbe sattā āhāra-ṭṭhitikā ti, evaṃ pañhaṃ kathetvā: Ayaṃ kho āvuso ti, evaṃ niyyātanam pi: Atthi kho āvuso ti, puna uddharaṇam pi akatvā: Sabbe sattā saṅkhāra-ṭṭhitikā ti, dutiya-pañhaṃ vissajjesi. Kasmā pana na niyyātesi na uddharī ti? Tattha tattha niyyātiyamāne pi uddhariyamāne pi pariyāpuṇituṃ vācetuṃ dukkhaṃ hoti. Tasmā dve ek' ābaddhe katvā vissajjesi. Imasmiṃ vissajjane heṭṭhā-vutta-paccayo va attano phalassa karaṇato saṅkharaṇato saṅkhāro ti vutto. Iti heṭṭha-āhāra-paccayo kathito. Idha saṅkhāra-paccayo ti.

Ayaṃ ettha heṭṭhimato viseso. Heṭṭhā nippariyāy' āhāro gahito. Idha pariyāy' āhāro ti evaṃ gahite viseso pākaṭo bhaveyya. No ca gaṇhiṃsū ti, Mahāsīvatthero āha. Indriya-baddhassa pi hi anindriya-baddhassa pi paccayo laddhuṃ vaṭṭati. Vinā paccayena dhammo nāma n' atthi. Tattha anindriya-baddhassa tiṇa-rukkha-lat' ādino paṭhavī-raso āpo-raso ca paccayo hoti. Deve avassante hi tiṇ' ādīni milāyanti, vassante pana haritāni honti. Iti tesaṃ paṭhavī-raso āpo-raso ca paccayo hoti. Indriya-baddhassa avijjā taṇhā kammaṃ āhāro ti evam ādayo paccayā. Iti heṭṭhā paccayo va āhāro ti kathito, idha saṅkhāro ti. Ayaṃ ettha viseso.

Ayaṃ kho āvuso ti āvuso amhākaṃ Satthārā. Mahābodhi-maṇḍe nisīditvā sayaṃ sabbaññuta-ñāṇena sacchikatvā ayaṃ eka-dhammo desito. Yattha eka-dhamme tumhehi sabbeh' eva saṅgāyitabbaṃ na vivaditabbaṃ, yathayidaṃ brahmacariyan ti yathā saṅgāyamānānaṃ tumhākaṃ idaṃ sāsana-brahmacariyaṃ addhaniyaṃ assa cira-ṭṭhitikaṃ. Ekena hi

bhikkhunā: Atthi kho āvuso ti, eko dhammo sammad-akkhāto. Katamo eko dhammo? Sabbe sattā āhāra-ṭṭhitikā sabbe sattā saṅkhāra-ṭṭhitikā ti, kathite tassa kathaṃ sutvā añño kathessati, tassa pi añño ti evaṃ paramparā kathā niyāmena idaṃ brahmacariyaṃ ciraṃ tiṭṭhamānaṃ sadevakassa lokassa atthāya hitāya bhavissatī ti, ek' eka vasena Dhammasenāpati Sāriputtathero sāmaggi-rasaṃ dassesī ti.

Ekakaṃ niṭṭhitaṃ.

9. Iti ek' eka-vasena sāmaggi-rasaṃ dassetvā idāni dukavasena dassetuṃ puna desanaṃ ārabhi.

Tattha nāma-rūpa-duke *nāman* ti cattāro arūpino khandhā nibbānañ ca. Tattha cattāro khandhā nāman' aṭṭhena nāmaṃ. Nāman' aṭṭhenā ti nāma-karaṇ' aṭṭhena. Yathā hi mahājana-sammatattā mahā-sammatassa Mahā-sammato ti nāmaṃ ahosi, yathā mātā-pitaro: Ayaṃ Tisso nāma hotu, Phusso nāma hotū ti, evaṃ puttassa kittima-nāmaṃ karonti, yathā vā dhamma-kathiko vinaya-dharo ti guṇato nāmaṃ āgacchati na evaṃ vedanâdīnaṃ, vedanâdayo hi mahāpaṭhavīādayo viya attano nāmaṃ karontā va uppajjanti. Tesu uppannesu tesaṃ nāmaṃ uppannam eva hoti. Na hi vedanaṃ uppannaṃ: Tvaṃ vedanā nāma hohī ti, koci bhaṇati. Na c' assā yena kenaci kāraṇena nāma-gahaṇa-kiccaṃ atthi, yathā paṭhaviyā uppannāya: Tvaṃ paṭhavī nāma hohī ti, nāma-gahaṇa-kiccaṃ n' atthi, Cakkavāḷa-Sinerumhi candima-suriya-nakkhattesu uppannesu: Tvaṃ Cakkavāḷaṃ nāma, tvaṃ nakkhattaṃ nāma hohī ti, nāma-gahaṇa-kiccaṃ n' atthi, nāmaṃ uppannam eva hoti, opapātikā paññatti nipatati. Evaṃ vedanāya uppannāya: Tvaṃ vedanā nāma hohī ti, nāma gahaṇa-kiccaṃ n' atthi. Tāya uppannāya vedanā ti nāmaṃ uppannam eva hoti. Saññâdisu pi es' eva nayo. Atīte pi hi vedanā vedanā yeva, saññā . . . saṅkhārā . . . viññāṇaṃ viññaṇam eva. Anāgate pi paccuppanne pi. Nibbānaṃ pana sadā pi nibbānam evā ti. Iti nāman' aṭṭhena nāmaṃ. Nāman' aṭṭhena pi c' ettha cattāro khandhā nāmaṃ. Tehi ārammaṇâbhimukhā namanti. Nāman' aṭṭhena sabbam pi nāmaṃ. Cattāro pi khandhā ārammaṇe aññam-aññam

nāmenti. Nibbānaṃ ārammaṇâdhipati-paccayatāya attani anavajja-dhamme nāmeti.

Rūpan ti cattāro mahābhūtā catunnañ ca mahābhūtānaṃ upādāya rūpaṃ. Taṃ sabbam pi ruppan' aṭṭhena rūpaṃ. Tassa vitthāra-kathā Visuddhimagge[1] vutta-nayen' eva veditabbā.

Avijjā ti dukkh' ādisu aññāṇaṃ. Ayam pi vitthārato Visuddhimagge* kathitā yeva.

Bhava-taṇhā ti bhava-patthanā. Yath' āha : " Tattha katamā bhava-taṇhā ? Yo bhavesu bhava-cchando " ti ādi.

Bhava-diṭṭhī ti bhavo vuccati sassataṃ, sassata-vasena uppajjana-diṭṭhi. Sā : Tattha katamā bhava-diṭṭhi ? Bhavissati attā ca loko cā ti, yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhi-gatan ti ādinā nayena Abhidhamme vitthāritā.

Vibhava-diṭṭhī ti vibhavo vuccati ucchedaṃ, uccheda-vasena uppajjana-diṭṭhi. Sā pi : Tattha katamā vibhava-diṭṭhi ? Na bhavissati attā ca loko cā ti, yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigatan ti ādinā nayena tatth' eva vitthāritā.

Ahirikan ti yaṃ na hiriyati hiriyitabbenā ti evaṃ vitthāritā nillajjatā.

Anottappan ti yaṃ na ottappati ottappitabbenā ti evaṃ vitthārito abhāyanaka-ākāro.

Hirī ca otappañ cā ti yaṃ hiriyati hiriyitabbena ottappati ottappitabbenā ti evaṃ vitthāritāni hiri-ottappāni. Api c' ettha ajjhatta-samuṭṭhānā hirī. Bahiddhā samuṭṭhānaṃ ottappaṃ. Attâdhipateyyā hirī. Lokâdhipateyyaṃ otappaṃ. Lajjā sabhāva-saṇṭhitā hirī. Bhaya-sabhāva-saṇṭhitaṃ ottappaṃ. Vitthāra-kathā pan' ettha sabb' ākārena Visuddhimagge* vuttā.

Dovacassatā ti dukkhaṃ vaco etasmiṃ vippatikūla-gāhimhi vippaccanīka-sāte anādare-puggale ti dubbaco. Tassa kammaṃ dovacassaṃ. Tassa bhāvo dhovacassatā. Vitthārato pan' esā : Tattha katamā dovacassatā ? Saha-dhammike vuccamāne dovacassāyan ti Abhidhamme āgatā. Sā atthato saṅkhārā-kkhandho hoti. Catunnaṃ ca khandhānaṃ eken' ākārena pavattānaṃ etaṃ adhivacanan ti vadanti.

---

* Vism 464.

Pāpa-mittatā ti pāpā asaddhâdayo puggalā etassa mittā ti pāpa-mitto. Tassa bhāvo pāpa-mittatā. Vitthārato pan' esā : Tattha katamā pāpa-mittatā ? Ye te puggalā assaddhā dussīlā appa-ssutā maccharino kadariyā duppaññā, yā tesaṃ sevanā nisevanā saṃsevanā bhajanā sambhajanā bhatti sambhatti, taṃ sampavaṅkatā ti evaṃ āgatā. Sā pi atthato dovacassatā viya daṭṭhabbā.

Sovaccassatā ca kalyāṇa-mittatā ca vutta-paṭipakkha-nayena veditabbā. Ubho pi pan' etā idhalokiya-lokuttara-missakā kathitā.

Āpatti-kusalatā ti pañca pi āpatti-kkhandhā āpattiyo satta pi āpatti-kkhandhā āpattiyo. Yā tāsaṃ āpattīnaṃ āpatti kusalatā-paññā pajānanā ti evaṃ vutto āpatti-kusala-bhāvo.

Āpatti-vuṭṭhāna-kusalatā ti yā tāhi āpattīhi āpatti-vuṭṭhāna-kusalatā-paññā-pajānanā ti evaṃ vuttā saha-kamma-vācāya āpattīhi vuṭṭhāna-pariccheda-jānana-paññā.

Samāpatti-kusalatā ti atthi savitakka-savicārā samāpatti, atthi avitakka-avicārā samāpatti. Yā tāsaṃ samāpattīnaṃ samāpatti-kusalatā-paññā-pajānanā ti evaṃ vuttā saha-parikammena appanā -pariccheda-pajānanā-paññā.

Samāpatti-vuṭṭhāna-kusalatā ti yā tāhi samāpattīhi vuṭṭhāna-kusalatā-paññā pajānanā ti. Yathā paricchinna-samaya-vasen' eva samāpattito vuṭṭhāna-samatthā: Ettakaṃ gate suriye vuṭṭhahissāmī ti, vuṭṭhāna-kāla-pariccheda-karaṇa-paññā.

Dhātu-kusalatā ti aṭṭhārasa-dhātuyo, cakkhu-dhātu . . . pe . . . mano-viññāṇa-dhātu. Yā tāsaṃ dhātūnaṃ dhātu-kusalatā-paññā-pajānanā ti, evaṃ vuttā aṭṭhārasannaṃ dhātūnam sabhāva-paricchedikā savana-dhāraṇa-sammasana-paṭivedha-paññā.

Manasikāra-kusalatā ti yā tāsaṃ dhātūnaṃ manasikāra-kusalatā-paññā-pajānanā ti evaṃ vuttā tāsaṃ yeva dhātūnaṃ sammasana-paṭivedha-paccavekkhana-paññā.

Āyatana-kusalatā ti dvādas' āyatanāni cakkh' āyatanaṃ . . . pe . . . dhamm' āyatanaṃ. Yā tesaṃ āyatanānaṃ āyatana-kusalatā-paññā-pajānanā ti evaṃ vuttā dvādasannaṃ āyatanānaṃ uggaha-manasikāra pajānanā-paññā. Api ca dhātu-kusalatā pi uggaha-manasikāra-savana-sammasana-paṭivedha-

paccavekkhanesu vaṭṭati. Manasikāra-kusalatā pi āyatana-kusalatā pi. Ayaṃ pan' ettha viseso: savana-uggaha-paccavekkhanā lokiyā, paṭivedho lok' uttaro, sammasana-manasikārā lokiya-lok' uttara-missakā.

Paṭiccasamuppāda-kusalatā ti avijjā-paccayā saṅkhārā . . . pe . . . samudayo hotī ti. Yā tattha paññā pajānanā ti evaṃ-vuttā dvādasannaṃ paccay' ākārānaṃ uggah' ādivasena pavattā paññā.

Ṭhāna-kusalā ti ye ye dhammā yesaṃ yesaṃ dhammānaṃ hetu-paccayā uppādāya taṃ taṃ ṭhānan ti; yā tattha paññā-pajānanā ti: evaṃ vuttā cakkhuṃ vatthuṃ katvā rūpaṃ ārammaṇaṃ katvā uppannassa cakkhu-viññāṇassa cakkhu-rūpaṃ ṭhānañ c' eva kāraṇañ cā ti: evaṃ ṭhāna-paricchindana-samatthā paññā.

Aṭṭhāna-kusalatā ti ye ye dhammā yesaṃ yesaṃ dhammānaṃ na hetu na paccayā uppādāya taṃ taṃ aṭṭhānanti; yā tattha paññā pajānanā ti: evaṃ vuttā cakkhuṃ vatthuṃ katvā rūpaṃ ārammaṇaṃ katvā sota-viññaṇ' ādīni na uppajjanti. Tasmā tesaṃ cakkhu-rūpaṃ na ṭhānaṃ na kāraṇan ti: evaṃ aṭṭhāna-paricchindana-samatthā paññā.

Api ca etasmiṃ duke: Kittāvatā pana bhante ṭhānâṭhāna-kusalo bhikkhū ti, alaṃ vacanāyā ti. Idh' Ānanda bhikkhu aṭṭhānam etaṃ anavakāso yaṃ diṭṭhi-sampanno puggalo kañci saṅkhāraṃ niccato upagaccheyya: N' etaṃ ṭhānaṃ vijjatī ti, pajānāti. Ṭhānañ ca kho etaṃ vijjati yaṃ puthujjano kañci saṅkhāraṃ niccato upagaccheyyā ti iminā pi suttena attho veditabbo.

Ajjavan ti gomutta-vaṅkatā canda-vaṅkatā naṅgala-koṭi-vaṅkatā ti tayo anajjavā. Ekacco hi bhikkhu paṭhama-vaye eka-vīsatiyā anesanāsu chasu ca agocaresu carati, majjhima-pacchima-vayesu ca lajjī kukkuccako sikkhā-kāmo hoti. Ayaṃ gomutta-vaṅkatā nāma. Eko paṭhama-pacchima-vaye catu-pārisuddhi-sīlaṃ pūreti lajjī kukkuccako sikkhā-kāmo hoti, majjhima-vaye purima-sadiso. Ayaṃ canda-vaṅkatā nāma. Eko paṭhama-vaye pi majjhima-vaye pi catu-pārisuddhi-sīlaṃ pūreti lajjī kukkuccako sikkhā-kāmo hoti, pacchima-vaye purima-sadiso. Ayaṃ naṅgala-koṭi-vaṅkatā nāma. Eko sabbam p' etaṃ vaṅkataṃ pahayā tīsu vayesu pi pesalo

lajjī kukkuccako sikkhā-kāmo hoti. Tassa yo sa ujubhāvo idaṃ ajjavaṃ nāma. Abhidhamme pi vuttaṃ: Tattha katamo ajjavo? Yo ajjavo ajjavatā ajimhatā avaṅkatā akuṭilatā, ayaṃ vuccati ajjavo ti.

Lajjavan ti katamo lajjavo? Yo hiriyati hiriyitabbena hiriyati pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ samāpattiyā, ayaṃ vuccati lajjavo ti, evaṃ vutto lajja-bhāvo.

Khantī ti tattha katamā khanti? Yā khanti khamanatā adhivāsanatā acaṇḍikkaṃ anassuropo attamanatā cittassā ti, evaṃ vuttā adhivāsana-khanti.

Soraccan ti tattha katamaṃ soraccaṃ? Yo kāyiko avītikkamo vācasiko avītikkamo kāya-vācasiko avītikkamo, idaṃ vuccati soraccaṃ. Sabbo pi sīla-saṃvaro soraccan ti, evaṃ vutto sorata-bhāvo.

Sākhalyan ti tattha katamaṃ sākhalyaṃ? Yā sā vācā caṇḍā eḷakā kakkasā pharusā paraṃ-kaṭukā parâbhisajjani kodha-sāmantā asamādhi-saṃvattanikā: tathārūpiṃ vācaṃ pahāya. Yā sā vācā neḷā kaṇṇa-sukhā pemanīyā hadayaṃgamā porī bahujana-kantā bahujana-manāpā tathārūpiṃ vācaṃ bhāsitā hoti. Yā tattha saṇha-vācatā sakhila-vācatā apharusa-vācatā, idaṃ vuccati sākhalyan ti. Evaṃ vutto sammoda-muduka-bhāvo.

Paṭisanthāro ti ayaṃ loka-sannivāso āmisena ca dhammena cā ti dvīhi chiddo. Tassa taṃ chiddaṃ yathā na paññāyati evaṃ pīthassa viya paccattharaṇena āmisena ca dhammena ca paṭisanthāraṃ. Abhidhamme pi vuttaṃ: Tattha katamo paṭisanthāro. Dve paṭisanthārā, āmisa-paṭisanthāro ca dhamma-paṭisanthāro ca. Idh' ekacco paṭisanthārako hoti āmisa-paṭisanthārena vā dhamma-paṭisanthārena vā, ayaṃ vuccati *paṭisanthāro* ti. Ettha ca āmisena saṅgaho āmisa-paṭisanthāro nāma. Taṃ karontena mātā-pitunnaṃ bhikkhu-bhatikassa[1] veyyāvacca-karassa rañño corānañ ca aggaṃ agāhetvā pi dātuṃ vaṭṭati. Āmasitvā dinnehi rājāno ca corā ca anattham pi karonti jīvita-kkhayam pi pāpenti, anāmasitvā dinne attamanā honti. Cora-nāga-vatthu-ādīni c' ettha vatthūni kathetabbāni. Tāni Samantapāsādikāya Vinayaṭ-

[1] B gatikassa.

ṭhakathāya vitthāritāni. Sakkaccaṃ uddesa-dānaṃ pāḷi-vaṇṇanā dhammakathā -kathanan ti evaṃ dhammena saṅgaho dhamma-paṭisanthāro nāma.

Avihiṃsā ti karuṇā karuṇa-pubba-bhāgopi. Vuttam pi c' etam: tattha katamā avihiṃsā ? Yā sattesu karuṇā karuṇāyanā karuṇāyitattaṃ karuṇā-cetovimutti, ayaṃ vuccati avihiṃsā ti.

Soceyyan ti mettāya ca mettā-pubbabhāgassa ca vasena suci-bhāvo. Vuttam pi c' etaṃ: tattha katamaṃ soceyyaṃ ? Yā sattesu metti mettāyanā mettāyitattaṃ mettā-cetovimutti, idaṃ vuccati soceyyan ti.

Muṭṭha-saccan ti sati-vippavāso. Yatth' āha: tattha katamaṃ muṭṭha-saccaṃ ? Yā asati ananussati apaṭissati asaraṇatā adhāraṇatā apilāpanatā sammussanatā, idaṃ vuccati muṭṭha-saccaṃ.

Asampajaññan ti tattha katamaṃ asampajaññaṃ? Yaṃ aññāṇaṃ adassanaṃ avijjālaṅgi moho akusala-mūlan ti, evaṃ vuttā avijjā yeva, sati sati yeva, sampajaññaṃ ñāṇaṃ.

Indriyesu agutta-dvāratā ti tattha katamā indriyesu agutta-dvāratā ? Idh' ekacco cakkhunā rūpaṃ disvā nimitta-ggāhī hotī ti ādinā nayena vitthārito indriya-saṃvara-bhedo.

Bhojane amattaññutā ti tattha katamā bhojane amattaññutā ? Idh' ekacco appaṭisaṇkhā ayoniso āhāraṃ āhāreti davāya madāya maṇḍanāya vibhūsanāya. Yā tattha asantuṭṭhitā amattaññutā appaṭisaṅkhā bhojane ti, evaṃ āgato bhojane amattaññu-bhāvo.

Anantara-duko vutta-paṭipakkha-nayena veditabbo.

Paṭisaṅkhāna-balan ti tattha katamaṃ paṭisaṅkhāna-balaṃ ? Yā paññā pajānanā ti evaṃ vitthāritaṃ appaṭisaṅkhāya akampana-ñāṇaṃ.

Bhāvanā-balan ti bhāventassa uppannaṃ balaṃ. Atthato viriya-sambojjhaṅga-sīsena satta bojjhaṅgā honti. Vuttam pi c' etaṃ: tattha katamaṃ bhāvanā-balaṃ ? Yā kusalānaṃ dhammānaṃ āsevanā bhāvanā bahulī-kammaṃ, idaṃ vuccati bhāvanā-balaṃ. Satta pi bojjhaṅgā bhāvanā-balan ti.

Sati-balan ti asatiyā akampana-vasena sati yeva.

Samādhi-balan ti uddhacce akampana-vasena samādhi yeva.

Samatho samādhi. *Vipassanā* paññā. Samatho va taṃ ākāraṃ gahetvā punappuna pavattetabbassa samathassa nimitta-vasena *samatha-nimittaṃ*. Paggaha-nimitte pi es' eva nayo. *Paggaho* viriyaṃ.

Avikkhepo ekaggatā. Imehi pana *sati ca sampajannañ ca, paṭisaṅkhāna-balañ ca bhāvanā-balañ ca, sati-balañ ca samādhi-balañ ca, samatho ca vipassanā ca, samatha-nimittañ ca paggaha-nimittañ ca, paggaho ca avikkhepo cā* ti chahi dukehi parato sīla-diṭṭhi-sampadā dukena ca lokiya-lokuttara-missakā dhammā kathitā.

Sīla-vipattī ti tattha katamo sīla-vipatti? Kāyiko vītikkamo . . . pe . . . sabbam pi dussīlyaṃ sīla-vipattī ti evaṃ vutto sīla-vināsako asaṃcaro.

Diṭṭhi-vipattī ti tattha katamā diṭṭhi-vipatti? N' atthi dinnaṃ n' atthi yiṭṭhan ti, evaṃ āgatā sammā-diṭṭhi-vināsako micchā-diṭṭhi.

Sīla-sampadā ti tattha katamā sīla-sampadā? Kāyiko avītikkamo ti evaṃ pubbe vutta-soraccam eva sīlassa sampadānato paripūraṇato *sīla-sampadā* ti vuttaṃ. Ettha ca sabbo pi sīla-saṃvaro sīla-sampadā ti: idaṃ mānasikassa pariyādān' atthaṃ vuttaṃ.

Diṭṭhi-sampadā ti tatthe katamā diṭṭhi-sampadā? Atthi dinnaṃ, atthi yiṭṭhaṃ . . . pe . . . sacchikatvā pavedentī ti. Yā evarūpā paññā pajānanā ti evaṃ āgataṃ diṭṭhi-pāripūribhūtaṃ ñāṇaṃ.

Sīla-visuddhī ti visuddhiṃ pāpetuṃ samatthaṃ sīlaṃ. Abhidhamme panâyaṃ: tattha katamā sīla-visuddhi? Kāyiko avītikkamo vācasiko avītikkamo kāyika-vācasiko avītikkamo, ayaṃ vuccati sīla-visuddhī ti evaṃ vibhattā.

Diṭṭhi-visuddhī ti visuddhiṃ pāpetuṃ samatthaṃ dassanaṃ. Abhidhamme panâyaṃ: tattha katamā diṭṭhi-visuddhi? Kammassakataṃ ñāṇam sammânulomikaṃ ñāṇaṃ maggasamaṅgissa ñāṇaṃ phala-samaṅgissa ñāṇan ti, evaṃ vuttā. Ettha ca tividhaṃ duccaritaṃ attanā katam pi. Parena katam pi sakaṃ nāma na hoti, attha-bhañjanato,[1] sucaritaṃ sakaṃ nāma attha-bhañjanato ti: evaṃ jānanaṃ kammassa-

---

[1] Sic MSS.

kataṃ ñāṇaṃ nāma. Tasmiṃ ṭhatvā bahuṃ vaṭṭa-gāmi-kammaṃ āyūhitvā sukhato sukhen' eva arahattaṃ pattānaṃ gaṇanā vītivattā. Vipassanā-ñāṇaṃ pana vacī-saccañ ca anulometi, paramattha-saccañ ca na vilometī ti saccânulomika-ñāṇan ti vuttaṃ.

Diṭṭhi-visuddhi kho pana yathā diṭṭhissa ca padhānan ti ettha *diṭṭhi-visuddhī* ti ñāṇa-dassanaṃ kathitaṃ. *Yathā diṭṭhissa ca padhānan* ti taṃ sampayuttam eva viriyaṃ. Api ca purima-padena catu-magga-ñāṇam. Pacchima-padena taṃ sampayuttaṃ viriyaṃ. Abhidhamme pana *diṭṭhi-visuddhi kho panā* ti yā paññā pajānanā amoho dhamma-vicayo sammā-diṭṭhi, *yathā diṭṭhissa ca padhānan* ti yo cetasiko viriy' ārambho sammā-vāyāmo ti, evaṃ ayaṃ duko vibhatto.

Saṃvego ca saṃveganiyesu ṭhānesū ti ettha *saṃvego* ti jāti-bhayaṃ jarā-bhayaṃ vyādhi-bhayaṃ maraṇa-bhayaṃ evaṃ jāti-ādīni bhayato dassana-ñāṇaṃ. *Saṃveganiyaṃ ṭhānan* ti jāti-jarā-vyādhi-maraṇaṃ. Etāni hi cattāri: jāti-dukkhaṃ jarā-dukkhaṃ vyādhi-dukkhaṃ maraṇa-dukkhan ti: evaṃ saṃveg' uppatti-kāraṇattā saṃvejaniyaṃ ṭhānan ti vuttāni.

Saṃviggassa ca yoniso padhānan ti evaṃ saṃvega-jātassa upāya-padhānaṃ. Idha bhikkhu anuppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ anuppādāya chandaṃ janetī ti: evaṃ āgata-viriyass' etaṃ adhivacanaṃ.

Asantiṭṭhitā ca kusalesu dhammesū ti yā kusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanāya asantuṭṭhassa bhiyyo-kamyatā. Tāya hi samaṅgi-bhūto puggalo sīlaṃ puretvā jhānaṃ uppādeti, jhānaṃ labhitvā vipassanaṃ ārabhati, āraddha-vipassako arahattaṃ gahetvā antarā-vosānaṃ nâpajjati.

Appaṭivānitā ca padhānasmin ti yā kusalānaṃ dhammānaṃ bhāvanāya sakkacca-kiriyatā sātacca-kiriyatā aṭṭhita-kiriyatā anolīna-vuttitā anikkhitta-candatā anikkhitta-dhuratā āsevanā bhāvanā bahulī-kamman ti: evaṃ vuttā rattin-divaṃ cha koṭṭhāse katvā jāgariyânuyoga-vasena āraddhe padhānasmiṃ arahattaṃ appatvā anivattanatā.

Vijjā ti tisso vijjā.

Vimuttī ti dve vimuttiyo: cittassa ca adhimutti nibbānañ ca. Ettha ca aṭṭha samāpattiyo nīvaraṇ' ādīhi suṭṭhu-muttatā.

adhimutti nāma. Nibbānaṃ sabba-saṅkhatato muttattā vimuttī ti veditabbaṃ.

Khaye ñāṇan ti kilesa-khaya-kare ariyamagge ñāṇaṃ.

Anuppāde ñāṇan ti paṭisandhi-vasena anuppāda-bhūte taṃ taṃ magga-vajjha-kilesānaṃ vā anuppāda-pariyosāne uppanne ariya-phale ñāṇaṃ. Ten' ev' āha *khaye ñāṇan* ti magga-samaṅgissa ñāṇaṃ. *Anuppāde ñāṇan* ti phala-samaṅgissa ñāṇan ti.

Ime kho āvuso ti ādi: Ayaṃ kho āvuso ti, ekake vutta-nayen' eva yojetabbaṃ. Iti pañca-ttiṃsāya dukānaṃ vasena thero sāmaggi-rasaṃ dassetī ti.

Dukaṃ niṭṭhitaṃ.

10. Iti duka-vasena sāmaggi-rasaṃ dassetvā idāni tika-vasena dassetuṃ puna desanaṃ ārabhi.

Tattha lubbhatī ti *lobho.*

Akusalañ ca taṃ mūlañ ca, akusalānaṃ vā mūlan ti *akusala-mūlaṃ.*

Dussatī ti *doso.* Muyhatī ti *moho.* Tesaṃ paṭipakkha-vasena alobh' ādayo veditabbā.

Duṭṭhu-caritāni virūpāni vā caritānī ti *duccaritāni.* Kāya-duccaritaṃ kāyato vā pavattaṃ duccaritan ti *kāya-duccaritaṃ.* Sesesu pi es' eva nayo. Suṭṭhu-caritāni sundarāni vā caritānī ti *sucaritāni.* Dve pi c' ete tikā paññattiyā vā kammapathehi vā kathetabbā. Paññattiyā tāva kāya-dvāre paññatta-sikkhāpadassa vītikkamo kāya-duccaritaṃ, avītikkamo kāya-sucaritaṃ. Vacī-dvāre paññatta-sikkhāpadassa vītikkamo vacī-duccaritaṃ, avītikkamo vacī-sucaritaṃ. Ubhayattha-paññattassa sikkhāpadassa vītikkamo mano-duccaritaṃ, avītikkamo mano-sucaritaṃ. Ayaṃ paññatti-kathā. Pāṇâ i-pāt' ādayo pana tisso cetanā kāya-dvāre pi vacī-dvāre pi uppannā kāya-duccaritaṃ. Catasso musā-vād' ādi-cetanā vacī-duccaritaṃ. Abhijjhā vyāpādo micchā-diṭṭhi tayo cetanā-sampayutta-dhammā mano-duccaritaṃ. Pāṇâtipāt' ādīhi viramantassa uppannā tisso cetanā pi viratiyo pi kāya-sucaritaṃ. Musā-vādīhi viramantassa catasso cetanā pi viratiyo pi vacī-sucaritaṃ. Anabhijjhā avyāpādo sammā-diṭṭhī ti tayo

cetanā-sampayutta-dhammā mano-sucaritan ti. Ayaṃ kammapatha-kathā.

Kāma-paṭisaṃyutto vitakko *kāma-vitakko*. Vyāpāda-paṭisaṃyutto vitakko *vyāpāda-vitakko*. Vihiṃsā-paṭisaṃyutto vitakko vihiṃsā-vitakko. Tesu dve sattesu pi saṅkhāresu pi uppajjaṇti. Kāma-vitakko hi piya-manāpe satte vā saṅkhāre vā vitakkentassa uppajjati. Vyāpāda-vitakko appiye amanāpe satte vā saṅkhāre vā kujjhitvā olokana-kālato paṭṭhāya yāva vināsā uppajjati. Vihiṃsā-vitakko saṅkhāresu na uppajjati. Saṅkhāro hi dukkhāpetabbo nāma n' atthi. "Ime sattā haññantu vā ucchijjantu vā vinassantu vā mā vā ahesun" ti, cintana-kāle pana sattesu uppajjati.

Nekkhamma-paṭisaṃyutto vitakko *nekkhamma-vitakko*. So asubha-pubbabhāge kāmâvacaro hoti, asubha-jjhāne rūpâvacaro. Taṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā uppanna-magga-phalakāle lok' uttaro.

Avyāpāda-paṭisaṃyutto vitakko *avyāpāda-vitakko*. So mettā-pubbabhāge kāmâvacaro hoti, mettā-jjhāne rūpâvacaro, taṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā uppanna-magga-phala-kāle lok' uttaro.

Avihiṃsā-paṭisaṃyutto vitakko *avihiṃsā-vitakko*. So karunā-pubbabhāge kāmâvacaro. Karuṇā-jhāne rūpâvacaro. Taṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā uppanna-magga-phala-kāle lok' uttaro. Yadā alobho sīsaṃ hoti, tadā itare dve tad-anvāyikā bhavanti. Yadā mettā sīsaṃ hoti, tadā itare dve tad-anvāyikā bhavantī ti.

Kāma-saṅkapp' ādayo vutta-nayen' eva veditabbā. Desanā-mattam eva hoti. Atthato pana kāma-vitakk' ādīnañ ca kāma-saṅkapp' ādīnañ ca nānā-karaṇaṃ n' atthi.

Kāma-paṭisaṃyuttā saññā *kāma-saññā*. Vyāpāda-paṭisaṃyuttā saññā vyāpāda-saññā. Vihiṃsā-paṭisaṃyuttā saññā vihiṃsā-saññā. Tāsam pi kāma-vitakk' ādīnaṃ viya uppajjan' ākāro veditabbo. Taṃ sampayuttā yeva hi etā.

Nekkhamma-saññâdayo pi nekkhamma-vitakk' ādi-sampayuttā yeva. Tasmā tāsam pi tath' eva kāmâvacar' ādibhāvo veditabbo.

Kāma-dhâtu-ādisu kāma-paṭisaṃyutto takko vitakko micchā-saṅkappo. Ayaṃ vuccati *kāma-dhātū*. Sabbe pi aku-

salā *kāma-dhātū* ti ayaṃ kāma-dhātu. Vyāpāda-paṭisaṃyutto takko vitakko micchā-saṅkappo, ayaṃ vuccati *vyāpāda-dhātu.* Dasasu āghāta-vatthūsu cittassa āghāto paṭighāto anattamanatā cittassā ti, ayaṃ *vyāpāda-dhātu.* Vihiṃsā-paṭisaṃyutto takko vitakko micchā-saṅkappo, ayaṃ vuccati *vihiṃsā-dhātu.* Idh' ekacco pāṇinā vā leḍḍunā vā daṇḍena vā satthena vā rajjuyā vā aññatar' aññatarena vā satte viheṭhetī ti ayaṃ *vihiṃsā-dhātu.*

Tattha dve kathā sabba-saṅgāhikā ca asambhinnā ca. Tattha kāma-dhātuyā gahitāya itarā dve pi gahitā va honti. Tato pana nīharitvā: Ayaṃ vyāpāda-dhātu ayaṃ vihiṃsā dhātū ti dassetī ti. Ayaṃ sabba-saṅgāhika-kathā nāma.

Kāma-dhātuṃ kathento pana Bhagavā vyāpāda-dhātuṃ vyāpāda-dhātu-ṭṭhāne vihiṃsā-dhātuṃ vihiṃsā-dhātu-ṭṭhāne ṭhapetvā, avasesaṃ kāma-dhātu-nāmā ti kathesī ti: ayaṃ asambhinna-kathā nāma.

Nekkhamma-dhātu-ādisu nekkhamma-paṭisaṃyutto takko . . . pe . . . Ayaṃ vuccati *nekkhamma-dhātu.* Sabbe pi kusalā dhammā nekkhamma-dhātū ti ayaṃ *nekkhamma-dhātu.* Avyāpāda-paṭisaṃyutto takko . . . pe . . . ayaṃ vuccati avyāpāda-dhātu. Yā sattesu metti . . . pe . . . mettā ceto-vimuttī ti, ayaṃ *vyāpāda-dhātu.* Avihiṃsā-paṭisaṃyutto takko . . . pe . . . ayaṃ vuccati *avihiṃsā-dhātu.* Yā sattesu karuṇā . . . pe . . . karuṇā ceto-vimuttī ti, ayaṃ *avihiṃsā-dhātu.*

Idhâpi vutta-nayen' eva dve kathā veditabbā. Aparā pi tisso dhātuyo ti aññā pi suññāt' atthena tisso dhātuyo. Tāsu tattha katamā *kāma-dhātu?* Heṭṭhato Avīci-nirayaṃ pariyantaṃ karitvā ti: evaṃ vitthārito kāma-bhavo kāma-dhātu nāma. Heṭṭhato Brahmalokaṃ pariyantaṃ karitvā ākāsânañcâyatanūpage deve pariyantaṃ karitvā ti: evaṃ vitthāritā pana rūpârūpa-bhavā itarā dve dhātuyo. Dhātuyā āgataṭṭhānasmiṃ hi bhavena paricchinditabbaṃ. Bhavassa āgataṭṭhāne dhātuyā paricchinditabbaṃ. Idha bhavena paricchedo kathito. Rūpa-dhātu-ādisu rūpârūpa-dhātuyo rūpârūpa-bhavā yeva. Nirodha-dhātuyā nibbānaṃ kathitaṃ. Hīnâdisu *hīnā dhātū* ti dvādasa akusala-citt' uppādā. Avasesā

te-bhūmakā dhammā *majjhima-dhātu.* Nava lok' uttara-dhammā *paṇīta-dhātu.*

Kāma-taṇhā ti pañca-kāma-guṇiko rāgo. Rūpârūpa-bhavesu pana rāgo jhāna-nikanti-sassata-diṭṭhi-sahagato rāgo bhava-vasena patthanā va *bhava-taṇhā.* Uccheda-diṭṭhi-sahagato rāgo *vibhava-taṇhā.* Api ca ṭhapetvā pacchimaṃ taṇhā-dvayaṃ sesa-taṇhā kāma-taṇhā nāma. Yath' āha: "Tattha katamā bhava-taṇhā? Bhava-diṭṭhi-sahagato rāgo cittassa sārāgo, ayaṃ vuccati bhava-taṇhā. Tattha katamā vibhava-taṇhā? Uccheda-diṭṭhi-sahagato rāgo cittassa sārāgo, ayaṃ vuccati vibhava-taṇhā. Avasesā taṇhā kāma-taṇhā" ti. Puna kāma-taṇhâdisu pañca-kāma-guṇiko rāgo kāma-taṇhā. Rūpârūpa-bhavesu chanda-rāgo itarā dve taṇhā. Abhidhamme* pan' etā kāma-dhātu-paṭisaṃyuttā . . pe . . . arūpa-dhātu-paṭisaṃyuttā ti: evaṃ vitthāritā. Iminā vārena kiṃ dassesi? Sabbe pi te-bhūmakā dhammā rajanīy' aṭṭhena taṇhā-vatthukā ti, sabbe taṇhā kāma-taṇhāya pariyādiyitvā tato nīharitvā itarā dve taṇhā dassesi. Rūpa-taṇh' ādisu rūpa-bhave chanda-rāgo rūpa-taṇhā. Arūpa-bhave chanda-rāgo arūpa-taṇhā. Uccheda-diṭṭhi-sahagato rāgo nirodha-taṇhā.

Saṃyojana-tike vaṭṭasmiṃ yojayanti bandhantī ti *saṃyojanāni.* Sati rūp' ādi-bhede kāye diṭṭhi, vijjamānā vā kāye diṭṭhī ti *sakkāya-diṭṭhi.* Vicinanto etāya kicchati na sakkoti sanniṭṭhānaṃ kātun ti *vicikicchā.* Sīlañ ca vatañ ca parāmasatī ti *sīlabbata-parāmāso.* Atthato pana rūpaṃ attato samanupassatī ti ādinā nayena āgatā vīsati-vatthukā diṭṭhi *sakkāya-diṭṭhi* nāma. Satthari kaṅkhatī ti ādinā nayena āgatā aṭṭha-vatthukā vimati *vicikicchā* nāma. Idh' ekacco sīlena suddhi, vatena visuddhi, sīla-vatena suddhī ti sīlaṃ parāmasati, vataṃ parāmasati, sīlabbataṃ parāmasati. Yā eva-rūpā diṭṭhi diṭṭhi-gatan ti ādinā nayena āgato vipariyesa-gāho *sīlabbata-parāmāso* nāma.

Tayo āsavā ti ettha cira-parivāsiy' aṭṭhena vā āsavan' aṭṭhena āsavā. Tattha: Purimā bhikkhave koṭi na paññāyati avijjāya ito pubbe avijjā nâhosi, atha pacchā sambhavī ti.

* Vibh 365 sq.

Purimā bhikkhave koṭi na paññāyati bhava-taṇhāya bhava-diṭṭhiyā ito pubbe bhava-diṭṭhi nâhosi, atha pacchā sambhavī ti. Evaṃ tāva cira-parivāsiy' aṭṭhena āsavā veditabbā.

Cakkhuto rūpe savati assavati sandati pavattati. Sotato sadde . . . Ghānato gandhe . . . Jivhāto rase . . . Kāyato phoṭṭhabbe . . . Manato dhamme savati assavati sandati pavattatī ti evaṃ assavan' aṭṭhena āsavā veditabbā. Pāḷiyaṃ pana katthaci dve āsavā āgatā: Diṭṭhi-dhammikā ca āsavā samparāyikā ca āsavā ti. Katthaci: Tayo 'me bhikkhave āsavā, kām' āsavo bhav' āsavo avijjâsavo ti tayo. Abhidhamme te yeva diṭṭhâsavena saddhiṃ cattāro. Nibbedhika-pariyāye : " Atthi bhikkhave āsavā niraya-gāminiyā, atthi āsavā tiracchānayonigāminiyā, atthi āsavā pittivisaya-gāminiyā, atthi āsavā manussa-loka-gāminiyā, atthi āsavā devaloka-gāminiyā " ti ; evaṃ pañca. Chakka-nipāte Āhuneyyā-sutte*: " Atthi bhikkhave āsavā saṃvarā pahātabbā, atthi āsavā paṭisevanā pahātabbā, atthi āsavā parivajjanā pahātabbā, atthi āsavā adhivāsanā pahātabbā, atthi āsavā vinodanā pahātabbā, atthi āsavā bhāvanā pahātabbā " ti evaṃ cha. Sabb-āsava-pariyāye te yeva dassanā pahātabbehi saddhiṃ satta.

Imasmiṃ pana Saṅgīti-sutte tayo. Tattha yo kāmesu kāma-cchando ti evaṃ vutto pañca-kāma-guṇiko rāgo *kām' āsavo* nāma. Yo bhavesu bhava-cchando ti evaṃ vutto sassata-diṭṭhi-sahagato rāgo bhava-vasena vā patthanā *bhav' āsavo* nāma. Dukkhe aññānan ti ādinā nayena āgatā avijjā *avijjâsavo* nāmā ti. Kāma-bhav' ādayo kāma-dhātu-ādi-vasena vuttā yeva.

Kām' esan' ādisu tattha katamā kām' esanā ? Yo kāmesu kāma-cchando kām' ajjhosānaṃ, ayaṃ vuccati *kāmesanā* ti, evaṃ-vutto kāma-gavesana-rāgo kāmesanā nāma. Tattha katamā bhavesanā ? Yo bhavesu bhava-cchando bhav' ajjhosānaṃ, ayaṃ vuccati *bhavesanā* ti evaṃ-vutto bhava-gavesana-rāgo bhav' esanā nāma. Tattha katamā brahmacariy' esanā ? Sassato loko ti vā . . . pe . . . n' eva hoti na na hoti Tathāgato param-maraṇā ti yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhi-gataṃ

---

* A iii, 387.

vipariyesa-gāho, ayaṃ vuccati *brahmacariy' esanā* ti, evaṃ-vuttā diṭṭhi-gatika-sammatassa brahmacariyassa gavesana-diṭṭhi brahmacariy' esanā nāma. Na kevalañ ca bhava-rāga-diṭṭhiyo eva, tad ekaṭṭhaṃ kammam pi esanā yeva. Vuttaṃ h' etaṃ: "Tattha katamā kām' esanā? Kāma-rāgo tad ekaṭṭham akusalaṃ kāya-kammaṃ vacī-kammaṃ mano-kammaṃ, ayaṃ vuccati kām' esanā. Tattha katamā bhav' esanā? Bhava-rāgo tad ekaṭṭhaṃ akusalaṃ kāya-kammaṃ, vacī-kammaṃ mano-kammaṃ, ayaṃ vuccati bhav' esanā. Tattha katamā brahmacariy' esanā? Anta-gāhikā-diṭṭhi tad ekaṭṭhaṃ akusalaṃ kāya-kammaṃ vacī-kammaṃ mano-kammaṃ, ayaṃ vuccati brahma-cariy' esanā" ti.

Vidhāsu kathaṃ-vidhaṃ sīlavantaṃ vadanti, kathaṃ-vidhaṃ paññāvantaṃ vadantī ti ādisu ākāra-saṇṭhānaṃ *vidhā* nāma. Eka-vidhena ñāṇa-vatthu, duvidhena ñāṇa-vatthū ti ādisu koṭṭhāso. *Seyyo 'ham asmī ti vidhā* ti ādisu māno-vidhā nāma. Idha so adhippeto. Māno hi seyy' ādi-vasena vidahanato vidhā ti vuccati. "Seyyo 'ham asmī" ti, iminā seyya-sadisa-hīnānaṃ vasena tayo mānā vuttā. Sadisa-hīnesu pi es' eva nayo. Ayaṃ hi māno nāma seyyassa tividho, sadisassa tividho, hīnassa tividho ti, nava-vidho hoti. Tattha seyyassa: "Seyyo 'ham asmī" ti, māno rājūnañ c' eva pabbajitānañ ca uppajjati. Rājā hi: "Raṭṭhena vā dhanena vā vāhanehi vā ko mayā sadiso atthī" ti, etaṃ mānaṃ karoti. Pabbajito pi: "Sīla-dhūtaṅg' ādīhi ko mayā sadiso atthī" ti, etaṃ mānaṃ karoti. "Seyyassa sadiso 'ham asmī" ti, māno pi etesaṃ yeva uppajjati. Rājā hi raṭṭhena vā dhanena vā vāhanehi vā: "Aññā-rājūhi saddhiṃ mayhaṃ kiṃ nānā-karaṇan" ti, etaṃ mānaṃ karoti. Pabbajito pi sīla-dhūtaṅg' ādīhi: "Aññena bhikkhunā mayhaṃ kiṃ nānā-karaṇan" ti, etaṃ mānaṃ karoti. "Seyyassa hīno 'ham asmī" ti, māno pi etesaṃ yeva uppajjati. Yassa hi rañño raṭṭhaṃ vā dhana-vāhan' ādīni vā nâtisampannāni honti: "So mayhaṃ rājā" ti vohāra-sukha-mattakam eva, "kiṃ rājā nāma ahan" ti, etaṃ mānaṃ karoti. Pabbajito pi appa-lābha-sakkāro: "Ahaṃ dhammakathiko bahussuto mahā-thero" ti kathā-mattakam eva, "Kiṃ dhamma-kathiko nāmâhaṃ, kiṃ bahussuto, kiṃ mahā-thero? Yassa me lābha-sakkāro n' atthī"

ti, etaṃ mānaṃ karoti. "Sadisassa seyyo 'ham asmī" ti, mān' ādayo amacc' âdīnaṃ uppajjanti. Amacco vā hi raṭṭhiyo vā bhoga-yāna-vāhan' ādīhi: "Ko mayā sadiso añño rāja-puriso atthī" ti vā, "Mayhaṃ aññehi saddhiṃ kiṃ nānā-karaṇan" ti vā, "Amacco ti nāmam eva mayhaṃ, ghāsa-cchādanamattam pi me n' atthi, kiṃ amacco nāmâhan" ti, ete māne karonti. "Hīnassa seyyo 'ham asmī" ti, mān' ādayo dās' ādīnaṃ uppajjanti. Dāso hi mātiko vā pitiko vā: "Ko mayā sadiso añño dāso nāma atthi? Aññe jīvituṃ asakkontā kucchi-hetu dāsā jātā, paveṇi-āgatattā seyyo ti vā paveṇi-āgata-bhāvena ubhato suddhika-dāsattena asuka-dāsena nāma saddhiṃ kiṃ mayhaṃ nānā-karaṇan" ti vā, "kucchi-vasenâhaṃ dāsavyaṃ upagato, mātā-pitu-koṭiyā pana me dāsaṭṭhānaṃ n' atthi, kiṃ dāso nāma ahan" ti vā, ete māne karoti. Yathā ca dāso evaṃ Pukkusa-Caṇḍāl' ādayo pi ete māne karonti yeva. Ettha ca: "Seyyassa seyyo 'ham asmī" ti ca, "Sadisassa sadiso 'ham asmī" ti ca, "Hīnassa hīno 'ham asmī" ti ca, ime tayo mānā yāthāvamānā nāma arahatta-magga-vajjhā. Sesā cha mānā ayāthāvamānā nāma paṭhama-magga-vajjhā.

Tayo addhā ti tayo kālā. *Atīto addhā* ti ādisu dve pariyāyā Suttanta-pariyāyo ca Abhidhamma-pariyāyo ca. Suttanta-pariyāyena paṭisandhito pubbe atīto addhā nāma. Cutito pacchā anāgato addhā nāma. Saha-cuti-paṭisandhī ti tad-anantaraṃ paccuppanno addhā nāma. Abhidhamma-pariyāyena tīsu khaṇesu bhaṅgato uddhaṃ atīto addhā nāma. Uppādato pubbe anāgato addhā nāma. Khaṇa-ttaye paccuppanno addhā nāma. Atīt' ādi-bhede ca nāma ayaṃ dhammānaṃ hoti na kālassa. Atīt' ādi-bhede pana dhamme upādāya idha paramatthato avijjamāno pi kālo ten' eva vohārena vutto ti veditabbo.

Tayo antā ti tayo koṭṭhāsā. Kāya-bandhanassa anto jīratī ti ādisu hi anto yev' anto. "Es' ev' anto dukkhassā" ti ādisu parabhāgo anto. "Antam idaṃ bhikkhave jīvikānan" ti ettha lāmaka-bhāvo anto. "Sakkāyo kho āvuso paṭhamo anto" ti ādisu koṭṭhāso anto. Idha koṭṭhāso adhippeto.

Sakkāyo ti pañc' upādāna-kkhandhā.

Sakkāya-samudayo ti tesaṃ nibbattikā purima-taṇhā.

Sakkāya-nirodho ti ubhinnaṃ appavatti-bhūtaṃ nibbānaṃ. Maggo pana nirodhâdhigamassa upāyattā nirodhe gahite gahito vā ti veditabbo.

Dukkha-dukkhatā ti dukkha-bhūtā dukkhatā. Dukkha-vedanān' etaṃ nāmaṃ.

Saṅkhāra-dukkhatā ti saṅkhāra-bhāvena dukkhatā. Adukkha-m-asukha-vedanāy' etaṃ nāmaṃ. Sā hi saṅkhatattā uppāda-jarā-bhaṅga-pīḷitā, tasmā añña-dukkha-sabhāva-virahato saṅkhāra-dukkhatā ti vuttā.

Vipariṇāma-dukkhatā ti vipariṇāme dukkhatā. Sukha-vedanāy' etaṃ nāmaṃ. Sukhassa hi vipariṇāme dukkhaṃ uppajjati, tasmā sukhaṃ vipariṇāma-dukkhatā ti vuttaṃ. Api ca ṭhapetvā dukkha-vedanaṃ sukha-vedanañ ca sabbe pi te-bhūmakā dhammā sabbe saṅkhārā dukkhā ti-vacanato saṅkhāra-dukkhatā ti veditabbā.

Micchatta-niyato ti micchā-sabhāvo hutvā niyato. Niyamita-micchā-diṭṭhiyā saddhiṃ ānantariya-kammass' etaṃ nāmam.

Sammā-bhāve niyato *sammatta-niyato.* Catunnaṃ ariya-maggānaṃ etaṃ nāmaṃ.

Na niyato ti *aniyato.* Avasesānaṃ dhammānaṃ etaṃ nāmaṃ.

Tayo tamā ti tam' andhakāro sammoho avijj' ogho mahā-bhayo ti vacanato avijjā tamo nāma. Idha pana avijjā sīsena vicikicchā vuttā.

Ārabbhā ti āgamma.

Kaṅkhatī ti kaṅkhaṃ uppādeti.

Vicikicchatī ti vicinanto kicchaṃ āpajjati sanniṭṭhātuṃ na sakkoti.

Nâdhimuccatī ti tattha adhimuñcituṃ na sakkoti.

Na sampasīdatī ti taṃ ārabbha pasādaṃ āropetuṃ na sakkoti.

Ārakkheyyānī ti na rakkhitabbāni. Tīsu dvāresu paccekaṃ rakkhā-kiccaṃ n' atthi. Sabbāni satiyā eva rakkhitānī ti dīpeti.

N' atthi Tathāgatassā ti. "Idaṃ nāma me sahasā uppannaṃ kāya-duccaritaṃ, imâhaṃ yathā me paro na

jānāti tathā rakkhāmi paṭicchādemī" ti, evaṃ rakkhitabbaṃ n' atthi Tathāgatassa kāya-duccaritaṃ. Sesesu pi es' eva nayo.

Kim pana sesa-khīṇ' āsavānaṃ kāya-samācār' ādayo aparisuddhā ti? No aparisuddhā. Na pana Tathāgatassa viya aparisuddhā. Appassuta-khīṇ' āsavo hi kiñcâpi loka-vajjaṃ nâpajjati, paṇṇattiyaṃ pana akovidattā vihāra-kāraṃ kuṭi-kāraṃ sahakāraṃ sahaseyyan ti, evarūpā kāya-dvāre āpattiyo apajjati. Sañcarittaṃ padaso dhammaṃ uttariṃ cha-ppañca-vācaṃ bhūt' ārocanan ti, evarūpā vacī-dvāre āpattiyo āpajjati. Upanikkhittā sādiyana-vasena mano-dvāre rūpiya-patiggahaṇ' āpattiṃ āpajjati. Dhammasenāpati-sadisassâpi hi khīṇ' āsavassa mano-dvāre sa-upārambha-vasena mano-duccaritaṃ uppajjati eva.

Cātuma-vatthusmiṃ hi pañcahi bhikkhu-satehi saddhiṃ Sāriputta-Moggallānānaṃ paṇāmita-kāle tesaṃ atthāya cātu-meyyakehi sakkehi Bhagavati khamāpite thero Bhagavatā: "Kin ti te Sāriputta ahosi mayā bhikkhu-saṅghe paṇāmite" ti puṭṭho: Ahaṃ parisayā avyatta-bhāvena Satthārā paṇāmito, ito dāni paṭṭhāya paraṃ na ovadissāmī ti cittaṃ uppāditvā āha: "Evaṃ kho me bhante ahosi Bhagavatā bhikkhu-saṅgho paṇāmito. Appossukko dāni Bhagavā diṭṭha-dhamma-sukha-vihāraṃ anuyutto viharissati, mayam pi dāni uppossukkā diṭṭha-dhamma-sukha-vihāraṃ. anuyuttā vihārissāmā" ti. Ath' assa tasmiṃ mano-duccarite upārambhaṃ āropento Satthā āha: "Āgamehi tvaṃ Sāriputta, na kho te Sāriputta puna pi evarūpaṃ cittaṃ uppādetabban." ti. "Evaṃ paraṃ na ovadissāmi nânusāsissāmī" ti, vitakkitamattam pi therassa mano-duccaritaṃ nāma jātaṃ. Bhagavato pana ettakam pi n' atthi, anacchariyaṃ etaṃ Sabbaññutaṃ pattassa duccaritaṃ na bhaveyya. Bodhisatta-bhūmiyaṃ ṭhitassa chabbassāni padhānaṃ anuyuñjantassâpi pan' assa nâhosi. "Udara-cchaviyā piṭṭhi-kaṇṭakaṃ allīnāya kālakato samaṇo Gotamo" ti: devatānaṃ vimatiyā uppajjamānāya pi: "Siddhattha kasmā kilamasi? Sakkā bhoge ca bhuñjituṃ puññāni ca kâtun" ti, Mārena pi pāpimatā vuccamānassa: Bhoge bhuñjissāmī ti, vitakkamattam pi na uppajjati. Atha naṃ Māro Bodhisatta-kāle chabbassāni Buddha-kāle ekaṃ

vassaṃ anubandhitvā kiñci vajjaṃ apassitvā idaṃ vatvā pakkāmi.

Satta vassāni Bhagavantaṃ anubandhiṃ padā-padaṃ
Otāraṃ nâdhigacchissaṃ Sambuddhassa satīmato ti.*

Api ca aṭṭhārasannaṃ Buddha-dhammānaṃ vasenâpi Bhagavato duccaritâbhāvo veditabbo. Aṭṭhārasa Buddha-dhammā nāma: N' atthi Tathāgatassa kāya-duccaritaṃ, n' atthi vaci-duccaritaṃ, n' atthi mano-duccaritaṃ: atīte Buddhassa appaṭihataṃ ñāṇaṃ, anāgate . . ., paccuppanne Buddhassa appaṭihataṃ ñāṇaṃ: sabbaṃ kāya-kammaṃ Buddhassa Bhagavato ñāṇânuparivatti, sabbaṃ vacī-kammaṃ . . ., sabbaṃ mano-kammaṃ Buddhassa Bhagavato ñāṇânuparivatti: n' atthi chandassa hāni, n' atthi viriyassa hāni, n' atthi satiyā hāni : n' atthi davā, n' atthi ravā, n' atthi khalitaṃ, n' atthi sahasā, n' atthi avyāvaṭo mano, n' atthi akusala-cittan ti.

Kiñcanā ti palibodhā. Rāgo kiñcanan ti rāgo uppajjamāno satte bandhati palibuddhati, tasmā kiñcanan ti vuccati. Itaresu pi dvīsu es' eva nayo.

Aggī ti anudahan' aṭṭhena aggi. Rāg-aggī ti rāgo uppajjamāno satte anudahati jhāpeti, tasmā aggī ti vuccati. Itaresu pi dvīsu es' eva nayo.

Tattha vatthūni. Ekā dahara-bhikkhunī Cittalapabbata-vihāre uposathâgāraṃ gantvā dvāra-pāla-rūpakaṃ olokayamānā ṭhitā. Ath' assā anto rāgo uppanno. Sā ten' eva jhāyitvā kālaṃ akāsi. Bhikkhuniyo ca gacchamānā: "Ayaṃ daharā ṭhitā pakkosatha nan" ti āhaṃsu. Ekā gantvā: "Kasmā ṭhitā 'sī ?" ti, hatthe gaṇhi. Gahitamattā parivattitvā papatā. Idaṃ tāva rāgassa anudahahatāya vatthu. Dosassa pana anudahanatāya mano-padosikā devā. Mohassa anudahanatāya khiḍḍa-padosikā ḍevā daṭṭhabbā. Mohavasena hi tesaṃ sati-sammoho hoti. Tasmā khiḍḍā-vasena āhāra-kālaṃ ativattetvā kālaṃ karonti.

Āhuneyy' aggī ti ādisu āhunaṃ vuccati sakkāro. Āhunaṃ arahantī ti āhuneyyā. Mātā-pitaro puttānaṃ bahûpakāraṇāya

---

* Sn 446.

āhunaṃ arahanti. Tesu vippaṭipajjamānā puttā niray' ādisu nibbattanti. Tasmā kiñcâpi mātā-pitaro na anudahanti, anudahanassa pana paccayā honti. Iti anudahan' aṭṭhena *ahuneyy' aggī* ti vuccati. Svayaṃ attho Mittavindaka-vatthunā veditabbo. Mittavindako hi mātarā: "Tāta ajja uposathiko hutvā vihāre sabba-rattiṃ dhamma-savanaṃ suṇa, sahassaṃ te dassāmī" ti vutto dhana-lobhena uposathaṃ samādāya vihāraṃ gantvā: Idaṃ ṭhānaṃ akuto-bhayan ti, sallakkhetvā dhammâsanassa heṭṭhā nippanno, sabba-rattiṃ niddāyitvā gharaṃ agamāsi. Mātā pāto va yāguṃ pacitvā upanāmesi. So sahassaṃ gahetvā va pivi. Ath' assa etad ahosi: "Dhanaṃ saṃharissāmī ti" ti. So nāvāya samuddaṃ pakkhanditu-kāmo ahosi. Atha naṃ mātā: "Tāta imasmiṃ kule cattāḷīsa-koṭi-dhanaṃ atthi, alaṃ gamanenā" ti vāresi. So tassā vacanaṃ anādiyitvā gacchati eva. Sā purato aṭṭhāsi. Atha naṃ kujjhitvā : Ayaṃ mayhaṃ purato tiṭṭhatī ti, pādena paharitvā patitaṃ antaraṃ katvā agamāsi. Mātā uṭṭhahitvā: "Mādisā-mātari evarūpaṃ kammaṃ katvā gatassa te gataṭṭhāne sukhaṃ bhavissatī ti, evaṃ saññī nāma tvaṃ puttā" ti āha. Tassa nāvaṃ āruyha gacchato sattame divase nāvā aṭṭhāsi. Atha te manussā : Addhā ettha pāpa-puriso atthi, salākaṃ dethā ti, salāk' ādiyamānā tass' eva tikkhattuṃ pāpuṇi. Te tassa ulumpaṃ datvā samudde pakkhipiṃsu. So ekaṃ dīpaṃ gantvā vimāna-petīhi saddhiṃ sampattiṃ anubhavanto tāhi: "Purato purato mā agamasī" ti vuccamāno pi tad diguṇaṃ sampattiṃ passanto anupubbena khura-cakkadharaṃ addasa. Tassa taṃ cakkaṃ paduma-pupphaṃ viya upaṭṭhāsi. So taṃ āha: "Ambho idaṃ tayā piḷandhitaṃ padumaṃ mayhaṃ dehī" ti. "Na idaṃ sāmi padumaṃ, khura-cakkaṃ etan" ti. So: "Vañcesi maṃ tvaṃ, kiṃ mayā padumaṃ na diṭṭha-pubban?" ti vatvā: "Tyaṃ lohitacandanaṃ vilimpitvā pilandha-paduma-pupphaṃ mayhaṃ na dātu-kāmo" ti āha. So cintesi: "Ayam pi mayā katasadisaṃ kammaṃ katvā tassa phalaṃ anubhavitu-kāmo" ti. Atha naṃ : "Handa dhārehī"[1] ti vatvā tassa matthake cakkaṃ pakkhipi. Tena vuttaṃ:

---

[1] B demi.

Catubbhi aṭṭh' ajjhagamā aṭṭhāhi ca soḷasa
Soḷasāhi ca battiṃsa atticchaṃ cakkaṃ āsado
Icchā-hatassa posassa cakkaṃ bhamati matthake* ti.

Gahapatī ti pana geha-sāmiko vuccati. So mātu-gāmassa sayana-vatthâlaṅkār' ādi anuppādānena bahûpakāro. Taṃ aticaranto mātugāmo niray' ādisu nibbattati. Tasmā so pi purima-nayen' eva anudahan' aṭṭhena *gahapat-aggī* ti vutto. Tattha vatthuṃ.†

Kassapa-buddha-kāle sot' āpannasssa upāsakassa bhariyā aticārinī ahosī. So taṃ paccakkhato disvā: "Kasmā evaṃ karosī?" ti āha. Sā: "Sacâhaṃ evarūpaṃ karomi, ayaṃ me sunakho vilumpámāno khādatū" ti vatvā, kālaṃ katvā Kaṇṇamuṇḍaka-dahe vemānika-petī hutvā nibbattā. Divā sampattiṃ anubhavati, rattiṃ dukkhaṃ. Tadā Bārāṇasi-rājā migavaṃ caranto araññaṃ pavisitvā anupubbena Kaṇṇamuṇḍaka-dahaṃ sampatto tāya saddhiṃ sampattiṃ anubhavi. Sā taṃ vañcetvā rattim dukkhaṃ anubhavati. So ñatvā: Kattha nu kho gacchatī ti, piṭṭhito piṭṭhito gantvā, avidūre ṭhito, Kaṇṇamuṇḍaka-dahato nikkhamitvā, taṃ paṭa-paṭan ti khādamānaṃ ekaṃ sunakhaṃ disvā asinā dvedhā chindi. Dve ahesuṃ. Puna pi chinne cattāro . . . puna pi chinne aṭṭha . . . puna pi chinne soḷasa ahesuṃ. Sā: "Kiṃ karosi sāmī?" ti āha. So: "Kim idan?" ti āha. Sā: "Evaṃ akatvā kheḷa-piṇḍaṃ bhūmiyaṃ niṭṭhuhitvā pādena ghaṃsāhī" ti āha. So tathā akāsi. Sunakhā antaradhāyiṃsu. Taṃ divasaṃ tassā kammaṃ khīṇaṃ. Rājā vippaṭisārī hutvā gantuṃ āraddho. Sā: "Mayhaṃ sāmi kammaṃ khīṇaṃ, mā agamāsī" ti āha. Rājā asutvā va gato.

Dakkhiṇeyy' aggī ti ettha pana dakkhiṇā ti cattāro paccayā. Bhikkhu-saṅgho dakkhiṇeyyo. So gihīnaṃ tīsu saraṇesu pañcasu sīlesu mātā-pitu-upaṭṭhāne dhammika-samaṇa-brāhmaṇa-upaṭṭhāne ti evam ādisu kalyāṇa-dhammesu niyojanena bahûpakāro. Tasmiṃ micchā-paṭipannā gihī bhikkhu-saṅghaṃ akkositvā paribhāsitvā niray' ādisu nibbattanti. Tasmā so pi purima-nayen' eva anudahan' aṭṭhena dakkhi-

---

* J IV. 4. † Pettavatthu II. 12, with commentary.

ṇeyy' aggī ti vutto. Imassa pan' atthassa vibhāvan' atthaṃ Vimāna-vatthumhi Revatī-vatthuṃ* vitthāretabbaṃ.

Tividhena rūpa-saṅgaho ti ettha *tividhenā* ti tīhi koṭṭhāsehi. *Saṅgaho* ti jāti-sañjāti-kiriya-gaṇana-vasena catubbidho saṅgaho. Tattha: Sabbe khattiyā āgacchantū ti, ādiko jāti-saṅgaho. Sabbe Kosalakā ti, ādiko sañjāti saṅgaho. Sabbe hatthârohā ti, ādiko kiriya-saṅgaho. Cakkhâyatanaṃ katamaṃ khandha-gaṇanaṃ gacchatī ti? Cakkhâyatanaṃ rūpa-kkhandha-gaṇanaṃ gacchati. Hañci cakkhâyatanaṃ rūpa-khandhena saṅgahitan ti, ayaṃ gaṇana-saṅgaho. So idha adhippeto. Tasmā tividhena rūpa-*saṅgaho* ti tīhi koṭṭhāsehi rūpa-gaṇanā ti attho.

Sanidassan' ādisu attānaṃ ārabbha pavattena cakkhu-viññāṇa-saṅkhātena saha nidassanenā ti *sanidassanaṃ*. Cakkhu-paṭihanana-samatthato saha-paṭighenā ti *sappaṭighaṃ*. Taṃ atthato rūp' āyatanam eva. Cakkhu-viññāṇa-saṅkhātaṃ nâssa nidassanan ti *anidassanaṃ*. Sot' ādi-paṭihanana-samatthato saha-paṭighenā ti *sappaṭighaṃ*. Taṃ atthato cakkhâyatan' ādīni nava āyatanāni. Vutta-ppakāraṃ nâssa nidassanan ti *anidassanaṃ*. Nâssa paṭigho ti *appaṭighaṃ*. Taṃ atthato ṭhapetvā das' āyatanāni avasesaṃ sukhuma-rūpaṃ.

Tayo saṅkhārā ti saha-jātā-dhamme c' eva samparāya-phala-dhamme ca saṅkharonti rāsiṃ karontī ti *saṅkhārā*. Abhisaṅkharotī ti *abhisaṅkhāro*. Puñño abhisaṅkhāro *puññâbhisaṅkhāro*. Tattha katamo puññâbhisaṅkhāro? Kusala-cetanā kāmâvacarā rūpâvacarā dāna-mayā sīla-mayā bhavanā-mayā ti, evaṃ vuttānaṃ aṭṭhannaṃ kāmâvacara-kusala-mahācitta-cetanānaṃ pañcannaṃ rūpâvacara-kusala-cetanānaṃ c' etaṃ adhivacanaṃ. Ettha ca dāna-sīla-mayā aṭṭh' eva cetanā honti, bhāvanā-mayā terasâ pi. Yathā pi paguṇaṃ dhammaṃ sajjhāyamāno ekaṃ dve anusandhi-gato pi na jānāti, pacchā āvajjanto jānāti, evam evaṃ kasiṇa-parikammaṃ karontassa paguṇaṃ jhānaṃ paccavekkhantassa ca ñāṇa-vippayuttā pi bhāvanā hoti. Tena vuttaṃ: bhāvanā-mayā terasâpī ti. Tattha dāna-may' ādisu dānaṃ ārabbha dānâdhikiccayā

---

*. Vv 52.

uppajjati cetanā sañcetanā cetayitattaṃ. Ayaṃ vuccati dāna-mayo puññâbhisaṅkhāro. Sīlaṃ ārabbha . . . bhāvanaṃ ārabbha bhāvanâdhikiccayā uppajjati cetanā sañcetanā cetayitattaṃ. Ayaṃ vuccati bhāvanā-mayo puññâbhisaṅkhāro ti. Ayaṃ saṅkhepa-desanā.

Cīvar' ādisu pana catusu paccayesu rūp' ādisu vā chasu ārammaṇesu ann' ādisu vā dasasu dāna-vatthusu taṃ taṃ dentassa tesaṃ uppādanato paṭṭhāya pubbabhāge pariccāgakāle pacchā somanassa-cittena anussaraṇe cā ti, tīsu kālesu pavattā cetanā dānamayā nāma. Sīla-pūraṇ' atthāya pana pabbajissāmī ti vihāraṃ gacchantassa pabbajantassa manorathaṃ matthakaṃ pāpetvā pabbajito va tamhi sādhu sadhū ti āvajjantassa pātimokkhaṃ saṃvarantassa cīvar' ādayo paccaye paccavekkhantassa āpātha-gatesu rūp' ādisu cakkhu-dvār' ādīni saṃvarantassa ājīvaṃ sodhentassa ca pavattā cetanā sīlamayā nāma. Paṭisambhidāya vuttena vipassanā-maggena cakkhuṃ aniccato dukkhato anattato bhāventassa, manaṃ . . . rūpe dhamme cakkhu-viññāṇaṃ . . . mano-viññāṇaṃ . . . cakkhu-samphassaṃ . . . mano-samphassaṃ . . . cakkhu-samphassajaṃ vedanaṃ . . . mano-samphassajaṃ vedanaṃ . . . rūpa-saññaṃ . . . jarā-maraṇaṃ aniccato dukkhato anattato bhāventassa pavattā cetanā bhāvanāmayā nāmā ti. Ayaṃ vitthāra-kathā.

Apuñño ca so abhisaṅkhāro cā ti *apuññâbhisaṅkhāro.* Dvādasa akusala-citta-sampayuttānaṃ cetanānaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Vuttam pi c' etaṃ: Tattha katamo apuññâbhisaṅkhāro? Akusala-cetanā kāmâvacarā, ayaṃ vuccati apuññâbhisaṅkhāro ti.

Ānañjaṃ niccalaṃ santaṃ vipākabhūtaṃ arūpam eva abhisaṅkharotī ti *ānañjâbhisaṅkhāro.* Catunnaṃ arūpâvacara-kusala-cetanānaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Yath' āha: Tattha katamo ānañjâbhisaṅkhāro? Kusala-cetanā arūpâvacarā, ayaṃ vuccati ānañjâbhisaṅkhāro ti.

Puggala-tike sattavidho ariya-puggalo. Tisso sikkhā sikkhatī ti *sekho.* Khīṇ' āsavo sikkhita-sikkhattā puna na sikkhatī ti *asekho.* Puthujjano sikkhāhi paribāhiyattā[1] *neva-sekho nâsekho.*

[1] SS paribāhirattā.

Thera-tike jāti-mahallako gihi jāti-thero nāma. "Cattāro 'me bhikkhave thera-karaṇīyā dhammā. Idha bhikkhave thero sīlavā hoti, bahussuto hoti, catunnaṃ jhānānaṃ lābhī hoti, āsavānaṃ khayā . . . pe . . . upasampajja viharati. Ime kho bhikkhave cattāro thera-karaṇīyā dhammā" ti: evaṃ-vuttesu dhammesu ekena vā anekena vā samannāgato dhamma-thero nāma. Aññataro thero nāmako bhikkhū ti evaṃ thera-nāmako vā. Yaṃ vā pana mahallaka-kāle pabbajitaṃ sāmaṇerā disvā thero ti vadanti, ayaṃ sammuti-thero nāma.

Puñña-kiriya-vatthūsu dānam eva *dānamayaṃ*. Puñña-kiriyā ca sā tesaṃ tesaṃ ānisaṃsānaṃ vatthu cā ti *puñña-kiriya-vatthu*. Itaresu pi dvīsu es' eva nayo. Atthato pana pubbe-vutta-dānamaya-cetan' ādi-vasen' eva saddhiṃ pubbabhāga-aparabhāga-cetanāhi imāni tiṇi puñña-kiriya-vatthūni veditabbāni. Ekaṃ ekañ c' ettha pubbabhāgato paṭṭhāya kāyena karontassa kāya-kammaṃ hoti. Tad-atthaṃ vācaṃ nicchārentassa vacī-kammaṃ. Kāy' aṅgaṃ vāc' aṅgaṃ acopetvā manasā cintentassa mano-kammaṃ. Ann' ādīni dentassâ pi: Anna-dān' ādīni demī ti, vā dāna-pāramiṃ āvajjetvā vā dāna-kāle dānamayaṃ puñña-kiriya-vatthuṃ hoti. Vatta-sīse ṭhatvā dadato sīlamayaṃ. Khayato vayato sammasanaṃ paṭṭhapetvā dadato bhāvanāmayaṃ puññā-kiriya-vatthuṃ hoti. Aparāni pi satta puñña-kiriya-vatthūni, apaciti-sahagataṃ puñña-kiriya-vatthuṃ, veyyāvacca-sahagataṃ . . ., pattânuppadānaṃ . . ., patt' abbhanumodanaṃ . . ., desanāmayaṃ . . ., savanamayaṃ . . ., diṭṭh' ujjugataṃ puñña-kiriya-vatthun ti. Tattha mahallakaṃ disvā paccuggamanaṃ patta-cīvara-paṭiggahana-abhivādana-magga-sampadān' ādi-vasena apaciti-sahagataṃ veditabbaṃ. Buḍḍhatarānam vatta-patipatti-karaṇa-vasena gāmaṃ piṇḍāya paviṭṭhaṃ bhikkhuṃ disvā pattaṃ gahetvā gāme bhikkhaṃ samādapetvā upasaṃharaṇa-vasena gacchati: Bhikkhūnaṃ pattaṃ āharā ti, sutvā vegena gantvā pattâharaṇ' ādivasena c' eva veyyāvacca-sahagataṃ veditabbaṃ. Cattāro paccaye datvā: Sabba-sattānaṃ patti hotū ti, pavattana-vasena pattânuppadānaṃ veditabbaṃ. Parehi dinnāya pattiyā: Sādhu suṭṭhū ti, anumoda-

na-vasena patt' abbhanumodanaṃ veditabbaṃ. Eko: Evaṃ naṃ dhamma-kathiko ti jānissantī ti, icchāya ṭhatvā, lābha-garuko hutvā deseti, taṃ na mahapphalaṃ. Eko attano paguṇa-dhammaṃ appaccāsiṃsamāno paresaṃ deseti, idaṃ desanāmayaṃ puñña-kiriya-vatthuṃ nāma. Eko suṇanto: Iti maṃ saddho ti jānissantī ti, suṇāti, taṃ na mahapphalaṃ. Eko: Evam me mahapphalaṃ bhavissatī ti, hita-pharaṇena mudu-cittena dhammaṃ suṇāti, idam savaṇamayaṃ puñña-kiriya-vatthuṃ. Diṭṭh' ujjugataṃ pana sabbesaṃ niyama-lakkhaṇaṃ. Yaṃ kiñci puññaṃ karontassa hi diṭṭhiyā uju-bhāven' eva mahapphalaṃ hoti. Iti imesam pi sattannaṃ puñña-kiriyā-vatthūnaṃ purimeh' eva tīhi saṅgaho veditabbo. Ettha hi apaciti-veyyāvaccāni sīlamaye. Patti-patt' abbhanumodanāni dānamaye. Desanā-savaṇāni bhāvanāmaye. Diṭṭh' ujju-gataṃ tīsu pi saṅgahaṃ gacchati.

Codanā-vatthūnī ti codanā-kāraṇāni.

Diṭṭhenā ti maṃsa-cakkhunā vā dibba-cakkhunā vā vītikkamaṃ disvā codeti.

Sutenā ti pakati-sotena vā dibba-sotena vā parassa saddaṃ sutvā codeti.

Parisaṅkāyā ti diṭṭha-parisaṅkitena vā suta-parisaṅkitena vā muta-parisaṅkitena vā codeti. Ayaṃ ettha saṅkhepo, vitthāro pana Samantapāsādikāya vutta-nayen' eva veditabbo.

Kām' upapattiyo ti kāmûpasevanā kāma-paṭilābhā vā.

Paccupaṭṭhita-kāmā ti baddh' ārammaṇā.

Seyyathâpi manussā ti yathā manussā. Manussā hi nibaddhe yeva vatthusmiṃ vasaṃ vattanti. Yattha paṭibaddha-cittā honti, satam pi sahassam pi datvā mātūgāmaṃ ānetvā nibaddha-bhogaṃ bhuñjanti. Ekacce devā nāma catu-deva-loka-vāsino. Te pi nibaddha-vatthusmiṃ yeva vasaṃ vattenti. Ekacce vinipātikā nāma nerayike ṭhapetvā avasesā maccha-kacchap' ādayo pi hi nibaddha-vatthusmiṃ yeva vasaṃ vattenti. Maccho attano macchiniyā, kacchapo kacchapiniyā ti.

Nimmetvā nimmetvā[1] ti nīla-pīt' ādi-vasena yādisaṃ yādisaṃ

[1] B nimminitvā twice.

attano rūpaṃ icchanti, tādisaṃ tādisaṃ nimmitvā āyasmato Anuruddhassa purato manāpa-devatā viya.

Nimmāna-ratī ti evaṃ sayaṃ nimmite nimmāne rati ete santi nimmāna-rati.

Para-nimmita-kāmā ti parehi nimmita-kāmā. Tesaṃ manaṃ ñatvā pare yathā-rucitaṃ kāma-bhogaṃ nimminanti, te tattha vasaṃ vattenti. Kathaṃ parassa manaṃ jānantī ti . . . Pakati-sevanā-vasena. Yathā hi kusalo sūdo rañño bhuñjantassa yaṃ yaṃ so bahuṃ ganhāti taṃ taṃ tassa ruccatī ti jānāti, evaṃ pakatiyā abhirucit' ārammaṇaṃ ñatvā tādisakaṃ yeva nimminanti, te tattha vasaṃ vattenti methunaṃ sevanti. Keci pana therā: hasita-mattena olokita-mattena āliṅgita-mattena ca tesaṃ kāma-kiccaṃ ijjhatī ti vadanti. Taṃ: Aṭṭhakathāya etaṃ pana n' atthī ti, paṭikkhittaṃ. Na hi kāyena aphusantassa phoṭṭhabbaṃ kāma-kiccaṃ sādheti. Channam pi hi kāmâvacarānaṃ kāmā pakatikā eva. Vuttam pi c' etaṃ:

Cha ete kāmâvacarā sabba-kāma-samiddhino
Sabbesaṃ eka-saṅkhātaṃ āyuṃ bhavati kittakan ti.

Sukh' uppattiyo ti sukha-paṭilābhā.

Uppādetvā sukhaṃ viharantī ti te heṭṭhā paṭhamajjhāna-sukhaṃ nibbattetvā upari vipāka-jjhāna-sukhaṃ anubhavantī ti attho.

Sukhena abhisannā ti dutiya-jjhāna-sukhena tintā.

Parisannā ti samantato tintā.

Paripūrā ti paripuṇṇā.

Paripphuṭā ti tass' eva vevacanaṃ. Idam pi vipāka-jjhāna-sukham eva sandhāya vuttaṃ.

Aho sukhaṃ aho sukhan ti tesaṃ kira bhava-lobho mahā uppajjati. Tasmā *kadāci karahaci evaṃ udānaṃ udānenti.*

Santam evā ti paṇītam eva.

Tusitā ti tato uttariṃ sukhassa apatthanato santuṭṭhā hutvā.

Sukhaṃ paṭivedentī ti tatiya-jjhāna-sukhaṃ anubhavanti.

Sekhā-paññā ti satta ariya-paññā. Arahato paññā *asekhā.* Avasesā paññā *nevasekhā-nâsekhā.*

Cintāmay' ādisu ayaṃ vitthāro. Tattha katamā cintāmayā paññā? Yoga-vihitesu vā kamm' āyatanesu yoga-vihitesu vā sipp' āyatanesu yoga-vihitesu vā vijjâyatanesu kamma-ssakataṃ vā saccânulomikaṃ vā rūpaṃ aniccan ti vā . . . pe . . . viññāṇaṃ aniccan ti vā yaṃ evarūpaṃ anulomikaṃ khantiṃ diṭṭhiṃ ruciṃ muniṃ pekkhaṃ dhamma-nijjhāna-khantiṃ parato asutvā paṭilabhati, ayaṃ vuccati *cintāmayā* paññā. Yoga-vihitesu vā kamm' āyatanesu . . . pe . . . dhamma-nijjhāna-khantiṃ parato sutvā paṭilabhati, ayaṃ vuccati *sutamayā paññā.* Tattha katamā bhāvanāmayā paññā? Sabbā pi sammāpannassa paññā *bhāvanāmayā paññā.*

Sut' āvudhan ti sutam eva āvudhaṃ. Taṃ atthato tepiṭakaṃ Buddha-vacanaṃ. Taṃ nissāya bhikkhu paññâvudhaṃ nissāya sūro yodho avikampamāno mahā-kantāraṃ viya saṃsāra-kantāraṃ atikkamati avihaññamāno. Ten' eva vuttaṃ: Sut' āvudho bhikkhave ariya-sāvako akusalaṃ pajahati, kusalaṃ bhāveti, sâvajjaṃ pajahati anavajjaṃ bhāveti, suddhaṃ attānaṃ pariharatī ti.

Pavivek' āvudhan ti kāya-viveko citta-viveko upadhi-viveko ti, ayaṃ tividho viveko eva āvudhaṃ. Tassa nānā-karaṇaṃ. Kāya-viveko ca vavakaṭṭha-kāyānaṃ nekkhammâbhiratānaṃ; citta-viveko ca parisuddha-cittānaṃ parama-vodāna-pattānaṃ; upadhi-viveko ca nirupadhīnaṃ puggalānaṃ visaṅkhāra-gatānaṃ. Imasmiṃ hi tividhe viveke abhirato na kutoci bhāyati. Tasmā ayam pi avassay' aṭṭhena āvudhan ti vutto. Lokiya-lok' uttara-paññā va āvudhaṃ *paññâvudhaṃ*. Yassa sā atthi so na kutoci bhāyati, na c' assa koci bhāyati. Tasmā sā pi avassay' aṭṭhen' eva āvudhan ti vuttā.

Anaññātaññassāmi t' indriyan ti: Ito pubbe na aññātaṃ aviditaṃ dhammam jānissāmī ti, paṭipannassa uppannaṃ indriyaṃ sot' āpatti-magga-ñāṇass' etaṃ adhivacanaṃ.

Aññ' indriyan ti aññābhūtaṃ jānanabhūtaṃ indriyaṃ. Sot' āpatti-phalato paṭṭhāya chasu ṭhānesu ñāṇass' etaṃ adhivacanaṃ.

Aññātāv' indriyan ti aññātavīsu jānana-kicca-pariyosāna-pattesu dhammesu indriyaṃ. Arahatta-phalass' etaṃ adhivacanaṃ.

Maṃsa-cakkhuṃ cakkhu-pasādo.

Dibba-cakkhuṃ āloka-nissita-ñāṇaṃ.

Paññā-cakkhuṃ lokiya-lok' uttarā paññā.

Adhisīla-sikkhâdisu adhisīlañ ca taṃ sikkhitabbato sikkhā cā ti *adhisīla-sikkhā*. Itarasmiṃ dvaye pi es' eva nayo. Tattha: sīlaṃ adhisīlaṃ, cittaṃ adhicittaṃ, paññā adhipaññā ti, ayaṃ pabhedo veditabbo. Sīlaṃ nāma pañca pi dasa pi sīlāni: Pātimokkha-saṃvaro adhisīlaṃ nāma. Aṭṭha samāpattiyo cittaṃ: vipassanā-pādaka-jjhānaṃ adhicittaṃ. Kamma-ssakata-ñāṇaṃ paññā: vipassanā adhipaññā. Anuppanne pi hi Buddh' uppāde pavattatī ti pañcasīla-dasasīlāni sīlam eva. Pātimokkha-saṃvara-sīlaṃ Buddh' uppāde yeva pavattatī ti adhisīlaṃ. Citta-paññāsu pi es' eva nayo. Api ca nibbānaṃ patthayantena samādinnaṃ pañcasīlaṃ dasasīlam pi adhisīlam eva. Samāpannā aṭṭha samāpattiyo pi adhicittam eva. Sabbaṃ vā lokiya-sīlaṃ sīlam eva, lok' uttaraṃ adhisīlaṃ. Citta-paññāsu pi es' eva nayo.

Bhāvanāsu khīṇ' āsavassa pañca-dvārika-kāyo *kāya-bhāvanā* nāma. Aṭṭha samāpattiyo pi *citta-bhāvanā* nāma. Arahatta-phalapaññā *paññā-bhāvanā* nāma. Khīṇ' āsavassa hi ekanten' eva pañca-dvārika-kāyo bhāvito hoti. Aṭṭha samāpattiyo c' assa na aññesaṃ viya dubbalā. Tass' eva ca paññā bhāvitā nāma hoti, paññā vepulla-pattiyā, tasmā evaṃ vuttaṃ.

Anuttariyesu vipassanā *dassanânuttariyaṃ*. Maggo *paṭipadânuttariyaṃ*. Phalaṃ *vimuttânuttariyaṃ*. Phalaṃ vā *dassanânuttariyaṃ*, maggo *paṭipadânuttariyaṃ* nibbānaṃ *vimuttânuttariyaṃ*. Nibbānaṃ vā *dassanânuttariyaṃ*. Tato uttariṃ hi daṭṭhabbaṃ nāma n' atthi. Maggo *paṭipadânuttariyaṃ*, phalaṃ vimuttânuttariyaṃ. *Anuttariyan* ti uttamaṃ jeṭṭhakaṃ.

Samādhisu paṭhama-jjhāna-samādhi *savitakka-savicāro*. Pañcaka-nayena dutiya-jjhāna-samādhi *avitakka-vicāramatto*. Seso avitakka-avicāro.

Suññatâdisu tividhā kathā, āgamanato saguṇato ārammaṇato ti. Āgamanato nāma eko bhikkhu anattato abhinivisitvā anattato disvā anattato vuṭṭhāti. Tassa vipassanā suññatā nāma hoti. Kasmā? Asuññatā-kārakānaṃ kilesā-

naṃ abhāvā. Vipassanā āgamanena magga-samādhi *suññato* māma hoti. Maggâgamanena phala-samādhi *suññato* nāma.

Aparo aniccato abhinivisitvā aniccato disvā aniccato vuṭṭhāti. Tassa vipassanā *animittā* nāma hoti. Kasmā? Nimitta-kāraka-kilesâbhāvā. Vipassanâgamanena magga-samādhi *animitto* nāma hoti. Maggâgamanena phalaṃ *animittaṃ* nāma. Aparo dukkhato abhinivisitvā dukkhato vuṭṭhāti. Tassa vipassanā *appaṇihitā* nāma hoti. Kasmā? Paṇidhi-kāraka-kilesâbhāvā. Vipassanâgamanena magga-samādhi *appaṇihito* nāma hoti. Maggâgamanena phalaṃ appaṇihitaṃ nāmā ti. Ayaṃ āgamanato kathā. Magga-samādhi pana rāg' ādīhi suññāttā suññato. Rāga-nimitt' ādīnaṃ abhāvā appaṇihito ti. Ayaṃ saguṇato kathā. Nibbānaṃ rāg' ādīhi suññattā rāg' ādi-nimitta-paṇidhīnañ ca abhāvā suññatañ c' eva animittañ ca appaṇihitañ ca. Tad-ārammaṇo magga-samādhi suññato animitto appaṇihito. Ayaṃ ārammaṇato kathā.

Soceyyānī ti sucibhāva-karā soceyya-paṭipadā dhammā. Vitthāro pan' ettha. Tattha katamaṃ *kāya-soceyyaṃ*? Pāṇâtipātā veramaṇī ti ādinā nayena vuttānaṃ tiṇṇaṃ sucaritānaṃ vasena veditabbo.*

Moneyyānī ti munibhāva-karā moneyya-paṭipadā dhammā. Tesaṃ vitthāro. Tattha katamaṃ *kāya-moneyyaṃ*? Ṭividha-kāya-duccaritassa pahānaṃ kāya-moneyyaṃ. Tividhaṃ kāya-sucaritaṃ kāya-moneyyaṃ. Kāy' ārammaṇe ñāṇaṃ kāya-moneyyaṃ. Kāya-pariññā kāya-moneyyaṃ. Kāya-pariññā-sahagato maggo kāya-moneyyaṃ. Kāyasmiṃ chanda-rāga-pahānaṃ kāya-moneyyaṃ. Kāya-saṅkhāra-nirodhā catuttha-jjhāna-samāpatti kaya-moneyyaṃ. Tattha katamaṃ *vacī-moneyyaṃ*? Catubbidha-vacī-duccaritassa pahānaṃ vacī-moneyyaṃ. Catubbidha-vacī-sucaritaṃ. . . . Vācârammaṇe ñāṇaṃ. . . . Vācā-pariññā. . . . Vācā-pariññā-sahagato maggo. . . . Vācasmiṃ chanda-rāga-pahānaṃ. . . . Vacī-saṅkhāra-nirodhā dutiya-jjhāna-samāpatti vacī-moneyyaṃ. Tattha katamaṃ *mano-moneyyaṃ*? Tividha-mano-duccaritassa pahānaṃ mano-

* Strangely there is no mention of *vacī°* and *mano-soceyyaṃ*.

moneyyaṃ. Tividhā-mano-sucaritaṃ. . . . Man' ārammaṇe ñāṇaṃ. . . . Mano-pariññā. . . . Mano-pariññā sahagato maggo. . . . Manasmiṃ chanda-rāga-pahānaṃ. . . . Citta-saṅkhāra-nirodhā paññā-vedayita-nirodha-samāpatti mano-moneyyan ti.

Kosallesu *āyo* ti vaḍḍhi, *apāyo* ti avaḍḍhi. Tassa tassa kāraṇaṃ *upāyo*. Tesaṃ pajānanaṃ *kosallaṃ*. Vitthāro pana Vibhaṅge vutto yeva. Vuttaṃ h' etaṃ: Tattha katamaṃ āya-kosallaṃ? Ime me dhamme manasikaroto anuppannā c' eva akusalā dhammā na uppajjanti, uppannā ca aksusalā dhammā nirujjhanti. Ime vā pana me dhamme manasikaroto anuppannā c' eva kusalā dhammā uppajjanti, uppannā ca kusalā dhammā bhiyyo-bhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṃvattanti. Yā tattha paññā pajānanā sammā-diṭṭhi, idaṃ vuccati *āya-kosallaṃ*. Tattha katamaṃ *apāya-kosallaṃ*? Ime me dhamme manasikaroto anuppannā c' eva akusalā dhammā uppajjanti, uppannā ca kusalā dhammā nirujjhanti. Ime vā pana me dhamme manasikaroto anuppannā c' eva kusalā dhammā n' uppajjanti, uppannā ca akusalā dhammā bhiyyo-bhāvāya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā saṃvattanti. Yā tattha paññā pajānanā sammā-diṭṭhi, idaṃ vuccati *apāya-kosallaṃ*. Sabbā pi tatr' upāyā paññā *upāya-kosallan* ti. Idaṃ pana accāyika-kicce vā bhaye vā uppanne tassa tassa tikicchan' atthaṃ ṭhān' uppattiyā kāraṇa-jānana-vasen' eva veditabbaṃ.

Madā ti majjan' ākāra-vasena pavattamānā. Tesu: Ahaṃ nirogo saṭṭhiṃ sattatiṃ vā vassāni atikkantāni, na me harīṭakī-khaṇḍam pi khādita-pubbaṃ, ime pan' aññe asukaṃ nāma ṭhānaṃ rujati bhesajjaṃ vā khādāmā ti vicaranti, ko añño mādiso nirogo nāmā ti, evaṃ māna-karaṇaṃ *ārogya-mado*. Mahallaka-kāle puññaṃ karissāma, dahara-mahatā vā ti yobbane ṭhatvā māna-karaṇaṃ *yobbana-mado*. Ciraṃ jīviṃ ciraṃ jīvāmi, ciraṃ jīvissāmi, sukhaṃ jīviṃ sukhaṃ jīvāmi sukhaṃ jīvissāmī ti, evaṃ māna-karaṇaṃ *jīvita-mado*.

Adhipateyyesu adhipatito āgataṃ *adhipateyyaṃ*: Ettako 'mhi sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā, na me taṃ patirūpan ti, evaṃ attānaṃ adhipatiṃ jeṭṭhakaṃ katvā pāpassa

akaraṇaṃ *attâdhipateyyaṃ* nāma. Lokaṃ adhipatiṃ katvā akaraṇaṃ *lokâdhipateyyaṃ* nāma. Lok' uttara-dhammaṃ adhipatiṃ katvā akaraṇaṃ *dhammâdhipateyyaṃ* nāma.

Kathā-vatthūnī ti kathā-kāraṇāni.

Atītaṃ vā addhānan ti atīta-dhamma-gatiṃ atīta-khandhe ti attha. Api ca yaṃ bhikkhave rūpaṃ atītaṃ niruddhaṃ vipariṇataṃ ahosī ti, tassa saṅkhā ahosī ti, tassa paññatti ahosī ti, tassa samaññānatassa saṅkhā bhavissatī ti, na tassa saṅkhā atthī ti, evaṃ āgatena Niruttipatha-suttena* p' ettha attho veditabbo.

Vijjā ti tama-vijjhan' atthena vidita-karaṇ' atthena pi vijjā. *Pubbe nivāsânussati ñāṇaṃ* hi uppajjamānaṃ pubbe-nivāsaṃ chādetvā ṭhitaṃ tamaṃ vijjhati. Pubbe nivāsañ ca viditaṃ karotī ti vijjā. *Cutûpapāta-ñāṇaṃ* cuti-paṭi-sandhi-cchādakaṃ tamaṃ vijjhati, tañ ca viditaṃ karotī ti vijjā. *Āsavānaṃ khaye ñāṇaṃ* catu-sacca-cchādakaṃ tamaṃ vijjhati, catu-sacca-dhammaṃ viditaṃ karotī ti vijjā.

Vihāresu aṭṭha samāpattiyo *dibbo vihāro*. Catasso appa-maññā *Brahma-vihāro*. Phala-samāpatti *ariya-vihāro*.

Pāṭihāriyāni Kevaṭṭasutte vitthāritān' eva.

Ime kho āvuso ti ādisu vutta-nayen' eva yojetabbaṃ. Iti sama-saṭṭhiyā tikānaṃ vasena asīti-sataṃ pañhe kathento thero sāmaggi-rasaṃ dassesī ti.

Tikaṃ niṭṭhitaṃ.

11. (i) Iti tika-vasena sāmaggi-rasaṃ dassetvā idāni ca-tukka-vasena dassetuṃ puna desanaṃ ārabhi. Tattha *sati-paṭṭhāna*-catukkaṃ pubbe vitthāritam eva.

(ii) *Sammappadhāna*-catukke *chandaṃ janetī* ti yo chando chandikatā kattu-kamyatā kusale dhamme chando ti evaṃ vuttaṃ kattu-kāmataṃ janeti.

Vāyamatī ti vāyāmaṃ karoti.

Viriyaṃ ārabhatī ti viriyaṃ janeti.

Cittaṃ paggaṇhatī ti cittaṃ upatthambheti. Ayaṃ ettha

* S III. 71.

saṅkhepo. Vitthāro pana Sammappadhāna-vibhaṅge āgato yeva.

(iii) Iddhipādesu chandaṃ nissāya pavatto samādhi *chanda-samādhi*. Padhāna-bhūtā saṅkhārā *padhāna-saṅkhārā*.

Samannāgatan ti tehi dhammehi upetaṃ.

Iddhiyā pādaṃ iddhibhūtaṃ vā pādan ti *iddhi-pādaṃ*. Sesesu pi es' eva nayo. Ayam ettha saṅkhepo, vitthāro pana Iddhipāda-vibhaṅge āgato eva. Visuddhimagge pan' assa attho dīpito.

(iv) *Jhāna*-kathā pi Visuddhimagge vitthāritā va.

(v) *Diṭṭha-dhamma-sukha-vihārāyā* ti imasmiṃ yeva atta-bhāve sukha-vihār' atthāya. Idha phala-samāpatti-jhānāni khīṇ' āsavassa aparabhāge nibbattita-jjhānāni ca kathitāni.

Āloka-saññaṃ manasikarotī ti divā vā rattiṃ vā suriya-pajjota-canda-maṇi-ādīnaṃ āloko ti manasikaroti.

Divā saññaṃ adhiṭṭhātī ti evaṃ manasikatvā divā ti saññaṃ ṭhapeti.

Yathā divā tathā rattin ti yathā divā diṭṭho āloko tath' eva taṃ rattiṃ manasikaroti.

Yathā rattiṃ tathā divā ti yathā rattiṃ āloko diṭṭho evaṃ eva divā manasikaroti.

Iti-vivaṭena cetasā ti evam-apihitena cittena.

Apariyonaddhenā ti samantato anaddhena.

Samabhāsan[1] ti savobhāsaṃ.[2]

Ñāṇa-dassana-paṭilābhāyā ti ñāṇa-dassana-paṭilābh' atthāya. Iminā kiṃ kathitaṃ ? Middha-vinodana-āloko kathito, pari-kamma-āloko vā. Iminā kiṃ kathitaṃ hoti? Khīn' āsa-vassa dibba-cakkhu-ñāṇaṃ, tasmiṃ vā āgate pi anāgate pi pādaka-jjhāna-samāpattim eva sandhāya sappabhāsaṃ cittaṃ bhāvetī ti vuttaṃ.

Satisampajaññāyā ti satta-ṭṭhānikassa sati-sampajaññassa atthāya.

Viditā vedanā uppajjantī ti ādisu khīṇ' āsavassa vatthuṃ viditaṃ hoti ārammaṇaṃ viditaṃ vatthârammaṇaṃ viditaṃ. Vatthârammaṇa-viditatāya evaṃ vedanā uppajjanti evaṃ tiṭṭhanti evaṃ nirujjhanti. Na kevalañ ca vedanā eva, idha

---

[1] B sappabhāsan. [2] B sa-obhāsaṃ.

vuttā saññâdayo pi avuttā cetanâdayo pi viditā va uppajjanti c' eva tiṭṭhanti ca nirujjhanti ca. Api ca vedanāya uppādo vidito hoti, upaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti. Avijjā-samudayā vedanā-samudayo. Taṇhā-samudayā kamme-samudayo. Phassa-samudayā vedanā-samudayo. Nibbatti-lakkhaṇaṃ passanto pi vedanā-kkhandhassa samudayaṃ passati. Evaṃ vedanāya uppādo vidito hoti. Kathaṃ vedanāya upaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti? Aniccato manasikaroto khayatûpaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti. Dukkhato manasikaroto bhayatûpaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti. Anattato manasikaroto suññatûpaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti. Evaṃ vedanāya upaṭṭhānaṃ viditaṃ hoti, khayato bhayato suññāto jānāti. Kathaṃ vedanāya atthaṅgamo vidito hoti? Avijjā-nirodhā vedanā-nirodho . . . pe . . . evaṃ vedanāya atthaṅgamo hoti. Iminā pi nayen' ettha attho veditabbo.

Iti-rūpan ti ādi-vutta-nayam eva.

Ayaṃ āvuso samādhi-bhāvanā ti ayaṃ āsavānaṃ khaya-ñāṇassa pādaka-jjhāna-samādhi-bhāvanā.

(vi) *Appamaññā* ti pamāṇaṃ agahetvā anavasesa-pharaṇa-vasena appamaññā. Anupada-vaṇṇanā pana bhāvanā-samadhi vidhānañ ca etāsaṃ Visuddhimagge vitthāritam eva.

(vii) *Arūpa*-kathā pi Visuddhimagge vitthāritā va.

(viii) *Apassenānī* ti apassayāni.

Saṅkhāyā ti ñāṇena.

Paṭisevatī ti ñāṇena ñatvā sevitabba-yuttakam eva sevati. Tassa vitthāro: Paṭisaṅkhā-yoniso cīvaraṃ paribhuñjatī ti, ādinā nayena veditabbo.

Saṅkhāy' etaṃ adhivāsetī ti ñāṇena ñatvā adhivāsetabba-yuttakam eva adhivāseti. Vitthāro pan' ettha: Paṭisaṅkhā-yoniso khamo hoti sītassā ti, ādinā nayena veditabbo.

Parivajjetī ti ñāṇena ñatvā parivajjetuṃ yuttakam eva parivajjeti. Tassa vitthāro: Paṭisaṅkhā-yoniso caṇḍaṃ hatthiṃ parivajjetī ti, ādinā nayena veditabbo.

Vinodetī ti ñāṇena ñatvā vinodetabbam eva vinodeti, nudati nīharati anto-pavisituṃ na[1] deti. Tassa vitthāro:

---

[1] MSS. omit.

Uppannaṃ kāma-vitakkaṃ nâdhivāsetī ti ādinā nayena veditabbo.

(ix) *Ariya-vaṃsā* ti ariyānaṃ vaṃsā, yathā hi Khattiya-vaṃso Brāhmaṇa-Vaṃso Vessa-vaṃso Sudda-vaṃso Samaṇa-vaṃso, Kula-vaṃso, Rāja-vaṃso, evaṃ ayam pi aṭṭhamo ariya-vaṃso ariyatan ti, ariya-paveṇi nāma hoti. So kho panâyaṃ ariya-vaṃso imesaṃ vaṃsānaṃ mūla-gandh' ādīnaṃ kāḷânusarika-gandh' ādayo viya aggaṃ akkhayati. Ke pana te ariyā yesaṃ ete vaṃsā ti? Ariyā vuccanti Buddhā ca Paccekabuddhā ca Tathāgata-sāvakā ca. Etesaṃ ariyānaṃ vaṃsā ti ariya-vaṃsā.

Ito pubbehi sata-sahassa-kapp' ādhikānaṃ catunnaṃ asaṅkheyyānaṃ matthake Taṇhaṅkaro Medhaṅkaro Saraṇaṅkaro Dīpaṅkaro ti cattāro Buddhā uppannā. Te ariyā. Tesaṃ ariyānaṃ vaṃsā ti ariya-vaṃsā. Tesaṃ Buddhānaṃ parinibbānato aparabhāge ekaṃ asaṅkheyyaṃ atikkamitvā Koṇḍañño nāma Buddho uppanno . . . pe . . . imasmiṃ kappe Kakusandho Koṇāgamano Kassapo amhākaṃ Bhagavā Gotamo ti cattāro Buddhā uppannā. Tesaṃ ariyānaṃ vaṃsā ti ariya-vaṃso. Api ca atītânāgata-paccuppannānaṃ sabbaññu-Buddha-Paccekabuddha-Buddha-sāvakānaṃ ariyānaṃ vaṃsā ti ariya-vaṃso. Te kho pan' ete aggaññā aggā ti jānitabbā, rattaññā dīgha-rattaṃ pavattā ti jānitabbā, porāṇā na adhun' uppattikā, asaṅkiṇṇā avikiṇṇā anapaṇītā. Asaṅkiṇṇa-pubbā atīta-Buddhehi na saṅkiṇṇa-pubbā. Kiṃ imehī ti na apanīta-pubbā? Na saṅkīyantī ti idāni pi na apanīyanti. Na saṅkīyissantī ti anāgatā-Buddhehi pi na apanīyissanti. Ye loke viññū samaṇa-brāhmaṇā te hi appaṭikuṭṭhā samaṇehi brāhmaṇehi viññūhi aninditā agarahitā.

Santuṭṭho hotī ti paccaya-santo savaṇena santuṭṭho hoti.

Itarîtarenā ti na thūla-sukhuma-lūkha-paṇīta-thira-jiṇṇānaṃ yena kenaci, atha kho yathā laddh' ādīnaṃ itarîtarena yena kenaci santuṭṭho hotī ti attho. Cīvarasmiṃ hi tayo santosā: yathā-lābha-santoso, yathā-bala-santoso, yathā-sāruppa-santoso ti. Piṇḍapāt' ādisu pi es' eva nayo. Tesaṃ vitthāra-kathā Sāmaññaphale vutta-nayen' eva veditabbā. Iti ime tayo santose sandhāya *santuṭṭho hotī* ti vuttaṃ.

Ettha ca cīvaraṃ jānitabbaṃ, cīvara-khettaṃ jānitabbaṃ, paṃsu-kūlaṃ jānitabbaṃ, cīvara-santoso jānitabbo, cīvara-paṭisaṃyuttāni dhutaṅgāni jānitabbāni. Cīvaraṃ jānitabban ti khom' ādīni cha cīvarāni, dukūl' ādīni cha anuloma-cīvarāni jānitabbāni. Imāni dvādasāni kappiya-cīvarāni: Kusa-civaraṃ, vāka-cīvaraṃ, kesa-kambalaṃ, vāla-kambalaṃ, poṭṭhako, cammaṃ, ulūka-pakkhaṃ, rukkha-dussaṃ, latā-dussaṃ, eraka-dussaṃ, kadali-dussaṃ, veḷu-dussan ti evaṃ ādīni akkapiya-cīvarāni. Cīvara-khettan ti saṅghato vā gaṇato vā ñātito vā mittato vā attano vā dhanena paṃsu-kūlaṃ vā ti evaṃ uppajjanato cha khettāni. Aṭṭhannañ ca mātikānaṃ vasena aṭṭha khettāni jānitabbāni. Paṃsu-kūlan ti sosānikaṃ pāpaṇikaṃ rathiyaṃ saṅkāra-kuṭakaṃ sotthiyaṃ sinānaṃ titthaṃ gata-paccāgataṃ aggi-daḍḍhaṃ go-khāyitaṃ upacika-khāyitaṃ undura-khāyitaṃ antacchinnaṃ dasa-cchinnaṃ dhaj' āhaṭaṃ thūpaṃ samaṇa-cīvaraṃ sāmuddayaṃ ābhisekiyaṃ pathikaṃ vāt' āhaṭaṃ iddhimayaṃ devadattiyan ti te vīsati paṃsu-kūlāni veditabbāni. Ettha ca sotthiyan ti gabbha-mala-haraṇaṃ. Gata-paccāgatan ti mataka-sarīraṃ pārūpitvā susānaṃ netvā ānīta-cīvaraṃ. Dhaj' āhaṭan ti dhajaṃ ussāpetvā tato ānītaṃ. Thūpan ti vammike pūjita-cīvaraṃ. Sāmuddiyan ti samudda-vīcīhi thalaṃ pāpitaṃ. Pathikan ti panthaṃ gacchantehi cora-bhayena pāsāṇehi koṭṭetvā pāruta-cīvaraṃ. Iddhimayan ti ehi-bhikkhu-civaraṃ. Sesam pākaṭam eva. Cīvara-santoso ti vīsati cīvara-santosā. Cīvare vitakka-santoso, gamana-santoso, pariyesana-santoso, paṭilābha-santoso, matta-paṭiggahaṇa santoso, loluppa-vivajjana-santoso, yathā-lābha-santoso, yathā-bala-santoso, yathā-sāruppa-santoso, udaka-santoso, dhovana-santoso, karaṇa-santoso, parimāṇa-santoso, sutta-santoso, sibbana-santoso, rajana-santoso, kappa-santoso, paribhoga-santoso, sannidhi-parivajjana-santoso, vissajjana-santoso ti. Tattha sāṭakatthinā bhikkhunā temāsaṃ nibaddha-vāsaṃ vasitvā eka-māsa-mattaṃ vitakketuṃ vaṭṭati. So hi pavāretvā cīvara-māse cīvaraṃ karoti. Pamsu-kūliko aḍḍha-māsen' eva karoti. Iti mās'aḍḍha-māsa-mattaṃ vitakkanaṃ vitakka-santoso. Vitakka-santosena pana santuṭṭhena bhikkhunā pācīna-khaṇḍa-rāji-vāsika-paṃsukūlika-tthera-sa-

disena bhavitabbaṃ. Thero kira Cetiya-pabbata-vihāre: Cetiyaṃ vandissāmī ti āgato cetiyaṃ vanditvā cintesi: "Mayhaṃ cīvaraṃ jiṇṇaṃ, bahunnaṃ vasana-ṭṭhāne labhissāmī" ti. So Mahā-vihāraṃ gantvā saṇgha-ttheraṃ disvā vanditvā vasanaṭṭhānaṃ pucchitvā, tattha vuttho, puna divase cīvaraṃ ādāya āgantvā theraṃ vandi. Thero: "Kiṃ āvuso?" ti āha. "Gāma-dvāraṃ bhante gamissāmī" ti. "Aham p' āvuso āgamissāmī" ti. "Sādhu bhante" ti gacchanto Mahābodhi-dvāra-koṭṭhake ṭhatvā: Puññavantānaṃ vasanaṭṭhāne manāpaṃ labhissāmī ti, cintetvā: Aparisuddho me vitakko ti, tato vā paṭinivatti. Puna-divase papañh[1]-amb' angaṇasamīpato . . . puna-divase Mahā-cetiyassa uttara-dvārato . . . puna divase tath' eva paṭinivattitvā catuttha-divase therassa santikaṃ agamāsi. Thero: Imassa bhikkhuno vitakko na parisuddho bhavissatī ti, cīvaraṃ gahetvā tena saddhiṃ yeva pañhaṃ pucchamāno gāmaṃ pāvisi. Tañ ca rattiṃ eko manusso uccāra-palibuddho sāṭake yeva vaccaṃ katvā taṃ saṅkāra-ṭṭhāne chaḍḍesi. Paṃsukūlika-tthero taṃ nīla-makkhikāhi samparikiṇṇaṃ disvā añjalim paggahesi. Mahāthero: "Kiṃ āvuso saṅkāra-ṭṭhānassa añjaliṃ paggaṇhāsī?" ti. "Nâhaṃ bhante saṅkāra-dhānassa añjaliṃ paggaṇhāmi, mayhaṃ pitu Dasabalassa paggaṇhāmi Puṇṇa-dāsiyā sarīraṃ pārupitvā chaḍḍita-paṃsukūlaṃ tumba-matta-pāṇake vidhunitvā susānato gaṇhantena dukkaraṃ kataṃ bhante" ti. Mahāthero: Parisuddho vitakko paṃsukūlikassā ti, cintesi. Paṃsukūlika-tthero pi tasmiṃ yeva ṭhāne ṭhito vipassanaṃ vaḍḍhetvā tīṇi phalāni nipatto. Taṃ sāṭakam gahetvā cīvaraṃ katvā pārupitvā pācīna-khaṇḍa-rājiṃ gantvā agga-phalaṃ arahattaṃ pāpuṇi.

Cīvar' atthāya gacchantassa pana: Kattha labhissāmī ti, acintetvā kammaṭṭhāna-sīsen' eva gamanaṃ gamana-santoso nāma. Pariyesantassa pana yena vā tena vā saddhiṃ apariyesitvā lajjiṃ pesalaṃ bhikkhuṃ gahetvā pariyesanaṃ pariyesana-santoso nāma. Evaṃ pariyesantassa āhariyamānaṃ cīvaraṃ dūrato va disvā: Etaṃ manāpaṃ bhavissati, etaṃ amanāpan ti, evaṃ avitakketvā thūla-sukhum' ādisu

---

[1] B omits.

yathā laddhena va santussanaṃ paṭilābha-santoso nāma. Evaṃ laddhaṃ gaṇhantassâpi: Ettakaṃ dupaṭṭassa bhavissati, ettakaṃ ekapaṭṭassāti, attano pahonaka-matten' eva santussanaṃ matta-paṭiggahaṇa-santoso nāma. Cīvaraṃ pariyesantassa pana: Asukassa ghara-dvāre manāpaṃ labhissāmī ti, acintetvā dvāra-paṭipāṭiyā caraṇaṃ lolup-pa-vivajjanaṃ nāma. Lūkha-paṇītesu yena kena ci yāpetuṃ sakkontassa yathā laddhen' eva yāpanaṃ yathālābha-santoso nāma. Attano thāmaṃ jānitvā yena yāpetuṃ sakkoti, tena yāpanaṃ yathā-bala-santoso nāma. Manāpaṃ aññassa datvā attano yena kenaci yāpanaṃ yathā-sāruppa-santoso nāma. Kattha udakaṃ manāpaṃ, kattha amanāpan ti, avicāretvā yena kenaci dhovanapakena udakena dhovanaṃ udaka-santoso nāma. Paṇḍumattika-geruka-pūti paṇṇarasa kiliṭṭhāni pana udakāni vajjetuṃ vaṭṭati. Dhovantassa pana muggar' ādīhi apaharitvā hatthehi madditvā dhovanaṃ dhovana-santoso nāma. Tathā asujjhantaṃ paṇṇāni pakkhipitvā tāpita-udakenâpi dhovituṃ vaṭṭati. Evaṃ dhovitvā karontassa: Idaṃ thūlaṃ, idaṃ sukhuman ti, akopetvā pahonaka-nihāren' eva karaṇaṃ karaṇa-santoso nāma. Timaṇḍala-paṭicchādana-mattass' eva karaṇaṃ parimāṇa-santoso nāma. Cīvara-karaṇ' atthāya pana: Manāpaṃ suttaṃ pariyesamī ti, avicāretvā rathikâdisu vā devaṭṭhāne vā āharitvā pāda-mūle vā ṭhapitaṃ yaṃ kiñci deva-suttaṃ gahetvā karaṇaṃ sutta-santoso nāma. Kusi-bandhana-kāle pana aṅgula-matte satta[1]-vārena vijjhitabbaṃ. Evaṃ karontassa hi yo bhikkhu sahāyo na hoti, tassa vatta-bhedo pi n' atthi. Dvaṅgula-matte pana satta-vāre vijjhitabbaṃ. Evaṃ karontassa magga-paṭipanno pi sahāyena bhavitabbaṃ. Yo na hoti, tassa vatta-bhedo. Ayaṃ sibbana-santoso nāma. Rajantena pana kāla-kacchak' ādīni pariyesantena na caritabbaṃ. Soma-Vakkal' ādisu yaṃ labhati, tena rajitabbaṃ. Alabhantena pana manussehi araññe vākaṃ gahetvā chaḍḍita-rajanaṃ vā bhikkhūhi pacitvā chaḍḍita-kasaṭaṃ vā rajitabbaṃ, ayaṃ rajana-santoso nāma. Nīla-kaddama-

[1] B sattha, and below.

kāḷa-sāmesu yaṃ kiñci gahetvā hatthi-piṭṭhe nisinnassa paññāyamāna-kappa-karaṇaṃ kappa-santoso nāma. Hirikopīna-paṭicchādanamatta-vasena paribhuñjanaṃ paribhoga-santoso nāma. Dussaṃ pana labhitvā suttaṃ vā sūciṃ vā kārakaṃ vā alabhantena ṭhapetuṃ vaṭṭati, labhantena na vaṭṭati. Katamam pi sace antevāsik' ādīnaṃ dātu-kāmo hoti te ca asannihitā, yāva āgamanā ṭhapetuṃ vaṭṭati. Āgatamattesu dātabbaṃ. Dātuṃ asakkontena adhiṭṭhātabbaṃ. "Aññasmiṃ cīvare sati paccattharaṇam pi adhiṭṭhātuṃ vaṭṭati, anadhiṭṭhitam eva hi sannidhi hoti, adhiṭṭhitaṃ na hotī" ti, Mahāsiva-tthero āha. Ayaṃ sannidhi-parivajjana-santoso nāma. Vissajjentena pana mukhaṃ oloketvā na dātabbaṃ. Sārāṇīya-dhamme ṭhatvā vissajjitabban ti. Ayaṃ vissajjana-santoso nāma. Cīvara-paṭisaṃyuttāni dhutaṅgāni nāma paṃsukūlik' aṅgañ e' eva te cīvarik' aṅgañ ca. Tesaṃ vitthāra-kathā Visuddhimaggato veditabbā. Iti cīvara-santoso-mahā-ariya-vaṃsaṃ pūrayamāno bhikkhu imāni dve dhutaṅgāni pūreti gopeti. Imāni gopento cīvara-santosa-mahā-ariya-vaṃsena santuṭṭho hoti.

Vaṇṇa-vādī ti eko santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇaṃ na katheti: eko na santuṭṭho hoti, santosassa vaṇṇaṃ katheti: eko n' eva santuṭṭho hoti na santosassa vaṇṇaṃ katheti: eko santuṭṭho ca hoti, santosassa vaṇṇaṃ katheti. Taṃ dassetuṃ *itarîtara-cīvara-santuṭṭhiyā vaṇṇa-vādī* ti vuttaṃ.

Anesanan ti dūteyya-pahina-gamanânuyoga-ppabhedaṃ nānappakāraṃ anesanaṃ.

Appaṭirūpan ti ayuttaṃ.

Aladdhā cā ti alabhitvā. Yathā ekacco: kathan nu kho cīvaraṃ labhissāmī ti, puññavantehi bikkhūhi saddaṃ hutvā kohaññaṃ karonto uttasati paritassati.

Laddhā cā ti dhammena samena labhitvā.

Agadhito ti vigata-lobha-khandho.

Amucchito ti adhimatta-taṇhāya mucchaṃ anāpanno.

Anajjhāpanno ti taṇhāya anotthato apariyonaddho.

Adīnavaṃ dassāvī ti anesanā-pattiyañ ca gathita-paribhoge ca ādīnavaṃ passamāno.

Nissaraṇa-pañño ti yāvad eva sītassa paṭighātāyā ti vuttanissaraṇam eva jānanto.

Itarītara-cīvara-santuṭṭhiyā ti yena kenaci cīvara-santuṭṭhiyā.

N' ev' attānaṃ ukkaṃsetī ti: Ahaṃ paṃsukūliko, mayā upasampada-māḷe yeva paṃsukūlik' aṅgaṃ gahitaṃ, ko mayā sadiso atthī ti, att-ukkaṃsataṃ na karoti.

Na paraṃ vambhetī ti: Ime pan' ciññe bhikkhū na paṃsukūlikā ti, vā: Paṃsukūlikāmattam pi etesaṃ n' atthī ti, vā evaṃ paraṃ na vambheti.

Yo hi tattha dakkho ti yo tasmiṃ cīvara-santose vaṇṇa-vādit' ādisu dakkho cheko vyatto.

Analaso ti sātacca-kiriyāya alasiya-virahito.

Sampajāno patissato ti stampajāna-paññāya c' eva satiyā ca yutto.

Ariya-vaṃse ṭhito ti ariya-vaṃse patiṭṭhito.

Itarītarena piṇḍapātena vā ti yena kenaci piṇḍapātena. Ettha piṇḍapāto jānitabbo, piṇḍapāta-khettaṃ jānitabbaṃ, piṇḍa-pāta-santoso jānitabbo, piṇḍapāta-paṭisaṃyuttaṃ dhutaṅgaṃ jānitabbaṃ. Tattha *piṇḍapāto* ti odano kummāso sattu, maccho, maṃsaṃ, khīraṃ, dadhi, sappi, navanītaṃ, telaṃ, madhu, phāṇitaṃ, yāgu, khādaniyaṃ, lehaniyan ti soḷasa piṇḍapātā. *Piṇḍapāta-khettan* ti saṅgha-bhattaṃ, uddesa-bhattaṃ, nimantanaṃ, salāka-bhattaṃ, pakkhikaṃ, uposathikaṃ, pāṭipadikaṃ, āgantuka-bhattaṃ, gamika-bhattaṃ, gilāna-bhattaṃ, gilān' upaṭṭhāka-bhattaṃ, dhura-bhattaṃ, kuṭi-bhattaṃ, vāra-bhattaṃ, vihāra-bhattan ti pannarasa piṇḍapāta-khettāni. *Piṇḍapāta-santoso* ti piṇḍapāte vitakka-santoso, gamana-santoso, pariyesana-santoso, paṭilābha-santoso, paṭiggahaṇa-santoso, matta-paṭiggahaṇa-santoso, loluppavivajjana-santoso, yathā-lābha-santoso, yathā-bala-santoso, yathā-sāruppa-santoso, upakāra-santoso, parimāṇa-santoso, paribhoga-santoso, sannidhi-parivajjana-santoso vi-sajjana-santoso ti pannarasa santosā. Tattha yo dakkho bhikkhu mukhaṃ dhovitvā vitakketi: Piṇḍapātikena gaṇena saddhiṃ caratā sāyaṃ therûpaṭṭhāna-kāle yeva kattha piṇḍāya carissāmā ti; Asuka-gāme bhante ti: ettakaṃ cintetvā tato paṭṭhāya na vitakketabbaṃ. Eka-cārikena vitakka-māḷake ṭhatvā vitakketabbaṃ. Tato paṭṭhāya vitakkento ariya-vaṃsā cuto hoti paribāhiro. Ayaṃ vitakka-santoso nāma.

Piṇḍāya pavisantena pana: Kuhiṃ labhissāmī ti, acin-

tetvā kammaṭṭhāna-sīsena gantabbaṃ. Ayaṃ gamana-santoso nāma. Pariyesantena yaṃ vā taṃ vā agahetvā lajjiṃ pesalam eva gahetvā pariyesitabbaṃ. Ayaṃ pariyesana-santoso nāma. Dūrato va āhariyamānaṃ disvā: Etaṃ manāpaṃ etaṃ amanāpanti, cittaṃ na uppādetabbaṃ. Ayaṃ paṭilābha-santoso nāma. Idaṃ manāpaṃ gaṇhissāmi, idaṃ na manāpaṃ gaṇhissāmī ti, acintetvā yaṃ kiñci yāpanamattaṃ gahetabbam eva, ayaṃ paṭiggahaṇa-santoso nāma. Ettha pana deyya-dhammo bahu, dāyako appaṃ dātu-kāmo, appaṃ gahetabbaṃ. Deyya-dhammo bahu, dāyako pi bahuṃ dātu-kāmo, pamāṇen' eva gahetabbaṃ. Deyya-dhammo na bahu, dāyako pi appaṃ dātu-kāmo, appaṃ gahetabbaṃ. Deyya-dhammo na bahu, dāyako pana bāhuṃ dātu-kāmo, pamāṇena gahetabbaṃ. Paṭiggahaṇasmiṃ hi mattaṃ ajānanto manussānaṃ pasādaṃ makkhati, saddhādeyyaṃ vinipāteti, sāsanaṃ na karoti, vijāta-mātuyā pi cittaṃ gahetuṃ na sakkoti. Iti mattaṃ jānitvā va paṭiggahetabban ti, ayaṃ matta-paṭiggahana-santoso nāma. Aḍḍha-kulāni yeva agantvā dvāra-paṭipāṭiyā gantabbaṃ. Ayaṃ loluppa-vivajjana-santoso nāma. Yathā lābha-santos' ādayo cīvare vutta-nayā eva: Piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā samaṇadhammaṃ anupālessāmī ti, evaṃ upakāraṃ ñatvā paribhuñjanaṃ upakāra-santoso nāma. Pattaṃ pūretvā ānītaṃ na paṭiggahetabbaṃ, anupasampanne sati tena gāhāpetabbaṃ asati harāpetvā patiggahaṇa-rūhaṇamattaṃ gahetabbaṃ. Ayaṃ parivāna-santoso nāma. Jighacchāya paṭivinodanaṃ: Idaṃ ettha nissaraṇan ti, evaṃ paribhuñjanaṃ paribhoga-santoso nāma. Nidahitvā nidahitvā na paribhuñjitabbaṃ, ayaṃ sannidhi-parivajjana-santoso nāma. Mukhaṃ anoloketvā sārāṇīya-dhamme ṭhitena vissajjetabbaṃ, ayaṃ vissajjana-santoso nāma. *Piṇḍapāta-paṭisaṃyuttāni* pana pañca *dhutaṅgāni* piṇḍapātik' aṅgaṃ sapadāna-cārik' aṅgaṃ ek āsanik' aṅgaṃ patta-piṇḍik' aṅgaṃ khalu-pacchā-bhattik' aṅgan ti tesaṃ vitthāra-kathā Visuddhimagge vuttā. Iti piṇḍapāta-santosa-mahā-ariyavaṃsena santuṭṭho hoti.

Vaṇṇa-vādī ti ādīni vutta-nayen' eva veditabbāni.

Sen' āsanenā ti idha sen' āsanaṃ jānitabbaṃ, sen' āsana-khet-

taṃ jānitabbaṃ, sen' āsana-santoso jānitabbo, sen' āsana-paṭisaṃyuttaṃ dhutaṅgaṃ jānitabbaṃ. Tattha *sen' āsanan* ti mañco pīṭhaṃ bhisi bimb' ohanaṃ vihāro aḍḍhayogo pāsādo hammiyaṃ guhā leṇaṃ aṭṭo māḷo velu-gumbo rukkhamūlaṃ, yattha vā pana bhikkhū paṭikkamantī ti, imāni pannarasa sen' āsanāni. *Sen' āsana-khettan* ti saṅghato vā gaṇato vā ñātito vā mittato vā attano vā dhanena paṃsukūlaṃ vā ti cha khettāni. *Sen' āsana-santoso* ti sen' āsane vitakka-santos' ādayo pannarasa santosā. Te piṇḍapāte vutta-nayen' eva veditabbā. *Sen' āsana-paṭisaṃyuttāni* pana pañca *dhutaṅgāni* āraññak' aṅgaṃ rukkha-mūlik' aṅgaṃ abbhokāsik' aṅgaṃ sosānik' aṅgaṃ yathā-santhatik' aṅgan ti. Tesaṃ vitthāra-kathā Visuddhimagge vuttā. Iti sen' āsana-santosa-mahā-ariyavaṃsaṃ pūrayamāno bhikkhu imāni pañca dhutaṅgāni gopeti. Imāni gopento sen' āsana-santosa-mahā-ariyavaṃsena santuṭṭho hoti. Gilāna-paccayo pana piṇḍapāte yeva paviṭṭho. Tattha yathālābha-yathābala-yathāsāruppa-santosen' eva santussitabbaṃ. Nesajjik' aṅgaṃ bhāvanârāma-ariyavaṃsaṃ bhajati. Vuttam pi c' etaṃ:

Pañca sensâsane vuttā, pañca āhāra-nissitā,
Eko viriya-saṃyutto, dve ca cīvara-nissitā ti.

Iti āyasmā Dhammasenāpati Sāriputtathero paṭhaviṃ pattharamāno viya sāgara-kucchiṃ pūrayamāno viya ākāsaṃ vitthārayamāno viya ca paṭhamaṃ cīvara-santosaṃ ariya-vaṃsaṃ kathetvā candaṃ uṭṭhāpento viya suriyaṃ ullaṅghento viya ca dutiyaṃ piṇḍapāta-santosaṃ kathetvā Sineruṃ ukkhipanto viya ca tatiyaṃ sen' āsana-santosaṃ ariyavaṃsaṃ kathetvā idāni sahassa-naya-paṭimaṇḍitaṃ catuttham bhāvanârāmaṃ ariyavaṃsaṃ kathetuṃ *puna ca paraṃ āvuso bhikkhu pahān' ārāmo hotī* ti desanaṃ ārabhi.

Tattha āramaṇaṃ ārāmo abhiramatī ti attho. Pañcavidhe pahāne ārāmo assā ti pahān' ārāmo. Kāma-cchandaṃ pajahanto ramati, nekkhammaṃ bhāvento ramati, vyāpādaṃ pajahanto ramati, sabba-kilese pajahanto ramati, arahatta-maggaṃ bhāvento ramatī ti evaṃ pahāne rato ti *pahānarato*.

Vutta-nayen' eva bhāvanāya ārāmo bhāvanāya rato ti *bhāvanā-rato*.

Imesu pana catusu ariyavaṃsesu purimehi tāva tīhi terasannaṃ dhutaṅgānaṃ catu-paccaya-santosassa vasena sakalaṃ Vinayapiṭakaṃ kathitaṃ hoti. Bhāvanârāmena avasesaṃ Piṭaka-dvayaṃ. Imaṃ pana bhāvanârāmataṃ ariyavaṃsaṃ kathentena bhikkhunā Paṭisambhidāmagge nekkhamma-pāḷiyā kathetabbo, Dīghanikāye Dasuttarasuttanta-pariyāyena kathetabbo, Majjhime Satipaṭṭhānasuttanta-pariyāyena kathetabbo, Abhidhamme Niddesa-pariyāyena kathetabbo. Tattha Paṭisambhidāmagge nekkhamma-pāḷiyā ti, so nekkhammaṃ bhāvento ramati, kāma-cchandaṃ pajahanto ramati, avyāpadaṃ . . . pe . . . vyāpādaṃ . . . āloka-saññaṃ . . . thīna - middaṃ . . . avikkhepaṃ . . . uddhaccaṃ . . . dhamma - vavatthānaṃ . . . vicikicchaṃ . . . ñāṇaṃ . . . avijjaṃ . . . pāmujjaṃ . . . aratiṃ . . . paṭhamaṃ jhānaṃ pañca nīvaraṇe . . . dutiyaṃ jhānaṃ vitakka-vicāre . . . tatiyaṃ jhānaṃ pītiṃ, . . . catutthaṃ jhānaṃ sukha-dukkhe . . . ākāsânañc' āyatana-samāpattiṃ bhāvento ramati. Rūpa-saññaṃ paṭigha-saññaṃ nānatta-saññaṃ pajahanto ramati. Viññāṇânañc' âyatana-samāpattiṃ . . . pe . . . nevasaññanâsaññ' āyatana-samāpattiṃ bhāvento ramati. Ākiñcaññ' āyatana-saññaṃ vā pajahanto ramati. Aniccânupassanaṃ bhāvento ramati. Nicca-saññaṃ pajahanto ramati. Dukkhânupassanaṃ sukha-saññaṃ. Anattânupassanaṃ atta-saññaṃ. Nibbidânupassanaṃ nandiṃ. Virāgânupassanaṃ rāgaṃ. Nirodhânupassanaṃ samudayaṃ. Paṭinissaggânupassanaṃ ādānaṃ. Khayânupassanaṃ ghana-saññaṃ. Vayânupassanaṃ āyūhanaṃ. Vipariṇāmânupassanaṃ dhuva-saññaṃ. Animittânupassanaṃ nimittaṃ. Appaṇihitânupassanaṃ paṇidhiṃ. Suññatânupassanaṃ abhinivesaṃ. Adhipaññā-dhamma-vipassanaṃ sārādānâbhinivesaṃ. Yathābhūta-ñāṇa-dassanaṃ sammohâbhinivesaṃ. Ādīnavânupassanaṃ ālayâbhinivesaṃ. Paṭisaṅkhânupassanaṃ appaṭisaṅkhaṃ. Vivattânupassanaṃ saṃyogâbhinivesaṃ. Sot' āpatti-maggaṃ diṭṭhe kaṭṭhe kilese. Sakadāgāmi-maggaṃ oḷārike kilese. Anāgāmi-maggaṃ anusahagate kilese. Arahatta-maggaṃ bhāvento ramati, sabba-kilese pajahanto ramatī ti,

evaṃ Paṭisambhidāmagge nekkhamma-pāḷiyā kathetabbo. Dīghanikāye Dasuttarasutta-pariyāyenā ti ekaṃ dhammaṃ bhāvento ramati, ekaṃ dhammaṃ pajahanto ramati . . . pe . . . dasa dhamme bhāvento ramati, dasa dhamme pajahanto ramati. Katamaṃ ekaṃ dhammaṃ bhāvento ramati? Kāya-gatā-satiṃ sāta-sahagataṃ. Imaṃ ekaṃ dhammaṃ bhāvento ramati. Katamaṃ ekaṃ dhammaṃ pajahanto ramati? Asmi-mānaṃ. Idaṃ ekaṃ dhammaṃ pajahanto ramati. Katame dve dhamme . . . pe . . . katame dasa dhamme bhāvento ramati? Dasa kasiṇ' āyatanāni. Ime dasa dhamme bhāvento ramati. Katame dasa dhamme pajahanto ramati? Dasa micchatte. Ime dasa dhamme pajahanto ramati. Evaṃ kho bhikkhave bhikkhu bhāvanârāmo hotī ti, evaṃ Dīghanikāye Dasuttarasuttanta-pariyāyena kathetabbo. Majjhimanikāye Satipaṭṭhānasuttanta-pariyāyenā ti: Ek' āyano ayaṃ bhikkhave maggo . . . pe . . . yāvad eva ñāṇa-mattāya paṭissatimattāya anissito ca viharati, na ca kiñci loke upādiyati. Evaṃ bhikkhave bhikkhu bhāvanârāmo hoti, bhāvanā-rato, pahānârāmo hoti pahāna-rato. Puna c' aparaṃ bhikkhave bhikkhu gacchanto vā: gacchāmī ti, pajānāti . . . pe . . . Puna c' aparaṃ bhikkhave bhikkhu seyyathā pi passeyya sarīraṃ sīvathikāya chaḍḍitaṃ . . . pe . . . pūtīni cuṇṇaka-jātāni. So imam eva kāyaṃ upasaṃharati—Ayam pi kho kāyo evaṃ-dhammo evaṃ-bhāvī evaṃ-anatīto ti. Iti ajjhattaṃ vā kāye kāyânupassī viharati. Evaṃ kho bhikkhave bhikkhu bhāvanârāmo hotī ti, evaṃ Majjhimanikāye Satipaṭṭhānasuttanta-pariyāyena kathetabbo. Abhidhamme Niddesa-pariyāyenā ti: Sabbe pi saṅkhate dhamme aniccato dukkhato rogato gaṇḍato . . . pe . . . saṅkilesika-dhammato passanto ramati, evaṃ kho bhikkhave bhikkhu bhāvanârāmo hotī ti, evaṃ Niddesa-pariyāyena kathetabbo.

N' eva attānaṃ ukkaṃsetī ti: Ajja me saṭṭhiṃ vā sattati vā vassāni aniccaṃ dukkhaṃ anattā ti vipassanāya kammaṃ karontassa, ko mayā sadiso atthī ti, evaṃ att' ukkaṃsanaṃ na karoti.

Na paraṃ vambhetī ti: Aniccaṃ dukkhan ti, vipassanāmattam pi n' atthi, kim ime vissaṭṭha-kammaṭṭhānā carantī

ti, evaṃ para-vambhanaṃ na karoti. Sesaṃ vutta-nayam eva.

(x) *Padhānānī* ti uttama-viriyāni.

Saṃvara-padhānan ti cakkhâdīni saṃvarantassa uppanna-viriyaṃ.

Pahāna-padhānan ti kāma-vitakk' ādayo pajahantassa uppanna-viriyaṃ.

Bhāvanā-padhānan ti bojjhaṅge bhāventassa uppanna-viriyaṃ.

Anurakkhanā-padhānan ti samādhi-nimittaṃ anurakkhantassa uppannaṃ viriyaṃ.

Viveka-nissitan ti ādisu: Viveko virāgo nirodho ti, tīṇi pi nibbānassa nāmāni. Nibbānaṃ hi upadhi-vivekattā viveko. Taṃ āgamma rāg' ādayo virajjantī ti virāgo, nirujjhantī ti nirodho. Tasmā *viveka-nissitan* ti ādisu ārammaṇa-vasena vā ādhigantabba-vasena vā nibbāna-nissitan ti attho.

Vossagga-pariṇāmin ti ettha dve vossaggā: pariccāga-vossaggo pakkhandana-vossaggo ca. Tattha vipassanā tadaṅga-vasena kilese ca khandhe ca pariccajatī ti pariccāja-vossaggo. Maggo ārammaṇa-vasena nibbānaṃ pakkhandatī ti pakkhandana-vossaggo. Tasmā vosagga-pariṇāmin[1] ti yathā bhāviyamāno sati-sambojjhaṅgo vossagg' atthāya pariṇamati, vipassanā-bhāvanañ ca magga-bhāvanañ ca pāpuṇāti. Evaṃ taṃ bhāvetī ti ayam ettha attho. Sesa-padesu pi es' eva nayo.

Bhaddakan ti laṭṭhakaṃ.[2]

Samādhi-nimittaṃ vuccati aṭṭhika-saññâdi-vasena adhigato samādhi yeva.

Anurakkhatī ti samādhi-pāripanthika-dhamme rāga-dosa-mohe sodhento rakkhati. Ettha ca aṭṭhika-saññâdikā pañc' eva saññā vuttā. Imasmiṃ pana ṭhāne dasa pi asubhāni vitthāretvā kathetabbāni. Tesaṃ vitthāro Visuddhimagge vutto yeva.

(xi) *Dhamme-ñāṇan* ti eka-paṭivedha-vasena catu-sacca-dhamme ñāṇaṃ. Catu-sacc' abbhantare nirodha-dhamme

---

[1] B pariṇāmitan. [2] Sic SS; B bhadrakan ti bhaddakaṃ.

ñāṇañ ca. Yath' āha: "Tattha katamaṃ dhamme ñāṇaṃ? Catusu maggesu, catusu phalesu ñāṇaṃ."

Aññvaye-ñāṇan ti cattāri saccāni paccavekkhato disvā yathā idāni, evaṃ atīte pi anāgate pi: Ime va pañca-kkhandhā dukkha-saccaṃ, ayam eva taṇhā-samudaya-saccaṃ, ayam eva nirodho nirodha-saccaṃ, ayam eva maggo magga-saccan ti, evaṃ tassa ñāṇassa anugatiyaṃ ñāṇaṃ. Ten' āha: "So iminā dhammena ñāṇena diṭṭhena pattena viditena pariyogāḷhena atītânāgatena yaṃ netī" ti.

Paricce-ñāṇan ti paresaṃ citta-paricchede ñāṇaṃ. Yath' āha: "Tattha katamaṃ paricce-ñāṇaṃ? Idha bhikkhu parasattānaṃ para-puggalānaṃ cetasā ceto-paricca pajānātī" ti vitthāretabbaṃ. Ṭhapetvā pana imāni tīṇi ñāṇani, avasesaṃ sammuti-ñāṇaṃ nāma. Yath' āha: "Tattha katamaṃ sammuti-ñāṇaṃ? Ṭhapetvā dhamme-ñāṇaṃ, ṭhapetvā aññvaye-ñāṇaṃ, ṭhapetvā paricce-ñāṇaṃ avasesaṃ *sammuti-ñāṇan*" ti.

(xii) *Dukkhe-ñāṇ'* ādīhi arahattaṃ pāpetvā ekassa bhikkhuno niggamanaṃ catu-sacca-kammaṭṭhānaṃ kathitaṃ. Tattha dve saccāni vaṭṭaṃ dve vivaṭṭaṃ. Vaṭṭe abhiniveso hoti, no vivaṭṭe. Dvīsu saccesu ariya-santike pariyattiṃ uggahetvā kammaṃ karoti: Dvīsu saccesu nirodha-saccaṃ nāma iṭṭhaṃ kantaṃ manāpaṃ, magga-saccaṃ nāma iṭṭhaṃ kantaṃ manāpan ti, savana-vasena kammaṃ karoti. Dvīsu saccesu uggaha-paripucchā-savana-dhāraṇa-sammasana-paṭivedho vaṭṭati: dvīsu savana-paṭivedho. Tīṇi kicca-vasena paṭivijjhati, ekaṃ ārammaṇa-vasena. Dve saccāni duddasattā gambhīrāni: dve gambhirattā duddasāni.

(xiii) *Sot' āpatti-y-aṅgānī* ti sot' āpattiyā aṅgāni. Sot' āpatti-maggassa paṭilābha-kāraṇānī ti attho.

Sappurisa-saṃsevo ti Buddh' ādīnaṃ sappurisānaṃ upasaṃkamitvā sevanaṃ.

Saddhamma-savaṇan ti sappāyassa tepiṭaka-dhammassa savaṇaṃ.

Yoniso-manasikāro ti anicc' ādi-vasena manasikāro.

Dhammânudhamma-paṭipatti ti lok' uttara-dhammassa anudhamma-bhūtāya pubba-bhāga-paṭipattiyā paṭipajjanaṃ.

(xiv) *Avecca-ppasādenā* ti acala-ppasādena. Iti pi so Bhagavā ti ādīni Visuddhimagge vitthāritāni.

(xv-xvii) *Phala-dhātu-āhāra* catukkāni uttān' atthān' eva. Api c' ettha lūkha-paṇīta-vatthu-vasena oḷārika-sukhumatā veditabbā.

(xviii) *Viññāṇa-ṭṭhitiyo* ti viññāṇaṃ etāsu tiṭṭhatī ti viññāṇaṭṭhitiyo. Ārammaṇa-ṭṭhiti-vasena etaṃ vuttaṃ.

Rūpûpāyan ti rūpaṃ upagataṃ hutvā. Pañca-vokārabhavasmiṃhi abhisaṅkhāra-viññāṇaṃ rūpa-kkhandhaṃ nissāya tiṭṭhati. Taṃ sandhāy' etaṃ vuttaṃ.

Rūp' ārammaṇan ti rūpa-kkhandha-gocaraṃ.

Rūpa-patiṭṭhitan ti rūpe patiṭṭhitaṃ hutvā.

Nandûpavesanan ti lobha-sahagataṃ sampayuttāya nandiyā upasittaṃ hutvā. Itaraṃ upanissaya-koṭiyā.

Vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjatī ti saṭṭhim pi sattatim pi vassāni evaṃ pavattamānaṃ vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjatī ti.

Vedanûpāy' ādisu pi es' eva nayo. Imehi pana tīhi padehi catu-vokāra-bhave abhisaṅkhāra-viññāṇaṃ vuttaṃ. Tassa yāvatâyukaṃ pavattana-vasena vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanā veditabbā. Catukka-vasena pana desanāya āgatattā viññāṇūpāyan ti na vuttaṃ. Evaṃ vuccamāno ca: Katamaṃ nu kho ettha kamma-viññāṇaṃ? Katamaṃ vipāka-viññāṇan ti, sammoho bhaveyya, tasmā pi na vuttaṃ.

(xix) *Agati-gamanāni* vitthāritān' eva.

(xx) *Cīvara-hetū* ti: Tattha manāpaṃ cīvaraṃ labhissāmī ti, cīvara-kāraṇā uppajati.

Iti bhavâbhava-hetū ti ettha itī ti nidassane nipāto. Yathā cīvar' ādi-hetu, evaṃ bhavâbhava-hetū ti pi attho. Bhavâbhavo ti c' ettha paṇīta-paṇītatarāni tela-madhu-phāṇit' ādīni adhippetāni.

Imesaṃ pana catunnaṃ taṇhûpādānaṃ pahān' atthāya paṭipātiyā va cattāro ariya-vaṃsā desitā ti veditabbā.

(xxi) *Paṭipadā*-catukkaṃ heṭṭhā vuttaṃ eva.

(xxii) *Akkham'* ādisu padhāna-karaṇa-kāle sīt ādīni na khamatī ti akkhamā. Khamatī ti *khamā*, indriya-damanaṃ *damo*, uppannaṃ kāma-vitakkaṃ nâdhivāsetī ti ādinā nayena vitakka-samaṃ *samā*.

(xxiii) *Dhamma-padānī* ti dhamma-koṭṭhāsā. *Anabhijjhā dhamma-padaṃ* nāma alobho vā alobha-sīsena adhigata-jhāna-vipassanā-magga-phala-nibbānāni vā. *Avyāpādo dhamma-padaṃ* nāma akopo vā mettā-sīsena adhigata-jhān' ādīni vā. *Sammā-sati dhamma-padaṃ* nāma supatiṭṭhita-sati vā sati-dīsena adhigata-jhān' ādīni vā. *Sammā-samādhi dhamma-padaṃ* nāma aṭṭha-samāpatti vā aṭṭha-samāpatti-vasena adhigata-jhāna-vipassanā-magga-phala-nibbānāni vā. Dasa-asubha-vasena vā adhigata-jhān' ādīni anabhijjhā dhamma-padaṃ. Catu-brahma-vihāra-vasena adhigatāni avyāpādo dhamma-padaṃ. Dasânussati-āhāre paṭikūla-saññā-vasena adhigatāni sammā-sati dhamma-padaṃ. Dasa-kasiṇa-ānāpāna-vasena adhigatāni sammā-samādhi dhamma-padan ti.

(xxiv) *Dhamma-samādānesu* paṭhamaṃ acelaka-paṭipadā. Dutiyaṃ tibba-kilesassa arahattaṃ gahetuṃ asakkontassa assu-mukhassâpi rudato parisuddha-brahmacariya-caraṇaṃ. Tatiyaṃ kāmesu pātabyatā. Catutthaṃ cattāro paccaye alabhamānassâpi jhāna-vipassanā-vasena sukha-samaṅgino sāsana-brahmacariyaṃ.

(xxv) *Dhamma-kkhandhā* ti ettha guṇaṭṭho khandhaṭṭho. *Sīla-kkhandho* ti sīla-guṇo. Ettha ca phala-sīlaṃ adhippetaṃ. Sesa-padesu pi es' eva nayo. Iti catusu pi ṭhānesu phalam eva vuttaṃ.

(xxvi) *Balānī* ti upatthambhan' aṭṭhena akampiy' aṭṭhena vā balāni. Tesaṃ paṭipakkhehi kosajj' ādīhi akampaniyatā veditabbā. Sabbāni pi samādhi-vipassanā-magga-vasena lokiya-lok' uttarān' eva kathitāni.

(xxvii) *Adhiṭṭhānānī* ti ettha *adhī* ti upasaggamattaṃ. Atthato pana tena vā tiṭṭhanti tattha vā tiṭṭhanti *ṭhānam* eva vā taṃ taṃ guṇâdhikānaṃ purisānaṃ adhiṭṭhānaṃ. Paññā va adhiṭṭhānaṃ *paññâdhiṭṭhānaṃ*. Ettha ca paṭhamena agga-phala-paññā, dutiyena vacī-saccaṃ, tatiyena āmisa-pariccāgo, catutthena kilesûpasamo kathito ti veditabbo. Paṭhamena vā kammassakata-paññaṃ vipassanā-paññaṃ vā ādiṃ katvā phala-paññā kathitā. Dutiyena vacī-saccaṃ ādiṃ katvā paramattha-saccaṃ nibbānaṃ. Tatiyena āmisa-pariccāgaṃ ādiṃ katvā agga-maggena kilesa-pariccāgo. Catutthena samāpatti-

vikkhambhite kilese ādiṃ katvā agga-maggena kilesa-vūpasamo. Paññâdhiṭṭhānena ekena arahatta-phala-paññā kathitā. Sesehi paramattha-saccaṃ. Saccâdhiṭṭhānena vā ekena paramattha-saccaṃ kathitaṃ. Sesehi arahatta-phala-paññā ti Mūsikābhayatthero āha.

(xxviii) *Pañha-vyākaraṇāni* Mahāpadesa-kathāya vitthāritān' eva.

(xxix) *Kaṇhan* ti kāḷakaṃ dasa-akusalapatha-kammaṃ.

Kaṇha-vipākan ti apāye nibbattanato kāḷaka-vipākaṃ.

Sukkan ti paṇḍaraṃ kusala-kammapatha-kammaṃ.

Sukka-vipākan ti sagge nibbattanato paṇḍara-vipākaṃ.

Kaṇha-sukkan ti missaka-kammaṃ.

Kaṇha-sukka-vipākan ti sukha-dukkha-vipākaṃ. Missaka-kammaṃ hi katvā akusalena tiracchāna-yonisaṃ maṅgala-hatthi-ṭṭhān' ādisu upapanno kusalena pavatte sukhaṃ vediyati. Kusalena rāja-kule pi nibbatto akusalena pavattesu dukkhaṃ vediyati.

Akaṇhaṃ asukkan ti kamma-kkhaya-karaṃ catu-magga-ñāṇaṃ adhippetaṃ. Taṃ hi yadi kaṇhaṃ bhaveyya, kaṇha-vipākaṃ dadeyya. Yadi sukkaṃ bhaveyya, sukka-vipākaṃ dadeyya. Ubhaya-vipākassa pana adānato akaṇhâsukka-vipākattā *akaṇhaṃ asukkan* ti ayaṃ ettha attho.

(xxx) *Sacchikaraṇīyā* ti paccakkha-karaṇena c' eva paṭilābhena ca sacchikātabbā.

Cakkhunā ti dibba-cakkhunā.

Kāyenā ti sahajātā-nāma-kāyena.

Paññāyā ti arahatta-phala-ñāṇena.

(xxxi) *Oghā* ti vaṭṭasmiṃ oghanti osīdāpenti ti oghā. Tattha pañca-kāma-guṇiko rāgo *kām' ogho.* Rūpârūpa-bhavesu chanda-rāgo *bhav' ogho.* Tathā jhāna-nikanti-sassata-diṭṭhi-sahāgato ca rāgo. Dvā-saṭṭhi diṭṭhiyo diṭṭh' ogho.

(xxxii) Vaṭṭasmiṃ yojentīti *yogā.* Te oghā viya veditabbā.

(xxxiii) Visaṃyojentī ti *visaṃyogā.* Tattha asubha-jjhānaṃ *kāmayoga-visaṃyogo.* Taṃ pādakaṃ katvā adhigato anāgāmi-maggo ek' anten' eva kāma-yoga-visaṃyogo nāma. Arahatta-maggo *bhavayoga-visaṃyogo* nāma. Sot' āpatti-maggo *diṭṭhi-yoga-visaṃyogo* nāma. Arahatta-maggo *avijjhā-yoga-visaṃyogo* nāma.

(xxxiv) Ganthana-vasena *ganthā*. Vaṭṭasmiṃ nāma-kāyañ c' eva rūpa-kāyañ ca ganthati bandhati palibuddhatī ti *kāya-gantho*.

Idaṃ saccâbhiniveso ti: Idam eva saccaṃ mogham aññan ti, evaṃ pavatto diṭṭhi-niveso.

(xxxv) *Upādānānī* ti ādānāni gahaṇāni. Kāmo ti rāgo. So yeva gahaṇ' atthena upādānan ti *kāmûpādānaṃ*. Diṭṭhī ti micchā-diṭṭhi. Sā pi gahaṇ' atthena upādānān ti *diṭṭhûpādānaṃ*. Iminā me suddhī ti, evaṃ sīlabbatā gahaṇaṃ *sīlabbatûpādānaṃ*. Attā ti etena vadati c' eva upādiyati cā ti *attavādûpādānaṃ*.

(xxxvi) *Yoniyo* ti koṭṭhāsā. Aṇḍe jātā ti *aṇḍajā*. Jalābumhi jātā ti *jalābujā*. Saṃsede jātā ti *saṃsedajā*. Sayanasmiṃ pūti-macch' ādisu vā nibbattānaṃ etaṃ adhivacanaṃ. Vegena āgantvā uppatitā viyā ti *opapātikā*. Tattha deva-manussesu saṃsedaja-opapātikānaṃ ayaṃ viseso. Samsedajā mandā daharā hutvā nibbattanti, opapātikā soḷasa-vass' uddesikā hutvā. Manussesu hi bhumma-devesu ca imā catasso pi yoniso labbhanti. Tathā tiracchānesu supaṇṇa-nāg' ādisu. Vuttaṃ h' etaṃ: "Tattha bhikkhave aṇḍajā supaṇṇā aṇḍaje va nāge paharanti, na jalābuje na saṃsedaje na opapātike" ti. Cātummahārājikato paṭṭhāya upari-devā opapātikā yeva, tathā nerayikā. Petesu catasso pi labbhanti.

(xxxvii) *Gabbhâvakkantiyo* Sampasādaniye kathitā eva.

(xxxviii) *Attabhāva-paṭilābhesu* paṭhamo Khiḍḍāpadosika-vasena veditabbo. Dutiyo orabbhik' ādīhi ghātiyamāna-urabbh' ādi-vasena. Tatiyo Manopadosika-vasena. Catuttho Cātummahārājike upādāya upari-sesa-devatā-vasena. Keci hi devā n' eva atta-sañcetanāya ramanti na para-sañcetanāya.

(xxxix) *Dakkhiṇā-visuddhiyo* ti dāna-saṅkhātā dakkhiṇā visujjhanti, mahapphalā honti, etāhī ti dakkhiṇā-visuddhiyo.

Dāyakato visujjhati no paṭiggāhakato ti yattha[1] dāyako sīlavā hoti dhammena uppannaṃ deyya-dhammaṃ deti, paṭiggāhako dussīlo, ayaṃ dakkhiṇā Vessantara-mahārājassa dakkhiṇā-sadisā.

---

[1] SS yathā.

Paṭiggāhakato visujjhati no dāyakato ti yattha paṭiggāhako sīlavā hoti, dāyako dussīlo adhammena uppannaṃ deti, ayaṃ dakkhiṇā cora-ghātakassa dakkhiṇā-sadisā.

N' eva dāyakato visujjhati no paṭiggāhakato ti yattha ubho pi dussīlā, deyya-dhammo pi adhammena nibbatto. Vipariyāyena catuṭthā veditabbā.

(xl) *Saṅgaha-vatthūnī* ti saṅgaha-kāraṇāni. Tāni heṭṭhā vuttān' eva.

(xli) *Anariya-voḥārā* ti anariyānaṃ lāmakānaṃ vohārā.

Ariya-vohārā ti ariyānaṃ sappurisānaṃ vohārā.

Diṭṭha-vāditā ti: Diṭṭhaṃ mayā ti, evaṃ vāditā. Ettha ca taṃ taṃ samuṭṭhāpaka-cetanā-vasena attho veditabbo.

(xlvii-l) *Attan-tap' ādisu* paṭhamo acelako. Dutiyo orabbhik' ādisu aññataro. Tatiyo yañña-yājako. Catuttho sāsane sammā-paṭipanno.

Atta-hitāya paṭipann' ādisu paṭhamo yo sayaṃ-sīl' ādisampanno paraṃ sīl' ādisu na samādapeti āyasmā Bakkulathero viya. Dutiyo yo attanā na sīl' ādi-sampanno paraṃ sīl' ādisu samādapeti āyasmā Upanando viya. Tatiyo yo n' ev' attanā sīl' ādi-sampanno paraṃ sīl' ādisu na samādapeti Devadatto viya. Catuttho yo attanā ca sīl' ādi sampanno parañ ca sīl' ādisu samādapeti āyasmā Mahākassapo viya.

Tam' ādisu *tamo* ti andhakāra-bhūto. *Tama-parāyano* ti tamam eva paraṃ ayanaṃ gati assā ti tama-parāyano. Evaṃ sabba-padesu attho veditabbo.

Ettha ca paṭhamo nīce caṇḍāl' ādi-kule dujjīvite hīn' attabhāve nibbattitvā tīṇi duccaritāni paripūreti. Dutiyo tathāvidho hutvā tīṇi sucaritāni paripūreti. Tatiyo olārike khattiy' ādi-kule bahu-anna-pānena sampannatta-bhāve nibbattitvā tīṇi duccaritāni paripūreti. Catuttho tādiso va hutvā tīṇi sucaritāni paripūreti.

Samaṇa-m-acalo ti samaṇa-acalo. Ma-kāro pada-sandhimattaṃ. So sot' āpanno ti veditabbo. Sot' āpanno catuhi vātehi indakhīlo viya para-ppavādehi akampiyo. Acalasaddhāya samannāgato ti *samaṇa-m-acalo*. Vuttam pi c' etaṃ: "Katamo ca puggalo samaṇa-m-acalo? Idh' ekacco puggalo tiṇṇaṃ saṃyojanānaṃ parikkhayā" ti vitthāro.

Rāga-dosānaṃ pana tanu-bhūtattā sakadāgāmī *samaṇa-*

padumo nāma. Ten' āha: "Katamo ca puggalo samaṇa-puggalo? Idh' ekacco puggalo sakid eva imaṃ lokaṃ āgantvā dukkhass' antaṃ karotī" ti, ayaṃ vuccati puggalo *samaṇa-padumo* ti. Rāga-dosānaṃ pana abhāvā khippam eva pupphissatī ti anāgāmī *samaṇa-puṇḍarīko* nāma. Ten' āha: "Katamo ca puggalo samaṇa-puṇḍarīko? Idh' ekacco puggalo pañcannaṃ orambhāgiyānaṃ . . . pe . . ." ayaṃ vuccati *samaṇa-puṇḍarīko* ti. Arahā pana sabbesaṃ thaddhakāra-kilesānaṃ abhāvā samaṇesu *samaṇa-sukhumālo* nāma. Ten' āha: "Katamo ca puggalo samaṇesu samaṇa-sukhumālo? Idh' ekacco āsavānaṃ khayā . . . pe . . . upasampajja viharati," ayaṃ vuccati samaṇesu samaṇa-sukhumālo ti.

Ime kho āvuso ti ādi-vutta-nayen' eva yojetabbaṃ. Iti sama-paññāsāya catukkānaṃ vasena dve pañha-satāni kathento thero sāmaggi-rasaṃ dasessī ti.

Catukkaṃ niṭṭhitaṃ.

2. 1. Iti catukka-vasena sāmaggī-rasaṃ dassetvā, idāni pañcaka-vasena dassetuṃ puna desanaṃ ārabhi.

(i) Tattha pañcasu khandhesu *rūpa-kkhandho* lokiyo. Sesā lokiya-lok' uttarā.

(ii) Upādāna-kkhandhā lokiyā va. Vitthārato pana Khandha-kathā Visuddhi-magge vuttā.

(iii) *Pañca kāma-guṇā* heṭṭhā vitthāritā va.

(iv) Sukata-dukkata-kārīhi gantabbā ti *gatiyo*. *Nirayo* ti nir-assādo. Sah' okāsena khandhā kathitā. Tato paresu tīsu nibbattā khandhā va vuttā. Catutthe okāso pi.

(v) Āvāse macchariyaṃ *āvāsa-macchariyaṃ*. Tena samannāgato bhikkhu āgantukaṃ disvā: "Ettha cetiyassa vā saṅghassa vā parikkhāro ṭhapito" ti ādīni vatvā, saṅghikam pi āvāsaṃ na deti. So kālaṃ katvā peto vā ajagaro vā hutvā nibbattati.

Kule macchariyaṃ *kula-macchariyaṃ*. Tena samannāgato bhikkhu tehi kāraṇehi attano upaṭṭhāka-kule aññesaṃ pavesanam pi nivāreti.

Lābhe macchariyaṃ *lābha-macchariyaṃ*. Tena samannā-

gato bhikkhu saṅghikam pi lābhaṃ maccharāyanto yathā aññe na labhanti evaṃ karoti.

Vaṇṇe macchariyaṃ *vaṇṇa-macchariyaṃ*. Vaṇṇo ti c' ettha sarīra-vaṇṇo pi guṇa-vaṇṇo pi veditabbo.

Dhamme macchariyaṃ *dhamma-ṃacchariyaṃ*. Tena samannāgato bhikkhu: Imaṃ dhammaṃ pariyāpuṇitvā eso maṃ abhibhavissatī " ti, aññassa na deti. Yo pana dhammânuggahena vā puggalânuggahena vā na deti, na taṃ macchariyaṃ.

(vi) Cittaṃ nivārenti pariyonandhanti *nīvaranāni*. Kāmacchando nīvaraṇa-ppatto arahatta-magga-vajjho. Kāmarāgânusayo kāmarāgâ-saṃyojana-ppatto anāgāmi-maggavajjho.

Thīnaṃ citta-gelaññaṃ. *Middhaṃ* khandha-ttaya-gelaññaṃ. Ubhayam pi arahatta-magga-vajjhaṃ. Tathā *uddhaccaṃ*. *Kukuccham* anāgāmi-magga-vajjhaṃ. *Vicikicchā* paṭhama-magga-vajjhā.

(vii) *Saṃyojanānī* ti bandhanāni. Tehi pana baddhesu puggalesu rūpârupa-bhave nibbattā sot' āpanna-sakadāgāmino anto-baddhā bahi-sayitā nāma. Tesaṃ hi kāma-bhave bandhanaṃ. Kāma-bhave anāgāmino bahi-baddhā antosayitā nāma. Tesaṃ hi rūpârūpa-bhave bandhanaṃ. Kāmabhave sot' āpanna-sakadāgāmino anto-baddhā anto-sayitā nāma. Rūpârūpa-bhave anāgāmino bahi-baddhā bahi-sayitā nāma. Khīṇ' āsavo sabbattha abandhano.

(ix) Sikkhitabbaṃ padaṃ *sikkhāpadaṃ*. Sikkhā koṭṭhāso ti attho. Sikkhāya vā padaṃ *sikkhāpadaṃ*. Adhicittâdhipaññā sikkhāya adhigam' upāyo ti attho. Ayaṃ ettha saṇkhepo. Vitthārena sikkhāpada-kathā Vibhaṅga-ppakaraṇe sikkhāpada-vibhaṅge āgatā eva.

(x) *Abhabbo āvuso khīṇ' āsavo bhikkhu sañcicca pāṇan* ti ādi desanā-sīsam eva. Sot' āpann' ādayo pana abhabbā. Puthujjana-khīṇ' āsavānaṃ nindā-pasaṃs' attham pi evaṃ vuttaṃ. Puthujjano nāma gārayho mātu-ghāt' ādīni karoti. Khīṇ' āsavo pana pāsaṃso sañcicca-kuntha-kipillaka-ghāt' ādīni na karotī ti.

(xi) Vyasanesu vyassatī ti *vyasanaṃ*. Hita-sakhaṃ khipati viddhaṃsetī ti attho. Ñātīnaṃ vyasanaṃ *ñāti-vyasanaṃ*. Cora-roga-bhay' ādīhi ñāti-vināso ti attho. Bhogānaṃ

vyasanaṃ *bhoga*-vyasanaṃ. Rāja-cor' ādi-vasena bhoga-vināso ti attho. Rogo eva vyasanaṃ *roga-vyasanaṃ*. Rogo hi ārogyaṃ vyasati vināsetī ti vyasanaṃ. Sīlassa vyasanaṃ *sīla-vyasanaṃ*. Dussīlass' etaṃ nāmaṃ. Sammā-diṭṭhiṃ vināsayamānā uppannā diṭṭhi yeva vyasanaṃ *diṭṭhi-vyasanaṃ*. Ettha ca ñāti-vyasan' ādīni tīṇi n' eva akusalāni na ti-lakkhaṇ' āhatāni. Sīla-diṭṭhi-vyasana-dvayaṃ akusalaṃ ti-lakkhaṇ' āhataṃ. *Ten' eva pan' āvuso sattā ñāti-vyasana-hetu vā* ti ādim āha.

(xii) *Ñāti-sampadā* ti ñātīnaṃ sampadā pāripūri bahubhāvo. *Bhoga-sampadāya* pi es' eva nayo. Arogyassa sampadā *ārogya-sampadā*. Pāripūrī dīgha-rattaṃ ārogatā. Sīla-diṭṭhi-sampadāsu pi es' eva nayo. Imāni ñāti-sampad' ādayo no kusalā na ti-lakkhaṇ' āhatā. *Ten' eva n' āvuso sattā ñāti-sampadā hetu vā* ti ādim āha.

(xiii and xiv) *Sīla-vipatti-sampatti*-kathā Mahāparinibbāne vitthāritā nāma.

(xv) *Codakenā* ti vatthu-saṃdassanā āpatti-sandassanā, saṃvāsa-paṭikkhepo sāmīci paṭikkhepo ti catuhi codanā-vatthūhi codayamānena.

Kālena vakkhāmi no akālenā ti ettha cuditakassa kālo kathito na codakassa. Paraṃ codentena hi parisa-majjhe vā uposatha-pavāraṇ' agge vā āsana-sāla-bhojana-sāl' ādisu vā na codetabbaṃ. Divāṭṭhāne nisinna-kāle karotā yasmā okāsaṃ: Ahaṃ āyasmantaṃ vattu-kāmo ti, evaṃ okāsaṃ kāretvā codetabbaṃ. Puggalaṃ pana upaparikkhitvā yo lola-puggalo abhūtaṃ vatvā bhikkhūnaṃ ayasaṃ āropeti, so okāsa-kammaṃ vinā pi codetabbo.

Bhūtenā ti tacchena sabhāvena.

Saṇhenā ti maṭṭena mudukena.

Attha-saṃhitenā ti attha-kāmatāya hita-kāmatāya upetena.

(xvi) *Padhāniy' aṅgānī* ti padhānaṃ vuccati padahana-bhāvo. Padhānam assa atthī ti *padhāniyo*. Padhāniyassa bhikkhuno aṅgānī ti padhāniy' aṅgāni.

Saddho ti saddhāya samannāgato. Sā pan' esā āgamana-saddhā, adhigamana-saddhā okappana-saddhā pasāda-saddhā ti catubbidhā. Tattha sabbaññu-bodhisattānaṃ saddhā abhinīhārato paṭṭhāya āgamana-saddhā nāma. Ariya-sāva-

kānaṃ paṭivedhena adhigatattā adhigamana-saddhā nāma. "Buddho Dhammo Saṅgho" ti vutte acala-bhāvena okappana-saddhā nāma. Pasād' uppatti pasāda-saddhā nāma. Idha okappana-saddhā adhippeto.

Bodhin ti catu-magga-ñāṇaṃ. Taṃ suppaṭividdhaṃ Tathāgatenā ti saddahati. Desanā-sīsam eva c' etaṃ. Iminā pana aṅgena tīsu pi ratanesu saddhā adhippetā. Yassa hi Buddh' ādisu pasādo balavā, tassa padhānaṃ viriyaṃ ijjhati.

App' ābādho ti ārogo.

App' ātaṅko ti niddukkho.

Sama-vepākiniyā ti sama-vipākiniyā.[1]

Gahaniyā ti kamma-tejo-dhātuyā.

Nâtisītāya nâccuṇhāyā ti atisīta-gahaṇiko sīta-bhīru hoti, accuṇha-gahaṇiko uṇha-bhīru. Tesaṃ padhānaṃ na ijjhati. Majjhima-gahaṇikassa ijjhati. Tena' āha *majjhimāya padhāna-kkhamatāyā* ti.

Yathābhūtaṃ attānaṃ āvikattā ti yathābhūtaṃ attano aguṇaṃ pakāsetā.

Udayattha-gāminiyā ti udayañ ca atthagamanañ ca gantuṃ paricchindituṃ samatthāya. Etena paññāsa-lakkhaṇa-pariggāhakaṃ udaya-vyasa-ñāṇaṃ vuttaṃ.

Ariyāyā ti parisuddhāya.

Nibbedhikāyā ti anibbiddha-pubba-lobha-kkhandh' ādayo nibbijjhituṃ samatthāya.

Sammā-dukkhakkhaya-gāminiyā ti tadaṅga-vasena kilesānaṃ pahīnattā yaṃ dukkhaṃ khīyati, tassa dukkhassa khaya-gāminiyā. Iti sabbehi imehi padehi vipassanā paññā va kathitā. Duppaññassa hi padhānaṃ na ijjhati.

(xvii) *Suddh' āvāsā* ti suddhā āvasiṃsu āvasanti āvasissanti vā ti suddh' āvāsā. Suddhā ti kilesa-mala-rahitā anāgāmikhīṇ' āsavā.

Avihā ti ādisu yaṃ vattabbaṃ taṃ Mahâpadāne vuttam eva.

(xviii) *Anāgāmīsu* āyuno majjhaṃ anatikkamitvā antarā va kilesa-parinibbānaṃ arahattaṃ patto *antarā-parinibbāyī* nāma. Majjhaṃ upahacca atikkamitvā patto *upahacca-*

[1] B vipāciniyā.

parinibbāyī nāma. Asaṅkhārena appayogena akilamanto sukhena patto *asaṅkhāra-parinibbāyī* nāma. Sasaṅkhārena sappayogena kilamanto dukkhena patto sasaṅkhāra-parinibbāyī nāma. Ime cattāro pañcasu pi suddh' āvāsesu labbhanti.

Uddhaṃ-soto Akaniṭṭha-gāmī ti ettha pana catukkaṃ veditabbaṃ. Yo hi avihato paṭṭhāya cattāro devaloke sodhetvā Akaniṭṭhaṃ gantvā parinibbāyati, ayaṃ uddhaṃ-soto Akaniṭṭha-gāmī nāma. Yo avihato paṭṭhāya dutiyaṃ vā tatiyaṃ vā catutthaṃ vā devalokaṃ gantvā parinibbāyati, ayaṃ uddhaṃ-soto na Akaniṭṭha-gāmī nāma. Yo kāma-bhavato ca Akaniṭṭhesu nibbattitvā parinibbāyati, ayaṃ na uddhaṃsoto Akaniṭṭha-gāmī nāma. Yo heṭṭhā catusu devalokesu tattha tatth' eva nibattitvā parinibbāyati, ayaṃ na uddhaṃsoto na Akaniṭṭha-gāmī ti.

(xix) *Ceto-khilā* ti cittassa thaddhabhāvo.[1]

Satthari kaṅkhatī ti Satthu sarīre vā guṇe vā kaṅkhati. Sarīre kaṅkhamāno: Dvattiṃsa-Mahāpurisa-vara-lakkhaṇāni paṭimaṇḍitaṃ nāma sarīraṃ atthi nu kho na atthī ti, kaṅkhati. Guṇe kaṅkhamāno: Atītânāgata-paccuppanna-jānanasamatthaṃ sabbaññuta-ñāṇaṃ atthi nu kho na atthī ti, kaṃkhati.

Ātappāyā ti viriya-karaṇ' atthāya.

Anuyogāyā ti punappuna-yogāya.

Sātaccāyā ti sassata-kiriyāya.

Padhānāyā ti padahan' atthāya.

Ayaṃ paṭhamo ceto-khilo ti ayaṃ Satthari vicikicchā saṅkhāto paṭhamo cittassa thaddha-bhāvo.

Dhamme ti pariyatti-dhamme ca paṭivedha-dhamme ca. Pariyatti-dhamme kaṅkhamāno: Tepiṭakaṃ Buddha-vacanaṃ caturāsīti-dhamma-kkhandha-sahassānī ti, vadanti atthi nu kho etaṃ n' atthī ti, kaṅkhati. Paṭivedha-dhamme kaṇkhamāno: Vipassanā-nissando maggo nāma, magga-nissando phalaṃ nāma, sabba-saṅkhāra-paṭinissaggo nibbānaṃ nāmā ti vadanti taṃ atthi nu kho n' atthī ti, kaṅkhati.

Saṅghe kaṅkhatī ti uju-paṭipanno ti ādīnaṃ padānaṃ vasena evarūpaṃ paṭipadaṃ paṭipanno: Cattāro maggaṭṭhā

---

[1] MSS. saddha°.

cattāro phalaṭṭhā ti aṭṭhannaṃ puggalānaṃ samūhabhūto saṅgho nāma atthi nu kho n' atthī ti, kaṅkhati.

Sikkhāya kaṅkhamāno: Adhisīla-sikkhā nāma, adhicitta-adhipaññā sikkhā nāmā ti vadanti sā atthi nu kho n' atthī ti, kaṅkhati.

Ayaṃ pañcamo ti ayaṃ sabrahmacarīsu kopa-saṅkhāto pañcamo cittassa thaddha-bhāvo kacavara-bhāvo khāṇuka-bhāvo.

(xx) *Cetaso vinibandhā* ti cittaṃ bandhitvā muṭṭhiyaṃ katvā viya gaṇhantī ti *cetaso vinibandhā*.

Kāme ti vatthu-kāme pi kilesa-kāme pi.

Kāye ti attano kāye.

Rūpe ti bahiddhā-rūpe.

Yāvadatthan ti yattakaṃ icchati tattakaṃ.

Udarâvadehakan ti udara-pūraṃ. Taṃ hi udaraṃ avade-hanato *udarâvadehakan* ti vuccati.

Seyya-sukhan ti mañca-pīṭha-sukhaṃ.

Passa-sukhan ti yathā samparivattakaṃ sayantassa dak-khiṇa-passa-vāma-passānaṃ sukhaṃ hoti, evaṃ uppannaṃ sukhaṃ.

Middha-sukhan ti niddā-sukhaṃ.

Anuyutto ti yutta-payutto viharati.

Paṇidhāyā ti patthayitvā.

Brahmacariyenā ti methuna-virati-brahmacariyena.

Devo vā bhavissāmī ti mah' esakkha-devo vā bhavissāmi.

Devaññataro vā ti app' esakkha-devesu vā aññataro.

(xxi-xxiii) *Indriyesu* paṭhama-pañcake lokiyān' eva kathi-tāni. Dutiya-pañcake paṭhama-dutiya-catutthāni lokiyāni, tatiya-pañcamāni lokiya-lok' uttarāni. Tatiya-pañcake sam-atha-vipassanā-magga-vasena lokiya-lok' uttarāni.

(xxiv) *Nissāraṇiyā* ti nissaṭā visaññuttā.

Dhātuyo ti atta-suññā-sabhāvā.

Kāmaṃ manasikaroto ti kāmaṃ manasikarontassa. Asu-bha-jjhānato vuṭṭhāya agadaṃ gahetvā visaṃ vīmaṃsanto viya vīmaṃsan' atthaṃ kāmâbhimukhaṃ cittaṃ pesentassā ti attho.

Na pakkhandatī ti na pavisati.

Nappasīdatī ti pasādanaṃ n' āpajjati.

Na santiṭṭhatī ti na patiṭṭhahati.

Na vimuccatī ti nâdhimuccati. Yathā pana kukkuṭa-pattaṃ vā nahāru-daddalaṃ vā aggimhi pakkhittaṃ paṭilīyati paṭikuṭati pativaṭṭati na sampasārīyati evaṃ paṭilīyati na sampasārīyati.

Nekkhammaṃ kho panā ti idha nekkhammaṃ nāma asubhesu paṭhama-jjhānaṃ, tad assa manasikaroto cittaṃ pakkhandati.

Tassa taṃ cittan ti tassa taṃ asubha-jjhāna-cittaṃ.

Sugatan ti gocare-gatattā suṭṭhu-gataṃ.

Subhāvitan ti ahāna-bhāgiyattā suṭṭhu-bhāvitaṃ.

Vuṭṭhitan ti kāmato vuṭṭhitaṃ.

Suvimuttan ti kāmehi suṭṭhu-vimuttaṃ.

Kāma-paccayā āsavā nāma kāma-hetukā cattāro āsavā.

Vighātā ti dukkhā.

Pariḷāhā ti kāma-raga-pariḷāhāni. *Na so taṃ vedanaṃ vediyatī* ti so taṃ kāma-vedanaṃ vighāta-pariḷāha-vedanañ ca na vediyati.

Idaṃ akkhātaṃ kāmānaṃ nissaraṇan ti idaṃ asubha-jjhānaṃ kāmehi nissaṭattā *kāmānaṃ nissaraṇan* ti akkhātaṃ. Yo pana taṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā saṅkhāre sammasanto tatiyaṃ maggaṃ patvā anāgāmi-phalena nibbānaṃ disvā puna kāmā nāma n' atthī ti jānāti. Tassa cittaṃ accanta-nissaraṇam eva. Sesa-padesu pi es' eva nayo. Ayaṃ pana viseso, dutiya-vāre mettā-jjhānāni *vyāpādassa nissaraṇaṃ* nāma. Tatiya-vāre karuṇa-jjhānāni *vihiṃsāya* nissaraṇaṃ nāma. Catuttha-vāre arūpa-jjhānāni *rupānaṃ nissaraṇaṃ* nāma. Accanta-nissaraṇe v' ettha arahatta-phalaṃ yojetabbaṃ. Pañcama-vāre *sakkāyaṃ manasikaroto* ti suddha-saṅkhāre parigaṇhitvā arahattaṃ pattassa sukkha-vipassakassa phala-samāpattito vuṭṭhāya vīmaṃsan' atthaṃ pañcûpādāna-khandhâbhimukhaṃ cittaṃ pesentassa. *Idaṃ akkhātaṃ sakkāyassa nissaraṇan* ti idaṃ arahatta-maggena ca phalena ca nibbānaṃ disvā ṭhitassa bhikkhuno puna: sakkāyo n' atthī ti, uppannaṃ arahatta-phala-samāpatti-cittaṃ *sakkāyassa nissaraṇan* ti akkhātaṃ.

(xxv) *Vimuttâyatanānī* ti vimuccana-karaṇāni.

Attha-paṭisaṃvedino ti pāḷi-atthaṃ jānantassa.

Dhamma-paṭisaṃvedino ti pāḷim jānantassa.

Pāmojjan ti taruṇa-pīti.

Pītī ti tuṭṭh' ākāra-bhūtā balavapīti.

Kāyo ti nāma-kāyo paṭipassambhati.

Sukhaṃ vedetī ti sukhaṃ paṭilabhati.

Cittaṃ samādhiyatī ti arahatta-phala-samādhinā samādhiyati. Ayaṃ hi taṃ dhammaṃ suṇanto āgat' āgata-ṭṭhāne jhāna-vipassanā-magga-phalāni jānāti, tassa evaṃ jānato pīti uppajjati. So tassā pītiyā antarā osakkituṃ na dento upacāra-kammaṭṭhāniko hutvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇāti. Taṃ sandhāya vuttaṃ *cittaṃ samādhiyatī* ti sesesu pi es' eva nayo. Ayaṃ pana viseso. *Samādhi-nimittan* ti aṭṭha-tiṃsāya ārammaṇesu aññataro samādhi yeva samādhi-nimittaṃ.

Suggahītaṃ hotī ti ādīsu ācariya-santike kammaṭṭhānaṃ uggaṇhantena suṭṭhu-gahitaṃ hoti suṭṭhu-manasikataṃ suṭṭhu-upadhāritaṃ.

Suppaṭividdhaṃ paññāyā ti paññāya suṭṭhu-paccakkhaṃ kataṃ.

Tasmiṃ dhamme ti tasmiṃ kammaṭṭhāna-pāḷi-dhamme.

(xxvi) *Vimutti-paripācaniyā* ti vimutti vuccati arahattaṃ. Taṃ paripācentī ti vimutti-paripācaniyā.

Anicca-saññā it aniccânupassanā ñāṇe uppanna-saññā.

Anicce dukkha-saññā ti dukkhânupassanā ñāṇe uppanna-saññā.

Dukkhe anatta-saññā ti anattânupassanā ñāṇe uppanna-saññā.

Pahāna-saññā ti pahānânupassanā ñāṇe uppanna-saññā.

Virāga-saññā ti virāgânupassanā ñāṇe uppanna-saññā.

Ime kho āvuso ti ādi-vutta-nayen' eva yojetabbaṃ. Iti chabbīsatiyā pañcakānaṃ vasena tiṃsa-sataṃ pañhaṃ kathento thero sāmaggi-rasaṃ dassesī ti.

Pañcakaṃ niṭṭhitaṃ.

2. Iti pañcaka-vasena sāmaggi-rasaṃ dassetvā idāni chakka-vasena dassetuṃ puna desanaṃ ārabhi.

(i) Tattha *ajjhattikānī* ti ajjhatta-ajjhattikāni.

(ii) *Bāhirānī* ti tato ajjhattato bhūtāni. Vitthārato pana āyatana-kathā Visuddhimagge kathitā va.

(iii) *Viññāṇa-kāyā* ti viññāṇa-samūhā.

Cakkhu-viññāṇan ti cakkhu-pasāda-nissitaṃ kusalâkusala-vipāka-viññāṇaṃ. Esa nayo sabbattha.

(iv) *Cakkhu-samphasso* ti cakkhu-sannissito samphasso.

Sota-samphass' ādisu pi es' eva nayo.

Mano-samphasso ti ime dasa samphasse ṭhapetvā seso sabbo mano-samphasso nāma.

(v) *Vedanā*-cakkam pi eten' eva nayena veditabbaṃ.

(vi) *Rūpa-saññā* ti rūpaṃ ārammaṇaṃ katvā uppanna-saññā. Eten' upāyena sesā vi veditabbā.

(vii) *Cetanā*-chakke pi es' eva nayo.

(viii) Tathā *taṇhā*-chakke.

(ix) *Agāravo* ti gāravo virahito.

Appatisso ti appatissayo anīca-vutti. Ettha pana yo bhikkhu Satthari dharamāne tīsu kālesu upaṭṭhānaṃ na yāti, Satthari anupāhane caṅkamante sa-upāhano caṅkamati, nīce caṅkame caṅkamante ucce caṅkame caṅkamati, heṭṭhā vasante upari vasati, Satthu dassana-ṭṭhāne ubho aṃse pārūpati, chattaṃ dhāreti, upāhanaṃ dhāreti, nahāyati, uccāraṃ vā passāvaṃ vā karoti, parinibbute pana cetiyaṃ vandituṃ na gacchati, cetiyassa paññāyana-ṭṭhāne Satthu dassana-ṭṭhāne vuttaṃ sabbaṃ karoti: ayaṃ *Satthari agāravo* nāma. Yo pana Dhamma-savane saṅghuṭṭhe sakkaccaṃ na gacchati, sakkaccaṃ dhammaṃ na suṇāti, samullapanto nisīdati, sakkaccaṃ na gaṇhati na vāceti—ayaṃ *Dhamme agāravo* nāma. Yo pana therena bhikkhunā anajjhiṭṭho vadhammaṃ deseti, nisīdati, pañhaṃ katheti, buḍḍhe bhikkhū ghaṭṭento gacchati tiṭṭhati nisīdati, dussa-pallatthikaṃ vā hattha-pallatthikaṃ vā karoti, saṃgha-majjhe ubho-aṃse pārupati, chatt' upāhanaṃ dhāreti—ayaṃ *Saṃghe agāravo* nāma. Eka-bhikkhusmim pi hi agārave kate; saṃghe agāravo kato va hoti. Tisso sikkhā pana apūrayamāno va *Sikkhāya agāravo* nāma. Appamāda-lakkhaṇaṃ ananubrūhamāno *appamāde agāravo* nāma. Duvidhaṃ paṭisanthāraṃ akaronto *paṭisanthāre agāravo* nāma.

(x) Cha *gāravā* vutta-paṭipakkha-vasena veditabbā.

(xi) *Somanassûpavicārā* ti somanassa-sampayuttā vicārā.

Somanassa-ṭṭhāniyan ti somanassa-kāraṇa-bhūtaṃ.

Upavicāratī ti vitakkena vitakketvā vicārena paricchandati. Esa nayo sabbattha.

(xii) *Domanassûpavicārā* pi evam eva veditabbā.

(xiii) Tathā *upekhûpavicārā.*

(xiv) *Cha sāraṇīya-dhammā* heṭṭhā vitthāritā.

Diṭṭhi-sāmañña-gato iminā pana padena Kosambakasutte paṭhama-maggo kathito. Idha cattāro pi maggā.

(xv) *Vivāda-mūlānī* ti vivādassa mūlāni.

Kodhano ti kujjhana-lakkhaṇena kodhena samannāgato.

Upanāhī ti vera-ppaṭinissagga-lakkhaneṇa upanāhena samannāgato.

Ahitāya dukkhāya deva-manussānan ti dvinnaṃ bhikkhūnaṃ vivādo kathaṃ deva-manussānaṃ ahitāya dukkhāya saṃvattati? Kosambakā viya dvīsu bhikkhūsu vivādaṃ āpannesu tasmiṃ vihāre tesaṃ antevāsikā. Tesaṃ ovādaṃ gaṇhanto bhikkhuni-saṅgho vivadati. Tato tesaṃ upaṭṭhākā vivadanti. Atha manussānaṃ ārakkha-devatā dve koṭṭhāsā honti. Tattha dhamma-vādīnaṃ ārakkha-devatā dhamma-vādiniyo honti, adhamma-vādīnaṃ adhamma-vādiniyo. Tato ārakkha-devatānaṃ mittā bhummā devatā bhijjanti. Evaṃ paramparāya yāva Brahmalokā ṭhapetvā ariya-sāvake sabbe deva-manussā dve koṭṭhāsā honti. Dhamma-vādīhi pana adhamma-vādi-devā bahutarā honti: Tato yaṃ bahukehi gahitaṃ taṃ gaṇhanti dhammaṃ vissajjetvā bahutarā va adhammaṃ gaṇhanti. Te adhammaṃ purakkhatvā vicarantā apāyesu nibbattanti. Evaṃ dvinnaṃ bhikkhūnaṃ vivādo deva-manussānaṃ ahitāya dukkhāya hoti.

Ajjhattaṃ vā ti tumhākaṃ abbhantara-parisāya.

Bahiddhā ti paresaṃ parisāya.

Makkhī ti paresaṃ guṇa-makkhaṇa-lakkhaṇena samannāgato.

Paḷāsī ti yuga-ggāha-lakkhaṇena paḷāsena samannāgato.

Issukī ti para-sakkār' ādīni issāyana-lakkhaṇena samannāgato.

Maccharī ti āvāsa-macchariy' ādīhi samannāgato.

Saṭho ti kerāṭiko.

Māyāvī ti kata-pāpa-paṭicchādako.

Pāpiccho ti asanta-sambhāvan' icchako dussīlo.

Micchā-diṭṭhī ti natthika-vādī ahetuka-vādī akiriya-vādī.

Sandiṭṭha-parāmāsī ti sayaṃ diṭṭham eva parāmasati.

Ādhāna-gāhī ti daḷha-gāhī.

Duppaṭinissaggī ti na sakkā hoti gahitaṃ nissajjāpetuṃ.

(xvi) *Paṭhavī-dhātū* ti patiṭṭhā-dhātu.

Āpo-dhātū ti ābandhana-dhātu.

Tejo-dhātū ti paripācana-dhātu.

Vāyo-dhātū ti vitthambhana-dhātu.

Ākāsa-dhātū ti asamphuṭṭha-dhātu.

Viññāṇa-dhātū ti vijānana-dhātu.

(xvii) *Nissāraṇiyā dhātuyo* ti nissaṭā dhātuyo va.

Pariyādāya tiṭṭhatī ti pariyādiyitvā hāpetvā tiṭṭhati.

Mā h' evan ti 'ssa vacanīyo ti yasmā abhūtaṃ vyākaraṇaṃ vyākaroti tasmā evaṃ bhaṇī ti vattabbo.

Yad idaṃ mettā ceto-vimuttī ti yā ayaṃ mettā ceto-vimutti idaṃ nissaraṇaṃ vyāpādassa, vyāpādato nissaṭā ti attho. Yo pana mettāya tika-catukka-jjhānato vuṭṭhito saṅkhāre sammasitvā tatiya-maggaṃ patvā puna vyāpādo n' atthī ti tatiya-phalena nibbānaṃ passati. Tassa cittaṃ accanta-nissaraṇaṃ vyāpādassa. Eten' upāyena sabbattha attho veditabbo.

Animittā ceto-vimuttī ti arahatta-phala-samāpatti. Sā hi rāga-nimitt' ādīnaṃ c' eva rūpa-nimitt' ādīnañ câbhāvā animittā ti vuttā.

Nimittânusārī ti vutta-ppabhedaṃ nimittaṃ anusaratī ti *nimittânusārī* ti.

Asmī ti, asmi-māno. *Ayam aham asmī* ti pañcasu khandhesu ayaṃ nāma ahaṃ asmī ti ettāvatā arahattaṃ vyākataṃ hoti.

Vicikicchā-kathaṅkathā-sallāpan ti vicikicchā-bhūtaṃ kathaṅ-kathā-sallāpaṃ.

Mā h' evan ti 'ssa vacanīyo ti sace te paṭhama-magga-vajjhā vicikicchā sampajjati, arahatta-vyākaraṇaṃ micchā hoti, tasmā: Mā abhūtaṃ bhaṇī ti, vāretabbo.

Asmi-māna-samugghāto ti arahatta-maggo. Arahatta-magga-phala-vasena hi nibbāne diṭṭhe puna: Asmi-māno n' atthī ti, arahatta-maggo *asmi-māna-samugghāto* ti vutto.

(xviii) *Anuttariyānī* ti anuttarāni jeṭṭhakāni.

Dassanesu anuttariyaṃ *dassanânuttariyaṃ*. Sesa-padesu pi es' eva nayo. Tattha hatthi-ratan' ādīnaṃ dassanaṃ na dassanânuttariyaṃ. Niviṭṭha-saddhassa pana niviṭṭha-pema-vasena Dasabalassa vā bhikkhu-saṅghassa vā kasiṇa-asubha-nimitt' ādīnaṃ vā aññatara-dassanaṃ *dassanânuttariyaṃ* nāma. Khattiy' ādīnaṃ guṇa-kathā-savanaṃ na *savanânuttariyaṃ*. Niviṭṭha-saddhassa pana niviṭṭha-pema-vasena, tiṇṇaṃ vā ratanānaṃ guṇa-kathā-savanaṃ, tepiṭaka-buddha-vacana-savanaṃ vā *savanânuttariyaṃ* nāma. Maṇi-ratan' ādi-lābho na lābhânuttariyaṃ. Sattavidha-ariya-dhana-lābho pana *lābhânuttariyaṃ* nāma. Hatthi-sipp' ādi-sikkhanaṃ na sikkhânuttariyaṃ. Sikkhāttaya-paripūraṇaṃ pana *sikkhânuttariyaṃ* nāma. Khattiy' ādīnaṃ pāricariyā na pāricariyânuttariyaṃ. Tiṇṇaṃ pana ratanānaṃ pāricariyā *pāricariyânuttariyaṃ* nāma. Khattiy' ādīnaṃ guṇânussaraṇaṃ nânussatânuttariyaṃ. Tiṇṇaṃ pana ratanānaṃ gunânussaraṇaṃ *anussatânuttariyaṃ* nāma.

(xix) Anussatiyo ti cha *anussati-ṭṭhānāni* nāma. *Buddhânussatī* ti Buddha-guṇânussaranaṃ. Evaṃ anussarato hi pīti uppajjati. So taṃ pītiṃ khayato vayato ca paṭṭhapetvā arahattaṃ pāpuṇāti. Upacāra-kammaṭṭhānaṃ nām' etaṃ gihīnam pi labbhati. Esa nayo sabbattha, vitthāra-kathā pan' ettha Visuddhi-magge vutta-nayen' eva veditabbo.

(xx) *Satta-vihārā* ti khīṇ' āsavassa nicca-vihāro.

Cakkhunā rūpaṃ disvā ti cakkhu-dvār' ārammaṇe āpātha-gate taṃ rūpaṃ cakkhu-viññāṇena disvā javana-kkhaṇe iṭṭhe ārajjanto *n' eva sumano hoti*, aniṭṭhe adussanto *na dummano*. Asampekkhane mohaṃ anuppādento *upekhako viharati* majjhatto. Satiyā yuttattā *sato*. Sampajaññena yuttattā *sampajāno*. Sesa-pade pi es' eva nayo. Iti chasu dvāresu pi *upekhako viharatī* ti. Iminā chaḷ' aṅg-upekkhā kathitā. *Sampajāno* ti vacanato pana cattāri ñāṇa-sampayutta-cittāni labbhanti. *Satta-vihārā* ti vacanato aṭṭha pi mahā-cittāni labbhanti. Arajjanto adussanto ti vacanato dasa pi cittāni labbhanti. Somanassaṃ kathaṃ labbhatī ti ce? Āsevanato labbhati.

(xxi) *Abhijātiyo* ti jātiyo.

Kaṇhâbhijātiko samāno ti kaṇhe nīca-kule jāto hutvā.

Kaṇhaṃ dhammaṃ abhijāyatī ti kāḷakaṃ dasa-dussīlya-dhammaṃ pasavati karoti. So taṃ abhijāyitvā niraye nibbattati.

Sukkaṃ dhamman ti: Ahaṃ pubbe pi puññānaṃ akatattā nīca-kule nibbatto, idāni puññaṃ karissāmī ti, puñña-saṅkhātaṃ paṇḍaraṃ dhammaṃ abhijāyati. So tena sagge nibbattati.

Akaṇhaṃ asukkaṃ nibbānan ti nibbānaṃ hi sace kaṇhaṃ bhaveyya, kaṇha-vipākaṃ dadeyya: sace sukkaṃ sukka-vipākaṃ dadeyya. Dvinnam pi appadānato pana *akaṇhaṃ asukkan* ti vuttaṃ. Nibbānañ ca nāma imasmiṃ atthe adhippetaṃ. Taṃ hi kilesa-nibbānante jātattā nibbānaṃ nāma. Taṃ esa abhijāyati pasavati karoti.

Sukkâbhijātako samāno ti sukke ucce kule jāto hutvā. Sesaṃ vutta-nayen' eva veditabbaṃ.

(xxii) *Nibbedha-bhāgiyā* ti nibbedho vuccati nibbānaṃ. Taṃ bhajanti upagacchantī ti *nibbedha-bhāgiyā*.

Anicca-saññâdayo pañcake vuttā. Nirodhânupassanā-ñāṇe pana saññā nirodha-saññā nāma.

Ime kho āvuso ti ādi vutta-nayen' eva yojetabbaṃ. Iti dvāvīsatiyā chakkānaṃ vasena battiṃsa-sata pañhe kathento thero sāmaggi-rasaṃ dassesī ti.

Chakkaṃ niṭṭhitaṃ.

3. Iti chakka-vasena sāmaggi-rasaṃ dassetvā idāni sattaka-vasena dassetuṃ puna desanaṃ ārabhi.

(i) Tattha sampatti-paṭilābh' aṭṭhena saddhā vā dhanaṃ *saddhā-dhanaṃ*. Esa nayo sabbattha. *Paññā-dhanaṃ* pan' ettha sabba-seṭṭhaṃ. Paññāya hi ṭhatvā tiṇi sucaritāni pañca-sīlāni dasa sīlāni pūretvā saggûpagā honti, sāvaka-pāramī-ñāṇaṃ paccekā-bodhi-ñāṇaṃ sabbaññuta-ñāṇañ ca paṭivijjhanti. Imāsaṃ sampattīnaṃ paṭilābha - karaṇato *paññā-dhanan* ti vuttā.

(ii) Satta pi cetanāni lokiya-lok' uttara-missakān' eva kathitāni. Bojjhaṅga-kathā kathitā va.

(iii) *Samādhi-parikkhārā* ti samādhi-parivārā. *Sammā-diṭṭhâdīni* vuttatthān' eva. Ime pi satta parikkhārā lokiya-lok' uttarā va kathitā.

(iv) Asataṃ dhammā asantā vā dhammā lāmakā dhammā ti *asad-dhammā*.

(v) Vipariyāyena *sad-dhammā* veditabbā. Sesaṃ ettha uttānattham eva. Saddhammesu pana saddhâdayo sabbe pi vipassakass' eva kathitā. Tesu pi paññā lokiya-lok' uttarā. Ayaṃ viseso. Sappurisānaṃ dhammā ti *sappurisa-dhammā*.

(vi) Tattha sutta-geyy' ādikaṃ dhammaṃ jānātī ti *dhammaññū*. Tassa tass' eva bhāsitassa atthaṃ jānātī ti *atthaññū*. Ettha: Ko 'mhi sīlena samādhinā paññāyā ti, evaṃ attānaṃ jānātī ti *attaññū*. Paṭiggahaṇa-paribhogesu mattaṃ jānātī ti *mattaññū*. Ayaṃ kālo uddesāya, ayaṃ kālo paripucchāya, ayaṃ kālo yogassa adhigamāyā ti, evaṃ kālaṃ jānātī ti *kālaññū*. Ettha ca pañca vassāni uddesassa kālo, dasa paripucchāya. Idaṃ atisambādhaṃ. Dasa pana vassāni uddesa-kālo, vīsati paripucchāya. Tato paraṃ yoge kammaṃ kātabbaṃ. Aṭṭha-vidhaṃ parisaṃ jānātī ti *parisaññū*. Sevitabbâsevitabba-puggalaṃ jānātī ti *puggalaññū*.

(vii) *Niddesa-vatthūnī* ti niddes' ādi-vatthūni. Niddeso bhikkhu nibbīso nittiṃso niccattāḷīso nippaññāso bhikkhū ti evaṃ vacana-kāraṇāni. Ayaṃ kira pañho titthiyasmiṃ yeva uppanno. Titthikā hi dasa-vassa-kāle mataṃ nigaṇṭhaṃ niddeso ti vadanti. So kira puna dasa-vasso na hoti na kevalañ ca dasa-vasso pi nava-vasso pi . . . pe . . . eka-vasso pi na hoti. Eten' eva nayena vīsati-vass' ādi-kāle pi mataṃ nibbīso nittiṃso niccattāḷīso nippaññāso ti vadanti. Āyasmā Ānando gāme vicaranto, taṃ kathaṃ sutvā, vihāraṃ gantvā, Bhagavato ārocesi. Bhagavā āha: "Na idaṃ Ānanda titthikānaṃ adhivacanaṃ, mama sāsane khīṇ' āsavass' etaṃ adhivacanaṃ. Khīṇ' āsavo hi dasa-vassa-kāle parinibbuto puna dasa-vasso na hoti. Na kevalañ ca dasa-vasso va, nava-vasso pi . . . pe . . . eka-vasso pi, na kevalañ ca eka-vasso va ekādasa-māsiko pi . . . pe . . . eka-māsiko pi, eka-divasiko pi ekā-muhuttako pi na hoti eva. Kasmā? Puna-paṭisandhiyā abhāvā" Nibbīs' ādisu es' eva nayo. Iti Bhagavā: "Mama sāsane khīṇ' āsavass' etaṃ adhivacanan"

ti vatvā, yehi kāraṇehi so niddaso hoti tāni dassetuṃ *satta-niddesa-vatthūni* desesi. Thero pi tam eva desanaṃ uddharitvā satta *niddesa-vatthūni, idh' āvuso bhikkhu sikkhā-samādāne* ti ādim āha.

Tattha *idhā* ti imasmiṃ sāsane.

Sikkhā-samādāne tibba-cchando hotī ti sikkhā-ttayassa pūraṇe balava-cchando hoti.

Āyatiñ ca sikkhā-samādāne avigata-pemo ti anāgate puna divas' ādisu pi sikkhā-pūraṇe adhigata-pemen' eva samannāgato hoti.

Dhamma-nissantiyā ti dhamma-nisāmanāya. Vipassanāy' etaṃ adhivacanaṃ.

Icchā-vinaye ti taṇhā-vinaye.

Paṭisallāne ti ekī-bhāve.

Viriy' ārambhe ti kāyika-cetasikassa pūraṇe.

Sati-nepakke ti satiyañ c' eva nipaka-bhāve ca.

Diṭṭhi-paṭivedhe ti maggaṃ dassane.

Sesaṃ sabbattha vutta-nayen' eva veditabbaṃ.

(viii) *Saññāsu* asubhânupassanā ñāṇe saññā *asubha-saññā.* Adīnavânupassanā ñāṇe saññā *ādīnava-saññā* nāma. Sesā heṭṭhā vuttā eva.

(ix-xi) Bala-sattaka-viññāṇaṭṭhiti-sattaka-puggala-sattakāni vutta-nayān' eva.

(xii) Appahīnaṭṭhena anusentī ti *anusayā.* Thāma-gato kāma-rāgova *kāmarāgânusayo.* Esa nayo sabbattha.

(xiii) *Saṃyojana*-sattakaṃ uttānattham eva.

(xiv) Adhikaraṇa-samathesu adhikaraṇāni samenti vūpasamentī ti *adhikaraṇa-samathā.*

Uppann' uppannānan ti uppannānaṃ uppannānaṃ.

Adhikaraṇānan ti vivādâdhikaraṇaṃ, anuvādâdhikaraṇaṃ, āpattâdhikaraṇaṃ kiccâdhikaraṇan ti imesaṃ catunnaṃ.

Samathāya vūpasamāyā ti samath' atthañ ca vūpasaman' atthañ ca sammukhā-vinayo dātabbo : . . pe . . . Tiṇ' avatthārako ti ime satta samathā dātabbā. Tatrâyaṃ vinicchaya-nayo.

Adhikaraṇesu tāva dhammo ti vā adhammo ti vā aṭṭhārasahi vatthūhi vivadantānaṃ bhikkhūnaṃ yo vivādo idaṃ vivādâdhikaraṇaṃ nāma.

Sīla-vipattiyā vā ācāra-diṭṭhi-ājīva-vipattiyā vā anuvadantānaṃ anuvādo upavādanā c' eva codanā ca, idaṃ anuvādâdhikaraṇaṃ nāma.

Mātikāya āgatā pañca vibhaṅge dve-ti-satta pi āpattikkhandhā, idaṃ āpattâdhikaraṇaṃ nāma.

Saṅghassa apalokan' ādīnaṃ catunnaṃ kammānaṃ karaṇaṃ, idaṃ kiccâdhikaraṇaṃ nāma.

Tattha vivādâdhikaraṇaṃ dvīhi samathehi sammati: sammukhā-vinayena ca yebhuyyasikāya ca. Sammukhā-vinayen' eva sammamānaṃ yasmiṃ vihāre uppannaṃ tasmiṃ yeva vā aññattha vupasametuṃ gacchantānaṃ antarā-magge vā yattha gantvā saṅghassa niyyātitam, tattha saṅghe vūpasametuṃ asakkonte tatth' eva ubbāhikāya sammatapuggalehi vā vinicchitaṃ sammati. Evaṃ sammamāne ca pana tasmiṃ yā saṅgha-sammukhatā dhamma-sammukhatā vinaya-sammukhatā puggala-sammukhatā, ayaṃ sammukhāvinayo nāma.

Tattha ca kāraka-saṅghassa saṅgha-sāmaggi-vasena sammukhī-bhāvo. Ayaṃ saṅgha-sammukhatā. Sametabbassa vatthuno bhūtatā dhamma-sammukhatā. Yathā taṃ sametabbaṃ tath' eva sammasanaṃ vinaya-sammukhatā. Yo ca vivadati yena ca vivadati tesaṃ ubhinnaṃ attha-paccatthikānaṃ sammukhī-bhāvo puggala-sammukhatā. Ubbāhikāya vūpasamane pan' ettha saṅgha-sammukhatā parihāyati. Evaṃ tāva sammukhā-vinayen' eva sammati. Sace pan' evam pi na sammati, atha naṃ ubbāhikāya sammatā bhikkhū: Na mayaṃ sakkoma vūpasametun ti, saṅghass' eva niyyātenti. Tato saṅgho pañc' aṅga-samannāgataṃ bhikkhuṃ salākagāhāpakaṃ sammannati. Tena gūḷhaka-vivaṭaka-sakaṇṇajappakesu tīsu salāka-gāhesu aññatara-vasena salākaṃgāhetvā sannipatitāya parisāya dhamma-vādīnaṃ yebhuyyatāya yathā te dhamma-vādino vadanti evaṃ vūpasantaṃ adhikaraṇaṃ sammukhā vinayena ca yebhuyyasikāya ca vūpasamantaṃ hoti. Tattha sammukhā-vinayo vutta-nayo eva. Yaṃ pana yebhuyyasikā-kammassa karaṇaṃ, ayaṃ yebhuyyasikā nāma. Evaṃ vivādâdhikaraṇaṃ dvīhi samathehi sammati.

Anuvādâdhikaraṇaṃ catūhi samathehi sammati. Sammu-

khā-vinayena ca sati-vinayena ca amūḷha-vinayena ca tassa-pāpiyyasikāya ca. Sammukhā-vinayena ca sammamānaṃ yo ca anuvadati yañ ca anuvadati, tesaṃ vacanaṃ sutvā sace kāci āpatti n' atthi, ubho khamāpetvā, sace atthi: Ayaṃ nām' ettha āpattī ti, evaṃ vinicchitaṃ vupasammati. Tattha sammukhā-vinaya-lakkhaṇaṃ vutta-nayam eva. Yadā pana khīṇ' āsavassa bhikkhuno amūlikāya sīla-vipattiyā anuddhaṃsitassa sati-vinayaṃ yācamānassa saṅgho catutthena kammena sati-vinayaṃ deti, tadā sammukhā-vinayena ca sati-vinayena ca vūpasamantaṃ hoti. Dinne pana sati-vinaye puna tasmiṃ puggale kassaci anuvādo na rūhati. Yadā ummattako bhikkhu ummāda-vasena: Assamaṇake ajjhācāre sattā yasmiṃ evarūpiṃ āpattin ti, bhikkhūhi codiyamāno: Ummattakena me āvuso evaṃ kataṃ nâhaṃ taṃ sarāmī ti, bhaṇanto pi bhikkhūhi codiyamāno ca puna acodan' atthāya amūḷha-vinayaṃ yācati, saṅgho c'assa ñatti-catutthena kammena amūḷha-vinayaṃ deti, tadā sammukhā-vinaye ca amūḷha-vinaye ca vūpasantaṃ hoti. Dinne pana amūḷha-vinaye puna tasmiṃ puggale kassaci tappaccayā anuvādo na rūhati. Yadā pana pārājikena vā pārājika-sāmantena vā codiyamānassa aññen' aññaṃ paṭicarato pāp' ussanatāya pāpiyassa puggalassa câyaṃ acchinna-mūlo bhavissati, samāvattitvā osāraṇaṃ labhissati. Sace chinna-mūlo: Ayam ev' assa nāsanā bhavissatī ti, maññamāno saṅgho ñatti-catutthena kammena tassa-pāpiyyasikaṃ karoti. Tadā sammukhā-vinayena ca tassa-pāpiyyasikāya ca vupasantaṃ hotī ti, evaṃ anuvādâdhikaraṇaṃ catūhi samathehi sammati.

Āpattâdhikaraṇaṃ tīhi samatthehi sammati sammukhā-vinayena ca paṭiññāta-karaṇena ca tiṇ' avatthārakena ca. Tassa sammukhā-vinayen' eva vūpasamo n' atthi. Yadā pana etassa vā bhikkhuno santike Saṅgha-gahana-majjhe vā bhikkhu lahukaṃ āpattiṃ deseti, tadā āpattâdhikaraṇaṃ sammukhā-vinayena ca paṭiññāta-karaṇena ca vūpasammati. Tattha sammukhā-vinaye tāva yo ca deseti yassa ca deseti tesaṃ sammukhī-bhāvo puggala-sammukhatā. Tesaṃ vutta-nayam eva.

Puggalassa ca gaṇassa ca desanā-kāle saṅgha-sammukhatā parihāyati. Yā pan' ettha: Ahaṃ bhante itthannāmaṃ āpat-

tiṃ āpanno ti, vā: Āma passāmī ti, paṭiññā: Tāya paṭiññāya āyatiṃ saṃvareyyāsī ti, karaṇaṃ, taṃ paṭiññāta-karaṇaṃ nāma saṅghādisese parivās' ādi-yācanā paṭiññā. Parivās' ādīnaṃ dānaṃ paṭiññāta-karaṇaṃ nāma.

Dve pakkha-jātā pana bhaṇḍana-kārakā bhikkhu-bahuṃ assāmaṇakaṃ ajjhācaritvā puna lajji-dhamme uppanne: Sace mayaṃ imāhi āpattīhi aññam-aññaṃ karissāma, siyā pi taṃ adhikaraṇaṃ kakkhaḷattāya saṃvatteyyā ti, aññam-aññaṃ āpattiyā kārāpane dosaṃ disvā, yadā tiṇ' avatthāraka-kammaṃ karonti tadā āpattâdhikaraṇaṃ sammukhā-vinayena ca tiṇ' avatthārakena ca sammati. Tatra hi yattakā hatthapāsûpagatānam etaṃ khamatī ti, evaṃ diṭṭhâvikammaṃ akatvā niddam pi okkantā honti sabbesaṃ ṭhapetvā thulla-vajjañ ca gihi-patisaṃyuttañ ca sabbâpattiyo vuṭṭhahanti. Evaṃ āpattâdhikaraṇaṃ tīhi samathehi sammati.

Kiccâdhikaraṇaṃ ekena samathena sammati sammukhā-vinayen' eva. Imāni cattāri adhikaraṇāni yathânurūpaṃ imehi sattahi samathehi sammanti. Tena vuttaṃ *uppann' uppannānaṃ adhikaraṇānaṃ samathāya vūpasamāya sammukhā-vinayo dātabbo* . . . pe . . . *tiṇ' avatthārako* ti. Ayam ettha vinicchaya-nayo. Vitthāro pana Samathakkhandhake āgata-nayo va. Vinicchayo pi 'ssa Samantapāsādikāyaṃ vutto.

Ime kho āvuso ti ādi vutta-nayen' eva yojetabbaṃ. Iti cuddasannaṃ sattakānaṃ vasena aṭṭha-navuti-pañhe kathento thero sāmaggi-rasaṃ dassesī ti.

Sattakaṃ niṭṭhitaṃ.

3. 1. Iti sattaka-vasena sāmaggi-rasaṃ dassetvā idāni aṭṭhaka-vasena dassetuṃ puna dasamaṃ ārabhi.

(i) Tattha *micchattā* ti ayathāva-micchā-sabhāvā.

(ii) *Sammattā* ti yathāva-sammā-sabhāvā.

(iv) *Kusīta-vatthūnī* ti kusītassa alasassa vatthūni, patiṭṭhā-kosajja-kāraṇānī ti attho.

Kammaṃ kattabbaṃ hotī ti cīvara-vicāraṇ' ādi-kammaṃ kātabbaṃ hoti.

Na viriyaṃ ārabhatī ti duvidham pi viriyaṃ n' ārabhati.

Appattassā ti jhāna-vipassanā-magga-phala-dhammassa appattassa pattiyā.

Anadhigatassā ti tass' eva anadhigatassa adhigam' atthāya.

Asacchikatassā ti tass' eva apaccakkha-katassa sacchikaraṇ' atthāya.

Idaṃ paṭhaman ti, idaṃ *handâhaṃ nippajjāmī* ti evaṃ osīdanaṃ paṭhamaṃ kusīta-vatthuṃ. Iminā nayena sabbattha attho veditabbo.

Mās' ācitaṃ maññe ti ettha pana mās' ācitaṃ nāma tinta-māso. Yathā tinta-māso garuko hoti, evaṃ garuko ti adhippāyo.

Gilānā vuṭṭhito hotī ti gilāno hutvā pacchā vuṭṭhito hoti.

(v) *Ārabbha-vatthūnī* ti viriya-kāraṇāni. Tesam pi iminā nayena attho veditabbo.

(vi) *Dāna-vatthūnī* ti dāna-kāraṇāni.

Āsajja-dānaṃ detī ti patvā dānaṃ deti. Āgataṃ disvā taṃ muhuttaṃ yeva nisīdāpetvā sakkāraṃ katvā dānaṃ deti: Dassāmī ti na kilamati. Iti ettha āsādanaṃ dāna-kāraṇaṃ nāma hoti.

Bhayā dānaṃ detī ti ādisu bhay' ādīni dāna-kāraṇānī ti veditabbāni.

Tattha bhayaṃ nāma: Ayaṃ adāyako akārako ti, garahā-bhayaṃ vā apāya-bhayaṃ vā.

Adāsi me ti: Mayhaṃ pubbe esa idaṃ nāma adāsī ti, deti.

Dassati me ti: Anāgate idaṃ nāma dassetī ti, deti.

Sāhu dānan ti: Dānaṃ nāma sādhu sundaraṃ Buddh' ādīhi paṇḍite hi pasatthan ti, deti.

Cittâlaṅkāra-citta-parikār' atthaṃ dānaṃ detī ti samatha-vipassanā cittassa alaṅkār' atthañ c' eva parivār' atthañ ca deti. Dānaṃ hi cittaṃ muduṃ karoti. Yena laddhaṃ hoti, so pi: Laddham me ti, mudu-citto hoti. Yena dinnaṃ, so pi: Dinnaṃ mayā ti, mudu-citto hoti. Iti ubhinnam pi cittaṃ muduṃ karoti. Ten' eva adanta-damanaṃ dānan ti vuccati Yath' āha:

Adanta-damanaṃ dānaṃ adānaṃ danta-dūsanaṃ
Dānena piya vācāya unnamanti namanti vā ti.*

* Vism 306 (with "sabbattha sādhakam" for "adānaṃ danta-dūsanaṃ"; so also B).

Imesu pana aṭṭhasu dānesu cittâlaṅkāra-dānam eva uttamaṃ.

(vii) *Dān' uppattiyo* ti dāna-paccayā dānuppattiyo.

Dahati ti ṭhapeti.

Adhiṭṭhāti ti tass' eva vevacanaṃ.

Bhāveti ti vaḍḍheti.

Hīne vimuttan ti hīnesu pañcasu kāma-guṇesu vimuttaṃ.

Uttariṃ abhāvitan ti tato upariṃ magga-phal' atthāya abhāvitaṃ.

Tatr' uppattiyā saṃvattati ti yaṃ ṭhānaṃ patthetvā kusalaṃ kataṃ, tattha nibbatta 'natthāya saṃvattati.

Vītarāgassā ti maggena vā samucchinna-rāgassa samāpattiyā vā vikkhambhita-rāgassa, dāna-matten' eva hi Brahmaloke nibbattituṃ na sakkā. Dānaṃ pana samādhi-vipassanā-cittassa alaṅkāra-parivāro hoti. Tato dānena mudu-citto brahma-vihāre bhāvetvā Brahmaloke nibbattati. Tena vuttaṃ *vītarāgassa no sarāgassā* ti.

(viii) Khattiyānaṃ parisā *khattiya-parisā*. Samūho ti attho. Esa nayo sabbattha.

(ix) Lokassa dhammā *loka-dhammā*. Etehi vimutto nāma n' atthi, Buddhānam pi honti yeva. Vuttam pi c' etaṃ: "Aṭṭh' ime bhikkhave loka-dhammā lokaṃ anuparivattanti, loko ca aṭṭha loka-dhamme anuparivattatī" ti.

Lābho alābho ti lābhe āgate alābho āgato evā ti veditabbo.

Yas' ādisu pi es' eva nayo.

(x, xi) *Abhibhâyatana-vimokkha*-kathā heṭṭhā kathitā eva.

Ime kho āvuso ti ādi vutta-nayen' eva yojetabbaṃ.

Iti ekā-dasannaṃ aṭṭhakānaṃ vasena aṭṭh' āsīti pañhe kathento thero sāmaggi-rasaṃ dassesī ti.

Aṭṭhakaṃ niṭṭhitaṃ.

2. Iti aṭṭhaka-vasena sāmaggi-rasaṃ dassetvā idāni navaka-vasena dassetuṃ puna desanaṃ ārabhi.

(i) Tattha *āghāta-vatthūnī* ti āghāta-kāraṇāni.

Āghātam bandhati ti kopaṃ bandhati uppādeti.

(ii) *Taṃ kut' ettha labbhā* ti taṃ anattha-caraṇaṃ mā ahosī ti etasmiṃ puggale kuto labbhā, kena kāraṇena sakkā lad-

dhuṃ? "Paro nāma parassa attano citta-ruciyā anatthaṃ karotī" ti: evaṃ cintetvā āghātam paṭivinodeti. Atha vā: Sacâhaṃ paṭikopaṃ kareyyaṃ taṃ kopa-karaṇaṃ ettha puggale kuto labbhā kena kāraneṇa laddhabban ti attho. Kuto lābhā ti pi pāṭho. Sacâhaṃ ettha kopaṃ kareyyaṃ, tasmiṃ me kopa-karaṇe kuto lābhā nāma ke siyun ti attho. Imasmiṃ ca attho *tan* ti nipātamattam eva hoti.

(iii) *Satt' āvāsā* ti sattānaṃ āvāsā, vasana-ṭṭhānānī ti attho. Tattha Suddh' āvāsā pi satt' āvāso va, asabba-kālikattā pana na gahitā. Suddh' āvāsā hi Buddhānaṃ khandhā vāra-ṭṭhāna-sadisā. Asaṅkheyya-kappe Buddhesu anibbattantesu taṃ ṭhānaṃ suññaṃ hoti iti asabba-kālikattā na gahitā. Sesaṃ ettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ heṭṭhā vuttam eva.

(iv) *Akkhaṇesu dhammo ca desayatī* ti catu-sacca-dhammo desiyati.

Opasamiko ti kilesūpasama-karo.

Parinibbāniko ti kilesa-parinibbānena parinibbān' āvaho.

Sambodha-gāmī ti catu-magga-ñāṇa-paṭivedha-gāmī.

Aññataran ti asañña-bhavaṃ vā arūpa-bhavaṃ vā.

(v) *Anupubba-vihārā* ti anupaṭipāṭiyā samāpajjitabba-vihārā.

(vi) *Anupubba-nirodhā* ti anupaṭipāti-nirodhā.

Ime kho āvuso ti ādi-vutta-nayen' eva yojetabbaṃ. Iti channaṃ navakānaṃ vasena catu-paṇṇāsa pañhe kathento thero sāmaggi-rasaṃ dassesī ti.

Navakaṃ-niṭṭhitaṃ.

3. Iti navaka-vasena sāmaggi-rasaṃ dassetvā idāni dasaka-vasena dassetuṃ puna desanaṃ ārabhi.

(i) Tattha *nātha-karaṇā* ti: "Sanāthā bhikkhave viharatha, mā anāthā. Dasa ime bhikkhave dhammā nātha-karaṇā" ti evaṃ akkhātā attano patiṭṭhākarā dhammā.

Kalyāṇa-mitto ti ādisu sīl' ādi-guṇa-sampannā kalyāṇā assa mittā ti kalyāṇa-mitto. Te v' assa ṭhāna-nisajj' ādisu saha ayanato sahāyā ti *kalyāṇa-sahāyo*. Cittena c' eva kāyena ca kalyāṇa-mittesu eva sampavaṅko onato ti *kalyāṇa-sampavaṅko*.

Subbaco hotī ti sukhena vattabbo hoti, sukhena anusāsitabbo.

Khamo ti gāḷhena pharusena kakkhaḷena vuccamāno[1] khamati na kuppati.

Padakkhiṇa-ggāhī anusāsanin ti yathā ekacco ovadiyamāno vāmato gaṇhāti vā paṭippharati vā asuṇanto vā gacchati, evaṃ akatvā: Ovadatha bhante anusāsatha, tumhesu anovadantesu ko añño ovadissatī ti, padakkhiṇaṃ gaṇhāti.

Uccâvacānī ti ucca-nīcāni.

Kiṃ karaṇīyānī ti: Kiṃ karomī ti, evaṃ vatvā kattabba-kammāni. Tattha ucca-kammāni nāma cīvarassa karaṇaṃ rajanaṃ cetiye sudhākammaṃ uposathâgāraṃ cetiya-ghara-bodhigharesu kattabban ti evam ādi. Avaca-kammaṃ nāma pāda-dhōvana-makkhan' ādi-khuddaka-kammaṃ.

Tatrûpāyāyā ti, tatrûpagamanīyā.

Alaṃ kātun ti kātuṃ samattho hoti.

Alaṃ saṃvidhātun ti vicāretuṃ samattho.

Dhamme assa kāmo sineho ti *dhamma-kāmo*. Tepiṭakaṃ Buddha-vacanaṃ piyāyatī ti attho.

Piya-samudāhāro ti parasmiṃ kathente saccaṃ suṇāti, sayañ ca paresaṃ desetu-kāmo hotī ti attho.

Abhidhamme abhivinaye ti ettha dhammo abhidhammo, vinayo abhivinayo ti catukkaṃ veditabbaṃ. Tattha *dhammo* ti Sutta-piṭakaṃ. *Abhidhammo* ti satta Pakaraṇāni. *Vinayo* ti ubhato vibhaṅgo. *Abhivinayo* ti Khandhaka-Parivārā. Atha vā Sutta-piṭakam pi Abhidhamma-piṭakam pi dhammo eva. Magga-phalāni abhidhammo. Sakalaṃ Vinaya-piṭakaṃ vinayo. Kilesa-vūpasama-kāraṇaṃ abhivinayo. Iti sabbasmim pi ettha Dhamme Abhidhamme Vinaye abhivinaye ca.

Uḷāra-pāmujjo ti bahula-pāmujjo hotī ti attho.

Kusalesu dhammesū ti kāraṇ' atthe bhummaṃ. Catubhūmaka-kusala-dhamma-kāraṇā. Tesaṃ adhigaman' atthāya anikkhitta-dhuro hotī ti attho.

(ii) Kasiṇa-dasake sakal' aṭṭhena kasiṇāni. Taṃ ārammaṇānaṃ dhammānaṃ khett' aṭṭhena vā adhiṭṭhān' aṭṭhena vā āyatanāni.

Uddhan ti upari gagana-talâbhimukhaṃ.

[1] SS vuccanti.

Adho ti heṭṭhā bhūmi-talâbhimukhaṃ.

Tiriyan ti khetta-maṇḍalaṃ viya samantā paricchinditvā. Ekacco hi uddham eva kasiṇaṃ vaḍḍheti, ekacco adho, ekacco samantato, tena tena vā kāraṇena evaṃ pasāreti ālokaṃ iva rūpa-dassana-kāmo. Tena vuttaṃ—*Paṭhavī-kasiṇam eko sañjānāti uddhaṃ adho tiriyan* ti.

Advayan ti idaṃ pana ekassa asañña-bhāvânupagaman' atthaṃ vuttaṃ. Yathā hi udakaṃ paviṭṭhassa sabba-disāsu udakam eva hoti, na aññaṃ, evam eva paṭhavī-kasiṇaṃ paṭhavī-kasiṇam eva hoti, n' atthi tassa añña-kasiṇa-sambhedo. Esa nayo sabbattha.

Appamāṇan ti idaṃ tassa tassa pharaṇa-appamāṇa-vasena vuttaṃ. Tañ hi cetasī pharonto sakalam eva pharati, na ayaṃ assa ādi: Idam majjhan ti, pamāṇaṃ gaṇhatī ti.

Viññāṇa-kasiṇan ti c' ettha kasiṇ' ugghāṭim ākāse pavatta-viññāṇaṃ. Tattha kasiṇa-vasena kasiṇ' ugghāṭim ākāse kasiṇ' ugghāṭim ākāsa-vasena tattha-pavatta-viññāṇe uddhaṃ adho tiriyatā veditabbā. Ayaṃ ettha saṅkhepo. Kammaṭṭhāna-bhāvanā-nayena pan' etāni paṭhavī-kasiṇ' ādīni vitthārato Visuddhimagge vuttān' eva.

(iii) Kammapathesu kammān' eva duggati-sugatīnaṃ patha-bhūtattā kamma-pathā nāma. Tesu pāṇâtipāto adinn' ādānaṃ musā-vād' ādayo cattāro Brahmajāle vitthāritā eva.

Kāmesu micchācāro ti ettha pana *kāmesū* ti methuna-samācāresu methuna-vatthūsu vā. *Micchācāro* ti ekanta-nindito lāmak' ācāro. Lakkhaṇato pana asaddhammâdhippāyena kāya-dvāra-ppavattā agamanīya-ṭṭhāna-vītikkama-cetanā-kāmesu micchācāro. Tattha agamanīya-ṭṭhānaṃ nāma purisānaṃ tāva mātu-rakkhitā pitu-rakkhitā mātāpitu-rakkhitā bhātu-rakkhitā bhaginī-rakkhitā ñāti-rakkhitā gotta-rakkhitā dhamma-rakkhitā sârakkhā saparidaṇḍā ti: mātu-rakkhit' ādayo dasa. Dhana-kkītā chanda-vāsinī bhoga-vāsinī paṭa-vāsinī odapattakinī obhatacumbaṭā dāsī ca bhariyā kamma-karī ca bhariyā dhaj' āhaṭā muhuttikā ti: etā dhana-kkīt' ādaya dasā ti vīsati. Itthīsu pana sârakkha-saparidaṇḍānaṃ dasannañ ca dhana-kkīt' ādīnan ti dvādasannaṃ itthīnaṃ aññe purisā. Idaṃ agamanīya-ṭṭhānaṃ nāma. So pan' esa micchācāro sīl' ādi-guṇa-rahite agamanīya-ṭṭhāne appa-sāvajjo.

Sīl' ādi-guṇa-sampanne mahā-sāvajjo. Tassa cattāro sambhārā agamanīyaṃ vatthuṃ, tasmiṃ sevanā-cittaṃ sevanāpayogo maggena magga-paṭipatti adhivāsanan ti. Eko payogo sāhatthiko eva.

Abhijjhāyatī ti *abhijjhā*. Para-bhaṇḍâbhimukhī hutvā tan-ninnatāya pavattatī ti attho. Sā: Aho vata idaṃ mam' assā ti, evaṃ para-bhaṇḍâbhijjhāyana-lakkhaṇā adinn' ādānaṃ viya appa-sāvajjā mahā-sāvajjā ca. Tassā dve sambhārā para-bhaṇḍam attano pariṇāmanañ ca. Para-bhaṇḍa-vatthukehi lobhe uppanne pi na tāva kammapatha-bhedo hoti yāva: Aho vata idaṃ mam' assā ti, attano na pariṇāmeti.

Hita-sukhaṃ vyāpādayatī ti *vyāpādo*. So paraṃ vināsāya mano-padosa-lakkhaṇo, pharusa-vācā viya appa-sāvajjo mahā-sāvajjo ca. Tassa dve sambhārā para-satto ca tassa ca vināsa-cintā. Para-satta-vatthukehi kodhe uppanne pi na tāva kammapatha-bhedo hoti yāva: Aho vatâyaṃ ucchijjeyya vinasseyyā ti, tassa vināsaṃ cinteti.

Yathābhucca-gahaṇâbhāvena micchā passatī ti *micchādiṭṭhi*. Sā: N' atthi dinnan ti, ādinā nayena viparīta-dassanalakkhaṇā samphappalāpo viya appa-sāvajjā mahā-sāvajjā ca. Api ca aniyatā appa-sāvajjā, niyatā mahā-sāvajjā. Tassā dve sambhārā vatthuno ca gahitā kāra-viparītatā, yathā taṃ gaṇhāti tathā bhāvena tass' upaṭṭhānan ti. Imesaṃ pana dasannaṃ akusala-kammapathānaṃ dhammato koṭṭhāsato ārammaṇato vedanato mūlato ti pañcah' ākārehi vinicchayo veditabbo. Tattha *dhammato* ti etesu hi paṭipāṭiyā satta cetanā dhammā va honti. Abhijjhâdayo tayo cetanā sampayuttā. *Koṭṭhāsato* ti paṭipāṭiyā satta micchādiṭṭhi cā ti ime aṭṭha kammapathā eva honti no mūlāni. Abhijjhā vyapādā kammapathā c' eva mulāni ca. Abhijjhā hi mūlaṃ patvā lobho akusala-mūlaṃ hoti. Vyāpādo doso akusala-mūlaṃ hoti. *Ārammaṇato* ti pāṇâtipāto jīvit' indriy' ārammaṇato saṅkhār' ārammaṇo hoti. • Adinn' ādānaṃ satt' ārammaṇaṃ vā saṅkhār' ārammaṇaṃ vā. Micchācāro phoṭṭhabba-vasena saṅkhār' ārammaṇo, satt' ārammaṇo ti pi eke. Musā-vādo satt' ārammaṇo vā saṅkhār' ārammano vā. Tathā pisuṇā vācā pharusā vācā satt' ārammaṇā va. Samphappalāpo diṭṭha-suta-muta-viññātā-vasena satt' ārammaṇo

vā saṅkhār' ārammaṇo vā. Tathā abhijjhā. Vyāpādo satt' ārammaṇo na. Micchā-diṭṭhi te-bhūmaka-dhamma-vasena saṅkhār' ārammaṇā. *Vedanato* ti pāṇâtipāto dukkha-vedano hoti. Kiñcâpi hi rājāno coraṃ disvā hasamānā pi: Gacchatha naṃ ghātethā ti, vadanti. Sanniṭṭhāpaka-cetanā pana dukkha-sampayuttā va hoti. Adinn' ādānaṃ ti-vedanaṃ. Micchācāro sukha-majjhatta-vasena dvi-vedano. Sanniṭṭhāpaka-citte pana majjhatta-vedano na hoti. Musā-vādo ti-vedano. Tathā pisuṇa-vācā pharusa-vācā dukkha-vedanā. Samphappalāpo ti-vedano. Abhijjhā sukha-majjhatta-vasena dvi-vedanā. Tathā micchā-diṭṭhi vyāpādo dukkha-vedano. *Mūlato* ti pāṇâtipāto dosa-moha-vasena dvi-mūlako hoti. Adinn' ādānaṃ dosa-moha-vasena vā lobha-moha-vasena vā. Micchācāro lobha-moha-vasena. Musā-vādo dosa-moha-vasena vā lobha-moha-vasena vā. Tathā pisuṇa-vācā samphappalāpo ca. Pharusa-vācā dosa-moha-vasena. Abhijjhā moha-vasena eka-mūlā. Tathā vyāpādo micchā-diṭṭhi lobha-moha-vasena dvi-mūlā ti.

(iv) *Pāṇâtipātā veramaṇī* ādīni samādāna-sampatta-samuccheda-virati-vasena veditabbāni. *Dhammato* pana etesu pi paṭipāṭiyā satta cetanā pi vaṭṭanti viratiyo pi. Ante tayo cetanā sampayuttā va. *Koṭṭhāsato* ti paṭipāṭiyā satta kammapathā eva, no mūlāni. Ante tayo kamma-pathā ca mūlāni ca. Anabhijjhā hi kammapathaṃ patvā alobho kusala-mūlaṃ hoti. Avyāpādo adoso kusala-mūlaṃ. Sammā-diṭṭhi amoho kusala-mūlaṃ. *Ārammaṇato* ti pāṇâtipāt' ādīnaṃ ārammaṇān' eva etesaṃ ārammaṇāni. Vītikkamitabbato yeva hi veramaṇī nāma hoti. Yathā pana nibbān' ārammaṇo ariya-maggo kilese pajahati, evaṃ jīvit' indriy' ādi p' ete kammapathā pāṇâtipāt' ādīni dussīlyani pajahantī ti veditabbā. Vedanato ti sabbe sukhā vedanā honti majjhatta-vedanā vā. Kusalaṃ patvā hi dukkha-vedanaṃ nāma n' atthi. *Mūlato* ti paṭipāṭiyā satta-ñāṇa-sampayutta-cittena viramantassa alobha-adosa-amoha-vasena timulāni honti. Ñāṇa-vippayutta-cittena viramantassa dvi-mulāni. Anabhijjhā ñāṇa-sampayutta-cittena viramantassa dvi-mūlā hoti, ñāṇa-vippayutta-cittena eka-mūlā. Alobho pana attanā va attano mūlaṃ na hoti. Avyā-

pāde pi es' eva nayo. Sammā-diṭṭhi alobhā dosa-vasena dvimūlā ti.

(v) *Ariya-vāsā* ti ariyā eva vasiṃsu vasanti vasissantī ti ariya-vāsā.

Pañc' aṅga-vippahīno ti pañcahi aṅgehi vippayutto va hutvā khīṇ' āsavo avasi vasati vasissati. Tasmā ayaṃ pañc' aṅga-vippahīno ariyassa vāsattā ariya-vāso ti vutto. Esa nayo sabbattha.

Evaṃ kho āvuso bhikkhu chaḷ' aṅga-samannāgato hotī ti chaḷ' upekkhāya samannāgato hoti. Chaḷaṅg' upekkhā-dhammā nāma ke ti? Ñāṇ' ādayo. Ñāṇan ti vutte kiriyato cattāri ñāṇa-sampayutta-cittāni labbhanti. Satata-vihāro ti vutte aṭṭha mahā-cittāni. Rajjana-dussanaṃ n' atthī ti vutte dasa cittāni labbhanti. Somanassaṃ āsevana-vasena labbhati.

Satârakkhena cetasā ti khīṇ' āsavassa hi tīsu dvāresu sabbakālaṃ sati-ārakkha-kiccaṃ sādheti. Ten' ev' assa carato ca tiṭṭhato ca suttassa ca jāgarassa satataṃ samitaṃ ñāṇadassanaṃ paccupaṭṭhitaṃ hotī ti vuccati.

Puthu-samaṇa-brāhmaṇānan ti bahunnaṃ samaṇa-brāhmaṇānaṃ. Ettha ca *samaṇā* ti pabbajj' upagatā. *Brāhmaṇā* ti bho-vādino.

Puthu-pacceka-saccānī ti bahūni pāṭiyekka-saccāni. Idam eva dassanaṃ saccaṃ, idam eva dassanaṃ saccan ti, evaṃ pāṭiyekkaṃ gahitāni bahūni saccānī ti attho.

Nuṇṇānī ti nīhaṭāni.

Panuṇṇānī ti suṭṭhu nīhaṭāni.

Cattānī ti vissaṭṭhāni.

Vantānī ti vamitāni.

Muttānī ti chinna-bandhanāni katāni.

Pahīnānī ti pajahitāni.

Paṭinissaṭṭhānī ti yathā na puna cittaṃ ārohanti evaṃ paṭivissajjitāni. Sabbān' eva tāni gahita-gahaṇassa vissaṭṭhabhāva-vevacanāni.

Samavaya-saṭṭh' esano ti ettha *avayā* ti anūnanā. *Saṭṭhā* ti vissaṭṭhā. Samā avayā saṭṭhā esanā assā ti *samavaya-saṭṭh' esano*. Samā-vissaṭṭha-sabba-esano ti attho.

Rāgā cittam vimuttan ti ādīhi maggassa kicca-nipphatti kathitā.

Rāgo me pahīṇo ti ādīhi paccavekkhanāya phalaṃ kathitaṃ.

(vi) *Asekhā sammā-diṭṭhī* ti ādaya sabbe pi phala-sampayutta-dhammā eva. Ettha sammā-diṭṭhi sammā-ñāṇan ti dvīsu ṭhānesu paññā va kathitā.

Sammā-vimuttī ti iminā pana padena vuttâvasesā phala-samāpatti-dhammā saṅgahitā ti veditabbā.

Ime kho āvuso ti ādi-vutta-nayen' eva yojetabbaṃ. Iti channaṃ dasakānaṃ vasena sama-saṭṭhi pañhe kathento thero sāmaggi-rasaṃ dassesī ti.

Dasakaṃ niṭṭhitaṃ.

Idha pana ṭhatvā pañhā samodhānetabbā. Imasmiṃ hi sutte ekaka-vasena dve pañhā kathitā; duka-vasena sattati; tika-vasena asīti-sataṃ; catukka-vasena dve-satāni; pañcaka-vasena tiṃsa-sataṃ; cakka-vasena dvattiṃsa-sataṃ; sattaka-vasena aṭṭha-navuti; aṭṭhava-vasena aṭṭh-asīti; navaka-vasena catu-paṇṇāsaṃ; dasaka-vasena sama-saṭṭhī ti. Evaṃ sahassaṃ cuddasañ ca pañhā kathitā. Imaṃ hi suttantaṃ ṭhapetvā tepiṭake Buddha-vacane añño suttanto evaṃ bahupañha-paṭimaṇḍito n' atthi. .Bhagavā imaṃ suttantaṃ ādito paṭṭhāya sakalaṃ sutvā citesi: "Dhammasenāpati Sāriputto Buddha-balaṃ dīpetvā appaṭivattiyaṃ sīha-nādaṃ nadati. Sāvaka-bhāsito ti vutte okappanā na hoti, Jina-bhāsito ti vutte okappanā hoti. Tasmā naṃ Jina-bhāsitaṃ katvā deva-manussānaṃ okappanaṃ imasmiṃ suttante uppādessāmī" ti. Tato uṭṭhāya sādhu-kāraṃ adāsi. Tena vuttaṃ: *Atha kho Bhagavā vuṭṭhahitvā āyasmantaṃ Sāriputtaṃ āmantesi: Sādhu sādhu Sāriputta, sādhu kho tvaṃ Sāriputta bhikkhūnaṃ Saṅgīti-pariyāyaṃ abhāsī* ti.

Tattha *Saṅgīti-pariyāyan* ti sāmaggiyā kāraṇaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti. Sādhu kho tvaṃ Sāriputta mama sabbaññuta-ñāṇena saṃsanditvā bhikkhūnaṃ sāmaggi-kāraṇaṃ abhāsī ti.

Samanuñño Satthā ahosī ti anumodanena samanuñño ahosi. Ettakena ayaṃ suttanto Jina-bhāsito nāma jāto. Desanā-pariyosāne imaṃ suttantaṃ manasikarontā bhikkhū arahattaṃ pāpuṇimsū ti.

Saṃgīti-sutta-vaṇṇanā niṭṭhitā.

XXXIV

DASUTTARA-SUTTA-VAṆṆANĀ

Evam me sutan ti Dasuttara-suttaṃ. Tatrâyaṃ apubba-pada-vaṇṇanā.

1. 1. *Āvuso bhikkhave* ti, sāvakānaṃ ālapanaṃ etaṃ. Buddhā hi parisaṃ āmantayamānā: Bhikkhave ti, vadanti. Sāvakā: Satthāraṃ uccaṭṭhāne ṭhapessāmā ti, Satthu ālapanena anālapitvā: Āvuso ti, ālapanti.

Te bhikkhū ti te Dhammasenāpatiṃ parivāretvā nisinnā bhikkhū. Ke pana te bhikkhū ti? Anibaddhavāsā disāgamanīyā bhikkhū.

Buddha-kāle dve vāre bhikkhū sannipatanti: upakaṭṭhe vassûpanāyika-kāle ca pavāraṇa-kāle ca. Upakaṭṭhāya vassûpanāyikāya dasa pi vīsatim pi cattāḷīsam pi paññāsam pi bhikkhū vagga-vaggā hutvā kammaṭṭhān' atthāya āgacchanti. Bhagavā tehi saddhiṃ sammoditvā: "Kasmā bhikkhave upakaṭṭhāya vassûpanāyikāya vicarathā?" ti pucchati. Atha te: "Bhagavā kammaṭṭhān' atthaṃ āgat' amha, kammaṭṭhānaṃ no dethā" ti yācanti. Satthā tesaṃ cariya-vasena rāga-caritassa asubha-kammaṭṭhānaṃ deti. Dosa-caritassa mettā-kammaṭṭhānaṃ, moha-caritassa uddeso, paripucchā, kālena dhamma-savanaṃ, kālena dhamma-sākacchā: Idaṃ tuyhaṃ sappāyan ti, ācikkhati. Vitakka-caritassa ānāpāna-sati-kammaṭṭhānaṃ deti. Saddhā-caritassa pasādaniye suttante Buddha-subodhiṃ Dhamma-sudhammataṃ Saṅgha-suppaṭipattiñ ca pakāseti. Ñāṇa-caritassa aniccat' ādi-paṭisaṃyutte gambhīre suttante katheti. Te kammaṭṭhānaṃ gahetvā sace sappāyaṃ hoti tatth' eva vasanti. No ce hoti sappāyaṃ, sen' āsanaṃ pucchitvā gacchanti. Te tattha vasantā temāsikaṃ paṭipadaṃ gahetvā ātappantā vāyamantā sot' āpannā pi honti sakadāgāmino pi anāgāmino pi arahanto pi. Tato vuttha-vassā pavāretvā va Satthu santikaṃ gantvā: "Bha-

gavā ahaṃ tumhākaṃ santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā sot' āpatti-phalaṃ patto, ahaṃ agga-phalaṃ arahattan' ti paṭiladdhaṃ guṇaṃ ārocenti. Tattha ime bhikkhū upakaṭṭhāya vassûpanāyikāya āgatā, evaṃ āgantvā gacchante pana bhikkhū Bhagavā agga-sāvakānaṃ santikaṃ peseti.

Yath' āha: "Apaloketha pana bhikkhave Sariputta-Moggallāne" ti. Bhikkhū vadanti: "Na kho mayaṃ bhante apalokema Sāriputta-Moggallāne" ti. Atha ne Bhagavā tesaṃ dassane uyyojesi: "Sevatha bhikkhave Sāriputta-Moggallāne bhajatha bhikkhave Sāriputta-Moggallāne, paṇḍitā bhikkhū anuggāhakā sabrahmacārīnaṃ. Seyyathâpi bhikkhave janettī, evaṃ Sāriputto. Seyyathâpi jātassa āpādetā evaṃ Moggallāno. Sāriputto bhikkhave sot' āpatti-phale vineti, Moggallāno uttam' atthe" ti. Tadā pi Bhagavā imehi bhikkhūhi saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā tesaṃ bhikkhūnaṃ āsayaṃ upaparikkhanto: Ime bhikkhū sāvaka-vineyyā ti, addasa. Sāvaka-vineyyā nāma ye Buddhānam pi dhamme desanāya bujjhanti sāvakānam pi. Buddha-veneyyā pana sāvakā bodhetuṃ na sakkonti. Sāvaka-veneyyabhāvaṃ pana etesaṃ ñatvā: Katara-bhikkhuno desanāya bujjhantī ti, olokento: Sāriputtassā ti, disvā therassa santikaṃ pesesi. Thero te bhikkhū pucchi: "Satthu santikaṃ gat' attha āvuso?" ti. "Āma gat' amha, Satthārā pana tumhākaṃ santikaṃ pesitā" ti. Tato thero: Ime bhikkhū mayhaṃ desanāya bujjhissanti, kīdisā nu kho tesaṃ desanā vattatī ti, cintento: Ime bhikkhū samagg' ārāmā, sāmaggī-rasassa dīpikā nesaṃ desanā vaṭṭatī ti, sanniṭṭhānaṃ katvā tathārūpaṃ desanaṃ desetu-kāmo *Dasuttaraṃ pavakkhāmī* ti ādim āha. Tattha dasa-dasa mātikā ṭhapetvā vibhatto ti Dasuttaro. Ekakato paṭṭhāya yāva dasakā gato ti pi Dasuttaro. Ek' eka-pabbe dasa-dasa pañhā visesitā ti pi Dasuttaro. Taṃ Dasuttaraṃ *pavakkhāmī* ti kathessāmi.

Dhamman ti suttaṃ.

Nibbāna-pattiyā ti nibbāna-paṭilābh' atthāya.

Dukkhass' anta-kiriyāyā ti sakalassa vaṭṭa-dukkhassa pariyanta-karaṇ' atthaṃ.

Sabba-gantha-ppamocanan ti abhijjhā-kāya-ganth' ādīnaṃ sabba-ganthānaṃ mocanaṃ. Iti thero desanaṃ uccaṃ

karonto bhikkhūnaṃ tattha pemaṃ janento: Evaṃ etaṃ uggahetabbaṃ pariyāpuṇitabbaṃ dhāretabbaṃ vācetabbaṃ maññissantī ti, catūhi padehi vaṇṇaṃ kathesi: Ekāyano ayaṃ bhikkhave maggo ti, ādinā nayena tesaṃ tesaṃ suttānaṃ Bhagavā viya.

2. Tattha *bahu-karo* ti bahûpakāro.

Bhāvetabbo ti vaḍḍhetabbo.

Pariññeyyo ti, tīhi pariññāhi parijānitabbo.

Pahātabbo ti pahānânupassanāya pajahitabbo.

Hāna-bhāgiyo ti, apāya-gāmī parihānāya saṃvattanako.

Visesa-bhāgiyo ti visesa-gāmī visesāya saṃvattanako.

Duppaṭivijjho ti, duppaccakkha-karo.

Uppādetabbo ti nipphādetabbo.

Abhiññeyyo ti ñāta-pariññāya abhijānitabbo.

Sacchikātabbo ti paccakkhaṃ kātabbo. Evaṃ sabbamātikāsu attho veditabbo.

Iti āyasmā Sāriputto yathā nāma dukkho veḷu-kāro sammukhī-bhūtaṃ veḷuṃ mūle chetvā nigganṭhiṃ katvā dasadhā khaṇḍetvā ekam-ekaṃ khaṇḍaṃ hīraṃ-hīraṃ karonto phaleti, evam evaṃ tesaṃ bhikkhūnaṃ sappāya-desanaṃ upaparikkhitvā dasadhā dasadhā mātikaṃ ṭhapetvā ek' eka-koṭṭhāse ek' eka-pade vibhajanto *katamo eko dhammo bahu-kāro*? *Appamādo kusalesu dhammesū* ti ādinā nayena desanaṃ vitthāretuṃ āraddho.

Tattha *appamādo kusalesu dhammesū* ti sabb' atthakaupakāraka-appamādaṃ kathesi. Ayaṃ hi appamādo nāma sīla-pūraṇe indriya-saṃvareṇa bhojane mattaññutāya jāgariyânuyoge sattasu dhammesu vipassanā-gabbhaṃ gaṇhāpane attha-paṭisambhid' ādisu sīla-khandh' ādi pañca dhamma-kkhandhesu ṭhānâṭhāne mahāvihāra-samāpattiyaṃ ariya-saccesu satipaṭṭhān' ādisu bodhi-pakkhiyesu vipassanāñāṇ' ādisu aṭṭhasu vijjāsū ti sabbesu anavajjaṭṭhena kusaladhammesu bahûpakāro. Ten' eva Bhagavā: "Yāvatā bhikkhave sattā apadā vā . . . pe . . . Tathāgato tesaṃ aggaṃ akkhāyati. Evam eva kho bhikkhave ye keci kusalādhammā sabbe te appamāda-mūlikā appamāda-samosaraṇā, appamādo tesaṃ dhammānaṃ aggam akkhāyatī" ti ādinā nayena hatthi-pad' ādīhi opammehi upamento Saṃyutta-

nikāye Appamāda-vagge nāna-ppakāraṃ thomesi.* Taṃ sabbaṃ eka-paden' eva saṅgahetvā thero *appamādo kusalesu dhammesū* ti āha. Dhammapade Appamāda-vaggenāpi c' assa bahûpakāratā dīpetabbā. Asoka-vatthunâpi dīpetabbā.

Asoka-rājā hi Nigrodha-sāmaṇerassa: Appamādo amatapadan ti, gāthaṃ sutvā eva: Tiṭṭha tāta, mayhaṃ tayā tepiṭakaṃ Buddha-vacanaṃ kathitan ti, sāmaṇere pasīditvā catur-āsīti vihāra-sahassāni karosi. Iti thāma-sampannena bhikkhunā appamādassa bahûpakāratā tīhi piṭakehi dīpetvā kathetabbā. Yaṃ kiñci suttaṃ vā gāthaṃ vā appamāda-dīpan' atthaṃ āharanto aṭṭhāne ṭhatvā āharasi. Atitthena pakkhanto 'sī ti na vattabbo. Dhamma-kathikass' ev' ettha thāmo balañ ca pamāṇaṃ.

Kāya-gatā satī ti ānāpānaṃ catu-iriyāpatho sati-sampajaññaṃ dvattiṃs' ākāro catu-dhātu-vavatthānaṃ dasa asubhā nava sīvathikā cuṇṇika-manasikāro kes' ādisu cattāri rūpajjhānānī ti ettha uppanna-satiyā etaṃ adhivacanaṃ.

Sāta-sahagatā ti ṭhapetvā catutthaṃ jhānaṃ aññattha sāta-sahagatā hoti sukha-sampayuttā. Taṃ sandhāy' etaṃ vuttaṃ.

Sâsavo upādāniyo ti āsavānañ c' eva upādānānañ ca paccaya-bhūto. Iti tebhūmaka-dhammam eva niyameti.

Asmi-māno ti rūp' ādisu asmī ti māno.

Ayoniso-manasikāro ti anicce niccan ti ādinā nayena pavatto uppatha-manasikāro. Vipariyāyena *yoniso-manasikāro* veditabbo.

Ānantariko-ceto samādhī ti aññattha maggânantaraṃ phalaṃ ānantariko ceto-samādhi nāma. Idha pana vipassanânantaro maggo vipassanāya vā anantarattā attano vā anantaraṃ phala-dāyakattā *ānantariko ceto-samādhī* ti adhippeto.

Akuppaṃ ñāṇan ti aññattha phala-paññā akuppaṃ ñāṇaṃ nāma. Idha paccavekkhana-paññā adhippetā.

Āhāra-ṭṭhitikā ti paccaya-ṭṭhitikā.

Ayaṃ eko dhammo ti yena paccayena te tiṭṭhanti, ayaṃ eko dhammo. Ñāta-pariññāya abhiññeyyo.

---

* Cp. S V. 41.

Akuppā ceto-vimutti ti arahatta-phala-vimutti. Imasmiṃ vāre abhiññāya ñāta-pariññāta-ṭhitā. Pariññāya tīraṇa-pariññā.

Pahātabba-sacchikātabbehi pariññā va.

Duppaṭivijjho ti ettha pana maggo kathito.

Sacchikātabbo ti phalaṃ kathitaṃ. Maggo ek' ekasmiṃ yeva pade labbhati, phalaṃ pana anekesu pi labbhati yeva.

Bhūtā ti sabhāvato vijjamānā.

Tacchā ti yathāvā.

Tathā ti, yathā vuttā tathā sabhāvā.

Avitathā ti yathā vuttā na tathā na honti.

Anaññathā ti, vutta-ppakārato na aññathā.

Sammā-Tathāgatena abhisambuddhā ti Tathāgatena bodhi-pallaṅke nisīditvā hetunā kāraṇena sayam eva abhisambuddhā ñātā viditā sacchikatā. Iminā thero ime dhammā Tathāgatena abhisambuddhā: Ahaṃ pana tumhākaṃ lekha-vācaka-sadiso ti, Jina-suttaṃ dassento okappanaṃ janesi.

3. *Ime dve dhammā bahu-kārā* ti ime dve sati-sampajañña-dhammā sīla-pūraṇ' ādisu appamādo viya sabbattha upakārātā hit' āvahā.

Samatho ca vipassanā cā ti ime dve Saṅgīti-sutte lokiya-lok' uttarā kathitā. Imasmiṃ Dasuttara-sutte pubba-bhāgā kathitā.

Sattānaṃ saṅkilesāya, sattānaṃ visuddhiyā ti ayoniso manasikāro hetu c' eva paccayo ca sattānaṃ saṅkilesāya, yoniso manasikāro visuddhiyā. Tathā dovacassatā pāpa-mittatā saṅkilesāya, sovacassatā kalyāṇa-mittātā visuddhiyā. Tathā tīṇi akusala-mūlāni tīṇi kusala-mūlāni, cattāro yogā, cattāro visaṃyogā, pañca ceto-khīlā, pañc' indriyāni, cha agāravā, cha gāravā, satta asaddhammā, satta saddhammā, aṭṭha kusīta-vatthūni, aṭṭha ārambha-vatthūni, nava āghāta-vatthūni, nava āghāta-paṭivinayā, dasa akusala-kammapathā, dasa kusala-kammapathā ti, evaṃ pabhedā *ime dve dhammā duppaṭivijjhā* ti veditabbā.

Saṅkhatā dhātu ti paccayehi katā pañca kkhandhā.

Asaṅkhatā dhātu ti paccayehi akataṃ nibbānaṃ.

Vijjā ca vimutti cā ti ettha *vijjā* ti tisso vijjā, *vimutti* ti arahatta-phalaṃ. Imasmiṃ vāre abhiññâdīni eka-sadisān' eva.

Uppādetabba-pade pana maggo kathito, *sacchikātabba*-pade phalaṃ.

4. *Kāmānaṃ etaṃ nissaraṇaṃ yad-idaṃ nekkhamman* ti ettha *nekkhamman* ti anāgāmi-maggo adhippeto. So hi sabbaso kāmānaṃ nissaraṇaṃ.

Yad-idaṃ āruppan ti ettha āruppe arahatta-maggo. Puna-uppatti-nivāraṇato sabbaso rūpānaṃ nivāraṇaṃ nāma.

Nirodho tassa nissaraṇan ti idha arahatta-phalaṃ nirodho adhippetaṃ. Arahatta-phalena hi nibbāne diṭṭhe puna āyatiṃ sabba-saṅkhārā na hontī ti arahattaṃ sabba-saṅkhata-nirodhassa paccayattā nirodho ti vuttaṃ.

Atīt' aṃsa-ñāṇan ti atīt' aṃs' ārammaṇaṃ ñāṇaṃ. Itaresu pi es' eva nayo. Imasmiṃ pi vāre abhiññâdayo eka-sadisā yeva.

Duppaṭivijjha-pade pana maggo kathito, *sacchikātabbe* phalaṃ.

5. *Cattāri cakkānī* ti ettha cakkaṃ nāma dāru-cakkaṃ ratana-cakkaṃ dhamma-cakkaṃ iriyāpatha-cakkaṃ sampatti-cakkan ti pañca-vidhaṃ. Tattha yaṃ pan' idaṃ samma-rathakāra-cakkaṃ chahi māsehi niṭṭhitaṃ chārattaṃ[1] nehī ti idaṃ dāru-cakkaṃ. Pitarā pavattitaṃ anuppavattetī ti idaṃ ratana-cakkaṃ. Mayā pavattitaṃ cakkan ti idaṃ dhamma-cakkaṃ. Catu-cakkaṃ nava-dvāran ti idaṃ iriyāpatha-cakkaṃ. Cattār' imāni bhikkhave cakkāni yehi samannāgatānaṃ deva-manussānaṃ catu-cakkaṃ pavattatī ti idaṃ sampatti-cakkaṃ. Idhâpi etad eva adhippetaṃ.

Paṭirūpa-desa-vāso ti yattha catasso parisā sandissanti, evarūpe anucchavike dese vāso.

Sappuris' upassayo[2] ti Buddh' ādīnaṃ sappurisānaṃ apassayanaṃ sevanaṃ bhajanaṃ.

Atta-sammāpaṇidhī ti attano sammā-ṭhapanaṃ. Sace pubbe assaddh' ādīhi samannāgato hoti, tāni pahāya saddh' ādisu patiṭṭhāpanaṃ.

Pubbe ca kata-puññatā ti pubbe upacita-kusalatā. Idam ev ettha pamāṇaṃ. Yena hi ñāṇa-sampayutta-cittena kusala-kammaṃ kataṃ hoti, tad eva kusalaṃ taṃ purisaṃ paṭirūpa-

[1] SS charantu. [2] B upanissayo.

dese upaneti, sappurise bhajāpeti. So eva ca puggalo attānaṃ sammā-ṭhapeti.

Catusu *āhāresu* paṭhamo lokiyo. Avasesā pana tīṇi Saṅgīti-sutte lokiya-lok' uttara-missakā kathitā. Idha pubba-bhāge lokiyā va.

Kāmayoga-visaṃyog' ādayo anāgāmi-magg' ādi-vasena veditabbā.

Hāna-bhāgiy' ādisu paṭhamassa jhānassa lābhiṃ kāma-sahagatā saññā manasikārā ca samudācaranti *hāna-bhāgiyo samādhi*. Tad-anudhammatā sati santiṭṭhati ṭhiti-bhāgiyo samādhi. Avitakka-sahagatā saññā manasikārā samudācaranti *visesa-bhāgiyo-samādhi*. Nibbidā-sahagatā saññā manasikārā samudācaranti virāgūpasaṃhitā *nibbedha-bhāgiyo samādhī* ti. Iminā nayena sabbā samāpattiyo vitthāretvā attho veditabbo. Visuddhimagge pan' assa vinicchaya-kathā kathitā va.

Imasmim pi vāre abhiññâdayo eka-sadisā va. Abhiññā-pade pan' ettha maggo kathito, sacchikātabba-pade phalaṃ.

6. *Pīti-pharaṇatâdisu* pīti pharamānā uppajjatī ti dvīsu jhānesu paññā *pīti-pharaṇatā* nāma. Sukhaṃ pharamānā uppajjatī ti tīsu jhānesu paññā *sukha-pharaṇatā* nāma. Paresaṃ ceto - pharamānā uppajjatī ti ceto-pariya-paññā *ceto-pharaṇatā* nāma. Āloka-pharaṇe uppajjatī ti dibbacakkhu-paññā *āloka-pharaṇatā* nāma. Paccavekkhana-ñāṇaṃ *paccavekkhana-nimittaṃ* nāma.

Vuttam pi c' etaṃ. Dvīsu jhānesu paññā pīti-pharaṇatā, tīsu jhānesu paññā sukha-pharaṇatā, para-citte paññā ceto-pharaṇatā, dibba-cakku āloka-pharaṇatā. Tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhitassa paccavekkhana-ñāṇaṃ paccavekkhana-nimittaṃ. Tattha ca pīti-pharaṇatā sukha-pharaṇatā dve pādā viya, ceto-pharaṇatā aloka-pharaṇatā dve hatthā viya. Abhiññā pādakajjhānaṃ majjhima-kāyo viya. Paccavekkhana-nimittaṃ sīsaṃ viya. Iti āyasmā Sāriputta-tthero pañc' aṅgikaṃ sammā-samādhiṃ aṅga-paccaṅga-sampannaṃ purisaṃ viya katvā dassesi.

(viii) *Ayaṃ samādhi-paccuppanna-sukho c' evā* ti ādisu arahatta-phala-samādhi adhippeto. So hi appit' appitakkhaṇe sukhattā *paccuppanna-sukho*. Purimo purimo pac-

chimassa pacchimassa samādhi-sukhassa paccayattā āyatiṃ *sukha-vipāko*. Kilesehi ārahattā *ariyo*. Kām' āmisa-vaṭṭ āmisa-lok' āmisānaṃ abhāvā *nirāmiso* Buddho. Buddh' ādīhi Mahāpurisehi sevitattā *purisa-sevito*. Aṅga-santatāya ārammaṇa-santatāya sabba-kilesa-daratha-santatāya ca *santo*. Atappanīy' aṭṭhena *paṇīto*. Kilesa-paṭippassaddhiyā laddhattā kilesa-paṭippassaddhi-bhāvaṃ vā laddhattā *paṭipassaddha-laddho*. Paṭippassaddhaṃ paṭippassaddhī ti idaṃ atthato ekaṃ. Paṭippassaddha-kilesena vā arahatā-laddhattā pi paṭippassaddha-laddho. Ekodibhāvena adhigatattā ekodibhāvam eva vā adhigatattā *ekodibhāvâdhigato*. Appa-guṇa-sâsava-samādhi viya sasaṅkhārena sappayogena cittena paccanīka-dhamme gatattā *na ca sasaṅkhārā niggayha vāritato*. Tañ ca samādhiṃ samāpajjanto tato vā vuṭṭhahanto sati-vepulla-ppattattā sato va samāpajjati sato va vuṭṭhahati. Yathā paricchinna-kāla-vasena vā sato samāpajjati sato vuṭṭhahati. Tasmā yad ettha ayaṃ samādhi paccuppanna-sukho c' eva āyatiñ ca sukha-vipāko ti evaṃ paccavekkhamānassa paccattaṃ yeva apara-paccaya-ñāṇaṃ uppajjati. Taṃ ekam aṅgaṃ. Esa nayo sesesu pi. Evam imehi pañcahi paccavekkhaṇa-ñāṇehi ayaṃ samādhi pañca-ñāṇiko *sammā-samādhī* ti vutto. Imasmiṃ vāre *visesa-bhāgiya*-pade maggo kathito, *sacchikātabba*-pade phalaṃ. Sesaṃ purima-sadisam eva.

7. Chakkesu sabbaṃ uttān' attham eva. *Duppaṭivijjha*-pade pan' ettha maggo kathito. Sesaṃ purima-sadisaṃ.

8. (x) *Samma-ppaññāya sudiṭṭhā honti* ti heṭunā nayena vipassanā-ñāṇena sudiṭṭhā honti.

Kāmā ti vatthu-kāmā ca kilesa-kāmā ca. Dve pi sapariḷāh' aṭṭhena aṅgārakāsu viya sudiṭṭhā honti.

Viveka-ninnan ti nibbāna-ninnaṃ.

Poṇaṃ pabbhāran ti ninnass' etaṃ vevacanaṃ.

Vyanti-bhūtan ti vigata-niyanti bhūtaṃ. Nittaṇhan ti attho. Kuto sabbaso āsavaṭṭhāni yehi dhammehi sabbehi te bhūmaka-dhammehī ti attho. Idha *bhāvetabba*-pade maggo kathito, sesaṃ purima-sadisam eva.

2. 1. (i) *Ādibrahmacariyakāya paññāyā* ti sikkhattaya-saṅgahassa magga-brahmacariyassa ādibhūtāya pubba-bhāge

taruṇa-samatha-vipassanā-paññāya. Aṭṭhaṅgikassa vā maggassa ādi-bhūtāya sammādiṭṭhi-paññāya.

Tibban ti balavaṃ.

Hirottappan ti hirī ca ottappañ ca.

Peman ti geha-sita-pemaṃ.

Gāravo ti garu-citta-bhāvo. Garubhāvaniyaṃhi upanissāya viharato kilesā na uppajjanti, ovādânusāsaniṃ labhati, tasmā taṃ nissāya vihāro paññā-paṭilābhassa paccayo hoti. Akkhaṇesu yasmā petā asurānaṃ āvāhaṃ gacchanti, tasmā pittivisayen' eva asura-kāyo gahito ti veditabbo.

(viii) *App' icchassā* ti ettha paccaya-app' iccho adhigama-app' iccho pariyatti-app' iccho dhutaṅga-app' iccho ti cattāro app' icchā. Tattha paccaya-app' iccho bahuṃ dente appaṃ gaṇhāti, appaṃ dente appataraṃ vā gaṇhāti na vā gaṇhāti na anavasesa-gāhī hoti. Adhigam' app' iccho Majjhantikatthero viya attano adhigamaṃ aññesaṃ jānituṃ na deti. Pariyatti-app' iccho tepiṭako pi samāno na bahussuta-bhāvaṃ jānāpetu-kāmo hoti Sāketaka-Tissatthero viya. Dhutaṅga-app' iccho dhutaṅga-pariharaṇa-bhāvaṃ aññesaṃ jānituṃ na deti dvebhātika-theresu Jeṭṭhathero viya. Vatthuṃ Visuddhimagge kathitaṃ.

Ayaṃ dhammo ti, evaṃ-santa-guṇa-nigūhanena ca patiggahaṇa-mattaññutāya ca app' icchassa puggalassa ayaṃ navalok' uttara-dhammo sampajjati no mah' icchassa. Evaṃ sabbattha yojetabbaṃ.

Santuṭṭhassā ti catusu paccayesu tīhi santosehi santuṭṭhassa.

Pavivittassā ti kāya-citt' upadhi-vivekehi vivittassa. Tattha kāya-viveko nāma gaṇa-saṅgaṇikaṃ vinodetvā aṭṭhārambha-vatthu-vasena ekībhāvo. Ekībhāvamattena pana kammaṃ na nippajjatī ti kasiṇa-parikammaṃ katvā aṭṭha samāpattiyo nibatteti, ayaṃ citta-viveko nāma. Samāpatti-matten' eva kammaṃ na nippajjatī ti jhānaṃ pādakaṃ katvā saṅkhāre sammasitvā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇāti, ayaṃ upadhi-viveko nāma. Ten' āha Bhagavā: "Kāya-viveko ca vavakaṭṭha-kāyānaṃ nekkhammâbhiratānaṃ; citta-viveko ca parisuddha-cittānaṃ parama-vodāna-pattānaṃ; upadhi-viveko ca nirupadhīnaṃ puggalānaṃ visaṅkhāra-gatānan" ti.

Saṅgaṇik' ārāmassā ti gaṇa-saṅgaṇikāya c' eva kilesa-saṅgaṇikāya ca ratassa.

Āraddha-viriyassā ti kāyika-cetasika-viriya-vasena āraddha-viriyassa.

Upaṭṭhita-satissā ti catu-satipaṭṭhāna-vasena upaṭṭhita-satissa.

Samāhitassā ti ekagga-cittassa.

Paññāvato ti kammassa kata-paññāya paññāvato.

Nippāpañcassā ti vigata-māna-taṇhā-diṭṭhi-papañcassa. Idha bhāvetabba-pade maggo kathito. Sesaṃ purima-sadisam eva.

2. (ii) *Sīla-visuddhī* ti visuddhiṃ pāpetuṃ samatthaṃ catu-pārisuddhi-sīlaṃ.

Pārisuddhi-padhāniy' aṅgan ti parisuddha-bhāvassa padhān' aṅgaṃ.

Citta-visuddhī ti vipassanāya padaṭṭhānabhūtā aṭṭha paguṇa-samāpattiyo.

Diṭṭhi-visuddhī ti sappaccaya-nāmarūpa-dassanaṃ.

Kaṅkhā-vitaraṇa-visuddhī ti paccay' ākāra-ñāṇaṃ. Addhattaye pi hi paccaya-vasen' eva dhammā pavattantī ti passanto kaṅkhaṃ vitarati.

Maggâmagga-ñāṇa-dassana-visuddhī ti obhās' ādayo na maggo, vīthi-paṭipannaṃ udaya-bbaya-ñāṇaṃ maggo ti evaṃ maggâmagge ñāṇaṃ.

Paṭipadā-ñāṇa-dassana-visuddhī ti Rathavinīte* vuṭṭhāna-gaminī vipassanā kathitā. Idha taruṇa-vipassanā.

Ñāṇa-dassana-visuddhī ti Rathavinīte maggo kathito. Idha vuṭṭhāna-gāminī vipassanā. Etā pana satta pi visuddhiyo vitthārena Visuddhimagge kathitā.

Paññā ti arahatta-phala-paññā. Vimuttī pi arahatta-phala-vimutti yeva.

Dhātu-nānattaṃ paṭicca uppajjati phassa-nānattan ti cakkhâdi-dhātu-nānattaṃ paṭicca cakkhu-samphass' ādi-nānattaṃ uppajjatī ti attho.

Phassa-nānattaṃ paṭiccā ti cakkhu-samphass' ādi-nānattaṃ paṭicca.

---

* M i. 147.

Vedanā-nānattan ti cakkhu-samphassaj' ādi-vedanā-nānattaṃ.

Saññā-nānattaṃ paṭiccā ti kāma-saññâdi-nānattaṃ paṭicca.

Saṅkappa-nānattan ti kāma-saṅkapp' ādi-nānattaṃ.

Saṅkappa-nānattaṃ paṭicca uppajjati chanda-nānattan ti saṅkappa-nānattā rūpe chando sadde chando ti evaṃ chanda-nānattaṃ uppajjati.

Pariḷāha-nānattan ti chanda-nānattatāya rūpa-pariḷāho sadda-pariḷāho ti evaṃ pariḷāha-nānattaṃ uppajjati.

Pariyesanā-nānattan ti pariḷāha-nānattatāya rūpa-pariyesan' ādi-nānattaṃ uppajjati.

Lābha-nānattan ti pariyesanā-nānattatāya rūpa-paṭilābh' ādi-nānattaṃ uppajjati.

(viii) Saññāsu *maraṇa-saññā* ti maraṇânupassanā-ñāṇe saññā.

Āhāre paṭikkūla-saññā ti āhāraṃ pariganhantassa uppanna-saññā.

Sabba-loke anabhirata-saññā ti sabbasmiṃ vaṭṭe ukkaṇṭhantassa uppanna-saññā. Sesā heṭṭhā kathitā eva.

3. (i) Idha *bahukāra*-pade maggo kathito. Sesaṃ purima-sadisam eva.

(ix) *Nijjara-vatthūnī* ti nijjara-kāraṇāni.

Micchā-diṭṭhi nijjiṇṇā hotī ti ayaṃ heṭṭhā vipassanāya pi nijjiṇṇā eva pahīnā. Kasmā puna gahitā ti? Asamucchinnattā. Vipassanāya hi kiñcâpi jiṇṇā, na pana samucchinnā. Maggo pana uppajjitvā taṃ samucchindati na puna vuṭṭhātuṃ deti, tasmā puna gahitā. Evaṃ sabba-padesu nayo netabbo. Ettha ca sammādiṭṭhi-paccayā catu-saṭṭhi dhammā bhāvanā-pāripūriṃ gacchanti. Katame catu-saṭṭhi? Sot' āpattimagga-kkhaṇe adhimokkh' aṭṭhena saddh' indriyaṃ paripūreti. Paggah' aṭṭhena viriy' indriyaṃ paripūreti. Upaṭṭhān' aṭṭhena sat' indriyaṃ paripūreti. Avikkhep' aṭṭhena samādh' indriyaṃ paripūreti. Dassan' aṭṭhena paññ' indriyaṃ paripūreti. Vijānan' aṭṭhena man' indriyaṃ . . . abhisandahan' aṭṭhena somanass' indriyaṃ . . . pavatta-santati-adhipateyy' aṭṭhena jīvit' indriyaṃ paripūreti . . . pe . . . arahatta-phala-kkhaṇe . . . pe . . . pavatta-santati-adhipateyy' aṭṭhena jīvit' indriyaṃ paripūretī ti. Evaṃ

catusu maggesu catusu ca phalesu aṭṭha aṭṭha hutvā catusaṭṭhi dhammā pāripūriṃ gacchanti.

Idha abhiññeyya-pade maggo kathito. Sesaṃ purimasadisam eva.

Idha ṭhatvā pañhā samodhānetabbā. Dasake sata-pañhā kathitā: ekake ca navake ca sataṃ; duke ca aṭṭhake ca sataṃ; tike ca sattake ca sataṃ; catukke ca chakke ca sataṃ; pañcake paññāsan ti—aḍḍha-chaṭṭhāni pañha-satāni kathitāni honti.

Idaṃ avoca āyasmā Sāriputto. Attamanā te bhikkhū āyasmato Sāriputtassa bhāsitaṃ abhinandun ti: Sādhu sadhū ti, abhinandantā sirasā sampaṭicchiṃsu. Tāya ca pana attamanatāya imaṃ eva suttaṃ āvajjamānā pañca-satā pi te bhikkhū saha paṭisambhidāhi agga-phale arahatte patiṭṭhahiṃsū ti.

Sumaṅgala-vilāsiniyā Dīgha-nikāy' aṭṭhakathāya
Dasuttara-sutta-vaṇṇanā niṭṭhitā.

INDEX

APPENDIX I.

Some Readings of the Siamese edition (K) *and of DAṬ MSS.*

[DAṬ *stands for* " All DAṬ MSS."

699.34 K *mucchanāya muñcitvā*, DAṬ *mucchanā* ; **706**.15 some DAṬ MSS. *dhi itthattaṃ*, K omits *itthattena* ; **731**.24 K, DAṬ *-pekkhanena asammuyhantassā ti* (K ending *-tassa*) ; **733**.2 K, DAṬ *sakuṇikāya* ; **736**.7 K, DAṬ give *dhammanissitaṃ* before *kumbha-* ; **737**.24 K, DAṬ *kittenti* ; **739**.17 D also *issāmi*, K, DAṬ *essāmi* ; **792**.32 K, DAṬ *tassā* ; **819**.28 K, DAṬ *sundararūpo* ; **820**.20 K *anarahante arahā ti*, DAṬ *na arahantaṃ arahā ti* ; **825**.3 K, DAṬ *odhāritā* ; **826**.16 K, DAṬ *āvajjhitvā* ; **831**.4 K, DAṬ *mammaṃ* ; **837**.36 DAṬ *lukh' ājīvin* ; **840**.8 K, DAṬ *etaṃ* (for *evaṃ*) ; **843**.2 DAṬ *uddesena atthikā* ; **843**.36 K, DAṬ *yesu* ; **844**.10 K *cittānupphannaṃ*, DAṬ *cittaṃ nûppannaṃ* ; **847**.35 D, K, DAṬ *pavaḍḍhati* ; **860**.3 K, DAṬ *-pāsādo va na* ; **864**.5 K, DAṬ *anuyantā* ; 32 K, DAṬ *silāpaṭh-* ; **866**.9 K *makkhikaṇḍakavirahitaṃ*, DAṬ *-aṇḍakarahitaṃ* ; 31 K, DAṬ *ñatvā va* ; **873**.14 K, DAṬ *somanassapave-* ; 25 for *āharitvā* K and some DAṬ MSS. *ābhujitvā*, other DAṬ MSS. *ābhuñjitvā* ; **874**.23 K *sārāṇīye* ; **881**.27 K, DAṬ *hiri* for *samatho* ; **883**.32 K, DAṬ *vattati* ; **896**.31 K *paricārenti sampattaṃ sampattaṃ*, DAṬ *paricārentī ti attano paricārikaṃ karonti* ; **912**.32 K *aṭṭhitasabhāvā*, DAṬ *naṭṭhitasabhāvā* ; **913**.4 DAṬ *tasmiṃ anajjhācāro acalo asampavedhi* ; **914**.18 K *kalaññū tathāgato hotī ti kālaṃ jānāti sahetukaṃ sakāraṇaṃ katvā*, DAṬ *sakāranaṃ* ; **915**.29 K and two DAṬ MSS. *anuttarataṃ* ; **919**.19 all DAṬ MSS. except one *sukhaṃ* ; **921**.15 K, DAṬ *adhibhavati* ; **929**.6 K *anamadenā ti pi pāṭho, na appamādena na dinnena* (DAṬ *dīnena*) *na vaṁbhitenā ti attho* ; **933**.29 K, DAṬ *tattha tattha 'mammaṃ* ; **947**.33 K *pannasakhā* ; **948**.4 K, DAṬ *suṭṭhu kadariyatā* ; **954**.19 DAṬ *paccupaṭṭhān'* ; **956**.20 K *bhattavettanānuppadānenā ti* as at D. iii. 191, q.v. for v. 11, DAṬ *bhattavetanānu-* ; **963**.1 K, DAṬ *-ppamaddino* ; 11 K, DAṬ *nissāradā* ; **975**.22 K, DAṬ *pabbajitā vāyokasiṇe parikammaṃ* ; 23 K *dhi cittaṃ* ; **978**.10

some DAṬ MSS. *balavacchando* ; 19 K *yaṃ na hiriyati hiriyitabbenā ti*, DAṬ *yaṃ na hiriyatī ti* ; **979**.30 DAṬ *paṭivedhapaccavekkhaṇapaññā ti* ; **982**.14 K *pilāpanatā pamussanatā*, DAṬ *pīlapanatā* ; **983**.15 K, DAṬ *-vināsikā* ; 18 K, DAṬ *sampādanato* ; **985**.1 DAṬ *adhimuttiyo* ; **995**.25 DAṬ *parato parato* ; **997**.4 DAṬ *sajāti-* ; **1006**.30 K, DAṬ *kusalo dhammacchando* ; **1007**.15 K *-ādīnaṃ ālokaṃ āloko ti* ; **1009**.31 K, DAṬ *paccayasantosavasena* ; **1016**.32 K, DAṬ *abhiratī ti* ; **1020**.3 K, DAṬ *paccakkhato* ; **1030**.24 K, DAṬ *satatakiriyāya* ; **1031**.30 DAṬ *-vipassanā-magga-phalavasena* ; **1032**.17 D, K *vedeti*.

CONTRACTIONS USED IN APPENDIX II.

A.	Aṅguttara-nikāya
AA.	Commentary (Comy.) on A.
Asl.	Atthasālinī
BuA.	Buddhavaṁsa Comy.
D.	Dīgha-nikāya
DA.	Comy. on D.
Dha.	Dhammapada Comy.
Dhs.	Dhammasaṅgiṇi
It.	Itivuttaka
ItA.	Comy. on It.
Jā.	Jātaka
Kvu.	Kathāvatthu
M.	Majjhima-nikāya
MA.	Comy. on M.
Miln.	Milindapañha
Nd.	Niddesa
Netti.	Nettipakaraṇa
Peṭ.	Peṭakopadesa
Pṭs.	Paṭisambhidāmagga
PṭsA.	Comy. on Pṭs.
Pug.	Puggalapaññatti
PugA.	Comy. on Pug.
Pv.	Petavatthu
PvA.	Comy. on Pv.
S.	Saṃyutta-nikāya
SA.	Comy. on S.
Sn.	Suttanipāta
SnA.	Comy. on Sn.
Sta.	Sutta
Thag.	Theragāthā
ThagA.	Comy. on Thag.
UdA.	Comy. on Udāna
Vbh.	Vibhaṅga
VbhA.	Comy. on Vbh.
Vin.	Vinaya
Vism.	Visuddhimagga
Vv.	Vimānavatthu

APPENDIX II.

Quotations and References traced.

Sakkapañha

700,	28	*Cf.* DhA. i. 230, ItA. ii. 67, 163
720,	36	*Cf.* DA. 499
721,	12	*Cf.* MA. i. 183
	35–	MA. i. 275–8
724,	18	
722,	31	D. i. 76
724,	24–	*Cf.* M. iii. 217 *ff.*
726,	27	
737,	29	*Cf.* MA. ii. 297, AA. iv. 42
	36	*Cf.* MA. ii. 203, AA. ii. 288

Mahāsatipaṭṭhāna

743,	11	Nd2. 485, MA. i. 229, SA. iii. 177, SnA. 34, BuA. 72
745,	27–	*Cf.* SA. iii. 177
747,	6	
747,	25	Vism. 48 *f.*
750,	21	S. i. 54
	30–	SA. iii. 177 *f.*
751,	6	
756,	10–17	SA. iii. 179
758,	1–	SA. iii. 179 *ff.*
761,	18	
761,	8	S. ii. 53
	9 *f.*	M. i. 303
767,	28 *ff.*	(?)
775,	5 *ff.*	M. i. 500
800,	5 *ff.*	*Cf.* ItA. ii. 18
	35–	VbhA. 113
801,	26	
801,	29–	VbhA. 116 *f.*
802,	29	

Pāyāsi

807,	3–	MA. ii. 120 *f.*, AA. i. 284, ThagA. ii. 68
808.	20	

Pāṭika		
816,	6	*Cf.* UdA. 161
	10	*Cf.* SA. ii. 56
825,	36	*Cf.* BuA. 39
827,	8	*Cf.* AA. iii. 65, SnA. 125
	13	*Cf.* AA. iii. 67
830,	18	*Cf.* MA. ii. 117
Udumbarika		
836,	38	*Cf.* MA. i. 116, SA. ii. 206
838,	31	*Cf.* AA. iii. 364
841,	35	AA. ii. 302
842,	1	*Cf.* MA. ii. 282
Cakkavatti		
846,	10	SA. ii. 268
849,	7	*Cf.* MA. iii. 311
	27–	
850,	33	AA. ii. 178 *f.*
850,	13	S. v. 169
852,	8	AA. iii. 402, SnA. 204, ThagA. i. 33
	27	AA. iii. 216
	34	*Cf.* DA. i. 296
853,	13	*Cf.* AA. ii. 228
855,	27	*Cf.* AA. ii. 256 *f.*
856,	20–24	*Also at* Thag. 163–4; *cf.* ThagA. ii. 40
Aggañña		
859,	3–	
860,	17	*Cf.* MA. ii. 296 *f.*
861,	30–	
862,	3	*Cf.* MA. iii. 319 *f.*
865,	35	*Cf.* AA. iii. 126
Sampasādaniya		
873,	4	*Cf.* MA. iii. 52, SA. iii. 207
877,	17	(?)
878,	17–	
881.	35	SA. iii. 208 *ff.*

878,	30	(?)
	31	(?)
	33	M. iii. 123, S. v. 424
882, 883,	19– 16	*Cf.* MA. ii. 388
883,	28	*Cf.* Asl. 62 *f.*, PṭsA. 271
885, 886,	34– 23	*Cf.* MA. iv. 176
889, 891,	18– 7	*Cf.* MA. iii. 189 *ff.*
889,	23	Pug. 14, 72, 73
	27	PugA. 191
	30	Pug. 14, 73 ; *quoted* DA. 512
	34	*Cf.* PugA. 191
890,	2	Pug. 14, 73
	5	AA. ii. 190
	6	PugA. 192
	9	M. ii. 38, Pug. 15, 43
	11	Pug. 15 ; *cf.* PugA. 194
	15	Pug. 15
	20	PugA. 193–4
	35	Pug. 15
895,	16, 21	Pṭs. ii. 212 ; *quoted* MA. v. 108, SA. iii. 171, *Vism.* 382
896, 897,	27– 8	*Cf.* SA. iii. 297
897,	11 *f.*	*Cf.* MA. i. 161, iv. 158, AA. ii. 293, iii. 29
902,	22– 20	MA. iv. 113 *ff.*, VbhA. 430 *ff.*
897,	30	Pṭs. ii. 195
900,	13 *ff.*	AA. ii. 10 *ff.*
	14	A. i. 22
	31	M. i. 65, A. i. 27
904,	9	Vin. i. 8

Pāsādika

905, 907.	7– 2	MA. iv. 32 *ff.*

907, 908,	3– 33	*Cf.* MA. iv. 36 *f.*
908,	13	*Cf.* Vin. iii. 196
	24	Jā. i. 122
	26	MA. iv. 36
909,	28, 36	*Cf.* A. i. 34
912,	27	*Cf.* Vism. 30 *f.*
913,	12	*Cf.* *Miln.* 264
914, 915,	23– 28	AA. iii. 31–3
916,	35	Pug. 1 ; *cf.* Kvu. 315

Lakkhaṇa

921,	36	*Cf.* Pṭs. i. 103
922,	9, 10	*Cf.* A. iii. 305, iv. 151
	11, 12	*Cf.* PvA. 250
923,	3, 4	*Cf.* DA. i. 160
	6	A. i. 271
931, 933,	12– 14	MA. iv. 82 *ff.*, SA. i. 119–122

Sigālaka

941,	3	MA. ii. 134, SnA. 419, UdA. 59
944,	30	Vin. iv. 110

Āṭānāṭiya

960, –962,	16 *ff.* 8	*Cf.* MA. ii. 124 *ff.*, SA. i. 14 *ff.*
960,	18	Vin. ii. 236, A. iv. 204
	20	A. ii. 101
961,	1	Vv. li. 1
	3	D. i. 110, M. i. 24
	9	Sn. 548
	10	D. i. 91, M. i. 386
	12	D. i. 91
	13	S. i. 204, Jā. iii. 308
	14	S. i. 104
	16	Vin. iv. 243
	17	(?)

	22	D. i. 62, M. i. 401
	23	Vin. i. 27
	25	A. i. 177
	27	A. iii. 376
	28	A. ii. 239
	30	A. v. 16
	35	M. i. 249
	37	Vin. ii. 109
962,	1	M. i. 249
	2	Sn. 1092
	3	Jā. vi. 268
	4	Vin. ii. 294
	5	A. iv. 333
	6	S. i. 52
	11	MA. ii. 126, SA. i. 16
965,	13	*Cf.* DA. iii. 869
Saṅgīti		
975,	5	M. i. 48, 261, S. ii. 11, 98, Vbh. 403 ; *cf.* Dhs. 70–73, Vism. 341 ; *and see* PED *and* PTC *s.v.* āhāra.
	14	A. v. 113
976,	4	M. iii. 166
977,	2	*Cf.* A. v. 50, 55
978,	9, 12, 16	Vbh. 358
	19, 21, 33	Vbh. 359
979,	3	Vbh. 359
	11	Dhs. 1329
	14	Dhs. 1330
	17	Dhs. 1331
	21	Dhs. 1332
	26	Dhs. 1333
	31	Dhs. 1334
	34	Dhs. 1335
980,	5	Dhs. 1336
	9	Dhs. 1337
	15	Dhs. 1338
	21	M. iii. 64
	28	*Cf.* Asl. 151

981,	2	Dhs. 1339 ; *cf.* Vbh. 359
	8	Dhs. 1341 ; *cf.* Vbh. 360
	11	Dhs. 1342 ; *cf.* Vbh. 360
	15	Dhs. 1343 ; *cf.* Vbh. 360
	23 *ff.*	*Cf.* Asl. 397 *ff.*
	26	Dhs. 1344 ; *cf.* Vbh. 360
	36	(?)
982,	4	*Cf.* DA. 456, AA. iii. 371
	5	*Cf.* Vbh. 87, 273, 278
	9	*Cf.* Vbh. 86, 273, 277
	12	Dhs. 1349, Vbh. 360
	16	Dhs. 1350, Vbh. 361
	19	Dhs. 1345, Vbh. 360
	22	Dhs. 1346, Vbh. 360
	28	Dhs. 1353
	33	Dhs. 1354
983,	11	Dhs. 1361, Vbh. 361
	14	Dhs. 1362, Vbh. 361
	17	Dhs. 1363
	22	Dhs. 1364
	27	Dhs. 1365
	31	Dhs. 1366
984,	10, 14, 21	Dhs. 1366
	25, 30, 36, 37	Dhs. 1367
985,	6, 7	Dhs. 1367
	13	*Cf.* MA. i. 203
986,	3	*Cf.* MA. ii. 79
988,	35	A. v. 113
989,	1	A. v. 116
	8	*Cf.* Vin. iii. 21, v. 223 *etc. To end of para. cf.* MA. i. 62, Asl. 369
	9	S. v. 56, 189, A. iii. 414, It. 49 ; *cf.* M. i. 55, S. iv. 256, Vbh. 264
	11	Dhs. 1096, 1448, Vbh. 373
	12	A. iii. 414
	20	M. i. 6 *ff.*
	29	*Cf.* Dhs. 1097, Vbh. 366
	32	*Cf.* Dhs. 1098, Vbh. 366
	35	M. i. 484, A. v. 31 ; *cf.* Dhs. 1099, Vbh. 366

990,	5	Vbh. 366 *f.*
	16	S. iii. 48, v. 56, Vbh. 367
991,	21	*Cf.* It. 53, ItA. ii. 30 ; *cf.* Nd1. 33
	32 (1)	*Cf.* A. iii. 401, SA. iii. 75
	32 (2)	Vin. ii. 136
	33	(?)
	34	S. iii. 93, It. 89
	35	*Cf.* Nd2. 169
	38– 992, 4	*Cf.* M. i. 299, S. iii. 159
992,	5	*Cf.* S. iv. 259, v. 56
	17, 20, 22	*Cf.* Netti. 96, Peṭ. 32 *f.*
993,	2	A. iv. 82; *quoted* MA. ii. 381, SnA. 37
	15	M. Sta. 67
	18, 22, 26	M. i. 459.
	33	*Cf.* M. i. 80, 246
	38	*Cf.* SnA. 393
	6	*Cf.* A. iv. 82 ; *referred to at* Miln. 105, 216, 285 [1]
	17	S. iv. 297, Vbh. 368, VbhA. 498
	20	*Cf.* Vin. i. 34, S. iv. 19, Vbh. 368, VbhA. 498
	34	*Cf.* A. iv. 41
995,	4	Jā. No. 439, VbhA. 471
996,	1	*Quoted* VbhA. 472
	4	AA. iv. 30
	29	AA. iv. 30
997,	4	*Cf.* MA. ii. 218
	5	(?)
	6 (1)	(?)
	6 (2)	(?)
	7	Kvu. 335
	23	*Cf.* S. ii. 83, Nd1. 90, Pṭs. ii. 178, Vbh. 135, 340
	25	*Cf.* PṭsA. ii. 401
	26	Vbh. 135 ; *cf.* Vism. 530
	35	(?) *cf.* Vism 530
	36	(?)

[1] *Also cf.* Śatasahāsrika ix, 1449–50 ; transln. at *Bud. Texts through the Ages*, ed. E. Conze. 1954, p. 145.

998,	16	(?)
	24	*Cf.* PṭsA. ii. 401
	26	Vbh. 135 ; *cf.* Vism. 530
	30	*Cf.* PṭsA. ii. 401
	32	Vbh. 135 ; *cf.* Vism. 530
	34	Vism. 659 ; *cf.* M. i. 477 *f.*, A. i. 118, Pug. 14 *f.*
	35	*Cf.* A. i. 231
999,	1	A. ii. 22
	11	A. iv. 241, It. 51, Netti. 50
1000,	23	VA. 604
	25, 26, 27	*Cf.* ItA. ii. 121
	36	*Cf.* ItA. ii. 122
1001,	2	*Cf.* A. iv. 262
	3, 5	*Cf.* ItA. ii. 122
	18	Vbh. 423
	35	*Cf.* DA. 998
1002,	1	*Cf.* Vbh. 324 ; *quoted* Vism. 439
	17	A. iv. 110
	30, 33, 36	*Cf.* SA. iii. 237, ItA. ii. 28
1003,	1	*Cf.* Vism. 446
	1, 2, 3	*Cf.* BuA. 33
	6	*Cf.* AA. ii. 345
1004,	22	*Cf.* AA. ii. 371 *f.*
1005,	8	Vbh. 325 ; *quoted* Vism. 439
	26	*Cf.* AA. ii. 242
	36	*Cf.* AA. ii. 243
1006,	21	D. i. 211
1007,	1	Vbh. 208 *f.*
	8	Vbh. 216, Vism. 679
	11 *ff.*	*Cf.* AA. iii. 357 *f.*
1008,	21	Vism. Ch. ix.
	22	Vism. Ch. x.
	26	M. i. 10 ; *cf.* A. iii. 388, Nd1. 496
	29, 33	M. i. 10, A. iii. 389
1009,	1	M. i. 11, 223, A. ii. 117, 153
	3– } 1019, 2 }	AA. iii. 44 *ff.*
1013,	16	Vism. 62 *ff.*

1015,	34	Vism. 66
1016,	2	Vbh. 251 ; *quoted* AA. iii. 200
	13	Vism. 59
	21	(?)
	32	(pahāna : *5 kinds* Asl. 351 ; *cf.* MA. ii. 67, 71)
1019,	33	Vism. 178 *ff.*
1020,	1, 7, 11	Vbh. 329
	15	*Cf.* Vbh. 330
1021,	1	Vism. 198 *ff.* ; *cf.* MA. i. 172
	25	*See* DA. 944
1023,	8 *ff.*	MA. iii. 103
	28	*Cf.* SA. i. 17, iii. 137
1024,	4	Ud. 67, 69
	12	*Cf.* MA. ii. 35 *f.*
	20	S. iii. 247
	25	D. Sta. 28
	26	*Cf.* AA. iii. 147
	33– 1025, 6	*Cf.* MA. v. 76
1025,	7	A. ii. 32
	32	*Cf.* Pug. 63, AA. iii. 113
	37	Pug. 63
1026,	1, 6, 10	Pug. 63
	23	Vism. Ch. xiv.
	24	DA. 403
	28	*Cf.* Dhs. 1122, Nd1. 37, 128, 134, Vism. 683, AA. iii. 281, Asl. 373
1027,	13	DA. 211
	28	VA. 517 *ff.*
	37	*Cf.* AA. iii. 173
1028,	18	*Cf.* Vin. ii. 248, M. i. 126, A. iii. 196
	21	*Cf.* AA. v. 36
	32– 1029, 28	AA. iii. 257 *f.*
1028,	35	*Cf.* DA. 529
1029,	32	DA. 480
	34	*Cf.* AA. ii. 350, iv. 7, 39
1030,	5	*Cf.* AA. ii. 349

1031,	15– 26	AA. iii. 324 *ff.*
1031,	31– 1032, 36	AA. iii. 321 *f.*
1032,	27– 1033, 20	AA. iii. 230 *f.*
1033,	23–29	AA. iii. 363
1034,	2	Vism. Ch. xv.
	4	*Cf.* MA. v. 21
	15–37	*Cf.* VA. 1315
	36	*Cf.* AA. iii. 362
1035,	3	*Cf.* MA. v. 22
	7	*Cf.* DA. 533
	8	M.Sta. 48
	32– 1036, 1	*Cf.* MA. i. 106, 169
1036,	7–12	MA. iv. 93, VbhA. 55
	14–38	AA. iii. 347 *f.*
1037,	2–19	AA. iii. 336
	25	Vism. Ch. vii.
	26	*Cf.* AA. iii. 176
	35	*Cf.* AA. v. 8
1038,	10	*Cf.* MA. iii. 103, AA. iii. 212, Netti. 158
	36	D. ii. 79, 303, DA. 531, 785
1039,	10	*Cf.* AA. iii. 283
	12	A. iv. 114 (*reading* ettako)
	14	A. iv. 114
	21– 1040, 18	AA. iv. 7
1040,	27– 1043, 22	MA. iv. 42–6
1040,	27	Vin. iv. 207, v. 93, M. ii. 247, A. iv. 144
	30	Vin. ii. 88, iii. 164, iv. 126, 238, v. 93
	32	*Cf.* Vin. ii. 88
1041,	1	*Cf.* Vin. ii. 88
	8, 15, 33	Vin. ii. 93
	12	Vin. ii. 97

	28	*Cf.* Vin. ii. 98–99
	37	Vin. ii. 99 ; *cf.* Vin. iv. 207, 351
1042,	7	Vin. ii. 79 *f.*, 99
	17	Vin. ii. 100
	25	Vin. ii. 101 *f.*
	27	Vin. ii. 99
	28, 32, 38	Vin. ii. 102 *f.*
1043,	10	Vin. ii. 103
	14	Vin. ii. 87
	15	Vin. ii. 102
	16	Vin. ii. 104
	18	Vin. iv. 207–351
	21	Vin. ii. 73–104 ; *cf.* Vin. v. 101–113
	22	VA. 1191 *ff.*
	31– 1044, 12	AA. iv. 157
1044,	13	AA. iv. 123
	14– 1045, 2	AA. iv. 122 *f.*
1045,	3–17	AA. iv. 126
	20–25	*Cf.* AA. iv. 72
	22	A. iv. 157 ; *cf.* A. ii. 188
	26	DA. 561
	33	AA. iv. 192
	35– 1046, 7	AA. iv. 193
1046,	8	*Cf.* AA. iv. 190
	13	DA. 1029 (?)
	20–22	AA. iv. 193
	29– 1047, 32	AA. v. 5–7
1047,	33– 1048, 20	AA. v. 19–20
1048,	20	Vism. 118–177
	23	DA. 69–73
	24– 1049, 4	SA. ii. 145 *f.*, Asl. 98
1048,	29	Vin. iii. 139
	32	Vin. iii. 140

1049, 5– 1050, 18	MA. i. 201 *ff.*; *cf.* SA. ii. 148 *f.*
1049, 19	D. i. 55
1050, 21– 1051, 2	MA. i. 204 *f.*
1051, 3– 1052, 1	AA. v. 7 *ff.*

Dasuttara

1054, 9	M. iii. 248; *cf.* S. iii. 5
1055, 3	M. i. 55; *quoted* Kvu. 158
1056, 6	Dhp. 21
25	*Cf.* AA. i. 32
1057, 21	DA. 983
35	*Cf.* MA. iii. 106
1058, 3	It. 61
21	(?)
22	Sn. 557
23	S. i. 16, 63
24	A. ii. 32; *quoted* Asl. 58
1059, 15	Vism. 88
26	Vbh. 334
1060, 36	*Cf.* AA. iv. 71, 73
1061, 11– 1062, 8	*Cf.* MA. ii. 140, AA. i. 76, iv. 118, SnA. 494
1061, 20	*Cf.* Vism. 292
34	*Cf.* DhA. ii. 103, Nd1. 27, 141, 157
1062, 32– 1063, 13	*Cf.* Pṭs. i. 87, PṭsA. 303 *f.*